Printed at the
Sri Rama Press, Madras
1936.—1000.

కల్యాణోదంతము.

విజ్ఞానధనులారా!

శ్రీరామావతారతత్త్వమునఁ బొమ్మిదవ ప్రకరణము తమకందింపఁగల్గితినని సంతసము నొందుచున్నాఁడను. గ్రంథత్రయావిష్కరణమహోత్సవానంతర మీయదియే మొదటిదిగా వెలువడిన ప్రకరణము. శ్రీరామావతారతత్త్వమునఁ బూర్వార్థమైనదనియు నుత్తరార్ధము ప్రారంభింపఁబడినదనియు నందిది మొదటిదనియు గ్రహింపందగు. ఆలస్యమున కిది కారణమని పలుసారులు వ్రాసి విసిగితిని. కాన నిట నావిషయము వ్రాయక

"కర్మణ్యేవాధికారస్తే మా ఫలేషు కదాచన,
మా కర్మఫలహేతుర్భూర్మా తే సంగోఽస్త్వకర్మణి."

అను గీతావాక్యము నుదహరించి యూరకుండఁ దలంచితిని.

సుందరకాండమున ముప్పదియాఱుసర్గములకథ యిందుఁ గలదు. హనుమంతుఁడు సాగరలంఘనప్రయత్నము మొదలు సీతాసందర్శనము శ్రీకారప్రదానములదనుకఁ గలకథయే యిందుఁ గలది. ఇం దుపాసనావిషయము వ్రాయఁబడినది. హనుమన్మాహాత్మ్యము ధన్యమగుటకు భగవదనుగ్రహామే

కారణ మనువిషయము ప్రధానముగా వ్రాయఁబడినది. ఈ సుందరకాండము శ్రీరామాయణమునఁ బ్రధానస్థానము నాక్రమించినది. కార్యార్థమున కనుకొనుఁడు, ముక్త్యర్థమున కనుకొనుఁడు భక్తు లిద్దానిని విశేషించి పఠింతురు. కారణము లేక కార్యము పుట్టదన్నసూక్తి యెంత తెలింగినదియే కదా. ఈవిషయమునం దాసూక్తిని సమన్వయము చేయుదము. సప్తసర్గనియమమునఁ గొందఱును, ప్రతిదిన మేకావృత్తి పారాయణనియమమునఁ గొందఱు నింక ననేకవిధములుగ దీనిని పారాయణము చేయుదురు. ఆపన్నివారణక్షమమని యాలోచించియే చేయుదురని యూహించెదను. కొందఱు దాసులుగా మాఱి శిష్యులకు నుపదేశించునపుడు సుందరకాండము నిట్లు పారాయణముచేసిన శత్రువిధ్వంసన మగునని చెప్పుచుండుటఁ గానే నాలకించితిని. పామరు లద్దానిఁ బాటింతురు కదా. ఏది యెటులున్నను సుందరకాండము ఐహికాముష్మికఫలములను నుపయోగించునన్ననమ్మిక పెక్కండ్రకుం గలదు. ప్రాయికముగా నిట్టిపారాయణము లైహికములు నందుఁ గామ్యములగు కార్యములకే చేయుచుందురని మన మూహింపవచ్చును. భక్తియుండుచోట ఫలమిచ్చుదైవమన్న నానుడి వినంబడుచుండును గదా. ఈపారాయణమున నీఫలము సిద్ధించునన్న సిద్ధాంత మంత సముచితమైనది గాకున్నను బామరుల కాసను గల్పించియైన భక్తి గుదురఁజేయుట కుపకరించు ననవచ్చును. శ్రీరామమంత్రోపాసకులు విశేషించి హనుమన్మంత్రోపాసకులు దీనిం బఠింతురు. మధ్యాహ్నకాల మతిక్రమింపఁగా జపము చేయరాదు గాన నపు డద్దేవతామహిమమును దెలుపుగ్రంథమును బఠించు టుపాసకులధర్మమని విధి గలదు. అది కావ్య

కర్మము గారాదు. ఫలాభిసంధిరహితకర్మానుష్ఠానము కదా విధివిహితము.

అట్టి యీసుందరకాండము నొకప్రకరణమున నే ముగింపఁజాలక పోయినందులకు మన్నింతురు గాక. ఇందుఁ బెక్కుతావుల నావ్రాసినవ్రాఁతలు పండితులయాదృతికిఁ బాత్రము లగునని విశ్వసించుచున్నాఁడను. మతమునఁ గల దురభిమానమునఁ గాక సమత్వబుద్ధిఁ బరిశీలించువారల కవి సమ్మతము లేల కాకపోవునన్న గట్టినమ్మకము నాకున్నది. సర్వసమ్మతమగు సిద్ధాంతమే ప్రపంచమున నేకాలమునందు నుండదనువాఁడను గానఁ గొందఱయిన విజ్ఞు లంగీకరించినఁ జాలునని యాశించుచున్నాఁడను. ఇది వాల్మీకిహృదయమా కాదా యనువారికి బదులుచెప్ప నక్కఱయుండదని నాభావము. సత్వరము యీగ్రంథప్రకరణముల వెలువరింప నాశించువాఁడనే కాని సాయము తక్కువ కావున భగ్నోత్సాహుఁడ నగుచున్నాఁడను. ఇంచుక తడవైనను భగవదనుగ్రహమును నమ్మి యెట్లో సాగింపఁగల నన్న విశ్వాసము గలవాఁడను. క్రొత్త పోషకులు కొలఁదిసంఖ్యగలవా రిందుఁ గాననగుదురు.

నేసీవత్సరమున వేసవినెలవులలో నెల్లూరునకుఁ బోయితిని. మేనెల 4-వ తేది న్యాయవాదులం దుత్తములని పేరు కాంచి సంస్కృతకళాశాల కెంతయో తోడ్పడుచు భాషాభిమాన మూని పండితులెవ్వార లరుదెంచిన నుచితరీతి సత్కరింపఁదగు సనాతనమతమునందు శ్రద్ధ గలిగి వెలయుచుండు మ-రా-రా-శ్రీ పూనంలయాపు శేషరామయ్య, బి. ఏ., బి. యల్. గారు పుస్తకభాజనలాభమున నన్నాదరించుటయే గాక

యవ్యాజప్రీతిం జేసి యిరువదియైదురూప్యము లొసంగిరి. "శ్రీరామార్పణమస్తు" అని తలంచుచుఁ బరిగ్రహించితిని. శ్రీరామావతారతత్త్వమున నుద్ధారకులలో వారి నామ ధేయముం జేర్చితిని. ఆశ్రయించిన నిచ్చువా రరుదు గదా. అట్టి యిక్కాలమున నవ్యాజప్రేమమున వారాదరించి నా కార్యమునకుఁ దోడ్పడినందుల కెంతయుం గృతజ్ఞుఁడనై వారికి శ్రీసీతారామచంద్రు లాయురారోగ్యభాగ్యాదుల నొసంగి కాపాడుదురు గాక యని సర్వథా సర్వదా కోరు చున్నాఁడను. సత్వరమ యీగ్రంథమునఁ బ్రకరణములు వెలు వడఁజేయ నాశీర్వదింపుఁడని పెద్దలం గోరుచున్నాఁడను. "కిం వా ప్రార్థనయా పరోపకృతిషు స్వాభావిక స్తద్గుణః" అనుమాట యెఱింగినవాఁడనే. కాని చాపల్యము మరలఁ బ్రార్థింపఁ జేయుచున్నది. అనభిజ్ఞుఁడనగు నావ్రాఁతలయం దెట్టిలోపము లున్నను బండితులు మన్నింతురనియే విశ్వసించుచు నాసకల కార్యములకుఁ దోడ్పడు భాషోద్ధారకులగు మ-రా-రా-శ్రీ వావిళ్ల వేంకటేశ్వరశాస్త్రులుగారి యభ్యుదయమును గోరుచు నింకఁ బెంచి వ్రాయక లేఖిని నింకొకగ్రంథమును వ్రాయఁ ద్రిప్పుచున్నాఁడను.

ఇట్లు, పండితపాదసేవకుఁడు,

జనమంచి శేషాద్రిశర్మ.

శ్రీ. శ్రీ. శ్రీ.

ఉద్ధారకులు

మ-రా-శ్రీ, నడిపల్లి సూర్యనారాయణమూర్తిగారు, ఆరవల్లి, ప. గోదావరి.

,, అయ్యగారి బుస్సెట్టిగారు, కణేకల్లు, బళ్లారి.

,, తూముగుంట శివరామయ్యగారు, బి. ఏ., బి. యల్, నెల్లూరు.

పోషకులు

మ-రా-శ్రీ, అక్కెనప్రెగడ లక్ష్మీనారాయణరావుగారు,
బి. ఏ., బి. ఇ., ఇంజనీయరుగారు, కృష్ణ.

,, దేచిరాజు రామరావుగారు, గుంటూరు.

,, భాగవతుల అన్నేశ్వరముగారు, రేపల్లి.

,, ఏ. టి. వి. ఆర్. నరసింహస్వామిగారు, ఆరవల్లి, ప. గోదావరి.

,, పైడా రామకృష్ణయ్యగారు, జమీందారులు, కాకినాడ.

,, బొమ్మిసెట్టి లక్ష్మీనరసింహస్వామిగారు, స్టోన్‌హౌస్‌పేట,
నెల్లూరు.

,, వెలంపల్లి రామకృష్ణమ్మ శ్రేష్ఠిగారు, నవాబుపేట ,,

,, పన్నేటి విశ్వనాథరావుగారు, బి. ఏ., బి. యల్. ,,

,, తాపసాల సీతాపతిరావుగారు, రిటైర్డ్ డిప్టీకలెక్టరు ,,

,, పత్తి గురుమూర్తి శ్రేష్ఠిగారు, కుల్లూరు

,, పరిమిసింగు చెంచమయ్యగారు ,,

,, కోట వేంకటరామయ్యసెట్టిగారు ,,

మ-రా-శ్రీ, బచ్చు చంద్రమౌళిగారు, మునుసూపువారిపాళెము.

,, అల్లాడి జగన్నాథశాస్త్రులుగారు,బి.ఏ.,ఎల్.టి., హెడ్‌మాస్టర్, వి. ఆర్. హైస్కూలు. వేంకటగిరి టౌన్.

,, జంగా లక్ష్మీనరసింహశాస్త్రులుగారు, ఉపాధ్యాయులు, కడప.

,, పత్తి రాఘవులుశ్రేష్ఠిగారు ,,

,, గార్లదిన్నె రామేశ్వరరావుగారు, అడ్వకేటు ,,

,, బత్తులపల్లె శేషగిరిరావుగారు.

,, కాట్రపాటి చలపతిరావుగారు.

,, సముఖము శ్రీనివాసులునాయడుగారు.

,, యల్. నరసింహయ్యగారు, ఉపాధ్యాయులు, ఎద్దులాయగారి [illegible]పల్లె.

,, తల్లము వీరయ్యశ్రేష్ఠిగారు, ప్రొద్దుటూరు.

,, జూటూరు నాగమయ్యశ్రేష్ఠిగారు ,,

,, దేవరకొండ సుబ్రహ్మణ్యముగారు, పాటూరు.

,, పుట్టమురెడ్డి చెలమారెడ్డిగారు, పంచాయతిప్రసిడెంటు, ముండపంపల్లె.

,, ఆకేపాటి తిరుమలరెడ్డిగారు, గ్రామమునసిఫ్.

,, పులిగండ్ల చెంగయ్యగారు, కడప.

,, యాదాళ్ల బాలసుబ్బయ్యశ్రేష్ఠిగారు, జెడుసుపల్లె.

,, నిట్టూరు లక్ష్మీనారాయణరావుగారు, బి. ఏ., ప్లీడరు, గుత్తి, అనంతపురము.

,, సిద్ధవరము వేంకటసుబ్బయ్యగారు, బి. ఏ., ప్లీడర్.

,, వి. కొప్పేశాచార్యులుగారు, బి. ఏ.,బి.ఇ.డి.,ఉపాధ్యాయులు.

,, ఆర్కాటు వెంకోబరావుగారు, పెన్షనర్.

,, కాన్గోవి నరసింగరావుగారు, పెన్షనర్.

మ-రా-శ్రీ. ఉప్పల్లపల్లె రంగాచార్యులుగారు, తెలుఁగుపండితులు,
హైస్కూలు.

,, వై. కొండల్‌రావుగారు, ఉపాధ్యాయులు.

,, ఓ. ఐ. శౌరిరెడ్డిగారు, ఎమ్. ఏ., బి. యల్, వకీలు.

,, కే. వేంకటరావుగారు, అనుముపల్లె.

,, రాచర్ల తిప్పయ్యగారు, బెళుగుప్ప.

,, మొలకతాళ్ల చిన్నపుల్లయ్యగారు, గాండ్లపాడు.

,, కరణము కృష్ణరావుగారు, దేవినహళ్లి, అనంతపురము జిల్లా.

,, బి. రంగాచార్యులుగారు, కిరికెర.

,, కే. లింగప్పగారు ,,

,, గాదముసెట్టి సుబ్బయ్యశ్రేష్ఠిగారు.

,, కట్టా ఆత్మారామయ్యశ్రేష్ఠిగారు, హిందూపురము.

,, కట్టా మాధవయ్యగారి నారప్పశ్రేష్ఠిగారు ,,

,, మాకము సీనయ్యగారి నారాయణయ్యశ్రేష్ఠిగారు ,,

,, పొప్పిసెట్టి ఆదినారాయణశ్రేష్ఠిగారు ,,

,, దొంగి భీమయ్యశ్రేష్ఠిగారు ,,

,, హెచ్. బి. లక్ష్మణాచార్యులుగారు, పరిగి.

,, వెలమకూరు ఆత్మారామప్పగారు, అనంతపురము.

,, ఇంజేటి సుబ్బరామరావుగారు, బి. ఏ., బి. యల్ ,,

,, యాదాటి తిమ్మయ్యగారు ,,

,, కే. యస్. రాఘవాచార్యులుగారు, బి. ఏ., ఎల్. ఎల్. బి,
ప్లీడర్.

,, మానేపల్లి నారాయణరావుగారు, బి. ఏ., బి. యల్, ప్లీడర్.

,, శ్రీకంఠ సుబ్బయ్యగారు ,,

,, అంగడహళ్లి కృష్ణమూర్తిరావుగారు ,,

మ-రా-శ్రీ, కంబము శ్రీనివాసరావుగారు, రిటైర్డ్ హుజూరు ట్రెజరర్.

,, నాగేళ్ల వేంకటనరసయ్యశ్రేష్ఠిగారు, కొండకొమెర్ల. కడపజిల్లా

,, విట్లా శేషప్పశ్రేష్ఠిగారు, బళ్లారి.

,, రావుసాహేబు జే. పాపయ్యశ్రేష్ఠిగారు ,,

,, పిళ్లారిసెట్టి రంగబ్రహ్మనాయుడుగారు, బి. ఏ., తహసీల్దారు.

,, చెరుకూరు భీమప్పగారు.

,, శ్రీమతి. వై. ఛాయాంబగారు.

,, జిడ్డు లింగయ్యగారు బి. ఏ., బి. యల్., మునిసిఫ్‌గారు,
గుంటూరు.

,, పర్వతము రాజేశ్వరరావుపంతులుగారు, బెజవాడ.

,, నేమాని జగన్నాథముగారు, రాయపరము, విశాఖపట్టణము
జిల్లా.

,, పుల్లెల వేంకటరమణయ్యగారు, ఇచ్ఛాపురము.

,, కట్టా జోగయ్యగారు, చెన్నపురము.

,, దోగుపర్తి వేంకటసుబ్బరావుగారు ,,

,, ధాకరాజు వేంకటరమణరావుగారు, చిన్నతిప్పసముద్రము,
చిత్తూరు జిల్లా.

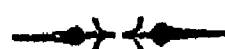

విషయసూచిక.

శ్రీః

శ్రీరామావతారతత్త్వము

సుందరకాండము.

నవమప్రకరణము.

శ్లో. సీతాలోకనతత్పరం మణినిభం వ్యాఖ్యానముద్రాంచితం
వామే జానునిలంబహస్తమనిశం వీరాసనే సంస్థితం,
మూలే కల్పతరోస్సనాదిమునిభిః బ్రహ్మాదిభిస్సేవితం
ముక్తాహారకిరీటకుండలధరం మూర్ధాభిషిక్తం భజే. ౧

సహస్రనేత్రాననపాదబాహు మనంతవీర్యం రవికోటితుల్యం,
ప్రక్ఛందనానంతపృషద్దివ్యదేహం భజామ్యహం తే హరివిశ్వరూపమ్. ౨

కోదండమిక్షుజనితం స్మరపంచబాణం
శంఖం రథాంగమభయం వరమంకుశపాశవేణుం
హస్తైర్దధానమరుణద్యుతిముద్వహంతం
ప్రద్యుమ్నకృష్ణమనిశం భజ రామచంద్రమ్. ౩

ప్రసూనబాణాంచిత మిక్షుచాపం చక్రాబ్జపాశాంకుశవంశనాళమ్,
కరైర్దధానం ఘననీలవర్ణం శ్రీకృష్ణరూపం ప్రణమామి రామమ్. ౪

స్మితాననం పద్మదళాయతేక్షణం వినీలమాణిక్యజితాంగశోభితం,
జటాకిరీటం శరచాపలాంఛనం నమామ్యహం భానుకులాబ్ధికౌస్తుభం. ౫

మహాత్ములారా! భగవత్తత్త్వజిజ్ఞాసువులారా!

శ్రీరామావతారతత్త్వమునం దష్టమప్రకరణమును శ్రద్ధమైఁ బరికించి యుందురు. అందలివిశేషములఁ దెలిసికొని యానందసాగరమున నోలలాడుచుందురు. మానవరూపమున నాపరమేశ్వరుఁ డెట్లు నటించెనో, కర్మసిద్ధాంతము ననుసరించి యెవరెవరి కెట్లెట్లు తోడ్పడి యిష్టసిద్ధులఁ జేకూర్చెనో బోధపడియుండును. చంద్రచంద్రికలకుం బోలె నవినాభావసంబంధము గలభగవతి మహామాయ సీతానామధారిణి తన్నెడఁ బాసి యెందో యిడుమలం గుడుచుచున్నయట్లు, తానెందో వంతలఁ గుడుచుచున్నట్లు నటించుచు నారూపమున మానవులకుఁ గర్తవ్యకర్మముల నెట్లుపదేశించెనో యించుక యూహించియే యుందు రనుకొనియెదను. సామాన్యధర్మములనే గాక రాజధర్మములు విశేషరీతి ననుకరించియే యుండుననియు నాధర్మముల రాజు లెట్లు వర్తింపవలయునో యెట్లు మెలంగిన న్యాయ్యమగుసిద్ధి కలుగునో అనువిషయముల శ్రీరాముఁడు సుగ్రీవు నాశ్రయించునెపమున లోకమునకు వెల్లడించెనని మీ రెఱింగియుందురని విశ్వసించెదను. సుగ్రీవునిప్రార్థనమున వాలిని విచారింపకయే వధించి పామరులకుం గలసంశయములను వాలిప్రశ్నములకు సమాధాన మిచ్చునెపమునఁ దనసర్వజ్ఞత్వము నెట్లు చాటెనో మీరు పరిశీలించియే యుందురని నమ్మెదను. సామాన్యధర్మముల నాలోచించి వాలివధమున శ్రీరాముఁ డకార్యమొనరించెనను దురూహలు మీ పావనమానసములఁ బొడకట్టవని తలంచెదను. మృత్యువు ముందుగాఁ దెలుపక తటాలున వచ్చి చంపవచ్చునా యన్న ప్రశ్న మెంత యుక్తియుక్తమో వాలిని విచారింపక సుగ్రీ

వునిమాటల నమ్మి వాలిని రాముఁడు వధించి పాపము మూట కట్టుకొనియె నన్న ప్రశ్నముకూడ నంతయు క్తమే. ఏసమయ మున కెవ్వని నెవ్వానిమూలమున నధింపఁదగునో యట్లు చేసి వానిని దరింపఁజేయుటయే సర్వజ్ఞత్వము గాని వాదిప్రతి వాదులను సాక్షులను విచారించి శిక్షించుట కాదు. అది సామాన్యరాజధర్మము.

"యాంతి రాజర్షయశ్చాత్ర మృగయాం ధర్మకోవిదాః,
తస్మాత్త్వం నిహతో యుద్ధే మయా బాణేన వానర.
అయుధ్యన్ప్రతియుధ్యన్వా యస్మాచ్ఛాఖామృగో హ్యసి."

అను మాటలమూలమున వాలివధము సధర్మమనియే రాముఁ డెట్లు వాలిని దృష్టిపఱచెనో యోజించిన విచారింపక చేసె నన్నవాద మెంత నిస్సారమో స్పష్టమగును. శ్రీరామమూర్తి కృతజ్ఞతయను సద్గుణమును మాని కేవల కామపరతంత్రుఁడగు సుగ్రీవునిపై నాగ్రహమూనుట, ఆవిషయ మెఱిఁగియే ముందు గనే హనుమంతుఁడు వానరరాజునకు హితము దెల్పుట, దాని నంగీకరించి యతఁడు తదనురూపముగాఁ బ్రవర్తింపక మునుపే రామచంద్రుఁడు సోదరుని బంపుట, తార యాతని కోపము నుపశమింపఁజేయుట, సుగ్రీవుఁడు రామదర్శనము చేయఁగా నానందించి భగవంతుఁ డనుగ్రహమునే కనఁబఱ చుట యనువిషయమును బఠించినపుడు శ్రీరాము నాగ్రహా నుగ్రహము లెట్టివితని లోకులకు బోధించునవియో మీరు విమర్శించియే యుందురనియుఁ, దత్సారగ్రహణమున నానంద పరవశులై యుందురనియు విశ్వసించెదను.

సీతాన్వేషణార్థము వానరుల నలుదిక్కులకుఁ బంపు నపుడు శ్రీరామచంద్రుఁడు హనుమంతునకే ముద్రికనొసం

గుట యనువిషయమును విమర్శించి యారాముని సర్వజ్ఞత్వము నెఱింగియే యుందురు. దక్షిణదిశయందు జానకి యున్నట్టు తలంచి ముద్రికయిచ్చియుఁ దక్కినదిక్కులకు వానరలను సీతాన్వేషణమునకై పంపుట యెందులకనియు, సృష్టికార్యముచే భావికాలజ్ఞానము లేదని స్పష్టమనియుఁ బలుకు సోమరులయాశయము లెంత నిస్సారములో యనునది మీమదులకుఁ బోడకట్టియే యుండును. హనుమదాదులు స్వయంప్రభను గాంచువిషయమునఁ గలతపోమహత్త్వము విమర్శించి పూర్వకాలమునఁ గల దేవతాభక్తి యెట్టిదో యిక్ష్వాకులపుభక్తి యెట్టిదో గ్రహించియే యుందురు. అంగదాదులు ప్రాయోపవేశము చేయుట, సంపాతి వారితో భాషించుట యనువిషయమును జదివి యందలిసారము నెఱింగియుందురు. భగవత్కార్యనిరతులకుఁ బక్షులు కూడ నెట్లు తోడ్పడి వారికష్టములఁ దొలఁగింపఁదలంచునో "యాంతి న్యాయప్రవృత్తస్య తిర్యంచోఽపి సహాయతామ్" అను నీతి యెంత సత్యమో మీకుఁ దెలిసియే యుండవచ్చు. సంపాతికి మరలఁ బక్షములు వచ్చుట యనుగాథ పామరజనవిశ్వాసపాత్రము కాకపోయినను బుద్ధిమంతులకు నచ్చెరువు గలిగించుచు సత్యపూతమైనదని గ్రహింపఁ దగినచోట మీ కానందదాయకమై యుండునని యూహించెదను. వానరులు సముద్రలంఘనవిషయమునఁ దమతమశక్తులఁ దెలుపుచుండ హనుమంతుఁ డూరకుండుటయు జాంబవంతుఁ డిఁక నూరకయున్నఁ గార్యము సాగదని తలంచి హనుమంతునిఁ బురికొలుపుటయు నందఱల కతఁడు డీకొనుటయుఁ బఠించియుందురు. హనుమానునిశక్తియు దృష్ట

భక్తియు భగవత్కార్యానురక్తియుఁ బరికించి పరమానంద సాగరమున నోలలాడియుండురని విశ్వసించుచున్నాఁడను.

ఈ ప్రకరణమునఁ గిష్కింధాకాండమంతయు ముగింపఁబడినది. అందందుఁ గొన్నిశ్లోకములకుఁ దమమతమున కనురూపమగు నర్థముం జెప్పి యాచార్యులపూలమునవే భగవత్కృప లభించును గాని మార్గాంతరమునఁ గాదనియు, వైష్ణవచిహ్నములే లేకున్న భంగవంతుఁడాతనిఁ జూడంగూడఁ దలపోయఁడనియు, రామాయణము వైష్ణవులకొఱకే యేర్పడినదనియుఁ గొంద ఱాచార్యబ్రువులు తలంతురు. ఇంతకంటెఁ బొరపాటు వేఱొకటి లేదు. రామాయణము భగవచ్చరిత్రమని యొప్పుకొన్నవా రిప్పలుకుల నంగీకరింపరు. భగవంతునిచరిత్ర మెల్లరకుఁ బఠనయోగ్యమే కాని యొక్కతెగవారికిమాత్రమే కాదు. అట్లే యయ్యెనే నది భగవచ్చరిత్రము కానే కాదు. సర్వప్రాణులకు నారాధ్యుఁడు కదా యా మహాత్ముఁడు. సర్వభక్తుల కిష్టార్థప్రదుఁడు కదా సర్వేశ్వరుఁడు. సర్వోపము...కదా పరమాత్ముఁడు. అట్టివానిచరిత్ర మందఱకుం గాక యొక్కతెగవారికే యనుట తెలివితక్కువప్రసంగమే యగును.

"ఉపాసకానాం కార్యార్థం బ్రహ్మణో రూపకల్పనా"

అన్న న్యాయము ననుసరించి యెవ్వాఁ డెట్లు పూజించినను శుద్ధచిత్తుఁడయ్యెనే నతనిపూజ నాపరాత్పరుఁ డంగీకరించును.

"అశబ్దమస్పర్శమరూపమవ్యయం
తథారసం నిత్యమగంధవచ్చయత్,
అనాద్యనంతం మహతఃపరం ధ్రువం
నిచాయ్య తం మృత్యుముఖాత్ప్రముచ్యతే." కఠ. వల్లి. 3.

నిత్యోనిత్యానాం శాశ్వతశ్శాశ్వతానా
మేకో బహూనాం యో విదధాతి కామాన్,
తమాత్మస్థం యేఽనుపశ్యంతి ధీరా
స్తేషాం శాంతిశ్శాశ్వతీ నేతరేషామ్." ౧౩. [illegible]

కఠోపనిషత్తు.

"యత్తదద్రేశ్యమగ్రాహ్యమగోత్రమవర్ణమచక్షుశ్శ్రోత్రం తద పాణి పాదం నిత్యం విభుం సర్వగతం సుసూక్ష్మం తదవ్యయం యద్భూతయోనిం పరి పశ్యంతి ధీరాః."

౬. ముండకోపనిషత్తు.

అద్రేశ్యమదృశ్యమిత్యర్థః......

"ప్రపంచోపశమం శాంతం శివమద్వైతం చతుర్థం మన్యంతే స ఆత్మా స విజ్ఞేయః."

౭. ద్వితీయఖండము. మాండూక్యోపనిషత్తు.

"వదంతి తత్తత్త్వవిదస్తత్త్వంయద్ జ్ఞానమవ్యయం,
బ్రహ్మేతి పరమాత్మేతి భగవానితి శబ్ద్యతే." ౧౧

శ్రీభాగవతము. ౧ స్కం. ౨ అధ్యా.

"మత్తః పరతరం నాన్యత్కించిదస్తి ధనంజయ,
మయి సర్వమిదం ప్రోతం సూత్రే మణిగణా ఇవ." ౭

భగవద్గీత. ౭ అధ్యా.

ఇట్లు ప్రమాణములు లక్షలు చూడవచ్చును. ఎన్ని గ్రంథములు వెదకినను భగవంతుఁ డొక్కఁ డెగవారికే ప్రసన్నుఁడగువనియు నాతెగవారే వైష్ణవులనియుఁ దేలదు. అంతియు కాక యట్టివాఁడే యగునే నతఁ డొకానొకఁడనియే వ్యక్తమగును గాని పరమాత్మ యని తలంప నవకాశ మిఁకయది.

భేదకల్పనలన్నియుఁ గుక్షింభరులమాటలే యని మనము నమ్మి భగవంతు నారాధింపవలయును. పరిశుద్ధభక్తి గలవారలకంద అను నాతఁడు ప్రసన్నుఁ డగు. బాహ్యచిహ్నములు కేవల పామరులకొఱకే కల్పింపఁబడినవని తెలిసికొనుట బుద్ధిమంతుల లక్షణము. వాల్మీకిరచించిన రామాయణమహాకావ్యము కేవల వైష్ణవులకొఱకనుమాట బూటకమే యనియు, నందుఁ గర్మ సిద్ధాంతమే ప్రతిపాదింపఁబడినదనియు, నీకావ్యము సర్వమత ములకు సమానఫలదమనియు, భక్తినసనుసరించి యిద్దానిఁ బఠిం చిన ఫలము లుండుననియు, నూర్ధ్వపుండ్రధారణము లేక శ్రీరాముఁడు ప్రసన్నుఁడు కాఁడనుటకంటెఁ దుచ్ఛవాక్య వెఱొకటి యుండదనియు మనము నిశ్చయించుకొనవలయు. అట్లే రాముఁ డగునేని భగవంతుఁడే కాఁడనియు నెఱుంగుట తెఱఁగు. ధనార్జనముకొఱకుఁ గపటనాటకసూత్రధారులు కపటయోగులు నగుమహానుభావులు తెలుపువిషయములు సద్విషయములే కావనియు, రాముఁ డెట్లు సర్వభక్తసమా నుఁడో యట్లే యీకావ్యవర్యము సర్వమతసమ్మతమనియుఁ దెలిసికొనుట మంచిది. మంత్రోపదేశములుచేసి చిహ్నములఁ గొన్నింటిని గల్పించి పరమరహస్యమును బోధించునట్లు నటించి పరమతములను దత్స్థాపకులను దెగఁదిట్టి కన్నులు మూయుచుఁ దెఱచుచు యోగులచందము నటించి యేదోయొకవ్యాజమున ధనమునార్జించి నిస్సంగులవలె సంచరించుచు నుండు దాంభి కులమాటలు సత్యదూరములని మనము విశ్వసింపవలయు. భక్తిఁ జేనాటిను బరమతధర్మములఁ దూలనాడఁడు. రాముఁడు మావాఁడనఁడు. మాకుఁ దప్ప నితరులకుఁ బ్రస న్నుఁడు కాఁడని పలుకఁడు. ఈచిహ్నములు ధరింపనున్న

రామునికృప కలుగదని దబ్బఱలాడఁడు. ఇవన్నియు స్వార్థపర
పరుల మోసపుఁ బలుకులు. వాని వినఁబూనఁ బాపము లభిం
చును. నిశ్చలభక్తిని శ్రీరాముని భగవంతునిగా భావించి
మానవరూపమున నవతరించి పామరులకు సత్కర్మానుష్ఠానా
సక్తిని గలిగింపఁ దాను సత్కర్మముల నాచరించుచు లోక
పవిత్రచరిత్రుఁడై వెలసెనని భావించి యనన్యగతిపున్ రాధిం
ధించి కృతకృత్యులు గావలయును. భేదబుద్ధియుఁ బరమత
దూషణము స్వమతదురభిమానము భక్తిదూషకములు. ఇది
సత్యము. ముమ్మాటికి ముమ్మాటికి సత్యము.

ఇఁక రామాయణమున నీప్రకరణమునఁ గల సుందర
కాండమును గూర్చి యించుక విచారింతము. సుందరకాండ
మను పేరు దీనికేల వచ్చెననునది తొలిప్రశ్నము. హను
మంతుఁ డెవనియవతార మనునదియు నొకప్రశ్నము. రామున
కాంజనేయుని సాయమేల కావలసివచ్చెననునదియు నిని
వంటిప్రశ్నమే. తొలుత వీనికి సమాధానము వ్రాయవల
యును. మతాభిమానము మాని సత్యాన్వేషణమే చేయవలెను
నది. రామాయణము శ్రీవైష్ణవులకే యనుమహాత్ములలో నగ్ర
గణ్యులు గోవిందరాజు లనవచ్చును. వైష్ణవులమనువారు
ద్వైతులు మూలరామాయణము ప్రమాణమని వ్రాసిరి.
దానిచే నీవాల్మీకిరామాయణము వారి ప్రమాణగ్రంథముల
లోనిది కానేరదు గదా. శ్రీరాముఁడు భగవంతుఁడని
యంగీకరించువారిలో శ్రీవైష్ణవులు చేర నంగీకరింపరేమో.
విష్ణుమూర్తియే భగవంతుఁడని కదా వారిమతము. శంకరా
దులు కారని యేర్పడును గదా. అట్టిభేదభావము గలవారగు
మహాత్ములందు శ్రీవైష్ణవులందఱు చేరరు. కొందఱు మాత్రమే

చేరుచున్నవి. శ్రీవైష్ణవులలో నద్వైతులుంగూడఁ గలరు. వారి ప్రబంధములే యీవిషయమును బోధించుచున్నవి. ఈక్రింది వానిం బరికింపుఁడు. స్పష్టమగును.

౧. వీలత్తనర్ తిరిప్పురం ఎరిత్తవర్.

తిరిపురం—త్రిపురాసురులను, ఎరిత్తవర్—సంహరించినశివుఁడు, వీలత్తనర్—కుడిభాగము. (పరమాత్మకని భావము) హరిహరులకు భేద మెంతమాత్రము లేదు. ఒక్క శరీరమునందుఁ గుడిభాగమునకు శివుఁడనియు నెడమభాగమునకు విష్ణువనియుఁ జెపు. అని తాత్పర్యము.

క్రింది హరిహరాద్వైతము స్పష్టముగాఁ జెప్పఁబడుచున్నది.

౨. "అరన్ నారణన్ నామం ఆన్విడై పుళ్ళూరిధి
ఉరై నూల్ మఱై యుఱయుంకోయిల్—వరై నీర్
కరుమం అళిప్పళిప్పు కై యదు వేల్ నేమి
ఉరువమెరి కార్ మేనియొన్ఱు."

(శరీరమం దొకభాగమునకు) అరన్ = రుద్రుఁడనియు, (మఱొకభాగమునకు) నారణన్ = నారాయణుఁడనియు, నామం = పేరు. (ఒకభాగమునకు) ఊరిధి=వాహనము, ఆన్ విడై=జ్ఞానములేని (తిర్యగ్జంతువనుట) వృషభము. (మఱొకభాగమునకు) పుళ్ = పులుఁగు. (గరుడుఁడనుట) ఉరై=ప్రతిపాదకమగు ప్రమాణము. (ఒక్కనికి) నూల్ = ఆగమము, మఱై = వేదము. (ఇంకొకనికి) ఉరై=ప్రతిపాదకము. ఒకభాగమైనశివుఁడు ఆగమప్రతిపాద్యుఁడు, మఱొకభాగమైన విష్ణువు వేదప్రతిపాద్యుఁ డనుట. ఉఱయుంకోయిల్=వాసస్థానము.

వరై = కైలాసమును, నీర్ = నీరు (సముద్రము) కన్ మం = చేయుపని, అయ్ ప్ప్=సంహరించుట. (ఒకనికి) అప్ ప్ప=రక్షించుట. (మఱొక్కనికి) కయ్ ద్=చేతియందుండు నాయుధము. (ఒక్కనికి.) వేల్=శూలము, నేమి=చక్రము. (మఱొక్కనికి) ఉరువం (ఒక్కని) దేహము, ఎరి=అగ్నివంటిది. (ఇంకొక్కని శరీరము) కార్ = నీలమేఘమువంటిది. (శివునిశరీరము సువర్ణచ్ఛాయగలదని యాగమప్రసిద్ధము. విభూతిపూయుటచే దెల్లగానుండును గాన గవులు శివశరీరమును దెల్లనిదని వర్ణింతురు. అని యాశయము. ఐనను మేనియొన్ను = శరీర మొక్కటియే (పూర్వోక్తరీతిని విశేషణభేదమున్నను పరిశిష్టస్వరూపమునకు భేదము లేదనుట.

3. "పొన్ తిహాళు మేని పురిశడై అంపుణ్ణియనుం
నిన్రులహం తాయ నెడుమాలుం—ఎన్రుం
ఇరువరంగత్తాల్ తిరివరేలుం ఒరువ
నొరువనంగత్తు ఎన్రుమళన్."

పొన్ తిహాళు మేని. బంగారువలెఁ బ్రకాశించు శరీరముగల వాఁడును, పురిశడై=అల్లఁబడిన జడగలవాఁడును, (కనుకనే) అం=మిక్కిలి యందగాఁడు నగు, పుణ్ణియనుం = పుణ్యమూర్తి (శివుఁడును) నిన్రు=ఉన్నతుఁడై నిలిచి, (త్రివిక్రమావతారమందు) ఉలహం = లోకములను, తాయ = కొలిచిన, నెడుమాలుం=దేవతోత్తముఁడును, (విష్ణువును) ఎన్రుం=ఎల్లప్పుడు, ఇరువరంగత్తాలు = రెండుశరీరములుగల్గిన యొకస్వరూపమై, తిరివరేలుం=ఎల్లచోటుల నుండువారలు, (గుణభేదమును బట్టి శరీరములకు శివవిష్ణ్వాదిసంజ్ఞాభేదమే కాని తద్విశిష్టశరీరి

భేదము లేదనుట) ఒరువర్=వారిలో నొకఁడు, ఉరువనంగ
త్తాల్=మఱియొకని శరీరమునందు, ఎన్రుం=ఎల్లప్పుడు, ఉళర్=
ఉండువాఁడే. (శివశరీరమందు విష్ణువును విష్ణుశరీరమందు
శివుఁడును సదా వసించుచుండును) శివాయ విష్ణురూపాయ
శివరూపాయ విష్ణవే—అనుశ్లోకార్థ మిచ్చుట వర్ణింపఁబడినది.

౪. "మునియే నాన్ముగనే ముక్కణ్ణప్పా ఎన్ పొల్లా
క్కనివాయ్త్తామరైక్కట్కరుమాణిక్కమే యెన్ కళ్వా
తనియే నారుయిరే యెన్తలైమిశైయాయ్ వన్దిట్టు
ఇనినాన్ పోకలొట్టే నొన్టుం మాయం శెయ్యేల్ ఎన్నైయే."

ఈపద్యమందు మూర్తిత్రయమునకు నైక్యము చెప్పుచున్నాఁడు. మునియే=ప్రపంచసృష్టి కనుకూలమైన సంకల్పము గలవాఁడా! (ఇక్కడ "తదైక్షత బహు స్యాం ప్రజాయేయ" యను శ్రుత్యర్థమే చెప్పఁబడినది) నాన్ముగనే = నాలుగు మొగములు కలవాఁడా! (పిమ్మటఁ జతుర్ముఖబ్రహ్మరూపియై ప్రపంచమును సృజించినాఁ డనుట) ఇక్కడ "ఇదగ్ం సర్వమసృజతి, యదిదం కిం చ" అను శ్రుత్యర్థము చెప్పఁబడినది. ముక్కణ్ణప్పా! మూఁడుకన్నులు కలవాఁడా! (ప్రళయకాలమందు రుద్రరూపియై ప్రపంచమును సంహరించువాఁ డనుట) ఎన్=విషయాసక్తిచే నీయం దనురక్తిలేని నాకు, (నీయందనురక్తి కల్గించుటకై) కనివాయ్=పండిన దొండపండువంటి యధరము కలవాఁడా! (భక్తవత్సలుఁడు గాన భక్తులను విషయాసక్తిని బోఁగొట్టి భగవదనుభవమునందు రుచికల్గించుటకై పరమసుందరమూర్తిని ధరించినాఁ డనుట) తామరైకణ్=పుండరీకములవంటి కన్నులుగలవాఁడా! పొల్లా = దోషరహితమైన,

కరుమాణిక్కమే = ఇంద్రనీలమణివలె స్ఫురించుచుండు వాఁడా! ఎన్=విషయాసక్తుఁడనైన నన్ను, కళ్వా = వంచిం చినవాఁడా! (విషయోన్ముఖ్యమును బోఁగొట్టి భక్తుని స్వవశంగతునిగాఁ జేసినాఁ డనుట) తనియేన్ = ఏకాకినైన నాకు, ఆరుయిరే=పరిపూర్ణ ప్రాణమైనవాఁడా! ఉనక్కు=నాకు, వన్దిట్టు=వచ్చి, మిశై యాయ్=అధికముగా (భగవదనుభవము నందభినివేశము కల్గించి) ఇని = అట్లు కల్గినపిమ్మట, నాన్=నేను, పోహల్ ఒట్టేన్=విడిచిపోనఁజాలను.(నిన్ను) నీవు లేక నేనుండఁ జాలననుట. ఎన్నై నున్ను మాయంశెయ్యేల్=మోసపుచ్చకుము. (విషయాసక్తిని మరల నీయందు వైముఖ్యమును గల్గించి నీకును నాకును ఎడఁబాటు గల్గింపకుము) అని పేయాళ్వారు పాయించినారు. వీరే. "ఇరెంపు ఒన్రాయు..." అని తిరుపతికొండనుగురించి పాడిరి.

ఇట్టివి హరిహరాద్వైతప్రతిపాదకములగు పద్యములు ద్రావిడప్రబంధములో నించుమించుగా మూఁడునాలుగు మించి కనఁబడుచున్నవి. మచ్చునకై యీనాల్గింటి నుదహరించితిని. వీనింబట్టిచూడ వీరవైష్ణవులు మధ్యవైష్ణవులు కాని వారలకు హరిహరులయందు భేదము లేదనియు, నీరెంటి తెగలలోఁ గొందఱ కదియే ముక్తిగాఁగలదనియుఁ దోఁచెడిని. వీరవైష్ణవాగ్రగణ్యులగు శ్రీగోవిందరాజు లిట్లు వ్రాసిరి.

"పూర్వస్మిన్కాండే సర్వథా మిత్రసంరక్షణాం కార్య మిత్యుక్తం అత్రదూతేనపతివ్రతయా చైవం వర్తితవ్యమిత్యర్థః ప్రతిపాద్యతే. యద్వా పూర్వత్ర సర్వసంరక్షణ ప్రవృత్తస్య విష్ణోరాచార్యరూపపురుషకారలాభ ఉక్తః, అధునా ఆచార్య కృత్య ముచ్యతే. తత్ర ప్రథమే సర్గే శిక్షణీయశిష్యాన్వేషణ

ముపపాద్యతే." అని. ఇది ద్రావిడ ప్రాణాయామమువంటిది. ఇం దాచార్యశిష్యవిషయము లున్నవనుట కేవల కల్పితము. అట్లు లూహింతుమందురేని మఱియొకవిషయముగా నూహించువా రుండవచ్చును. అందేది ప్రమాణము? ఎట్లు? ఈ రెండును సంగతములు కావని మఱికొంద ఱనవచ్చును. ఇట్టివాదముల కెక్కడికి పంచల. ఏవరిమతమునకు వారనుకూలముగా సత్యము చెప్పుకొనుట యపరాధమా. అన్నఁ గాదనువాఁడ నేనేను. అసత్యమున నితరుల నేల యాక్షేపింపవలయును? ఒక్క శ్రీవైష్ణవ జాతికే యీరామాయణమని యెట్లు చెప్పవచ్చును? భగవంతుఁడనియే వారు నమ్ముదురేని వారివాదము దుర్వాదమే యనవలయుఁ గదా. సర్వమతసముఁడు భగవంతుఁడు కాఁడందురా? అపు డతఁడు సర్వేశ్వరుఁ డనుటెట్లు? కావున. నీతుచ్ఛవాదములకుం బూనక యథాశక్తిన్యాయము ననుసరించి భగవంతుఁ డగుశ్రీరాము నారాధింతము. మీఁద నుదాహరించిన ప్రబంధమునందలి విషయములం బట్టిచూడఁగా, శ్రీరామానుజాచార్యు లద్వైతులే యనియు, నద్వైతభక్తికి యోగ్యులుగాని శిష్యుల నుద్ధరింపఁబూని యొకమతమును గల్పించి విశిష్టాద్వైతమని పేరు పెట్టిరనియు, వారిలక్ష్యమద్వైతమే యనియుఁ, గావుననే విశిష్టాద్వైతమని పేరుపెట్టిరనియు మన మూహింపవచ్చును. వారియాశయమును జక్కనెఱుంగనివారే మతాంతరుల దూషింతురనియు, గురుమతమును జక్కఁగాఁ దెలిసికొనిన వారిప్రబంధమే యద్వైతమును బోధించుచున్నదనియు మనము నిర్ణయింపవచ్చును.

ఇంక సుందరకాండ మను పేరేల దీనికిఁ బెట్టఁబడియెనని విచారింతము. సుందరములగువస్తువుల హనుమంతుఁడు లంకా

పురిం గాంచినకథ కలదుకాన సుందరకాండ మయ్యెనని కొందఱు అందురు. వాల్మీకిమహాముని కవిత్వమే యీభాగమున నత్యంత సుందరముగా నున్నకతన నాపేరు కలిగెనని మఱికొందఱు పలుకుదురు. ఇందలి వాస్తవ మూహైనమే నెఱుంగఁజాలము. అవుననికాని కాదనిగాని వచింపఁజాలము. మన [illegible]తము. హనుమంతుఁ డీశ్వరాంశసంభూతుఁడు. కావున నుపాస్యదైవత మయ్యెను. శ్రీరామభక్తుఁడౌట నట్టివాఁ డయ్యెనని [illegible]రేమో. సుగ్రీవుఁడు భక్తుఁడే. విభీషణుఁడును భక్తుఁడే. వారి నేల మంత్రమూలమున నారాధింప శాస్త్రము లేదు! వారు స్మర్తవ్యులే కాని యుపాస్యులు కారు. పరమభాగవతులగు ప్రహ్లాదాదులు

"న హ్యమ్మయాని తీర్థాని న దేవా మృచ్ఛిలామయాః.
తే పునంత్యురుకాలేన దర్శనాదేవ సాధవః."

అన్నప్రమాణము ననుసరించి ద్రష్టవ్యులు, స్మర్తవ్యులు నగుదురు. అంతియకాని వారి నుపాసించుమంత్రములు కానరావు. నిగమాగమములను రెండుభేదములు గలవు. ఈ రెండును వేదములే. కాని నిగమమంత్రములు పారాయణమంత్రములు. ఉచ్చారణముననే పావనత నాపాదించునవి. వేదమంత్రములను గైకొని వానియర్థము నెఱింగి తపస్సమాధియందు నామూర్తిని గల్పించుకొని దానిని మది నిలిపి ధ్యానించి యాదేవత సాక్షాత్కరింపఁగాఁ దపస్సిద్ధిఁ గాంచినమహర్షు లాగమములను గల్పించిరి. ఏమంత్రము లెవ రుపాసించి కనుఁగొంచిరో వారే యామంత్రమునకు ఋషులైరి. ఏమంత్రమే ఛందస్సునుండి గ్రహింపఁబడినదో యది తెలియుటకై యా ఛందస్సే యస్థానం జేర్పఁబడెను. ఇంక ఋషి ప్రథమమున

స్మర్తవ్యుఁడు. కాన నుపాసకుఁడు తొలుత ఋషిని దెలుపు తఱి శిరస్సున బ్రహ్మరంధ్రస్థానమును స్పృశింపవలెనని విధి తెలుపుచున్నది. ఉపాసకునిదృష్టి నాసికాగ్రమున నుండందగుఁ గావున ఛందస్సు నుచ్చరించునపుడు నాసికాగ్రమును స్పృశింపవలయును. ఉపాస్యదేవతానామ ముచ్చరించునపుడు హృదయమును స్పృశింపవలయును. దేవతామూర్తి హృదయాంబుజమున నిలుపవలయుం గదా.

"హృదయకమలమధ్యే నిర్వికారం నిరీహం
హరిహరవిధివేద్యం యోగిహృద్ధ్యానగమ్యమ్,
సకలభువనభీతిభ్రంశిసచ్చిత్స్వరూపం
సకలభువనబీజం బ్రహ్మచైతన్యమీడే."

అని కదా యాగమము తెలుపును. ఇది యుపాసకుని నియమావళి. ఇట్టివెన్నియో గలవు. వాని నిట గ్రంథవిస్తరభీతి వ్రాయ మానవలసివచ్చె. హనుమన్మంత్రము లనేకములు గలవు. శంకరమంత్రము లెట్లు వేదముల నసంఖ్యలుగనున్నవో యట్లే తదంశసంభూతుఁ డగుట హనుమంతు నుపాసించు మంత్రములు గలవు. అందు సువర్చలాహనుమన్మంత్రమని సుందరహనుమన్మంత్రమని రెండుమంత్రములు కనుపట్టెను. సువర్చల హనుమంతుని భార్య. బ్రహ్మచారికదా హనుమంతుఁ డని యనుట ఆగదేమో. అవతారాంతరమున నతనికి వివాహమయ్యెను. ఆమెయే సువర్చల. ఒకముని యుపాసించుచుండఁగా సువర్చలతో హనుమ ప్రత్యక్షమయ్యెననియు నతఁ డడుగ భార్య యీయబడె. ఇట్లెట్లుపాసింతువే నభీష్టములిత్తునని చెప్పెననియుఁ బ్రతీతి కలదు. వివాహార్థి యగువానికి నట్లు కనఁబడి

యుండవచ్చుననుటయు సంగతమే. కాళిదాసునకు మహాకాళి శారదారూపమునఁ గనఁబడుట యతని వాంఛానురూపముగ వరమీయఁగోరియే కదా. సుందరహనుమన్మంత్ర మొకఁడు పరాశరసంహితయం దున్నది. దాని ననుసరించియు సుందరకాండమును (అనఁగాఁ దచ్చరిత్రమును) పారాయణము చేయవలయుననియు నద్దాన నాహనుమత్ప్రసాదఫలము కలుగుననియు గురుపరంపరాగతనియమము. రామాయణమున నన్ని కాండములవలెఁ గాక సుందరకాండమునే ప్రధానముగాఁ బారాయణము చేయువా రనేకులు గలరని యెల్లరకుఁ దెలిసినవిషయమే. ఏల? సీతాశోకనివారణము చేయు శ్రీరాముద్రికాప్రదానకథ యుండఁగలదు గాన నిది ముఖ్యమయ్యెనని కొంద రందురేమో. అట్టిచో శ్రీరామ[illegible] సల్లాపాదు లగుభాగములు గలిగి సీతాశోకనివృత్తి[illegible] పట్టాభిషేకముగల యుద్ధకాండ మేల ముఖ్యము కాదు? కాన నీయుక్తి కాళీయుక్తియే యనవలయును. హనుమదుపాసకుఁడు కార్యగౌరవమును బాటింపక ఫలసిద్ధిఁగాంచిన మహాహనుమంతునిచరిత్రమగుట నీకాండమును పారాయణము చేయుదురన్నది యుక్తముగ నున్నది. కేవలపారాయణమునే చేయువారు కొందఱు గలరు. అది యథాశక్తిన్యాయమున కుదాహరణమే. ఉపాస్యదేవతామహత్త్వబోధకము [illegible] చరిత్రము. అది నిరంతరస్మర్తవ్యమే యగు. సప్తాహపారాయణాది విధులననుసరించి యీకాండమును జపించువారుఁ గామ్యప్రయోగములు కొందఱు చేయుదురు. వారియోగ్యత ననుసరించి యవి ఫలించును. ఇన్నిటిని ఫలింపఁజేయునది

భక్తియే యనవలయు. కావున సుందరహనుమద్దేవతాకమగుట నిది సుందరకాండమని పేరుగాంచెనని నిర్ణయింపఁదగు.

హనుమంతుఁ డీశ్వరాంశసంభూతుఁడా?

అను ప్రశ్నమునకు నెక్కువగా సమాధానము వ్రాయక సంగ్రహించి వ్రాయుదు.

"నమోఽస్తు రామభక్తాయ గోబ్రాహ్మణహితాయ చ,
నమోఽస్తు రుద్రరూపాయ కృష్ణవక్త్రాయతే నమః." ౬

స్కాందము. బ్రహ్మఖండము. ౩౬ అధ్యా.

ధర్మారణ్యమాహాత్మ్యమున హనుమన్మహర్షి సమాగమమునఁ గలదు. అందే

"తతః ప్రాహాంజనీపుత్రస్సంప్రాప్తే హి కలౌ ద్విజాః,
నాగమిష్యాహం తత్ర ముక్త్వా రామేశ్వరం శివం." ౨౮

అని కలదు. శ్రీరామమూర్తి రావణాదివధజనితపాపక్షయార్థము రామేశ్వరనామకలింగముఁ బ్రతిష్ఠించి యద్దానిసంరక్షణార్థము విప్రులకు వసతులఁ గల్పించి హనుమంతు నందు నిలుపఁగా నా బ్రాహ్మణులవసతుల నందలిరాజు ఈయకపోఁగా వారు శ్రీరాముననుం జెప్పుకొనఁ బోవునపుడు హనుమంతునితో మొఱ పెట్టుకొనువిషయమునఁ గలవచనములే యివి యని యెఱుంగవలయు. పాలకుఁడు విష్ణువు సంహర్త యీశ్వరుఁడు నని యంచ తెలుంగుదురు. వా రిరువురు కలిసి పనిచేసినఁ గాని ప్రపంచరక్షణము సాగదనుటయు నేమాత్రము లోకజ్ఞానము గలవారలైన నెఱుంగుదురు. కావున హనుమత్సహాయము శ్రీరామున కావశ్యకమే. ఒకప్పుడు విష్ణువు శివునిం గొల్చు

టయు నొకప్పుడు శివుడు విష్ణువుం గొల్చుటయుఁ గలదని పురాణములే తెల్పుచున్నవి.

"న హి విష్ణుః ప్రణమతి కస్మైచిద్విబుధాయ చ,
యత ఆత్మానమేవేతి తతో రుద్రం భజామ్యహమ్."

అను మహాభారతవచన మసత్యము కాదు కదా. కృష్ణ శంకరుడు నని యెఱుఁగవలయు. రామనామజపపరాయణుఁడు శంకరుఁడని యంగీకరించి యెగిరిపడిపాపుమ్పులు శంకరుని స్తుతిం డు విష్ణువను ప్రమాణములు కనఁబడినప్పుడు నగరు రామో. అంతకంటె వారేమి చేయఁగలరు? సకలప్రమాణముల నొకల ధరింపవలయుఁ గాని యందొకఁడు తమమతమును బాధించు దానిని బ్రమాణము కాదనియుఁ బ్రక్షిప్తమనియుఁ జెప్పిన నితరులు నష్టే యన్నపు డేమిచేయవచ్చును? అన్నియుఁ బ్రమాణములే. వారివారి యోగ్యతల ననుసరించి సదాచారమాచారములయం దాసక్తి గలుగును. వేదములయందుఁ జెప్పినవి ప్రమాణములని వారికిం దోఁచును. బుద్ధిమంతు లన్నిటిని బ్రమాణములుగా గ్రహింతురు. అంతియకాని యొక గ్రంథమునందే శివకేశవులకు నభేదము చెప్పఁబడినను గాఁగా నది ప్రక్షిప్తమనియు విష్ణూత్కృష్టత తెలుపునది యొటు ప్రమాణమనియుఁ బలుకుట తెలివితక్కువప్రసంగమున నిదర్శనము గాక మఱేమగును? ప్రకృత మనుసరింతము. సుందరహనుమద్భక్తులకుఁ దన్మహత్త్వబోధకమగు సుందరకాండము ప్రధానమయ్యెనని తేలెను గదా. శ్రీరామాయణమునకు ప్రధానకథ రాముని దగుటచేతను గాణము లుగా శ్రీరామభక్తులకు నిది ప్రధానమే యగుననుటయు నిశ్శంకము. ఈకాండమునందు హనుమంతుఁడు సాగరోల్లం

ఘనముఁ జేయును. అద్దానింబట్టి భగవద్భక్తుఁడు నిర్భయముగా సంసారోత్తరణము చేయఁగల్గునని యూహింపందగు. ఆంజనేయునకు ననేకవిఘ్నములు గల్గును. కాని వాని నవలీల దాఁటి గమ్యస్థానమును జేరును. అను విషయముంబట్టి భక్తుఁడు సంసారము నుత్తరింపఁబూనఁగా నతని దేవతలు పరీక్షింతురు. ఆపరీక్షల నన్నింటి నాతఁడు దాఁటఁగలఁడని తెలిసికొనందగు. మఱియు భక్తుఁడు స్వామికార్యతత్పరుఁడు కావలయు. తనప్రాణ్కి నెఱవేర్ప బద్ధకంకణుఁడు కావలయు నని హనుమత్కార్యపరత్వము మనకుఁ దెల్పును. ఆయావిషయము లాయాకథాభాగములఁ జర్చింతును. దిఙ్మాత్ర మిచ్చో వ్రాసితిని. ఉపాసకుఁడు హనుమంతు నుదాహరణముగాఁ గైకొని మహాసాగరము నాతఁడు దాఁటఁగలనా యని సంశయింపక కార్యమునకుఁ బూనినట్లు తాను దృఢభక్తిగలిగి భగవంతు నారాధించి యిష్టసిద్ధిం బడయవలయు. ఈపని శక్యమా యని సంశయింపరాదు. "సంశయాత్మా వినశ్యతి" అని కదా భగవద్వాక్యము తెలుపును. ఎప్పటికైన నది సాధ్యము కాకపోదు. కాళిదాసు మహాకాళి నుపాసించి యేడు జన్మముల సిద్ధి గాంచనేరక యెనిమిదవజన్మమున క్షణమాత్ర ప్రయత్నమున సిద్ధిని బొందెనని ప్రాచీనులు పలుకుదురు. సత్యమే. ఒక్కమహాత్త్ర మెంతదృఢభక్తి నారాధించిన నామనో౽ఙేవి ప్రత్యక్షమగునని తలంపరాదు.

"ప్రయత్నాద్యతమానస్తు యోగీ సంశుద్ధకిల్బిషః,
అనేకజన్మసంసిద్ధస్తతో యాతి పరాం గతిమ్."

అని కదా గీతావాక్యము కనఁబడుచున్నది? ఈజన్మమున నల్ప ప్రయత్నమున నది సిద్ధించినను దద్విషయకప్రయత్నము

పూర్వజన్మముల సాగియే యుండునని మనము తెలిసికొనవల యును. పూర్వజన్మమే లేదనువా రుందురు. అట్టివారికిఁ గర్మ సిద్ధాంతమే రుచింపదు. "తస్మాత్సర్వప్రయత్నేన ఋణం కృత్వా ఘృతం పిబేత్" అనువారికి జన్మాంతరము గలదను విశ్వాస మెట్లు కలుగును? పాశ్చాత్యమతస్థాపకులు గూడఁ బూర్వజన్మము నంగీకరింపఁ బూనిరి. కావున నాస్తికులయు నాస్తికాభాసులయు వాగ్ధోరణుల మన మంతగా విశ్వసింపక మహర్షులమతము ననుసరించి వర్తింప నిశ్చయింతము. ఇఁక సుందరకాండమునఁ గలకథను బఠించి యందలిసారమును గ్రహింతము.

హనుమంతుఁడు సాగరమును దాఁటుట.

* జాంబవత్ప్రముఖులు పురికొలుపఁగా హనుమానుఁడు పగతురనోడించి పనిసాధించువాఁడు కాన నరిపీడని లెక్కింపక సీతానివాసమును వియన్మార్గమునం బోయి కాంచ నెంచెను. మహాసాగరము నిరంతరాయముగా దాఁటుట కష్టమే. ఐనను దానిం జేయందలంచి విజృంభించి శిరఃకంఠములు పైకెత్తి నిలుచుండ మత్తవృషభమువలెఁ గన్పట్టెను. శాద్వలములపై నిలుచుండి హుంకరించుచు మృగపక్షుల నదలఁజేయుచు నిటు నటు తిరిగెను. ఆపర్వతమునఁ గలభాగములలో నొక మంచి చోటు గలదు. అయ్యది వివిధవర్ణములుగలిగి ధాతువుల వెలుఁగుచుండు. కామరూపు లగుగంధర్వాదు లందు నప్పు డపుడు వచ్చి విహారము సల్పుచుందురు. మదగజనిబిడమగు

* ఇయ్యది సుందరకాండమునఁ దొలిసర్గమునఁ గలయది.

నాతావున హనుమ నిలువంబడి గజరాజువలెఁ గనఁబడుచుఁ బయనముసేయుకోరికి నిష్టదేవతను బ్రార్థింపఁ బూని సూర్యశచీపతి వాయుబ్రహ్మాలకు దేవయోనులగు నితరభూతములకు వందన మాచరించి తూర్పుదెస మోమునునిచి నిలుచుండి తన జనికిం గారణభూతుఁడగు వాయువునకు మరల దోసిలొగ్గి రామునకు మ్రొక్కి సౌమిత్రికి నంజలిబంధించి నదీసాగరములకుఁ దలయొగ్గి చెంతనున్న బంధువులం గౌఁగిలించుకొని ప్రదక్షిణమాచరించి వారి బహూకరించి దక్షిణదిక్కునకుం బోవువాఁడై కార్యసాధనమున సమర్థుఁడు గాన మేను పెంచసాగెను. కపులందఱుం గాంచుచుండ రామాభ్యుదయముం గోరి పర్వకాలమున నింగిందాఁక సాగర ముప్పొంగునట్లు పెరుఁగుచు దాఁట నుంకించుచు బాహువుల నాకొండను బీడింపఁగా నది వడఁకెను. దానఁ బూవులు రాలెను. ఆవాసనలలముకొనఁగా నాకొండ పుష్పాద్రివలె నుండెను. ఆబాహుపీడనమున నాకొండనుండి జలము స్రవించెను. ఆకొండయాకులతం గాంచఁగా దానిగుహల నున్న జంతువులు భీతిచే వికృతస్వరముల వెడలింపఁగా నవి యంతట నిండిపోయెను. అందలి క్రూరసర్పములు విషము నుమియుచుఁ గోపమునఁ బాషాణములఁ గోఱలతోఁ గఱుపఁగా గండశిలలు విషాగ్నికీలలు రగుల్కొని మండుచు ననేకశకలములుగాఁ బగిలిపోయెను. అందలితాపసులు కొండ కదలఁగా భయపడి పైకెగిరిరి. అందువిహరించు విద్యాధరులు పానపాత్రములఁ బాఱవైచి యమూల్యభోజనభాజనముల దిగనాడి తమకళత్రములంగూడి పైకెగసిరి. మహాత్ములగు విద్యాధరవరులు కొండ అణిమాద్యష్టసిద్ధిరూపమగు మహావిద్య వెలయించుచుఁ

దమవారలంగూడి యాకాశమున నిలుచుండి యాశ్చర్యము గతిఁ గాంచుచుండిరి. మహర్షులు లోనగువారు హనుమ[illegible] తము నెఱింగి సంతసించుచు నతనింగని యీతఁడు [illegible] సంకాశుఁడు, ధీరుఁడు, వేగవంతుఁడు కాన సీతని కీసముద్ర మేపాటి. దీనిం దాఁటం గోరుచున్నాఁడు. శ్రీరామకార్యార్థము దుస్తరవారాశి దాఁటఁగోరెడు. అని పలికిరి. ఆ పలుకు లాలకించి విద్యాధరు లాహనుమను సంతసమునఁ గనుఁగొనిరి.

అంత హనుమంతుఁడు కదలి మేఘధ్వనివలె గర్జించి తన పెద్దతోఁకను గరుత్మంతుఁడు పాములం జిమ్మునట్లు [illegible]మునఁ బడఁజిమ్మెను. అత్తఱి లంఘింపంబూని బాహువుల[illegible]శము కొండపై గట్టిగానూఁది దేహమును బొడవుగాఁ జాపి నడుము సన్నము కాఁగాఁ జరణములను భుజములను ముడియించి మెడనల్లే ముడుచుకొని లోపలనడఁగియుండు తేజము బలము నాకాశాదిస్థలంబులఁ జరింపనీయ్యమిఁ బైకి [illegible]కొని కన్నులఁ బైకెత్తి దూరమార్గముం గాంచుచు [illegible]టకై యూపిరి బిగియఁబట్టి యంబరమునే చూచుచు [illegible] బుట్టిపడఁ జుట్టునున్న వానరులం గని యిట్లు పలికెను. కోదండదీక్షాగురుండగు శ్రీరాముఁడు విడిచిన బాణము వాయువేగమునఁ బోవురీతి నేను రావణపాలిత లంకానగరమునకు బోయెదను. అందు సీతదర్శనము కాదేని యట్లే దేవలోకమునకు బోయెదను. అందును సీతాదర్శన మబ్బదేని రావణుని బట్టి తెచ్చెదను. ఎట్టులైనఁ గార్యము పండించుకొనియే సీతతోఁగూడ వచ్చెదను. కాదేని రావణునితోడ లంకం గొనివచ్చెద. అని పలికి వానరశ్రేష్ఠుఁడు గాన దూరమనియు సాగరమనియు నాలోచింపక గరుడునిగాఁ దన్నుం దలంచుకొని మీఁది కెగిరెను. ఆ[illegible]

నందలివృక్షములు వేగాకృష్టములై యెగసెను. వానిందీసికొని యంబరమునఁ బరుగిడసాగెను. బంధువులు దూరదేశమున కరుగువాని వెంబడించిపోయి మరలునట్లు చెట్లు కొన్ని భారమునఁ గ్రిందఁబడియె. ఆవీరుఁడు సాగరముచేరువఁ బోవఁగా మును బ్రాగువానిరీతిగను, బయిగా మింటికెగయుతఱి నంబ సాగరము నొకగ్రుక్కఁగాఁ గొనకోరునట్లు కనఁబడియెను. ఉత్తరపుదిక్కు చివరనుండి వెలువడి తోఁకతోఁగూడి యంబరమునఁ బడినతోఁకచుక్కవలె వాలము గలిగినహనుమ రావణున కనష్టము కలిగించులాగునఁ గనఁబడెను. సాగరోర్ధ్వభాగమునఁ గనఁబడుశరీరముతో జలములం దోఁచు ప్రతిబింబముతోఁ గూడి యేకాకారుఁడై పోవుతఱి నధోభాగము నీళ్లలోను మీఁదిభాగము తెరచాపలోనగునవి బయటను గలిగి గాలికిం జనునొక యోడవలెం గనఁబడియెను. ఆకసమున కెగురుచున్న యలలపుంజము నింకను పైకిఁ బోనీయక పైనఁ బోవు తనగమనవేగమున దానిని మరల సంద్రమునఁ బడఁజేయుచు హనుమ దాఁటుచుండెను. అలలు లేచుట పడుట యనుకార్యములఁ జేయుచుండఁగా నందలిజలచరము లందఱు స్పష్టముగాఁ గనఁబడుచుండెను. అందలిపాము లాహనుమం గాంచి గరుడుండని తలంచినవి. పదియోజనములవెడల్పు ముప్పది యోజనముల పొడవు గల యాహనుమంతునినీడ జలములఁ బ్రతిఫలించి యాతనివెనుకఁ బోవుచు నొకమేఘమువలెఁ గనఁబడసాగెను. నిరాధారమగు నంబరమునఁ జను నాకపివీరుఁడు పక్షవంతమగు కొండవలెఁ గనఁబడియె. ఆతనివేగమున కాభాగమందలి జలము క్రిందికిఁ బోయినట్లుండ నది యొకదోనెవలె నూహింపఁబడుచుండెను. ఆతఁ డపుడపుడు మబ్బులవలనఁ గనఁ

బడక యవిదాఁటి మరలఁ గనఁబడుచుఁ జంద్రబింబమువలె నుండెను. ఆతనిపయనముం గని దేవగంధర్వాదులు పూవులవానఁ గురియించిరి. భాస్కరుఁడు సుఖస్పర్శుఁ డయ్యెను. వాయువు చల్లఁగా వీచుచు నతనికిఁ దోడుపడియెను. ఋషులు స్తుతించిరి. వియచ్చరులు పాడిరి. ఆతనిపూన్కి నెల్లరుం బ్రశంసించిరి. రామకార్యార్థ మాహనుమంతుఁ డరుగుచుండఁగా సగరపుత్త్రులచే వర్ధిల్లినవాఁడు గాన నాకులగౌరవమునుగోరి సముద్రుఁ డిట్లు లాలోచించెను. ఇక్ష్వాకుకులవర్ధనుఁడు రామచంద్రుఁడు. ఆమహాత్మునికార్యార్థ మీహావని యరుగుచున్న వాఁడు. నేనిపుడు తోడుపడకున్న సర్వథా నింద్యుఁడనే యగుదును. ఇక్ష్వాకుకులసంభూతుఁ డగురామున కితఁడు సఖుఁడు. కాన నితఁడు శ్రమపడరాదు. విశ్రాంతి నొందునుపాయము చేయవలయును. నాపై విశ్రాంతినొంది సుఖముగా నితఁడు పోవుఁగాక. అని యోజించి సాగరుఁడు తనలో దాఁగియుండి హిరణ్యశృంగవిరాజితుఁ డగు మైనాకపర్వతునిం గని గిరీంద్రా! ఇంద్రుఁడు నాలో నిన్ను నిలిపినాఁడు. పాతాళద్వారము నావరించి రాక్షసులు రాకుండ నున్నాఁడవు. తిర్యగూర్ధ్వాధోభాగములఁ బెరుఁగుశక్తి నీకున్నది. కాన నొక్కపనిఁ బురికొల్పెదను. లెమ్ము. కపివరుఁ డగుహనుమ యదిగో శ్రీరాముకార్యార్థము సాగరమును దాఁటుచున్నాఁడు. ఇది భయంకరకార్యము. ఇక్ష్వాకుకులజునకు సాయము చేయఁబూని పోవునీతనికి నేఁ దప్పక తోడుపడవలయును. నేను నాకులజులవలన వృద్ధినొందితిని. కాన వారు నాకుం బరమపూజ్యులు. నన్నుంబట్టి నీకును వారు పూజ్యులే. ఇపుడు సాయపడుము. మాపని మించిపోవకుండ సాయ మొనరింపుము. చేయఁదగుదానిని

జేయకపోయిన సాధువుల కత్యంతకోపము కలుగు. కాన నీవు లేచి యతఁడు నీపై నిలువఁ జోటిచ్చి నాకోరికిఁ దీర్పుము. ఇతఁడు మన కతిథి కదా. నీవట్లు చేసిన నీపై నితఁడు విశ్రమించి యనాయాసముగఁ బోవఁగలఁడు. శ్రీరామునకు సీతయందుఁ గలయాదరమును, లోకమాతకు సీతకుంగల్గిన పరదేశవాసకష్టమును, రామకైంకర్యపరాయణుం డగు నీతని ప్రయాసము నను వానిం దలంచియైన నీవు త్వరపడి లేచి రాఁదగుదువు.

అని సాగరుఁడు చెప్పఁగా విని మైనాకుఁడు లతావృక్షనిబిడమగు తనకాయము గనంబడ లేచెను. ప్రకాశవంతము లగుశిఖరములతో నొప్పు తనరూపమును బైటఁ గనఁబఱచెను. ఇట్లు సాగరునానతిం గొని పైకివచ్చుచున్న మైనాకునింగని హనుమంతుఁడు భూరివారాశ్యంతరమున నిదియొక విఘ్నము కాఁదగు. అని యెంచి తనవిశాలవక్షమున దానిం దగలి మేఘమును వాయువువలెఁ జిమ్మెను. దాన నతని వేగాతిశయముంగని మైనాకుఁడు మానవాకృతి శిఖరముపై నిలువంబడి యో వానరోత్తమా! దుష్కరకార్య మొనరించితివి. నా శిఖరముల నించుక నిలిచి శ్రమము వాపికొమ్ము. శ్రీరాఘవుని వంశమువారిమూలమున సముద్రుఁడు వృద్ధినొందెను. కాన నితఁడు రామహితార్థి వగునిన్నుం బూజింపఁ గోరుచున్నాఁడు. ఉపకారమునకుఁ బ్రత్యుపకృతి చేయవలయు. ఇది శాశ్వత ధర్మము సుమా. ఈసాగరుఁడు ఇక్ష్వాకుకులజులనుండి యుపకారము నొంది తద్వంశజాతుఁ డగురామునకు దూతవగు నీకు నాతిథ్యమిచ్చి తన్మూలమున వారికిఁ బ్రత్యుపకృతి చేయం గోరుచున్నాఁడు. కాన దాని గ్రహించి యతని మన్నింపం

దగు. ఆతఁడు నన్నుం బనుప నీకు విశ్రాంతి [illegible] గోరి వచ్చితిని. కాన నాకోరికం దీర్చి సుఖముగా [illegible] నేనతని నాశ్రయించి యుండువాఁడను. నా [illegible] పక్వరుచిరతరఫలమూలాదులం గైకొని [illegible] వలయు. మే మాతిథ్య మిచ్చువారము. [illegible] సంబంధము ననుసరించియైన మాపూజలం గైకొనుము. [illegible] సంబంధము జగత్ప్రసిద్ధము. సజ్జనగ్రాహ్యము. [illegible] కాదు. కాన దాని ననుసరించియేని [illegible] గ్రహింపుము. సాగరలంఘనశక్తియు [illegible] నీవే మేటివని తలంచెద. ధర్మవేత్తలను [illegible] నింటికివచ్చినయతిథి నీచుఁడైనఁ బూజ్యుఁడే [illegible] నీవంటిమహాత్ముఁడు పూజ్యుఁ డనుట [illegible] వలనఁ గామ్యఫల మబ్బుటయే [illegible] గలదు. దేవతలలోఁ బూజ్యుఁడగు [illegible] డవు. వేగమున నంతటివాఁడవు కదా. [illegible] తిని. ఏతన్మూలమున వాయుదేవుని బూజించినట్లగును. [illegible] మహాత్ముఁడు నాకొనరించిన [illegible] చేసినట్లు నే నానందింతు. ధర్మజ్ఞ [illegible] దేమున్నది? నిన్నవశ్యము పూజ [illegible] కొఱకు నిన్నుఁ బూజించుటకుం గల [illegible] వినుము. తండ్రీ! కృతయుగమునఁ బర్వతములకు [illegible] లుండెను. గరుడానిలవేగమున [illegible] డెను. మీఁదఁబడునేమో యన్నభయ [illegible] మఖుం డంతఁ గోపమున వజ్రమున [illegible] ఛేదించెను. ఆయురవడి నాపైకిని [illegible]

డగు వాయుదేవుఁడు కరుణచే న న్నతివేగమున విసరి సాగరమునఁ బడవైచెను. ఆతనికరుణ నాపక్షములు నిలిచినవి. కాన నీతండ్రి నాకు నారాధ్యుఁ డయ్యె. ఆతనికుమారుఁడ వగు నిన్ను సత్కరించెదను. నీయీసంబంధము శ్లాఘ్యము. నాయీ పూజ నంగీకరించి మమ్మిరువుర నానందింపఁజేయుము. నాపూజం గైకొని నాపై నించుక నిలిచి ప్రేమార్ద్రదృష్టి నన్నుం గాంచి సంతుష్టుని గావింపుము.

అని మైనాకుఁడు పలుక నాపావని యిట్లు పలికెను. ఆర్యా! నీమాటల కానందించితి. నీదర్శనముననే యాతిథ్యము గైకొనినట్లే తలంపుము. లంకం జూచుపని గలదు. పగలు గడచుచున్నది. నడుమ నిలువరాదని వానరులకడ మాట చెప్పితిని. అని పలుకుచుఁ బ్రసన్నముఖుఁడై స్మితముపొడ సూప నాపర్వతముఁ జేఁ దాఁకి పోవసాగెను. మైనాకుఁడు జలధియుఁ దన్ను బహుమానపురస్సరదృష్టిం జూచుచుండ శ్రీరామకార్యసిద్ధికై వారి యాశీషములంబడసి హనుమ యంబరమున దూరమున కెగిరిపోవుచు మైనాకునిం జూచుచు నిరాధారపథమునఁ బోవసాగెను. ఆవానరపుంగవుని దుష్కరకృత్యమును గాంచి వియచ్చరమౌను లొండొరులతోఁ జెప్పుకొనుచుండిరి. సువర్ణశృంగుఁడగు నామైనాకుఁ డొనరించిన మంచికార్యమున కచటిదేవతలు హర్షించిరి. సహస్రాక్షుఁడు నాగిరించి యతని మెచ్చుకొని శాంతిస్వభావా! నీయం దనుగ్రహ మునిచితిని. నీ కభయమిచ్చెదను. ఇఁక సుఖం బుండుము. శ్రీరామకార్యమునకై యపారగంభీరసాగరమును దాఁటుచు శ్రమభయములు లేకపోవుహనుమకు నావలని భయమునెంచక బాటసారికి తోడుపడితివి. రామకార్య

తత్పరుఁడగు నతనికిఁ దోడుపడుటకు నానంపించితిని. అనఁగా నాపర్వతుఁడు సంతసిల్లెను. మనశ్చాంచల్యము మాని యందే నిలిచియుండెను. హనుమయు నాభాగమును దాఁటిపోయెను. దేవగంధర్వాదులు సురసయను నాగమాతం గని వాయుపుత్త్రుఁడగు నీహనుమంతుఁడు చాలదూరము పోయినను హెచ్చుచున్న జవసత్త్వములు గలవాఁడయి సాగరముపైఁ బోవుచున్నవాఁడు. నీవు ఘోరతరరాక్షసాకారమును బూని భయము గలిగించుచు నోరు దెఱచుకొని యడ్డముగా నిలిచి యతని కించుక విఘ్నము గావింపుము. నిన్నతఁడు గెల్చునో, ఓడి విచారము నొందునో. అతనిబల మింతయని తెలిసికొని సంశయనివృత్తిఁ జేసికొనఁ గోరుచున్నాము. అని వారు పురికొలుపఁగా నది యట్లే యొనరించి హనుమ కట్టనియె. వానరోత్తమా! దేవతలు నిన్ను నాకాహారముగఁ జూపి యున్నవారు. భక్షించెద. నావక్త్రబిలముం బ్రవేశింపుము. అనుడు నతఁడు చేతులు జోడించి శరీరకాంతి యొప్ప నమ్మా! దాశరథి యగురాముఁడు సోదరుని లక్ష్మణుని భార్యను సీతం గూడి దండకాటవినుండ రాక్షసవీరులు పగవూనిరి. ఆసీతా దేవిని రావణుఁ డపహరించి కొనిపోయెను. రామాజ్ఞ నాదేవి కడకు దూతనై పోవుచున్నాఁడ. రాముని రాజ్యమున నుండుదానవు గాన నీవా మహాత్మునకుఁ దోడుపడవలయును. కాదేని యాదేవిం గాంచివచ్చి నీనోరం జొత్తును. అని ప్రమాణము చేయువాఁడ. అనఁగా నాకామరూపిణి యోయీ! ఎంతేవాఁడైన నాకడకు వచ్చి నన్ను మీఱిపోవరాదు. ఇట్లు నాకు వరము గలదు. అని యతనిబలముఁ బరీక్షింపఁగోరు నాసురస పోవుచునేయుండు నాయంజనాపుత్త్రుం గాంచి వానరప్రవరా!

నానోరం జొరక యెంతవాఁడును బోవఁజాలఁడు. నీవు నట్లే చేయవలయు. బ్రహ్మవర మిట్లు నాకుఁ గలదు. అని నోరు తెఱచుకొని ముందు నిలువఁబడియె. ఆమాటలకు గాటమగు కోపము రాఁగా సురసా! నన్ను మ్రింగునంత నోరున్నదా! చూపుమని దశయోజనములంత విశాలాయామములు గల తనువు గలవాఁడయ్యె. అట్టిహనుమం గని యానాగజనని యిరువదియోజనములంత తనువు గలదయ్యెను. దానికి ద్విగుణీకృతకోపుఁడై ముప్పదియోజనములంత శరీరము కలవాఁ డయ్యెను. ఆమె నలువదియోజనములు నతఁ డేఁబది యోజనములు నిట్లు మేనులు పెంచుచుండిరి. హనుమ నూఱు యోజనములంత తనువుగల యామెంగని బుద్ధిమంతుఁడు గాన సూక్ష్మరూపమున నోటం జొర నిదియ యదనని తలంచి యంగుష్ఠమాత్రశరీరుఁడై నోటఁ జొచ్చి వెంటనే వెలువడి దాని కిట్లనియె. దక్షపుత్త్రీ! ఇదియే నీనోరఁ జొరఁబడితిని. నమస్కారము. పై దేహి యుండుతావున కరుగుదు. బ్రహ్మ వరము విఫలంబు గాక ఫలించెఁ గదా. అనుటయు రాహు ముఖమునుండి వెలువడిన చంద్రునింబోలి తననోటినుండి వెలు వడిన యాహనుమం గని సౌమ్యా! కార్యసిద్ధికై సుఖముగ నరుగుము. రామునకు సీత నొడఁగూర్పుము. అని యాసురస పలికెను.

అట్లు దుష్కరమగు మూఁడవకార్య మాతఁ డొనరిం చుటం గాంచి భూతావలి బాగుబాగని కొనియాడెను. అంత నతఁడు గగనమునిండె జవవిశేషము గన్పడఁ బోయెను. వాయు మార్గమున నొక్కొక్కచో జలధారలు గలుగఁ గైశికాది రాగప్రసక్తులగు తుంబురునారదాదులు సంచరింప, నింద్రా

యుద్ధము పర్వ, విమానములు సంచరింప, నలు దిశహస్తులు వెలయ, స్వర్గనివాసి మహనీయులు కనంబడ, సూర్యాదులు వెలయ, గంధర్వప్రముఖ వియచ్చరసముదయము చరింప గాంచుచుం బక్షిరాజువలెఁ బోయెను. పక్షిసంఘములగు మేఘములు వలె నిరాధారాకాశమునందుఁ బరుగిడు హనుమంతునిఁ గాంచి సింహికయనురక్కసి కామరూపిణి విశాలతనువు గలదగుటఁ దనలో నిన్నినాళ్లకు డాహారము దొరకినది. పెద్దజంతువింత తడవు చాలకాలముగా దొరకలేదు. అని తలంచి నీడను వ్యాపించుహనుమంతుని తనుచ్ఛాయను గాంచి నోటఁ బట్టుకొనియెను. అంత నాతఁడు ప్రతికూలవాయువుచే నిహతమగు నౌకవలెఁ బరాక్రమము తగ్గిపోయి నాచే పట్టుబడితిం గదా యనుకొనుచుఁ గ్రిందికిఁ జూచెను. జలాధోభాగమునుండి లేచిన కబ్బహాకారము గోచరమయ్యెను. అద్భుతాకారశక్తులు గల ఛాయాగ్రాహిణి గలదని సూర్యసుతుఁడు ముందే నాకుఁ జెప్పెను. ఇదే నిస్సంశయము. ఆమహితమంతుఁ డంత దాని నీడనుగా వాని వానకాలపు మేఘమువలెఁ దనశరీరమును బెంచుకొనెను. అది యొఱంగి వికృతవక్త్రముం దెఱచుకొని గర్జించుచు ధ్వనించుచు మీఁదికి వచ్చెను. వికృతవక్త్రముం గాంచినవాని తన్మూలమున దానిప్రాణములపట్టుల నెఱింగి వజ్రసమానకాయుఁడు తనశరీరమును దగ్గించి మహాబలశాలి యగుటచేఁ దాని నోటం దూఱెను. లోనఁ బ్రవేశించినప్పుడు రాహువచే మ్రింగఁబడు పూర్ణచంద్రునివలె నతఁడు కనుపట్టుచుండ గనంబడియెను. మనోవేగముగలవాఁడు గాన ఇతనిని మూయ కొనకముందే ఖరనఖరముల దానిమర్మముల ఛేదించి త్వరగాఁ

పై కెగిరెను. దానిమర్మాదుల ఛేదించి పైకెగిరి పెరుఁగ సాగెను. అది సాగరజలములం గూలెను. దానిపాటు గాంచి వియచ్చరము లగుభూతము లోమహాత్మా! నీకార్య మతి భయంకరము. మహాజంతువుం జంపితివి. ఇఁక సీతాసందర్శన మహాకార్యమును సాధింపుము. ధైర్యము, సూక్ష్మదృష్టి, తత్త్వము నెఱుఁగఁజాలుబుద్ధి, పాటవము నను నీనాలుగు నీవలె నెవ్వానికైనఁ గలుగునే నట్టివాఁ డకృతకార్యుఁడు కాఁడు. అని పొగడఁగా నతఁడు శతయోజనములు గడచి సాగరము నవ్వలివరిం జేరంగల్గెను. తొలుత నందలి వృక్షవాటికలు మలయాద్రియందుఁ గలయుపవనములు కనంబడియెను.

అంతఁ దన పెనుశరీరమును బరికించి యిట్లే యునిచిన రక్కసులు కనుఁగొన నుంకింతురు. అది కార్యహాని కాకరమని యెన్ని నిజరూపము ధరించెను. త్రివిక్రమావతారమునఁ దనకార్యము నెఱవేర్చి వామనాకారమున నిలిచిన విష్ణువు వలెఁ దనపూర్వరూపముఁ దాల్చెను. ఈరీతి నామారుతి నానారూపముల ననేకకార్యములు సాధించి తన తొల్లింటి రూపముం బడసి కొండశిఖరమున నాకసమునుండి వ్రాలెను. త్రికూటాచలముశిఖరమున నున్న లంకానగరమును జూచి మృగపక్షులు బెదర వ్రాలెను. ఇట్లు సాగరము నవలీల దాఁటి దానితటమున వ్రాలి యమరావతింబోలు నాలంకానగరమును గాంచెను.

మహామహీశ్వరులారా! ఇందలివిశేషము లనేకములు. వానిం బరికింపఁ దొడఁగుదాము. సాగరము శతయోజనాయతమని తెలిపెను. “యోజనానాం శతస్యాంతే వనరాజిం దదర్శ సః.’

౧౯౩-వ శ్లోకమున నీసర్గమునఁ గలదు. యోజనమనఁగా నెంత?

> "ద్వాదశాంగుళికశ్శంకు స్తద్ద్వయం తు శయస్స్మృతః,
> తచ్చతుష్కం ధనుః ప్రోక్తం క్రోశో ధనుస్సహస్రికః,
> తచ్చతుష్కం యోజనం స్యాదిత్యాది మానశాస్త్రమ్."

అని శబ్దకల్పద్రుమము. దీనింబట్టి పదునాలువేలహస్తములు యోజనప్రమాణమని తేలెడిని. ఇందు హస్తమనఁగా నిరువది నాలుగంగుళములని భావము. అంగుళమనఁగా నెనిమిదియవల పరిమాణము. "యవోదరై రంగుళ మష్టసంఖ్యైః." అని భాస్కరాచార్యులు. ఈయంగుళములు పండ్రెండుశంకువగు. అవి రెండు హస్త మనంబడు. ఆహస్తములు పదునాలువేలు యోజనమగు. ఈరీతిగా లెక్కింపఁగా నించుమించుగా నాలు వందలు ముప్పదియేడు (637) మైళ్ళ పరిమాణము సముద్రమని తేలును. హనుమంతునంతటివాఁ డీపాటిదూర మెగిరెనను చో నచ్చెరువొందఁ బనిలేదు. శరీరావయవములయం దొక్కచో మనస్సునిలిపిన శరీరము తూలమువలె నగును. దాన నూర్ధ్వ గమనశక్తి గలుగునని యోగశాస్త్రము తెల్పెడు. ఈవిష యము ముందే పెక్కుసారు లీగ్రంథప్రకరణములయందు వ్రాసితిని. యోగశాస్త్రము నెఱింగి తత్ప్రకారముగ నభ్య సించువారల కీవిషయ మత్యల్పముగనే కనంబడును. మూలి కలసాయమున నీశక్తి కలుగును. ఇది రెండును విశ్వాసపాత్ర ములు గానువారల కొక్కనమస్కారమే సమాధానముగా మనము భావింపవలయును. ఇఁక నాయాఘట్టములం బరిశీలిం

తము. మానవునకు మనశ్శక్తి ప్రధానము. అది సంపూర్ణముగ నొదవినఁ ద్రిలోకవిజయము చేకూరును. అది లేనిచో నితరశక్తులు గలిగినవనుకొనుట కేవల భ్రాంతియే. మంత్రయంత్రతంత్రసిద్ధులు దానియాధారమునఁ గలుగవలసినవియే. సమాహితాంతఃకరణుఁడైనఁగాని మంత్రాదిసిద్ధులు గలుగవు. సమాహితాంతఃకరణము యోగాభ్యాసమునఁగాని కలుగదు.

"నాత్యశ్నతస్తు యోగోఽస్తి న చైకాంతమనశ్నతః,
న చాతిస్వప్నశీలస్య జాగ్రతో నైవ చార్జున. ౧౬
యుక్తాహారవిహారస్య యుక్తచేష్టస్య కర్మసు,
యుక్తస్వప్నావబోధస్య యోగో భవతి దుఃఖహా. ౧౭
యదా వినియతం చిత్తమాత్మన్యేవావతిష్ఠతే,
నిస్స్పృహః సర్వకామేభ్యో యుక్త ఇత్యుచ్యతే తదా. ౧౮
యథా దీపో నివాతస్థో నేంగతే సోపమా స్మృతా,
యోగినో యతచిత్తస్య యుంజతో యోగమాత్మనః. ౧౯
యత్రోపరమతే చిత్తం నిరుద్ధం యోగసేవయా,
యత్ర చైవాత్మనాత్మానం పశ్యన్నాత్మని తుష్యతి. ౨౦
సుఖమాత్యంతికం యత్తద్బుద్ధిగ్రాహ్యమతీంద్రియం,
వేత్తి యత్ర న చైవాయం స్థితశ్చలతి తత్త్వతః." ౨౧

భగవద్గీత. ౬ అధ్యా.

అను నీశ్రీకృష్ణవాక్యములు యోగమహత్త్వమును, యోగినియమములను, యోగఫలములను దెల్పుచున్నవి. సమాహితాంతఃకరణత్వ మెట్లు లభించునో పై వాక్యములంబట్టి యెఱుంగవచ్చును. కేవల వేదాంతవాక్యశ్రవణము యోగమువలె నంతఃకరణపారిశుద్ధ్యము నీఁజాలదనుట సిద్ధాంతము.

ప్రాగ్జన్మమున యోగిభ్రష్టుఁడైనవాని కది యీజన్మమున నలవడఁగా వేదాంతవాక్యశ్రవణ ముత్తమమార్గప్రదర్శకము గావచ్చును. అట్టిస్థితియందును సత్కర్మానుష్ఠానము తప్పదు. కర్మఫలత్యాగమే జ్ఞానికి లక్షణము. భక్తి వీనియం దంతర్భూతమే గాని వేఱు గాదు. కర్మజ్ఞానవిరహితమగుభక్తి భుక్తిసాధనమే యగు. పాషండులు భక్తి యొక్కఁ డుండినఁ జాలుననుట తత్స్వరూపజ్ఞానము లేమిచే నని యెఱుంగవలయు. వారలే కపటనాటకసూత్రధారులు ధనలుబ్ధులు నని యిందుఁ బేర్కొనఁ బడువారు. ధర్మవ్యాజమున ధనము నార్జించుచు నిస్పృహులవలె నటించుచు వేషములఁ గాలానుసరణముగా మార్చుచు సర్వము భగవదర్పణమని పల్కుచు నుండుయోగులు వంచకులలో శిరోమణులుగా లెక్కింపఁదగుదురు. వేదాంతవ్యాపార మిక్కాలమున సాగి లాభదాయక మగుచున్నయట్లే కాలమునందును లేదనవచ్చును. శిష్యులను జేర్చికొనుట, బాహ్యచిహ్నములు ప్రధానములని బోధించుట, తమకుఁ దెలియనివిషయములను దెలిసినట్లు పలుకుట పరమభాగవతోత్తము లనిపించుకొనఁ దలంచువారి వ్యాపారలక్షణము లనవచ్చును. ధనము లేనిచో వారిశిష్యులు కాఁజాలరు. ధనవిముక్తియే వారలకు ముక్తి. అట్లుగాక హనుమంతునివలె భగవద్భక్తిగలిగి ప్రాణ్కి నెఱవేర్పవలయునన్న శ్రద్ధ గలిగి యుండవలయును. అశక్యమగునది యట్టివారల కేదియు నుండదు. ఈసర్గమున మహాకార్యమున కనేకవిఘ్నములు గలుగుననియు,నవి పరీక్షార్థము భగవంతుఁడు కల్పించెననియు, నాపరాత్పరునియందుఁ గలభక్తి దృఢమైనచో నవి తూలికలలవములం బోలి నశించుననియుఁ, గార్యము ఫలించుననియుఁ

దేలెడు ప్రధాననీతి. తదనుగుణము లగునీతుల నరయుదము. ఈకాండము వాల్మీకిమహర్షి కవిత్వమును వేయినోళ్ల శ్లాఘ్య మని తెల్పుచున్నది. ఆయాతావుల వాని నెమకుదము.

"తతో రావణ నీతాయాస్సీతాయాశ్శత్రుకర్శనః,
ఇయేష పదమన్వేష్టుం చారణాచరితే పథి." ౧

అని మూలము.దీనికి గోవిందరాజులు. "ఆకాశేఽపి పదన్యాసా న్వేషణసమర్థోఽయమితి బుద్ధిచాతుర్యాతిశయ ఉచ్యతే.అనేన శిష్యస్థానాన్వేషణపరగురుస్వరూప ముచ్యతే" అని వ్రాసిరి. ఆకాశమునందుఁ గాలుంచుటకు వెదకువాఁ డితఁడని చెప్పఁ బడుచున్నది. దీనిచేత శిష్యుఁడుండు చోటెద్దియని వెదక నాసక్తుఁడగు గురుస్వరూపము చెప్పఁబడుచున్నదని దీనిసారము. ఆకాశమనుదానికే నిరాలంబమని యర్థము. అందుఁ గాలూనఁ బూనువాఁ డున్మత్తుఁడే యగు. ఇదేమిచమత్కారము గాన రాదు. కాని శిష్యుఁ డెందున్నవాఁడని వెదకఁగోరు గురు స్వరూప మిటుఁ జెప్పఁబడుచున్నదనుచోట నెంత చమత్కార మైన నున్నది. ఆచార్యులకార్యమంతయు నవివేకుఁ డగు శిష్యుఁ డెందుండును. వానికి మంత్రోపదేశము చేసి తనవలలో వైచుకొని ధనము లాగవచ్చునన్నభావమే కాని తరింపఁజేయ వలయు నన్నభావ ముండుటయుదు. శిష్యహృత్తాపహారకుఁ డగు గురువు దొరకుటయే యరుదు. శిష్యుఁడు దొరకునా యని వెదకువా రుండ రేమో. "తగినపాత్రమైనఁ దడయకిమ్ము" అని భారతమునఁ జెప్పఁబడినది. జిజ్ఞాసు వగుశిష్యుఁడు లభించిన నధ్యాత్మవిద్య యొసంగవలయుననుట శాస్త్రసమ్మతమే. కాని యిప్పటియాచార్యు లొసంగువిద్య పరమతద్వేష జనకమైనది. అట్టిది విద్య దూష్యము. సర్వమతసమానత్వమే అధ్యాత్మ

విద్యాఫలము. కాని మామతమునకన్న నన్నియుఁ దక్కువ యన్న భావము కానేరదు. అట్టిదుర్భావములను గలిగించువా రాచార్యులనఁ దగరు. సద్భావముగలవాఁ డేమతమున నున్న భగవదనుగ్రహపాత్రుఁడే కదా. "చారణాచరితేపథి రావణ సీతాయా స్సీతాయాః" అనుచో నీస్వాములు వ్రాసిన వ్రాత యసంగతముగ నున్నది. ఇట్లర్థము చెప్పఁబూనిన నేమతమున కైన ననుకూలముగాఁ జెప్పవచ్చును. ఇందలిసార మేమని వెదకుదము. శత్రువులజయించు హనుమంతుఁడు. అనఁగాఁ గామక్రోధాదుల నడంచినమహాత్ముఁడు. ఇంద్రియములకు లోఁబడిన రావణుఁడు కొనిపోయిన సీతయుండుచోటును గనుఁగొనఁ గోరి చారణు లనఁగా దేవయోని విశేషములు. "చారయతి ప్రచారయతి నృత్యగీతాదివిద్యాం తజ్జన్య కీర్తిం వా చారణాః" అను వ్యుత్పత్తి ననుసరించి దేవతలలో గంధర్వులు చారణులు గానవిద్యాప్రియులు. అట్టివారు విహరించు త్రోవ. (భగవద్భజనాసక్తు లగు దేవతలు సంచరించుమార్గమున జితేంద్రియుఁ డగుహనుమంతుఁడు రావణుఁడు తీసికొని పోయిన సీతాదేవిని) వెదుకఁబోయెనని భావ మేర్పడుచున్నది. దేవతలు సంచరించుమార్గమనక చారణులు సంచరించు మార్గ మనుట, "సీతాయాః పదమన్వేష్టుమ్" సీతాదేవిపదము వెదకుట కనుట, యను వీనిం బట్టి చూడఁగా జితేంద్రియుఁ డగు హనుమంతుఁడు భగవంతు నెఱుంగఁగోరి యాఫలముగలుగఁ దొలుతఁ బ్రకృతినాశ్రయింపం దలఁచి తత్పాదముల దర్శింపఁ బోయె ననుభావ మేర్పడుచున్నది. ప్రకృతి నేల తొలుత నాశ్రయింపవలయునందు రేని "తదను ప్రధానద్వారా రాజదర్శనం కర్తవ్యమ్" అనున్యాయము గలదు.

"దైవీ హ్యేషా గుణమయీ మమ మాయా దురత్యయా,
మామేవ యే ప్రపద్యంతే మాయామేతాం తరంతి తే."

అను గీతావాక్యము గలదు. కొందఱు భగవంతుఁడే న న్నాశ్రయించినమాయను దరింతురని చెప్పెను గదా. ప్రకృతి నాశ్రయింప నక్కఱలే దందురు. భగవంతు నాశ్రయించు టెట్లని విచారింతము. రూపనామక్రియాశూన్యుఁ డగుచు సర్వవ్యాపియై యుండువాని నారాధించుమార్గ మేది? నామ రూపక్రియావంతునిగా భావించి యుపాసింపవలయుఁ గదా. "ఉపాసకానాం కార్యార్థం బ్రహ్మణో రూపకల్పనా" అన్న న్యాయ మీయర్థమునే కదా తెల్పుచున్నది. నిర్గుణుని సగుణు నిగా నొనరించి యారాధింపవలయునని తేలినది. సగుణబ్రహ్మ మనఁగాఁ బ్రకృతివశుఁ డని కదా భావము. ప్రకృత్యతీతుఁడు ప్రకృతివశంగతుఁ డగుటయే సగుణబ్రహ్మశబ్దార్థమని మనము గ్రహింపవలయును. ప్రకృత్యుపాసన మనఁగా నిదియే యని యెఱింగినచో నీయొగిరిపాటు తొలఁగును. నామరూపక్రియా వంత మగునది యెల్లఁ బ్రకృతివశంగతమే యగు. కావుననే

"సర్వే శాక్తాస్సముద్దిష్టా న శైవా న చ వైష్ణవాః."

అని దేవీభాగవతమునఁ గలదు. అది దేవీపురాణమే కాన నందున్నవాక్య మేమి ప్రమాణమని కొందఱు పలుకుదురు. ఆపక్షమున శ్రీభాగవతమున విష్ణువే యుత్కృష్టుఁడనియున్న వాక్యముమాత్ర మేలాగు ప్రమాణమగును? వేఱొకపురాణ మున నుండవలసియుండును. ఒక్కొక్కపురాణము ఏదోయొక దేవతనే ప్రధానమని తెల్పును. అది ప్రమాణము కాదన్న నన్నియు నప్రమాణములే యగును. కావున నావాదము నిరర్థకము.

"శివశ్శక్త్యా యుక్తో యది భవతి శక్తః ప్రభవితుం
న చేదేవం దేవో న ఖలు కుశలస్స్పందితుమపి,
అతస్త్వామారాధ్యాం హరిహరవిరించాదిభిరపి
ప్రణంతుం స్తోతుం వా కథమకృతపుణ్యః ప్రభవతి?"

అను శంకరోక్తియే సిద్ధాంతము. "మామేవ యే ప్రపద్యంతే" అనఁగా భావ మేమి? సగుణుఁ డగునన్ను నారాధించినఁ గాని నిర్గుణు నెఱుంగఁ దరముగాదనియేగాని వేఱుగాదు. ఈశ్వర సన్నిధానమును గల్పించుకొనినఁ గాని ధ్యానము చేయునవ కాశము లేదు.

"న హి ధ్యానేన సదృశం పవిత్రమిహ విద్యతే,
శ్వపాకేష్వపి ముంజానో ధ్యానేనైవాత్ర లిప్యతే.
ధ్యానమేవ పరో ధర్మో ధ్యానమేవ పరం తపః,
ధ్యానమేవ పరం శౌచం తస్మాద్ధ్యానపరో భవేత్.
సర్వపాపప్రసక్తోఽపి ధ్యానం నియతమభ్యసేత్,
సర్వదా ధ్యానయుక్తశ్చ తపస్వీ పంక్తిపావనః."

అత్రిసంహిత.

ధ్యానమునకు నేదియోరూపము కావలయు. అది కల్పితము కావచ్చు. దానియందు భక్తి దృఢము గావలయును. భగ వంతునిగా దానిని భావింపవలయును. బాహ్యచిహ్నములు నిరర్థకములు.

"చీరవాసా జటీవాపి త్రిదండీ ముండ ఏవవా,
భూషితో వా ద్విజశ్రేష్ఠ న లింగం ధర్మకారణమ్.
యే నృశంసా దురాత్మాన పాప ధర్మవివర్జితాః,
తేఽపి యాంతి పరం స్థానం నారాయణపరాయణః.

అన్యథా మందబుద్ధీనాం ప్రతిభాతి దురాత్మనాం,
కుతర్కజ్ఞానదృష్టీనాం విశ్రాంతేంద్రియవర్త్మనాం.''

విష్ణుస్మృతి.

ఈప్రమాణము లన్నియు రూపకల్పనకు ననుకూలములు. దానికి ఫలము ధ్యానము. ఊర్ధ్వపుండ్రత్రిపుండ్రాదులు నిరర్థకములు. అవి లేకున్న భగవదనుగ్రహము కలుగదనుట వంచకులస్వభావము. అప్రమాణముకూడ నగు. కేవల పామరులకుగా నవి కల్పింపఁబడినవి. వానిం బ్రధానములని వాపోవుట యున్మత్తప్రలాపమువంటిది. శాక్తమనఁగా నిట్టిపూజయే యని యెఱింగిన నేబాధలు నుండవు. సగుణోపాసన యనఁగా శాక్తమే. నారాయణాదినామములన్నియు సగుణబ్రహ్మము నకుం గలవు. కాన నుపాసకులందఱు ప్రకృతి నారాధించువారే యనునది సిద్ధాంతము. ప్రకృతిపురుషుల కభేదము. ప్రకృతియనునది స్త్రీగాదు. ఆశబ్దము స్త్రీలింగము. బ్రహ్మశబ్దము నపుంసకలింగము. దాన బ్రహ్మము నపుంసకుఁడు గాఁడు. బ్రహ్మప్రకృతుల కభేదము. భగవదిచ్ఛయే ప్రకృతి. ప్రకృత్యుపాసనాఫల మజ్ఞానాంధకారమును దొలఁగించి భగవత్సాన్నిధ్యమును జేర్పుమా యనుభావమే యనికాని వేఱుగాదు. ఈ సిద్ధాంతము ననుసరించి మహాభక్తుఁ డగుహనుమంతుఁడు కర్మసిద్ధాంతము ననుసరించి రామునివలన మృతిగనవలసిన రావణునింటఁ జేరియుండు మహాప్రకృతియగు సీతాదేవి పాదములఁ గనఁబోయె ననుభావము ప్రథమశ్లోకసారము. సురామాంసములఁ బరిగ్రహించు శాక్తులు కంచుకోత్సవములయందు మధుపానము లోనగువాని నొనరించు వైష్ణవులు పంక్తిబాహ్యులే. దుర్వృత్తి యేమతమునందును దూష్యమే

యగును. కావున నొకరినొక రుపాలంభించుకొనుట వివేకమని మన మెఱింగి మెలంగు టత్యుత్తమము.

"స సూర్యాయ మహేంద్రాయ పవనాయ స్వయంభువే,
భూతేభ్యశ్చాంజలిం కృత్వా చకార గమనే మతిమ్. ౭
అంజలిం ప్రాఙ్ముఖః కుర్వన్ పవనాయాత్మ యోనయే,
తతోఽభివవృధే గంతుం దక్షిణో దక్షిణాం దిశం." ౯

అని మూలము. సూర్యాదులకు నమస్కరించి ప్రయాణము హనుమంతుఁడు చేయఁబూనెనని దీనిభావము. దీని నిట వ్రాయుటకుం గలకారణ మిది. ఆరణ్యకాండమునఁ బండ్రెం డవసర్గమున శ్రీరాముఁ డగస్త్యాశ్రమమునం బ్రవేశించుతఱి దేవతాస్థానములను జూచుచుం బోయెననుఘట్టమున "అత్ర పూజ్యదైవతేషు రుద్రస్యానుపాదానా దపూజ్యత్వముక్తం" అని వ్రాసిన గోవిందరాజు లీస్థలమున హనుమంతుఁడు నమస్కరించినదేవతలలో విష్ణువు లేనందున "విష్ణోరపూజ్యత్వ మాహ" అని యేల వ్రాయలేదో తెలియకున్నది. దుర్మతాభినివేశమున "రుద్రస్యాపూజ్యత్వ మాహ" అని వ్రాసినవారేల యిం దూరకున్నారో తెలియఁజాలకున్నవాఁడ. మహాకార్యమునకుం బూని హనుమంతుఁడు తత్సిద్ధికై సూర్యశతమఖవాయుబ్రహ్మలకుఁ దక్కినభూతములకు నమస్కరించెను. విష్ణువు పేరే తలంపలేదు. తక్కినభూతములలో విష్ణువు చేరియున్నవాఁడని వా రందురా. అపుడు విష్ణువు నతిశయత్వమేమి? వైకుంఠమును మాని శ్రీరామరూపమున భూతలమున నవతరించెనందురా. ఆపక్షమున నతని సర్వవ్యాపకత్వము లోనగునవియెల్ల నెగిరిపోవును. కావునఁ గేవల దుర్మతాభి

మానమున వ్రాసినవ్రాఁతలే కాని యిట్టివానియందు సత్యము గాని సారముగాని యించుకంతయు నుండదు. మన మీభాగ మున హనుమంతుఁడు కార్యసాధకుఁడు గావున సూర్యాదు లకు నమస్కరించి యెగురఁబూనెననియు, నహంకారశూన్యుఁ డనియు నెఱుంగందగు. ఎట్టివారైన దేవతలకు నమస్కరించి యీకార్యమునకుఁ దోడ్పడి నిర్వహించువారు మీరనియు, నే నశక్తుఁడననియు నిష్టదేవతలను బ్రార్థించి కార్యారంభము చేయవలయుననియు,దాన శ్రేయస్సు గలుగుననియు గ్రహింప వలయును.

"పానభూమిగతం హిత్వా హైమమాసవభాజనం,
పాత్రాణి చ మహార్హాణి కరకాంశ్చ హిరణ్మయాన్. ౨౩
లేహ్యానుచ్చావచాన్ భక్ష్యాన్ మాంసాని వివిధాని చ,
ఆర్షభాణి చ చర్మాణి ఖడ్గాంశ్చ కనకత్సరూన్. ౨౪

... ...

రక్తాక్షాః పుష్కరాక్షాశ్చ గగనం ప్రతిపేదిరే. ౨౫
హారనూపురకేయూరపారిహార్యధరా స్త్రియః,
విస్మితాస్సస్మితా స్తస్థురాకాశే రమణైః స్త్రియః." ౨౬

అని మూలము. పూర్వాచారము లిందుఁ గలవు. విద్యా ధరులు వారిభార్యలును మద్యపానముచేయుచు మాంసమును దినుచు నాపర్వతసానువులయందు విహరించుచుండునట్లు భావము తేలెడిని. సురాపానము దోషమనుధర్మము మానవు లకే యన్వయించును. దేవతల కది పాపము కాదు. వస్తువు నందు దోషము లేక దాన మనస్సు దోషభూయిష్ఠమై యకార్య కరణమునకుఁ గడంగఁజేయుటంబట్టియే సురాపానము దోష

మని స్మృతులు శాసించినవి. సురాపానము సంభోగాంగ ముగాఁ జెప్పఁబడినది. అదియు బ్రాహ్మణజాతికి నిషేధింపఁబడి నది. దేవతలమన స్పర్ధానివలన పూర్వనొందదనియుఁ గావున నవి వారికి దూష్యము కాదనియు నూహింప నవ కాశము కలదు. మనవా రెన్నియో ప్రయత్నముల నొనరించి సురాపానము నాపిరి. కాని యది యెంతకాలమో నిలువ లేదు. యథాపూర్వముగా నిపుడు కొన్నితావులలో సాగు చున్నదని యూహింప నవకాశము కలుగుచున్నది. మతధర్మ ములు సమానముగా నుండవలయునన్న పెద్ద లీదురాచార మును మానుపఁ బ్రయత్నించిన బాగుండును. దేన నపకారము లేదో దానియందుఁ బ్రయత్నము చేయుట, యపకారము కలుగుకార్యమందు వైరాగ్యమునొందుట యను నివి రెండును సముచితములు కావు. మఱొక్కవింత యిందుఁ గానఁబడి యెడిని. విద్యాధరు లాత్మజ్ఞానమున హనుమత్ప్రయత్నమును ముందే యెఱుంగఁజాలక యాకోలాహలమున నదరిపడి పై కెగిరిపోయిరనుట యొకవింత. మహానందముననుండి యీవిష యము నెఱుంగకపోయిరనుట సమాధానమగునేమో!

"మార్గమాలోకయన్ దూరాదూర్ధ్వం ప్రణిహితేక్షణః,
రురోధ హృదయే ప్రాణా నాకాశమవలోకయన్." 3౭

అని మూలము. దూరప్రయాణము చేయువాఁడు గాన దేహము తూలికవలెఁ దేలికగానుండఁజేయ నాహనుమంతుఁడు ప్రాణాయామము చేసెనని తెలియవలయును. ఏమహాకార్యము చేయఁబూనినను మనస్సు స్థిరముగానుండవలయుననియు, నది లేకయున్న నేకార్యము సాధ్యముకాదనియు నీయది మనకుఁ దెలుపుచున్నది. యోగములలో నెల్లఁ బ్రాణాయామ మనునది

ప్రధానమగు. వాయునిరోధమునఁగాని యాకాశగమనము లోనగునవి సిద్ధింపవు. అణిమాద్యష్టసిద్ధులు యోగసాధ్యములే. మనస్సమాధికి సాధనమగునది యోగముగాక మఱే మగును? కనుకనే "తస్మాద్యోగీ భవార్జున" అని భగవంతుఁడు తెల్పెను.

"యథా రాఘవనిర్ముక్తశ్శరశ్శ్వసనవిక్రమః. ౩౯
గచ్ఛేత్తద్వద్గమిష్యామి లంకాం రావణపాలితాం,
న హి ద్రక్ష్యామి యది తాం లంకాయాం జనకాత్మజాం. ౪౦
అనేనైవ హి వేగేన గమిష్యామి సురాలయం,
యది వా త్రిదివే సీతాం న ద్రక్ష్యామ్యకృతశ్రమః. ౪౧
బధ్వా రాక్షసరాజాన మానయిష్యామి రావణం,
సర్వథా కృతకార్యోఽహమేష్యామి సహ సీతయా. ౪౨
ఆనయిష్యామి వా లంకాం సముత్పాట్య సరావణాం,"

అని మూలము. ఇందు హనుమంతుని ప్రతాపోక్తులు గలవు. ఆత్మస్తుతి కాదా అది న్యాయ్యమా యను ప్రశ్న ముదయింపవచ్చు. హనుమ భక్తాగ్రగణ్యుఁడు, నిర్జితేంద్రియుఁడు, ధర్మజ్ఞుఁడు నగు. అట్టిమహాత్ముఁ డాత్మస్తుతిపరాయణుఁ డగునా యని యోజింపవలయుఁ గదా. రామునిబాణ మెంతవేగముగాఁ బరుగిడునో కపు లెఱుంగుదురు. వాలివధ రూపముగా దానిశక్తియు నెఱుంగుదురు. సమయాతిక్రమ భీతిచేఁ జావనిశ్చయించిరి గదా. వారలకు ధైర్యము చెప్ప వలయు. సీతాకుశలవార్తాశ్రవణమునఁ దమయపరాధముల మన్నించునన్న విశ్వాసము వారికిం గలదు. లంకలో నాజనని యున్నదో లేదో యన్నసంశయ మాస్థితియం దెంతవారలకు

నుండఁదగినదే. వానరులకు విశేషించి చెప్పవలసినదేమి? ఆభయము తీర్పనెంచి లంకలో లేకయున్న స్వర్గమునకైన నరిగి సీతాకుశలవార్త నెఱింగి వత్తును. లంకలో నెందో యుండ నీవెట్లు కనుఁగొందువని వారికి శంక కలుగునేమో యని యెంచి రావణునితో లంకం గొనివత్తును. ఎన్నివిధములనైన సీతాకుశలవార్త నెఱుంగక రానని వారిచింత లడంపఁ బల్కెనని మనమూహింపవలయు. దీనిచే దురూహాలు పొడమకయుండు.

"సమత్తకోయష్టిమకాన్ పాదపాన్ పుష్పశాలినః,
ఉద్వహన్నూరువేగేన జగామ విమలేఽంబరే. ४౯
ఊరువేగోద్ధతా వృక్షా ముహూర్తం కపిమన్వయుః,
ప్రస్థితం దీర్ఘమధ్వానం స్వబంధుమివ బాంధవాః. ४౭
తమూరువేగోన్మథితాస్సాలాశ్చాన్యే నగోత్తమాః,
అనుజగ్ముర్హనూమంతం సైన్యా ఇవ మహీపతిం." ४౮

అని మూలము. సామాన్యార్థము సులభము. ఇందలివిశేషమేమనఁగా, ఇక్కాలమునఁ గొందఱు మనపూర్వులకుఁ బదార్థవిజ్ఞానశాస్త్రము రసాయనశాస్త్రము తెలియదనియుఁ, గావుననే మూఢవిశ్వాసము గలవారనియుఁ దూలనాడుదురు. అంతకంటెఁ బాపకార్యము వేఱొకటి గానరాదు. ఎనిమిదివందలవత్సరములక్రిందనే భాస్కరాచార్యులు సిద్ధాంతశిరోమణి గోలాధ్యాయమునందు

"ఆకృష్టశక్తిశ్చ మహీ తయా యత్ఖస్థం గురుస్వాభిముఖం స్వశక్త్యా,
ఆకృష్యతే తత్పతతీవ భాతి సమే సమంతాత్క్వ పతత్వియం ఖే."

అని. ఆర్యభటసిద్ధాంతాదులయందుఁ భూమి చలించుచున్నదనియు, నిరువదినాలుగుగంటలలోఁ దనచుట్టుఁ దాను దిరిగి

వచ్చుచున్నదనియు, నన్యోన్యాకృష్టములై ఖగోళములు నిరవకాశమగునంబరమున నున్నవనియు నొక్కి చెప్పఁబడియున్నది. ఆగతిబోధకములే కువాసరము లనఁబడునవి. నిరాలంబభాగమున నన్యోన్యాకర్షణమహత్త్వమున లోకములు నిలిచియున్నవనఁగా నర్థమేమి? ఆకృష్టశక్తి మనవారలకుఁ దెలియదనియా? మనవారల కెన్ని యోయుగములకుముందే యీశాస్త్రమునఁ బాండిత్యము కలదు. దానినే పరమపురుషార్థముగా భావించి యానందించువారు మాత్రము వారు కారన్న నౌననవలయు. అంతియగాక తత్పాండిత్యమున జగదపకారము చేయు గోళములను సిద్ధము చేయువారును గారు. అంతియకాని రసవాదశాస్త్రము నెఱుంగనివారు కారు.

"న చోత్పాతనిమిత్తాభ్యాం న నక్షత్రాంగవిద్యయా,
నానుశాసనవాదాభ్యాం భిక్షాం లిప్సేత కర్హిచిత్." ౹౦ అధ్యా ౬.

అని మనుస్మృతి తెల్పుచున్నది. వాదమనఁగా రసవాదమని యర్థము. బంగారుచేయుట యని యెఱుంగందగు. మనశక్తి నాలోచించి మనపూర్వులశక్తియు నింతయే యనుకొనుట మాత్రము పాపకార్యమనక తప్పదు. ఈభాగము మనకాకర్షణశక్తిప్రభావమును దెల్పుచున్నది. ఊనిలేచినపు డాతనితో డలయురవడిచే నాకర్షింపఁబడిన పుష్పవృక్షములు పైకి నాతనిం గూడి యెగిరెనని కదా దీని భావము. ఆకర్షణశక్తి యెట్టిదో వాల్మీకిమహాకవికిఁ దెలియదా? "ముహూర్తం కపిమన్వయుః" అనఁగా నర్థమేమి? వాయువు తగ్గగా నవియుఁ బడును. ఇట్టి ఘట్టములు మహాముని వాల్మీకిశాస్త్రపాండిత్యముం దేటపఱచును. మనమే కనిపెట్టితిమను నహంకారము వదలి చూచిన మన పూర్వులపాండితి గోచరించును. మనోబలము, దానికి

మంత్రతంత్రములు తోడుకాఁగాఁ బూర్వులుసాధించిన మహా కార్యము లిక్కాలమున నెన్నియంత్రములు తోడ్పడినను సాధింపఁ జాలరు. అట్టి పూర్వులశక్తి నెఱుంగక యాక్షేపించుటకంటె నసంగత మేమున్నది?

"యేనాసౌ యాతి బలవాన్ వేగేన కపికుంజరః. ౭౯
తేన మార్గేణ సహసా ద్రోణీకృత ఇవార్ణవః,"

అని మూలము. పూర్వులకు లోకజ్ఞానము శూన్యమను మహాత్ముల కిది చపేటమువంటి దగును. ఆకసమున హనుమంతుఁడు పోవుచుండఁగా నతనివేగమునఁ గలిగినవాయువు ప్రేటున సాగరజలము తగ్గెననియు, దానియిరుప్రక్కల జల మావరించుటచేత నాయంతరము దోన్నెవలె నుండెననియు దీని భావము. ఇది కేవలము వర్ణనము కాదు. పదార్థవిజ్ఞానము. వేగాతిశయ మిట వర్ణితము. వస్తుతత్త్వజ్ఞానమే యిందలి చమత్కారము. మూఢులు పూర్వులనువారెంతటి మహాత్ములో యిదియే తెల్పును. ప్రపంచమునఁ గల ప్రతివస్తువుగుణమును గనిపెట్టినమహాత్ములను జ్ఞానశూన్యులనుటకంటెఁ దెలివితక్కువ వేఱుగ నేమున్నది?

"తస్మిన్ ప్లవగశార్దూలే ప్లవమానే హనూమతి. ౮౭
ఇక్ష్వాకుకులమానార్థీ చింతయామాస సాగరః,
సాహాయ్యం వానరేంద్రస్య యది నాహం హనూమతి. ౮౮
కరిష్యామి భవిష్యామి సర్వవాచ్యో వివక్షతాం,
అహమిక్ష్వాకునాథేన సగరేణ వివర్ధితః. ౮౯
ఇక్ష్వాకుసచివశ్చాయం నావసీదితు మర్హతి,
తథా మయా విధాతవ్యం విశ్రమేత యథా కపిః." ౯౦

అని మూలము. రంధ్రాన్వేషణైకపరమార్థు లగుమహాత్ములకిది సంతోషము నిచ్చునదని కొందఱు మందమతులు భావింతురేమో! వార లిట్లు భావింపఁదగుదురు. ఓపికకలిగి వారు పరికించిన శంకాలేశములు తొలఁగును. హనుమ పైన లంకకుఁ బోవుచుండఁగా సాగర మిట్లు తలంచెను. ఇక్ష్వాకుకుల నరపతులు నాకు సాయ మొనరించిరి. అనఁగా నన్నుఁ బెంచిరి. వారికిఁ గృతజ్ఞుఁడనై యుండుట నాకుఁ ధర్మము. లేనిచోఁ గృతఘ్నుఁడ నగుదును. అట్లుగాకయుండఁ దోడుపడవలయును. అని యిందలి భావసంగ్రహము. జలరాశి యిట్లాలోచింపఁ గలదా? అనియే మహాత్ములసంశయము. జలము లిట్లు భావింపలేదు. జలాధిదేవతయే. ప్రతివస్తువునకు నొకయధిదేవత యుండును. అతఁడు జలస్వరూపుఁడు కాఁడు.

"అస్మిన్ మహత్యర్ణవేఽంతరిక్షేభవా అధి,
నీలగ్రీవాశ్శితికంఠాశ్శర్వా అధఃక్షమాచరాః."

అని శ్రుతి తెల్పుచున్నది. మహార్ణవమునందు నంతరిక్షమునందు నల్లనికంఠము లోనగు గుఱుతులుగల రుద్రసంజ్ఞితదేవత లుందురు. అందొకఁడు జలాధిదేవత యనంబడు. తత్సంకల్పబలమున నది యుప్పొంగుట యడంగుట యనునవి సాగుచుండు. ఆదేవత యదృశ్యమూర్తియై యుండుననియు నెప్పుడైన మహాకార్యము కలుగఁగా గోచరించుననియు శ్రుతి తెల్పును. పురాణాదు లీయర్థమునే విశదీకరించును. ఆస్తికత్వమలవడనంతదనుక నిది విశ్వాసపాత్రము గాకయుండును. వితర్కించుకొలఁది నందలితత్త్వము బోధమగుచుండును. నాస్తికుఁడైనను, ఆస్తికుఁ డగును. చంద్రుఁడు ఓషధులకు నధిదేవత. కనుకనే యవి రాత్రులయందే వృద్ధినొందును.

ఓషధులఁ దెచ్చుకాలము రాత్రియని చెప్పఁబడుట కిదియే కారణము. ఈవిషయ మించుక యోపికకలిగి పరిశీలించువార లకుఁగాని తెలియ వలనుపడదు. వేదికలపై కెక్కి యుపన్యసిం చువారల కిది దుర్గ్రాహ్యమే. దేవతోపాసకుఁడు కావల యును. అపుడిట్టివి చక్కఁగాఁ దెలియనగును. ఇందలి సార మేమి? సద్గుణములలోఁ గృతజ్ఞతయు దుర్గుణములలోఁ గృత ఘ్నతయుఁ బేరుగాంచినవి. సజ్జనుఁడు కృతజ్ఞుఁడు. తక్కిన వాఁడు కృతఘ్నుఁడు.

"వాంఛా సజ్జనసంగమే పరగుణే ప్రీతిర్గురౌ నమ్రతా."

అని భర్తృహరి తెల్పెను. స్వోపకారము దెల్పరాదు, పరోప కారము మఱువరాదను నానుడి క్రొత్తది కాదు. సగరుఁడు వృద్ధిచేసినందున సాగర మనుపేరు వచ్చినది. ఆవంశమునఁ బుట్టినవాఁడు శ్రీరాముఁడు. ఆమహాత్ముని కార్యమునకై పోవు చున్నవాఁడు హనుమంతుఁడు. ఆతనికిఁ జేయుసాయము శ్రీరామున కొనరించినట్లే. అని సాగరుఁడు తలంచెను. అనఁగా జలాధిదేవత భావించెను. దేవతలలోఁ గొందఱు జలవృక్ష సర్పపక్షిప్రభృతిరూపముల నుందురనుట పురాణవిదితము. రక్కసులు వ్యాఘ్రభల్లూక మహిషాశ్వాదిరూపముల నుం దురు. వృషభాసురుని బకాసురుని గార్దభాసురుని శ్రీకృష్ణుఁడు సంహరించెను గదా. వారా రూపములనుండఁ గారణమేమి? ఒక్కొక్కరి కొక్కొక్కరూపమునం దిష్టము. అది గర్భ ధారణకాలమున మాతృచిత్త మేరీతిగానుండునో దాని ననుస రించి యాశిశువు చిత్తవృత్తి యుండునని పెద్దలందురు. శాస్త్రముకూడ నట్లే బోధించెడినని మన మూహింపవచ్చును.

"యథా స్తరాశిర్ఘనం సమేతి తథైవ వాచ్యో మిథునప్రయోగః,
అసద్గ్రహాలోకిత సంయుతేఽస్తే సరోష ఇష్టైస్సవిలాసహాసః."

బృహజ్జాతకము.

గరుడు లురగులును దేవయోని విశేషము లనఁగా నర్థమేమి? నాగకన్యక లనుచో భావ మేమి? వీరెల్లరు దేవయోనివిశేషములు. ఆయారూపముల నుండు దేవతలని యెఱుంగవలయు. అట్లే వృక్షాధిదేవతలు జలాధిదేవతలు పర్వతాధిదేవతలు నని యెఱుంగనగు. కావున జలరూపుఁ డగుసాగరుఁడు కృతజ్ఞుఁడై హనుమకు నుపకారము చేయఁదలంచెనని మన మెంచవలయును. హనుమంతుఁడు సలీలముగా దాఁటిపోవఁ గలఁడని యతఁ డెఱుంగక, విశ్రాంతినొందఁజేసిన నిరాయాసముగాఁ బోవునని తలంచెనని మన మీభాగమునుండి గ్రహింపవలయు. "యాంతి న్యాయప్రవృత్తస్య తిర్యంచోఽపి సహాయతామ్" అను నానుడి క్రొత్తది కాదు. భగవంతునిపై భారము వైచి కార్యమును బూనినవారి కాపరమేశ్వరుప్రోత్సాహమున సాధుమతులు తోడ్పడుదురనియు, వంచకులై భగవత్కార్య మనుపేర ధనార్జనమునకుం బూనినఁ దత్కాలమున నది బయలుపడకున్న నవ్వలఁ దెలియఁగాఁ దోడ్పడక యెల్లరు నేవగింతురనియు మనకీభాగము బోధించుచున్నది. చేసిన మేలు మఱువరా దనునీతిని మన మెఱుంగవలయును.

"హిరణ్యనాభం మైనాకమువాచ గిరిసత్తమం,
త్వమిహాసురసంఘానాం పాతాళతలవాసినాం. ౯౨
దేవరాజ్ఞా గిరిశ్రేష్ఠ పరిఘ స్సన్నివేశితః,
త్వమేషాం జాతవీర్యాణాం పునరేవోత్పతిష్యతాం. ౯3

పాతాళస్యాప్రమేయస్య ద్వారమావృత్య తిష్ఠసి,
తిర్యగూర్ధ్వ మధశ్చైవ శక్తిస్తే శైల వర్ధితుం. ౯౪
తస్మాత్సంచోదయామి త్వా ముత్తిష్ఠ గిరిసత్తమ."

అని మూలము. సాగరుఁడు మైనాకపర్వతమునకుఁ దెల్పు విషయ మిది. ఇందుఁ బ్రతిపక్షులకు నాక్షేపించునవకాశము గలదు. రక్కసులకుఁ బాతాళవాసులకు రాకపోకల కనువగు మార్గమునకు నడ్డముగా మైనాకుని నిలిపిన ట్లీభాగము తెలుపుచున్నది. ముందు దీనికి విరుద్ధముగా నొకవిషయము గలదు. దాని నిట మాని యపు డొనరింతును. ఈభాగమును విన్నంతనే మహాత్ములు కొంద ఱింతకంటె విచిత్రము కలదా యని నవ్వుదురు. వారి కివియే సమాధానము. భూగోళమనుదానియందంతటను మానవులు లోనగు ప్రాణికోటులు కలవు. ఎవరేభాగమున నివసింతురో వారు తమరుండుభాగము మీఁదిదనియుఁ దక్కినభాగము క్రిందిదనియుఁ దలంతురు.

"సర్వతః పర్వతారామగ్రామచైత్యచయైశ్చితః,
కదంబకుసుమగ్రంథిః కేసరప్రకరైరివ.
యో యత్ర తిష్ఠత్యవనీం తలస్థామాత్మానమస్యా ఉపరిస్థితం చ,
స మన్యతేఽతః కుచతుర్థసంస్థా మిథశ్చ తే తిర్యగివామనంతి.
అధశ్శిరస్కాః కుదళాంతరస్థా ఛ్ఛాయామనుష్యా ఇవ నీరతీరే,
అనాకులాస్తిర్యగధస్థ్సితాశ్చ తిష్ఠంతి తే తత్ర వయం యథాత్ర."
సిద్ధాంతశిరోమణి. గోలాధ్యాయము.

అను నీప్రమాణవాక్యములు పైన వ్రాసినయర్థమును విశదీకరించుచున్నవి. క్రిందుమీఁదులు నియతములు కావు. వారి వారిదృష్టికి గోచరించునవియే. ఒకచోటునుండి వేఱొకచోటికిఁ బోవుటకు వచ్చుటకు మార్గము లుండును. వానికే

పురాణములయందు భూవివరములని పేరు. కొన్నింటికి భూవివరములకే గుహలనియుఁ బేరులు పేర్కొనఁబడును. అట్టి మార్గములలోఁ గొన్నింటి కడ్డముగా నీ వున్నవాఁడవని సాగరుఁడు పర్వతునితోఁ జెప్పుట విచిత్ర మనఁదగదు. పర్వతాధిదేవతతో జలాధిదేవత పలికెనని యర్థము. మఱియుఁ గ్రిందికి మీఁదికి నడ్డముగాఁ బెరుఁగఁ గలవు. కాన నిన్నొక కార్యము నకుఁ బురికొలుపుచున్నాఁడనని సాగరుఁ డనెను. తాను వేఱొక యాకారమునొందు శక్తిగలవానికి వృద్ధినొందుశక్తియు నుండదనుట వెఱ్ఱితనము. కావున నిం దసంగతప్రసంగమని దంతముల బయల్వడఁ జేయఁదగినంతవిషయమే యిందు లేదు. పూర్వగాథలే యసత్యములన్న వారల మెప్పింపఁ దరముగాదనియు, వారు స్వభావవాదు లగుటంజేసి నాస్తికులో నాస్తికాభాసులో యగుదురనియు మందే వ్రాసితిని గదా. వారి నెట్లైన నంగీకరింపఁ జేయఁబూనుటయే గొప్ప పొరపాటు.

"స ఏష కపిశార్దూలస్త్వాముపర్యేతి వీర్యవాన్. ౯౫
హనుమాన్ రామకార్యార్థం భీమకర్మా ఖమాప్లుతః,
అస్య సాహ్యం మయా కార్యమిక్ష్వాకుకులవర్తినః. ౯౬
మమ హీక్ష్వాకవః పూజ్యాః పరం పూజ్యతమాస్తవ,
కురు సాచివ్యమస్మాకం న నః కార్యమతిక్రమేత్. ౯౭
కర్తవ్యమకృతం కార్యం సతాం మన్యుముదీరయేత్,
సలిలాదూర్ధ్వముత్తిష్ఠ తిష్ఠత్వేష కపిస్త్వయి. ౯౮
అస్మాకమతిథిశ్చైవ పూజ్యశ్చ ప్లవతాం వరః."

అని మూలము. నాసాయమును గోరెఁగదా యని మైనాకుఁడు గర్వించునేమో యని దాని నడంచుచుఁ గర్తవ్యమును

సాగరుఁడు తెల్పుచున్నాఁడు. ఎట్టి భయంకరకార్యమైనఁ జేయఁజాలుహనుమ శ్రీరామకార్యముకొఱకు కాకసమునఁ జనుచున్నవాఁడు. అనఁగా భావ మేమని యోజింపుఁడు. మనము ధర్మమని తోడ్పడవలయునే కాని యతనికి మనసాయ మక్కఱలేదని యిందలిసారము. ధర్మమేమనఁగా నా కిక్ష్వాకు రాజులు పూజ్యులు. నీకును మిక్కిలి పూజ్యులు. నాకంటె నీవు పూజించుట ముఖ్యమని స్తుతించుచున్నాఁడు. ఏల యందురా? "న నః కార్యమతిక్రమేత్" అనుచున్నాఁడు. అతఁడు దాఁటిపోవకముందే త్వరపడుమా యని హెచ్చరించెను. పురికొలుపుటనఁగా స్తుతియే. గర్వించి యాలసించు నేమో యని బెదరించుచున్నాఁడు."సతాం మన్యు ముదీరయేత్" అనియే యా బెదరింపు. చేయఁదగినదాని నొనరింపకున్నఁ బెద్దలకుఁ గోపమునుగల్గించి పోషించిన ట్లగునని. పెద్దలకోపము నిష్ఫలము గాదు. ఇట్లు యుక్తియుక్తముగాఁ బలికి యతిథిపూజ ధర్మమని తెలిపి తనకృతజ్ఞతను వెల్లడించెనని మన మీ భాగమునుండి గ్రహింపఁజను. మహాకార్యము చేయువారలకు నడుగకయున్నను దోడుపడుట విధియనునీతి నీభాగము నుండి నేర్చుకొనవలయు.

"హిరణ్యనాభో మైనాకో నిశమ్య లవణాంభసః. ౧౦౧
ఉత్పపాత తలాత్తూర్ణం మహాద్రుమలతాయుతః,
స సాగరజలం భిత్త్వా బభూవాభ్యుత్థిత స్తదా." ౧౦౨

అని మూలము. సాగరోక్తుల నాలకించి నానావిధమహాద్రుమలతాసమన్వితమగు తన పర్వతగాత్రమును గనఁబఱచుచు జలములనుండి లేచెనని యిట భావము. వృక్షములు లతలు జల

ముల మునిఁగియున్న యాకొండయం దెట్లుండునను ప్రశ్న మొండు కలదు. జలసృష్టియు స్థలసృష్టియు నని రెండువిధము లుగా భూతజాల ముండును. స్థలసృష్టికంటె జలసృష్టి యించుక భేదముగాఁ గనఁబడుటంబట్టి యది వేఱుగా నుండునట్లు తోఁచును. జలముల నుండినంతమాత్రమున వాయుసంస్పర్శము సూర్యకిరణస్పర్శము కూడ లేదని భావింపరాదు. సముద్రమునఁ గల కొండలన్నియు జలసృష్టియుతములు కావు. ఇంతకుఁ గొంత ముందు సాగరమునుండి యొకకొండ తటాలునఁ బైకిఁ గనఁబడియెననియు నందుఁ బర్వతలక్షణములగు వృక్షలతాదులు గలవనియు వినంబడియెఁ గదా. జలములయందుఁ గొంత మునిఁగివను గొంత పైన నుండవచ్చును. జలవృక్షలతాదులు నుండవచ్చును. వానియందు ఫలపుష్పాదులు నుండవచ్చును. అట్లుండరాదనుసిద్ధాంత మెవ్వారును జేయఁజాలరు. సృష్టి వైచిత్ర్యములలోఁ గనుఁగొనినభాగ మత్యల్పమనియుఁ గనుఁగొనవలసినభాగమే యత్యధికమనియు మన మెఱుంగందగు. ఊహింపనివిశేషములు, నసంగతములనునవి సుసంగతము లయినట్టివియుఁ గనఁబడుచునే యున్నవి. వానిం దిలకించి సిద్ధాంతములను మార్చుకొనుచున్నారు. సువర్ణము ఖనిజమే కాని మనప్రయత్నమున నేవియు నట్లు మార్పునొందదన్న సిద్ధాంతము మాఱినది గదా. రసవాదము గూడ సత్యమే యన్నది స్పష్టమైనది గదా. పాదరసము సువర్ణముగాఁ గల్పింపఁబడుచున్నపుడు తామ్రము సువర్ణముగా మార్పవచ్చునన్న మన పూర్వులసిద్ధాంత మేల నిలువదో తెలియఁజాలకున్నాను. మనకుఁ దెలియని దసంగతమనుటకంటె మనము తెలియఁజాలకున్నామని విచారమునొందు టుత్తమము.

మైనాకపర్వతముపై వృక్షలత లుండుటయు నందు గంధర్వులు కిన్నరులు లోనగువారు నివసించుటయు నసంగతమనుటయే యసంగతము.

"తముత్థిత మసంగేన హనూమాన గ్రతస్థ్సితం. ౧౦౭
మధ్యే లవణతోయస్య విఘ్నోఽయమితి నిశ్చితః,

... ...

ఉరసా పాతయామాస జీమూతమివ మారుతః.
స తదా పాతితస్తేన కపినా పర్వతోత్తమః. ౧౦౯
బుధ్వా తస్య కపేర్వేగం జహర్ష చ ననంద చ,

... ...

మానుషం ధారయన్ రూపమాత్మనశ్శిఖరే స్థితః." ౧౧౧

అని మూలము. ఆరూపముం గాంచి యిది యేదో విఘ్నము చేయవచ్చిన రూపమని యెంచి పావని దానిని వక్షమునఁ బోఁద్రోయఁగా నతనిబలవేగముల నెఱింగి మైనాకుఁడు సంతసించి మానవరూపమున శిఖరమునఁ దోఁచి యిట్లు పలికెను. అను నీ సారతరార్థము పర్వతరూపమునుగుఱించి లోపల నేవ్రాసిన యభిప్రాయము న్యాయ్యమని దృఢపఱచుచున్నది. మానవరూపమునఁ దనశిఖరముపైనుండి భాషించెననఁగా భావమేమి? అదియొక యచేతనపాషాణరూపము కాదనియు, దానిరూపము వేఱనియు, నారూపముననుండుట దాని కిష్టమనియు, నేరూపముననైనఁ గనఁబడుశక్తి దానికిం గలదనియు దీనిభావము కదా. కామరూపు లగుదేవతలు రాక్షసులు వారియిష్టము ననుసరించి రూపములఁ దాల్చియుందురనియు, వలసినతఱి నాయారూపముల గ్రహింతురనియు మన మీభాగమునుండి

గ్రహింపవలయు. మొండిపట్టుదలచే విషయములను సంగ్ర హింపక యాక్షేపించుట మంచిది గాదు.

"రాఘవస్య కులే జాతై రుదధిః పరివర్ధితః,
సత్వాం రామహితే యుక్తం ప్రత్యర్చయతి సాగరః. ౧౧౩
కృతే చ ప్రతికర్తవ్య మేషధర్మ స్సనాతనః,
సోఽయం తత్ప్రతికారార్థీ త్వత్తస్సమ్మానమర్హతి. ౧౧౪
... ...
తదిదం గంధవత్స్వాదు కందమూలఫలం బహు,
తదాస్వాద్య హరిశ్రేష్ఠ విశ్రాంతోఽనుగమిష్యసి. ౧౧౭
అస్మాకమపి సంబంధః కపిముఖ్య! త్వయాస్తి వై,
... ...
అతిథిః కిల పూజార్హః ప్రాకృతోఽపి విజానతా,
ధర్మం జిజ్ఞాసమానేన కిం పునస్త్వాదృశో మహాన్." ౧౨౦

అని మూలము. మైనాకునివాక్కు లివి. సముద్రుఁడు తనయభి వృద్ధికిఁ దోడుపడిన రాఘవుల గౌరవించుచు వారిపనికై పోవు నిన్ను నారాధించుచున్నాఁడు. మేలుమఱువక బదులుచేయుట సనాతనధర్మము. ఆపూజను గ్రహింపుము. పరిమళముగలిగి మంచి రుచిగల కందమూలఫలనులు నాయందుఁ గలవు. వానిని భక్షించి యలసట దీర్చుకొని పొమ్ము. అను నీభాగము మనకుఁ గలిగినవానితో నతిథులఁ బూజింపవలయుననియు, వారిని బ్రేమమున నారాధించుటయే ముఖ్యముకాని వస్తు బాహుళ్యము ముఖ్యముకాదనియు, మనకుఁ దెలుపుచున్నది. ప్రీతిపూర్వకపూజయే సఫలము. వస్తుబాహుళ్యముగలిగి ప్రీతిపూర్వకము గానిచో నిష్ఫలమగు. అని మనము గ్రహింప వలయు.

"పూర్వం కృతయుగే తాత పర్వతాః పక్షిణోఽభవన్,
తే హి జగ్ముర్దిశస్సర్వా గరుడానలవేగినః. ౧౨౩
తతస్తేషు ప్రయాతేషు దేవసంఘాస్సహర్షిభిః,
భూతాని చ భయం జగ్ముస్తేషాం పతనశంకయా. ౧౨౪
తతః క్రుద్ధస్సహస్రాక్షః పర్వతానాం శతక్రతుః,
పక్షాంశ్చిచ్ఛేద వజ్రేణ తత్ర తత్ర సహస్రశః. ౧౨౫
స మాముపగతః క్రుద్ధో వజ్రముద్యమ్య దేవరాట్,
తతోఽహం సహసాక్షిప్తశ్శ్వసనేన మహాత్మనా. ౧౨౬
అస్మిన్ లవణతోయే చ ప్రక్షిప్తః ప్లవగోత్తమ,
గుప్తపక్షసమగ్రశ్చ తవ పిత్రాభిరక్షితః. ౧౨౭
తతోఽహం మానయామి త్వాం మాన్యో హి మమ మారుతః,
త్వయా మే హ్యేష సంబంధః కపిముఖ్య మహాగుణః. ౧౨౮
అస్మిన్నేవం గతే కార్యే సాగరస్య మమైవ చ,
ప్రీతిం ప్రీతమనాః కర్తుం త్వమర్హసి మహాకపే." ౧౨౯

అని మూలము. ఇం దనేకసంశయము లున్నవని యిక్కాలపు నాగరికుల యాశయము. ఈవిషయము దత్తోత్తరమే యైనను మరల వ్రాసెదను. పర్వతములకు ఱెక్కలున్నవనుట యచ్చెరువే. ఎవరికి? విషయమేమని యాలోచించువారికి. దేవాసురులలోఁ ఱెక్కలుండు వింతరూపముల నుందురని పురాణములు తెలుపుచున్నవి. ఇక్కాలమున మనకుఁ గనంబడుపర్వతములే యక్కాలమునఁ బక్షములు గలిగియుండెనని యేపురాణము తెల్పదు. ఇవన్నియు సైకతములే. ఎంతకాలమునకో యీ రీతిగా మాఱినది. పెనుకాయముగలిగి పక్షివలె నెగిరిపోవు శక్తికిందగిన ఱెక్కలుగలిగిన దేవరాక్షసులు కొంద ఱుండిరి. క్రూరసంచారులగుట వారివలనఁ గీడుమూఁడునేమో యని

సాధువులెల్లరు సంశయించిరి. వారి మనఃకష్టములను బోఁ గొట్టఁదలఁచి యింద్రుఁడు వారికి గమనశక్తి లేకుండఁ జేసెను. ఈమైనాకుఁడు వారిలో నొక్కఁడు. ఇతఁడు సాధుమతి. ఇంద్రుఁ డన్నింటివలె నీయాకారమును భావించి పక్షములు ఛేదింప వచ్చెను. ఈతఁడు వాయుదేవుని మిత్రుఁడు. కావున నీయెడరు తప్పింపకున్న నింద్రునిబాధ తప్పదని వాయు వీతని గమనమునకుఁ దోడై యాబారినుండి తప్పించెను. సాధువులకుఁ దోడుసూపు టుత్తమమని భావించెను. వాయు వింద్రునకు లోఁబడినవాఁడే యైనను మైనాకునిస్వభావ మెఱుంగుంగాన నాకష్టమును దప్పించెను. సాగరజలముల నుండెను. అని మనము గ్రహించిన నేదోషము కలుగదు. ఈసర్గముననే తొంబదిమూఁడవశ్లోకమును విమర్శించునపుడు ముందు దీని విషయము వ్రాయుదునని తెలిపియుంటిని. దాని నిట వ్రాసెదను.

"దేవరాజ్ఞా గిరిశ్రేష్ఠ పరిఘు స్సన్నివేశితః,
త్వమేషాం జాతవీర్యాణాం పునరేవోత్పతిష్యతాం." ౯౩

అని లోపల వ్రాసినమూలము.

"స మాముపగతః క్రుద్ధో వజ్రముద్యమ్య దేవరాట్,
తతోఽహం సహసా క్షిప్తశ్శ్వసనేన మహాత్మనా." ౧౨౯

అని యిచ్చోఁ వ్రాసినమూలము.

"ఉవాచ వచనం ధీమాన్ పరితోషాత్సగద్గదం,
సునాభం పర్వతశ్రేష్ఠం స్వయమేవ శచీపతిః. ౧౩౯
హిరణ్యనాభ శైలేంద్ర పరితుష్టోఽస్మి తే భృశం,
అభయం తే ప్రయచ్ఛామి తిష్ఠ సౌమ్య యథాసుఖం. ౧౪౦

తతః ప్రహర్షమగమద్విపులం పర్వతోత్తమః,
దేవతానాం పతిం దృష్ట్వా పరితుష్టం శతక్రతుం. ౧౪౩
స వై దత్తవరశ్శైలో బభూవావస్థిత స్తదా,"

అని దీని తరువాతిమూలము. "అనేన పక్షచ్ఛేదభయాత్సముద్రప్రవేశానంతరం పాతాళస్థ రాక్షసనిరోధార్థం దేవరాజేన మైనాకస్థాపిత ఇత్యవగమ్యతే" అని తొంబదినాలవశ్లోకవ్యాఖ్యయందు మహేశ్వరతీర్థులు వ్రాసిరి. ఇం దొకదానితో నింకొకదానికి సంబంధము కనఁబడదు. తనచేఁ జావు దప్పించుకొని సాగరమున దాఁగినశత్రువును వేఱొకకార్యార్థ మింద్రుఁడు నియమించియుండునని తోఁచెడుననుటయు నంత బాగుగ నుండదేమో. వాయుదేవుఁడు తనప్రభువగు నింద్రునితో మైనాకుఁడు క్రూరమతి గాఁడని తెలిపియుండుననియు దానఁ గోపము శాంతింపఁగా రాక్షసులు రాకయుండఁ జేయుచుండుమని యింద్రుఁ డాజ్ఞాపించియుండుననియు నొకసమాధానము చెప్పవచ్చును. ఇది యాకాశరామన్న పంచాంగమే గాని తగిన యాధారముగలదిగఁ గానరాదు. మనమిట్లు లూహింతము. ఇంద్రుఁడు నిన్ను రాక్షసనిరోధార్థ మాజ్ఞాపించి నాయందునిచినాఁడని సాగరుఁ డనుట స్తుతి. హనుమత్సహాయార్థమతనిఁ బంపఁబూనిన సముద్రుఁడు త్వరపడి లెమ్మని పురికొల్పుచు నింద్రభయము నీ కిపుడు లేదని తెల్పెనఁగాని యతఁడందుల కీకొనఁడని చెప్పియుండవలయు. అది స్వభావము కదా. ఆమాటలు నమ్మి మహాకార్యమునకుఁ బూని తన్నుఁ జాలకాలమునుండి కాపాడిన సాగరునిమాట లసత్యములు కావని నమ్మి పైకి లేచియుండును. హనుమత్కార్యము దేవకార్యమగుట దాన సంతసించి యింద్రుఁడు నీకిఁక భయములేదని

వర మిచ్చియుండును. మైనాకుఁడు భగవత్కార్యమునకుఁ దోడుసూపుట యభివృద్ధిహేతు వయ్యెను. అని. సత్కార్యమునకుఁ దోడుపడుట యాపన్నిర్మూలన మనునీతి మన కీభాగము తెల్పుచున్నది.

"ప్రీతోఽస్మి కృతమాతిథ్యమ్మన్యురేషోఽపనీయతాం. ౧౩౧
త్వరతే కార్యకాలో మే అహశ్చాప్యతివర్తతే,
ప్రతిజ్ఞా చ మయా దత్తా న స్థాతవ్య మిహాంతరే." ౧౩౨

అని మూలము. హనుమద్వాక్యము లివి. రామకార్యతత్పరత్వము నుపకారియందలి గౌరవమును దెలుపుచున్నవి.

"సత్యం బ్రూయాత్ప్రియం బ్రూయాన్న బ్రూయాత్సత్యమప్రియం,
ప్రియం చ నానృతం బ్రూయాదేష ధర్మస్సనాతనః."

అను మనుస్మృతివాక్యమును వ్యక్తము చేయుచున్నవి.

"దాతృత్వం ప్రియవక్తృత్వం ధీరత్వముచితజ్ఞతా,
అభ్యాసేన న లభ్యంతే చత్వారస్సహజా గుణాః."

అన్నసూక్తి కుదాహరణములుగా నివి యున్నవి. మంచిమాటలచే నెదుటివారి నలరించి తనపట్టుదల మానక యాలసింపక కార్యమును సాధింపవలయునన్న యాశయము నీవాక్యములు బోధించుచున్నవని మనము గ్రహింపవలయు.

"అయం వాతాత్మజశ్శ్రీమాన్ ప్లవతే సాగరోపరి,
హనుమన్నామ తస్య త్వం ముహూర్తం విఘ్నమాచర. ౧౪౬
రాక్షసం రూపమాస్థాయ సుఘోరం పర్వతోపమం,
బలమిచ్ఛామహే జ్ఞాతుం భూయశ్చాస్య పరాక్రమం.
త్వాం విజేష్యత్యుపాయేన విషాదం వా గమిష్యతి." ౧౪౭

అని మూలము. ఇవి దేవగంధర్వాదులవాక్కులు. త్వరపడి పోవునతనికిఁ బ్రతిబంధ మేల కల్పింపవలయు ననుసందియ ముదయింపవచ్చు. లంకానగరము దుష్ప్రవేశ్యమని, రావణుఁ డసాధ్యుఁడని స్వానుభవమున నెఱుంగుదురు. అందుఁ జిక్కునేమో యనుసందియము దేవతల కుదయించుట నైజము. కనుకనే మనోదార్ఢ్యార్థమే యీపరీక్ష చేయ వారు పూనిరి. సురస నాగమాత. కామరూపిణి. కావున నామె నభ్యర్థించిరి. దేవతలే యేల పరీక్షింపరాదని యడుగుదురేమో. అందఱ కన్నివిధము లగుశక్తులు నుండవు. కామరూపులు గావచ్చుఁ గాని వలసినంత పెరుఁగుటకు శక్తి వారికి లేకయుండవచ్చును. సురస కావిషయమున శక్తి యెక్కుడుగ నుండవచ్చును. కాననే దానిం బ్రార్థించిరి. సురస నుపాయమున జయించునేని లంకానగరముం బ్రవేశించి కార్యముం బండించుకొని రాఁగలఁడని వారికి విశ్వాస ముదయించును. కాన ముహూర్తకాలము విఘ్నము చేయఁబూనిరి. ఎంతతెలివిగలవారలును భావికార్య సాధనమున సందేహాస్వాంతు లగుదురనువిధము నీభాగము మనకుఁ దెల్పుచున్నవి.

"మమ భక్షః ప్రదిష్టస్త్వమీశ్వరై ర్వానరర్షభ,
అహం త్వాం భక్షయిష్యామి ప్రవిశేదం మమాననం. ౧౪౧
ఏవముక్తస్సురసయా ప్రాంజలిర్వానరర్షభః,
ప్రహృష్టవదనశ్శ్రీమానిదం వచనమబ్రవీత్. ౧౪౨

... ...

కర్తుమర్హసి రామస్య సాహ్యం విషయవాసిని. ౧౪౪
అథవా మైథిలీం దృష్ట్వా రామం చాక్లిష్టకారిణం,
ఆగమిష్యామి తే వక్త్రం సత్యం ప్రతిశృణోమి తే. ౧౪౬

... ...

ప్రవిశ్య వదనం మేఽద్య గంతవ్యం వానరోత్తమ,
వర ఏష పురా దత్తో మమ ధాత్రేతి సత్వరా.
వ్యాదాయ వక్త్రం విపులం స్థితా సా మారుతేః పురః.

... ...

చకార సురసా వక్త్రం శతయోజనమాయతమ్."

అని మూలము. ఇందు నూటయేఁబదియేడవశ్లోకమునుండి "శతయోజన మాయతమ్" అనునంతదనుకఁ గలవి ప్రక్షిప్తములని గోవిందరాజులు వ్రాసిరి. "తం ప్రయాంతమిత్యాదయః కేచన శ్లోకాః ప్రక్షిప్తాః. అసంగతాశ్చ శతయోజనాయతత్వే వానరైర్లంకావాసిభిశ్చ జ్ఞాతస్స్యాదితి విరోధాత్. త ఇమే శ్లోకాః ప్రక్షిప్తాః" అని. పాప మాచార్యులకు గొప్ప సందియమే కల్గినది. సురస శతయోజనములంత విరివిగా మోమును దెఱచియున్న నుత్తరతటమున నున్న వానరులకు దక్షిణతటమున నున్న లంకావాసులకుఁ దెలిసియుండకపోదు. కాన నివి కల్పితములని ఇది వారిభావము. పాపము! ఆచార్యులకు నిచ్చటఁ గలిగినసందేహము ఈకాండమునందే ముప్పదియేడవసర్గమునందు హనుమంతుఁడు తనదేహము పెంచినప్పుడిట్టిసందియము.

"దర్శయామాస వైదేహ్యాస్స్వరూపమరిమర్దనః. 33
స తస్మాత్పాదపాద్ధీమానాప్లుత్య ప్లవగర్షభః,
తతో వర్ధితుమారేభే సీతాప్రత్యయకారణాత్. 34
మేరుమందరసంకాశో బభౌ దీప్తానలప్రభః,
అగ్రతో వ్యవతస్థే చ సీతాయా వానరోత్తమః. 35

హరిః పర్వతసంకాశస్తామ్రవక్త్రో మహాబలః,

వజ్రదంష్ట్రనఖో భీమో వైదేహీమిదమబ్రవీత్." ౩౬

కలుగలేదు. ఏటికో? ఇచ్చట నేసందియమో అందు నదియే కదా కల్గవలయును? అచ్చోటఁ జల్లఁగా జాఱవిడిచినారు. మేరు మందరపర్వతములంత దైనప్పు డయోధ్యవఱకుఁ గనఁబడక యుండునా? మనమిట్టు లూహింపవలయును. ఇది యొక తప శ్శక్తి. అణిమాదిసిద్ధులలోనిది. తనయెదుట నున్న వారి కట్లు కనఁబడునే కాని యెల్లరకుం గానరాదు. త్రివిక్రమావతార కథయు శ్రీకృష్ణవిశ్వరూపసందర్శనగాథయు నీయాచార్యు లకుం గల్గిన యనుమానముప్రకార మసంగతములే యన వచ్చును గదా. అట్టివా రిదియు నొక తపశ్శక్తి యని గ్రహిం తురు గాక. ఇట్టి సంశయము లుండవు. దేవతలచేత నాకు నాహారముగాఁ జూపఁబడితివి. నిన్ను భక్షింతును. నావక్త్ర మునఁ జొరఁబడుము. అనునంతట హనుమ శ్రీరామవృత్తాం తముం దెలిపి సీతాపహరణము తేటపఱచి యట్టి రామచంద్రు నకుఁ దోడ్పడఁ దగుదువు. ఆతనిరాజ్యమునం దున్న దానవు కదా. అందుల కంగీకరింపకపోదువే నించుక యవకాశ మిమ్ము. సీతను జూచి వచ్చి యెవ్వారికిఁ గష్టమును గల్గింపనీయని రాముని దర్శించి యావల నీకాహార మగుదును. సత్యముగా నని ప్రమాణము చేయుచున్నాను. అని హనుమ పలికెను. ఇందు హనుమంతు నాశయ మేమి? జన్మించినందులకు మహా త్ములకు నుపకృతిచేయుట. అది నెఱవేఱినచో నది సార్థకమగు. లేనిచో వ్యర్థమగు. అందు నెవరికిని గష్టము గల్గింపనివాఁ డనఁగా నేకార్యములు లేనివాఁడని యర్థము. కష్టములఁ గల్గించుట కేదో కారణము గలుగవలెను. ఏఫలములు కావ

లయునని కోరనివారలకు నొరులతో సంబంధము లేదు. అసం గతుఁడని భావము. అట్టివాఁ డెవఁడు? భగవంతుఁడే. అట్టి భగవంతుని దర్శించి యనఁగా వారియానతి నెఱవేర్చి యని తాత్పర్యము. ఆవల నాకేకార్యములు లేనికతన నీకాహార మగుదును. ఈతుచ్ఛశరీర మొరులకుం బనికివచ్చునే నానం దింపవలసినదే కదా. అనుభావ మిం దిమిడియున్నది. ఇది నిశ్చయ మనుచున్నాఁడు. ఇం దసత్య మేదియు లేదని భావము. ఇదియే హనుమంతునిభావమని మన మూహింతము. భగవ త్కార్యము శక్త్యనురూపముగా నెఱవేర్చినపిదప నీభౌతిక శరీరము వదలిన నేవిచారములు నుండరాదు. అనునీతి మన కీభాగము తెలుపుచున్నది. ఓయీ నీవు వానరోత్తముఁడవు. వానరములు చంచలస్వభావము గలవి. వాని నమ్మరాదు. నావదనము నామాటప్రకారము చొచ్చి మరల వెళ్లవలయు. ఇది బ్రహ్మయిడినవరము అని నోరు తెఱచుకొని నిలిచెను. తొలుత నాకాహారము గమ్మనియెఁ గదా. ఇపుడు నామోముఁ జొచ్చి పోఁదగుదు వనుచున్నది. ఏల? శ్రీరామకార్యసంశ్రవ ణమున హృష్టచిత్తయై దేవతలమాట నెఱవేర్పఁగోరి నా మోముఁ జొచ్చి వెళ్లుమనుచున్నది. నీవు నాకాహారము గానక్కఱలేదు. నీశక్తియెట్టిదో చూచెద ననునూహ నాసురస తెల్పుచున్నది. అతనిశక్తి నెఱుంగఁ గోరికదా యామె వచ్చి నది. హనుమ శ్రీరామవృత్తాంతమును దెలుపఁగా నానందించి కోపమును దగ్గించుకొని పలుకుచున్నదనియే యిందుఁ గల తాత్పర్యము. భగవద్భక్తుని జూడఁగనే దురాత్ములమనస్సులు కూడ మార్పునొందును. ఇఁకఁ గల్పితకోపముగల యానాగ జననిమానస మేల మార్పునొందక యుండును. ఎవ్వారిం

గాంచిన దుర్వృత్తులు మాఱునో యతఁడే భక్తుఁడని సారము. అది మన కీసురసవాగ్ధోరణి బోధించుచున్నది.

"సేవితే వారిధారాభిః పతగైశ్చ నిషేవితే,
చరితే కైశికాచార్యైరైరావతనిషేవితే. ౧౬౫
సింహకుంజరశార్దూలపతగోరగవాహనైః,
విమానైస్సంపతద్భిశ్చ విమలైస్సమలంకృతే. ౧౬౬
... ...
భేజేఽంబరం నిరాలంబం లంబపక్ష ఇవాద్రిరాట్." ౧౭౨

అని మూలము. ఇది యాకాశవర్ణనము. పక్షులు సంచరించుట వింతగాదు. గంధర్వాదులు తిరుగుటయు వినుచున్నారము. ఎట్లు? పురాణముల మూలముననే. సింహకుంజరశార్దూల వాహనములు గలవార లగుదేవతలు నిరాలంబ మగునంబర మున విహరించుటయే విచిత్రము. ఈభూతములు స్వర్గ్లోకము నందును గలవని చెప్పవలసివచ్చును. ఆపక్షమున నవ్వానికిని మరణము లేదనియో అమృతపానము చేసినవారు తప్పఁ దక్కిన భూతవ్రాతములకు మృతిగలదనియో చెప్పవలయు. అప్పు డవి మృతినొంది పుణ్యపాపానుభవమున కెక్కడికిఁ బోవును? అన్నప్రశ్న ముదయించును. నాకలోక మనఁగా దుఃఖములేని తావనికదా యర్థము. అట్టిదుఃఖములుండునే నదియు నొక సామాన్యలోకమనియే యూహింపవచ్చును. మన మిట్టు లూహింతము. ఒక్కొక్కతత్త్వమున కొక్కొక్క దానిపై నిష్టము కుదురునని ముందే యనేకపర్యాయములు వ్రాసియుంటిని. దేవతలలో ననేకభేదములు గలవు. అందుఁ గొందఱు గరుడవంశమువారు కలరు. అట్లే కొన్ని భేదములకుఁ

జేరినవారలకు నాయాసత్త్వములపై నిష్టముండును. వారు కామరూపులు. సిద్ధిసంపన్నులు. కాన నాయాజంతువుల నలవ లుచుకొని విహరింతురు. వాల్మీకిమహాకవియు నిట్లే యూహించి చెప్పియుండవచ్చును. వేఱుగా నింతకంటె మంచియూహ తోఁచునంతదనుక నింతమాత్రమునఁ దృప్తినొందుదము. ఈ భాగమును బరిశీలింపఁగా నొకయూహ పొడకట్టుచున్నది. స్థలజలసృష్టులవలె వియద్భాగమున నొకభూతసృష్టి యున్న దనియుఁ జంద్రాదిలోకములకుఁ గ్రిందుగ మేఘమండలము నకు దగ్గరగ నొకసృష్టి యుండుననియుఁ దోఁచెడిని. పతంగ మార్గమున దేవయోని విశేషము లున్నయట్లు శ్రుతి తెల్పు చున్నది. "అస్మిన్మహత్యర్ణవేఽంతరిక్షే భవా అధి" అని. భూమికిఁ బైనఁ బండ్రెండు యోజనములు భూవాయువు వ్యా పించుననియు నింతకులోనుగా మేఘమండల ముండుననియు శిరోమణి తెల్పుచున్నది.

"భూమేర్బహిర్ద్వాదశయోజనాని భూవాయురత్రాంబుదవిద్యుదాద్యమ్."

దీని కించుకపైన నీహనుమంతుని సంచారము సాగెనని యెంచ వచ్చును. ఆచోటఁ బైనఁ బేరొ్కనఁబడినసృష్టి యుండవలయు. భౌమములగు సింహాదులం గాంచినవా రాపోలికలంబట్టి యవియు సింహాదులని పేరొ్కనుదురు. మేషాదిరాసు లను టయు నట్టిదేకదా. ఆనక్షత్రసముదాయముం గాంచిన మనము సాధారణముగాఁ జూచు మేఁకవలె నుండును. అంతియగాని మేషముగాని దాని యొడలిపైన నశ్విన్యాదినక్షత్రములుగాని లేవు. అట్లే హనుమత్సంచారమునందును సింహకుంజర వ్యాఘ్రాదు లున్నయట్లు వాల్మీకి తెల్పెనని మన మూహించిన శంకలు తొలఁగును. సృష్టియందలిచిత్రము లెప్పటికప్పుడు

విచిత్రములుగాఁ దోఁచుచుండుననియుఁ బరిశీలించుచున్న
కొలఁది నవి క్రొత్తవిగనే యూహింపఁ దగియుండుననియు
నింతియ సృష్టియని తీర్మానించుటకంటె నజ్ఞాని కార్యము
వేఱుగా నుండదనియు మనము తెలిసికొనుట యుత్తమ
మార్గము.

"ప్లవమానం తు తం దృష్ట్వా సింహికా నామ రాక్షసీ,
మనసా చింతయామాస ప్రవృద్ధా కామరూపిణీ. ౧౮౩
అద్య దీర్ఘస్య కాలస్య భవిష్యామ్యహమాశితా,
ఇదం హి మే మహత్సత్త్వం చిరస్య వశమాగతం. ౧౮౪
ఇతి సంచింత్య మనసా ఛాయామస్య సమాక్షిపత్,
ఛాయాయాం గృహ్యమాణాయాం చింతయామాస వానరః. ౧౮౫
సమాక్షిప్తోఽస్మి సహసా పంగూకృతపరాక్రమః,
ప్రతిలోమేన వాతేన మహానౌరివ సాగరే. ౧౮౬

... ...

కపిరాజేన కథితం సత్త్వమద్భుతదర్శనం. ౧౮౮
ఛాయాగ్రాహి మహావీర్యం తదిదం నాత్ర సంశయః,
స తాం బుద్ధ్వార్థతత్త్వేన సింహికాం మతిమాన్ కపిః. ౧౮౯

... ...

తస్య సా కాయముద్వీక్ష్య వర్ధమానం మహాకపేః. ౧౯౦
వక్త్రం ప్రసారయామాస పాతాళాంతరసన్నిభం,
ఘనరాజీవ గర్జంతం వానరం సమభిద్రవత్. ౧౯౧
స దదర్శ తతస్తస్యా వివృతం సుమహన్ముఖం,
కాయమాత్రం చ మేధావీ మర్మాణి చ మహాకపిః. ౧౯౨
స తస్యా వివృతే వక్త్రే వజ్రసంహననః కపిః,

సంక్షిప్య ముహూరాత్మానం నిష్పపాత మహాబలః. ౧౮౩

... ...

తత స్తస్యా నఖై స్తీక్ష్ణైర్మర్మాణ్యుత్కృత్య వానరః,
ఉత్పపాతాథ వేగేన మనస్సంపాతవిక్రమః. ౧౯౫
తాం తు దృష్ట్వా చ ధృత్యా చ దాక్షిణ్యేన నిపాత్య చ,
స కపిప్రవరో వేగా ద్వవృధే పునరాత్మవాన్. ౧౯౬
హృతహృత్సా హనుమతా పపాత విధురాంభసి."

అని మూలము. ఇందలి యితివృత్తము స్పష్టము. సాగరమునం దుఁగల భూతజాల మద్భుతావహమనియు మానవదృష్టి కవిజ్ఞేయములనియుఁ దేలెడిని.జలములపై వ్యాపించు నీడనుబట్టుకొనినఁ బైనఁ బోవుప్రాణి నిర్బంధింపఁబడు. ఆవల దానింబట్టుకొని తినును. అట్టిరక్కసి యొక్కఁడు గలదని యీభాగము తెలుపుచున్నది. ఇట్టివిచిత్రము కలదా యని కొందఱు ముక్కుమీఁద వ్రేలిడుకొందురేమో! అట్టిమహాత్ములించుక యోజింపందగియుందురు. సృష్టియందలివిచిత్రము లమేయములు. దుర్విజ్ఞేయములు.ఒక్కదానినొకటి యాకర్షించును. దానికిఁ గారణమడుగఁ జెప్ప వలనుపడకయుండు. అట్టితటి స్వభావమందురు. ఈయాకర్షణశక్తి చేతనాచేతనములయందు నొక్కరూపుగనుండు. మానవులయందుఁ గలయాకర్షణశక్తినే మనశ్శక్తి యందురు. ఒకవిధమగుపాషాణ మొకలోహము నాకర్షించును. నీలమను పేరుగల యొకరత్నము లేఁతగఱిక నాకర్షించును. ఏలయన్న నది దానిస్వభావమనియే సమాధానము గాని వేఱు రా వలనుపడదేమో. ఒకవిధమగు జలజంతువు దృగ్బలమున నగ్నిజ్వాలలు దూరమునఁ బర్వఁజేసి దాన వివశమయి

కదలలేకయుండు జంతువును బట్టి తినుననియు, నాయగ్ని జ్వాలలు విద్యుద్దీపశతముల నతిక్రమించి యుండుననియు, నా జలజంతు వంతపెద్దది గాదనియు నిటీవలఁ బరిశోధించు మహాత్ములు స్పష్టపఱచిరి. వీనింబట్టి చూడఁగా ననేకశక్తులుగల భూతవ్రాత మున్నదనుట సిద్ధాంతము. ఛాయాగ్రాహిణి యొకరక్కసి యున్నదన్న నేల యెగిరిపడవలయునో తెలియఁ జాలను. మన మచ్చెరువు పడఁదగినవిషయము లనేకము లున్నవి. పరిశోధించుకొలఁదిని బూర్వశాస్త్రములమహత్త్వము తేటపడుచుండును. దానికి సంతోషింపవలయుం గాని సంశయింప నక్కఱలేదు.

ఆరక్కసి హనుమంతుని ఛాయ నాకర్షించి నిలుపరించెను. హనుమ దానిం గాంచి సుగ్రీవుఁడు తెల్పిన దిదియే యయియుండుననని తలంచెను. దానిదేహమునకన్నఁ దనశరీరము నెక్కుడుగాఁ బెంచెను. అదియుఁ దనమోమును బెంచి యతని మ్రింగ నురవడించెను. ఆవిధ మెఱింగి సూక్ష్మశరీరుఁడై దానిమోమునఁ బ్రవేశించి మర్మములఁ ద్రెంచి వధించెను. దేవత లానందించిరి. అదియు జలములం బడియెను. అను నీ భాగము హనుమంతుని మేధాసంపత్తి నెఱింగించుచున్నది. ఆ రక్కసి యతఁడు లోనఁజొచ్చుట యెఱుంగఁజాలకపోయెను. ఏల? రక్కసి క్రోధావేశమున నొడ లెఱుంగకపోయెను. కావునఁ బరునివిక్రమము నుపాయమును గ్రహింపఁ జాలకపోయెను. మనస్సు శాంతముగ నుండినఁగాని యేయుపాయము తోఁపదనియుఁ గ్రోధావేశము సర్వాపన్మూలమనియు మనము గ్రహింపవలయు. బుద్ధిమాంద్యమును గల్గించు విషయములన్నియు దుష్టములనుట కిదియే కారణము. మత్తుపదార్థ

ములు వస్తువునుబట్టి నింద్యములు గాకయున్నను గుణమును బట్టి నింద్యములు లయ్యెను. మద్యము లోనగునవి పాప మూలములనుట కిదియే కారణము. అభివృద్ధికి క్షయమునకు హేతువు మనస్సనియు దానిని సమలముగాఁ జేయునవన్నియుఁ బాప హేతువులనియు మన మెఱుంగవలయును.

"క్రోధాద్భవతి సమ్మోహస్సమ్మోహాత్స్మృతివిభ్రమః,
స్మృతిభ్రంశాద్బుద్ధినాశో బుద్ధినాశాత్ప్రణశ్యతి. ౬౩
రాగద్వేషవియుక్తైస్తు విషయా నింద్రియైశ్చరన్,
ఆత్మవశ్యైర్విధేయాత్మా ప్రసాదమధిగచ్ఛతి." ౬౪ అధ్యా. ౨.

అను నీగీతావాక్యములు మన కీవిషయమునందలి తత్త్వముం దెలుపుచున్నవి.

"భీమమద్య కృతం కర్మ మహత్సత్త్వం త్వయా హతం. ౧౮౮
సాధయార్థమభిప్రేత మరిష్టం ప్లవతాంవర,
యస్య త్వేతాని చత్వారి వానరేంద్ర యథా తవ. ౧౮౯
ధృతిర్దృష్టి ర్మతిర్దాక్ష్యం స్వకర్మసు న సీదతి,"

అని మూలము. ఆకాశముననున్న భూతములు పల్కిన వీ వాక్యములు. ధైర్యము, దృష్టియనఁగా సూక్ష్మదర్శనము, మతి యనఁగా నర్థతత్త్వనిశ్చయము, దాక్ష్యమనఁగాఁ జక్కఁగాఁ గార్యమొనరించుట యను నీనాలుగు నెవరికిం గలవో వారే కార్యమును సాధింపఁగలరు. అని సారము. ఇందు మతియే ప్రధానమని తేలెడిని. మతిమంతుఁడు కానిచో నేకార్యమును సాధింపఁ జాలఁడు. కాన నట్టియుత్తమ మగుమతిని మనము గాపాడుకొనవలయు. సద్వర్తనమే దానిని రక్షించునది. వేఱొకటిగాదు.

"తతశ్శరీరం సంక్షిప్య తన్మహీధరసన్నిభం. ౧౯౬
పునః ప్రకృతిమాపేదే వీతమోహ ఇవాత్మవాన్,
తద్రూపమతిసంక్షిప్య హనుమాన్ ప్రకృతౌ స్థితః. ౧౯౭
త్రీన్ క్రమానివ విక్రమ్య బలివీర్యహరో హరిః,"

అని మూలము. లంకయందుఁ గలరాక్షసులు తన్ను నెవఁడో తెలిసికొన యత్నింతురు. దాన నాపని సాగదు. అని యోజించి కొండంత తనదేహమును దగ్గించి యథాపూర్వకాయుఁ డయ్యెను. వీతమోహుఁడగు నాత్మవేత్తవలె నను నుపమానము చెప్పఁబడినది. ఆత్మవేత్తకుంగూడ నొకప్పుడు కర్మానుసారముగ నజ్ఞానము గలుగును. దాని నతఁడు జ్ఞానబలమునఁ బాపుకొనఁ గలఁడు. అట్లే హనుమయుఁ దనశరీరమును వృద్ధినొందింపను, తగ్గింపను గలఁడు. ఇది సాధ్యమా యని కొంద ఱద్భుతం పడ వచ్చును. యోగాభ్యాసము చేయువారల కీవిషయ మద్భుత ముగాఁ దోఁపదు. చాల స్వల్పకార్యమే యిది. ప్రాణసంయము నొకరీతిగాఁ జేసిన శరీరము తూలికవలె నగును. అట్లే స్థూలము సూక్ష్మము నగును.

సూ. "కాయాకాశయోస్సంబంధసంయమాల్లఘుతూలసమాపత్తేశ్చాకాశగమనమ్. ౪౨
బహిరకల్పితావృత్తిర్మహావిదేహా. తతః ప్రకాశావరణక్షయః. ౪౩
స్థూలస్వరూపసూక్ష్మాన్వయార్థవత్త్వసంయమాద్భూతజయః. ౪౪
తతోఽణిమాదిప్రాదుర్భావః కాయసంపత్తద్ధర్మానభిఘాతశ్చ." ౪౫
విభూతిపాదము.

అను నీపాతంజలయోగసూత్రము లీవిషయమును దెల్పు

చున్నవి. అణిమాద్యష్టసిద్ధులు యోగసిద్ధములే కదా. ముక్తి యోగాభ్యాసికి దొరకదనుమహాత్ములు కలరు. అట్టివారికి,

"యుంజన్నేవం సదాత్మానం యోగీ నియతమానసః,
శాంతిం నిర్వాణపరమాం మత్సంస్థామధిగచ్ఛతి. ౧౫
ప్రయత్నాద్యతమానస్తు యోగీ విగతకిల్బిషః,
అనేకజన్మసంసిద్ధస్తతో యాతి పరాంగతిం." ౪౫ అ. ౬

అను నీ గీతాశాస్త్రమందలి శ్రీకృష్ణవాక్యములు శుష్కవేదాంతులకు ముక్తికి సంబంధము లేదనియు యోగియే ముక్తిఁ గాంచుననియుఁ దేటపఱచుచున్నవి. పరమభక్తుఁడు యోగియు నగుహనుమంతుఁ డీయల్పకార్యము చేసెనన్నఁ జిత్రమని యూహింప నక్కఱయుండదు. యోగి కసాధ్య మెద్దియు లేదనియే యిందలిసారము.

హనుమంతుఁడు లంకాపరిసరమున కరుగుట.

* ఆంజనేయుఁ డిట్లు దాఁటరానిసాగరమును దాఁటి విచారము మాని త్రికూటమను కొండకొమ్మున నలరారు లంకను గాంచెను. వృక్షములనిండఁ బూవులుండఁగా సాయంకాలమున గాలిసోఁకున నవిరాలి తన్ను ముంపఁగాఁ బుష్పమయశరీరుఁ డయ్యెను. ఈసాగరము నుత్తరించుట యొక గొప్ప పనికాదు. ఎన్నియోజనములైన దాఁటఁగలనని తలంచెను. అందుఁగల విచిత్రస్థలములం గాంచుచుఁ బోయి తాను దిగిన లంబపర్వతమున నిలిచి త్రికూటగిరియందుఁ గలలంకను గనియె. ఆకొండయందుఁగల బహువిధవృక్షములను బతు

---

* ఇది రెండవసర్గమునఁ గలకథ.

లను సరోవరములను సుందరారామములను జలాశయములను రాజయోగ్యమనోహరోద్యానములను జూచుచుం బోయి లంకను సమీపించెను. ఆపురము వీరభటసంరక్షితము. అనేక సౌధవిరాజమానము. అమరావతికి సమానము. దానిం బావని కాంచెను. అది యేమహానుభావుని చేతనో మనస్సంకల్పవినిర్మిత మైనట్టు లాతనికిం దోచెను. దాని యుత్తరద్వారముఁ జేరి యతఁడు తనలో జానకీదేవి నెట్టు లీపురిం గాంతును? ఎట్టు లీపురిం బ్రవేశింతును? అని పలుభంగులఁ దలపోయసాగెను. మఱియు నాలంకయుండువిధము దానిం బాలించు రాక్షస వీరులరూపములను దానిపాలకుఁ డగురావణుని శౌర్యమును దలంచి వానరు లీజలరాశిం దాఁటివచ్చుట మహాకష్టము. ఒక ప్పుడు వచ్చిరిపో దేవతలకుంగూడ నసాధ్యమగు లంకఁ జేరియుఁ బ్రయోజన ముండదు. ఏవ్వారికి నిది ప్రవేశింప రానిది. దీనిపాలకుఁడు త్రిలోకవిద్రావణుఁ డగురావణుఁడు. ఈ లంకం జేరియు వానరు లేమియుఁ జేయఁజాలరు. సప్తసాల ప్రభేదనాది మహాకార్యముల నొనరించి ప్రఖ్యాతినొందిన రాముఁడు మాత్రము వచ్చియు నేమిచేయఁ గలఁడు? రక్క సులు సామసాధ్యులు కారు. ధనమదాంధులు కాన దాన సాధ్యులు కారు. బలదర్పితు లగుట మిత్రభేదమునకు లోఁ బడరు. బుద్ధిపరాక్రమవంతు లగుట యుద్ధమునకు భయం పడరు. అంగదాదులు సాగరమును దాఁటఁగలరు గాని తక్కినవారికి సాధ్యముగాదు. ఆవిచార మిపుడేల ?

సీతాదేవి బ్రదికియుండుటయు లేమియు నాకుఁ దెలియ రాదు. ఆమెను గన్నులారఁ గాంచినపిదప నేమిచేయఁదగునో యోజించెద. అని చింతించి సీతాదర్శనోపాయ మాలో

చించుచు నీనగరము నీరూపమునఁ బ్రవేశింప శక్యముగాదు. బలపరాక్రమవంతు లగురక్కసుల వంచింపక తప్పదు. పృథు రూపమున లంకం గలయందిరుగుట కనువుగాదు. కార్యసాధన మున కనువగురూపముం గైకొనందగు. అని పలుమాఱు చింతించుచు దురాత్ముఁడు రాక్షసాధిపతియు నగురావణునకుఁ దెలియరాకుండ నెట్లు జానకిం గనుంగొందును? శ్రీరాముని కార్య మెట్లు చెడకుండును? సీతాదేవి నొక్కర్తుక నేకాంత మునఁ గాంచు టెట్లు? ఏకార్యముగాని పెక్కుసారు లాలో చించి చేయుటయే మంచిది. ఉపాయప్రయోగములవలన నెఱ వేఱు కార్యములుకూడ నవివేకుఁడగు దూతమూలమున నశించును. రాజమంత్రులు చక్కఁగా నాలోచించి చేసిన యుపాయములును వివేకశూన్యు లగుదూతలఁ జెందినచో ననర్థమును గలిగించుటయ గాక రాజున కవివేకిత్వము నాపా దించును. పండితమాను లగుదూతలు స్వామికార్యములఁ బాడుచేయుట స్పష్టమే కదా.

లంకాప్రవేశ మిపుడా? రాత్రికాలమునందా? ప్రవే శించు టెట్లు? ఈరూపముతోడనా? అల్పరూపముననా? రామ కార్యము చెడకుండు టెట్లు? వివేకహీనుఁ డను పేరు నాకెట్లు రాకయుండును? సాగరలంఘనము సఫలమగు టెట్లు? రక్క సుల కగపడితినేని రామకార్యమెల్ల వ్యర్థమే యగు. ఇతరు లెఱుంగకుండ నిందు నెందుఁ గాని యుండఁ దరముగాదు. రక్కసులకుఁ దెలియరాని దేది యుండును? అరూపుఁడగు వాయువుకూడ నీరక్కసుల యనుమతి లేక లంకం జొరఁ జాలఁడని నాయూహ. ఈ రూపముననున్నఁ గీడుగలుగును. దాన స్వామికార్యము చెడు. కాన నారూపము నత్యల్పముగఁ

గావించుకొని రామకార్యార్థము రాత్రి లంకం దిరిగెదను. కలయందిరిగి జానకిం గాంతును అని యోజించి సీతాదర్శనో త్సాహమున సూర్యాస్తమయమున కెదురు చూచుచుండెను. అంత రవి గ్రుంకఁగా రేయి మార్జాలమాత్రశరీరుఁడై యచ్చె రువుగఁ గన్పట్టుచు లంకం జొరనారభించెను. ఆపురము సుందరమందిరాదులచే రమణీయముగ నుండెను. రత్నఖచిత గృహావరము లనేకము లుండెను. నగరప్రవేశ మెవ్విధమున నను విషాదము. ఆశ్చర్యము నతనికిం గల్గెను. హనుమత్సహా యార్థము చంద్రుఁ డుదయించి చంద్రికల వ్యాపింపఁజేసెను. హనుమయు నాశీతమయూఖుని గని యానందించెను.

ఆర్యులారా! ఇందలివిశేషముల నెఱుఁగుదము.

"భూతాశ్చార్థా విపద్యంతే దేశకాలవిరోధితాః,
విక్లబం దూతమాసాద్య తమస్సూర్యోదయే యథా. 39
అర్థానర్థాంతరే బుద్ధిర్నిశ్చితాపి న శోభతే,
ఘాతయంతి హి కార్యాణి దూతాః పండితమానినః." 40

అని మూలము.

"దూతం చైవ ప్రకుర్వీత సర్వశాస్త్రవిశారదం,
ఇంగితాకారచేష్టజ్ఞం శుచిం దక్షం కులోద్గతం. 63
అనురక్తశ్శుచిర్దక్షః స్మృతిమాన్ దేశకాలవిత్,
వపుష్మాన్ వీతభీర్వాగ్మీ దూతో రాజ్ఞః ప్రశస్యతే. 64
అమాత్యే దండ ఆయత్తో దండే వైనయికీ క్రియా,
నృపతౌ కోశరాష్ట్రే చ దూతే సంధివిపర్యయౌ. 65
దూత ఏవ హి సంధత్తే భినత్త్యేవ చ సంహతాన్,
దూతస్తత్కురుతే కర్మ భిద్యంతే యేన మానవాః. 66

స విద్యాదస్య కృత్యేషు నిగూఢేంగితచేష్టితైః,
ఆకార మింగితం చేష్టాం భృత్యేషు చ చికీర్షితం. ౬౭
బుద్ధ్వా చ సర్వం తత్త్వేన పరరాజచికీర్షితం,
తథా ప్రయత్నమాతిష్ఠేద్యథాత్మానం న పీడయేత్." ౬౮
మను. ౭ అధ్యా.

అను నీమనుస్మృతి యభిప్రాయమే హనుమన్ముఖమున వాల్మీకి తెలిపెను. దూతమూలముననే రాజకార్యము ఫలించుట విపరీతఫలము నొసంగుట యను రెండురీతుల సాగును. కావున వివేకరహితుఁ డగుదూతను రాజు లుంచుకొనరాదు. హనుమయు లంకాప్రవేశకాలమునఁ దనదూతత్వము నెట్లు సార్థకము చేయఁగలనని యోజించి వేయిభంగుల వితర్కించి స్వామికార్యము భంగముగాకుండునట్లు చేయుటెట్లని తలపోసి తనకు నెట్లుచేసినఁ గార్యము ఫలించునో యది నిర్ణయించుకొనెను. దీనిచే నతనికి స్వామియందెంత దృఢభక్తి కలదో తేటపడుచున్నది. స్వామికార్యము ఫలింపఁజేయుటకంటెఁ బురుషార్థము వేఱొకఁడు లేదనుకొన్నవాఁడే భక్తుఁ డగును. ఈ విషయమే మన మీభాగమునుండి నేర్చుకొనవలయును.

"ప్రాసాదమాలావితతాం స్తంభైః కాంచనరాజతైః,
శాతకుంభమయైర్జాలై ర్గంధర్వనగరోపమాం. ౫౧
సప్తభౌమాష్టభౌమైశ్చ స దదర్శ మహాపురీం,
తలైస్స్ఫటికసంకీర్ణైః కార్తస్వరవిభూషితైః. ౫౨
వైడూర్యమణిచిత్రైశ్చ ముక్తాజాలవిభూషితైః,
తలైశ్శుశుభిరే తాని భవనాన్యత్ర రక్షసామ్. ౫౩
కాంచనాని విచిత్రాణి తోరణాని చ రక్షసామ్,

లంకాముద్యోతయామాసుస్సర్వతస్సమలంకృతాం. ౫౪

అచింత్యామద్భుతాకారాం దృష్ట్వా లంకాం మహాకపిః,
ఆసీద్విషణ్ణో హృష్టశ్చ వైదేహ్యా దర్శనోత్సుకః." ౫౫

అని మూలము. లంకాపురవర్ణన మిది. దీనింగాంచిన నందున్న రక్కసు లెంతనాగరికులో తేటపడును. నాగరికతయే లేనివారైన వారినగర మింత వర్ణనార్హముగ నుండదు. స్వర్గపుర మును మించియున్నదని వాల్మీకి వర్ణించెను. ఈవర్ణనము కవులకు స్వభావమనియు నట్లే వాల్మీకియు వర్ణించెననియు నందు రేని తక్కినవిషయములు కూడ నట్టివే యనవచ్చును. అంతయు విశ్వాసపాత్రము కాకపోవును. సర్వం మిథ్య యను న్యాయ మనువర్తించును. కావున సిద్ధవాక్కులు గలవాల్మీకి యట్లు చెప్పియుండఁడనియు నారాక్షసులు నాగరికులే యనియు మన మూహింపవలయు. రావణునియం దొక్క దోషము పొడసూపినంతనఁ దక్కినసుగుణములే యుండవని యూహించుట పొరపాటు. అహల్యాజారత్వప్రముఖదుర్గుణము లింద్రునియందును గలవు. అట్లే యీదోషము వదలిన నారావణునిపాలనము ధర్మము ననుసరించినదియై యుండవచ్చునని యూహింపవచ్చును. దోషఫలమతఁ డనుభవించెను గదా. ఆనగరనిర్మాణపద్ధతి యాలోచించిన నాగరికత యనుపమానమని తోఁపకమానదు. కారుణ్యాదిసద్గుణములును వారియందుఁ గలవనియే యేర్పడుచున్నది. ఇప్పటి నాటకప్రదర్శనములయందు రాక్షసులపాత్రములు ధరించువారు భయంకరముగా మాటలాడుట యేటికో తెలియరాకున్నది. రక్కసులు తమయింటఁ గూడనట్లే మాటలాడుదురని వారియభిప్రాయము

కాఁబోలు. ఇది లోకజ్ఞానము చాలమిఁ గలిగిన విపరీతజ్ఞానమనవలయు.

లంకాధిదేవత హనుమంతు నడ్డగించుట.

* హనుమంతుఁ డంత లంబపర్వతముశిఖరముపైనుండి లంకాప్రవేశార్హబలవేగములం బరికించి రేయి యందుం బ్రవేశింప నారంభించెను. వీరభటులు తిరుగుచుండిరి. ఆపురము కుబేరపురమును భోగవతిని మించియుండెను. గృహము లత్యున్నతములు రత్నమయములై యుంట నమరావతిని బురుడించుచుండెను. దానింగాంచి తనలో నిది వీరభటరక్షితంబగుట నెవ్వఁడు ప్రవేశింపరాకయున్నది. ఒకప్పుడు కుముదాదివానరవీరులు కొందఱు ప్రవేశింపక శక్యముకాదని తోఁపఁజేయు నీపురమును జయింపవచ్చునని యోజించి శ్రీరామలక్ష్మణుల కిద్దాని జయించుట యొకపెద్దది కాదనియు నూహించి సంతోషించెను.

అంతం బావని లంకం బ్రవేశించుచుండఁగా నాపురాధిదేవత యతనిం గని వికారరూపమున లేచి నిలువంబడి పెడబొబ్బ యిడి వానరా! ఎవ్వఁడవు? ఎందులకు వచ్చితివి? నాచేఁ జావకముందే నిజము తెల్పుము. కపివగు నీకీపురము చొరనశక్యము. వీరభటనికరపరిరక్షితము గదా. అనియెను. తన యెదుట నిలువంబడి యఱచుచున్న యాదానవిం గాంచి నీ వడిగినదానికి నుత్తరము దాఁపక తెల్పెదను. కాని ముందుగ నీవార్త వినఁగోరెద. వికారాననయనములు గల నీ వెవ్వతవు?

* ఇది మూఁడవసర్గమునఁ గలకథ.

ఎందుల కీపురమువాకిట నిలుచున్నదానవు? నన్నడ్డగించి భీతి గొలుపుచు నిలుపనేల ? అని యడుగ నాగ్రహించి పరుష వాక్కుల నతనితో నిట్లనియె. రాక్షసాధీశునానతి నొదల నిడికొని చరించు కింకరిని. దురాధర్షను. నగరము దీనిం బాలించుదానను. నన్నుమీఱి నగరముం జొచ్చుటకు నీకు శక్యముకాదు. ప్రాణముల నాకు నప్పగించి దీర్ఘనిద్ర నొందఁ గలవాఁడవు.-ఈలంకానగరమే నేనని తలంపుము. అంతట దీనిం గాపాడుచుందును. ఇఁక నీవార్తం దెల్పుమని యడుగ దాని నడంచుపొంటె ధీరుఁడై నిలిచి యోలంకా! తోరణాద్యలంకారముతోఁగూడిన యీ లంకానగరమును జూడఁ గోరివచ్చి తిని. లంకాదర్శనమునఁ గుతూహలము కలదు. ఇందలి యారామాదులఁ జూచుటకే నాయాగమనము. అనఁగానే కామరూపిణియగు నాలంక కఠినాక్షరములు గలుగునట్లుగా బుద్ధి లేనికోఁతీ! యీనగరము నన్నుగెలువక చొర శక్యముగాదు. అనఁగా హనుమంతుఁ డోమంగళరూపిణీ! నగరమును జూచి మరల వచ్చినమార్గముననే పోయెద. మఱేమియుఁ జేయను. ఆమాట విన్నంతనే భీతికరముగా గట్టిగా నార్చి వేవేగ వానరు నఱచేఁ జఱచెను. ఆదెబ్బతగులఁగా నతఁడు గట్టిగా ధ్వనించెను. వెంటనే యతఁ డెడమచేతియంగుళులు బిడికిలిగాఁ గూర్చి మిక్కిలి కోపమున దానిం బొడిచెను. అది చంపఁదగినదయ్యును స్త్రీయనునాశయమున వదలిపెట్టెను. ఆ పిడికిటిపోటున కంగములు నిస్సారములు కాఁగా నేత్రములు బెడిదములై కనఁబడ నేలవ్రాలెను. దానింజూచి ప్రాజ్ఞుఁ డగు నతఁ డిది స్త్రీకానఁ జంపరాదు. అని తలంచి కరుణాన్వితుం డయ్యెను. ఆలంకయు భయంపడి గర్వముమాని తడఁబాటు

మాటలచే నడఁకుచుమీఱు నో కపివర్యా! మహాబాహుఁడవు. సౌమ్యుఁడవు. నీశౌర్యమును సహింపఁజాలుశక్తి నాకు లేదు. నేను రక్కసులలో నధము రాలను. రక్షింపుము. మీ వంటిశూరు లాఁడువారిం జంపరు. శాస్త్రపద్ధతిని వదలరు. కాన నన్నుం బొలియింపకుము. లంకానగరరూపము నాదియే. మహాశూరుఁడవు గాన నన్నోర్చితివి. పూర్వము నాకు బ్రహ్మ వరమిచ్చినరీతిఁ దెల్పెద. సత్యమే యది కాన వినఁదగినదే. వానరుఁ డెపుడు నిన్ను నోంచునో యపుడు రక్కసులకు భయంబు వాటిల్లు. అని నీవెఱుంగుము. మహాత్మా! నీవువచ్చుటంజేసి బ్రహ్మ యానాఁడు తెల్పినకాలము వచ్చినది. ఆమాట తప్పదు. సీత నపహరించి తెచ్చిన రావణునకుఁ దక్కినరాక్షసులకుఁ గీడుమూఁడును. కాన నీనగరము నిష్టమురీతిం బ్రవేశించి చేయఁగలకార్యముల వేగమ చేయుము. మహానుభావా! నందీశ్వరాదుల శాపములపాలై రావణపాలితమగు నీనగరముం జొచ్చి నిరర్గళముగాఁ దిరిగి సాధ్వీమణియగు సీతాదేవిని వెదకుమని తెల్పెను.

మహాత్ములారా! ఈభాగమునఁ గలవిశేషములం బరిశీలింతము.

"అథసా హరిశార్దూలం ప్రవిశంతం మహాబలం,
నగరీ స్వేన రూపేణ దదర్శ పవనాత్మజం. ౨౦
సా తం హరివరం దృష్ట్వా లంకా రావణపాలితా,
స్వయమేవోత్థితా తత్ర వికృతాననదర్శనా. ౨౧
పురస్తాత్కపివర్యస్య వాయుసూనోరతిష్ఠత,
ముంచమానామహానాదమబ్రవీత్పవనాత్మజం." ౨౨

అని మూలము. లంకానగరమే యాంరాక్షసీరూపమున లేచెను. వికృతాస్యయై పొడసూపెను. నగరమునకు రూపధారణ మెట్లు? అను ప్రశ్న మిందుఁ గలదు. పూర్వము మహాపురములు నిర్మించునపు డష్టదిక్కులను నగరపాలనార్థము దేవతలఁ బ్రతిష్ఠించువారు. వాస్తుశాస్త్రమున వానిం బ్రతిష్ఠించు విధి కలదు. వానికి శక్తులని పేరు. నగర ప్రతిష్ఠ చేయువారి యిష్టముననుసరించి దేవతానామము లుండును. ఆనగరమున నీతిబాధాదులు కలుగకయుండఁజేయ నాశక్తులు సంసిద్ధలై యుందురు. వారినానగరవాసు లారాధింతురు.విశ్వకర్మ నిర్మించునపుడు లంకానామముననే దానిం బ్రతిష్ఠించెను. అదియే లంక. ఇపు డట్టులేల క్రొత్తవారు నగరమునఁ జొరఁబడఁగా నాదేవత లేచి మాటలాడదని ప్రశ్నింపరాదు. యజ్ఞభాగములకు దేవతలే వచ్చి తమతమ హవిర్భాగములఁ గొనిపోవువారని కలదు. ఇపుడేల లేదు? అట్లే యిదియు ననునదియే సమాధానము. మంత్రము లున్నవి. వాని నుపాసించువిధు లున్నవి. ఆస్తికుఁ డగపడఁడు. కావున నీకలియుగమున నట్టి మహత్త్వములెల్ల నిష్ఫలము లయ్యెనని మన మెఱుంగవలెను. రేయి నూత్న వానరుఁడు బలవంతుఁడు ప్రవేశింపఁ గాంచణ మేమని యుత్తరభాగముననున్న యాదేవత లేచి ప్రశ్నించెనని మనము గ్రహింపవలయును.

"అహం హి నగరీ లంకా స్వయమేవ ప్లవంగమ,
సర్వతః పరిరక్షామి హ్యేతత్తే కథితం మయా. 30

... ...

ద్రక్ష్యామి నగరీం లంకాం సాట్టప్రాకారతోరణాం,
ఇత్యర్థమిహ సంప్రాప్తః పరం కౌతూహలం హి మే. 33

వనాన్యుపవనానీహ లంకాయాః కాననాని చ,
సర్వతో గృహముఖ్యాని ద్రష్టుమాగమనం హి మే." 38

అని మూలము. లంకాస్వరూపము ముందే వ్రాసితిని. హనుమంతుని యుత్తరమునఁ గలసంశయమును వ్రాసెదను. ఏల వచ్చితివని లంక యడుగఁగా లంకానగరమునఁ గల విచిత్రారామాదులను జూడ వచ్చితినని హనుమ తెలిపెను. కాని జానకీదేవ్యన్వేషణార్థమని తెలుపలేదు. ఇది యసత్యము కాదా యను ప్రశ్నము కలదు. సామాన్యధర్మములకు రాజధర్మములకు భేదము చాల గలదు. స్మృతు లావిషయమును బోధించును. అహింసావ్రతము రా జవలంబించునేని ప్రజలకే హాని గల్గును. ప్రకృత మనుసరింతము. హనుమంతుఁడు దూతగాని యాత్రార్థ మాపుణ్యనగరమునకుం బోయినవాఁడు కాఁడు. దూతలక్షణములలో, "స్మృతిమాన్ దేశకాలవిత్" అని యున్నది. "దేశకాలౌ జ్ఞాత్వా అన్యదపి సందిష్టం దేశకాలౌచితమన్యథా కథయతి" అని వ్యాఖ్యయందుఁ గలదు. దేశకాలముల నెఱింగి ప్రవర్తింపవలయును. కాని ఘటం భింద్యాత్తనునట్లు వచ్చినపనిని దెలుపరాదు. ఇది రాజనీతి. దీనిని సామాన్యధర్మానుసారముగాఁ దీర్మానింపరాదు. కావున హనుమ దూతగావున శత్రువులతో నెట్లు మాటలాడవలయునో ధర్మముగా నట్లే మాటలాడెనని మన మెఱుంగవలయు.

"ప్రసీద సుమహాబాహో త్రాయస్వ హరిసత్తమ. 44
సమయే సౌమ్య తిష్ఠంతి సత్త్వవంతో మహాబలాః,
... ...
స్వయంభువా పురా దత్తం వరదానం యథా మమ,
యదా త్వాం వానరః కశ్చిద్విక్రమాద్వశమానయేత్. 46

తదా త్వయా హి విజ్ఞేయం రక్షసాం భయమాగతం,
స హి మే సమయస్సౌమ్య ప్రాప్తోఽద్య తవ దర్శనాత్. ౪౮
స్వయంభూవిహితస్సత్యో న తస్యాస్తి వ్యతిక్రమః,
సీతానిమిత్తం రాజ్ఞస్తు రావణస్య దురాత్మనః. ౪౯
రక్షసాం చైవ సర్వేషాం వినాశస్సముపాగతః,

... ...

యదృచ్ఛయా త్వం జనకాత్మజాం సతీం,
విమార్గ సర్వత్ర గతో యథాసుఖం." ౫౧

అని మూలము. నేల పైఁబడి రక్షింపుమా యని వేఁడి లంక పలుకుచున్నది. నీకెపుడు వానరునివలన భయము గలుగునో యపుడు లంకయందుఁ గలరక్కసులకు భయము గలుగును. మృతి భయము గలుగునని భావము. ఆకాల మిదియే యని తెల్పెను. సీతాన్వేషణ మిచ్ఛానుసారముగాఁ జేయుమా యని యాలంక బోధించెను. వృద్ధిక్షయములు సామాన్యములు. పర్వతములకు నివియుండును. నగరముల కేల యుండవు? నాశనకాల మాసన్నము కాఁగా నానగరాధిదేవతకు హాని గల్గెను. ఇఁక నగరమునకు హానియే. నగరమున కనఁగా నందు నివసించు రక్కసులకని భావము. ఎపుడామె కిట్టిస్మృతి కలిగినదో యపుడు సీతాన్వేషణార్థమై యతఁ డరుదెంచెనని కనుఁగొనియెను. ఎట్టివానికైనను రూపము గలుగఁగానే క్షయము కలదని మనము నమ్మవలయును.

హనుమ లంకంజొచ్చి సీతను వెదకుట.

* ఇట్లు హనుమంతుఁడు లంక నశ్రమంబున జయించి

---

* ఇయ్యది నాల్గవసర్గమునఁ గలదు.

పురప్రాకారమును ద్వారమూలమున దాఁటక గోడపైనుండి యెగిరి సుగ్రీవునకు మేలు రావణునకుఁ గీడు గోరియుండు వాఁడు గావునఁ దనయెడమకాలు శత్రుమూర్ధమునందుఁబోలె నుంచెను. అట్లు మారుతి రాత్రికాలమున లంకంజొచ్చి రాజ మార్గమున మనోహరమగు లంకానగరమం దంతటం దిరుగ సాగెను. నృత్తగీతవాద్యధ్వనులు భయంకరాట్టహాసములు వినఁబడుచుండెను. తెల్లని మేడలు రమణీయములై యున్నం దున మేఘావృతమగు నాకాశమా యనుభ్రాంతిని గలుగఁ జేయుచుండెను. మంగళకరములగు రక్కసులగేహములు పద్మక స్వస్తిక వర్ధమానక నామక సంస్థానభేదములచేఁ గట్టఁ బడిన రాజగృహములు నందు నలరారుచుండెను. ఎవ్వారికేఁ జొరఁ దరముగాని యీలంకయం దెల్లయెడల సీతను వెద కెద. నావాంఛితము ఫలించును. అనుకొనుచుఁ బ్రతిగృహ మును దిరిగితిరిగి యందుఁ బతివ్రతాశిరోమణి యగుసీతను వెదకసాగెను.

అందుఁగల తామరసాక్షులు హృత్కంఠశిరస్థానముల యం దుత్పత్తి గాంచిన మంద్ర మధ్యమ తారములను స్వర ముల మూఁడింటింగూడి రమణీయతం గాంచుచందమున సుర పురమునం దచ్చరమిన్నలుంబోలె సొంపుగులుకఁ బాడుచున్న గానము నాలకించుచుం బోయెను. మఱియు రాక్షసోత్తముల మందిరములం జరించు నన్నుమిన్నల కాంచీదామముల నినద ములు నందియలచప్పుడులు, సోపానములయం దాకామినులు సంచరింపఁగదలు కనకనూపురాదులనినదములును, అందు నందు భీతికరములై సింహనాదములు జపముచేయువా రుచ్చ రించు వేదమంత్రములును బావనికి వినఁబడియెను. మూల

బలములను వానినడుమనుండు రావణదూతల నతఁడు చూచెను. యజ్ఞదీక్షితులు, జటాధారులు, ముండులు, వృషభ చర్మపరిధానులు, దిగంబరులు ననిష్టనివారణార్థ మాయుధ ములఁ బోలిన దర్భముష్టులుగలవారు, నాభిచారిక క్రియలచే శత్రువుల వధించి జయమొందఁ గోరి తత్సాధనములగు నగ్ని కుండముల హోమము చేయువారును, కూటముద్గరాదులను దాల్చినవారు బహువిధములుగా వికృతములగు నంగములు గలవారును హనుమంతునికంటం బడిరి. మఱియు ననేకా యుధధారు లగపడిరి. రావణాజ్ఞచే నేమఱుపాటులేక నగర మును గాపాడు మూలబలము ననేకలక్షసంఖ్యలు గలదాని హనుమ కనుఁగొనియె. ఆమీఁద సువర్ణద్వారభూషితం బగు రావణుని గేహావర్యమును గాంచెను. అందు నానానినాద ములు హయహేషలు నారీరత్నముల కంకణాదిభూషణముల రవములు వినఁబడసాగెను. దానిద్వారం బతిమనోహరంబు. బలవంతు లగురాక్షసు లద్దానిం గాపాడుచుందురు. కాలా గురుధూపములు గుబులుకొనుచుండును.

బుద్ధిమంతులారా! ఇందలివిశేషముల నరయుదము. గృహావర్ణన మిందు ప్రధానము.

"అద్వారేణ మహాబాహుః ప్రాకారమభిపుప్లువే,
ప్రవిశ్య నగరీం లంకాం కపిరాజహితంకరః. ౨
చక్రేఽథ పాదం సవ్యం చ శత్రూణాం సతు మూర్ధని,"

అని మూలము. లంకను ద్వారముగుండ ప్రవేశింపక వేఱు మార్గమునఁ బ్రవేశించుట శత్రునాశనార్థమని యొక వ్యాఖ్య యందుఁ గలదు. "శ్లో. గ్రామం వా నగరం వాపి పత్తనం వా

పరస్య హి, విశేషాత్మమయే సౌమ్య న ద్వారేణ విశేన్నృప." అని. సవ్యపాదమును దొలుత నుంచుట శత్రుపరిభవార్థ మనియే వ్యాఖ్యాతలు వ్రాసిరి.

"స మహాపథమాస్థాయ ముక్తాపుష్పవిరాజితం,
తతస్తు తాం పురీం లంకాం రమ్యామభియయౌ కపిః. ౪

... ...

సితాభ్రసదృశై శ్చిత్రైః పద్మస్వస్తికసంస్థితైః,
వర్ధమానగృహై శ్చాపి సర్వతస్సువిభూషితా. ౭

... ...

శుశ్రావ మధురం గీతం త్రిస్థానస్వరభూషితం,
స్త్రీణాం మదసమృద్ధానాం దివిచాప్సరసామివ." ౧౦

అను నీమూలమును బరిశీలించిన లంకానగర మెంత సొంపు గూర్చుచున్నదో తేటపడును. నాగరికతకు నిదాన మనవలయు. సంగీతము నర్తనము శాస్త్రరీతిగా నుండుట, స్త్రీరత్నముల యాభరణధ్వనులు మనోహరముగ వినంబడుట, యెందుల కుదాహరణమో యోజించినఁ దేటపడును.

"శుశ్రావ జపతాం తత్ర మంత్రాన్ రక్షోగృహేషు వై. ౧౨
స్వాధ్యాయనిరతాం శ్చైవ యాతుధానాన్ దదర్శ సః,

... ...

దీక్షితాన్ జటిలాన్ ముండాన్ గోఽజినాంబరవాససః,
దర్భముష్టిప్రహరణా నగ్నికుండాయుధాం స్తథా."

అని మూలము. ఉపాసకులు వేదపారాయణము చేయు చుండుట, వేదమంత్రములనే యుపాసించుచుండుట రక్కసు లనాగరకులని తోఁపింపఁజేయును గాఁబోలు! దీక్షితులనఁగా

సర్వమంత్రరాజ్యసమ్రాట్టులు. అనఁగా శాక్తులు. జటిలాః. భైరవోపాసకు లగు కాపాలికులు. ముండులు యోగాచార్యులు. బౌద్ధులని కొందఱందురు. కాని యోగవిశేషముల నభ్యసించుచుండువా రనుటయే సమంజసము. రామాయణమునఁ గల బౌద్ధశబ్దమునకు వేదనిందకులనియే యర్థము. గోచర్మవసనులు. అనిష్టపరిహారార్థమూలమున నిష్టసిద్ధ్యర్థముగాఁ బిడికిట దర్భలు పట్టుకొని జపించువారు. ఇదియు నాభిచారిక హోమములలో నొకభేదమని యెఱుంగవలయు. శత్రుమారణముం గోరి తదుపయుక్తవస్తువుల నగ్నికుండమున వేల్చువారు. వీరెల్లరు క్రూరులు గారా యని కొందఱడుగుదురు. ఆపక్షమున యజ్ఞములు క్రూరకర్మములే. లంకంగల రక్కసులందఱు ముక్తులని నాభావము కాదు. వేదవేదాంగవేత్తలు నుపాసకులు నని. పురనిర్మాణాదులం గాంచిన నాగరిక మందే యావిర్భవించిన ట్లుండును. వికారముగా నుండువారు కలరు గదా యందు రేని తిరుపతికొండపైనను గలరు. ముక్కు లేనివారు, చెవులే మొలవనివారు, ఇంక ననేకవిరూపాంగులు కలరు. అంతమాత్రమున నాపర్వతమున నుండువారెల్లరు వికృతాకారులే యనవచ్చునా? లంకయందు నట్లే యని యెఱింగిన నిట్టియాక్షేపముల కవకాశము కలుగదు. లంకానగరమున నున్నరక్కసులు నాగరికత లేనివారన వలనుపడదు.

హనుమ వెన్నెలయందు జానకి వెదకుట.

* అంతఁ జంద్రకాంతి చక్కఁగా వ్యాపింప సాగెను. తాపసహరుఁ డగుచంద్రుని హనుమంతుఁడు కని సంతోషించుచు

* ఇది యైదవసర్గమునఁ గలకథ.

వెదక నారంభించెను. వీణాదివాద్యనాదములు వినఁబడు చుండెను. శీలవతులగు సతివలు పతులంగూడి సుఖనిద్ర చేయు చుండిరి. రాత్రించరము లగుభూతాదులు తిరుగులాడు చుండెను. సురాపానమదమున నొడలు తెలియక యుండు వారిని జూచుచు ననేకగృహములం బరికించుచుండెను. కొందఱురాక్షసు లొండొరులం బరిహసించుకొనుచుండిరి. భుజము లొకళ్లొకళ్లపై వైచుకొనియుండిరి. కొందఱు మదించి స్వేచ్ఛగా మాటలాడుచుండిరి. ఇట్లనేకవిధముల నుండురక్కసుల నాయాయిగృహంబులయందుఁ గనియెను. కొన్ని యిండ్లయం దుండు మందగమనలు చందనాదుల నలందుకొనుచుండిరి. కొందఱు నిదురించుచుండిరి. కొందఱు నవ్వుచుండిరి. కొందఱు కోపమున బుసగొట్టుచుండిరి. ఆపురవరమున మహాబుద్ధి మంతులు సరసాలాపచతురులు, పరమాస్తికులు, మనోహర నామధారులు నగునిశాచరు లాతనికిం గనఁబడిరి. కొందఱు వికారరూపులును గనఁబడిరి. కొన్ని తావుల సురత క్రీడలయం దనేకరీతుల వర్తిల్లు స్త్రీపురుషులం జూచెను. రాక్షసకాంత లనియు మానవస్త్రీలనియుఁ దెలిసికొనఁ గోరి వెన్నెలసాయ మున వారిముఖములం బరికించి శ్రీరాముఁడు చెప్పిన జానకి యాభరణముల గుఱుతులేమైనఁ గలవా యని పరికించెను. సీతమాత్ర మంతదనుకఁ గనఁబడకయుండెను. శ్రీరామ వియోగఖిన్నయై పలువిధములగు దుఃఖములపాలై యుండు జానకి నెంతవెదకినను గనుంగొనఁజాలక పరితపించెను. ఎంత వెదకినను జానకి కానరాక పోవ నాహనుమ మిగుల విచా రింప సాగెను.

హనుమ రావణాంతఃపురమున వెదకుట.

* మఱియు నాహనుమంతుఁడు కామరూపి గావున నింకను వెదకసాగెను. ఒక్కచో ననేక వీరరాక్షసపరిరక్షితం బగు భవనోత్తమమును జూచెను. దాని రక్షించుమార్గములు వర్ణనాతీతములు. దానియందము వర్ణింపఁ దరమే గాదు. అందుఁ దిరుగాడు వనిత మంజీరధ్వనులు సాగరఘోషము నడంపఁజాలును. రావణుఁ డాహితాగ్ని. కావున సకాలము లందు హోమము చేయుచుండును. ఆభవనోత్తమము రత్నమయంబై విచిత్రముగ నతనికిం జూపట్టెను. ఇది లంక కెల్ల నలంకారమనవచ్చునని తలఁచి సీతను వెదకుచుఁ దిరుగసాగెను. మహాపార్శ్వాదులయిండ్లకుం బోయి వారివారి సంపత్సమృద్ధిని బరిశీలించెను. అందెల్లఁ గలయందిరిగి మఱియు రావణునింటికిం జనియెను. ఆతఁడు నిదురించుచుండెను. ఆతనిచెంత వికృతనేత్ర లగు కొందఱువనిత లుండిరి. కొందఱు శూలాద్యాయుధములఁ దాల్చియుండిరి. ఆమందిరమును గాపాడు రక్కసులు బహు బలాఢ్యులు. అందనేకమందిరము లుండెను. నెమిళ్లుండుచోటు లుండెను. అందు రావణుఁడు సూర్యునివలెఁ బ్రకాశించుచుండెను. మృదంగతాళధ్వనులు బోరుకొనుచుండెను. అట్టిగృహము నాహనుమంతుఁడు ప్రవేశించెను.

హనుమ పుష్పకవిమానమును జూచుట.

† అవ్వల నాంజనేయుఁడు వైడూర్య మణిఖచితజాల మార్గములుగల గృహసముదాయములం గనియె. మఱియు

* ఇది యాఱవసర్గమునఁ గలదు. † ఇది యేడవసర్గమునఁ గలదు

రావణుఁడు శౌర్యమున నార్జించిన గృహములం గాంచెను. అత్యంతప్రయత్నమున విశ్వకర్మాదినిర్మితమై సర్వగృహమనో హరంబై యుండు రావణు సౌధరాజిం జూచెను. అంత వర్ణనా తీతమైనపుష్పకము దృగ్గోచరం బయ్యె. భూతలస్వర్గమా యనున ట్లది యలరారుచుండెను. రత్నమయపర్వతశిఖరమువలె నది చూపట్టుచుండెను. పూజ్యంబై స్వర్గమునకుం బోవు పుణ్యా మతులు వియత్తలమున హంసవర్యములు వహింపఁగా నెక్కి పోవు విమానవర్యముం బోలి యలరారుచుండెను. దాని శిల్పము వర్ణింప ననంతునకే నలవిగాదు. గృహములయందెల్ల నుత్తమోత్తమంబై పుష్పకనామమున మహిమముం గాంచిన దాని నాహనుమ పొడగాంచెను. ఇట్లు సొంపులుగులుకుచు శుభప్రదమగు నొకభూధర శిఖరమువలెనే కనఁబడుచున్న యాగృహవర్యమును జక్కఁగాఁ బరిశీలించి రావణుఁడు నతని కాంతలు నుండుచోటు గనఁబడనందున నచ్చెరువొందెను. అందెందును సీతాదేవిం గానక ప్రయత్నమును మానక నీతి మార్గమును వదలక వెదకివెదకి చింతామగ్నుఁ డయ్యెను.

హనుమ పుష్పకమును మఱియుం గని వినుతించుట.

* ఆపుష్పకమునఁ గృత్రిమపక్షులు లోనగువానిచే నొప్పుచున్న యవ్విమానవరముం గాంచి దాని నిర్మాణచమ త్కృతిం గాంచి దీనిం బోలునది యింకొక్కఁ డుండఁజాలదని తలంచెను. దీని నిర్మించుతఱి విశ్వకర్మ యేతచ్చమత్కృతిని మెచ్చుకొనియుండునవ నిఁక దీనిమహత్త్వము వేఱుగఁ బలుక

* ఇది యెనిమిదవసర్గమునఁ గలకథ.

నేల? అది యాకసము నంటియుండెను. భూమిం దగులలేదు. సూర్యమార్గముం గనంబఱుచు నొకచిహ్నమో యన వెలయు చుండెను. అందుఁగల యేవస్తువుగాని యత్యంతప్రయత్నమున నిర్మింపఁబడినదే గాని యితరము గాదు. అందెందుఁ గాంచిన నమూల్యమణులు పొదిగియుండుట గనంబడు. విచిత్రముగాఁ దోఁపని దందేదియు లేదు. అట్టిదాని నారావణుఁడు నిజభుజా బలమున నార్జించెను. అది యెక్కడికిఁ బోవలయునని మన మునఁ దలంచినను, ఆయాస్థలములకుం బోవంజాలి గోపురాది సన్నివేశములచే విశేషించి దర్శనార్హముగ నుండును. ఆయా తావులఁగల శిల్పవిశేషములు రమణీయములుగా నుండుటం జేసి యది యేతావునం గాంచినను విశేషమనోజ్ఞముగాఁ గానంబడును.

ఆవిమానము తనస్వామి చిత్తవృత్తి నెఱింగి తదను కూలముగా వాయువేగమునఁ బోవును. దాని నిలుప నెవ్వా రికేఁ దరముగాదు. అది మహనీయులు మహాపుణ్యవంతులు నిరుపమానసంపన్నులు కీర్తివిరాజితులు నగునింద్రాదులకు నివాసభూతమగు స్వర్గముం బోలెఁ బ్రకాశించుచుండెను. శారదనిశాకరబింబములాగునఁ గనంబడుచుండెను. అం దనేక ప్రతిమలు కనంబడుచుండెను. అవి యావిమానమును మోయు చున్నట్లు చూపట్టుచుండెను. వసంతకాలమున నలరారు పుష్ప సముదాయమురీతి మనోజ్ఞముగను వసంతర్తువుకంటె మఱింత మంజులముగను గానంబడుచుండెను. అట్టి యద్భుతశిల్పవిశేష పరిదృశ్యమానమగు నా పుష్పకవిమానరత్నమును వాయు నందనుఁ డగు నాహనుమంతుఁడు పరికించి విస్మయావిష్ట చేతస్కుఁ డయ్యెను.

పుష్పకవిమానప్రభావము.

* అంత హనుమానుఁడు రావణున కత్యంతప్రియమగు నావిమానరాజమున వేటొక గృహరత్నమును దిలకించెను. అయ్యది యోజనమంత విశాలము. అర్ధయోజన విస్తీర్ణము. అం దెన్నియో మేడలు గలవు. రావణుని బంధుగృహముల యం దెల్లయెడల సీతను వెదకి హనుమ తుద కారావణుఁ డుండు భవనరాజముం గని యది యతని ప్రధానస్థానమని తలంచెను. అందు నాల్గుదంతముల గజములు మూఁడుదంత ములుగల యేనుంగులును, సాధారణగజములును బెక్కు లుండెను. విశాలమగు నాభవనము భయంకరరక్షకపాలితము. అందా రావణునిభార్యలు, పరాక్రమమునఁ గొనితెచ్చిన రాజ కన్యకలు లోనగువారు పెక్కం డ్రుండిరి. ఇంద్రకుబేరుల సంపదలన్నియు నం దగపడుచు నుండెను.

ఆ రావణునిహర్మ్యమున మందిరరాజము నాఁబరఁగు పుష్పకవిమానము హనుమంతునకు గోచరమయ్యెను. అది యనేకద్వారములు గలది. బ్రహ్మనిమిత్తము మున్ను విశ్వ కర్మ యద్దాని నిర్మించెను. కుబేరుఁడు తపఃఫలముగా నద్దానిం బడసెను. ఆతని నోడించి రావణుఁడు దానిం దెచ్చెను. దాని చమత్కృతి వర్ణనాతీతము. ఆకాశమును దాఁకుచునుండు నయ్యది చూడ విచిత్రముగా నుండును. ద్వారములు గవాక్ష ములు సొంపుగానుండు. సకలరత్నములు నందందు స్థాపింపఁ బడియుండుటం జేసి యందేవస్తువునుంచిన నద్దాని రంగుగలది గనే యుండును. దాని నాహనుమంతుఁ డారోహించి అందుండి

* ఇది తొమ్మిదవసర్గమునఁ గలదు.

యతఁడు మనోహరసుగంధము నాఘ్రాణించెను. రావణుఁ డందుండవలయు నన్నయూహ నది గలిగించుచుండెను. ఇందు రావణుఁడు కలఁడు. నమ్ము. అని యది యతనికిం దెలుపుచున్న ట్లుండెను. ఆచోటికిం బోవనెంచి యాకపివరుఁడు దాని నిర్మాణ విశేషమున కచ్చెరువందుచు నిది స్వర్గమా బ్రహ్మలోకమా యని యూహించి బంగారు స్తంభములయందలి దీపములం గని చిత్రంపడి విచిత్రవస్త్రములం గట్టుకొని సకలభూషణముల నలరారుచు ననేక కామినీమణులు చిత్రకంబళములపై శయనించియుండం గాంచి వారి క్రీడావిశేషములం దేలి మద్యపానమునఁ గైపెక్కఁగా నిదురరాఁగా దానికి లోఁబడియుండిరి. తనచుట్టు నట్టి నవయువతులు పెక్కండ్రుండఁగా రావణుఁడు శయనించియుండి నక్షత్రపరివృతుఁ డగు చంద్రునివలెఁ గనుపట్టుచుండెను. అనుభవింపఁగా మిగిలియున్న పుణ్యముతోఁ బుడమిపయింబడిన నక్షత్రములే యీకాంతలని హనుమ తలంచెను. ఒడలు తెలియక వారు నిదురించుచుండిరి. నిద్రాభరమున వారియాభరణములు తాఱుమాఱుగ నుండెను. కొందఱు చూచుట కేవగింపు గలిగించునట్లు శయనించి యుండిరి. సంభోగచిహ్నము లనేకములు వారియందుఁ గనంబడు చుండెను.

రాజర్షులయుఁ బితృదేవతలయు దైత్యగంధర్వరాక్షసులయు స్త్రీలు రావణుని దమయంతన తారే కామించి వచ్చియుండిరి అంతియకాని బలిమిమై నతఁడు తెచ్చినవారు కారు. మఱికొంద ఱట్టివారును గలరు. వారిబంధువులతో సంగరము పొసంగవలయునని రావణుఁ డాకాంతలను దెచ్చినవాఁడే కాని కాముకుఁడై తెచ్చినవాఁడు కాఁడు. యౌవనగర్వమునఁ

గొందఱు రావణుని వలచియే వచ్చిరి. సీతాదేవి తప్పఁ దక్కినవారంద ఱతని వలచి వచ్చినవారే. ఆతని సౌందర్య సంపద వారిని వలచునట్లు లొనరించెను. వేఱొకఁడు వారికి మెప్పుపుట్టించువాఁడు లేకుండెను. కులగుణములచే నొక్కర్తె కయు నందుఁ గొఱంతగాంచినది కానరాదు. రావణునిభార్య లగు వీరంద ఱెట్లు తమభర్తంగూడి సకలభోగముల ననుభ వించుచున్నారో యట్లే జానకియు రామచంద్రునిం గూడి భోగముల నొందుచందమున రావణుఁ డాదేవిని శ్రీరాము నకు సమర్పించునేని అతనిజన్మము ధన్యమగునని హనుమంతుఁ డపుడు తలంచెను. మహాసాధ్విని జానకిని సద్వంశసంభూతుఁ డయ్యు నీరావణుఁ డపహరించి తెచ్చి చెడుకార్యమును గావిం చెను గదా. ఎంత కష్టము వచ్చినది. అక్కటా! అని మరల హనుమంతుఁడు చింతించెను.

మహామతులారా! ఈభాగమున విమర్శింపఁ దగు విషయములు విశేషించి కానరావు. విమానవర్ణన మిది. గృహ వర్ణనము స్త్రీవర్ణనము నిందుఁ బ్రధానములు. ఈగ్రంథము వానిసారము గ్రహించి యితరులకు బోధించునది కాదు. ఇందుఁ గొన్నివర్ణనము లత్యంతాసహ్యములుగా నున్నవి. వాల్మీకిమహాకవి మునివర్యుఁడయ్యు నిట్టిఘట్టముల నేల పెంచి వ్రాసెనని కొందఱందురు. సౌందర్య మెంతజ్ఞానినైన లోఁబడఁ జేయఁజాలును. దాని లెక్కింపక మెలంగుటయే గొప్పగుణ మనునీతిని రావణహనుమత్ప్రవర్తనముల ననుసరించి తెలుపు టకే యని మన మూహింపవలయును. సురాపానము బ్రాహ్మణే తర స్త్రీలకు దూష్యము కాదనియు నది సంభోగాంగమనియుఁ బురాణములు తెలుపుచున్నవి.

"స్త్రీణామపి తృతీయాదిపేయం స్యాద్బ్రాహ్మణీం వినా,
పతిహీనా చ కన్యా చ త్యజేదృతుమతీ తథా. ౧౩౬
అథ భర్తృసన్నిధౌ నారీ మద్యం పిబతి లోలుపా,
ఉన్మాదినీతి సా ఖ్యాతా తాం త్యజేదంత్యజామివ. ౧౩౭
దశాష్టషట్చతస్రస్తు ద్విజాదీనామఘం భవేత్,
స్త్రీణామఘం తదర్ధం స్యాత్పాదం స్యాద్భర్తృసంగమే." ౧౩౮
బ్రహ్మాండపు. లలితోపా. ౨ సర్గము.

"భోగేచ్ఛయా యో మద్యం తు పిబతే బ్రాహ్మణాధమః,
ప్రాయశ్చిత్తం న వై వాచ్యం శిలాగ్నిపతనాదృతే.
ద్విజో మోహాన్నతు పిబేత్స్నేహాద్వా కామతోఽపి వా." ౧౪౮

అను నీవాక్యములు పూర్వోక్తార్థమునకుఁ దోడ్పడునవి. ఆ కాలమునందు సురాపానము మాంసభక్షణము స్వభావకార్యములుగా నుండెను.

"న మాంసం రాఘవో భుంక్తే న చాపి మధుసేవతే,
వన్యం సువిహితం నిత్యం భక్తమశ్నాతి పంచమం. ౪౧
నైవ దంశాన్న మశకాన్న కీటాన్న సరీసృపాన్,
రాఘవోపనయేద్గాత్రాత్త్వద్గతేనాంతరాత్మనా." ౪౨

అను హనుమద్వాక్య మీకాండమునందే కలదు. ఇపుడు నీవు చెంతనుండమింజేసి మద్యమాంసములం గొనకయున్నాఁడు రాముఁడన నర్థమేమి? పూర్వము గ్రహించువాఁడనియే కదా. కావున స్మృతులు పురాణములు బ్రాహ్మణేతరులకు విహిత మద్యపానము విధింపఁబడినది. దూష్యము కాదు. కావున నందుండువారందఱు బ్రాహ్మణేతరస్త్రీలే కావున సంభోగాంగముగా సిద్ధమగు మద్యమును ద్రావి విహరించి యొడలుమఱచి

నిద్రించిరి. అట్టివారివర్ణనము యుక్తమే. ఆయుత్తమకాంతా మణులం గాంచియు నించుకంతయు మనశ్చాంచల్యము నొందక యుండె ననువిషయ మాతని మనస్థైర్యమును వెల్లడించును. హనుమంతునివలె 'మనోనిగ్రహము గలిగియుండువారే భక్తులగుదురని లోకులకు వెల్లడించుటకే మహాముని వాల్మీకి యట్టి ఘట్టములఁ బెంచి వ్రాసెను. లోకజ్ఞాన మిప్పటివారి కున్నంత లేక కాదనియుఁ ద్రికాలవేత్తయే యనియు మనము విశ్వసింపవలయును.

> "తస్య హర్మ్యస్య మధ్యస్థం వేశ్మ చాన్యత్సునిర్మితం,
> బహునిర్యూహసంకీర్ణం దదర్శ పవనాత్మజః." ౧౦

అని మూలము.

> "స పుష్పకం తత్ర విమానముత్తమం దదర్శ తద్వానరవీరసత్తమః."

అని పూర్వసర్గాంతమున నున్నది. పుష్పక మనుపేరు గల విమానముం గాంచెనని దాని యర్థము. మరల నాయింటి నడుమనున్న పుష్పకమును జూచెననుట పూర్వోక్తి వ్యాఘాతము కాదా యని యడుగవచ్చును. మన మీరీతిగా గ్రహించిన నసంగతము కాదని తోఁచును. తొలుత హనుమంతుఁడు రాజగృహమును దర్శించెను. విమానమున రాజమందిరములఁ గట్టరు. వ్యోమయానము స్థిరముగా నొకచోట నుంచఁదగినది కాదు. వలసినతఱి నెచ్చటికేని పోవ సిద్ధముగా నుండఁదగినది. అది చాల మనోహరముగ నుండునది. విశేషించి రావణుఁడు లోకత్రయ జిగమిష కలవాఁడు. కాన దానినిఁ గుబేరు నోడించి తెచ్చెను. దాని రామణీయకమున కచ్చెరుపడి యందలి

భోగగృహముల (గదుల) నుపయోగింపఁ దలఁచి తనయంతః పురమున నుంచుకొని యందే విహరింపఁ జొచ్చెను. హనుమ తొలుత సౌధరాజమునుం గని యందు వెదకి సీతం గానక తదం తర్భాగములగు రావణపుత్త్ర బంధుగేహములందును వెదకి విమానమునుం గాంచెననియు, అందే భోజనవిహారములకు ననుకూలము లగుస్థానములు కల్పింపఁబడినవనియు, వెదకునప్పు డాహనుమంతునకు భోజనపదార్థముల పరిమళములు నాసాపుటములకుఁ బండువు లొనరించెననియు నందుఁ గూపచుండి యావిమానమున వెదుకఁ దలంచెననియు మనము గ్రహింపవలయును.

"బ్రహ్మణోఽర్థే కృతం దివ్యం దివి యద్విశ్వకర్మణా,
విమానం పుష్పకం నామ సర్వరత్నవిభూషితం. ౧౧
పరేణ తపసా లేభే యత్కుబేరః పితామహాత్,
కుబేరమోజసా జిత్వా లేభే తద్రాక్షసేశ్వరః." ౧౨

అని మూలము. పూర్వకాలమునఁ గలవిమానముల నిక్కాలమున నుండువిమానములతోఁ బోల్పరాదు. అవి కామగమనములు. మంత్రజపైకఫలములు. ఇప్పటివి యంత్రకల్పితములు. సంబంధమే వీనికి లేదు. నామసంబంధ మొక్కటియే కలదు. వీనికిఁ బ్రతిక్షణపతనభయము కలదు. వాని కది లేదు. కామగమనము విశ్వాసపాత్రమా యనువా రుండకపోరు. తపశ్శక్తి యెట్టిదని యెఱుఁగనివారి కది యవిశ్వాసపాత్రమే యగు. వారిని నమ్మించవలయు ననుప్రయత్నము నిరర్థక మనవలయు. మనశ్శక్తి యెట్టిదో యెఱుంగనివారికి బోధింప శక్యమే కాదని భర్తృహరియుఁ దెల్పెను. వారినే మూర్ఖులని యతఁడు

భావించెను. కష్టసాధ్యమగు కార్యములలో నిది యత్యుత్తమము.

"శక్యో వారయితుం జలేన హుతభుక్ఛత్రేణ సూర్యాతపో
నాగేంద్రో నిశితాంకుశేన సమదో దండేన గోగర్దభౌ,
వ్యాధిర్భేషజసంగ్రహైశ్చ వివిధైర్మంత్రప్రయోగైర్విషం
సర్వస్యౌషధమస్తి శాస్త్రవిహితం మూర్ఖస్య నాస్త్యౌషధమ్."

కావునఁ బెద్దలే వారికొక నమస్కారముచేసి బహూకరించిరి. మన మనేకనమస్కారముల బహూకరింతము. బ్రహ్మకుగా విశ్వకర్మ నిర్మించెననియు, సకలరత్నఖచితమై యది యొప్పుననియు, దానిని దపమున బ్రహ్మ నలరించి కుబేరుఁడు పొందెననియు, దానిని బలాక్రమమున రావణుఁడు కుబేరు నోడించి సంపాదించెననియు నిందలికథ. విమానమనఁగా విగతః మానో యస్య తద్విమానమని మనము గ్రహింపందగు. దాని యంతస్సార మింతయని యెఱుంగరానిదని యర్థము. ఏలయనఁగా నది కేవల దారునిర్మితము కాదు. రత్నవినిర్మితము. జీవరత్నము లనుట ప్రసిద్ధమే కదా. ప్రాణదానక్షమములు రత్నములని యెఱుంగందగు. రత్నములమహిమముకూడ నీకాలమున మఱుంగుపడిన దనవలయు. పాకరత్నములు, కృత్రిమరత్నములు ప్రీతిపాత్రములగుచో నిఁక నీకాలపుమాహాత్మ్యము తెలుప నెవ్వరికిం దరము. రత్నధారణ మడుగంటగా నాయుర్వృద్ధియు నశించినది. ఆవిషయమును బరిశీలింతము.

"ఈహామృగసమాయుక్తైః కార్తస్వరహిరణ్మయైః,
ఇంద్రనీల మహానీల మణిప్రవర వేదికం. ౧౫
విద్రుమేణ విచిత్రేణ మణిభిశ్చ మహాధనైః,
నిస్తులాభిశ్చ ముక్తాభి స్తలేనాభివిరాజితం." ౧౬

అని మూలము. తొలుత రత్నధారణఫలముల నెఱుంగుదము.

"రత్నాలంకృతిధారణం రతికరం లక్ష్మీవిలాసాస్పదం
మాన్యం కామఫలప్రదాయి సుభగం మాంగళ్యమాయుష్కరం
ఓజఃకాంతియశఃప్రభావజనకం దోషఘ్నమత్యుజ్జ్వలం
భూతోన్మాదభయభ్రమక్లమవిషక్షీణేంద్రియత్రాపహం."

సకల రోగనివారణదక్షములు రత్నములని సారము. రత్నధారణము గ్రహములనుబట్టి యనఁగా వారముల ననుసరించి యుండును. అట్లు చేసిన చిరతరాయుర్భాగ్యమనశ్శక్తు లొనఁగూడును. ఎట్లన.

"ఆదిత్యవారే మాణిక్యం సోమవారే తు మౌక్తికం,
విద్రుమం భౌమవారే తు సౌమ్యే మరకతం తథా. ౨౦
పుష్యరాగం గురోర్వారే వజ్రం వారే భృగోరపి,
నీలం వారే రవేస్సూనోర్గోమేదం రవివాసరే. ౨౧
వైదూర్యం శశినో వారే ఇతి వీక్షావినిర్ణయః,
... ...
వీక్షణో ధారయేన్మూర్ధ్ని శుచిర్ధర్మపరాయణః,
శుద్ధవస్త్రావృతం పీఠం శుద్ధదేశే నిధాయ చ. ౨౪
మాణిక్యాదీని రత్నాని మండలాకృతి విన్యసేత్,
మధ్యేతు పద్మరాగం చ ముక్తాదీని యథాక్రమం. ౨౫
పూర్వాదిదిక్షు విన్యస్య తత్ర తత్ర సమర్చయేత్,
ఆదిత్యాదిగ్రహాన్నిత్యం తత్తత్పుష్పైస్సమర్చయేత్. ౨౬
... ...
తస్మాద్వజ్రం తు రత్నానాం శ్రేష్ఠమాహుర్మనీషిణః,
... ...

విప్రక్షత్రియవిట్ఛూద్రా ధారయేయుర్యథాక్రమం,
స్వస్వజాతియుతం వజ్రమగ్రజస్సర్వ మర్హతి. ౭౭

... ...

మంగళాభరణే వజ్రం కులస్త్రీణాం న యోజయేత్. ౯౦
వర్ణాల్పతా తథా రేఖా త్రాసః కాకపదం చ యత్,
బిందుశ్చేవేతి పంచైతే మహాదోషా ఉదాహృతాః." ౯౧

స్కాందము. హాలాస్య. ౧౩ అ.

"రత్నాభరణమత్యంతం లక్ష్మీక్రీడాసరోవరం,
కామ్యం సౌభాగ్యదం వృష్యం మాంగళ్యం రాజపూజితం."

గారుడపురాణము.

రత్నములకు జాతులు గలవు. ఆజాతివా రాజాతిరత్నమునే ధరింపవలయు. రత్నములకు నధిపతులగు గ్రహములను దేవతలను బూజించి యేవారమున నేరత్నము ధరింపవలయునో యని యెఱింగి యట్లు చేయవలయు.

"సువర్ణరుద్రాక్షకృతా మనోజ్ఞా మాలా మలానామపకర్షణాయ,
హిరణ్యపద్మాక్షకృతా తథైవ ముక్తిప్రదా సంతత ధారణేన.
సువర్ణసూత్రం వితనోతికాంతిమాయుఃపరార్థ్యం విమలాంశ్రియంచ,
భూతగ్రహక్షోభనివారణం చ వినిర్మితం మారుతపైత్యహూతి.
కర్ణాభరణమత్యంతం కామినీజనరంజనం,
దాహాహారమనోహారి మనోభవనికేతనం.
పవిత్రం పుణ్యజననమంగుళీయకధారణం,
పవిత్రకరణం నృణామానందసుఖదాయకం.
సైవాస్యాంగుళిముద్రా చ సర్వకాంతిం ప్రయచ్ఛతి,
కామినీచిత్తసమ్మోహీ న్యస్తముద్రాలిపిర్యతః.

లావణ్యా కాంతిజనకం సామ్రాజ్యపదముత్తమం,
లావణ్యాపోషణం కుర్యాద్విన్యస్తా పాదముద్రికా,
సౌభాగ్యజననీ దోషశోషణీ మనసః ప్రియా.
మేఖలా నాభిమూలస్థా కింకిణీ రత్నశోభితా,
పైత్యమారుతయోర్మధ్యే సీమాసూత్రమివ స్థితం.
ముక్తావళీవిరచితాభినవైవ ధార్యా
హారావళీవితనుతేఽనిలరోగనాశం,
దాహాదివృద్ధిశమనం వితనోతి పైత్యం
హన్యాద్జ్వరం నయనయోరపి దోషజాతం."

మునిభావబోధిని.

దీనింబట్టి స్త్రీపురుషులు సువర్ణరత్నాభరణములను ధరించిన యెడలఁ గలుగు గుణములు తేటపడును. దేవతారాధనా మూలమునఁగాని రత్నాభరణధారణగుణములు స్పష్టములు కావు. ఆయారాధన భక్తిప్రధానము. భక్తి జ్ఞానప్రధానము. జ్ఞానము వైరాగ్యప్రధానము. వైరాగ్యము ఫలాభిసంధి రహితసత్కర్మానుష్ఠానైకఫలమని తెలియవలయు. దేవతాభక్తి లేనిచో నేదియు ఫలింపదని యిందలిసారము. ఆదేవతా భక్తియు దేవతాంతరదూషణ ప్రధానమగునేని నరక హేతువు. ఓప్పుగలిగి సర్వదేవతాసమభావ మలరార భగ వంతుని బ్రేమించుటయే భక్తి యనఁబడును. రత్నమహిమముం దెలిసికొంటిమి. ఇఁకఁ బ్రకృతము ననుసరింతము.

ఆవిమాన మింద్రనీలమణివినిర్మితవేదికలు గలవని మూలమునఁ గలదు. దానిపరీక్ష చింతామణియం దిట్లున్నది.

"క్షీరమధ్యే క్షిపేన్నీలం క్షీరం చేన్నీలతాం వ్రజేత్,
ఇంద్రనీలమితి ఖ్యాతం తదాహి రత్నకోవిదైః."

అని. చిక్కనిపాలలో వైచినయెడ నవి నల్లనిరంగుగలవిగ నగపడునే నవి యింద్రనీలమని మన మూహింపవచ్చును. నీలముఛాయ పడినమాత్రముననే తృణము పైకిలేచునని రత్నకల్పమునఁ గలదు. పూర్వులు రత్నాభరణములు తాల్చుటయే గాక భోజనభాజనములందుఁ గూడ విషహారము లగు రత్నములను బొదిగియుంచుకొనుట రత్నపరీక్షయం దాఱితేఱినవా రగుటఁ గదా. వారియనుభవము లెంతమనోహరములు! వానిని వదలిపెట్టుట యాయురారోగ్యభాగ్యనాశనార్థమే యనవచ్చును. నిర్మాలవస్త్రచ్ఛిద్రముల నాభరణములుగా ధరించుట యెంత యసంగతము! ఏయుపకారము చేయనివానిని ప్రేమించు టెంతయాశ్చర్యము! కృత్రిమరత్నములను స్త్రీలు ధరింపఁజేయుటయు ననుచితము. స్వర్ణాభరణములుకూడ నప్రీతికిం బాత్రము లగుచున్నవి. కనుకనే కలిధర్మముల ననువదించుచు మహాభారతమునఁ బదాఱువర్షము లాయుస్సు మానవులకని చెప్పఁబడినది. పూర్వులు నూతేండ్లు బ్రదికిరన్నమాటయు నింక రాఁబోవువారల కచ్చెరువుగొలుపక విడుచునా? కావున రాజహర్మ్యములు యానవిశేషములు రత్నఖచితములై యుండునట్లు చేయుట పూర్వులయాచారము. ప్రతిక్షణప్రాణోపద్రవకరములుగా వాని నలవఱచుకొనుట యిక్కాలపువారి యాచారము. అట్టివారు కనుకనే విమానములు కామగమనములన్న నులికిపడుచుందురు. మనశ్శక్తి నశించినకతన మంత్రశక్తియు నశించినది. యోగము నియోగముగాఁ బరిణమించినది. ఇంకముందు మంచిగుణములకు వియోగము కలుగక తప్పదని తోఁచెడిని.

విమానాదులయం దీహామృగములు సువర్ణరజతముల నొనరించి యునుచుట మనపూర్వుల యాచారము. ఈహా మృగమనఁగా "తోఁడేలు." "కృత్రిమమృగాః" అని మాహే శ్వరతీర్థులును, "వృకప్రతికృతియుక్తైః" అని గోవిందరాజు లును వ్రాసిరి.తోఁడేలు చూచుట కింపగుజంతువు కాదు. హరిణ ములు రురుమృగములు లోనగునవి దృశ్యములుగానుండ వానినేల మనోహరస్థానములయం దుంచియుందురని మన మూహింపవలయు. వృకము లాగామి విపత్పరిహారకములని ప్రాచీనులమతము తోఁడేలు సంచరించుతావులఁ గొన్నిరోగము లుండవని పెద్ద లందురు. ఏజంతువునుండి యెట్టియుపకార మును మనము పొందుచున్నవారమో తెలిసికొనఁ బ్రయ త్నింపకుందుము. ఇదియే మన దురభ్యాసములలోఁ బ్రధాన మనవలయును. ఈవిషయమున కుదాహరణముగా నొకచిన్ని కత వ్రాయుట కనుమతిండు.

"పూర్వము కాశ్మీరదేశము నొకప్రభుశిరోమణి పాలిం చుచుండఁగా నానాదేశములనుండి వస్తుగుణపరీక్షకు లరుదెంచి సమ్మానింపం బడుచుండిరి. ఆదేశమున వర్షాభావమే లేదు. అతివృష్టి కలుగుటయే యాచారము కాని యనావృష్టియన నెట్టిదో యిప్పటికి నాదేశవాసు లెఱుంగరు. వరిపైరు విశే షించి యందుఁ బెట్టఁబడును. ఏకాలమునఁగాని యేహేతువుఁ బట్టికాని యాధాన్యము దేశాంతరములకుం బంపరాదనునది రాజశాసనములలో నొకఁడు. ప్రజలన్నాతురులు కారాదనియే దానిభావము. ఆదేశమున సర్పములు మెండుగ నుండును. ఆతరుణమున నాదేశము నేలురాజు వాని నిర్మూలింప నెంచె నఁట. విష మవ్వానిదంష్ట్రలయం దత్యల్పముగ నుండు. కాని

చీమలవలె నెందు నవి తిరుగుట యాభూజాని కింపుగాఁ దోఁపకుండెను. కావున వాని నిర్మూలింప నెంచి యొక్కొక్క దానికిఁ బాదరూప్యము బహుమాన మిత్తుమని చాటఁ బంచెను. జంతుహింసాపరాయణులకుఁ బుణ్యార్జనమం దభిప్రాయమే యుండదు గదా. నలుఁగెలంకులం బరుగులిడుచు మచ్చరమున వానిం జంపుచు నింతటిమహాకార్యము నొనరించితిమని బీరములాడుచు రాజోద్యోగుల కవ్వానిశవములం గనఁబఱచుచు ధనము గ్రహించుచుఁ బెచ్చువేడుక మూఁడు నాల్గుసంవత్సరములలో నాదేశము నిర్భుజంగము గావించిరఁట. పాములు నశించుకొలఁదిఁ బంటలు నశింపసాగెనఁట. దానఁ బ్రజ లలజడిఁ బడసాగిరఁట. భూజాని కావిధ మధికారులు తెలిపిరఁట. రాజు తనచేసినపనికి వగచుచు దూరదేశాగతులలోఁ దనప్రీతికిం బ్రథమపాత్రుండుగనున్న "ఫాగ్రిన్సు" అనుదేశవాసుఁ డగుపండితోత్తముని రహస్యగోష్ఠికిం జీరి తన చేసినతంత్రము దానిఫలితముంగూడఁ దెల్పి కృత్య మింకేమని యడిగెనఁట. ఆపండితుఁ డాలోచించి రాజా! వరిపైరునందుఁ దలకప్పలు విశేషించి యుండును. మీకేదారములు పాఁచి గలభాగములు. కావున నవి యందుండును. తన్మూలమున సస్యములకు విశేషించి తెగుళ్లు పొడసూపును. సర్పసంచారమున నా తలకప్పలు నశించుచుండును. మఱియు పాములు నెమరువేయుచుండఁగా నాగాలిసోఁకినఁ గుష్ఠమను రోగమునఁ గల యనేకభేదములలో నధికసంఖ్యాకములు నశించును.* తద్వాయుప్రసారమున రోగము నుత్పత్తిచేయు కీటకములు క్షీణించును. ఇన్ని యుపకారములకు నాధారభూతములై విషస్ఫూర్యమునఁ గీడుగలిగింపని భుజంగముల రూపు

మాపితివి. కాన నింకనైన నాలోచించి వానిని సేకరించినఁ గాని యీవెత మానదని హిత ముపదేశించెనఁట. ఆరా జెంత ప్రాజ్ఞుఁడో ఆమాటం బాటించి హిమాలయమునుండి యొక్కొ-క్కసర్పమును దెచ్చిన నర్ధరూప్యమిత్తుమని చాటింపఁ బంచె నఁట. మరల నీరూపమున ధన మార్జింతమని పామరులు అల్ప విషదంష్ట్రలుగల యామలయందలి పాముల స్త్రీపురుష భేద ములం గొనివచ్చి దేశమున వదలుచుండిరఁట. రెండుసంవత్స రములలో వేలకువేలుగా నవి పొడకట్టసాగెనఁట. ఆయేఁడు సమృద్ధిగా శాలిసస్యము ఫలించెనఁట. రాజా యలజడినాపి మహోపకార మొనరించిన యా "ఫ్రాన్సు" దేశపుఁ బండి తుని రావించి సభాముఖమున బహూకరించెనఁట. అని యొక యుత్తమపత్రిక వాకొనియెను." దీనింబట్టి ప్రతిజంతువునుండి మనుష్యు లుపకారముల నెన్నింటినో పొందుచున్నారని తేట పడకమానదు. తోఁడేలునుండి యెన్నియో యుపకారము లుండుననియు, వానినెల్ల మన మెఱుంగఁజాలక యున్నార మనియు, బ్రహ్మసృష్టియందు నిష్ఫలముగా నొకటియు నుండ దనియు, వానివానియుపకారము లిట్టివని మన మెఱుంగఁ బ్రయత్నించుట మేలనియు, నూరక తిని కూరుచుండి యబ్బె యని పూర్వుల నాక్షేపించుట తెలివితక్కు-వపని యనియుఁ దెలిసికొనుటయే యుత్తమగుణము. కావున నీహింస్రమృగముల వలన ననేకోపద్రవములు మాయునని యెఱుంగుదురు కాన నే యట్టివానిని మనోహరవస్తువులయందు నలంకారముగా సువర్ణాదులచే వానియాకారములఁ జేయించి యునుతురనియు వానిమూలమున నుపకారము గలుగునాయన్న నది యుప కారస్మృతియనియు మన మూహింపవలయును.

"యాశ్చ్యవంతేఽంబరాత్తారాః పుణ్యశేషసమావృతాః,
ఇమాస్తాస్సంగతాః కృత్స్నా ఇతి మేనే హరిస్తదా." ౪౧

అని మూలము. ఇందు సృష్టిక్రమము చెప్పఁబడినది. స్వర్గాది లోకములఁ గలసుఖముల ననుభవించి పిమ్మట నంబరమునఁ గొంతకాలము తేజోరూపములఁ దారకలా యని తోఁపఁ జేయుచు వెలయుచు నెపుడు మర్త్యలోకమునకుఁ జేరఁదగునో యపుడు ప్రాక్తనకర్మానుసారముగా సుఖదుఃఖముల ననుభవింపందగు శరీరమునొందఁ బ్రాణికోటి యాకాంతిం బాసి మానవలోకమునఁ బడుననియే యిందుఁ గలసారము. జన్మాంతరమే లేదనువారలీవాదము నంగీకరింపరు. నాస్తికాభాసులని యించుమించుగా వారిం జెప్పఁగనవచ్చు. రావణుని బరివేష్టించియుండు కాంతామణులు ప్రకాశముల వెలుంగుచుఁ జుక్కలం బోలియుండిరనునది కథాసారము. ఇట్లు చెప్పుటం జేసి వారెల్ల మనోదుఃఖముల నలఁగినవారు కాక సంతోషమున విఱ్ఱవీఁగువారనియే మన మూహింపవలయును.

"రాజర్షిపితృదైత్యానాం గంధర్వాణాం చ యోషితః,
రాక్షసానాం చ యాః కన్యాస్తస్య కామవశం గతాః. ౬౮
యుద్ధకామేన తాస్సర్వా రావణేన హృతాస్త్రియః,
సమదా మదనేనైవ మోహితాః కాశ్చిదాగతాః. ౬౯

న తత్ర కాచిత్ప్రమదా ప్రసహ్య
వీర్యోపపన్నేన గుణేన లబ్ధా,
న చాన్యకామాపి న చాన్యపూర్వా
వినా వరార్హాం జనకాత్మజాం తాం." ౭౦

న చాకులీనా న చ హీనరూపా
నాదక్షిణా నానుపచారయుక్తా,
భార్యాభవత్తస్య న హీనసత్వా
న చాపి కాంతస్య న కామనీయా." ౭౧.

అని మూలము. రావణుఁడు కామవశంగతాత్ముఁడై బలము మీఱఁ బరకాంతలను దెచ్చెననుమాట న్యాయ్యమే కాదనియుఁ, దన్ను నంగీకరింపనివారిని శాపకారణమున వదలిపెట్టెననియుఁ, దాఁగోరకున్నఁ దన్నుంగోరియే వచ్చినవారే యతనిం బరివేష్టించియుండిరనియు,నందఱు సౌందర్యయౌవనముల నివ్వటిల్లువారే యనియు, నొక్కతెయైన నన్నుమిన్న కాదన్న యపకీర్తికిఁ బాత్రురాలు కాదనియు, కులగుణములు గలవారలేయనియు,నంతకుఁబూర్వమింవొకని బెండ్లియాడినదే యందు లేదనియు, రావణుని గుణసౌందర్యలాభ్యమున నతనింగోరియే వచ్చిరనియు నీభాగమున మహర్షి వాల్మీకి తెల్పెను.ఈభాగము ననుసరించి యూహించినఁ దనమృతికి సనత్కుమారుఁడే హేతువును దెల్పెనో దాని ననుసరించి సీతను దెచ్చెననియుఁ, దన్మూలముననఁగాని భగవద్దర్శనము కాదని యతఁ డెఱింగెననియు మన మూహింపవలయును. ప్రకృతి నుపాసింపక పరమేశ్వరానుగ్రహము కలుగదని తాత్పర్యము. ఈభావమునే మహేశ్వరతీర్థులు తెలిపిరి. భగవంతుని సగుణునిగా భావించి చేయునుపాసనకే శాక్తమని పేరని తెలిసికొనుట బుద్ధిమంతుల లక్షణము. నామరూపక్రియావిశిష్ట మగునదియెల్లఁ బ్రకృతి కల్పిత మనునదియే యుత్తమసిద్ధాంతము. ఇదియే వేదాంత శాస్త్రసమ్మతము దీనిని గాదనువా రుండరని నావిశ్వాసము. శక్తిసంబంధము శాక్తము. శాక్తమనఁగా నేదోయొక మృత్యు

వక్త్రబిలమని భయపడనేలాకో తెలియఁజాలను. శ్రీరామచం ద్రారాధనము శాక్తముగాక మతేమగును? కావుననే,

"సర్వే శాక్తాస్సముద్దిష్టా న శైవా న చ వైష్ణవాః,"

అని పురాణము తెల్పుచున్నది. కావున బుద్ధిమంతులెల్లరును శాక్తమన నెట్టిదో యోజించుకొని దాని ననుసరించి భగవంతు నారాధింపవలయును. అదియే సులభమగుమార్గము. సత్ఫల దాయక మదియే.

"బభూవ బుద్ధిస్తు హరీశ్వరస్య యదీదృశీ రాఘవధర్మపత్నీ,
ఇమా యథా రాక్షసరాజభార్యాస్సుజాతమస్యేతి హి సాధుబుద్ధేః. ౨౨
పునశ్చ సోఽచింతయదార్తరూపో ధ్రువం విశిష్టా గుణతో హి సీతా,
అథాయమస్యాం కృతవాన్మహాత్మా లంకేశ్వరః కష్టమనార్యకర్మ." ౨౩

అని మూలము. ఇందుఁ బ్రథమశ్లోకమునకు మహేశ్వరతీర్థులు విశేషార్థము లెన్నియోపద్ధతుల వ్రాసిరి. ముఖ్యముగా నా సమయమున కట్టి రామభక్తాగ్రేసరున కెట్టిబుద్ధి పుట్టియుండ వచ్చునని యూహించిన నీయర్థమే స్పష్టముగాఁ దోఁచును. ఈరామామణులు తమకుఁ గాంతుఁడగు రావణునింగూడి యెట్టు లానందసాగరకల్లోలమాలాజాలమున నోలలాడు చున్నవారో అట్లే జానకీదేవియు శ్రీరామునిం గూడియుండు నేని మహానందము ననుభవించునుగదా యని, రావణుఁడు కొనిపోయి సీతాదేవిని రామచంద్రున కర్పించిన నెంతబాగుం డునో యనునదియే హనుమంతుని ముఖ్యాశయము. తక్కిన యర్థములు పనిలేనితటాఁ జెప్పుకొనుచు నిదురవచ్చునా యని వేచియుండఁ దగినవి.' ఆపదలలో మునిఁగియుండువారు సంప దంధులం గాంచినపుడు మనసు నిట్టిసంపదలున్న బాగుండును.

గడా యని కోరుదురుగాని యింకొక్కతలంపు వారికి స్ఫురింపదు. ఇట్టి కాంతామణులం గాంచినపుడు హనుమంతునకు సీత తలంపునకువచ్చుటయు నామె శ్రీరామునిచెంతనుండిన బాగుండును గదా యని యెంచుటయు సాజమే. అట్టి మంచి తలంపు హనుమంతునకుఁ గలుగఁగా సద్వంశమునఁ బుట్టిన రావణుఁడు పరభార్యాపహరణరూపమహాపాపకార్యమును గావించెనా. అక్కటా! యను నూహాయుఁ దోఁచెను. సుందరీమణులం గనినంతనే చంచలస్వభావముగల కపివంశమునఁ బుట్టినహనుమంతునకుఁ గామవికారము గలుగక పతివ్రతా తిలక మగుసీత యనుభవించుకష్టములు స్మృతికిం దగులుట యతని మనోధైర్యము తేటపడుచున్నది. ఇదియే యుపాసకుని లక్షణము. సుందరవతులం గనినపుడు వారిని దన యుపాస్య దేవతలనుగా భావింపవలయును.

"యోషాతిరూపసంపన్నా గర్వితా మదశాలినీ,
మమ రూపైవ సాక్షే యా."

అని కాళివచనము కలదు. సుందరీమణులం గాంచినపుడించుకయేఁ జలింపక తనకార్యమునే తలంచిన కతన సుందర హనుమన్మంత్రమును జపించిన మనస్సంకల్పములు మంచివి కలుగుననువిషయమును మన మెఱుంగవలయును.

హనుమంతుఁడు మందోదరిం గని సీత యని భ్రమించుట.

* అట్లాగాలికొడుకు కందు నల్గడలం దిరుగుచుఁ బరికిం

* ఇది పదియవ సర్గమునఁ గల కథ యని యెఱుంగవలయును.

చుచు రావణునిశయ్యను గాంచెను. అయ్యది బహువిధా లంకారములు గలిగి యందుండి యతఁడు దిగునపుడు మెత్తని యాసనములు సంతోషదాయకములుగా నుండవలయునని యమర్పఁబడియుండఁగా నెంతో వింతగనుండెను. ఆమంచ ముపై మేటిపటపులుండెను. వింజామరలు కేలఁబూనిన బొమ్మ లగపడుచుండెను. పరిమళధూపములు వేయఁబడియుండెను. పొట్టేలిచర్మ మూపైఁ బఱువఁబడియుండెను. అందా రాక్ష సాధ్యక్షుఁడు విహరించి బహువిధమద్యములం ద్రావి యుపర తుండై సుఖనిద్ర చేయుచుండఁగా హనుమంతుఁడు కాంచెను. ఆతని భూషణములు వర్ణనాతీతములుగ నుండెను. ఆతని చెంతకుం బోయి పావని యింత చెంతకు నేను రాఁదగునా! మతిమంతుఁ డిట్లు చేయునా? మేలుకొన్న నాకార్యము పా డగునుగదా యనుకొని తొలఁగిపోయి వేదిక నెక్కి యతనిం జూచెను. రావణుఁడు రెండుబాహువులను బోడవుగా వ్యాపింపఁ జేసియుండ నవి యింద్రధ్వజములం బోలియుం డెను. ఐరావతము కొమ్ములపోటుల గుఱుతులందుఁ గనఁబడు చుండెను. సొగసుఁగులుకు సొమ్ములుగలిగియుండు నాబాహు వులు దేవతలకు భయము గొలుపునవిగా నుండెను. ఆతని తక్కినయాభరణము లనర్ఘములు. ఆతనింజుట్టి శయనించి యున్న భార్యలు హనుమంతునకుఁ గనఁబడిరి. ఆటలఁబాటలఁ గాలముపుచ్చి వారెల్ల మద్యపానమున వివశలై శయనించి యుండిరి. వీణావేణ్వాదివాద్యములఁ గౌఁగిలించుకొని కొం దఱు పవ్వళించియుండిరి. ఒడలు తెలియక నిదురించుచున్నం దునఁ జూడ నేవగింపు గల్గించుచుండిరి. వారలకు మేలు బంతి యనందగిన వేఱొక యుత్తమకాంత నాతఁడు తిల

కించెను. ఆయమ రావణునకు మిక్కిలి వేడుకను గూర్చునది. సకలాభరణభూషితదేహయై సౌందర్యరాశి యనందగి జవ్వనంపుఁబొంగు చెలువార నలరారు నాకాంతామణిం గాంచి నంతన విచారింపక యీామెయే సీతయని యూహించెను. సంతోషభరము తన్నుఁ బరవశుని గావింప మహానందము నను భవింప సాగెను. అది మిక్కిలి కాఁగాఁ గరతలము లప్పళిం చెను. వాలమును ముద్దిడుకొనెను. ఆనందాతిశయమున మై మఱచెను. ఆడెను. ఏవో పాటలుపాడెను. పరుగిడసాగెను. అచ్చటి స్తంభములపై కెగఁబ్రాఁకెను. నేలపైకి దుమికెను. ఇట్లు వానరస్వజాత్యుచితము లగుచేష్టలం దెలుపుచుండెను.

మహాత్ములారా! ఈభాగమున నొకటి రెండువిషయ ములు విమర్శనార్హములు గలవు.

"విక్షిప్తౌ రాక్షసేంద్రస్య భుజావింద్రధ్వజోపమౌ." ౧౫

అని మూలము. "అత్ర ద్విభుజైకముఖత్వోక్తిః స్త్రీణాం కామ నీయత్వాయ"అని గోవిందరాజులు. "భుజాభ్యామితి ద్విభు జత్వం మహాముఖాదితి వక్ష్యమాణ మేకముఖత్వం చ రావ ణస్య కామరూపిత్వా త్సంగచ్ఛతే." అని మహేశ్వరతీర్థులు. "అత్ర ద్విభుజత్వకథనాద్యుద్ధాదికాల ఏవ వింశతిభుజత్వం దశశీర్షత్వం చ బోధ్యమ్"అని తిలకవ్యాఖ్య. మూవురు ముత్తె ఱుంగుల వ్రాసిరి. చతుర్భుజుఁడు శ్రీమహావిష్ణువు. సహస్ర బాహుఁడు కార్తవీర్యుఁడు. చతుర్భుజ త్రిపురసుందరి. అని కదా పురాణములు తెల్పును. ఇందు విష్ణువును వర్ణించు నపుడు ప్రధాన బాహుద్వయమే వర్ణింపఁబడును. అట్లే సాధారణములగు బాహుద్వయమే వర్ణింపఁబడినదని గ్రహిం

చినఁ గలుగుబాధ యేమి? అన్నియు సమానములుగా నుండు నని యెందుఁ గలదు? కామరూపిత్వము చెప్పినచో నిద్రా కాలమున యథాపూర్వరూపమే యగుచుండునని మనుచరిత్రము తెలుపుచున్నది. అది బాధించునేమో! కావునఁ బ్రధాన బాహువులు రెండు నిటఁ జెప్పఁబడినవని గ్రహించుట యుక్తి విరహితము కాదు. ఇందు "కాచిద్వీణాం పరిష్వజ్య" అను శ్లోకము మొదలు "కామిన్యః కాముకానివ" అను నలువది తొమ్మిదవ శ్లోకముదనుకఁగల పదుమూఁడుశ్లోకములచే నిదురించు స్త్రీలస్థితులు వర్ణింపఁబడినవి. ఇందుఁ గొన్నిశ్లోకము లసహ్యజనకములుగా నున్నవి. ఇట్లేల మహర్షి చెప్పవలయు నని కొందఱందురు. మహాకవి వాల్మీకి వలయునని యిట్లు చెప్పలేదు. ఆకాలపు టలవాటు లట్టివి. రాజునకు భార్యలు భోగకాంతలు పెక్కండ్రుందురు. వారెల్లరు గీతవాదిత్ర ములచే నతని రంజింపఁజేసి యలసి యట్లే శయనింతురు. దానికిం దోడు మద్యపానము. ఇఁక వారివ్యాపారము లెట్లుం డునో చెప్పవలసిన దేమున్నది? అందును లంకానగరము. మద్యమాంసముల కయ్యది యునికిపట్టు. కావున నెన్నియేవ గింపుఁ బుట్టించుకార్యము లుండవలయునో యన్నియు నున్నవి. కావునఁ గదా మద్యపానము దూషింపఁబడుట. ఈవిధముగా మనము భావించిన నీశంక కలుగకయుండును.

"గౌరీం కనకవర్ణాభామిష్టామంతఃపురేశ్వరీం,
కపిర్మండోదరీం తత్ర శయానాం చారురూపిణీం. ౫౨
స తాం దృష్ట్వా మహాబాహుర్భూషితాం మారుతాత్మజః,
తర్కయామాస సీతేతి రూపయౌవనసంపదా. ౫౩

... ...

ఆస్ఫోటయామాస చుచుంబ పుచ్ఛం
నన్దంన చిక్రీడ జగౌ జగామ,
స్తంభానరోహన్నిపపాత భూమౌ
నిదర్శయన్ స్వాం ప్రకృతిం కపీనామ్." ౫౪

అని మూలము. ఆ కాంతలలో నొకర్తుక రామామణి యుండెను. ఆమె మందోదరి. శ్రీరామచంద్రుఁడు చెప్పిన రూపయౌవన చిహ్నములాహనుమకు సీతయే యగునను భ్రాంతినిగలిగించెను. వచ్చినపని ఫలించెఁ గదా యనుమహానంద ముదయింప నతఁడు ఆటపాటలఁ దనజాతికి నైజము లగు కార్యముల నొనరించెను. స్తంభముల కెగఁబ్రాఁకుట సంగీతముపాడుట యనునవి యసంగతములు కావా యనవచ్చును. సురాపానమున నొడలు తెలియక వికృతముగా శయనించిన వారికడ నేమిచేసినను వారు మేల్కొనఁ జాలరు. "జగౌ మందగానం కృతవా నిత్యర్థః." అని వ్యాఖ్య. నేఁటికి నాపని సఫలమని యనుకొనుటయే యాజాతిపాట. అంతియకాని "కనుఁగొంటిని. సీతమ్మను నేఁడు." అని త్యాగరాయులకృతులు పాడెనని యర్థము గాదు. సీతాదర్శనమే తన తపఃఫలముగా నతఁడు భావించినవాఁ డగుట నది ఫలింపఁగా నానందించెనని తాత్పర్యము. మోదభేదప్రకటనము నైజముగ నుండును. ఒకరింగని నేర్చుకొనినట్లు మెలఁగనీయదు. ఏది యాజాతికి స్వాభావికమో యదే యపుడు పొడసూపునని మన మెఱుంగవలయు. మహాకవివర్యునకీ పాటివిషయము తెలియక యుండునా ?

హనుమంతుఁడు మరల నంతట వెదకుట.

* ఆంజనేయుఁడంత నామె సీత యగునని కల్గిన యూదు రూహను మరలించుకొని కృత్య మెదియని యాలోచించుచు ఆకాంతామణి సీత రామునెడఁబాసి యిట్లు సుఖముగా నిదు రింపదు; భుజింపదు; అలంకరించుకొనదు; సురఁగ్రోలదు. రామే తరుఁడు త్రిలోకపతియైనఁ గన్నెత్తియైనఁ గాంచదు. రాము నకు నీడగువాఁడు మనుష్యులయందు లేఁడననేల? దేవతల యందును లేఁడు. కనుక నాయమ సీత కాదు. ఎవతెయో యొకతుక యగు. అని యెంచి పానభూమికిం జని తిరుగ సాగెను. అందును గలయువతులు త్రాఁగి యొడలెఱుఁగక పరుండిరి. కొంద ఱాడియాడి కూయుచుండిరి. అట్టి యనేకమద వతులు తన్ను నలుఁగడలఁ జుట్టుకొనియుండ రావణుఁడు శయ నించియుండెను. ఆపానభూమి సకల వస్తుసంభృతము. పెక్కు జంతువులమాంసము లందు రాసులుగఁ గనఁబడును. బంగారు భాజనములయందు మయూరకుక్కుటములను ఛేదింపక యట్లే పక్వము చేసియుంచఁగాఁ గనుఁగొనియె. అందు సగము దినఁ గా మిగిలినవియు నుండెను. వరాహాదిమాంసములు సౌవర్చల మను పేరుగల లవణముచేర్చి పక్వముచేసి యుంచఁబడియుం డెను. పెక్కువిధములగు వస్తువులు పక్వము చేయఁబడియుం డెను. మద్యవిశేషములు వివిధనామములు గలవిగ నం దుం డెను. భోజనభాజనములు పానపాత్రములు బంగారురత్నము లతోఁ జేయఁబడినవి యందుఁ గనఁబడుచుండెను.

---

* ఇది పదునొకండవసర్గమునఁ గలకథ యని తెలియందగు.

ఒక్కొక్కతావున విచ్చలవిడిగాఁ ద్రావి మాంసముల నమలి యొడళ్లెఱుఁగక వనిత లుండిరి. పరిమళవస్తువిశేషము లసంఖ్యలుగాఁ గనఁబడుచుండెను. ఎందుఁ జూచినను సీత కనఁ బడదయ్యెను. వానరవరుఁ డట్లు స్త్రీజనముం గాంచిన ధర్మము లోపించునని యూహ తట్టఁగా వెంటనే పాపభయ మంకురిం పఁగాఁ దోడనే శంక పొడుకొనఁగా నిట్లు చింతించెను. శయ నించి విచ్చలవిడిగనుండు పరవనితలం గాంచితిని. ఇది ధర్మ లోపము కలిగింపకపోదు. పరస్త్రీదర్శనాసక్తి నాకించుకంతయుఁ గలిగి చూడలేదు కదా. అట్లయ్యు నిటఁ జూచితిని. ఇది యధర్మమా యని మఱిమఱి చింతించెను. అంత మతిమంతుఁ డగునతని కొకయూహ పొడకట్టెను. పురుషుఁ డితరుఁ డెవ్వఁ డును రాలేఁడన్ననమ్మకమున విచ్చలవిడి నిదురించు రావణ పత్నులఁ జక్కఁగాఁ గాంచితిని. కాని నామది నించుకంతయు మదనవికారము కలుగలేదు. కాఁబట్టి నాకేదోషము రాదు. శుభాశుభకార్యముల నవయవములు ప్రవర్తింప మనస్సే కార ణము. ఏది చలించినను మనోహేతువుననే కదా యట్లగు. నామది యెంతయు నిలుకడఁ గాంచియున్నది. వేఱొకతావున వెదకరాదు. స్త్రీలు స్త్రీలచెంతనే కదా యుందురు. పురుషుల కడ నుందురా. ఏజంతు వేజాతిదో యద్దాని నాజాతియందే వెదకవలయును. స్త్రీ కనఁబడకపోవునేని స్త్రీలుండుతావులనే వెదకవలయును గాని లేళ్లగుమియందు వెదకవచ్చునా? కనుకఁ బరిశుద్ధాంతఃకరణుఁడనై యీయంతిపురమున నెల్లెడల వెదకి నాఁడను. కాని సీత యగపడలేదు. అని మఱియు నందందు వెదకి సీతం గానక పానభూమిని వదలి యంతఃపురమున మున్ను దాఁ జూడనితావుల వెదకసాగెను.

మహోదారులారా! ఈభాగమునుండి కొన్నివిషయములు తెలిసికొందము.

"న రామేణ వియుక్తా సా స్వప్తుమర్హతి భామినీ,
న భోక్తుం నాప్యలంకర్తుం న పాన ముపసేవితుం. ౨
నాన్యం నరముపస్థాతుం సురాణామపి చేశ్వరం,
న హి రామసమః కశ్చిద్విద్యతే త్రిదశేష్వపి. 3
అన్యేయమితి నిశ్చిత్య పానభూమౌ చచార సః."

అని మూలము. తొలుత సీతయని భ్రమించి పిదప నాలోచించుకొని సీతయేయైన వేఱుపురుషునికడ నిదురించునా యని నిశ్చయించుకొని వేఱుకాంతయే యనుకొనియెను. "న పాన ముపసేవితుమ్" అనఁగా మద్యపానము చేయదని యర్థము. రామునికడ నున్నచో మద్యపానము చేయుననియే కదా భావము. మద్యపానము సంభోగాంగమని మున్ను వ్రాసిన దాని నిది దృఢపఱచుచున్నది. క్షత్రియాదులకుఁ గొన్ని విధములగు మద్యములు పేయములనియు, బ్రాహ్మణున కందు నేదియుఁ బనికిరాదనియు శాస్త్రము విధించుచున్నది. జ్ఞానము ప్రధానముగాఁ గలజాతి విప్రజాతి యనికదా దాని భావము. అట్టి జాతియందుఁ గలిగియు శాక్తులమను పేరుపెట్టుకొని సురామాంసముల సేవించుటకంటెఁ బాపకార్య మేది కలదు? షణ్మతములలో నిపుడగపడు ననాచారములు అనుష్ఠాతల లోపము వలనఁ గలిగినవే కాని మతస్థాపకులవి కావు. కనుకనే మనము మతములను దూషింపరాదు. మతస్థాపకుల నాక్షేపింపరాదు. మతస్థాపకులగు మహాత్ములను నిరంతరము దూషించుటయే ప్రధానకార్యముగాఁ జరించు మధ్యవైష్ణవాదులు పాప

మొదిగట్టుకొనుట తప్ప నింకొక్కపురుషార్థమును సాధింపఁ జాలరు. మతస్వరూపము చక్కఁగా నెఱింగినవారు మతస్థాపకుల నాక్షేపింపరు. అది యెఱుంగక యెఱింగినట్లు చరించు దేవానాంప్రియులే వారి నాక్షేపింతురు. అద్దానికంటె దుష్కార్యము వేఱొకటి లేదు. ధనార్జనముకొఱకు వేషములను వేసికొని నిష్కాములవలెఁ దిరుగుచు ధనము నార్జించి రహస్య బంధువులను బోషించుచుఁ జూచువారికి వైరాగ్యసంపద గలవారివలెఁ గనంబడుచునుండు పండితమానులు పెక్కండ్రుందురు. వారికడఁ జేరినశిష్యులు ముక్తికొఱకుఁ బ్రయత్నింతురు. తత్సేవ ధనముక్తిమాత్ర మొసంగుట నిక్కము.

"తాసాం మధ్యే మహాబాహు శ్శుశుభే రాక్షసేశ్వరః. ౭
గోష్ఠే మహతి ముఖ్యానాం గవాం మధ్యే యథా వృషః."

అని మూలము. విమానమున శయ్యామందిరమున మందోదరి చెంత శయనింపఁ దక్కుంగలభార్యలు పరివేష్టించియుండ నిదురించు రావణునిం గాంచి హనుమంతుఁ డామందోదరిని సీతయే యని భావించి మరల సంశయించి వేఱొకతుక యని నిశ్చయించి పానభూమిని సంచరింపఁ బూనెనని గతసర్గమునఁ గలదు. ఆ పానభూమియందుఁ దిరుగుచు నందుఁ బరుండియున్నస్త్రీలను బెక్కండ్రం గాంచి వారిచెంత శయనించియున్న రావణుని గనియెనని యిందుఁ గలదు.

"స రాక్షసేంద్ర శ్శుశుభే తాభిః పరివృతస్స్వయం." ౯

అనునది యీభావమునే కదా తెలుపును. ఈరెండుతావుల నతఁ డెట్లు శయనించును? అన్నశంక యిచ్చోఁ గలుగును గదా. ఎట్లిది వదలును? వినుఁడు. శయ్యాగృహముననే

యతఁడు శయనించెను. దానికిఁ జుట్టును భోజనపానస్థానము లున్నవి. నలుఁగడల రావణుని బరివేష్టించి స్త్రీలు శయనించి యున్నవారు. హనుమంతుఁ డెచ్చోటవెదకిన నచ్చటికిఁ జెంతనే రావణుఁడు శయనించియున్నవాఁ డగపడును. అంతియగాని యిన్నితావుల నతఁడు కామరూపములఁ దాల్చి శయనించి యుండలేదు.

"శాక్తేషు చ విశాలేషు భాజనేష్వర్ధభక్షితాన్. ౧౨
దదర్శ హరిశార్దూలో మయూరాన్ కుక్కుటాం స్తథా."

అని మూలము. "మయూరాన్ కుక్కుటానితి స్వరూపేణ నిర్దేశా త్తత్తదాకారవిశిష్టతయా తే పక్వా ఇత్యవగమ్యతే." అని రామానుజీయవ్యాఖ్య.

"మృగాణాం మహిషాణాం చ వరాహాణాం చ భాగశః,
తత్ర న్యస్తాని మాంసాని పానభూమౌ దదర్శ సః."

అని మూలము. ఇచ్చోటఁ బేర్కొనఁబడిన జంతువులమాంసములం గాంచెనని తెలిపి మయూరకుక్కుటములను బంగారు పాత్రములయందు సగము తినఁగా మిగిలినవానిం గాంచెనని చెప్పుటచేత నెమిళ్లను, కోళ్లను అట్లే పక్వముచేసి యుంచిరని తోఁచుచున్నదని రామానుజీయవ్యాఖ్యయభిప్రాయము: రామాయణమునఁ గలవిశేషములనే యీవ్యాఖ్య తెలుపును గాని ప్రతిశ్లోకమునఁ గలయర్థమును బోధింపదు. అట్టి యీ వ్యాఖ్య యిందేమో విశేషమును గనిపెట్టినట్లు తెలుపుచున్నది.

"వరాహవార్ధ్రాణసకాన్ దధిసౌవర్చలాయుతాన్. ౧౩
శల్యాన్ మృగమయూరాంశ్చ హనుమానన్వవైక్షత,

క్రకరాన్ వివిధాన్ సిద్ధాంశ్చకోరానర్ధభక్షితాన్. ౧౪
మహిషానేకశల్యాంశ్చ ఛాగాంశ్చ కృతనిష్ఠితాన్."

అను నీమూలము తర్వాతనే యున్నదే. ఇందుఁ గూడ నట్లే చెప్పఁబడియుండుటంజేసి వరాహాదులను గూడ నట్లే పక్వము చేసి నిలువఁబెట్టి యుండిరని యేల తెల్పఁగూడదు? ఇట్టి విశేషముల నావ్యాఖ్య వ్రాయుట సమంజసముగా లేదనవలసి యున్నది. ఈభాగమును బరిశీలించిన రాక్షసులయాహారము లెంతనీచములో తేటపడును. మహిషములు కూడ నపుడు భక్ష్యములుగా నుండినవి కాఁబోలు. వేదపఠనాధికారము గలిగియుఁ దపస్సంపన్నత వెలసియు దుర్మాంసములఁ దిను నాచారము కలిగియుండె ననవలసి యున్నది. కాని యది స్మృతి సిద్ధముమాత్రము కాదు. మహిషశబ్దమున కారణ్యకములగు కాఱుదున్నలని యర్థము చెప్పుదురు కాఁబోలు. ఆకరములం దట్టియర్థము కానరాదు. ఆరణ్యకము లగు గోవులు కూడఁ గలవు. అట్టి గోమాంసము భక్ష్యమే యనవలసివచ్చును గదా.

"నిరీక్షమాణశ్చ తదా తాస్స్త్రియస్స మహాకపిః. ౩౬
జగామ మహతీం చింతాం ధర్మసాధ్వసశంకితః,
పరదారావరోధస్య ప్రసుప్తస్య నిరీక్షణం. ౩౭
ఇదం ఖలు మమాత్యర్థం ధర్మలోపం కరిష్యతి,
న హి మే పరదారాణాం దృష్టిర్విషయవర్తినీ. ౩౮
అయం చాత్ర మయా దృష్టః పరదారపరిగ్రహః,"

అని మూలము. నిదురించుచుండు రావణునిభార్యలం జూడఁగనే హనుమకొక మహాచింత కలిగెను. అది ధర్మలోప భయ జనితము. నిదురించు పరకాంతలఁ జూచుట యధర్మము. అందు

నంతఃపుర కాంతలఁ జూచుట మఱియు నధర్మము. అను శంక గలుగఁగా నాదృష్టి పరదారసంబంధి విషయాసక్తము కాదను కొనుచున్నాఁడు. "ప్రసుప్తస్య పరదారావరోధస్య=దారశబ్ద స్త్రీసామాన్యవాచీ. అవరోధశబ్దస్స్వధర్మయుక్త కులస్త్రీ వాచీ. ప్రసుప్త ఇత్యనేన నగ్నప్రాయత్వం సూచితం. తత్స మయే రసనానాం విపర్యాసాత్" అని మహేశ్వరతీర్థులు. గాఢనిద్రలో నున్నవారికి వస్త్రాచ్ఛాదనాదులయందు స్మృతి యుండదు. వివస్త్రలుగా నున్నవారితో సమానులే యని భావము. అట్టివారిని జూచుట పాపకార్యము.

"నాగ్నిం ముఖేనోపధమేన్నగ్నాం నేక్షేత చ స్త్రియం,
నామేధ్యం ప్రక్షిపేదగ్నౌ న చ పాదౌ ప్రతాపయేత్. ౫౩
నాంజయంతీం స్వకే నేత్రే న చాభ్యక్తామనావృతామ్,"

మనుస్మృతి ౪ అధ్యా.

"అనావృతామ్. స్తనావరణరహితామ్." అని కుల్లూకభట్టు. అనుస్మృత్యర్థమే యీభాగము మనకుఁ దెలుపుచున్నది. మహా భక్తుఁడగుట నతఁడాకార్య మొనరించినందులకై విచారిం చెను. పరదారసక్తి లేకుండుటయే యుత్తమకార్యమని మన స్మృతులు లోనగునవి తెలుపును.

"కామం దృష్టా మయా సర్వా విశ్వస్తా రావణస్త్రియః. ౪౦
న హి మే మనసః కశ్చిద్వైకృత్య ముపపద్యతే,
మనో హి హేతుస్సర్వేషామింద్రియాణాం ప్రవర్తనే. ౪౧
శుభాశుభాస్వవస్థాసు తచ్చ మే సువ్యవస్థితం,
నాన్యత్ర హి మయా శక్యా వైదేహీ పరిమార్గితుం. ౪౨
స్త్రియో హి స్త్రీషు దృశ్యంతే సదా సంపరిమార్గణే,

యస్య సత్వస్య యా యోని స్తస్యాం తత్పరిమార్గ్యతే. ౪౩
న శక్యా ప్రమదా నష్టా మృగేషు పరిమార్గితుం,
తదిదం మార్గితం తావచ్ఛుద్ధేన మనసా మయా." ౪౪

అని మూలము. ఇది జితేంద్రియత్వమాహాత్మ్యమును బోధించుచున్నది.

"ఇంద్రియాణి పరాణ్యాహురింద్రియేభ్యః పరం మనః,
మనసస్తు పరా బుద్ధి ర్యో బుద్ధేః పరతస్తు సః.
సంకల్పప్రభవాన్ కామాం స్త్యక్త్వా సర్వానశేషతః,
మనసైవేంద్రియగ్రామం వినియమ్య సమంతతః."

అను నీగీతావాక్యములు రామాయణార్థసారమునే తెలుపుచున్నవి.

"శుభాశుభఫలం కర్మ మనోవాగ్దేహసంభవం,
కర్మజా గతయో నృణాముత్తమాధమమధ్యమాః. ౩
తస్యేహ త్రివిధస్యాపి త్ర్యధిష్ఠానస్య దేహినః,
దశలక్షణయుక్తస్య మనో విద్యాత్ప్రవర్తకం. ౪, అధ్యా. ౧౨.
బుద్ధీంద్రియాణి పంచైషాం శ్రోత్రాదీన్యనుపూర్వశః,
కర్మేంద్రియాణి పంచైషాం పాయ్వాదీని ప్రచక్షతే. ౯౧
ఏకాదశం మనో జ్ఞేయం స్వగుణేనోభయాత్మకం,
యస్మిన్ జితే జితావేతౌ భవతః పంచకౌ గణౌ. ౯౨
ఇంద్రియాణాం ప్రసంగేన దోషమృచ్ఛత్యసంశయం,
సన్నియమ్యతు తాన్యేవ తతస్సిద్ధిం నియచ్ఛతి. ౯౩
న జాతు కామః కామానా ముపభోగేన శామ్యతి,
హవిషా కృష్ణవర్త్మేవ భూయ ఏవాభివర్ధతే. ౯౪

... ...

వశే కృత్వేంద్రియగ్రామం సంయమ్య చ మనస్తథా,
సర్వాన్ సంసాధయేదర్థానక్షిణ్వన్ యోగతస్తనుం." ౧౦౦

మనుస్మృతి ౨ అధ్యా.

అను నీ మనుస్మృతివాక్యములు కూడ రామాయణార్థమునే తెల్పుచున్నవి. యోగమునకు మనస్సే కారణము. మనోనిగ్రహమే తపస్సున కాధారము.

"ఆత్మౌపమ్యేన సర్వత్ర సమం పశ్యతి యోఽర్జున,
సుఖం వా యది వా దుఃఖం స యోగీ పరమో మతః."

అను భగవదుక్తి విని,

"చంచలం హి మనః కృష్ణ ప్రమాథి బలవద్దృఢం,
తస్యాహం నిగ్రహం మన్యే వాయోరివ సుదుష్కరం."

అని అర్జునుఁడు ప్రశ్నింపఁగా,

"అసంశయం మహాబాహో మనో దుర్నిగ్రహం చలం,
అభ్యాసేన తు కౌంతేయ వైరాగ్యేణ చ గృహ్యతే."

అని కృష్ణమూర్తి సమాధానము చెప్పినవిషయమును బరికించిన మనోనిగ్రహమున సర్వేంద్రియనిగ్రహఫలము కలుగుననియే కదా. కావున మనస్సు సర్వేంద్రియప్రవర్తనమున కధిపతి యని హనుమంతుఁ డూహించెను. అక్కారణమున దేహదోషములకంటె మనోదోషము లధికములని భావము. దేహదోషములకుఁ దగినశిక్ష విధించువాఁడు రాజు. మనోదోషములకు*

"అంతః ప్రచ్ఛన్నపాపానాం శాస్తా వైవస్వతో యమః,"

అనుసూక్తి ననుసరించి యముఁడు. ఇతరులకుఁ దెలియకుండఁ

జేసితిమని గర్వించువా రజ్ఞానులు. తన్నుఁ దా నశింపఁజేసి కొనినట్లే యతని యూహలఫలము పరిణమించును.

హనుమంతుఁడు తాఁ జేసినపని పాపప్రదమని యూహించి తన మనోనైర్మల్యము ననుసరించి యది నిర్దోషమే యని నిశ్చయించుకొనియెను. "నేను దూతను. సీతాన్వేషణార్థ మరుదెంచితిని. స్త్రీజనముకడనే కదా యామె యుండును. ఆపని దోషము కాదు. వెదకుతఱిఁ బరకాంతలు గనఁబడకపోరు కదా. వారిదర్శనమున నామనస్సు కలఁతపడు నేని దోష మబ్బును. అట్లు కాక యది నిర్మలముగా నున్నది. కావున నాకార్యమున దోషము లేదు." అని యతఁ డూహించెను.

"సతాం హి సందేహపదేషు వస్తుషు ప్రమాణమన్తఃకరణప్రవృత్తయః" అనుసూక్తి యీ రామాయణార్థమునే తెలుపుచున్నది. ఇఁకఁ దరువాతివిషయమును బరికింతము.

హనుమంతుఁడు మరల నంతఃపురమున వెదకుట.

* హనుమంతుఁడు జానకిం జూడఁగోరుచు నా యంతఃపురమునందు నడుమఁగల లతామండపాదులయందుఁ గలయ వెదకియు నాజానకిం జూడఁజాలఁ డయ్యెను. నేనెంత పరికించుచున్నను జానకి కానరాదయ్యె. కనుక నిశ్చయముగా నామె మృతినొందియుండును. ఆమె పాతివ్రత్యమును సన్మార్గమును దప్పకుండునది. కాఁబట్టి రావణుఁ డెంతనిర్బంధించినను బాపన

* ఇది పండ్రెండవసర్గమునఁ గలది.

తరమగుమార్గమునఁ దప్పకయుండు. లోఁబడకయే యుం డును. దుష్టుఁడు కావున లోఁబడలేదన్న కోపమున నామెను జంపియుండును. రాజకుమారియగు నాసీత వికారరూపము గలరాక్షసస్త్రీలను జూడఁగా భయంపడి ప్రాణములు విడిచి యుండును. సీతంజూడక నేను వానరులు తిరిగి కాలముఁ గడపి సుగ్రీవునొద్దకుఁ బోవుదుమేని యతఁడు మమ్ముంబట్టి వధించును. అంతఃపురమునంతయుఁ దిరిగితిని. రావణపత్నులం జూచితిని. సీత కనఁబడలేదు. నాశ్రమము వ్యర్థమైనది. సీతఁ జూడక నే నూరక పోవుదునేని అంగదాదు లగువాన రులు నన్నేమి యడుగుదురు? హనుమంతా! మహావీరుఁ డవు గాఁ బోయి యేమి చేసితివి? మాకుం జెప్పుము. అని యడు గఁగా నేమని బదులు చెప్పుదును? నేనిందే యుందునేని కొంత కాలము వేచియుండి యంగదాదులు ప్రాయోపవేశముం బూనుదురు. నాప్రయాణమును గుఱించి జాంబవంతుఁ డెల్ల రకుం దెలుపుచుండును. ఉత్సాహమే సంపన్మూలము. పరమసుఖ మదియే. ఏలన నుత్సాహమే సర్వకార్యములను సాగించును. అదిలేదే నొక్కటియు సాగదు. ప్రాణికోటి చేయుకార్యముల నుత్సాహమే సఫలముగాఁ జేయుచున్నది. కాన నేను నా యుత్సాహమునే యాశ్రయించి నావచ్చినపనిని సఫలముగాఁ జేసికొన యత్నించెద.

నేను నీలంకలోని భాగముల నన్నింటిని వెదకెదను. పానశాలాదుల వెదకితిని. విసుగునొందక మరల వెదకెదను. అని యాలోచించి మరల వెదక నారంభించెను. వివరములఁ జొచ్చుచు వెడలివచ్చుచు నెల్లెడలఁ గలయం దిరిగెను. ఆ యంతఃపురమున నతఁడు చూడనిభాగమే లేకుండెను. ప్రాకా

రాంతర్భాగములు లోనగువానినెల్ల వెదకెను. వికృతాకారముగల రాక్షసకాంతలు కనఁబడిరి గాని సీత మాత్రము కనఁబడదయ్యె దానికి వగచుచుఁ దనజతనమునంతయుం దలంచుకొని వంతనొందుచుఁ దనలో ని ట్లూహింపసాగెను.

హనుమంతుఁ డశోకవనముం బ్రవేశించుట.

* అంత విమానమునుండి ప్రాకారమునకు లంఘించి వెదకి సీతం గానక నేను శ్రీరామహితార్థినై లంకయందుఁ బెక్కుతావులం బలుసారులు వెదకితిని. ఆమె కనఁబడలేదు. గృధ్రరాజగు సంపాతి రావణునింట జానకి యున్నట్లు చెప్పెను. ఎంత వెదకిన నిం దామె కనఁబడకున్నది గదా. విదేహజనపతి పుత్త్రియు నయోనిజయు నగు సీతాదేవియుఁ దనశీలముం దప్పి దురాత్ముఁడగు రావణునితోఁ జెలిమిచేయ నంగీకరించునా? కొనిపోవునప్పు డతఁడు శ్రీరామబాణములం దలంచుకొని భయపడఁగా నాసమయమున సీత క్రిందఁ బడియుండునేమో, సిద్ధసంచారయోగ్యంబగు నాకాశమునఁ బోవునప్పుడాపూజ్యశీల సాగరముంగని భయంపడి యందుఁ బడియుండునేమో, ఇది యుక్తమని నాకిపుడు తోఁచుచున్నది. దుష్టుఁడు కొనిపోవుచున్నాఁడే యని ప్రాణముల వదలియుండునేమో, తన్ను నంగీకరింపమికిఁ గినిసి సీతను రావణుఁడు భక్షించెనో, రావణునిపత్నులామెను దినిరో, శ్రీరామవిరహార్తి తన్ను ముంపఁగా నామె తనకుఁదానే యసువులం బాసెనో, గర్భాగారాదులయం దుంచఁబడిన సీత దుఃఖపడుచుండును. అంతియ

* ఇది పదుమూఁడవసర్గమునఁ గలదు.

కాని రావణునకుమాత్రము లోఁబడదు. త్వరితముగాఁ బోయి శ్రీరామున కీవార్తను దెలుపుద మనుకొన్నచోఁ బ్రియురాలియం దెక్కుడు మక్కువగల యాశ్రీరామున కీ యాలోచనలలో నేదియుఁ జెప్పరాదు. చెప్పిన నతఁడు విన్నంతనే ప్రాణముల వదలును. నాకది దోషముఁ గలిగించును. చెప్పక యుండిన స్వామిని వంచించినదోషము ప్రాఁగును. ఈరెండును బరస్పరవిరుద్ధములుగా నా కగపడుచున్నవి. అని యూహించి యిప్పుడు చేయఁదగిన దెద్ది యనుమాహాతట్టఁగా నిక్లేకిష్కింధకుఁ బోయిన నాకుం గల్గుపురుషార్థ మేది? ఏదియుం గానరాదు. సుగ్రీవుఁడు నన్నుం గని యేమనునో, వానరులు నన్నేమందురో, శ్రీరామసౌమిత్రులు నన్నేమనుదురో, అకృతకార్యుఁడనై నేఁబోయి కానరాలేదు సీత యను నప్రియవార్తను దెల్పిన రాముఁడు ప్రాణముల వదలు. లక్ష్మణుఁడపుడే చచ్చును. ఆవార్త విని భరతుఁడు, ఆపిదప శత్రుఘ్నుఁడు మృతి నొందుదురు. పుత్రమృతిం గని కౌసల్యాదులు మరణింతురు. నిస్సందేహము. కృతజ్ఞుఁ డగుసుగ్రీవుఁ డుండఁడు. రుమయుఁ దారయు నాతనివెంటఁ జత్తురు. అంగదుఁడు మాత్రము జీవించునా? వానరులందఱు దుర్మరణమునకుఁ బాలగుదురు. నేను గిష్కింధకుఁ బోవ నిన్నిఘోరకార్యములు జరగును. కాన నేను గిష్కింధకుఁ బోవఁజనదు. సీతంగని వత్తునను నాసచేత వారెల్లరు జీవించియుందురు. సీత కనఁబడదేనిందే యదృచ్ఛాలాభసంతుష్టుఁడనై వానప్రస్థుఁడ నయ్యెదను. కాదేని యిందే యగ్నింబడి మరణింతును. లేక ప్రాయోపవేశముఁ బూనియుండి యాత్మం బాయుదునేని నాశరీరమును గంకగృధ్రాదులు భక్షించును. ఇట్టు లాత్మత్యాగము చేయుట

దోషము గాదు. ప్రాయోపవేశము చేసి ప్రాణముల వదలుట మహర్షు లంగీకరించిరని నేఁ దలంతును. జానకి నా కగపడక పోయిన జలములం బడి యసువులం బాయుదు.

ఈరాత్రి తొలుత లంకాధిదేవతను గెలుచుటం జేసి శుభప్రారంభముగా నాకున్నది. వెదకుటకుఁ దగినట్లు వెన్నెల గాయుట సొంపుగా నున్నది. "హనుమంతుఁడు లంకం జొచ్చినరాత్రి" యను ప్రసిద్ధి కలుగఁగలదు. ఈ రేయి నిదు రింపని నాకుఁ బెద్దదిగాఁ దోఁచుచున్నది. అట్టి యీ రేయి సీత కనఁబడనందున నాపాలిటికి వ్యర్థముగ నున్నది. మృతికన్న జీవించియుండుట మంచిది. కావున నియమ మవలంబించి వృక్షము క్రిందఁ దపము చేసికొనుచుండెదను. అంగదాదుల కడ కరిగినను వారు ప్రాణముల వదలుదురు. పురుషుఁడు చచ్చిన ననేకదోషములు కలుగు. కాన నే బ్రదికియుండునే నిప్పుడు కాకున్న మఱొకప్పుడైనను శుభములను జూడఁ గల్గుదు. అందులకై ప్రాణముల ధరించియే యుందును. ఎప్పటికైన శుభము పొడకట్టకపోదు. అని యూహించెను. మరల వెదక సాగెను. సీత కనఁబడక యుండెను. మరలఁ దనలో. దశకంఠుని జంపక విడువరాదు. సీత కనఁబడక పొవుగాక. వానిని మాత్రము చంపక మానరాదు. దాన బదులు చేసిన ట్లగును. కాదేని రావణుని సముద్రమునకు సమీపముగా నెత్తుకొని పోయి యజ్ఞమునందుఁ బశువు నగ్నికిచ్చునట్లు శ్రీరామునకుఁ గానికగా నిత్తును. అని పెక్కుభంగుల నాలోచించుచు విచార సాగరమున మునుంగుచు నెన్నియిడుములు గలిగినను జానకి కనఁబడునంతవఱకు నిందు వెదకుచునే యుందును. తొలుత నే సంపాతిమాటను నమ్మి శ్రీరాము నిచ్చటికిఁ దీసికొనివచ్చియే

యుండిన జానకిం గానక వానరుల దగ్ధముచేసియుండునే. నే నిపుడు నియమమున నిం దుందును. నాకొఱకు వేచి ప్రాణములతో నంద ఱట నుందురు.

పెనువ్రాఁకులతోఁగూడిన యశోకవన మొకఁడు కనఁబడుచున్నది. అచ్చటికిం బోయెద. ఇంతదనుక నందు వెదకలేదు. వసురుద్రాదిత్యమారుతాశ్విదేవతలకు నమస్కారములర్పించి రాక్షసులకు దుఃఖముఁ గలిగించువాఁడనై యీ యశోకవనముం జొచ్చెదను. రాక్షసులను గెలిచి మహర్షికిఁ దపఃఫలము నొసంగునట్లు రామచంద్రున కిక్ష్వాకులానందదాయిని యగుసీత నొసంగెదను. అని యూహించి చింతచే వ్యాకులములగు నింద్రియములు గలవాఁడయి ముహూర్తముండి లేచి యశోకవనమున కరుగనెంచి శ్రీరామునకు లక్ష్మణునకు జానకీదేవికి రుద్రేంద్ర యమ వాయు చంద్రసూర్య మరుద్గణములకు నమస్కారములని పలికి సుగ్రీవునకు మ్రొక్కి యావనము కొలఁది నెఱుంగుటకై దాని నలుప్రక్కలుచూచి శుభముగా నగపడు నావనమున కరుగ నిశ్చయించుకొని చేయఁదగుదానిం గుఱించి చింతించుచు రక్షపటలములు కాచుచుండ నందందుఁ జిన్నియంతర్వనములు గలిగి సంస్కారపూరితమైయున్న యీయశోకవన మవశ్యము నాకుఁ జూడఁదగి యున్నది. కావలివా రిందుఁగల వృక్షరాజములఁ గాపాడుచున్నారు. సర్వవ్యాపకుఁడు భగవంతుఁడగు వాయుదేవుఁడు భయముగలుగ వీవక హితస్పర్శముగా వీచుచున్నాఁడు. ఇందు నాప్రవేశము రామునకుఁ గార్యసిద్ధిని గల్గింపఁ గాక. ఇతరులకుఁ గనఁబడకయుండ నాతనువును జిన్నదిగాఁ జేసికొంటిని. కార్యసిద్ధి కనుకూలముగా నాచేతనై నయత్నముఁ

జేసితిని. ఇచ్చట దేవర్షిగణములు నాకార్యము నెఱవేఱఁ జేయఁగలరు. బ్రహ్మయు దేవతలు నగ్నియు వాయువు శతమఖుఁడు వరుణుఁడు చంద్రసూర్యులు నశ్విదేవతలు సర్వమరుత్తులు శివుఁడు నాకుఁ గార్యసిద్ధి నొసంగుదురు గాక. సమస్త భూతములు విష్ణువు మార్గమునుండియుఁ గనఁబడని దేవతలు నాకుఁ గార్యసిద్ధి నొసంగుదురు గాక. పూజ్యురాలగు నా జానకీదేవిని నేనెప్పుడు చూడఁగలనో, దురాత్మునిచే నపహృతయైన యాపరమపతివ్రత నాకుఁ గనంబడుట యెట్లో కదా అని యాలోచించెను.

మహాశయులారా! ఈభాగమునఁ గొన్ని విశేషములు గలవు. వాని నెఱుకుదము. ఇందు హనుమంతుని శీల మెట్టిదో తెలియఁదగు. నైజము నెంత దాఁచినను బ్రమాదముగనైన నది కనంబడునని ముందు వ్రాసియుంటిని. దాని నీభాగము దృఢపఱుచునది యగు. సీత రావణుని ప్రేమించియుండునా యనియు, నేనాఁటికిఁ బ్రేమింపఁదనియుఁ గనఁబడనందున మార్గమున మృతినొందియుండునా యనియు, దురాత్ముఁడే కోపమున భక్షించెనా యనియు నింక నెన్నియోవిధములఁ జింతించెనని యీభాగము తెలుపుచున్నది. ఎన్నివిధముల నాలోచించినను దుదకాతనికి సంశయములు వీడలేదు. మతిమంతుఁడయ్యు ననేకశంకలకు లొంగవలసినవాఁ డయ్యెను. ఆతొందఱలో నెందఱ దేవతలనో ప్రార్థించెను. ఆయాపట్టుల యందలి విశేషముల నెఱింగిన నెంతయో మేలున్నది.

"హస్తాదానో ముఖాదానో నియతో వృక్షమూలికః. ౪౦
వానప్రస్థో భవిష్యామి హ్యదృష్ట్వా జనకాత్మజాం,
సాగరానూపజే దేశే బహుమూలఫలోదకే. ౪౧

చితాం కృత్వా ప్రవేక్ష్యామి సమిద్ధమరణీసుతం,
ఉపవిష్టస్య వా సమ్యగ్లింగినీం సాధయిష్యతః. ౪౨
శరీరం భక్షయిష్యంతి వాయసాశ్శ్వాపదాని చ,
ఇదం మహర్షిభిర్దృష్టం నిర్యాణమితి మే మతిః. ౪౩
సమ్యగాపః ప్రవేక్ష్యామి న చేత్పశ్యామి జానకీం,"

అని మూలము. ఇందు హనుమంతుని విచారభేదములు వర్ణితములు. వానప్రస్థుఁడ నగుదునని యిందు హనుమంతుఁ డూహించిన ట్లున్నది. నాలుగాశ్రమములలో నిది మూఁడవది. హనుమ బ్రహ్మచారి గావున నిట నది పొసఁగదు. స్మృతులయందు

"న ఫాలకృష్టమశ్నీయా దుత్సృష్టమపి కేనచిత్,
న గ్రామజాతాన్యార్తోఽపి మూలాని చ ఫలాని చ. ౧౬
అగ్నిపక్వాశనో వా స్యా త్కాలపక్వభుగేవ వా,
అశ్మకుట్టో భవేద్వాపి దంతోలూఖలికోఽపి వా. ౧౭
సద్యః ప్రక్షాళకో వా స్యా న్మాససంచయికోఽపి వా,
షణ్మాసనిచయో వా స్యాత్సమాని చయ ఏవ వా. ౧౮
పుష్పమూలఫలైర్వాపి కేవలైర్వర్తయేత్సదా,
కాలపక్వైస్స్వయం శీర్ణై ర్వైఖానసమతే స్థితః." ౨౧

అని మనుస్మృతి లోనగువానియం దిట్టిధర్మము లగపడుచున్నవి. కాని యవియన్నియుఁ దృతీయాశ్రమమునకుగాఁ జెప్పఁబడినవి. వానప్రస్థశబ్దమునకు వననివాసము చేయువాఁ డనునర్థ మాకరములయందు నా కగపడలేదు. ఇచ్చోట నెందో యొకవృక్షమూలమునఁ గూరుచుండి చేతులకందినవి నోటిలోఁబడినవి అగుఫలములఁ దినుచు నుందునని హనుమ

భావించిన ట్లగపడుచున్నది. ఇది స్మృత్యుక్తమగు వానప్రస్థాశ్రమము కాదనియు నరణ్యనివాసి పరమనియు మన మూహింపవలయును. ప్రాణధారణమున కుపయుక్తము లగు వస్తువులం గొని కాలముఁబుచ్చుచుఁ దపోనిరతి నుండవలయు నని హనుమంతు నాశయమని యేర్పడుచున్నది. సముద్రము చెంత ననేక మూలఫలోదకములు గలయిచోటనే చితిఁ బేర్చుకొని అరణినుండి యగ్నిని మథియించి సంపాదించి దరి గొలిపి యందుఁ గూరుచుండి యసువులం బాసెద ననుకొని యెను. ఇది ఆత్మహత్య కాదా యని కొంద అడుగవచ్చును.

"ఆత్మానం హంతు మారబ్ధం బ్రాహ్మణం క్షత్రియం విశం,
గాం వా తురంగమన్యం వా హత్వా దోషైర్న లిప్యతే."

అను పురాణవచనము ననుసరించి యెన్నిపాపముల నొనరించి యైనఁ దనప్రాణమును నిలుపుకొనవలయునని యేర్పడుచున్నది. కాని యది యితరులపైఁ గలరోషమునకు ఫలము కలుగక పోఁగా నిర్బంధమరణము నొందువారివిషయము. కాని తపస్సు చేసికాని నియతుఁడై వైరాగ్యముచేఁ బ్రాణముల వదలఁ దలఁచుకొని కాని యుండువారివిషయము కాదు. స్వామి కార్యహతప్రాణులకు స్వర్గము కలుగునని చెప్పుచున్నవాక్యములు వ్యర్థము లగును. ప్రాయోపవేశవ్రతమూని ప్రాణముల వదలితినేని నాయీశరీరమును గాకములుగాని వ్యాఘ్రాదులు గాని భక్షింపఁ గలవు. అని హనుమంతుఁ డూహించెను. ఇందు నాతనిభావ మేమి? బ్రదికియుండి భగవంతుని కార్యమునకుఁ దోడ్పడఁజాలక పోతిని. కనుక నాయీశరీరము తుచ్ఛము. ఇది నాప్రాణములు పోయినతర్వాతనైనను భూత తృప్తిని జేయుఁగాక అని. ఈయర్థ మిపుడు కొన్ని దేశము

లలోఁ గలదు. గ్రామమునకు వెలుపల నెత్తుగా నొకగృహము నిర్మింతురు. పైభాగమును మూయకయుంతురు. వలయాకార ముగా గోడయుండును. శవమునందుఁ బడవేయుదురు. దానిని గంకగృధ్రాదులు భక్షించిపోవును. కాల్చివేయుటకంటెఁ గొన్ని జంతువులకు శరీర మాహార మేల కాఁగూడదని యాదేశ వాసుల యాశయము. ఈ యాశయమునకుంగూడ రామా యణమున నాధారము కనఁబడుచున్నది కదా. ఈప్రాయోప వేశవ్రత ప్రాణత్యాగము మహర్షిసమ్మత మని నావిశ్వాసమని హనుమంతుఁ డూహించెను. నియమమూని భగవద్ధ్యానము చేయుచుఁ దుచ్ఛమీశరీర మనువైరాగ్యము కలుగఁగా నసు వుల వదలు టుత్తమమే యని మహర్షు లంగీకరింతురు. పరీక్షిత్తు లోనగువా రిట్టివ్రతమూలమునఁ గదా యసువులం బాసి శాశ్వతసుఖముం గాంచిరి. ఇది దుర్మరణము కాదు. కోరఁ దగిన మరణమే యిది. జలములం బ్రవేశింతుననియు నతఁ డూహించెను. జలములు భగవత్స్వరూపములని యతఁడు విశ్వసించియే యందుఁ జొచ్చి ప్రాణముల వదలఁ దలంచెనని మనము తలంపఁజను.

"సుజాతమూలా సుభగా కీర్తిమాలా యశస్వినీ. 88
ప్రభగ్నా చిరరాత్రీయం మమ సీతామపశ్యతః,"

అని మూలము. లంకాధిదేవతను జయించుట తొలిశకునము, చంద్రుఁడు వెలుంగుచుండుట రెండవది. వానరుఁడు లంకను బ్రవేశించెనన్నదియే జగద్విఖ్యాతకీర్తి. అది గలుగుట మూఁడ వది. ఈరాత్రి హనుమ లంకంజొచ్చెనని యెల్లరు స్మరింతురను నది నాల్గవది. అట్టి యీశుభశకున పరంపరలు గలదయ్యు నిద్ర లేనికతన చాలఁ బెద్దదిగా నా కగపడినను గడచిపోవు

చున్నది. కాని సీత నా కగపడలేదని హనుమ చింతించెను. శకునము ఫలించునన్న విశ్వాసము హనుమకుం గలదని యీ భాగము మనకుఁ దెలుపుచున్నది. "ప్రమాణ మంతఃకరణ ప్రవృత్తయః" అనుట లోకవిదితము. మన స్సుత్సాహపూరిత మగుట రాఁగల శుభసంపద కానవాలు. కావున శుభశకునములు దైవికములే యైన శుభమును గల్గించునన్న యర్థము నీభాగము సూచించుచున్నది.

"వినాశే బహవో దోషా జీవన్ భద్రాణి పశ్యతి. ४८
తస్మాత్ప్రాణాన్ ధరిష్యామి ధ్రువో జీవితసంగమః,"

అని మూలము. ఈ రామాయణార్థమునే "బ్రదికియుండిన శుభములు పడయవచ్చు" అన్న పద్యము తెలుపుచున్నది. ఆత్మహత్య యనేకపాపములకు మూలము. జీవించియున్నఁ గాలాంతరమందైనను మేలు గనవచ్చును. అనఁగా కేవల పాపకర్మములనే యెవరు చేసియుండరనియు, శుభకర్మములను గొన్నింటి నైనఁ జేసియుందురనియుఁ, దత్ఫలము కూడ ననుభవమునకు రాఁగలదనియుఁ గావునఁ బ్రాణములను వలయునని వదలక నిలుపుకొనియున్న "తడఁబడ దేనాఁటికొక్క దైవము లేఁడే" అను నానుడి ననుసరించి యెప్పుడైన శుభఫలముల నొంద వచ్చుననియు భావము. కావలయునని ప్రాణముల వదలరాదని దీని సారము. శరీరమును దనశక్తి కనురూపముగాఁ గాపాడుకొనవలయునని మన కీభాగము బోధించుచున్నది. "శరీర మాద్యం ఖలు ధర్మసాధన" మ్మను సూక్తి రామాయణార్థమునే గ్రహించి యేర్పడినదని మనము నమ్మవలయును.

"రావణం వా వధిష్యామి దశగ్రీవం మహాబలం. ४९
కామమస్తు హృతా సీతా ప్రత్యాచీర్ణం భవిష్యతి,"

అని మూలము. ఇది హనుమంతునివంటి బుద్ధిమంతునకుం గూడఁ గసితీర్చుకొనవలయునను నభిప్రాయము కలుగక తప్పి నది కాదనియుఁ, గోపమును జయించుట సామాన్యకార్యము కాదనియుఁ దెలుపుచున్నది. సీతను దొంగిలించిన రావణునిం జంపినవైరమును దీర్చుకొన్న ట్లగునని హనుమంతునాశయము.

"బలవా నింద్రియగ్రామో విద్వాంసమపి కర్షతి."

అన్న సూక్తి కీరామాయణభాగమే యాధారము కాఁబోలు. జితేంద్రియుఁడు మహాభక్తుఁడు నగు హనుమంతుఁడు కూడ సీత కనఁబడకపోయినఁ బగయైనఁ దీర్చుకొనవలయు నను నూహ కలవాఁ డయ్యెఁ గదా. సామాన్యుల కది కలుగక యుండ మానునా యనునూహ యెల్లరకుం గలుగ నవకా శము కలుగుట విచిత్రమేమియుఁ గాదు. కార్యాతురులకు యుక్తాయుక్తపరిజ్ఞానము తక్కువ యగునన్నభావము నిది తెలుపును గదా. రావణుని దాఁ జంపఁగలుగుదునా. అది శక్యము కాదా యని యోజింపకపోయెను గదా.

"అథవైనం సముత్క్షిప్య ఉపర్యుపరి సాగరం. ౫౦
రామాయోపహరిష్యామి పశుం పశుపతేరివ,"

అని మూలము. పశుపతి యనఁగా నిట నగ్నియని తెలియ వలయు. అగ్ని కాహుతిగా మేఁకను యజ్ఞమున నిత్తురు. అట్లే రామునికడకుం గొంపోయి యీదురాత్ముని వధింపుమని సమ ర్పించెదనని హనుమ తలంచెను. ఈయూహయుఁ బైదాని కుదాహరణమే యని తెలియందగు.

"వసూన్ రుద్రాంస్తథాదిత్యావశ్వినౌ మరుతోఽపి చ. ౫౬
నమస్కృత్వా గమిష్యామి రక్షసాం శోకవర్ధనః,

జిత్వా తు రాక్షసాన్ సర్వా న్నిక్ష్వాకుకులనందినీం. ౫౭
సంప్రదాస్యామి రామాయ యథా సిద్ధిం తపస్వినే,"

అని మూలము. వసురుద్రాదిత్యాదులు సర్వదా లోకక్షేమమును గోరువారు. సత్పక్షపాతులు. కావునఁ గార్యసిద్ధినిం గోరువారు వారిని బ్రార్థింపవలయును. దీనిచే నహంకారత్యాగము సూచితము. తన కేకార్యమునందును బరాపేక్ష యక్కఱలేదు. అన్నయహంకారము తొలఁగును. నాకంటె నధికులు మహాత్ములు పెక్కండ్రు గలరు. వారిని బ్రార్థించిన నాకార్యము ఫలించును. అన్నభావమే ప్రతివారికి నుండందగును. ఇందు హనుమ రాక్షసుల నోడించి సీత శ్రీరామున కర్పింతు ననుచున్నాఁడు. అనఁగా సీతను దర్శించి యామె నెత్తుకొనిపోయి శ్రీరామునిసన్నిధి నునుపవలయుననియే కదా హనుమంతు నాశయ మని యూహింపవలసియున్నది. "సంప్రదాస్యామి" అనఁగా సీతాకుశలవార్తను శ్రీరామునకుఁ దెలుపుదు నన్న యర్థ మద్దానింబట్టి చెప్ప వలనుపడునా యని సందియమందెదను. ఈభావమునే యతఁడు ముందుఁ దెలుపును. అది మీరు చదువఁగలరు.

"రక్షిణశ్చాత్ర విహితా నూనం రక్షంతి పాపకాన్. ౬౨
భగవానపి సర్వాత్మా నాతిక్షోభం ప్రవాతి వై,
సంక్షిప్తోయం మమాత్మా చ రామార్థే రావణస్య చ. ౬౩
సిద్ధిం మే సంవిధాస్యంతి దేవాస్సర్షిగణా స్త్విహ,"

అని మూలము. "సర్వాత్మా భగవాన్" అను విశేషణములు వాయువున కొసఁగఁబడినవి. సాధారణముగా నుపనిషత్తుల యందుఁ బురాణములయందును భగవచ్ఛబ్దము నుపయోగించు

చుందురు. పరమేశ్వర పరమగునపుడు చెప్పినయర్థ మిటఁ జెప్ప రాదు గదా. వాయువు మందమందముగా వీచుచున్నది. అదియు నొక శుభశకునము. రామకార్యార్థము రావణున కగపడకయుండుట కనుకూలమగునట్లు నాశరీరము సంకోచించితిని. ఇదియు నొక శుభశకునమువంటిదే. కావున నిందలి దేవతలు మహర్షిగణములు కార్యసిద్ధిని గల్గింతురు గాక. అని హనుమ భావించెను. దేవతలు మహర్షులు నెల్లతావుల నుందురనియు సాధువులకు దర్శనమిత్తురనియుఁ గుమతులకు దర్శన మీయక చరించుచుందురనియుఁ దెలియనగును. రాక్షసనివాసమున దేవతలుండరని భావింపరాదు. "శాంతా మహాంతో నివసంతి సంతో వసంతవల్లోకహితం చరంతః" అని శంకరాచార్యులవాక్య మీయర్థమునే తెలుపుచున్నది. అదృశ్యరూపముల లోకహితమును గోరుదేవమహానులు స్వకార్య మేదియు లేకయున్నను దిరుగుచుందురనియుఁ దమ యాశీఃపాత్రులె౦ దుండిన నచ్చటఁ గనఁబడి వారి కుపకరింతురనియు మన మెఱుంగవలయు. మహాత్ములనఁగా నట్టివారే. స్వార్థులగు వారిని మహాత్ములనుట వ్యర్థము గదా. అది బిరుదమువంటిదే యగుం గాని సార్థకము గాదు.

"దాస్యంతి మమ యే చాన్యే హ్యదృష్టాః పథిగోచరాః." ౬౭

అనునీమూలము పైన వ్రాసినభావము సూచించుచున్నది. లంకయం దింతకుమున్ను వెదకునపుడు హనుమంతున కీ భావము గాని యీ శుభశకునములుగాని తోఁపలేదు. కార్యసిద్ధి కాఁ గలదనుట కివి నిదర్శనములు.

—౯ హనుమంతుఁడు శింశుపావృక్షమును జూచుట. ౯—

* హనుమంతుఁ డిట్లాలోచించి యా యశోకవనమున కుం బోవఁ దలంపుగొని యా రావణమందిరమునుండి యశోకవనప్రాకారముమీఁదికి దుమికెను. అందుఁ గూరుచుండి హర్షపులకితాంగుఁడై పుష్పించి చూడ సొంపుగానున్న వృక్షరాజములం గాంచెను. ఒకచెట్టునుండి వేఱొకవృక్షమునకు దాఁటుచు నావనముం జొచ్చెను. చిలుకలపలుకులు వినఁబడ వివిధవర్ణపతత్త్రులు కలనినాదములు చేయ నది వింతగా నుండెను. వృక్షములపై నతఁడు దుముకుచుండఁగా నందలిపక్షులు మేలుకనియె. వృక్షములనుండి పడుచున్న పూవు లాతనియొడలంతట వ్యాపింపఁగాఁ బుష్పాచలమువలె నుండెను. తనదారి కడ్డముగానున్న తీఁగజొంపములను విదళించుచు నందందు వెదకుచుండెను. సరస్సులు తటాకములు వాపికలు నందెన్నియో కనఁబడియెను. తెలుపుగ నెఱుపుగనున్న యందలి యిసుక ముత్తెములను బగడములను బోలియుండెను. పద్మములు నుత్పలములు వికసించియుండెను. జలపక్షులు కోలకోల కూయుచుండెను. వానిచుట్టును దటములయందు భూరుహము లుండెను. అందొకపర్వతము సొంపుగా నుండెను. అట్టి మృత్పర్వతము. అందు శిలాగృహము లుండెను. అందుండి యొకనది ప్రవహించుచుండెను. వర్ణనాతీతముగా నున్న యా యశోకవనముం గాంచి యెంతయు నానందించెను. అందు శింశుపావృక్షము కన్నులపండువుగా నుండం గాంచి దాని

* ఇది పదునాల్గవసర్గమునఁ గలకథ.

నెక్కెను. అంత హనుమంతుఁడు సీతాదేవి యిందెందైనఁ దిరుగుచుండవచ్చును. కనుక నిందుండి చూడవచ్చును. రావణుఁడు దురాత్ముఁడైన నతని యీవనము మిగుల సొంపుగా నున్నది. ఈ తామరకొలఁకునకు సీత తప్పక వచ్చును. శ్రీరామునిసాధ్వి నిస్సందేహముగ నిచ్చటికి వచ్చును. సంతాపమునఁ గ్రుంకియుండు నాజానకి తత్తాపశాంతికై యీచోటికి వచ్చును. ఆసాధ్వీమణి సంధ్య నుపాసించుటకై తప్పక యీ సరోవరమునకు వచ్చును. ఆమె జీవించియే యుండునేని నిర్మలోదకములు గల యీనదికి వచ్చును. యూహించుచు నందలివిశేషములం గాంచుచుండెను.

మహాశయులారా! ఈభాగమునుండి విమర్శింపఁ దగు విషయము లున్నవి.

"పుష్పితాగ్రాన్వసంతాదౌ దదర్శ వివిధాన్ ద్రుమాన్,"

అని మూలము. పూర్వసర్గమునందుఁ దనసంచారమునకుఁ బూర్ణజ్యోత్స్న తోడుపడినదని హనుమంతుఁడు తలంచెను. ఇపుడు "వసంతాదౌ" అని యున్నది. ఎట్లది సరిపడుననుసందియము కలుగవచ్చును. అమాంతమాసపక్షము పూర్ణిమాంతమాసపక్షము నను రెండుపక్షములు గలవు. అందుఁ బూర్ణిమాంతమాసపక్షము నంగీకరించిన ఫాల్గుణకృష్ణపక్షము వసంతాది యగుననుట సుసంగతమే యనవచ్చును.

"ఫుల్లపద్మోత్పలవనా శ్చక్రవాకోపకూజితాః,
నత్యూహరుతసంఘుష్టా హంససారసనాదితాః." ౨౮

అని మూలము. పుష్పించినకమలములు కలువలు గలిగి చక్రవాకాదిపక్షులు కొలకొలఁ గూయుచుండఁగా సరస్సులు

సొంపుగానుండ హనుమంతుఁడు చూచెనని యిందుఁ బొడ కట్టెడు. ఇంచుమించుగా నడికిరేయి మించుచున్నది. ఆకాల మునఁ గమలములు పుష్పించుట పక్షులు ధ్వనులుచేయుట సంభవించునా యని యడుగవచ్చును.

> "అహ్న్యంభోజం నిశాయాం వికసతి కుముదం చంద్రికా శుక్లపక్షే
> మేఘధ్వానేషు నృత్యంభవతి చ శిఖినాం నాప్యశోకే ఫలం స్యాత్,
> న స్యాజ్జాతీ వసంతే న చ కుసుమఫలే గంధసారద్రుమాణా
> మిత్యాద్యున్నేయమన్యత్కవిసమయగతంస్యాత్కవీనాం ప్రబంధే."
>
> సాహిత్యదర్పణము. ౭ ప.

అని కవి సమయములుగాఁ జెప్పఁబడినవి. పగటిపూటయందే కమలములు వికసించుననియుఁ గలువలు రాత్రియందే వికసించు ననియుఁ గవులసమయముగాఁ జెప్పఁబడినది వాస్తవము కాదని యేర్పడుచున్నది. కొందఱు మూఁడుసారులు వికసించినకమ లము మరల ముకుళింపదని యందురు. నిశలయందుఁ గమల ములు వికసింపవనుట యంత విశ్వాసార్హము కాదని యీ వాక్యము మనకుఁ దెలుపుచున్నది.

> "సా రామా రామమహిషీ రాఘవస్య ప్రియా సతీ,
> వనసంచారకుశలా నూనమేష్యతి జానకీ. ౪౬
> అథవా మృగశాబాక్షీ వనస్యాస్య విచక్షణా,
> వనమేష్యతి సార్యేహ రామచింతానుకర్శితా." ౪౭

అని మూలము. ఇచ్చోటికి సీతా రాఁగలదు. తప్పక నేనామెఁ జూడఁగలనని హనుమ తలంచిన ట్లీభాగము తెలుపుచున్నది. వనసంచారమున నేర్పుగలది కాన సీతాదేవి యీసుందర వన మునకు రాఁగలదు. మృగశాబాక్షి గావున నీవనశృంగార

మును జూడఁగోరునది కాన శ్రీరామచింతాపనోదనార్థ మిచ్చ టికి రాఁగలదు. అను నీ రెండు కారణములు సముచితములా యని యోజింపవలయును. ఆకాలమున నిర్బంధమున నునుపం బడి రామవియోగదుర్భరదుఃఖమున నవయుచుండు సీత యాశ్రింగారవనమునకు రాఁగలదని హనుమ తలంచు టుచి తము కాదని కొంద అందురు. అది న్యాయ్యమే. కాని వేఱొక విధముగ నాలోచింపవచ్చును. ఆతనిచిత్తము విచారాయత్తమై యున్నది. సీత కనఁబడలేదన్న చింతయే యతనిని ముంచి వేయుచున్నది. సీతాదర్శనభాగ్యము సమకూర్చుకాలము సమీ పించుచున్నది. కావున నెన్నియోభంగులఁ దలపోయుచున్న యతనిమదికి నిదియు నొకటిగాఁ బొడకట్టెననుట యంత విర సము కాదు.

"సంధ్యాకాలమనాశ్శ్యామా ధ్రువమేష్యతి జానకీ,
నదీం చేమాం శివజలాం సంధ్యార్థే వరవర్ణినీ."

అని మూలము. సంధ్యావందనతత్పరురాలు గావున నీపుణ్య జలపూర్ణముగఁ గనంబడు నదికి తప్పక రాఁగలదు. అనుటచే సీత సంధ్యావందనము చేయునది యని తెలుచున్నది. స్త్రీల కుపనయనము కలదా? లేనిచో సంధ్యావందన మెట్లు? అను ప్రశ్నములు వచ్చును.

"సాయం త్వన్నస్య సిద్ధస్య పత్న్యమంత్రం బలిం హరేత్,
వైశ్వదేవం హి నామైతత్సాయంప్రాతర్విధీయతే." ౧.౨౧.

అధ్యా 3.

"ఇంద్రాయ నమ ఇతి మంత్రపాఠవర్జం. మానసస్తు దేవతో ద్దేశో న నిషిధ్యతే." అని కుల్లూకభట్టు.

"నాస్తి స్త్రీణాం క్రియా మంత్రైరితి ధర్మే వ్యవస్థితిః." ౧౮
అధ్యా ౯.

అను నీ మనువాక్యములం బట్టి యాలోచింప సంధ్యావందనాది నిత్యకర్మములు సమంత్రకములుగా స్త్రీలకు ననుక్తములని యేర్పడుచున్నది. మానసికప్రార్థనాదుల కభ్యంతరము లేదు. కావున సీత సంధ్యాకాలమున నదికిం బోయి దేవతాప్రార్థనము చేసివచ్చు నాచారము కలది యని యేల చెప్పరాదని కొంద అందురు. నిద్రాహారములు మాని రక్షఃస్త్రీలు కావలియుండ దుఃఖించుచుండు నాజానకీదేవికి నదీగమనవనసందర్శనాదులు రుచించునా యని యడిగిన రుచించు ననరాదు. ఈయూహ హనుమకుఁ గలుగుట పైవ్రాసిన యూహలవంటిదే యనుకొనిన నేచిక్కులు రాకయుండును.

హనుమంతుఁడు సీతాదేవిని దర్శించుట.

* పావని శింశుపావృక్షమున నుండి జానకి నన్వేషించువాఁడై యన్నిప్రక్కలం గలయం జూచుచుండెను. అందుఁ గలభూరుహములు ఋతుషట్కఫలపుష్పాదివిభూషితములు. లోకప్రసిద్ధములగు చైత్రరథాదులతో నది సరిపోలియుండెను. కొంత చెంత నున్నత బౌద్ధాలయమువలె నిర్మితమైయుండు నొకప్రాసాదము నతఁడు కాంచెను. దానినడుమ వేయిస్తంభము లుండెను. కైలాసమువలె నది తెల్లగా నుండెను. దాని సోపానములు పగడములచేత నరుఁగులు పుటముపెట్టిన మృదుస్వర్ణముచేత నిర్మింపఁబడియుండెను.

---

* ఇది పదునేనవసర్గమునఁ గలకథ.

ఆవనమునందు మలినాంబరమును దాల్చి ఎల్లెడల రక్షః కాంతలు పరివేష్టించియుండఁగా నుపవాసనియతిం జిక్కి-పోయి. దైన్యము దోఁప నిట్టూర్పులు పుచ్చుచు శుక్లపక్షమునఁ బోలి విమలంబగు చంద్రకళవలె తేజోవిహీనతం గుందియుండు సుదతి యొకతుక యతనికిం గనఁబడియెను. శరీరచ్ఛాయ సొంపుగానున్నను మలినాంబరముచే ధూమావృతమగు నగ్ని జ్వాలవలెఁ గనంబడుచుండెను. ఉత్తరీయము లేక మాసిన పచ్చనిపుట్టము కట్టుకొని యామె యుండెను. భూమినుండి యావిర్భవించినట్లు భూషణములు లేక శ్రీరాముఁడు చెంత లేమిఁ బ్రకాశింపకుండెను. పరునకుం జిక్కి-తిని గదా యన్న సిగ్గు తన్ను ముంపఁ బతివిరహవ్యాధాకులితచిత్తయై రావణు బారికిం జిక్కి- యంగారకగ్రహపీడిత యగు రోహిణివలెఁ గృశించియుండెను. దుఃఖైకశరణయై యుండెను. మఱియు నా పురంధ్రి ప్రియజనముం జూడఁజాలక శత్రువులగు రక్కసులనే చూచుచుఁ దనజాతింబాసి శునకగణపరివేష్టితయగు నాఁడు లేడివలె వ్యథఁ గుందుచుండెను. ఆమె యేకవేణి నీలసర్పము వలె వ్రేలాడఁగా శరత్కాలమున నీలవనరాజింగూడిన భూమి వలెఁ గనఁబడుచుండెను. కేవల సుఖార్హ యయ్యును వనసంచా రము మున్నెఱుఁగనిదయ్యు నత్తఱి దుఃఖములపాలయి తపించుచుండెను. ఆమెంగాంచి యనేకకారణముల ననుస రించి యీమె సీతయే యని హనుమంతుఁ డూహించెను. ఆనాఁడు రక్కసుఁ డెత్తుకొనిపోవుచుండఁగా నేరూపముం గాంచితిమో యారూపమే యీమె కున్నదని తలంచెను. సర్వావయవసంశోభితయై యామె కనుపట్టుచుండెను. సందే హార్థములంగల మన్వాదిస్మృతివితతివలె, క్షీణించిన సంపదవలె,

ఫలములేమి విశ్వాసములేని శ్రద్ధవలె, భగ్నమగునాశవలె, విఘ్నములం గొట్టఁబడిన కార్యసిద్ధివలెఁ గలంగినబుద్ధివలె దుర్యశములం దూలినకీర్తివలె స్రుక్కుచు రామప్రాప్తి కేదియు నుపాయము తోఁపకుండుటం జేసి శ్రమంపడుచు జాలిగొలుపు చుండెను అనభ్యాసమున మఱువంబడిన విద్యవలెఁ గృశించి యున్న సీతను మాటిమాటికిం జూచి యతఁడు మనస్సున నింతగాఁ గృశించి మలినాంగియైయున్న యీయామె సీతయగునో కాదో యని సంశయించెను. శబ్దవ్యుత్పత్తిని బాగుగా నెఱుం గనివాఁడు తా నొకమాట చెప్పఁగనే నాపలుకు శబ్దవ్యుత్ప త్తిచే సంస్కరింపఁ బడనికారణమునఁ జెప్పనెంచినయర్థమును వదలి వేఱొకయర్థమును దెలుపునదై ఆవల నతఁడు శబ్దవ్యు త్పత్తి గలిగినపిదప దానియర్థ మిది యని తెలియునట్లు హను మంతుఁడు భూషణాదులు లేక యుపవాసాదులచే మాఱు రూపము నొందియుండు జానకిని శ్రీరాముఁడు తెలిపిన గుఱు తులననుసరించి యూహించి విశేషకష్టముపైఁ దెలిసికొనియెను. మఱిమంతుఁడు కావున ననేకహేతువులంబట్టి యామెను గుఱితించెను.

హనుమంతుఁడు రామునాజ్ఞ నొంది ప్రయాణము చేయుతఱి నేయే స్థలముల నేయే యాభరణము లుండునని తెలిపెనో యవియన్నియు నాజానకి పతివ్రతయాటఁ బతి చెంతలేనితఱిఁ దాల్పఁదగదని వృక్షశాఖకుం గట్టియుండఁగాఁ జూచెను. ఆయాభరణము లామె విరహతాపమునుష్ణమున నల్లఁగా నుండెను. ఆ సొమ్ములు లేకున్న నాగుఱుతు లాయా తావులం గనంబడుచుండెను. ఇవి రామచంద్రుఁడు తెల్పిన సొమ్ములచిహ్నములే కాని వేఱుగావని యూహించెను. ఋశ్య

చూకమున నాసీత పడవైచిన యాభరణము లేవియో యవి నాకిచ్చుటఁ గానరాలేదు. మిగిలియున్న సొమ్ములే యిం దున్నవి. నిస్సంశయమే. ఆకొండపయి నానాఁడు అమూల్యవస్త్రాంచలమును జాఱవిడువఁగా నది చెట్టుకొమ్మకుఁ దగిలియుండఁగా వానరులందఱుం గాంచిరి. ధ్వనిచేయుచుఁ గ్రిందఁబడునట్లు వేయఁగా సొమ్ములను గనిరి కదా. అవియన్నియు నీమె పాఱవైచినవే యగు. ఈమె వస్త్రము విడువక కట్టుకొనియుండిన కారణమునఁ జాలనలిగి మాసియున్నది. కొండమీఁదఁ బాఱవైచినదానిరంగు కాంతియు నీవస్త్రము కలిగియున్నది. రాము నెడఁబాసి తద్విరహదుఃఖమునఁ గృశించునీదేవి జానకియే. కారుణ్యానృశంస్యత్వములు శోకమదనవికారములు నను నీ నాలుగింటిచేతను నెవ్వతింగూర్చి శ్రీరాముఁడు పరితపించుచున్నాఁడో ఆమెయే యీసుదతి. శరీరాంగప్రత్యంగసౌందర్యము లిరువురకు సమానములుగా నున్నందున నాయన కీదేవియు నీమె కారామచంద్రుఁడును బరస్పరము తగియున్నారు. ఈదేవి మనస్సు శ్రీరామునియందే నెలకొనియున్నది. కాఁబట్టి యామహాత్ము నెడఁబాసి యొకముహూర్తమైనను జీవించియున్నది. శ్రీరాముఁ డట్లే. ఇట్లు పరస్పరానురాగభరమున జీవించియున్నారు కాని లేనియెడల నొకక్షణమైన జీవించియుండరు.

శ్రీరాముఁడు సీత చెంతలేకుండియు శరీరమును ధరించియున్నాఁడు కదా. సీతమాత్రము స్వతంత్రురాలు గాదు కాన శరీరమును ద్యజింపఁజాలదు. పురుషుఁడు స్వతంత్రుఁడయ్యును మేను విడువఁజాలక ధరించియున్నాఁడు. దుఃఖమునఁ గృశింపక యున్నాఁడు. ఇది దుష్కరకార్యము. ఇట్టి

దాని నారాముఁడు చేసియున్నాఁడు. ఇతరు లెవ్వరు నిట్లుండఁ జాలరు. ఉత్తమకాంతామణి నీజానకి విడిచి యింతదనుక రాముఁడు క్షణమైన బ్రదికియున్నాఁడు. ఇట్టి పురంధ్రీరత్నమును వదలి వేఱొకఁ డుండఁజాలఁడు. కనుక రాముఁ డెవ్వరికిఁ జేయ శక్యముగాని కార్యము నొనర్చినాఁడు. అని యీరీతి నాహనుమంతుఁ డాయన్నులమిన్నం గాంచి వగచుచు నిట్టి సాధువర్తనమున నీమె యుండుటం జేసి యారామమూర్తి మహాభాగ్యవంతుఁడే యని యతనిని వినుతించెను.

మహాశయులారా! ఇద్దాని నించుక విమర్శింతము. ఈ భాగమునఁ గల యశోకవనవర్ణనముం గాంచిన విచిత్రముగాఁ దోఁపక మానదు. అం దనేకగృహరాజములు, నంతర్గృహములు, వివిధమృగములు, సరస్సులు, తటాకములు, బావులు మొదలగునవి యున్నట్లు కనఁబడును. పక్షులు కొమ్మలనుండి కొమ్మలపై కెగురుచుండఁగాఁ బత్త్రము లన్నియు లేనియట్లు లాకొమ్మలున్నట్లు పొడకట్టు. రాత్రికాలమునఁ బక్షులు నిదురింపక యెగురుచుట్టులని సంశయము కలుగక మానదు. గూబలవంటిపక్షు లనేకము లున్నవనియు నవియే యట్లెగురుచున్నట్లు చెప్పఁబడినదనియు సమాధానము కొందఱు చెప్ప వచ్చును. సర్వర్తు ధర్మములు గలవృక్షము లెల్లతావుల నున్నయట్లు తెల్పుట కవులవాడుక. ఆపద్ధతి యిందును గనంబడుచున్నది. అశోకములు కొన్ని బంగారురంగుగలవిగా నుండుట, కొన్ని నీలవర్ణముగలవిగా నుండుట యిందుఁ గనంబడును. కాని యది యంత విచిత్రము కాదు.

"స దదర్శావిదూరస్థం చైత్యప్రాసాదముచ్ఛ్రితం,
మధ్యే స్తంభసహస్రేణ స్థితం కైలాసపాండురం. ౧౬
ప్రవాళకృతసోపానం తప్తకాంచనవేదికం,"

అని మూలము. "చైత్యం బుద్ధమందిరం. తదాకారం ప్రాసాదమ్"అని గోవిందరాజులు, "బుద్ధాండాకారప్రాసాదం" అని మహేశ్వరతీర్థులుఁను వ్రాసిరి. బుద్ధులను మతమువా రప్పటికే యుండి దేవాలయములు కట్టుకొని వ్యాపించిరా యను శంక పొడముచున్నది. ఆపక్షమున నామత మతిప్రాచీన మనవచ్చును గదా. బుద్ధమతమున నిపుడుగల యభిప్రాయములు గలమత మపు డింకొకటియు నుండవచ్చును. అదిరూపఱి మరలఁ గొంత కాలమున కాయాశయములు గలమతము వేఱొండు పొడ చూపి బుద్ధమతమను పేరఁ బరఁగియుండవచ్చును. ఈశబ్దమును బట్టి యీరామాయణము నవీనమనియు భారతకథ ముందు సాగినదనియుఁ జెప్ప వలనుపడదు. చైత్యమనఁగా మృద్వికార మగు దేవాలయమని యర్థము.

"యత్ర యూపా మణిమయా శ్చైత్యాశ్చాపి హిరణ్మయాః,"

అని మహాభారతము. ఉద్దేశవృక్షమనియు నర్థము గలదు.

"వృక్షాః పతంతి చైత్యాశ్చ గ్రామేషు నగరేషు చ,"

అనియు మహాభారతమునఁ గలదని యాకరము తెలుపుచున్నది. ఇందు దేవాలయమురీతిగాఁ గట్టఁబడిన గేహమొకటి యున్నట్లూహింపవలయును. సహస్రస్తంభము లందున్నట్లు చెప్పఁబడినది. కనుక నిట్లే యర్థము గ్రహింపవలయును. దీనిం బట్టి బుద్ధమతమునకుఁ దర్వాత రామాయణము వ్రాయఁ బడినదని యెగిరిపడరాదు.

"ఉపవాస కృశాం దీనాం నిశ్వసంతీం పునః పునః,
దదర్శ శుక్లపక్షాదౌ చంద్రరేఖామివామలాం. ౧౯
... ...
పినద్ధాం ధూమజాలేన శిఖామివ విభావసోః. ౨౦
పీతేనైకేన సంవీతాం క్లిష్టేనోత్తమవాససా,
సపంకామనలంకారాం విపద్మామివ పద్మినీం." ౨౧

అని మూలము. హనుమ సీతనుజూచెడు ఘట్టమిది. శుక్లపక్ష ప్రారంభమునందు ననఁగాఁ బ్రతిపత్తునందని యర్థము చెప్ప రాదు.చంద్రోదయమేనాఁడుకాదు. కావున ద్వితీయా తృతీయ లందని భావము. శుక్లపక్షాదియందలి చంద్రరేఖవలెనని యుప మానము చెప్పఁబడినందున రాఁగలశుభ మిందు సూచితము. పొగగవిసియున్న యగ్నిజ్వాలవలె నని చెప్పఁబడినకతనఁ దన్మాహాత్మ్యము ప్రకటితము కాలేదనియుఁ దెలియక యంటిన నారావణుఁడు మండిపోవుననియు నర్థము సూచింపఁబడినది. అమూల్యపీతవస్త్ర మొక్కదానినే సీత ధరించియుండెనని చెప్పఁబడినకారణమున నాకాలమున రెండువస్త్రములు స్త్రీలు ధరింతురనియు ననఁగా నొకదానిం దాల్చి వేఱొకదానిం గప్పుకొని దేహాచ్ఛాదనము చేయుదురనియు నాయాచార మిపుడు మాఱి కంచుకధారణరూపమున నున్నదనియు మన మూహింపవలయును. ముసుఁగు వేసికొనుట ప్రాచీనాచారము.

"అపనేష్యామి తావత్తే అవగుంఠనమ్. తతో భర్తా త్వామభిజ్ఞాస్యతి."

అని యభిజ్ఞానశాకుంతలమునఁ గాళిదాసు చెప్పెను. శరీర సౌందర్యరక్షణోపాయము ముఖ్యమనియు నెల్లరకుఁ గనఁ బడకయుండ శరీరము నాచ్ఛాదించుకొనుట స్త్రీలకు నుత్తమ

మనియు నీభాగము తెల్పుచున్నది. అవయవసందర్శనమే మంచిదనుభావ మిక్కాలమునఁ బ్రబలుచున్నది. కొన్ని జాతులుమాత్రము పూర్వాచారమును బాటించుచున్నారు. కాని వారి ననాగరికులని యితరు లనఁగా స్వేచ్ఛాప్రవర్తకు లాక్షేపించుచున్నారు. కొంతకాల మీసుఖ మనుభవించినఁ గాని ప్రాచీనాచారమహత్త్వము, ఇక్కాలపు టాచారముల వలని యిడుమలు తెలియరావు. అప్పటివారు మాత్రము ప్రాచీనాచారములను మెచ్చుకొనక మానరు.

"ప్రీళితాం దుఃఖసంతప్తాం పరిమ్లానాం తపస్వినీం,
గ్రహేణాంగారకేణేవ పీడితామివ రోహిణీం." ౨౨

అని మూలము.

"వృషే సప్తదశే భాగే యస్య యామ్యోంఽశకద్వయాత్,
విక్షేపోభ్యధికో భింద్యా ద్రోహిణ్యా శ్శకటంతు సః."

అని సూర్యసిద్ధాంతము. రోహిణీ శకటభేదనమనఁగా శకటాకారముగాఁ గనంబడు రోహిణినడుమ క్రూరగ్రహము పోవుటయని యర్థము. నక్షత్రగోళమున గ్రహములు లేవు. చాల క్రిందనుండును. మన దృక్సూత్రమున క ట్లగపడును. ఆశకటభేదన మొకదుర్యోగము. అంగారకగ్రహము క్రూర స్వభావము కలది కనుక నట్టిగ్రహముచేఁ బీడింపఁబడిన రోహిణివలె సీత యున్నదని భావము. రోహిణీనక్షత్రమును క్రూరగ్రహములు బాధించుట యెట్టిదో రావణుఁడు సీతను బాధించుటయు నట్టిదే యని తాత్పర్యము. ఇందున్నది సీత ప్రతికృతి. రావణుఁడు పరమభక్తుఁడు. ఆతఁ డామెను బాధిఁ

చుట యెంతవిచిత్రమో తెలిసికొనందగు. మహాప్రకృతి యగు సీత దుఃఖము నభినయించుచున్నదని సారము.

"స్వగణేన మృగం హీనాం శ్వగణాభివృతామివ." ౨౮

అని మూలము. ఒక్కరావణుఁడు తప్పఁ దక్కినవారు క్రూరమతులు. కనుక సీతను మహాకవి శ్వగణావృతమృగితోఁ బోల్చెను. సాధువృత్తులకు దుర్వృత్తులతోటి పొందు క్షేమము గాదనునీతి నీభాగము తెలుపుచున్నది.

"కుర్వంతీం ప్రభయా దేవీం సర్వా వితిమిరా దిశః." ౨౯

అని మూలము. తనతేజోవిశేషమున దిక్కులనన్నింటిని దిమిరవిహీనములుగాఁ జేయుచున్నదని భావము. ఏభక్తుఁడామహాదేవిని తేజోరూపిణిగా ధ్యానించునో యతని యజ్ఞానావరణములు నశించుననుభావ మిట సూచితము.

"తటిల్లేఖాతన్వీం తపనశశివైశ్వానరమయీం
నిషణ్ణాం షణ్ణామప్యుపరి కమలానాం తవ కళాం,
మహాపద్మాటవ్యాం మృదితమలమాయేన మనసా
మహాంతః పశ్యంతో దధతి పరమానందలహరీం."

అను శంకరభగవత్పాదోక్తి యీభావమునే విస్తరించి తెలుపుచున్నది.

"తాం స్మృతీమివ సందిగ్ధామృద్ధిం నిపతితామివ,
విహతామివ చ శ్రద్ధామాశాం ప్రతిహతామివ. 33
సోపసర్గాం యథా సిద్ధిం బుద్ధిం సకలుషామివ,
అభూతేనాపవాదేన కీర్తిం నిపతితామివ. 3౪
రామోపరోధవ్యథితాం రక్షోహరణకర్శితాం,"

అని మూలము. మన్వాదిస్మృతివాక్యము సందిగ్ధార్థము గలది కాఁగా నెట్లుండునో అనఁగా సంశయావళి కాధారముగా స్మృతివాక్యము లుండరాదు. అట్లుండునే నది యెట్లు ప్రసిద్ధము కాదో యట్లని భావము. శ్రద్ధయనునది ఫలాభావమున విశ్వాసపాత్రము కాకపోవును. అట్టిశ్రద్ధ యెట్లుండునో అట్లున్నది సీత యని యిందలి భావము.సుప్రకాశము కలదయ్యును దత్కాలమున నెంతయు దీనురాలై ప్రకాశింపక యున్నదని తాత్పర్యము. ఆ మెదుగఖమంతయు నొకనాటకమువంటిదని మన మెఱుంగందగు.

"వైదేహ్యా యాని చాంగేషు తదా రామోఽన్వకీర్తయత్.
తాన్యాభరణజాలాని శాఖాశోభీన్యలక్షయత్." ४०

అని మూలము. ఆయాయికొమ్మల కాయాయియాభరణములు తగిలించి సీత వగచుచుండెనని తేలెడిని. రామమూర్తి తెలిపి యుండినవే యవి యని హనుమ తెలిసికొనెను. మానవుల యాభరణములు వానరముల కెట్లు తెలిసె ననరాదు. ఆకాలమున మానవులకు వానరములకుఁ బక్షులకుఁ బరస్పర సల్లాపాదిక సంబంధము కలదు. వానరులు రాజ్య మేలుచున్నపు డిది యేమి యసంగతము. దేవతాభేదములలో నొకతెగకుఁ జేరినపక్షులు మానవులతోడి సంబంధ మేల కలిగియుండవు? దేవతలు మానవులను యుద్ధమునఁ దోడుపడఁ బ్రార్థించుటయు వీరు తోడుపడుటయు నుండినపు డిట్టివేల విశ్వాసపాత్రములు కావో తెలియకున్నవి. ఈకాలపు వ్యవహారములననుసరించి యుగాంతరవ్యవహారము లిట్లే యుండునని పరిశీలించుటకంటె వెఱ్ఱితనము వేఱొకఁ డుండదు. తాళ్ప్రమాణముగ శరీరములు

గలజంతువు లాకాలమున సాధారణముగా నుండఁగా నిప్పటి వారి కవి యాశ్చర్యజనకము లేల కాకుండును? బుద్ధిమంతులు లక్షలకొలఁదిసంవత్సరములు గడువఁగా నప్పుడు కూడ నిప్పటివలెనే కాలముండునని వాదించుట యజ్ఞానమూలకము. క్రూరజంతువును దర్శనమాత్రమున సాధువుగా మార్చునంతటి మనశ్శక్తి గలవారలకార్యము లిప్పటివారి కెట్లు రుచించును? మనశ్శక్తి మాయమైనది. భగవదారాధనము నామమాత్రావశిష్టమైనది. అధికప్రసంగములు విరివిగా నున్నవి. కావున నీరహస్యానిని విమర్శింపఁజాలరని మన మూహింపవలయును.

"ఇయం కనకవర్ణాంగీ రామస్య మహిషీ ప్రియా,
ప్రణష్టాపి సతీయాస్య మనసో న ప్రణశ్యతి. ౪౮
ఇయం సా యత్కృతే రామశ్చతుర్భిః పరితప్యతే,
కారుణ్యేనానృశంస్యేన శోకేన మదనేన చ. ౪౯
స్త్రీ ప్రణష్టేతి కారుణ్యాదాశ్రితేత్యానృశంస్యతః,
పత్నీ న నష్టేత శోకేన ప్రియేతి మదనేన చ." ౫౦

అని మూలము. ఈసీత రామునిచెంత లేకున్నను శ్రీరాముని మనస్సునం దెడఁబాయదు. అనఁగా నర్థమేమి? ఆతనిమనస్సున కగపడుచున్నదని భావము. శ్రీరామునకు సీతకు నెడఁబాటు కలుగదు కాన నీమె యతనిహృదయముననే యితరాదృశ్యయై యున్నదని సారము. భగవంతు నిచ్ఛయే కదా ప్రకృతి యనంబడు. ఆమెకు నష్టమన నెట్లు వచ్చును. ఈసీత లోకదృష్టికిం గనఁబడుచుండును. సర్వవ్యాపకురాలు గదా. ఆమె యేరూపమున నెం దుండఁజాలదు? పరాపరహస్యయో

గిని యని కదా ఆదేవికి నామధేయము కలదు. అట్టిలోకమాత యుండరాని తెలియనితావు లెవ్వి? ఇచ్చోట వాల్మీకిమహర్షి భర్తకృత్యమును దెల్పుచున్నాఁడు. సహధర్మచారిణి మదేక జీవికయగుభార్యను గాపాడుట (సకలకష్టములకు నోర్చుకొని కాపాడవలయునని భావము) ఆశ్రితరక్షణము పరమధర్మము కదా. అర్ధాని నెఱవేర్పకయుండరాదని తాత్పర్యము. తన్ను నమ్మినవారిని గాపాడకుండుట క్రూరత్వము. కాపాడుట ధర్మము.తనశరీరపతనపర్యంత మకార్యమున బద్ధాదరుఁడు కావలయునని సారము. శరీరమున సగముభాగమును గాపాడుకొనఁజాలక పోతిని.ఇఁకేటిబ్రదు కనుశోకము కలదని యర్థము. భార్యారక్షణమున నసమర్థుఁ డగువాఁ డేకార్యమును సాధింపఁజాలఁడని పెద్ద లందురు. అట్టిదానికి నుదాహరణభూతుఁడ నైతిఁగదా యని శోకముకలవాఁడు కావలయును. అనఁగా అకార్యమునకంటె శోకప్రదము వేఱొకటి లేదు గాన దానిం జక్కఁగా నొనరింపవలయునని సారము. మనస్సంతోషకరము లగువానిలోనెల్ల భార్య మిన్న కదా. అట్టిప్రేయసి పరవశతం గాంచెఁ గదా. ఇంకెక్కడి బ్రదుకు? అని మన్మథ వికారము కలవాఁడు కావలయును. ఇది కామము కాదు. మనస్సు మథించువికారము అనఁగా మనస్తాపము. అది కల వాఁడు కావలయు. ఈ నాలుగువిషయములచే శ్రీరాముఁడు దుఃఖించుచున్నాఁడని హనుమ తలంచెనను కథారూపమున గృహస్థువుల కివి కృత్యములని బోధించెనని మన మెఱుంగవల యును.

"అస్యా దేవ్యా యథా రూపమంగప్రత్యంగసౌష్ఠవం,
రామస్య చ యథారూపం తస్యేయమసితేక్షణా. ౫౧

అస్యా దేవ్యా మనస్తస్మింస్తస్య చాస్యాం ప్రతిష్ఠితం,
తేనేయం స చ ధర్మాత్మా ముహూర్తమపి జీవతి. ౫౨

దుష్కరం కృతవాన్రామో హీనో యదనయా ప్రభుః,
ధారయత్యాత్మనో దేహం న శోకేనావసీదతి." ౫౩

అని మూలము. ఇందలివిశేషార్థముల నాలకింపుఁడు. ఈసీతారాముల కంగప్రత్యంగసౌష్ఠవము తుల్యము. ఈ యిరువుర మనస్సు లొండొరుల విడనాడవు అని కదా దీని యర్థసారము. ఇది ప్రకృతిపురుషాభేదత్వమును బోధించును. అవినాభావసంబంధమునే తేటపఱచును. అపక్షమున సీతకు శ్రీరామవియోగ మెట్లు సంభవించును? ఇదియంతయు నటనమని కదా సారము. శ్రీరాము నెడఁబాయ దనఁగా నర్థమేమి? భగవంతుఁ డెట్లు సర్వవ్యాపకుఁడో భగవతియు నట్లే యని యే కదా. వలసిన నేరూపముననే నన్నితావుల నుండును. రావణునిహృదయమున నున్నవాఁడు శ్రీరాముఁడు కాఁడందురా? భగవంతుఁడే కాఁడని యొప్పుకొనిన ట్లగును. లోకమునకు నీతుల నేర్పుటకై రావణుని శత్రువుగా రాముఁడు భావించినట్లు నటించెననక తప్పదు. ఇరువురు నట్లే. అట్టివారిలో నొకరికంటె నొక రన్యులుగా నున్నట్లు భావించుట పొరపాటు. ఇట్టిభావనకే శాక్తమని పేరు. ఎవ్వారి కిట్టిదృఢభావన కలదో వారలే శాక్తులు. ప్రకృతిపురుషాభేదజ్ఞానము కలిగి వారి నేరూపనామముల నారాధించినను దరింతురు. లేనిచోఁ "బునర్దరిద్రః పునరేవ పాపీ" అన్నట్లే యగును. కావున మన మీ భాగమును బఠించునపు డిందేమి సారమని పరిశీలించి విషయరత్నమును గ్రహించి దాని నభ్యసించి తరింపవలయును. ఏఁ

బదిమూఁడవశ్లోకమగు "దుష్కరం కృతవాన్" అనుశ్లోకము నకుఁ దనిశ్లోకియం దేవేవో శబ్దములకు నర్థములు విచిత్ర ముగాఁ జెప్పఁబడినవి కాని యవి నీతిని బోధించునవి కాన విమర్శింప నక్కఱయుండదని వదలితిని. ఈభాగములయం దధ్యాత్మరామాయణమున విశేషము లెవ్వియుఁ గానము.

హనుమంతుఁడు సీతాదుర్దశకు విచారించుట.

* ఇట్లు లాపావని సీతారాములం బొగడి విచార సాగరమున మునింగి క్షణ మూరకుండి కన్నీరు కాఱఁగా సీతం గూర్చి యిట్లు పరితపించెను. ఈజానకి పరమధార్మికుఁడగు లక్ష్మణునకుఁ బూజ్యయై శ్రీరామప్రభువునకు భార్యయై దుఃఖ ముల పాలయ్యెఁ గదా. కాలము మీఱ నెవ్వరికిని దరము గాదని తోఁచెడిని. శ్రీరామలక్ష్మణులు తనవిషయమై ప్రయ త్నింతురనియుఁ దానేమియుఁ బ్రయత్నింప నక్కఱ లేదనియు నెఱింగినది. శ్రీరామునకుఁ బ్రాణాధికురాలయ్యుఁ దనకుఁ బ్రాణవిపత్తు కలిగిననుంగూడఁ గలంతనొందక వానకాలమునఁ గలంగని గంగాతరంగిణిం బోలియున్నది. శీలవయోవృత్తాభి జనలక్షణముల శ్రీరామునకు సరియైన యీజానకి కా శ్రీరామ చంద్రుఁడు నాతని కీబిడయుఁ దగియున్నారు. అని కన్నీరు నించెను. ఈ త్రిభువనలక్ష్మికొఱకే యూ శ్రీరాముఁడు బలశాలి వాలింజంపి కబంధుని వధించి విరాధాదులను బొలియించెను. సుగ్రీవునకు రాజ్యప్రాప్తి యేతన్మూలముననే కలిగెను. నేను నీ మెకొఱకే సముద్రమును దాఁటి వచ్చితిని. ఈదేవికొఱకే

* ఇది పదునాఱవసర్గమునఁ గలదు.

శ్రీరాముఁడు సకలభూమండలమును దలక్రిందులు చేసినను యుక్తమే యని తలంతును. త్రైలోక్యరాజ్య మధికమా? జానకి యధికమా? అని యెన్నఁగా నీమె కారాజ్యరమ షోడశాంశమునకుఁ బోలదని నానిశ్చితము. అయోనిజయగు నీసీత, లోకైకవీరుఁడగు శ్రీరామునకుఁ బత్నియైన యీదేవి యక్కటా! రాక్షసాంగనలకుం జిక్కి నవయుచున్నది. సకల భోగము లనుభవింపఁదగిన యీదేవి యిట్టికష్టముల పాలయ్యనే. ఇఁక విధి నేమనవచ్చును? ఇఁకఁ ద్వరలో నీమె నారాముఁడు చూడవచ్చును. గతరాజ్యుఁడు మరల దానిం బొంది యానందించుచందమున నీదేవిం బొంది శ్రీరాముఁడానందించును. ఇది ధ్రువము. ఈసాధ్వి భోగార్హవస్తువులను గోరక శ్రీరామసమాగమమునే కోరుచున్నది. కాన జీవించియున్న నెప్పుడైనను భర్తను జూడవచ్చునను తలంపుననే బ్రదికియున్నది. ఈతరులతాదు లెంత రమ్యములుగానున్నను భర్త నెడఁబాసినకతన రాక్షసాంగనలంబోలె వీనిం జూడకున్నది. శ్రీరామునే ధ్యానించుచున్నది. భర్తయనఁగా స్త్రీలకు నుత్తమభూషణము. ఈబిడను జూడఁగా నావంటి మధ్యస్థునకుంగూడ దుఃఖము గలుగుచున్నదే. రామునకుం గలుగునని యిఁకఁ జెప్పనేల? ఇట్లు ప్రియునెడఁబాసిన యీమెకు వసంతర్తువునందలి యీలతాదులు చంద్రికయు సంతాపకరములుగా నున్నవి. ఇట్టు లాలోచించి యనేక కారణముల చేత నీమె సీతయే యని నిశ్చయించుకొనియెను.

హనుమంతుఁడు కావలియుండు రాక్షసస్త్రీలనుజూచుచు నందే దాఁగియుండుట.

* ఇట్టు లాలోచించుచుండఁ జంద్రుఁడు వియత్తలమునఁ జాలదూరము పోయి యపరభాగమును బొందెను. మఱియు నాహనుమ సీతను జక్కఁగాఁ జూడఁగోరి యామె చుట్టును బలసియుండు రాక్షసాంగనలం జూచెను. అందుఁ గొందఱ కొక్కకన్ను, ఒక్కచెవి, పొడవులగు చెవులు, గలవారలం గాంచెను. చెవులే లేనివా రుండిరి. ఎన్నివికారములుండవలయునో యవియన్నియు వారియందుఁ గనఁబడుచుండెను. భయంకరాయుధములను జేతఁ బట్టుకొనియుండిరి. ఇట్టి భయంకరాకారముగల యారాక్షసస్త్రీలను సీత చుట్టునుండఁగా జూచెను. ఆచెట్టుక్రిందఁ గూరుచుండిన జానకిం బరికించెను. ఆమె పాతివ్రత్యబలమున జీవించియుండెను. ఆభరణవిహీనయయ్యు నైజప్రకాశమున వెలుంగు నాజానకిం గాంచి సంతుష్టుఁ డయ్యెను. శ్రీరామలక్ష్మణులను నమస్కరించి జానకీదర్శనమున కానందించి యక్కడనున్న రాక్షసస్త్రీలకుఁ దాఁ గనంబడకుండుటకై యాచోట నాకుజొంపములం గప్పుకొనియుండెను.

రావణుఁడు సీతను జూడ వనమునకు వచ్చుట.

† ఇట్టు లాహనుమంతుఁడు పుష్పించి ఫలించియున్న వృక్షములుగల యాయశోకవనముం గాంచుచుండఁగా రాత్రి

---

* ఇది పదునేడవసర్గమునఁ గలదు.

† ఇది పదునెనిమిదవసర్గమునఁ గలకథ.

యందుఁ జాలభాగము గతించెను. ఆ యపరరాత్రియందు శిక్షాదిషడంగములతోడ వేదముల నెఱింగి క్రతువుల నాచరించి చేయింపఁజాలిన బ్రాహ్మణరాక్షసులు చేయు వేదపఠన ధ్వనులు హనుమంతునకు వినఁబడుచుండెను అంత శ్రుతిహితములుగానుండ మంగళవాద్యధ్వనులు చెలంగఁగా రావణుఁడు మేల్కాంచెను. ఆతఁడు నిద్రావశమునఁ బుష్పహారములు తాఱుమాఱు కాఁగా నత్తఱి సీత స్మృతికిం దగులఁగాఁ బాపంబని జంకక మన్మథప్రేరితుఁడై దాని నడంచుకొనుశక్తిలేమి సకలాభరణముల నప్పుడు ధరించి యశోకవనమునకుఁ బయనమయ్యెను. దాని బహిర్ద్వారముం గాంచుచు నందుఁ బ్రవేశించెను. దేవగంధర్వాంగన లింద్రునిం బరివేష్టించునట్లు రావణుని శతసంఖ్యాకవనితలు వెంబడించిరి. కొందఱు కరదీపికలను, గొందఱు చామరములను, గొందఱు తాళవృంతములను, గొందఱు సలిలసువర్ణపాత్రములను ధరించి యతని వెంటం బోయిరి. చతురురాలగు నొకజవ్వని మద్యమునింపిన మణిపాత్రమును బట్టుకొనిపోయెను. ఇంక నొకతుక శ్వేతచ్ఛత్రమును బట్టుకొని వెంటఁ బోయెను. వారు మద్యపానమదమునఁ జొక్కుచుఁ బోవుచుండిరి. కామపరవశంగతాత్ముఁడై రావణుఁడు సీతను జూడఁబోవుచుండెను. హనుమంతుఁ డా కాంతామణుల యాభరణధ్వనుల నాలకించి మహాబలశాలి రావణుఁడు వచ్చుచుండఁగాఁ జూచెను. పరిమళతైలముంబోసిన కరదీపికల చెంతనడుచు రావణుఁడు హనుమకుఁ జక్కఁగాఁ గనఁబడియెను. ఆతనిసౌందర్య మామారుతి కచ్చెరువు గలిగించెను. పత్త్రములయంతరమున దాఁగి యా హనుమ వానిని జక్కఁగాఁ జూడసాగెను. అతని వెంట నరు

దెంచు నా మచ్చికంటులం గాంచెను. అంతలో నాదాన వుఁడు వనముం బ్రవేశించెను. మఱియు నాతనిం జూచుటకై క్రిందికొమ్మకుం దిగి యందే కనఁబడకయుండెను. అంతలో రావణుఁడు సీతనుజూడ నామెచెంతకు వచ్చెను.

మహామతులారా! ఈభాగమును విమర్శింతము. హనుమంతుఁడు సీతం గాంచుప్పటికి మూఁడుభాగములు రాత్రి గడచెనని యూహింపవచ్చును. ఒకజాము మిగిలియుండుననియూహింతము. ఇది యించుమించుగాఁ గొందఱు నైష్ఠికులు లేచి వేదపారాయణమో వేదపాఠమో చేయుటయో చెప్పుటయో చేయుకాలమని యూహింపవచ్చును. ఈపదునేడవపదునెనిమిదవసర్గములకుఁ గలిపి విమర్శము వ్రాయుదును.

"స దదర్శావిదూరస్థా రాక్షసీ ఘోరదర్శనాః. ౪
ఏకాక్షీమేకకర్ణాం చ కర్ణప్రావరణాం తథా,
అకర్ణాం శంకుకర్ణాం చ మస్తకోచ్ఛ్వాసనాసికాం." ౫

అని మూలము. ఒక్కకన్ను ఒక్కచెవిలోనగు వికృతాకారముగల రాక్షసాంగనలం గాంచెనని భావము. ప్రాయికముగా వికారరూపములు భూతప్రేతపిశాచరాక్షసాదుల కుండును. పాపఫలముగా నవి యేర్పడునని మనము గ్రహింపవలయును. ఒకచెవి గలవా రుందురా. యని కొందఱు ప్రశ్నించిరి. ఒకసారి తిరుపతికొండకు దయచేసిన నావిషయము స్పష్టమగును. పాపాచరణఫలము వికలాంగత యని స్పష్టమగును.

"సువర్ణచోరః కౌనఖ్యం సురాపశ్శ్యావదంతతాం,
బ్రహ్మహా క్షయరోగిత్వం దౌశ్చర్మ్యం గురుతల్పగః. ౪౯

పిశునః పౌతినాసిక్యం సూచకః పూతివక్త్రతాం,
ధాన్యచౌరోఽఙ్గహీనత్వ మాతిరేక్యం తు మిశ్రకః. ౫౦
అన్నహర్తామయావిత్వం మౌక్యం వాగపహారకః,
వస్త్రాపహారకశ్శ్వైత్రం పంగుతామశ్వహారకః. ౫౧
(దీపహర్తా భవేదంధః కాణో నిర్వాపకో భవేత్,
హింసయా వ్యాధిభూయస్త్వ మరోగిత్వ మహింసయా)
ఏవం కర్మవిశేషేణ జాయంతే సద్విగర్హితాః,
జడమూకాంధబధిరా వికృతాకృతయ స్తథా. ౫౨
చరితవ్య మతో నిత్యం ప్రాయశ్చిత్తం విశుద్ధయే,
నింద్యైర్హి లక్షణైర్యుక్తా జాయంతే నిష్కృతైనసః." ౫౩

మనుస్మృతి. ౧౧ అధ్యా.

ఈస్మృతివాక్యములం బరిశీలించిన నంగహీనతాలక్షణములు గోచరములగు. ప్రాయికముగాఁ బరుల బాధింపఁదలంచుచుండు వారు పూర్వజన్మమునఁ బాపకార్యము లొనరించినవారే యనవలయును. సీతాదేవికడ నునుపఁబడినవారెల్ల వికృతాంగములు గల రక్షస్స్త్రీలే. క్రూరమతులే. కనుకఁ బాపఫలములగు వికృతాంగముల నందుఁబుట్టిరని మన మెఱుంగవలయును. సకలపాపములకు రాజు హింసాకర్మము. అది మానుటకంటె నుత్తమకార్యము వేఱొకఁడు కానరాదు.

"విచిన్వతశ్చ వైదేహీం కించిచ్ఛేషా నిశాభవత్. ౧
షడంగవేదవిదుషాం క్రతుప్రవరయాజినాం,
శుశ్రావ బ్రహ్మఘోషాంశ్చ విరాత్రే బ్రహ్మరక్షసాం." ౨

అని మూలము. "కించిచ్ఛేషా అపరయామమాత్రశేషా." అని మహేశ్వరతీర్థులు. ఒక్కజాము రాత్రి కలదని భావము.

లంకానగరము భూమధ్యమున నున్నందున నందు సూర్యోదయమునకంటె ముందొక జామురాత్రి యప్పటికుండెనని మన మెఱుంగవలయును. లంకానగరమునఁ గల యీవిశేషములను జక్కఁగాఁ బరిశీలింపవలయును శిక్ష, వ్యాకరణము, ఛందస్సు, నిరుక్తము, జ్యోతిషము, కల్పము అను షడంగములతో వేదములు పఠించినవా రం దుండిరి. మహాయజ్ఞములు చేయించువారు నుండిరి. బ్రహ్మరాక్షసులని వారి నెఱుంగవలయును. రాక్షసజాతి. బ్రహ్మవంశపరంపర గలది. అని కదా భావము. యజ్ఞములు చేయించువారనఁగా నర్థమేమి? దేవలోకముననో మర్త్యలోకముననో యజ్ఞములు చేయువా రుండిన వారి కడకుం బోయి ఋత్విక్కులగువారని యర్థము చెప్ప వలను పడదు కదా. లంకావాసులం బిలిపించి ఋత్విక్కులనుగా వరించువా రుండరు కదా. లంకయందే యజ్ఞములుచేయువా రుందురని మన మెఱుంగవలసియుండును ప్రాయికముగా యజ్ఞ మింద్రాదిదేవతలం గూర్చి యని యెల్ల రెఱుంగుదురు. రాక్షసు లింద్రాదిదేవతలం గూర్చి యజ్ఞములు చేయువా రనఁగా నవ్వకపోరు. రావణేతరులగు కొందఱుదేవతల నారాధించువా రుండఁగూడదా యనువాదము సమంజసము కాదు. హావిర్భాగముల నందుకొనుట కింద్రాదులు లంక కరుదెంచుటయు నసంభవమే. కావున మర్త్యలోకమునఁ గల యజ్ఞవిధానము, లంకయం దుండునదియు నొక్కవిధముకాదని యేర్పడుచున్నది. ఇంద్రుఁడుకూడ నశ్వమేధములు శతము చేసెను. అందు హావిర్భాగములు కొనువా రెవ్వరు? అంతకుముందున్న యింద్రుఁడా? తనపదముంగోరి యాగము చేయువానికడ కతఁ డరుదెంచి యింతటిఘనకార్యము చేయుచున్నావా

నాయనా యని హవిర్భాగములను గ్రహించెననుటయుఁ బరిహాసపాత్ర మగువిషయమే. కావున యజ్ఞము లనునవి మర్త్యలోకవాసుల కున్నవిధు లితరలోకముల నివసించువారలకు నుండవనియు మంత్రములును వేఱనియు నూహింపవచ్చును. అన్నియు నొక్కవిధముగనే యుండుననుటకు బహుళప్రమాణము లుండఁబోవు. నేఁ జూచివచ్చితినని సాక్ష్యమిచ్చువారు నుండరు.

"సహయజ్ఞాః ప్రజాస్సృష్ట్వా పురోవాచ ప్రజాపతిః,
అనేన ప్రసవిష్యధ్వమేషవోఽస్త్విష్టకామధుక్. ౧౦
దేవాన్ భావయతానేన తే దేవా భావయంతు వః,
పరస్పరం భావయంతశ్శ్రేయః పరమవాప్స్యథ. ౧౧
ఇష్టాన్ భోగాన్ హి వో దేవా దాస్యంతే యజ్ఞభావితాః,
తైర్దత్తా న ప్రదాయైభ్యో యో భుంక్తేస్తేన ఏవ సః. ౧౨
అన్నాద్భవంతి భూతాని పర్జన్యా దన్నసంభవః,
యజ్ఞాద్భవతి పర్జన్యో యజ్ఞః కర్మసముద్భవః." ౧౪

అను నీగీతావాక్యములు పైవిషయము నుద్బోధించుచున్నవి. అశ్వమేధములు శతమొనరించిన నింద్రత్వము కలుగుననికదా పురాణములు తెలుపుచున్నవి.ఇంద్రత్వప్రాప్త్యనంతరము చేయు యజ్ఞములు వేఱుఫలముల నీఁజాలినవిగా నుండవలయుఁ గదా. కావుననే మర్త్యలోకవాసులకుండు యజ్ఞవిధులు లోనగునవి యూర్ధ్వలోకవాసుల కన్వయింపవనియే తేలెడిని. ఆసిద్ధాంతము ననుసరించియే లంకావాసు లింద్రాదులను గుఱించి చేయుయజ్ఞములు చేయక వేఱువిధములుగా నుండు యజ్ఞములు చేయుదురని మన మూహింపవలయును. కొన్ని

కొలఁదిగ దేవతలుండఁగా నెన్నియజ్ఞము లెవరెవరిని గుఱించియో చేయవలసినట్లు విధు లుండును. వానిని మన మంతగా నెఱుంగము. రాక్షసులలో నాభిచారికములు మెండుగఁ జేయువా రున్నవారనియు లోకక్షేమార్థము యజ్ఞములు చేయువారు కూడ నున్నవారనియు మన మెఱుంగందగు. సాంగవేదవేత్తలగు రాక్షసు లాకాలమున లేచి వేదపాఠము చేయుచుండఁగా నాధ్వని హనుమంతునకు వినఁబడియెను. దీనిచే దేవతాభక్తి గలరాక్షసు లనేకులు కలరనియే యిటఁ గలసారము. ఆహారవస్తువులు కూడ రావణగృహమున నున్నయట్లు విభీషణునిగృహమున నుండవు కదా. అట్లే సాత్వికాహారభోక్తలు రక్కసులయం దనేకు లందుఁ గలరనునూహకీభాగమే యవకాశ మిచ్చుచున్నది. మహర్షులుకూడ నాకాలమున మేధ్యమాంసముల భక్షించుచుండిరి కదా. మద్యపానము బ్రాహ్మణజాతికే నిషేధింపఁబడియుండెను. దేవతల కది నిషేధింపఁబడలేదనుట స్పష్టమే. రాక్షసు లాజాతివారే కాన వారికిని నిషేధింపఁబడలేదని మన మెఱుంగందగు. "బ్రహ్మరక్షసామ్ = బ్రాహ్మణత్వవిశిష్టరాక్షసానామ్" అని మహేశ్వర తీర్థులు వ్రాసిరి.

"స్రస్తమాల్యాంబరధరో వైదేహీమన్వచింతయత్. ౪
భృశం నియుక్తస్తస్యాం చ మదనేన మదోత్కటః,
న స తం రాక్షసః కామం శశాకాత్మని గూహితుం." ౫

అని మూలము. శ్రోత్రహితములగు మంగళవాద్యధ్వనులకు రావణుఁడు మేల్కాంచెనని యర్థము. దీనింబట్టి నాల్గవజాము ప్రారంభించెనని యూహింప మంచియవకాశము కలదు. వేద

పారాయణము చేయఁబడుటయు నాకాలమునందే కదా. నాల్గవజాము ప్రారంభింపఁగనే ప్రభువులు మేలుకొనుటకు శుభవాద్యములు ధ్వనింపఁజేయఁబడు టాచారము. ఆధ్వనులకు రాజులు కోపగింపరు. ఆయాచారము ఈకాలమునఁగూడ సాగుచున్నది. అట్టియాచారము ననుసరించియే మేలుకొనియెను గాని రావణుఁడు సీతాదేవియందుఁ గామ ముద్రేకింపఁగా మేలుకొనలేదని తేటపడును. కామాతిరేకముననే యైన ముందే మేలుకొనియుండవలయును. అజాము కామిక ప్రీతికరము గాదు. కొంద ఱట్టివా రుందురందురేని వారికి దివానిశాభేదములే యుండవు. ప్రకృత కథాసంబంధము నాలోచించిన నట్లు తోఁచును. సంతత సీతాకామాసక్తుఁడు కాఁడు. ఏలయన నారాత్రి పెక్కండ్రుస్త్రీలతో విహరించిన యతని కాసమయమున సీత మదికిఁ దగులలేదు. ఏల? తదేకాగ్రత కలవాఁడు కాఁడని యూహింప నది యవకాశము కలిగించుచున్నది. ఈసంబంధము ననుసరించియే మహేశ్వరతీర్థు లిట్లర్థము వ్రాసిరి. "వస్తుతస్తు మదనే సత్యపి మదనోత్కటో న. అతఏవ తస్యాం సీతాయాం నియుక్తః నితరాం యుక్తః వినీత ఇత్యర్థః. అత ఏవ రాక్షసః తం కామమాత్మని గూహితుం న శశాకేతి కాకుః" అని. రావణుఁడు మన్మథుఁడు ప్రేరేపించినను అధిక మదముకలవాఁడు కాఁడు. ఆసీతయందు మిక్కిలి యడఁకువగలవాఁడు. కనుకనే యాకాముని మదినడంచుకొనుటకుఁ జాలఁడా? అనఁగాఁ జాలునని యర్థము. పైన వ్రాసిన కథాసంబంధము ననుసరించిన సీయర్థ మసంగతము కాదు. తిలకవ్యాఖ్య యీయర్థము నాక్షేపించినది. ఈయర్థకల్పనము భ్రాంతిమూలక మన్నది. రావణుఁడు కాముకుఁడై

సీత నపహరింపలేదని వ్రాసిన తావులనెల్ల నాక్షేపింపక యీ వ్యాఖ్య యిచ్చో నాక్షేపించుట యెంతమాత్రము యుక్తము కాదు. భ్రాంతి తిలకవ్యాఖ్యకే యిచ్చోఁ గలిగిన దనవల యును. తనమృతికిఁ బ్రధానకారణముగా స్త్రీలఁ గొనిపోవుట నుంచుకొనినవాఁడు రావణుఁడని యుత్తరకాండమునఁ గలదు కదా.అత్తఱి నీవ్యాఖ్య యేమనఁగలదు? ఈభాగము ప్రక్షిప్త మనునా ? లేక యేమియు వ్రాయక యూరకుండునా ? చూడ వలసియున్నది. రావణుని కామవికారములన్నియు నటనము లని భావించిన మంచిది.

"అంగనాశతమాత్రం తు తం వ్రజంతమనువ్రజత్,
మహేంద్రమివ పౌలస్త్యం దేవగంధర్వయోషితః. ౧౦
దీపికాః కాంచనీః కాశ్చిజ్జగృహుస్తత్ర యోషితః,
... ...
బహుమానాచ్చ కామాచ్చ ప్రియా భార్యాస్తమన్వయుః. ౧౮
స చ కామపరాధీనః పతిస్తాసాం మహాబలః,
సీతాసక్తమనా మందో మందాంచితగతిర్బభౌ." ౧౯

అని మూలము. నిద్రాపరవశలయ్యును బ్రియపత్నులు శత మా తనివెంటఁ బోయిరి. ఆతఁడు మదించినవాఁడు కావున మంద గమనమునఁ బోయెను. అని యర్థము. ఈకథాధోరణిం గాం చినఁ బ్రియపత్నులంగూడి మందగమనమునఁ బోవుట కాము కునిలక్షణములు గావని తోఁచును. దిక్కుతెలియక పరుగెత్తు టకుబదు లడుగులు మందగతులం దెలుపఁగాఁ బోవుట హేత్వంతరమును దెలుపును. ఇచ్చో నించుక విచారింతము. స్వతంత్రు లెవ్వారును లేరనియుఁ గర్మవశంగతులే యనియు నీగ్రంథమునఁ బెక్కుతావులంగనినఁ దేలెడిని. భగవతి మహా

మాయ తలంచినట్లు కార్యము సాగును. అడ్డమే యుండదు. దాని నాపఁదలంప శక్తిగలవారే యుండరు. హనుమ శింశుపా వృక్షముపైఁ గూరుచున్నవాఁడు. సీతాపాతివ్రత్య మాతనికిఁ దెలియవలయును. రావణుఁడు రాకపోయిన నది యంత స్పష్టముగాఁ దెలియదు. మహామాయామాయామాహా యెట్లో యన్నిపను లట్లే సాగును గదా. కావున నామెయామాయా రావణునాయసమయమునఁ బురికొలిపెను. రావణుఁడు పరమభక్తుఁడు. శ్రద్ధాళువు. ఆసమయము దేవతాధ్యానానుకూలము. "బ్రాహ్మే ముహూర్తే చోత్థాయ" అన్నశాస్త్రము సుప్రసిద్ధమే. మహామాయ ప్రోత్సహింపఁగనే సీతాదర్శనమునకై యరుదెంచెను. అది దేవతారాధనమే గాక మఱే మగును? లోకమునకు వేఱుగఁ దోఁచునట్లుండును గాని సత్యమున నాతఁడు పరమ శాక్తుఁడు. అనఁగా సగుణబ్రహ్మోపాసకుఁడని యర్థము. కావున నాతఁడు జాముఱాత్రి మిగిలియుండఁగా సీతాదర్శనము చేయ నాతురంపడి యరుదెంచెను. సచ=ఆరావణుఁడు, కామపరాధీనః—కామ = సీతాదర్శనవాంఛకు, పరాధీనః=లోఁబడినవాఁడని యర్థము. పతివ్రతలగు దేవాదిజాతి పురంధ్రు లాతనివెంట నంటిరి. కాన్మై కాసక్తలు రారైరి. ఆ పుణ్యమున కెవరు తగినవారో వారే వాని ననుసరింతురు. కాని యెల్ల రనుసరింపఁజాలరు గదా.

> "యే యథా మాం ప్రపద్యంతే తాంస్తథైవ భజామ్యహం,
> మమ వర్త్మానువర్తంతే మనుష్యాః పార్థ సర్వశః."

అన్నగీతావాక్యము సర్వజనవిదితమే కదా. భగవతియగు సీతాదర్శనము నాపుణ్యకాలమునఁ జేయఁగలభాగ్య మెవ్వారికిం

గలదో వారే రావణువెంట రాఁదలంచిరని మన మెఱుంగ వలయును. ఈభావమే మహేశ్వరతీర్థులవ్యాఖ్యయందు స్పష్టముగాఁ దెలుపఁబడినది.

"తతః కాంచీనినాదం చ నూపురాణాం చ నిస్స్వనం,
శుశ్రావ పరమస్త్రీణాం స కపిర్మారుతాత్మజః. ౨౦
తం చాప్రతిమకర్మాణ మచింత్యబలపౌరుషం,
ద్వారదేశమనుప్రాప్తం దదర్శ హనుమాన్ కపిః." ౨౧

అని మూలము. దీనిభావ మేమి యని చక్కఁగాఁ బరికింతము. వాల్మీకియాశయము రావణుఁడు దుర్వృత్తుఁడనియే యగునేని యీ భాగము వారియవివేకిత్వమునే వెల్లడించును. జ్ఞానులలో నుత్తముఁడు రావణుఁడు. ఇదియంతయు నటనమే యని వాల్మీకిభావమేని యీభాగము వారిశీలమునే కొనియాడును. ఎట్లు? "అప్రతిమకర్మాణం, అచింత్యబలపౌరుషమ్"అనువిశేషణములు రావణున కీఁబడినవి. దురాత్ముఁడు, దుష్కార్యము చేయఁబూని వచ్చుచున్నాఁడు. అన్నభావము కవికిం గలిగిన నిచ్చో నిట్టివిశేషణములఁ బ్రయోగింపఁడు. ఈరెండువిశేషణములును రావణుని యుత్కృష్టతనే బోధించును. దుష్కర్మముల నాచరించువారికి "అప్రతిమకర్మాణమ్" అను విశేషణమును గవీశ్వరు లనుగ్రహింపరు. భగవంతుఁడు దుష్టనృపతి అన్నట్లు మన మెందైనఁ జూడఁగలమా. కావున వాల్మీకిమహాకవి రావణుని మనస్తత్త్వ మెఱిఁగియే యాయాయితావుల నాయాయివిశేషణముల నర్హ్మాతరాశయబోధకముల నుపయోగించెను. కొన్నితావుల నాతనిచర్య యేల యంతనింద్యముగా నుండునందురేని అతఁడు తన మృతిని గోరి మనోభావము నిత

రులకుం దెలుపక యట్లు నటించెనని మన మూహింపవల యును. ఈవిషయ ముత్తరకాండమునం గనుంగొనఁగలము. ప్రకృత మనుసరింతము. హనుమంతుఁ డారావణపత్నుల యొడ్డాణములయుఁ గాలియందెలయుఁ జెచ్చఁదగినధ్వనుల నాలించెను. ఒడ్డాణములధ్వనులు వృక్షాగ్రమునందున్న హను మకు వినఁబడెనఁగా దూరమునకు వినఁబడఁదగినంత వని కదా తేలెడిని. రావణుఁ డాయాఁరామద్వారమున నున్నాఁడు, అది చిన్నితోఁట కాదు. అం దనేకోపవనము లున్నవి. దివ్య సౌధము లున్నవి. బహువృక్ష లతాలతామండపాదులు గలవు. ఆయుద్యానమున మొదటనే సీత యేల యుండరాదని యడి గిన సమాధానము శ్రమంపడి చెప్ప నక్కఱలేదు. తమరే యోజించుకొనుఁడని చెప్పినఁ జాలును. అంతదూరమునుండి వినఁబడవలయునన్న నించుక గొప్పగా నుండవలయుఁ గదా. ఇది పూర్వకాలము నాచారమును దెలుపును. ఒడ్డాణములకు గజ్జెలుండును. "కింకిణి" అని తదర్థము గలశబ్దము. చిఱుగంట లని దానియర్థము. మొలనూలు ప్రధానాభరణము. అంద ఱొక్కసారి నడువఁగా నాధ్వనియుఁ గాలియందెలమ్రోఁత లును వినఁబడియుండును. కాలియందెలచప్పుడు దానికంటెఁ బెద్దది. అదియొక యందమగు నాభరణమా యనిన దాన ననే కలాభము లున్నవి. స్త్రీలు మందగమనలు. ఇంటిలోఁ దిరుగు నపు డాయందెలధ్వను లితరులకు వినఁబడకయుండ నడువ నేర్చుకొనవలయును. పురుషులవలె వడివడిగ నడువరాదు. అట్టి వెన్నియో కారణము లుండును. వాని నాలోచించియే యాకాలపువా రట్టి యాభరణముల నుంచిరి. మందగతియను నది స్త్రీల కాయురారోగ్యముల నిచ్చునది. ఇపుడు బంతియాంట

యాడుటకై ప్రతిబంధకములుగా నాయందె లుండునని కొం బోలు. వానిం దీసివైచిరి. ఆయురారోగ్యధ్వంసకములగు నాచారములే వృద్ధియగుచున్నవి. ఈకాలపుమార్పులయం దిష్టము గలవారల కాకాలపు టాచారములు నాభరణాదులు రుచించునని మనము నమ్మరాదు. ఎగురుట దుముకుట స్త్రీల కవయవలోపమును కల్పించునని సమర్థులయాశయము. పరువెత్తిన నారోగ్యభాగ్యము కలుగునని నవీనసంస్కర్తల యాశయము. వీరి కివియు వారి కివియు సరిపడునవి కావని మన మెఱుంగుట తెఱంగు. అశోకవనద్వారదేశమునకు రావణుఁడు రాఁగా హనుమ కాంచెనని కథాసారము. మృగములు పక్షులు లోనగువానికి దృష్టిపాటవము మెండు. మానవుల కంటెఁ జాలవిశేషదూరము వ్యాపించును. కావున దూరమందున్న రావణుని హనుమ చూడఁగల్గెనని మన మూహింపవలయును.

"తాభిః పరివృతో రాజా సురాపాభిర్మహాయశాః,
తన్మృగద్విజసంఘుష్టం ప్రవిష్టః ప్రమదావనం." ౨౭

అని మూలము. పైన వ్రాసినభావమునే యీభాగమునఁ గల "మహాయశాః" అను విశేషణము కూడఁ దెలుపుచున్నది. మృగపక్షులుగల ప్రమదావనమును రావణుఁడు ప్రవేశించెనని కథాసారము.

"స తథాప్యుగ్రతేజాస్సన్నిర్ధూతస్తస్య తేజసా,
పత్రగుహ్యాంతరే సక్తో హనుమాన్సంవృతోఽభవత్." ౩౦

అని మూలము. "రూపమేవాస్య మహిమానం వ్యాచష్టే."

అని కదా శ్రుతి. తేజోవిశేషము గొప్పదనమునే సూచించును. హనుమంతుఁడు మహాతేజస్వి యైనను రావణుని తేజోవిశేషమున నోడింపఁబడియెను. అనఁగా నంతకంటె నల్పతేజస్సు కలవాఁడని కదా యర్థము. ఇట హనుమంతునకు "సుగ్రతేజాః" అనువిశేషణ మీఁబడినది. అట్టివాఁడయ్యు నాకులజాంపము గలతావున నణఁగి యుండెను. హనుమంతునితేజస్సుకంటె రావణునితేజ మధికమని యిద్దానినుండి తెలిసికొనవచ్చును. ఇచ్చో నధ్యాత్మరామాయణమునఁ గలవిశేషములం బరికింతము.

"తతః కిలకిలాశబ్దో బభూవాంతఃపురాద్బహిః. ౧౩
కిమేతదితి సంలీనో వృక్షపత్త్రేషు మారుతిః,

... ...

దృష్ట్వా విస్మయమాపన్నః పత్త్రషండేష్వలీయత. ౧౪
రావణో రాఘవేణాశు మరణం మే కథం భవేత్,
సీతార్థమపి నాయాతి రామః కిం కారణం భవేత్. ౧౫
ఇత్యేవం చింతయన్నిత్యం రామమేవ సదా హృది,
తస్మిన్ దినే చార్ధరాత్రే రావణో రాక్షసాధిపః. ౧౬
స్వప్నే రామేణ సందిష్టః కశ్చిదాగత్య వానరః,
కామరూపధరస్సూక్ష్మో వృక్షాగ్రస్థో ఽనుపశ్యతి. ౧౭
ఇతి దృష్ట్వాద్భుతం స్వప్నం స్వాత్మన్యేవానుచింత్య సః,
స్వప్నః కదాచిత్సత్యస్స్యాదేవం తత్ర కరోమ్యహం. ౧౮
జానకీం వాక్శరైర్విద్ధ్వా దుఃఖితాం నితరామహం,
కరోమి దృష్ట్వా రామాయ నివేదయతు వానరః. ౧౯

ఇత్యేవం చింతయన్ సీతా సమీపమగమద్ధ్రువం,
నూపురాణాం కింకిణీనాం శ్రుత్వా శింజితమంగనా. ౨౦
సీతా భీతా లీయమానా స్వాత్మన్యేవ సుమధ్యమా.”

సుందరకాం. ౨ సర్గము.

అని. వాల్మీకిభావమునకు దీనికిని విశేషభేదమే యున్నట్లు కానఁగును. కాని యించుమించుగా నొకఁడే యనవలయు. ఈ భావమే ముందు వ్రాసియుంటిని గదా. స్వప్న మొక్కఁడే యించదధికము. ఒక్కవిషయమునే శ్రద్ధతో మనము చింతించుచుందుమేని యది ఫలించుకాలము మనకుఁ గలుగునేని ముందే యెట్లో యది యెఱిఁగించును. అది స్వప్నమూలము కావచ్చును. కారణాంతరము కావచ్చును. “ప్రమాణ మంతఃకరణప్రవృత్తయః” అన్నసూక్తి మఱువరానిది. రావణుఁడు విద్వద్వరేణ్యుఁడు. మహాతపస్వి. భగవన్మృతిగాంచనే జన్మించినవాఁడు. సనత్కుమారునికడ కరిగి మృతి యెప్పుడని యడిగినవాఁడు. కావుననే సీతాహరణమూలముగా నది యొదవునని నమ్మియున్నవాఁడు. అట్టివాని కిది యీనీవాంఛ నెఱవేఱుటకు సమయమని భగవంతుఁ డేరూపముననో తెల్పుట యాశ్చర్యము కాదు. కర్మ మాతనికి ఫలమునీయ నోరుతెఱచుకొని యున్నది. ఆతనువు రెండునెలలలోఁ బడిపోవ నెంచియున్నది. కర్మము ననుసరించి యాజీవుఁడు వేఱొకతనువునందాసపహించియున్నవాఁడు. కావున నాఫలమును దెలుపు స్వప్నము వచ్చుట యొక యద్భుతము కాదు. కావున సీతాసందర్శనమున కతఁడు వచ్చుట కామముచేత కాదని మనము తలంచుటుత్తమము.

రావణుని గని సీత భయంపడుట.

* రావణుఁడు వచ్చుచుంట దూరముననే కాంచి యోరుగాలికిఁ గదలు నరఁటిచెట్టువలె భయమున వడంకెను. ఆవిశాలాక్షి యాక్రూరునిం గని యూరువులచేఁ గడుపును, బుజములచే హృదయభాగమును గప్పుకొని విలపించుచుఁ గూరుచుండియుండెను. పాతివ్రత్యమే సాయముగలది గావున రిత్తనేలపయిం గూరుచుండి సకలభూషణార్హ యయ్యును భూషణములఁ దాల్పక పంకదిగ్ధయగు మృణాళికవలె రావణునకుం గనఁబడియెను. సంకలాశ్వములం బూన్చిన మనోరథము నధిరోహించి యాత్మవేత్తయగు శ్రీరామునికడ కరుగునదియుం బోలెఁ దన్నామస్మరణముం జేయుచుఁ దదాకారమును ధ్యానించుచు నియమము నూని భూతలమునఁ గూరుచుండి ధూమకేతు గ్రహగ్రస్తయగు రోహిణివలెఁ గుందుచుండెను. శీలాచారములు గలకులమునఁ బుట్టి దుష్కులమునం బెండ్లియై దుష్కులమున మరల జన్మించిన కన్యకరీతి వంతలపాలగుచుండెను. మిథ్యాపవాదములచేఁ గీడ్పడినకీర్తివలె, నభ్యాసబలము లేక విస్మృతమగు విద్యరీతి, అవమానింపఁబడినవానికిఁ దన్నవమానించినవానియెడలనుండు శ్రద్ధయట్లు, పూజాద్రవ్యాల్పత్వమున నొప్పు పూజభంగిని, బ్రతిహతమగు నాశవలె, భృత్యులనుష్ఠింపని రాజాజ్ఞవలె నుత్పాతవేళ జ్వలించు దిక్కువలె దుష్టాపహృత పూజాద్రవ్యములకరణి, హిమావృత పంకజలతయట్టులు, నిహతశూరసముదయ మగుసేనవలె, దేహసంస్కారత్యాగమునఁ గాంతిహీనయై యాజానకీదేవి

* ఇది పందొమ్మిదవసర్గమునఁ గలదు.

చూపట్టుచుండెను. అరణ్యానియందు మృగములచేఁ జిక్కి స్తంభమునకుం గట్టివేయఁబడిన యాఁడుగజమువలె నిష్టదేవతలం బ్రార్థించుచున్న ట్లాపురంధ్రీమణి కన్పట్టుచుండెను. అట్టి మహాసాధ్విని రావణుఁడు తనమృతికై తనమీఁద నాసక్తి గలుగు నట్లు చేయఁదొడంగెను.

మహాశయులారా! ఈభాగమున ననేకవిషయములు పరిశీలింపఁదగినవి కలవు.

"ఆచ్ఛాద్యోదరమూరుభ్యాం బాహుభ్యాం చ పయోధరౌ,
ఉపవిష్టా విశాలాక్షీ రుదంతీ వరవర్ణినీ." 3

అని మూలము. కంఠాధోభాగమును నడుమువఱకుఁ గనఁబడకుండఁ జేసికొనుట యుత్తమస్త్రీల కర్తవ్యమనునది ప్రాచీనాచారమని వాల్మీకి తెలుపుచున్నాఁడు. కామాతిరేకజనకములు హృదయభాగములు. వానిని మఱుఁగుపఱచుట మంచిదని పూర్వులభావము. ఆభాగములు కనఁబడుచుండుట యుత్తమమని యిక్కాలమునఁ గొందఱభావము. చూచుచున్న వాని విలువ తగ్గునని వీరి యుద్దేశము. కాని యది యించుకయైనఁ బాటింపఁదగనిమాట.

"న జాతు కామః కామానాముపభోగేన శామ్యతి."

అనుసూక్తి యెంద ఱెఱుంగుదురు. సర్వదా చూచుచున్న వస్తువులమీఁదఁ బ్రీతి తగ్గినదా? తగ్గుననుట యుక్తియుక్తము కాదు. కామజనకము లగువానిం గనఁబడకుండఁ జేయుటే యుత్తమము. చూచువారు తమరు చూచువస్తువుతత్త్వమేమని చిరకాల మాలోచించుచుండిన నప్పటికి వానిమీఁది యాశ తగ్గును.

"నారీస్తనభరనాభీదేశం దృష్ట్వా మా గా మోహావేశం,
ఏతన్మాంసవసాదివికారం మనసి విచింతయ వారంవారం."

అనుసూక్తి మీఁదియర్థమును బోధించును. కామోద్రేకము నకు నేవి మూలములో వానిం గాంచినపుడు వీనితత్త్వ మే మని యూహించువారు పెక్కం డ్రుండరు. కావున నట్టి వానిని మఱుఁగుపఱచుటయే యుక్తమని యెన్నఁదగియున్నది. సంస్కర్తలలోఁ బెక్కండ్రీవిషయమునే యెఱుంగరనుట యుక్తివిరహిత మగుమాట కాదు. మంచియాచారములను గూడ మనకు రామాయణము బోధించుచున్నదని మన మూహించి యాయాభాగములం బరికింపవలయును. ఊరక పారాయణముచేసిన సంపూర్ణ ఫలము కలుగదు.

"సమీపం రాజసింహస్య రామస్య విదితాత్మనః,
సంకల్పహయసంయుక్తైర్యాంతీమివ మనోరథైః. ౭
శుష్యంతీం రుదతీమేకాం ధ్యానశోకపరాయణాం,
దుఃఖస్యాంతమపశ్యంతీం రామాం రామమనువ్రతాం." ౮

అని మూలము. ప్రాతీతికార్థము స్పష్టము. ఈభాగ మొకవిశేషమును దెలుపుచున్నది. ఉపాసకుఁడు శాస్త్రవిహితపద్ధతి యిది యని యెఱింగి యుపాస్యదైవము దాపునకు మనస్సను పేరిటి రథమునకు సంకల్పహయములం బూన్చి పోవలయును. అనఁగా నభీష్టదేవతాసాన్నిధ్యమును జేర సంకల్పింపవలయును. ఎట్లు సంకల్పింపవలసినదియు శాస్త్రము తెల్పును. దాని ననుసరించి సంకల్పింపవలయు. అనఁగా నెట్టిసంకల్ప మనిష్టదాయకము కాదో యాపద్ధతి శాస్త్రము తెల్పును. ఈయర్థము "విదితాత్మనః" అనుదానినుండి తేలును. శుష్యంతీమ్ = తనువును

గృశింపఁ జేయవలయును. అనఁగా దేహసంరక్షణమే ప్రధానముగాఁ జూచుకొనుచుండరాదని భావము. రుదతీమ్ = ఎట్లీకార్యము నెఱవేఱునోకో యని వగచుచుండవలయునని భావము. అది తదేకాగ్రతను బోధించును. అనవరత తచ్చింతన నీయది తెలుపును. ఏకామ్ = అన్యసహాకారము వదలవలయును. "ఏక స్తపః" అన్నన్యాయ మున్నదియే కదా. ఇతర సహాయాపేక్ష మనోదౌర్బల్యమును బోధించును. భగవంతుఁడు రక్షకుఁడు వలసినచోటఁ దోడ్పడ నుండఁగా నల్పుని వేఁడొకని గోరనేల యనుభావ మీయది కల్పింపఁగలదు. ధ్యానశోకపరాయణామ్=ధ్యానమునుశోకమం దాసక్తి యుండవలయును. ధ్యానమన నేమి ?

"ధ్యానంనామ. అంతరాంతరా వృత్యంతరవలీ ప్రత్యయైకతానతా." అని దానిలక్షణము.

" 'ధారణా విషయే ఏక ప్రత్యయసంతతిః.' ఇతి హేమచంద్రః.
'అద్వితీయవస్తుని విచ్ఛిద్య విచ్ఛిద్యాంతరేంద్రియవృత్తిప్రవాహః.' ఇతి వేదాంతసారః.

శ్లో. 'తద్రూపప్రత్యయైవైకసంతతిశ్చాన్యనిస్పృహా,
తద్ధ్యానం ప్రథమైరంగైషడ్భిర్నిష్పాద్యతే నృప.'

'అస్యార్థః తద్రూపస్య ధారణాసిద్ధస్య వస్తునః ప్రత్యయా యస్యాం సంతతౌ సా ఏకావచ్ఛిన్నా సంతతిః, అన్యనిస్పృహా=విషయాంతరేణావ్యవధీయమానా, విజాతీయప్రత్యయాంతరితః సజాతీయప్రత్యయప్రవాహో ధ్యానమిత్యర్థః. తత్ర ప్రథమైర్యమాదిభిర్ధారణాంతైః షడ్భిరంగై ర్నిష్పద్యతే ఇతి తట్టీకా.'

శ్లో. 'బ్రహ్మాత్మచింతా ధ్యానం స్యాద్ధారణా మనసో ధృతిః,
అహం బ్రహ్మేత్యవస్థానం సమాధిర్బ్రహ్మణస్థితిః.' ఇతి గారుడీ."

అని శబ్దకల్పద్రుమము తెల్పుచున్నది. ధ్యానయోగ మను చోట"ధ్యానమేవ యోగః"అని కదా సమాసము. ఇందు నట్లే "ధ్యానమేవ శోకః. తస్మిన్ పరాయణామ్" అని సమాసము. ఇచట శోకమనఁగా నేడ్చుట యని కాదు. నిరంతరచింతన యని యర్థము. అట్టియాసక్తి గలుగవలయునని భావము. దుఃఖస్యాంత మపశ్యంతీమ్ = ఈవిచార మెప్పుడు నశించునో కదా యని యూహించుట యని యర్థము. ఇదియు నాకీ విచార మెపుడు పోవునా యను సదుద్దేశమును దెలుపును. రామమనువ్రతామ్=అభీష్టదేవత ననుసరించునదియని యర్థము. ఇష్టదేవతానువర్తనమే తపోలక్షణమని భావము రామామ్= స్త్రీలింగమునుబట్టి బుద్ధియనునర్థ మూహ్యము. ఇట్లు అభీష్ట దేవత నుపాసింపవలయు ననుభావ మీభాగమునుండి తేలె డిని. దేహసుఖమును గోరక (దేహమును రక్షింపక యని యర్థము కాదు. అదియే ప్రధానముగా భావింపక యనియే యర్థము) తాఁబూనినకార్య మెపుడు ఫలించునా యనువిచా రము గలిగి యొంటరిగానుండి యిష్టదేవతా కల్పితరూపమును మదినిడుకొని దానినేచూచుచు మనస్సు చంచలముగా నున్న యపుడు వగచుచు నాకష్ట మెపుడు గట్టెక్కునా యనువిచా రము మిక్కిలియుఁ గలిగి భగవంతు ననువర్తించుచు హయ ములవలె వడిగాఁబోవు సంకల్పములు చేయుచు మనస్సను రథ మునెక్కి అనఁగా దానిని లోఁబఱచుకొని తననిష్ఠను సాగింప వలయు నని యిందుండి సారమును గ్రహింపవలయును. ఇట్టి యర్థము ప్రకరణవిరుద్ధము కాదా యందురేమో, కాదు.

సీత చేయుకార్య మేది? శ్రీరామప్రాప్తిరూపతపస్సే కదా. దానింబట్టి పైన వ్రాసినయర్థ మనర్థము కాదని యూహింప వలయును. శ్రీరామాయణమున వాల్మీకి యనేకధర్మము లుప దేశింపఁ దలంపు గొన్నవాఁడని ముందే వ్రాసియుంటిని గదా. దాని ననుసరించి యిచ్చో నీభావ మూహింపఁదగునని వ్రాసి తిని. ప్రకరణవిరుద్ధముగాని విధివిరహితముకాని కాదని మా త్రము విన్నవింతును. దీని నంగీకరించుట మీయిష్టములోనిది. వాల్మీకిముని మఱియుఁ గొన్ని సద్విషయములను దెలుపుచు న్నాఁడు.

"వృత్తశీలకులే జాతామాచారవతి ధార్మికే,
పునస్సంస్కారమాపన్నాం జాతామివ చ దుష్కులే." ౧౦

అని మూలము. పూర్వులమర్యాదను మీఱక సత్స్వభావము గలిగి విహితకర్మానుష్ఠానము గలిగినకులమున జనించినకన్యక దుష్కులమునఁ బుట్టినవానిం బెండ్లియాడి దుష్టవంశమున మరల జన్మించినట్టి దగునని భావము. రెండవజన్మ మనఁగా ద్విజత్వలక్షణమగు నుపనయనము. స్త్రీలకు నుపనయనస్థానీ యము వివాహమని యర్థము. వివాహము కాఁగా ద్వితీయ జన్మము వచ్చును. కనుకనే గృహనామగోత్రాదులు మాఱి పోవును. ఉత్తమకులసంభూత యగు నొకకన్య దుష్కుల మున కీఁబడును. అది వృత్తశీలాచారములు గలదిగాదు. కను కనే దుష్కుల మనఁబడును. అట్టికులమున నట్టివిగలకులమునఁ బుట్టినకన్య వివాహమయి ద్వితీయజన్మము గలదగు. అనఁగా దుష్కులము కలదగునని యర్థము. వృత్తశీలసదాచారములు గలయింటఁ బుట్టినను దుష్కులమున కీఁబడినది గాన జన్మము మాఱఁగా దుష్కులము గలదగునని భావము. ఇందలిసార

మేమి? సదాచారాదులు లేనివంశమునుండి కన్యకలను గ్రహింపవలయు. ఎవరు? సదాచారాదులు గలవారు. దాన లాభ మేమి? వివాహముచే నక్కన్యక సదాచారాదులు గలవంశము గలదగును. కనుక నే

"శ్రద్ధధానశ్శుభాం విద్యా మాదదీతావరాదపి,
అంత్యాదపి పరం ధర్మం స్త్రీరత్నం దుష్కులాదపి. ౨౩౮
విషాదప్యమృతం గ్రాహ్యం బాలాదపి సుభాషితం,
అమిత్రాదపి సద్వృత్త మమేధ్యాదపి కాంచనం. ౨౩౯
స్త్రియో రత్నాన్యథో విద్యా ధర్మశ్శౌచం సుభాషితం,
వివిధాని చ శిల్పాని సమాదేయాని సర్వతః." ౨౪౦

మను. ౨ అధ్యా.

"స్త్రీరత్నం. ఆత్మాపేక్షయా నికృష్టకులాదపి పరిణేతుం స్వీకుర్యాత్"

అని కుల్లూకభట్టు. దీనింబట్టి యసవర్ణవివాహము మనుసమ్మతమని నూత్నసంస్కారాభిలాషువు లందురు కాంబోలు. మనుహృదయ మదికాదు. కువివాహములు పనికిరావని శాసించినందున నిది దానిని బోధింపదు. మరేమనిన నుత్తమస్త్రీలక్షణములు గలకన్యక తనకంటె భాగ్యాదులచేఁ గొఱఁతగాంచిన కులమునుండి తెచ్చుకొనవలయుననియు భాగ్యాదు లున్నంత మాత్రమున నుత్తమలక్షణములు లేనితావున నుండి తెచ్చుకొనరాదనియు మనుస్మృతిభావము. స్త్రీరత్నమ్మనుపద మే యీ యర్థమును బోధించును. బీదయింటినుండి తెచ్చుకొని గొప్ప యింటికిఁ గన్య నీవలయునన్నసామెత యీ శాస్త్రమునుండియే కలిగినది. దుష్కులమునకుఁ గన్య నీయరాదనునదియే యిందలిసారము. ధనముం గాంచి కొందఱు కన్యల నిత్తురు.

అది మంచిది గాదని యిది విధించుచున్నది. మఱియు రెండవ వివాహము స్త్రీలకు ననర్హమని తేటపఱచుచున్నది.

"అనువ్రతాం రామమతీవ మైథిలీం
ప్రలోభయామాస వధాయ రావణః." ౨3

అని మూలము. ఇట్టి మహాసాధ్విని సీతాదేవి తనమరణము నకై తన్నుఁ గోరఁ దలంపుగొనుచందమున మాటలాడెనని భావము. అధ్యాత్మరామాయణార్థమే కదా యిది తెలుపు చున్నది. తనమరణముకొఱకు రావణుఁ డామెను గోరెననఁగా భావమేమి? ఈసాధ్వి నవమానించి మాటలాడిన శ్రీరాముఁ డాగ్రహించి తన్నుం జంపుననియే కదా యతనిభావము. భగవంతునితో ద్వేషించి మృతి గనవలసినట్లు గదా భగవ దాజ్ఞ. అపుడతని దుష్టుఁడని యెట్టు లనవచ్చును? తెలిసియే యిట్లు నటించెనని యంగీకరింపక తప్పదు. తెలిసి వలయునని యపరాధము చేయువాని కాదుష్కార్యమున నాసక్తి యుండు ననుట వెఱ్ఱితనము కాదా. శ్రీరామునిచే మృతిగల్గవలయు ననియే యతఁడు నిందించినట్లు నటించెను గాని కామోపహిత చిత్తుఁడు కాఁడని యీభాగము మనకుఁ దేటపఱచుచున్నది.

రావణుఁడు సీతను ప్రార్థించుట.

* రావణుఁ డారీతిగా వగచుచుఁ గరుణింపఁదగిన స్థితి యందున్న యాజానకిని సాభిప్రాయములగు మధురభాషణ ముల నాసక్తితోఁ దనహృదయము నిట్లు తెలిపెను. ఓరం భోరూ! నన్నుం గని భయమున హృదయమును గుఱిని

* ఇరువదవసర్గమునఁ గలకథ యిది.

మాటుపఱచుకొని యుండఁ గోరినట్లు గనఁబడకున్న దానవు. విశాలాక్షీ! శుభాంగి! నీవు సర్వలోకముల మనముల హరించుచున్న దానవు. కాన నాకును మిక్కిలి ప్రీతిని గలిగించుచున్న దానవు. కనుక నిట్టి నిన్నుం గాంచఁ గోరుచున్నాఁడను. నన్ను గౌరవింపుమీ. ఇచ్చోట మర్త్యులుగాని కామరూపులగు రక్కసులుగాని నీకు భీతినిగలిగింపఁ గోరువా రెవ్వరును లేరు. నేననఁగా నీకు మిక్కిలి హితుఁడను. కనుక నామాట నమ్మి భయము వదలిపెట్టుము. భీరూ! పరస్త్రీగమనదోషము నాకుఁ గల్గింపవలదు. పరస్త్రీలను బొందుటయు, బలాత్కారమున వారి నపహరించుటయు రాక్షసులకుఁ గల్గినయాచారము. ఇది నిశ్చితము. కులధర్మము నాశ్రయించినవారలకు దోషము కలుగదు. విశేషించి పుణ్యము కూడఁ గలుగును. ఈ విషయ మిట్టిది. ఐన నీవు నన్నుఁ గామింపక యున్న దానవు. కాన నిన్నుమాత్రము నే స్పృశింపను. కనుక నావిషయమున నీకత్యంతవాంఛ కలుగుఁగాక. దేవీ! భయంపడకుము. నన్ను విశ్వసింపుము. వాస్తవముగా నాయందు స్నేహ మునుపుము. ఈరీతిగా దుఃఖించుచుండకుము. ఓజానకీ! ఏకవేణిని ధరించి భూతలమున శయనించి చింతాసాగరమున మునింగి మలినాంబరమును దాల్చి యసమయమున నుపవసించి యుండుట నీకు నర్హములు కావు. వీనిని వదలిపెట్టుము. నీవు నన్నుం జేరి వివిధపుష్పమాలికలు దివ్యశ్రీచందనము నమూల్యాంబరములు దివ్యాభరణములు ధరించి యుత్తమపానీయముల నానుచు మేటిశయ్యాసనముల ననుభవించుచు నృత్తగానములచేఁ గాలముంబుచ్చుచు సుఖంబుండుము. సుదతీ! పురంధ్రులలో నుత్తమురాలవు. ఇట్లుండుట న్యాయము కాదు. సొమ్ములం

దాల్పుము. నాకడనుండియు భూషణవిరహిత వయియుండుట యర్హము కాదు. విశేషించి యనర్హము. మనోహరమగు జవ్వనము పొడమియున్నది. అది వ్యర్థముగా గడచుచున్నది. ప్రవహించి పోయినజలము మరల రాదు. అట్లే యీజవ్వనము కూడ మరల రాదు. కాన నిత్తటినే భోగముల ననుభవింపుము.

ఓ శుభదర్శనా! లోకమున నెందుఁగాని నీవంటిరూపము గలది మఱొకతుక లేదు. కనుక రూపములు నిర్మించు బ్రహ్మదేవుఁడు నిన్ను సృజించి యింతకంటె రూపాతిశయము గలదాని నిర్మింప వలనుపడదని నిశ్చయించి యాప్రయత్నమునే మానినాఁడని తలంచెదను. సాటిరూపవయస్సుల నివ్వటిల్లు నిన్నుఁగని యానలువయైనఁ బ్రీతిగలవాఁ డగును. ఇఁక నితరులమాట చెప్పనేల? చంద్రబింబాననా! నీయంగకములలో దేనింగాంచినను దృష్టి నద్దానినుండి మరల్పఁ జాలకయున్నాను. దేవీ! నాకు భార్యవగుము. నేను బరపురుషుఁడ ననునజ్ఞానము వదలుము. నీకు శుభంబగుఁ గాక. నేను బెక్కుతావులనుండి యుత్తమస్త్రీలను బెక్కండ్రఁ దెచ్చితిని. నీకు శుభంబగుఁగాత. వారలందఱకన్న నీవు నాకు నగ్రభార్యవుగా నుండుము. భీరూ! సకలలోకములనుండి తెచ్చిన యుత్తమరత్నములను నారాజ్యము నీ కర్పించితిని. నేను నీకు భృత్యుఁడ నైతిని. నేను నీ భూమినంతయు జయించి నీతండ్రి కిచ్చెదను. న న్నెదిరించువాఁడు నా కగపడలేదు. నాపరాక్రమమెట్టిదో వేఱుగఁ జెప్పవలయునా? నాకు శత్రువులయిన వారిలో దేవాసురు లనేకపర్యాయములు నన్ను మార్కొని యమని నొనరించి భంగమునొంది పరువెత్తిరి. ఇఁకఁ దక్కిన

వారిమాట వచింపనేటికి? దేవీ! నాయందలి కరుణావిశేషమున నలంకరించుకొనుము. సకలాభరణముల నంగకములు వెలయుచుండుఁ గాక. సకలాలంకృతుల నొప్పు నీరూపమును జూడఁ గోరుదును. వరాననా! చక్కఁగా నలంకరించుకొని వలసిన భోగముల ననుభవింపుము. మద్యవిశేషముల నానుము. క్రీడింపుము. నీప్రీతికిఁ బాత్రులగువారికెల్ల యథేష్టముగా భూమిని ధనముల నిమ్ము. నాయందు విశ్వాస ముంచి విశేష ప్రీతి నునుపుము. అనుమానింపక ధైర్యమూని యేయేపనులు వలసిన నన్నింటికి నన్ను భృత్యునిగాఁ బంపుము. నీవు సంతోషమున నిరంతరము క్రీడించుచుండఁగా నీబంధువులందఱుం గని ప్రీతినొందుదురు. కల్యాణీ! నాసమృద్ధిని నాసంపత్తి కీర్తులను జూడుము. వల్కలాజినములను ధరించి వనవాసుఁడయి యుండు రామునితో నీకుఁ బనియేమి? జయములేక సంపద పోఁగా వనవాసుఁడయి వానప్రస్థవ్రతము నూని భూమిపై శయనించియుండు రాముఁ డింకను బ్రదికియున్నవాఁడో లేఁడో యనుసందేహము నాకుం గలదు. బలాకపత్త్రులు పురోభాగమున నుండుటవలన నల్లగానుండు మేఘము లావరింపఁగా నంతర్హితుఁడై యుండువెన్నెలనుజూడ నలవిగానియట్లు నా వశమున నున్ననిన్ను రామునకుఁ జూచుటకే శక్యముగాదు.

హిరణ్యకశిపుఁడు ఇంద్రునివశమున నున్న తనభార్యను మరల నారదునిమూలమునఁ బడసినాఁడు. అట్లే నావశమున నుండు నిన్ను రాముఁడు మరలఁ బడయఁగలఁ డనుకొంటివి కాఁబోలు? అతఁ డెట్టిప్రయత్నము చేసినను నావశముననుండు నిన్నుఁ బడయఁజాలఁడు సుమీ. భీరూ! నీసుస్మిత మెంత మనోహరము! సుదతీ! నీ నేత్రములయందమే యందము.

నీవిలాసములు వచింపఁదరమా? ఇంతటిసౌభాగ్యము కలదాన వయ్యు భీరువుగా నేల యైతివి? ధైర్యము కలుగలేదు. గరుడుఁడు సర్పముల హరించునట్లు సౌభాగ్యమున నామనస్సు నపహరించుచున్నదానవు గదా. మాసిన పట్టుచీరఁగట్టుకొని కృశించి యించుకయు నలంకరించుకొనక యుండుతఱి నే నిన్నుం గన్నంతనే భార్యలయందు నాకుఁ బ్రీతి కలుగకున్నది. నీవు మంచివస్త్రమును ధరించి చక్కఁగా నలంకరించుకొని సంతోషాంబుధి నోలలాడుచుండఁగాఁ గాంతునేని యిఁక నెట్లుండుదునో? సీతా! నాయంతఃపురమున సమస్తశుభలక్షణ సంపన్నలగు నుత్తమకాంత లెందఱున్నారో వారలకందఱకు నీ వీశ్వరివిగా నుండుము. నీలకుంతలా! ముల్లోకములందు నుత్తమలగు నాభార్యలందఱు నప్సరసలు లక్ష్మీదేవికిఁ బరిచర్య చేయునట్లు నీకుం బరిచర్య చేయుచుందురు. సుభ్రూ! కుబేరుని జయించి తెచ్చిన సకలరత్నములను, నే గెల్చిన లోకములను నీవిగా గ్రహించి చక్కఁగా సుఖముగా ననుభవింపుము. నన్నుం బతిగా గ్రహించి సుఖం బనుభవింపుము. దేవీ! రాముఁడు తపోబలపరాక్రమ ధన తేజఃకీర్తులలో దేనియందుఁ గాని నాకు సాటిగాఁడు లలనామణీ! నీయిచ్చవచ్చినట్లు మద్యములం ద్రావి సుఖముగా విహరింపుము. క్రీడింపుము వలసినభోగముల ననుభవింపుము. ధనరాశి నీయధీనము చేసెదను. భూమినంతయు నర్పింతును. నీయందుఁ బ్రీతియునిచి సుఖముగా రమింపుము. నీవిట్లు సుఖముగానుండ నిన్నుం గూడి బంధువు లానందింతురు గాక. రమణీయసాగరతీర కానసములందు సకలాలంకారములతో నాతోడఁ గ్రీడింపుము.

మహాశయులారా! ఈభాగ మీకాండమునకు హృదయస్థానీయము. విమర్శింపఁదగినదని వేఱుగఁ జెప్పవలయునా! సీతారావణసంభాషణ ఘట్టమిది. మహాకవి వాల్మీకిమునిచంద్రుఁ డిందుఁ దనభావమును వెల్లడించెను. ఇతరస్థలమున ననఁగా సీతాహనుమత్సంభాషణమునఁపు డిట్టిపదముల నేల యుపయోగింపలేదో యోజింపవలయు. ఇచ్చోట మాత్రమే యెవరికి నేయర్థ మిష్టమో యాయర్థముతేలునట్లు శబ్దముల నుపయోగించుటకుం గతమేమి? రావణుఁడు కామాతురుఁడై సంభాషించెనని వాదించువారికి నిందు సంపూర్ణావకాశము కలదు. అతఁడు మహాభక్తుఁడు. కామి కాఁడు. భగవతియగు సీతాదేవి నారాధింపనెంచెనని వాదించువారికి మిక్కిలి యవకాశ మిందుఁ గలదు. ఇచ్చోట నేల యిట్లు మహాకవి యవకాశముం గల్పించెనని మన మూహింపవలయును. రావణుఁ డనఁగా విష్ణుసేవాపరతంత్రుఁడు. జయవిజయులను ద్వారపాలకులలో నొకఁడు. కుంభకర్ణుఁడు నందొక్కఁడే. ఇది వారికి రెండవ జన్మము. వైరమూనిన మూఁడుజన్మములలో నాచెంతకు రాఁగలరనికదా భగవదాజ్ఞ. కారణజన్ములుగా వీరి నంగీకరింపవలసి యుండును. తక్కినరక్కసులలో వీరొకరని భావింపరాదు గదా. అందును బరమేశ్వరు నలరించినపుణ్యాత్ముఁడు రావణుఁడు. సకలవేదవేదాంగపారగుఁడు రావణుఁడు. పెద్దల సేవించినవాఁడు రావణుఁడు. సనత్కుమారునికడకు బోధార్థియై వెళ్లి తనచావున కేది ప్రధానకారణమని యడిగి వారు చెప్పినమార్గము ననుసరించి ప్రవర్తించుచుండువాఁడు రావణుఁడు. శ్రీరాములబలపరాక్రమముల విని తాఁ బరాక్రమించి మృతినొందనున్నవాఁడు రావణుఁడు. ఇట్టివాఁడు

కామాతిరేకమున సంభాషించెననుట యుత్తమమో, కామము నభినయించుచుఁ దనభక్తిభావము తేటపడునట్లు సంభాషించె ననుటుత్తమమో పెద్దలే యూహింపఁదగినవారు. ముఖ్యముగా నీఘట్టముననే యిట్లు చక్కనియవకాశము కలుగఁ జేయుశబ్దజాల ముపయోగింపఁ గతమేమని మాత్రము మన మూహింపక తప్పదు. విమర్శించునపు డొకసిద్ధాంతము మది నుంచుకొని యదికా దిదియని పలుకరాదు. ఏది యిందుఁ బ్రధానముగా నున్నదని యోజింపవలయును. ఒకసిద్ధాంతము మన కిష్టపడనంతమాత్రమున నది సిద్ధాంతము కాక పోదు. సర్వసిద్ధాంతమే లేదుకదా.తమమతమున కనుకూలము కాని యంతన యది యపసిద్ధాంతము కాదని మన మూహింపవలయు. అట్లూహింపనిచో దేవానాంప్రియులమే మన మగుదుము. ఈనియమముల నాలోచించి యిచ్చో విమర్శింపఁ బూనుకొందము.

"స తాం పతివ్రతాం దీనాం నిరానందాం తపస్వినీం,
సాకారై ర్మధురైర్వాక్యైర్న్యదర్శయత రావణః." ౧

అని మూలము. "సాకారైః = సేంగితైః" సాభిప్రాయములని యర్థము.అనఁగా నితరులకుఁ దెలియకయుండఁదాఁ జెప్పఁదలఁచు కొన్నమాటలను వినిపించుట యని భావము. పదుగురుండఁగా నెవరితో నేమాటలు జెప్పఁ దలఁచుకొందురో వారికే యర్థమగునట్టులు, ఇతరుల కాయర్థము బోధపడకుండునట్లు చెప్పు మాటలకే సాభిప్రాయములని నర్మగర్భములని పేరు. రావణుఁడు కామాతురుఁడని యచ్చటివా రెఱుంగుదురు. సీతను దెచ్చినది భోగేచ్ఛచేతనే యని కావలివారు కూడ నెఱుంగుదురు. అట్టిచోట నలుగురికిఁ దెలియకయుండఁ దనభావమును

సీత కెఱింగించెననఁగా నర్థమేమి? తనహృదయమునఁ గల భావ మచటివా రెఱుంగరాదని కదా. రావణు నుద్దేశము. కామవిషయ మది కాదని కదా సారము. అదియేదైన నెల్ల రెఱింగినదియే కాన నద్దాని కింత గంభీరార్థముగల మాట లేల? నన్నెపుడు పెండ్లియాడుదువు? అన్నం జాలునే. కావున నేదో గంభీరాభిప్రాయమునే రావణుఁడు సీతాదేవి కెఱిం గించెననియు నితరుల కాభావము తెలియఁగూడదని యతఁడు భావించెననియు మన మెఱుంగవలయును. కొందఱకొఱకు నిచ్చట సాభిప్రాయము లనఁగా నెట్టివో యొక్కయుదా హరణముచేఁ దెలుపుచున్నాఁడను.

"ఆః కర్ణజ్వరకారి కంకణఝుణత్కారం కరౌ ధూన్వతీ,
కిం భ్రామ్యస్యటవీశుకాయ కుసుమాన్యేషా ననాందా గ్రహీత్."

పుష్పబాణవిలాసము.

కొందఱు నవయువతులు ఎలదోఁటకుఁ బుష్పాపచయవ్యాజ మున వెళ్లిరి. వారివారిసకియ లందం దుండిరి. ఒకయువతి కాంతునింగూడి లతాగృహమున నుండుతఱి నామె యాఁడు బిడ్డ యచ్చోటికిఁ బుష్పాపచయమునిమిత్తము వచ్చుచుండెను. ఆవిషయ మావిహరించు కాంత కెఱిఁగించుట తారుపుఁగత్తియ పని కదా. స్పష్టముగాఁ దెలుపరాదు. తెలుపకున్న మానహాని యగును. అట్టితఱి వచ్చుచున్న స్త్రీకిఁ దెలియక యుండునట్లు, లోపల విహరించుచెలి కావిధము తెలియునట్లు, ఆఁడుబిడ్డ యనుమానము నొందక యుండునట్లు చెప్పవలయుఁ గదా. ఆ మాటలకే సాభిప్రాయములని నర్మగర్భములని పేరు. అడవి చిలుకకొఱకు కేల భ్రమించెదవు. ఇదిగో నీయాఁడుబిడ్డ పూలు కోయుచున్నదిలే. అనఁగా గ్రొత్తమగనితో నేల మాట

లాడెదవు. సీయాఁడుబిడ్డ దగ్గరకు వచ్చుచున్నది లెమ్ము. అని తెలిపెను. ఇట్టిసందర్భ మిచ్చోఁ గలదా. కావలియుంచిన స్త్రీలతో సీత తన్నుఁ బెండ్లియాడునట్లు బోధింపుమని స్పష్టముగాఁ జెప్పియే యుండెను. ఇఁకఁ గ్రొత్తవా రెవరు? కూడ వచ్చినపత్నులనవలయు. నాపత్నులందఱు నీకు దాసికలగుదు రని స్పష్టముగా నిందే తెలుపును. కాన నీసాభిప్రాయవాక్యముల కేదో విశేషార్థమొకటి యుండవలయుఁ గదా. అది యేది? తన హృదయమునఁ గలభావము. అది యెట్టిది? భక్తిని దెలుపున దనక తప్పదు. కావుననే యీఘట్టముననే మహాముని వాల్మీకి విశేషార్థోపబృంహితములుగా వాక్యముల నిచ్చోఁ బ్రయోగించెను. వాని విమర్శించి మన మెఱింగిననే ఫలము గలుగును.

"మాం దృష్ట్వా నాగనాసోరు గూహమానా స్తనోదరం,
అదర్శన మివాత్మానం భయాన్నేతుం త్వ మిచ్ఛసి." ౨

అని మూలము. విశేషార్థమే వ్రాయఁదగుం గదా. జననీ! నీసేవకుఁడను.పుత్త్రసముఁడు కదా భృత్యుఁడు. అట్టివాఁడనగు నన్నుం గాంచి భయమునొంది హృదయము నేల మఱుఁగు పఱచెదవు? నీహృదయమున నన్నుఁ దలంపుము. ఉదరమను పదము పుత్త్రుఁడ ననునర్థమున కుదోత్యతక మని యూహింపవలయును. నీకడుపు చల్లఁగా నుండుఁగాక. అనఁగా నీసంతానము క్షేమముగా నుండుఁగాక యని కదా యర్థము. ఇందు నిట్లే గ్రహింపవలయు. అనఁగా సీతాదేవీ! నీహృదయమున న న్నుద్ధరించుతెఱం గూహింపుము. నీవు స్మరించినంతన శ్రీరాముఁ డరుదెంచును. శాపవిముక్తిం గావించును. కాన ఆపని త్వరితముగాఁ జేసి నన్ను రక్షింపుమా యని సారము. కరుణాకాలవాలము హృదయము కదా. దానినేల మఱుఁగు

పఱచెద వనఁగా నేల నన్ను స్మరింపవని భావము. స్తనశబ్దము నకు హృదయమని యె ట్లర్థము చెప్పవచ్చునందు రేమో.

"వాపీ కాపి స్ఫురతి గగనే తత్పరం సూక్ష్మపథ్యా
సోపానాళీ మధిగతవతీ కాంచనీమైంద్రనీలీం,
అగ్రే శైలౌ సుకృతిసుగమౌ చందనచ్ఛన్నదేశౌ
తత్రత్యానాం సులభమమృతం సన్నిధానాత్సుధాంశోః."

అనుచోట శైలశబ్ద మె ట్లుపమానబలమున స్తనార్థద్యోతకమో యట్లే యిందు హృదయార్థద్యోతక మని గ్రహింపవచ్చును. ఆశ్రయ మొకటి. ఆశ్రయి యొకటి. కావున నీయర్థమసంగతము కాదు.

"కామయే త్వాం విశాలాక్షి బహుమన్యస్వ మాం ప్రియే,
సర్వాంగగుణసంపన్నే సర్వలోకమనోహరే." 3

అని మూలము.

"విశాలా కల్యాణీ స్ఫుటరుచిరయోధ్యాకువలయైః
కృపాధారా ధారా కిమపి మధురాభోగవతికా,
అవంతీ దృష్టిస్తే బహునగరవిస్తారవిజయా
ధ్రువం తత్తన్నామవ్యవహరణయోగ్యా విజయతే." ౪౯

అని శంకరభగవత్పాదులు విశాలాశబ్దము సౌందర్యలహరియం దుపయోగించిరి. వాల్మీకి విశేషార్థద్యోతనార్థమే యీ పదము నుపయోగించెను. భగవతి పూజానామములలో విశాలాక్షి యొకటి యని యెఱుంగనగు. ఇది కృపావిశేషార్థద్యోతనార్థము. కృపాసముద్రురాలవనియే నిన్నుఁ గోరుచున్నాను. "మాం బహుమన్యస్వ." కనుక నన్ను విశేషించి యనుగ్రహిం

పుము.నీకటాక్షవీక్షణముల నాపైఁ బొలయింపుమని భావము. ఫలాభిసంధిరహిత సత్కర్మానుష్ఠాన మిదియే. కరుణయుంచు మనఁగా నది యొక కామము కాదా యందురేమో. మోక్షేచ్ఛయు నట్టిదే యనవచ్చును. ఆముష్మికసుఖాభిలాషము కామము కాదనియు నది ఫలాభిసంధిని బోధింపదనియుఁ బెద్దల యాశయము. ఉపాసకుఁడు సంకల్పించునపుడు "పరమేశ్వర ప్రీత్యర్థ"మని చెప్పవలయును. అది కామ్యము కాదు. ఐహికసుఖాభిలాషము పనికిరాదని శాస్త్రహృదయము. ఇచ్చట రావణుఁడు దయాస్వరూపురాలవగు నో సీతాదేవీ! నిన్నే కోరితిని. అనఁగా నన్నుద్ధరించువారలలో నీవే ప్రధానభూతవని నమ్మితిని. కావున నన్ననుగ్రహింపుమని రావణునాశయమని మన మెఱుంగవలయును. తల్లీ! నీవు సర్వాంగగుణసంపన్నవు. సర్వలోకమనోహారిణివి. అనఁగా నీశరీరమంతయుఁ గరుణామయము. సర్వలోకహృదయానందకారిణివి. అనఁగా వీఁడు నిర్జరుఁడని వీఁడు రక్కసుఁడని వీఁడు మానవుఁడని భేదము లేనిదానవని భావము. ఎవ్వఁడు భక్తుఁడో వాని నుద్ధరింతువు. రక్షఃకులసంజాతుఁడ ననుభావము నీకు లేదుగాన భక్తుఁడనగు నన్నుఁ గాపాడుమని సారము.

"నేహ కేచిన్మనుష్యా వా రాక్షసాః కామరూపిణః,
వ్యపసర్పతు తే సీతే భయం మత్తస్సముత్థితం." ౪

అని మూలము. "కామరూపిణః మనుష్యా రాక్షసా వా ఇహ న" అనియే యన్వయింపవలయు. కామరూపిణః అనువిశేషణము రాక్షసాః అనుదానితో నన్వయించిన మనుష్యాః అను నది వ్యర్థపదమే యనఁదలసివచ్చును. లంకలో మనుష్యు లుందురని సీత తలంచియున్నఁ గదా యీయుత్తర ముపయుక్త

మగును. ఇట్లు మనము గ్రహింపవలయు. జననీ! ఫలాభిసంధి గల మానవులుగాని రక్కసులుగాని యిందు లేరు. నావలని భయము కలుగదు కదా. కనుక నన్ను విశ్వసించి యుద్ధరింపుము. ఫలాభిసంధిరహిత సత్కర్మానుష్ఠానము చేయు నన్ను గ్రహింపుమని సారము. ఇంకొకవిశేషము కలదు. ఉపాసనుఁడు ఫలార్థు లగువారిచెంతనుండి సత్కర్మముల నాచరింపరాదు. వారు లేనిచోట వాని నాచరించిన సంపూర్ణఫలము గలుగును. కామసంకల్పమూలమగు సత్కర్మానుష్ఠాన మత్యల్పఫలప్రదమని మన కీభాగము బోధించుచున్నది.

"స్వధర్మో రక్షసాం భీరు సర్వథైవ న సంశయః,
గమనం వా పరస్త్రీణాం హరణం సంప్రమథ్య వా." ౫

అని మూలము. ఏజాతికిఁగాని పరస్త్రీగమనము ధర్మముగా నుండదు. బలవంతముగా నితరులభార్యలను దెచ్చుటయు ధర్మముగా నుండదు. ఏకాలమునందు నిట్టివార్త లున్నట్లు వినరావు. కావున నిట్టివి వాల్మీకి చెప్పుట కొక హేతు వుండవలయును. ఇందు భీరు! అనుపదము గలదు. ఇయ్యది యిందుఁ గల విశేషార్థమును దేటపఱచును. రాక్షసులు బలవంతముగాఁ బరభార్యలం దెత్తురు. వారిం గోరుదురు. ఆయూహచే నీరావణుఁడు కూడ నాజాతివాఁడే కాన నితఁడు నట్టివాఁడే యని భయంపడియెదవేమో, తల్లీ! పరదారగమనతదపహరణములు సర్వప్రకారములచేతను రక్కసులకుమిక్కిలి యధర్మములు. "సు+అధర్మః" అని గ్రహింపందగు. వలసిన తావుల నేకాక్షరములకు నర్థముచెప్పి మతస్థాపకులు స్వమతమును స్థాపించుకొనలేదా. అట్లే యిందుఁ నంగీకరించిన రామాయణము పవిత్రకావ్య మగును. వాల్మీకి గంభీరార్థములు

గలదిగా నీకావ్యము వ్రాసెనన విందుము కదా. కాన నీయర్థము సుసంగతమే కాని యసంగతము కాదు. ఏకాలమునందుఁ గాని యేగ్రంథములందుఁగాని యధర్మ మొకజాతికి ధర్మమని చెప్పఁదగదు. అట్లుండ నీయుత్తమకావ్యమునందు మహాకవి వాల్మీకిమహర్షి యిట్లేల చెప్పియుండును? వారిభావ మిట్లే యని యేల మనము నమ్మవలయును? ఈసర్గమునఁ దొలుతనే "సాకారై ర్మధురై ర్వాక్యైః" అని తెల్పెను. కాన నీయర్థము సముచితమే యగును. ఈయర్థమునే యీక్రిందిశ్లోకము తేట పఱచుచున్నది.

"ఏవం చైతదకామాం తు న త్వాం స్ప్రక్ష్యామి మైథిలి,
కామం కామశ్శరీరే మే యథా కామం ప్రవర్తతాం." ౬

అని మూలము. జననీ! నన్ను భృత్యునిగా నంగీకరింపని నిన్నుఁ బూజింపనుగూడ (నీయానతినొందక) భయంపడుచున్నాను. ఇట్టిభయము లేకుండఁ జేయవలయునని ప్రార్థించెనని యీ భాగమున నర్థము గ్రహింపవలయు. ఇది సుసంగతమా యని యడుగుదురేమో పూజింపను గూడ భయంపడుటేల? అని ప్రశ్నము రావచ్చును. ఉపాసకుఁడు ఇష్టదేవతకును దనకు నర్పణము కలదా లేదా యని పరిశీలించుకొనవలయును. దానికి మంత్రార్పణమని పేరు. అది యనుకూలింపనిచో హాని కలుగును.

"సర్వాసామపి దీక్షాణాం ముక్తిః ఫలమఖండితం,
అవిరోధాద్భవంత్యేవ ప్రాసంగిక్యస్తు భక్తయః." నవరత్నేశ్వరము.

"ఉపపాతకలక్షాణి మహాపాతకకోటయః,
క్షణాద్దహతి దేవేశి దీక్షా హి విధినా కృతా."

అత్రాప్యనుకూలమంత్రం దిశేత.

"స్వతారారాశికోష్ఠానా మనుకూలాన్ భజేన్మనూన్,

అన్యచ్చ.

తారాచక్రం రాశిచక్రం నామచక్రం తథైవ చ,
అత్ర చేత్సగుణో మంత్రో నాన్యచ్చక్రం విచారయేత్."

వారాహతంత్రము.

అర్పణ మక్కఱలేనిమంత్రములు.

"నృసింహార్కవరాహాణాం ప్రాసాదప్రణవస్య చ,
సపిండాక్షరమంత్రాణాం సిద్ధాదీన్నైవ శోధయేత్.
స్వప్నలబ్ధే స్త్రియా దత్తే మాలామంత్రే చ త్ర్యక్షరే,
వైదికేషు చ మంత్రేషు సిద్ధాదీన్నైవ శోధయేత్."

మాలామంత్రము లనఁగా,

"వింశత్యర్ణాధికా మంత్రా మాలామంత్రాశ్చ కీర్తితాః,
నపుంసకస్య సిద్ధాదీన్నైవ శోధయేత్."

గ్రంథవిస్తరభీతిచేఁ బెంచి వ్రాయక యిఁక మానుదు. ఈవిధ లంబట్టి దేవతారాధన మర్పణము కుదురకయుండఁ జేయరా దని యేర్పడుచున్నది కదా. నన్ను నారాధింప ననుగ్రహింపు మని వేఁడెను. ఈ వాక్యములమూలమున మనకు మహర్షి దేవ తారాధనావిశేషమును బోధించెనని తెలిసికొనవలయును. మనము కూడ నుపాసించు నూహకలవార మైనపుడు సద్గురు వుల నాశ్రయించి తనవాంఛ యేదేవత నుపాసింపఁగలదో తెలిపి మంత్రార్పణమున నది యనుకూలమే యని వారు తెలి పిన నద్దానిం బరిగ్రహింపవలయు. గాయత్రి లోనగుమంత్ర

ముల కానియమ మక్కఱలేదని శాస్త్రమే విధించుచున్నది. ఇంకొకరహస్యము కలదు. భగవదారాధనకు నర్పణమేటికన్న వినుఁడు. ధర్మార్థకామమోక్షములు నాలుగు కోరఁదగినవే. కాని పరాపకారము లోనగుదుష్టవాంఛలు గలవారలకే యీ నియమములు. అస్త్రవిద్య కివి ముఖ్యములు. భగవత్కరుణ కివియేవియు నక్కఱలేదు.

"దేవి నేహ భయం కార్యం మయి విశ్వసి హి ప్రియే,
ప్రణయస్వ చ తత్వేన మైవం భూశ్శోకలాలసా." ౨

అని మూలము. దేవీ! యని సంబోధించుచున్నాఁడు. పరదేవతా యని భావము. ఇందు నీకెద్దియు భయజనకము లేదు. ప్రీతినుంచు స్వభావము కలదానవు. అనఁగాఁ గరుణాస్వరూపవని భావము. నాయందుఁ బ్రీతి నునుపుము. వాస్తవముగా నన్ను ననుగ్రహావిశేషమున నలరింపుము. ఇట్లు శోకింపవలదు. అనఁగా దుష్టస్వభావు లిందుఁ గలరని సంశయింపక నన్ననుగ్రహింపుమని రావణునాశయము.

"ఏకవేణీ ధరాశయ్యా ధ్యానం మలినమంబరం,
అస్థానేఽప్యుపవాసశ్చ నైతాన్యౌపయికాని తే." ౩

అని మూలము. నీయిప్పటియునికి విచారమును దెలుపును. కాన నది యేల? శ్రీరామచంద్రుఁడు సకాలమున నిచ్చటికి రాఁగలఁడు. తదాగమనప్రయోజనములగు నివి యక్కఱలేకయే యీపరాత్పరుఁ డరుదెంచునని విన్నవించుచున్నాఁడు. ఈసందర్భమునఁ బతివ్రతాలక్షణములను మహర్షి లోకమున కుపదేశించుచున్నాఁడు: ప్రాణనాథుఁ డింటలేనితఱి నెఱికురులు దువ్వుకొనరాదు. భూమిపై శయనింపవలయును. నాథునాగ

మనమునే తలంచుచుండవలయును. శృంగారచిహ్న మగు వస్త్రమును ధరింపరాదు. నిరర్థకముగా నుపవసింపరాదు. అనఁగా నేదే నొకవ్రతాచరణమునకుఁ గాక యుపవాసము స్త్రీలకుఁ బనికిరాదని భావము. ఇవి సాధ్వు లొనరింపఁదగినవి. ఆహా! పూర్వులయలవాటు లెంత పరిశుద్ధములు. ఇపు డిట్టివి రుచించునా? ఎల్లరకు రుచింపక యున్నను గొందఱ కివి యింపుగనే యుండును. ఈనియమముల నుల్లంఘింపనివా రిపుడుకూడఁ బెక్కండ్రు గలరని తెలుప జంకను. సాధ్వీశిరోమణులు కలరు. వారిమూలముననే యార్యధర్మము నిలిచియున్నదని నావిశ్వాసము.

"విచిత్రాణి చ మాల్యాని చందనాన్యగరూణి చ,
వివిధాని చ వాసాంసి దివ్యాన్యాభరణాని చ. ౯
మహార్హాణి చ పానాని శయనాన్యాసనాని చ,
గీతం నృత్తం చ వాద్యం చ లభ మాం ప్రాప్య మైథిలి." ౧౦

అని మూలము. ఇందు రావణుని యుపాసనావిధానము తెల్పఁబడినది. ఉపాసన నాల్గుభాగములుగ నుండు. మంత్రఖండము, పూజాఖండము, హోమఖండము, న్యాసఖండము అని వాని పేరులు. ఇవన్నియు సమానఫలప్రదములే కాని యుత్తమమధ్యమాధమభేదములు గలవి కావు. భక్తి యొక్కటి చక్కఁగా నుండిన నన్నియు నొక్కటియే. రావణుఁడు పూజాఖండమునఁ జెప్పఁబడిన ట్లుపాసింపఁ బ్రీతిగలవాఁడు. ఆజాతివారికి మంత్రజపము ప్రధానము కాదు. అనవరతపూజయే ముఖ్యము. పూజింపఁబూనినవాఁడు సకలాలంకారములఁ నలంకృతుఁడై కూరుచుండవలయును గాని పితృకర్మకుం గూరుచున్నట్లు

గాదు. కడుబీదవాఁడైన సకల భూషణభూషితునిగాఁ దన్ను భావించుకొనవలయు. "క్లప్తాకల్ప స్సంకల్పాకల్పా హి" అని చెప్పఁబడినది. "భావనామాత్రసంతుష్టహృదయః పరమేశ్వరః" అను ప్రమాణము క్రొత్తది కాదు. సకలాభరణాలంకృతునిగాఁ దన్ను భావించుకొన్నం జాలునని కదా విధి. అట్టి భావనయైన నున్నంజాలునని సారము. పూజకు నఱువదినాలు గుపచారములు కలవు. ఇందుఁ జెప్పఁబడినవన్నియు నందుఁ గలవు. విశేషించి యింకను గలవు. సీతాదేవీ! ఈ సద్వస్తువులను సంపాదించి యుంచితిని. నన్ను దాసునిగా నంగీకరించి నాసమర్పించు వీనిని బరిగ్రహింపుమా యని యారావణుఁడు ప్రార్థించెను. "మహార్హాణి చ పానాని" అని యున్నది కదా. మద్యవిశేషములు పూజయం దర్పించుట శాస్త్రవిహితమే యగునా?" అని యడుగవచ్చు. దేవతలకు రాక్షసులకు నామమాత్ర భేదము తప్ప జాత్యాచారములయందు భేదమున్నయట్లు గానరాదు. ఆకాలమునందు మద్యపానము బ్రాహ్మణేతరులకు నిషేధింపఁబడ లేదు.

"యదన్నం పురుషో భుంక్తే తదన్నం తస్య దేవతాః,"

అన్నసూక్తి క్రొత్తది కాదు. కనుక రావణుఁడు నిషేధింపఁబడనిమద్యములఁ ద్రాగువాఁడు కావున నవి దేవి కర్పించుట శాస్త్రవిరుద్ధము కాదు. సమయాచారమునఁ దప్పఁ దక్కిన పూజాపద్ధతులయందు జాత్యుచితమద్యము చెప్పఁబడినదే. కావున నిచ్చోటఁ జెప్పఁబడిన పానవిశేషములయందు మద్యము లున్నను దూష్యములు కావని యెఱుంగునది.

"స్త్రీరత్నమసి నైవం భూః కురు గాత్రేషు భూషణం,
మాం ప్రాప్య హి కథం ను స్యాస్త్వమనర్హా సువిగ్రహే." ౧౧

అని మూలము. ఉక్తార్థమునే యిది దృఢపఱచుచున్నది. జననీ! నీవు స్త్రీరత్నమవు. ఇట్లుండ రాదు సుమా. సర్వాంగాలంకృతభూషణవ్రాతవు కమ్ము. నావంటి సద్భృత్యుఁడు నీకుండఁగా నిట్లుండుట న్యాయవిరుద్ధమే యగును గదా అని ప్రార్థించెను.

> "ఇదం తే చారు సంజాతం యౌవనం వ్యతివర్తతే,
> యదతీతం పునర్నైతి స్రోతశ్శీఘ్రమపామివ." ౧౨

అని మూలము. "తే తవ. భృత్యస్య మే ఇతి శేషః"అని మహేశ్వరతీర్థు లన్వయించిరి. ఈశేషమేల? క్లిష్టకల్పనము కాదా యందురేమో. వినుఁడు. "తే చారు సంజాతం ఇదం యౌవనం వ్యతివర్తతే" అని కదా సమన్వయము చేయవలయును. ఇదమ్మను హస్తనిర్దేశమునఁ గలుగు లాభమేమో తోఁపక యున్నది. కనుకనే వార ట్లన్వయించుట సమంజసముగనే యున్నది. ఈశ్వరానుగ్రహమున నాయీశరీరమునఁ గల్గి యున్న యీప్రాయము చాలకాలము నిలువదు. అవయవ పటుత్వ మున్నపు డీమనఃపాటవ ముండును. మనఃపాటవము తగ్గఁగా నుపాసనాబలము తగ్గఁగలదు. కావున నంతకుముందే నీయారాధనము గావింతును. అనుగ్రహింపుమా యని ప్రార్థించెను. "స్రోతశ్శీఘ్ర మపామివ" అన్న యుపమానము ఆరాధనకాంక్షాతత్పరత్వమును దెలుపుచున్నది. ఏలయనఁగా రావణునకు మృతి మాసద్వయమున రానున్నది. అట్టివానికిఁ దదనుకూలములగు నాలోచనలు పుట్టక మానవు. భగవత్సేవకుఁడు కదా రావణుఁడు. శాపవశమునఁ గదా యీజన్మ మలవడినది. అట్టివానిమనస్సున సత్సంకల్పములు గలుగ రాదనుట కేవల మజ్ఞానఫలమే యనవలయును. చిరకాల భగవదారా

ధనఫలము సత్సంకల్పము గానిచో నింక నది యేటికి ? మర ణము సమీపింపఁగా నొకయుద్రేకము మదిఁగలుగును. పుణ్య పురుషులకు సదుద్రేకము గలుగును. శ్రీవిష్ణుద్వారపాలకు లగు వారలకది కల్గదనుటకంటె హఠవాదము వేఱొకటి గానరాదు.

"త్వాం కృత్వోపరతో మన్యే రూపకర్తా స విశ్వసృక్,
న హి రూపోపమా త్వన్యా తవాస్తి శుభదర్శనే." ౧౩

అని మూలము. రూపకర్తా=ఆకృతి నిర్మాణచతురుఁడు, విశ్వ సృక్ = ప్రపంచనిర్మాణకార్యనియుక్తుఁడు, త్వాం కృత్వా=నిన్ను మదినునుచుకొని, ఉపరతః=తృప్తినొందినవాఁడు, అని, మన్యే= తలంతును. శుభదర్శనే = శుభప్రదమగు దర్శనముకల యో దేవీ! ఈసంబుద్ధియే పైన వ్రాసినయర్థమును సూచించును. నీవంటిరూపముగల వస్త్వంతర మొకటియు లేదు. అనఁగా భావమేమి? నీవంటిదానవు నీవే. అను ననన్వయాలంకార మున కుదాహరణభూతురాలవని కదా. నీయాజ్ఞానుసారము సృష్టిచేయుబ్రహ్మ యుపమానమగు వేఱువస్తువు లేని నిన్ను మదిని ధ్యానించి తృప్తినొందియున్నాఁడు. అట్లే నేను నిన్ను నారాధించి యుపరతుఁడ నయ్యెదనని రావణుని యాశయము. దీని సారమేమి? పూజాఫలము ధ్యానము. మంత్రజపఫలము ధ్యానము. న్యాసఫలము ధ్యానము. హోమకర్మఫలము ధ్యానము. అది బ్రహ్మవలె నేనుగూడ నొనరించి యీశరీర విషయమై తృప్తినొందెదను. అని తలంచెననఁగా సకలవిధో పాసనాఫలము ధ్యానమనియు,

"ధ్యానేనాత్మని పశ్యంతి కేచిదాత్మానమాత్మనా."

అను గీతావాక్యమురీతిగా బాహ్యపూజాదులు మాని మనః

పద్మమునందు నిష్టదేవతను జూచుటయే తత్ఫలమనియు నిందలి సారమని మన మూహింపవలయును.

"త్వాం సమాసాద్య వై దేహీ రూపయౌవనశాలినీం,
కః పుమానతివర్తేత సాక్షాదపి పితామహః." ౧౮

అని మూలము. "యోషాతిరూపసంపన్నా గర్వితా మదశాలినీ, మమరూపైవ సాజ్ఞేయా." అన్న మహాకాళీవాక్యము ననుసరించి యో వై దేహీ! రూపయౌవనశాలినీం = త్రిభువనానందజనక రూపయౌవనములు గలిగి యవతరించియున్న మహాదేవి వగు, త్వాం=నిన్ను, సీతానామమునc దగుమహాప్రకృతిని, సమాసాద్య = సమీపమునc జేరి, నీసన్నిధిని జేరు భాగ్యము గలిగి యని భావము. బ్రహ్మదేవుc డయినను, అతివర్తేత = ఇష్టానుసారము వర్తింపcగలcడు? ఇcకc బురుషాంతరునిమాట చెప్పవలసిన దేమని యాశయము. శ్యామా= అనcగా నిర్భరవయః పరిపూర్ణ యని యర్థము. "రూపయౌవనశాలినీం త్వాం" అనుటం జేసి శ్యామాఖ్యం గాంచిన నిన్నునని భావము. అనcగా మహాప్రకృతివని తాత్పర్యము. "సీతాలక్ష్మీర్భవాన్ విష్ణుః" అని ముందు వాల్మీకి చెప్పcబోవుచున్నాcడు. కావున దాని కనుగుణమే యీయర్థమని యెఱుంగవలయు. భగవతి కరుణాతరంగితాపాంగయై భక్తునకుం దోcచుట తన్మనఃపాటవపరీక్షార్థమని యెఱుంగవలయు. జగన్మోహనాకారముం గాంచి నిశ్చంచలమనస్సునవెవcడు ధ్యానించునో వాcడే కృతార్థుc డగునని మహాకాళి తెల్పుచున్నది. ఆభావమునే యిందు మహాకవి సూచించెనని యెఱుంగందగు.

"యద్యత్పశ్యామి తే గాత్రం శీతాంశుసదృశానసే,
తస్మింస్తస్మిన్ పృథుశ్రోణి చక్షుర్మమ నిబధ్యతే." ౧౫

అని మూలము. ఇది యుపాస్యదేవతాభక్త్యతిశయమును దేట పఱచుచున్నది. చంద్రవదనా! వరారోహా! నీమూర్తి విశేషమున నేభాగమును గాంచిన నందుండి దృష్టి మరల్పఁ దరము గాకున్నది. నీమూర్తి నయనానందకరమని తాత్పర్యము. ఇందు మానసికపూజాపద్ధతి సూచింపఁబడుచున్నది. సమయాచారపరుల యుపాసన యిందుఁ జెప్పఁబడుచున్నది. ఆధారస్వాధిష్ఠానమణిపూరకానాహతవిశుద్ధాజ్ఞా చక్రములని షట్చక్రముల పేరులు. ఆయాఱును మూఁడు ఖండములుగ విభజింపఁబడినవి. సోమసూర్యానలాత్మకము లామూఁడు నని యెఱుంగవలయును. ఇది యవరోహక్రమము ననుసరించి యిట్లు చెప్పఁబడినది. ఆరోహణక్రమము ననుసరించిన వహ్నిసూర్యచంద్రాత్మకము లనవలయు. మూలాధారస్వాధిష్ఠానచక్రములు ప్రథమఖండము. మణిపూరానాహత చక్రములు ద్వితీయఖండము. విశుద్ధాజ్ఞాచక్రములు తృతీయ ఖండము. ప్రథమఖండముమీఁద నగ్నిస్థానము. అదియే రుద్రగ్రంథి యనఁబడును. ద్వితీయఖండముమీఁద సూర్యస్థానము. అదియే విష్ణుగ్రంథి యనఁబడును. తృతీయఖండోర్ధ్వభాగము బ్రహ్మగ్రంథి యనఁబడును. ప్రథమఖండోపరిస్థితవహ్నిస్వజ్వాలామాలికచే నాఖండము నావరించును. ద్వితీయఖండోర్ధ్వభాగస్థిత సూర్యుఁడు స్వీయకిరణములచే దాని నావరించును. తృతీయఖండోపరిభాగగత శశాంకుఁడు స్వకీయకళలచే నాఖండము నావరించును. ఆచక్రద్వయము తద్వ్యాప్తమని భావము. వహ్నిజ్వాలలు నూటయెనిమిదని యోగమతము.

ఆధారచక్రము భూతత్త్వాత్మకము. అందు వ్యాపించియున్న వహ్నిజ్వాల లేఁబదియాఱు. మణిపూరకచక్ర ముదకతత్త్వాత్మకము. అందు వ్యాపించియున్నది యగ్నిజ్వాల లేఁబదిరెండు. ఈరెండు నూటయెనిమిదని యెఱుంగందగు. అగ్నితత్త్వాత్మకమగు స్వాధిష్ఠానచక్రమందు సూర్యకిరణము లఱువదిరెండు. అనిలతత్త్వాత్మకమగు ననాహతచక్రమందు నేఁబదినాలుగు. ఈ సూర్యకిరణములు మణిపూరకచక్రమును వదలి స్వాధిష్ఠానమునఁ బ్రవేశించును. సూర్యవహ్ను లొక్కటియే యగుట దానికిఁ గారణమని పెద్ద లుపపాదించిరి. అగ్నిసూర్యాంతర్భావము గలవాఁడే కాని తద్భిన్నుఁడు కాఁడని తెలియవలయు. సూర్యాగ్నిస్థానములగు స్వాధిష్ఠానమణిపూరకములకు నడుమనుండు నగ్నిస్థానమున సూర్యప్రవేశమని భావము. సూర్యస్థానమున నగ్నియు నట్లే ప్రవేశించునని తేటపడఁదగు. ఇందుల కేమేని ఫలము కలదా? ప్రపంచమును దహించు నగ్ని యను పేరుగలిగి సంవర్తమేఘాత్మకమగు సూర్యకిరణములనుండి వర్షోత్పత్తి యిందులకు ఫలమగు. దీనిని విస్తరించి వ్రాయుదును. సూర్యకిరణములే యగ్నిసంభిన్న మేఘత్వము నొంది జలరూపమునఁ బరిణమించును. కనుక మణిపూరకచక్రమునకు ఆధార స్వాధిష్ఠానముల యంతరమునఁ బ్రవేశము కల్పింపఁబడినది. అనాహతచక్రమునకుఁ బైనున్న సూర్యకిరణములు స్వాధిష్ఠానాగ్ని సంవలితములై మణిపూరచక్రమును బ్రవేశించి జలతత్త్వరూపము నొంది యా జలముచేత స్వాధిష్ఠానాగ్నికబళితమగు జగమును దడుపుచుండును. ఇదియే యాగమరహస్యము. ఈరీతిగా సూర్యకిరణములు నూటపదాఱు.ఆకాశతత్త్వాత్మకమగు విశుద్ధిచక్రమునఁ జంద్రకళలు డెబ్బదిరెండు.

మన స్తత్త్వాత్మకమగు నాజ్ఞాచక్రమునందు నలువదినాలుగు నని యెఱుంగవలయు. కలిసి చంద్రకళలు నూటముప్పదియా ఱగును.

"అష్టోత్తరశతం వహ్నే ష్షోడశోత్తరకం రవేః,
షట్త్రింశ దుత్తరశతం చంద్రస్య తు వినిర్ణయః."

రుద్రయామిళము.

ఇట్లు సోమసూర్యాగ్నులు పిండాండబ్రహ్మాండముల నావరించి యుండును. పిండాండబ్రహ్మాండముల కైక్యమే ప్రతిపాదితము. పిండాండావృత్తియే బ్రహ్మాండావృత్తి యని యించలి రహస్యము. ఈరీతిగాఁ బిండాండము నావరించి సహస్రకమలచక్ర ముండును. అదియే జ్యోత్స్నామయలోకము. అందుండు చంద్రముఁడు నిత్యకళావిశిష్టుఁడు. ఆజ్ఞాచక్రోపరిగతుఁడు చంద్రుఁడని ముందు చెప్పఁబడినది కదా. అది చంద్రకళావస్థానమాత్రమే. కాని చంద్రావస్థానము కాదని యెఱుంగవలయు. ఇట్టి మానసికపూజాతత్పరులకే దేవతాకరుణ లభించునని మన మెఱుంగవలయు. "అంతర్ముఖసమారాధ్యా బహిర్ముఖసుదుర్లభా." అని కలదు కదా.

"సత్యవ్రతా సత్యరూపా సర్వాంతర్యామిణీ సతీ." అని మూలము.

"సర్వేషా మంతఃకరణాని యమయతి. ఏషత ఆత్మాన్తర్యామ్యమృత ఇత్యంతర్యామిబ్రాహ్మణాత్, ఏషోఽన్తర్యామ్యేష యోనిస్సర్వస్యేతి మాండూకశ్రుతేశ్చ, సర్వాచ సాంతర్యామిణీ చేతి వా, సర్వస్వరూపా సర్వేషా మంతశ్చ ప్రవిష్టేత్యర్థః. తత్సృష్ట్వా, తదేవానుప్రవిశత్, తదనుప్రవిశ్య,

సచ్చ త్యచ్చాభవదితి శ్రుతిః. స్మృతిశ్చ.—'సర్వస్య సర్వదా జ్ఞానాత్సర్వస్య ప్రభవాప్యయా, సతోఽసతశ్చ కురుతే తేన సర్వేతి కథ్యత' ఇతి."

సౌభాగ్యభాస్కరభాష్యము.

"నిరామయా నిరాలంబా స్వాత్మారామా సుధాస్రుతిః," అని మూ.

"స్వాత్మేతి. సాచ మూలక్షయకరీత్యస్యా అనాలంబత్వమేవ సాధయతి, స్వాత్మన్యేవారామః, క్రీడనం యస్యాః, స్వాత్మానమేవ ద్వేధా విభజ్య అన్యోన్యం క్రీడమానేతి యావత్. తథా చ మాధ్యందినా అధీయతే. అథ వై న రేమే తస్మాదేకాకీ న రమతే సద్వితీయమైచ్ఛత్, స హైతం వా నాస యథా స్త్రీపుమంసౌ సమ్పరిష్వక్తౌ స ఇమమేవాత్మానం ద్వేధా పాతయత్తతః, పతిశ్చ పత్నీ చాభవతామితి. స్వాత్మైవారామః కృత్రిమవనరూపం చిత్రంజగద్యస్యా ఇతి వా, జగన్నిర్మాణసంహారకాలయోః స్వాత్మమాత్రావశేషాత్,ఉక్తంచ వాయుపురాణే.—'ఏకస్తు ప్రభుశక్త్యా వై బహుధాభవతీశ్వరః, భూత్వా యస్మాచ్చ బహుధా భవత్యేకః పునస్తు స' ఇతి. స్వం ఆత్మీయం జగచ్చ ఆత్మా బ్రహ్మ చ అనయోరారామః క్రీడనం విహరణం వృత్తిత్వం యస్యా ఇతి వా. తదుక్తం మార్కండేయపురాణే.—'త్వమక్షరం పరం దేవి యచ్చ సర్వం ప్రతిష్ఠితం, అక్షరం బ్రహ్మ పరమం జగచ్చైతత్క్షరాత్మకం. దారుణ్యవస్థితో వహ్నిర్భూమాశ్చ పరమాణవః, తథా త్వయి స్థితం బ్రహ్మ జగచ్చేదమశేషత' ఇతి." అని భాష్యము.

ఈ ప్రమాణములం బట్టి స్త్రీపురుషాత్మికముగా నుండుమూల ప్రకృతిధ్యానగమ్యయనియు, నదియే సమయమతానుసారణుల యుపాసనమనియు భావము. ఇందు నధికారిభేదము ననుసరించి యాధారాదిచక్రములయందు నభీష్టదేవతామూర్తిని ధ్యానింతురు. రావణునాశయ మేమనఁగా. జననీ! ధ్యానకాల

మున నాయంతర్దృష్టి ని న్నేచక్రమున ధ్యానించినను మహా నందము కలుగుచుండుననియు వేఱొకచక్రమున నిన్ను ధ్యా నింపం దగుననుబుద్ధియే యుండదనియు నగు. దీనింబట్టి మాన సికోపాసకుల యోగ్యత తేటపడుచున్నది. మహానందజనక మగు నా యుపాసనయే సమయమతసమ్మతమని యెఱుంగ వలయు. ఇదియే శాక్త మనంబడును. అంతియగాని మాంస భక్షణ మద్యపానాదులు శాక్తమతమునకు సమ్మతములు గావు. అట్టివారు శాక్తులలో లేరా యందురేని రామానుజకూట స్థులలోను ఉందురు. అది వారి దుష్కర్మముగాని మతధర్మము కాదని మన మెఱుంగందగు.

> "భవ మైథిలి భార్యా మే మోహ మేనం విసర్జయ,
> బహ్వీనా ముత్తమస్త్రీణా మాహృతానా మిత స్తతః. ౧౯
> సర్వాసామేవ భద్రం తే మమాగ్రమహిషీ భవ,"

అని మూలము. వాస్తవార్థ మిట్లుండం దగు. "మైథిలి, భార్యా భవ ఏనం మోహం విసర్జయ. మే ఉత్తమస్త్రీణాం మమ యా అగ్రమహిషీ మందోదరీ తస్యాశ్చ మమ చ ఈశ్వరీతి శేషః భవ." అని యన్వయక్రమము. భా = కాంతి. దానిచే శ్రేష్ఠు రాలవు. మైథిలీ నీవని భావము. అనఁగాఁ దేజస్స్వరూపిణి వగు నీవిపుడు మైథిలి యను పేర రూపవంతురాల వైతివని భావము. ఈమోహమును వదలుమనఁగా నేను శ్రీరాము నకు శత్రువుఁడనను ననుమానము వదలుమని ప్రార్థన. ఆ యా తావులనుండి రప్పించిన యుత్తమస్త్రీలు కలరు కదా. వారల కగ్రమహిషి మందోదరి యగు. ఆమందోదరికి నాకు నీశ్వరివి కమ్మా. అని యర్థించెనని భావము. ఈయర్థము ముక్కునకుఁ

ద్రాడుగట్టి లాగిన ట్లుండ లేదా. అని యందురేమో. రావణుఁడు కేవల మూర్ఖుఁడనువిశ్వాసము కలవారలకుఁ గథ మాత్రమే రుచించును. వారల కిది యుత్తమకావ్యము కానేరదు. తారాశశాంకవిజయమువంటిదే యగు. ఆతఁడు మహాభక్తుఁ డనువిశ్వాసము గలవారలకే యిది యుత్తమకావ్యమగును. వారలీభావమునే గ్రహింపవలసి యుండును. ఇంత శ్రమంపడి కదా యీయర్థము చెప్పవలయు ననువారును గలరు. ఒకతెగవా రాగమమునందు శంకరశబ్దమునకు శం, భిన్నపదమని, కః ఉః అని విభజించి యర్థము చెప్పిరి. అట్టి దురుద్దేశ మిందుఁ గలదా యని యోజించినఁ జాలు. బోధార్థియై రావణుఁడు సనత్కుమారునికడ కేగెనను నుత్తరరామాయణకథను మఱువకున్నం జాలు. ఈయర్థము సుసంగతమే యని తేటపడును. "ఆహృతానా మితస్తతః" అనుచో నానాభాగములనుండి నేఁదెచ్చినవారని కదా యర్థము. అట్టివాఁడు దుష్టుఁడు గాక భక్తుఁ డెట్లగును? అని యందురేమో.

"రావణే సుఖసంవిష్టే తాస్స్త్రియో వివిధప్రభాః,
జ్వలంతః కాంచనా దీపాః ప్రైక్షంతానిమిషా ఇవ. ౬౭
రాజర్షిపితృదైత్యానాం గంధర్వాణాం చ యోషితః,
రాక్షసానాం చ యాః కన్యా స్తస్య కామవశం గతాః. ౬౮
యుద్ధకామేన తాస్సర్వా రావణేన హృతాస్స్త్రియః,
సమదా మదనేనైవ మోహితాః కాశ్చిదాగతాః. ౬౯
న తత్ర కాచిత్ప్రమదా ప్రసహ్య
వీర్యోపపన్నేన గుణేన లబ్ధా,
న చాన్యకామాపి న చాన్యపూర్వా
వినావరార్హాం జనకాత్మజాం తాం. ౭౦

న చాకులీనా న చ హీనరూపా
నాదక్షిణా నానుపచారయుక్తా,
భార్యాభవత్తస్య న హీనసత్వా
న చాపి కాంతస్య న కామనీయా." ౭౧.

అను నీకాండముననే తొమ్మిదవసర్గమునఁగల యీశ్లోకములఁ బఠించిన వారెట్టివారో యెవరికుమారికలో ఎట్లు తేఁబడిరో, వారాతనిపై నసూయగలవారో తేటపడును. సత్కులప్రసూత లయి సుందరాకారలయి యొప్పురాజర్షి పితృగంధర్వరాక్షసాదుల కొమరితలా రావణుని సౌందర్యమును గాంచి కామవశంగతలై వచ్చిరని స్పష్టము కాకపోదు. కనుక "ఇతస్తతః ఆహృతానా"మ్మనుదాని కేది యర్థమో వారే గ్రహింపవలసి యుండును. ఇట్లు గ్రహింపుఁడు. శ్రీదేవీపూజాతత్పరుల కొక నియమము గలదు. ఒకఁడు శ్రీచక్రము సర్పింపఁ గోరి తద్భక్తుల నాహ్వానించును. వారిలోఁ గొంద ఱతనికి శత్రువులైనను ఆసమయమున నచ్చటికిఁ బోవవలయును. ఇది పూర్వానుగత సదాచారము. ఒక్కశాక్తముననే యీయాచారము కలుగ నేల? అని యడుగుదురేమో. గుర్వారాధన మను నొకపూజ కలదు. దానినే యిపుడు గురప్పనిపూజ యందురు. ఆపూజ కలవారందఱు నాఁ డచ్చటికిం బోవుదురు. యథాశక్తి నారికేళఫలాదులను గొంపోయి యాదిన మాప్రసాదముం గొని వత్తురు. ఈవిషయమైన నెఱింగినవా రిచ్చో శంకనొందరు. ఆయాచారము ననుసరించి యాయాతావులనుండి పిలువంబంచిన యుత్తమస్త్రీలు గలరు. ఈయర్థము చెప్పక మానిన వ్యభిచరింపఁ బూనినవా రుత్తమస్త్రీ లనఁబడుదురు కదా. ఉత్తమ స్త్రీలనఁగా సద్వంశాచారముల నలరువారే కదా. అట్టి వార

లకు నాభార్యకు నాకు నీశ్వరివి. ఉపాస్యదేవతవు కమ్మని ప్రార్థించెను. నిన్నారాధించి శ్రీరామానుగ్రహము నొంది యీశరీరమును వదలి యుత్తమగతికిం బోవం దలంచితినని రావణుఁడు కోరుట యుత్తమము కాదని యెవ్వఁ డనఁ గలఁడు? కావున ఇచ్చోట నీయర్థమే సముచితమని యెన్నఁ దగియున్నది. ఇచ్చోటనుండు "భద్రం తే" అనునది నాయీ ప్రార్థనాంగీకారమున నచిరకాలమున శ్రీరామాగమనరూప మంగళము నీకుం గలుగుననునర్థము నిచ్చుచున్నది.

"లోకేభ్యో యాని రత్నాని సంప్రమథ్యాహృతాని వై. ౧౭
తాని మే భీరు సర్వాణి రాజ్యం చైతదహం చ తే,"

అని మూలము. ఇందు సర్వత్యాగము చెప్పఁబడుచున్నది. మహాకార్యము చేయుతఱిఁ దనకుండు సమూల్యవస్తువితతి నీవలయు ననువిధి కలదు. దశరథుని యశ్వమేధమున నావిష యము వ్రాసితిని. ఇం దదియే కలదు. నేను బలాక్రమమున నార్జించిన సకలరత్నములను సమర్పింతును. ఈరాజ్యము నర్పిం తును. తుదకు నన్నుఁగూడ నర్పింతును. ఇవన్నియు నీవేకాని నావి కావు. అనఁగా భావమేమి? "యద్యత్కర్మకరోమి తత్త దఖిలం శంభోతవారాధనమ్." అనుసూక్తియు,

"సర్వకర్మాణి మనసా సన్న్యస్యాస్తే సుఖం వశీ,
నవద్వారే పురే దేహే నైవ కుర్వన్న కారయన్. ౧౩
తద్బుద్ధయ స్తదాత్మాన స్తన్నిష్ఠా స్తత్పరాయణాః,
గచ్ఛంత్యపునరావృత్తిం జ్ఞాననిర్ధూతకల్మషాః."

అను గీతావాక్యములు సుప్రసిద్ధములే కదా. సర్వార్పణ ముత్తమమనియే కదా వీనిసారము. ఈయర్థమునే రావణుఁడు

ప్రార్థనారూపమునఁ దెలుపుచున్నాఁడు. ఉపాసకుఁ డాత్మార్ప ణము చేయుట త్వచ్ఛిన్నము నాకేదియు నక్కఱలేదను భావము కలుగుటకని యీభాగమునుండి మనము గ్రహింప వలయును.

"విజిత్య పృథివీం సర్వాం నానానగరమాలినీం. ౧౮
జనకాయ ప్రదాస్యామి తవ హేతోర్విలాసిని."

అని మూలము. నీకు నర్పింతు ననఁగా భావనయే కదా. దాన నష్టము కనఁబడదు. అనుభావము కలుగునేమో యనుకొని రావణుఁడే నాకాభావనయే సత్యముగాఁ గలదని తెలుపు చున్నాఁడు. ఈభూలోకమంతయు జయించి నీయాజ్ఞయైన జనకమహారాజున కొసంగెదను. లోకమునఁ గష్టపడి సంపాదించిన వస్తువెట్టిదైన నొరులకిచ్చుట కంగీకరించుట చాలఁ గష్టము. కావున నట్టిదానినంతయు నిత్తుననఁగా నీకొఱకు సర్వస్వము నర్పింప సిద్ధుఁడనని భావము.

"కామ్యానాం కర్మణాం న్యాసం సన్న్యాసం కవయో విదుః,
సర్వకర్మఫలత్యాగం ప్రాహుస్త్యాగం విచక్షణాః." ౨

... ...

నిశ్చయం శృణు మే తత్ర త్యాగే భరతసత్తమ,
త్యాగో హి పురుషవ్యాఘ్ర త్రివిధః సంప్రకీర్తితః. ౪
యజ్ఞో దానం తపః కర్మ న త్యాజ్యం కార్యమేవ తత్,
యజ్ఞో దానం తపశ్చైవ పావనాని మనీషిణాం. ౫
ఏతాన్యపి తు కర్మాణి సంగం త్యక్త్వా ఫలాని చ,
కర్తవ్యానీతి మే పార్థ నిశ్చితం మతముత్తమమ్."

అను నీగీతావాక్యములు త్యాగమాహాత్మ్యమును దేటపఱ

చును. జనకున కీయఁ గారణమేమని యడుగుదురేమో. ఇట్టి జగజ్జనని గొమరితగాఁ గాంచ నోచిన మహాపుణ్యాత్మున కిది యొక కాన్కయని రావణునాశయము. ఇట్లు గ్రహించిన నేశంక లుండవు.

"నేహ పశ్యామి లోకేఽన్యం యో మే ప్రతిబలో భవేత్. ౧౯
పశ్య మే సుమహద్వీర్య మప్రతిద్వంద్వమాహవే,
అసకృత్సంయుగే భగ్నా మయా విమృదితధ్వజాః. ౨౦
అశక్తాః ప్రత్యనీకేషు స్థాతుం మమ సురాసురాః,"

అని మూలము. నాభక్తులు దేవతలు. రాక్షసులు భక్తులు కారు. అని జానకీదేవీ! సందియమందకుము. సురాసురులలో నన్ను లెక్కింపకు మనుభావమును గూఢముగా రావణుఁడు తెలుపుచున్నాఁడు. సురాసురులలో నాతో యుద్ధముచేయఁ గలవారు లేరు. తెలియక మార్కొని యోడిపోయిరి. కావున నావిషయమును వారితెగలలోఁ జేర్పక కారణోపాత్త రాక్షస జాతిశరీరుఁడనని తలంపుమా యని యిందుఁ గల్గినసారము.

"ఇచ్ఛయా క్రియతామద్య ప్రతికర్మ తవోత్తమం. ౨౧
సప్రభాణ్యవసజ్యంతాం తవాంగే భూషణాని చ,
సాధు పశ్యామి తే రూపం సంయుక్తం ప్రతికర్మణా. ౨౨
ప్రతికర్మాభిసంయుక్తా దాక్షిణ్యేన వరాననే,
భుంక్ష్వ భోగాన్యథా కామం పిబ భీరు రమస్వ చ. ౨౩
యథేష్టం చ ప్రయచ్ఛ త్వం పృథివీం వా ధనాని చ,
లలస్వ మయి విస్రబ్ధా దృష్టమాజ్ఞాపయస్వ చ. ౨౪
మత్ప్రసాదాల్లలంత్యాశ్చ లలంతాం బాంధవాస్తవ."

అని మూలము. "ఇచ్ఛయా క్రియతా" మ్మనుచోట "ఇచ్ఛ

మూం క్రియతామ్" అను పాఠభేదము కలదు. ఇది మహేశ్వరతీర్థులు గ్రహించిరి. తల్లీ! నాసంపద నంగీకరించి యలంకరించుకొనుము. సర్వాలంకారభూషితశరీర వగు నిన్ను నారాధింతును. అట్లలంకరించుకొన్న నీరూపమును జక్కఁగాఁ జూతును. ఏల? అనఁగా ఆరూపమే నాకు ధ్యానగమ్యము కాఁగలదు. కావునఁ జక్కంగాంచి మది నిడుకొనియెద.

"ఉపాసకానాం కార్యార్థం బ్రహ్మణో రూపకల్పనా."

అన్న సూక్తి యీభావమును దృఢపఱచుచున్నది.

"ధ్యానగమ్యాపరిచ్ఛేద్యా జ్ఞానదా జ్ఞానవిగ్రహా,"

అని కదా సహస్రనామస్తోత్రము తెలుపుచున్నది. ఉపాసకుల కందఱికి నొక్కరూపమునం దభిరుచి యుండదు. భిన్నభిన్న రూపములయం దుండును. సర్వాలంకారవిశేషయుక్తమగు భగవతి శరీరమును ధ్యానింప రావణుఁ డిచ్ఛగించెను. భక్తుఁడ నగు నాయింట నిచ్ఛానుసారము సకలవస్తువుల ననుభవింపుము. మేధ్యాసవములఁ ద్రావుము. ఆరామములయందు విహరింపుము. చతుష్షష్ట్యుపచారములలో "అమృతాసవ చషకం కల్పయామి" అనునది కలదు. సకలస్వమును గోరినచో వలసినవారి కొసంగుము. ఆవిషయమునుగూడఁ బరీక్షించి సేవకునిగా నంగీకరింపుము. ఏయేపనులకు నన్నాజ్ఞాపింపఁ గోరుదువో యాజ్ఞాపింపుము శిరసావహించి యాయా కార్యము లొనర్చెద. వానిచే నీవు సంతోషింప నీబాంధవు లందఱు నానందింతురు. "యథారాజా తథా ప్రజాః." అన్న న్యాయముచొప్పున నాయుపాస్యదేవతవగు నీ వానందించిన మే మెల్లర మానందింతుమని రావణునభిప్రాయము. ఇచ్చోఁ

గలవిశేష మేమి? భక్తులకెల్ల నొక్కరూపమునందే యభి మతము నిలువదు. భిన్నభిన్నరూపములయం దుండును. ఎవ్వరి కెద్దియిష్టమో యారూపము నాదేవతకుం గల్పించి దానిని మదినిడుకొని యారాధింపవలయు. అనఁగా ధ్యానింప వలయు. ఒక్కమంత్రమునకే పెక్కండ్రు ఋషులుందురు. ధ్యానశ్లోకములు వేలువేలుగా నుండును. ఏల? అంద ఱుపా సించిరనియు వారువారు తమ కిష్టమున్నరూపమును స్తుతించి రనియు నది తెలుపుచున్నది. భగవంతుని కేరూపము లేకున్నను భక్తులు వాంఛించి కల్పించుకొన్న రూపమునొంది వారలం గరుణించునని తేలెడిని. మనము శ్రీరాముని సీతాలక్ష్మణాది సహితముగా నున్నయట్లు ధ్యానించిన నాభగవంతుఁ డా రామరూపము పృథ్వియం దిపుడు లేకున్నను దద్రూపముననే సాక్షాత్కరించును. అది మన కేవిషయమును దేటపఱచును? మన మేవిధిగా ధ్యానింతుమో ఆరూపముననే భగవంతుఁడు మనలఁ గరుణించునని కదా తెలుపును? అప్పుడే సిద్ధాంతము తేలును? భగవంతునకు మనము కల్పించిన నామరూపాదులు వాస్తవములు కావనియే గాక వేఱేమి కలదు? ఈపాటి యల్పవిషయమును గూడ గ్రహింపలేక విష్ణుచిహ్నములు ధరిం పకయున్న నతనికి భగవదనుగ్రహము కలుగదని వాదించుచుఁ బామరుల కుపదేశించుచు ధనార్జనముచేయు మధ్వవైష్ణ వాదులు వంచకులు కారని యెవ్వరే ననఁగలరా? అట్టి యల్ప మతులయుపదేశము లాలకింపఁ దగునా?

"బుద్ధిం మమానుపశ్య త్వం శ్రియం భద్రే యశశ్చ మే. ౨౫
కిం కరిష్యసి రామేణ సుభగే చీరవాససా,
నిక్షిప్తవిజయో రామో గతశ్రీర్వనగోచరః. ౨౬

వ్రతీ స్థండిలశాయీ చ శంకే జీవతి వా న వా,
న హి వైదేహి రామస్త్వాం ద్రష్టుం వాప్యుపలప్స్యతే." ౨౭

అని మూలము. రావణా! నీకు సకలసంపద లొసంగుదు. శీఘ్రముగ నన్ను శ్రీరామునికడఁ జేర్పుమని సీతాదేవి యన నూహించునేమో యని శంకించుకొని నాకేభాగ్యములు వలదు. మోక్షమే వలయునని రావణుఁడు స్వాభిప్రాయమును విశదీకరించుచున్నాఁడు.భద్రే=సౌభాగ్యస్వరూపిణీ! మమ బుద్ధిం అనుపశ్య=నాసంపదం జూడుము నిక్షిప్తవిజయః-నిక్షిప్త=ఉంచఁబడిన, యనఁగా ధ్రువమగు, విజయః=జయముగలవాఁడు. అపజయమే యెఱుఁగఁడని భావము. వనగోచరః=జలములు నివాసస్థానములుగాఁ గలవాఁడు. అనఁగా నారాయణుఁడని యభిప్రాయము. అట్టివాఁడు కనుకనే, గతశ్రీః = ప్రాప్తలక్ష్మిగలవాఁడు. అనఁగా ననుగతప్రకృతికుఁడని భావము. ప్రకృతివిశిష్టుఁడైన కారణముచేతనే లోకాచారములఁ బాటింపవలసినవాఁడయ్యెను. దానిచేఁ దండ్రిమాటను నడుపవలసినవాఁడు. ఆమాటను నెఱవేర్చుటకొఱకు, వ్రతీ = వ్రతముగలవాఁడయ్యెనని భావము. స్థండిలశాయీ చ=వ్రతాచరణముకొఱకు దర్భలు పఱచినస్థలమని యర్థము. అందు శయనించినాఁడని యాశయము. "అచీరవాససా" అని పదవిభాగము. "సుభగే చీరవాససా" అనుచోట, "అచీరవాససా" అని విభజించుట బాగులేదని కొంద ఱందురేమో. "అతత్త్వమసి" అని పదవిభాగము చేసి భాష్యము వ్రాసినది అసంగతమగునే నిదియు నట్టిదే. అది సుసంగతమనువారు దీని నాక్షేపింపఁ జాలరు. నారచీరలు కట్టినవాఁడా? • పీతాంబరధారియని గూఢార్థము. శ్రీమహావిష్ణువని భావము. ఇట్టి శ్రీరామునితోఁ గూడి నీవు,

కిం కరిష్యసి=ఏమి చేయఁగలవు? ఇపుడు నాకుఁగల యైశ్వర్యా ములకంటె నెక్కువఁగా నేమిచేయఁ గలవు? అనఁగా సకలై శ్వర్యములు నాకుఁ గలవు. కోరఁదగినయైశ్వర్యము నాకేదియు లేదు. కావున జీవతి (మయి=అధ్యాహార్యము) నేను జీవించి యుండఁగా, రామస్త్వాం ద్రష్టుమపి నోపలప్స్యతే=నాకడనున్న నిన్నుఁ జూడనైనఁ జాలఁడు. మద్వధానంతరమే నిన్నుఁ జూడఁగలఁడు. నావధముదనుక నిన్ను రాముఁడు చూడలేఁ డని భావము. దీనిసార మేమి? నీయనుగ్రహమున నాకు సక లైశ్వర్యములు గలవు. కావలసిన దింక నీశరీరమోక్షమే. శ్రీరాముఁడు మహావిష్ణువని నే నెఱుఁగుదును. ప్రకృతము రాముఁడు లంకనుండి నిన్నుఁ దీసికొని పోవఁజాలఁడు. తుదకుఁ జూడనైనఁ జాలఁడు. నన్ను వధించి నిన్నుఁ జూడవలయును. అనఁగా నీ వనుగ్రహింపవలసినది యీ జన్మవిముక్తినే. వే ఱొకవాంఛితము నాకేదియు లేదని భావము. ధర్మార్థకామ ములు నాలుగు లభించినవి. ఇఁక నాల్గవది కావలెను. అదియే యనుగ్రహింప సంకల్పింపుమని రావణునాశయమని గ్రహింప వలయును.

"పురోబలాకైరసితైర్మేఘైర్జ్యోత్స్నామివావృతాం,
న చాపి మమ హస్తాత్త్వాం ప్రాప్తుమర్హతి రాఘవః. ౨౧
హిరణ్యకశిపుః కీర్తిమింద్రహస్తగతామివ,"

అని మూలము. ఇంద్రుఁడు హిరణ్యకశిపునిభార్యను హరించి నారదునిమూలమున హిరణ్యకశిపుఁడు ప్రార్థింపఁగా నతఁ డామెను వదలిపెట్టెను. అట్లే రాముఁడు నాకడనున్న నిన్ను మాత్రము తీసికొని పోవఁజాలఁడు. నల్లనిమేఘము లాచ్ఛా

బించిన వెన్నెలనుజూడ నలవిగానిచందమున నిన్ను రాముఁడు చూడఁజాలఁడు. అను నీ యుపమానముచేత మేఘాచ్ఛాదనము వెన్నెలకు బాధకలుగఁజేయఁ జాలనియట్లు నేను నిన్ను లంకలోనుంచుట నాకార్యమునిమిత్తమే యనుభావ మిటసూచితము. ఇంద్రుని కార్యము నుపమానముగాఁ జెప్పుటయు సీతాశీలమున కించుకంతయు బాధ లేదనునర్థము స్ఫురించుటకే యని యెఱుంగవలయు. అనఁగా నో సీతాదేవీ! నేను నిన్నుఁ గొనివచ్చినది నామేలుకొఱకే కాని నిన్నుఁ గష్టపెట్టుటకు మాత్రము కాదు. శ్రీరామునను గ్రహము నాపైఁ బొలయు నంతదనుక నీవిట నుండవలసినదే. కాని నాచేతులార నిన్ను శ్రీరామున కొసంగుట పొసఁగదు. నన్నుఁ బొలియించి రాముఁడు నిన్నుఁ గొని చనవలయునని రావణునిభావము.

"చారుస్మితే చారుదతి చారునేత్రే విలాసిని. ౨౯
మనో హరసి మే భీరు సుపర్ణః పన్నగం యథా,"

అని మూలము. ఈవాక్యముచేత స్వాభిప్రాయమును సీతకుఁ దెలుపుకొనుచున్నాఁడు. ప్రతిపదము గంభీరార్థము గలదియే యని యూహింపవలయు. చారుస్మితే=సీత రావణునిరూపము చూచినదాదిగ దుఃఖముల పాలయినది. ఆమె కన్నీటిని దప్ప నింకొకదాని నతఁడు చూడలేదు. ఇట్లుండఁగా "చారుస్మితే" అని సంబోధించుచున్నాఁడు కదా. ఏల?

"మందస్మితప్రభాపూరమజ్జత్కామేశమానసా."

అను సహస్రనామస్తోత్ర మతఁ డెఱుంగును. నీవు నవ్వినంతన నీప్రభువగు భగవంతుఁడు సంతోషించును. అట్టిదానవు నీవని యతఁడు నుతించెను.

"స్మితజ్యోత్స్నాజాలం తవ వదనచంద్రస్య పిబతాం
చకోరాణామాసీదతిరసతయా చంచుజడిమా,
అతస్తే శీతాంశోరమృతలహరీ మామ్లరుచయః
పిబంతి స్వచ్ఛందం నిశినిశి భృశం కాంజికధియా."

అని శంకరభగవత్పాదులు సౌందర్యలహరియందుఁ దెలిపిరి. స్మితప్రభావ మిట్టిదని యిది తెలుపును. అట్లే సీతాదేవీ! నీస్మిత ప్రభలు నాపైఁ బొలయింపుమా యని ప్రార్థించెనని మన మెఱుంగవలయు. చారుదతి! సుందరదంతవిరాజితా! అని సంబోధించెను.

"శుద్ధవిద్యాంకురాకారద్విజపంక్తిద్వయోజ్వలా."

అను సహస్రనామస్తోత్రార్థమునే తెలుపఁ బూనెనని భావము గ్రాహ్యము. జ్ఞానదాత్రివనునాశయ మాతనిమనస్సునఁ బొడ కట్టెనని మన మెఱుంగవలయు. చారునేత్రే! సుందరనేత్రా యని సంబోధించెను గదా. ఆతనిభావ మేమి?

"పవిత్రీకర్తుం నః పశుపతిపరాధీనహృదయే
దయామిత్రైర్నేత్రైరరుణధవళశ్యామరుచిభిః,
నదశ్శోణో గంగా తపనతనయేతి ధ్రువమయం
త్రయాణాం తీర్థానాముపనయసి సంభేదమనఘం."

అని శంకరభగవత్పాదులవారు సౌందర్యలహరియందుఁ దెలిపినభావమే రావణునాశయమని మన మూహింపవలయును. నీ కటాక్షవీక్షణఫలము నాకుం గలిగింపుమా యనియే రావణునిప్రార్థన మని యిందలిసారము. ఇట్టి నీవు జానకీ! భీరు = భయపడినట్లు నటించుచున్నదానవు. మే మనో హరసి=నామనస్సును హరించుచున్నదానవు. ఇయ్యది కామాతురునిమాట

గాక భక్తునిమాట యగునా యని యడుగుదురేమో. గరుత్మంతుఁడు పన్నగమును హరించునట్లు నామనస్సును హరించుచున్నదానవని యతఁ డనెను గదా. భావమేమి? పామును గరుడుఁ డేల హరించును? భక్షించుటకుగా హరించును. అట్లే నామనస్సును హరించుచున్నదానవు. అనఁగా నతనియభిప్రాయ మేమి? నన్ను వధించుటకే అని గాక మతే మగును? దయావిశేషమున నాకీజన్మము తొలఁగునట్లు చేయుమా యని ప్రార్థించెననియే మనము సారమును గ్రహింపవలయును.

"క్లిష్టకౌశేయవసనాం తన్వీమప్యనలంకృతాం. 30
త్వాం దృష్ట్వా స్వేషు దారేషు రతిం నోపలభామ్యహం,"

తల్లీ! నిన్నుఁ జూడఁగనే స్వేషు=ధనములయందు, దారేషు=భార్యలయందు, రతిం=అనురాగమును, నోపలభామి=పొందకున్నాను, అని పలికెను. అలంకరించుకొనకయున్న నిన్నుఁ జూడఁగనే నా భార్యలయందుఁ బ్రీతికలుగకున్నది. అనునది సమంజసముగా నుండదు. అసంగతమే. కావున నిచ్చో నీదర్శన మాత్రమున సంసారప్రీతి నివర్తించినదని గ్రహించుటయే సుసంగతము.

"అంతఃపురనివాసిన్యస్స్త్రియస్సర్వగుణాన్వితాః. 31
యావంత్యో మమ సర్వాసామైశ్వర్యం కురు జానకి,"

అని మూలము. రావణుఁడు భక్తుఁడని తెలుపుటకై యీఘట్టమున నెన్నియోపదముల నధ్యాహార్యములుగాఁ జేర్చినవారు మహేశ్వరతీర్థ లనువారు కలరు. ఇచ్చో గోవిందరాజులు కూడ విధిలేక "ఐశ్వర్యం స్వామినీ!త్వం కురు ప్రాప్నుహి." అని

వ్రాసిరి. అధ్యాహార్యములు తప్పులు గావు. అర్థద్యోతకము లని గ్రహింపవలయును. జానకీ! నా యంతఃపురకాంతలు సకల సద్గుణములు గలవారు. వారలకందఱకు నైశ్వర్యము చేయు మనఁగాఁ గల్గింపుము. నాసౌందర్యభాగ్యములం గోరి యెందఱో స్త్రీలు వలచి వచ్చినవారు. వారెల్ల సద్గుణములు కలవారలే. వారలకు నామూలమున దుఃఖము గలుగకయుండ జ్ఞాన ధనము ననుగ్రహింపు మని ప్రార్థించెనని యెఱుంగుట మంచిది.

"మమ హ్యాసితకేశాంతే త్రైలోక్యప్రవరాః స్త్రియః. 32
తాస్త్వాం పరిచరిష్యంతి శ్రియమప్సరసో యథా,"

అని మూలము. శ్రీదేవికి నచ్చర లుపచారములు చేయునట్లు త్రిలోకములయందును నన్నుఁ గామించియుండు నుత్తమ స్త్రీలు నీకు నుపచారములు చేయుదురు. అనఁగా నీసేవార్థమై వారినెల్లఁ బంపుదు. నీ వంగీకరింపుమని భావము. ఇందుఁ గామాతురత్వమున రావణుఁ డాడిన కఠినవాక్కు లేవి యున్నవి?

"యాని వైశ్రవణే సుభ్రు! రత్నాని చ ధనాని చ. 33
తాని లోకాంశ్చ సుశ్రోణి మాం చ భుంక్ష్వ యథాసుఖం,"

అని మూలము. కుబేరుఁడు శంకరప్రసాదలబ్ధ దిక్పాలకత్వ విశిష్టుఁడు. కావున శంకరభక్తుఁడు. నేను నట్టివాఁడనే. నీ సేవార్థము సకలరత్నాభరణములఁ దెచ్చితిని. ధనము కూడఁ దెచ్చితిని. వానిని నన్ను లోకములను నీకెట్లు చేయనిష్టమో యట్లు లోనరింపుము. వేనిమూలమున నేపనులు గొనవలయు నని తోఁచిన నట్లు గావింపుము. నీమనస్సునకేది తృప్తియో యట్లు కార్యమును సాగింపుము.

"న రామస్తపసా దేవి న బలేన న విక్రమైః. 38
న ధనేన మయా తుల్యస్తేజసా యశసాపి వా,
పిబ విహర రమస్వ భుంక్ష్వ భోగాన్
ధననిచయం ప్రదిశామి మేదినీం చ, 39
మయి లల లలనే యథాసుఖం త్వం
త్వయి చ సమేత్య లలంతు బాంధవాస్తే.
కుసుమితతరుజాలసంతతాని భ్రమరయుతాని సముద్రతీరజాని, 3౬
కనకవిమలహారభూషితాంగి విహర మయా సహ భీరు కాననాని."

అని మూలము. దీనిచేఁ దనభావమునంతయు విశదీకరించు చున్నాఁడు. జానకీ! తపోబలవిక్రమాదులచే నేను గర్వినైతి నని భావింపకుము. శ్రీరాముఁడు తపఃప్రభృతులచే నాకు సమానుఁడని నే నేనాటికిఁ దలంపను. అసమానుఁడనియే తలం తును. కావున భగవంతునియందు నాకత్యంత భక్తిభావము కలదు. అట్టిభక్తుని నన్ను విశ్వసించి యమృతాసవముం గ్రోలి నాయింటఁగల యేభోగ్యవస్తువును గాని పరిగ్రహించి నారా జ్యమును గూడఁ దీసికొని నాపై విశ్వాస మునిచి ప్రీతునిం జేయుము. నిన్నుఁ గూడి భక్తులందఱు నాయింట సుఖింతురు గాక. భగవతికి మహాకాననవిహార మిష్టముగ నుండును. "కదం బకాననావాసా" అని యున్నది కదా. సకలర్తు పుష్పనిబిడ ములై భ్రమరసంకులములై సముద్రతీరభూములయందు విల సిల్లు పూఁదోఁటలయందు భక్తుఁడనగు నన్నుఁ గూడి విహరిం పుము. భగవదారాధనమునకు నిర్మలములు నిరుపద్రవకర ములు నగు నేకాంతస్థలములు కాననములు. అందు విశేషించి దేవత లుందురు. వారినే వనదేవతలని మన మందుము.

వృక్షాధిదేవతలు నందే యుందురు. వారు నిన్ను సేవింతురు. అట్టి సేవాభాగ్యము నాకు ననుగ్రహింపుమా యని రావణుఁ డభ్యర్థించెను.

ఆర్యులారా! ఈసర్గమునఁ గలశ్లోకములన్నియు "సాకారై ర్మధురై ర్వాక్యైః" అని సర్గాదియందు వాల్మీకిమహాముని చెప్పినట్లే యర్థములు గలిగియున్నవి. ఆమాటలఁ గల యర్థవిశేష మితరులకుఁ దెలియరాదు. కావున నామాటల నాలకించియు జానకి దుఃఖమున మాటలాడఁబూనుట మీఁది సర్గమునఁ గనుపట్టు. ఈచెప్పిన యర్థమంతయు నామె సంభాషణమును బట్టిచూచినఁ గేవలకల్పితము కాదా యని యందురేమో. ఇందొకరు విశేషార్థములు గలుగునట్లు మాటలాడువారు. రెండవవారు దాని గ్రహింపఁజాలనివారు నైన మీఁసందియమున కవకాశము గలదు. సీత మహాప్రకృతి. తన రూపమును దాఁచి ప్రతికృతిరూపమున నిందున్నది. రావణుఁడు భక్తుఁడనియు శాపోపాత్తదేహుఁడనియు శాపనివృత్తికిఁ దానే హేతుభూతురాలననియు నెఱుంగును. కావుననే రావణవధార్హము లగుమాటలనే పల్కనున్నది. ఆమాటల నాలకించినఁ గాని హనుమ రామచంద్రునకు సీతాదురవస్థను దెలుపఁడు. తెలిపినఁ గాని రాముఁడు రాఁడు. రాకున్న రావణశరీరముక్తి కల్గదు. రెండునెలలలో రావణుఁడు శరీరమును వదలనున్నాఁడు. కావున సీతావాక్యములు దుఃఖము నటించుటనే తెలుపునవియని మన మెఱుంగవలయు. ఇందుండి గ్రహింపఁదగినవిషయము లేవి? ఉపాసకుఁ డిష్టదేవతకు సర్వస్వము నివేదింపవలయు. తద్దేవతాసాక్షాత్కారమునే కోరుచుండవలయును. తన కేరూపమునఁ బ్రీతియుండునో యట్టి

రూపమునే యిష్టదేవతకుం గల్పించి ధ్యానింపవలయును. ఆధ్యానమునకు ఫలము సంసారమునందు విరక్తి కలుగుటయే. భార్యాప్రముఖ ప్రీతికరవస్తువులయం దత్యంతప్రీతి నశింపవలయును. సమస్తము తన్మయముగాఁ గనఁబడవలయును. తద్భిన్న మేదియుఁ దనకంటెకెఁ బ్రీతిపాత్రముగ నుండరాదు. బాహ్యపూజ పరోపదేశార్థము. మానసికపూజ సంసారసాగరతరణార్థము. అను నీ లోనగుఫలములే యుపాసకునకుఁ గలుగవలయుననియు నవి కలిగినఁ గాని యాదేవతారాధనము పూర్తికాదని యెఱుంగవలయు. ఇఁక నధ్యాత్మరామాయణమున నీఘట్టమున నేమున్నదో పరికింతము.

"రావణోఽపి తదా సీతామాలోక్యాహ సుమధ్యమే,
మాం దృష్ట్వా కిం వృథా సుభ్రు స్వాత్మన్యేవ విలీయసే. ౨౨
రామో వనచరాణాం హి మధ్యే తిష్ఠతి సానుజః,
కదాచిద్దృశ్యతే కైశ్చిత్కదాచిన్నైవ దృశ్యతే. ౨౩
మయా తు బహుధా లోకాః ప్రేషితాస్తస్య దర్శనే,
న పశ్యంతి ప్రయత్నేన వీక్షమాణాస్సమంతతః. ౨౪
కిం కరిష్యసి రామేణ నిస్పృహేణ సదా త్వయి,
త్వయా సదాలింగితోఽపి సమీపస్థోఽపి సర్వదా. ౨౫
హృదయేఽస్య న చ స్నేహస్త్వయి రామస్య జాయతే,
త్వత్కృతాన్సర్వభోగాంశ్చ త్వద్గుణానపి రాఘవః. ౨౬
భుంజానోఽపి న జానాతి కృతఘ్నో నిర్గుణోఽధమః.
త్వమానీతా మయా సాధ్వీ దుఃఖశోకసమాకులా. ౨౭
ఇదానీమపి నాయాతి భక్తిహీనః కథం వ్రజేత్,
నిస్సత్త్వో నిర్మమో మానీ మూఢః పండితమానవాన్. ౨౮

నరాధమం త్వద్విముఖం కిం కరిష్యసి భామిని,
త్వయ్యతీవ సమాసక్తం మాం భజస్వాసురోత్తమం. ౨౯
దేవగంధర్వనాగానాం యక్షకిన్నరయోషితాం,
భవిష్యసి నియోక్త్రీ త్వం యది మాం ప్రతిపద్యసే.” ౩౦

సుందరకాం. ౨౦వ సర్గము.

అను నీగ్రంథభాగముం గాంచిన వాల్మీకిభావమే స్పష్టమగును. శ్రీరామునియందు నిస్సత్త్వ నిర్వికల్ప నిర్మమత్వాదిగుణములు కలవని రావణుఁ డనుటంజేసి భగవంతుఁ డనుభావము స్పష్టముగా నతనికిం గలదనియు సీత మహామాయ యనువిశ్వాసము కలదనియుఁ దేటపడును. తక్కిన యతనికృత్యమంతయు నటనమనియు మన మూహింప నవకాశము కలదు. ఈభావమున రామచరిత్రమును బఠించినఁ బరమపావనగ్రంథమని తేటపడును. ఇఁకఁ దరువాతి గ్రంథభాగమును బఠింతము. పూర్వసర్గాభిప్రాయమునకు దీనికి సంబంధము లేదను దుర్భావమును వీడి సీతాంబ మూలప్రకృతి యని నమ్మి యామె దుఃఖమును నటించెనని యెఱింగి తచ్చరిత్రమును బఠించిన నుత్తమోత్తమకావ్యపఠనఫలము నందఁగలము.

సీత రావణునకు హిత ముపదేశించుట.

* భయముఁగొలుపుచు రావణుఁ డాడినమాటల నాలకించి సీతాదేవి యార్తయై స్వరము దీనతను సూచింప నిట్లు పలికెను. మహాసాధ్వియగు జానకి రోదనము చేయుచు భీతిచే వడంకుచుఁ జూచువారల కక్కటా యని తలపోయఁజేయుచు

* ఇది ఇరువదొకటవసర్గమునఁ గల కథాభాగము.

మనమున శ్రీరాముని నే ధ్యానించుచు నతనిం జూచుచు మాట లాడుట పతివ్రతలధర్మమునకు విరుద్ధము గావున నొకతృణము నెదుట నునుచుకొని దానినే చూచుచు నిట్లు పలుకసాగెను. రావణా! నావలననుండి మనస్సును మరలించుకొనుము. దానిని భార్యలయందే యునుపుము. పాపాత్ముఁడు మోక్షలాభము నాశింపఁడు. అట్లే నీవు నన్నుఁ గోరఁదగదు. నీవెంతగాఁ గోరి నను బాపికి మోక్షలాభము కలుగనట్లు నీకు నావలని లాభము కలుఁగదు. వివాహపద్ధతిని నేను సత్కులమున నడుగు పెట్టినదానను. సద్వంశమున జన్మించినదానను. పతివ్రతను. ఇట్టి నేను నిందాపాత్రమైనకార్యము నొనరింతునా? అని తెలిపి విశాలకీర్తిని గాంచిన యాసీత మరల నిట్లు పలుకఁ బూనెను. రావణా! నేను బరభార్యను. నియతవ్రతురాలను. కాన నీకు భార్య గాఁదగను. సాధువులధర్మమును జక్కఁగా నెఱుం గుము. సత్పురుషులనియమమును జక్కఁగా నెఱుంగుము. ఈ వర్తనము నీ కనర్హము. రాక్షసా! పరులు నీభార్యలతో మాటలాడునపుడు నీ కెట్లుతోఁచును? అనుదాని నీవే యో జించుకొనుము. నీవెట్లు నీభార్యలను నిర్దోషలనుగాఁ జేయఁ బూనుదువో యట్లే యితరులు పూనుదురని యెఱుంగుము. అట్లుచేయుట యెల్లపురుషులకు విధి. కావునఁ బరభార్యలం గోరక స్వదారలయందే యభిరుచి గలవాఁడవు కమ్ము. స్వభా ర్యలయందు సంతృప్తిచాలక చపలేంద్రియుఁడై గూఢవిప్రియ పరతంత్రుఁడై పరపత్నులం గోరునేని వాని యాయురైశ్వ ర్యాదులు నశించును. నిన్ని దుర్వ్యవసాయమునుండి బుద్ధి చెప్పి మరలించుపెద్ద లిందెవ్వారును లేరా? విభీషణాదు లున్నారు. కాని వారి ననుసరింపవు కాఁబోలు. కనుక నే

వారు నీకు హిత ముపదేశింపకున్నారు. విపరీతఫలము నొసఁగు నీదుర్బుద్ధియే యీవిషయమును జాటుచున్నది. నా బుద్ధియెట్టిదో నీవె మెఱుంగుదువందువేమో. శిష్టాచారమును మాని యిట్లు వర్తించుటయే నీబుద్ధి యిట్టిదని తెలుపుచున్నది. పండితులు హితము నీకుఁ దెలిపినను వారిపై స్నేహము నభినయించి యంతరంగమున వారలకు నాశముం గలిగింపఁబూని వారిపలుకుల నాదరింపకున్నావో, దుర్నయుఁడు వివేకహీనుఁడు రాజగునేని సంపత్సమృద్ధములగు దేశములుగూడ నశించును. అట్లే యీలంకయు నీవు రాజవైనకతన నీ యపరాధమాత్రముననే వేగమ నశింపఁగలదు.

రావణా! పాపకర్ముఁడు దూరదృష్టి లేక స్వపాపకార్యహతుఁడై క్షీణింపఁగాఁ గని తక్కినవా రానందింతురు. అట్లే నీవు నశింపఁ గలవు. నీకు హితము తెల్పి ధన్యులు కానివారెల్లరు ప్రీతు లగుదురు. నీ యంతఃపురకాంతలకు నన్నీశ్వరినిగా నొనరించుట ఆభరణాదుల నొసంగి వానిపై నాకాశగలిగించుట యనునవి నన్ను నీకు లోఁబడఁ జేయఁజాలవు. వెలుతురు భాస్కరుని వదలియుండనట్లే నేనును శ్రీరామునకు వేఱుపడి యించుకయు నుండను. లోకాధినాథుఁడగు శ్రీరాముని మన్ననఁ గన్నదానను. అట్టి నే ననామకుఁడగునొకనిబుజమునఁ దలమోపుదునా? వేదవ్రతస్నాతుఁడై బుద్ధిశాలియు నాత్మజ్ఞానసంపన్నుఁడు నగు బ్రాహ్మణునకు యోగవిద్య తగియున్నట్లు నేను శ్రీరామునకే తగినభార్యను. అంతియ కాని వేఱొకరికిం గానని నమ్ముము. రావణా! నీవు మిగుల మంచివాఁడవు గదా. వనగజమును విరహవేదనచే శ్రమంపడు ప్రాయంపుటాఁడుగజముతోఁ గూర్చుచందమున రాము

నెడఁబాసి నవయు నన్ను శ్రీరామునిం బిలుపించి సంధింపుము. నీవీలంకాపురమున మరల నుండ వాంఛింతువేని చావకుండ నుండ నాశింతువేని పరమపురుషుఁడగు శ్రీరామునిమైత్రి సంపాదించుకొనుట మంచిది. ఎందులకందువో ఆ రామమూర్తి సకలధర్మవేత్త, శరణ్యుఁడు, అనుమాట లోకవిదితమే. కాన నీవు జీవించియుండఁదలంచిన శరణాగతవత్సలుఁడగు నా రామునితో మైత్రి గావించుకొనుము. రాముని బ్రసన్నునిగాఁ జేసికొనుము. నీనిమిత్తము నేను నాతనిఁ బ్రార్థింతును. సహజవత్సలత్వ విశిష్టుఁడు గాన మన్నించును. శరణుచొచ్చుట యొక్కటియే చాలదు. కాలుష్యము వదలి పరిశుద్ధాంతరంగుఁడవై నన్ను రామునకు సమర్పింపవలయు. దాన నీకు మేలు కలుగును. అట్లుచేయవేని తప్పక శ్రీరామునివలన నీకు మరణము కలుగును. ఇంద్రుఁడువైచిన వజ్రమైన నిన్ను వదలవచ్చు. యముఁడు నిన్నుఁ బట్టికొని విడిచినను విడువవచ్చు. శ్రీరామున కాగ్రహము కలిగెనా చంపక వదలఁడు. వేగమ శ్రీరామధనుర్నినాదము నాలకింపఁ గలవు. శ్రీరామలక్ష్మణులు ఘోరబాణములు మండుచు నీలంకలోఁ బడఁగలవు. అవి కంకపత్త్రాంకితము లగుట వడివడి రక్కసుల నుక్కడఁగించుచు లంకయం దెల్లయెడల వ్యాపింపఁగలవు. శ్రీరామగరుత్మంతుఁడు రాక్షసక్రూరసర్పముల నశింపఁజేయును. నీకడనున్న నన్ను రామునకు మరలఁ గైకొన శక్యమగునా యంటివి కదా. విష్ణువు మూఁడడుగులచే నసురులయొద్దనుండి దేవలక్ష్మిని హరించినట్లు నీకడనున్న నన్నుఁ గొనిపోవఁ గలఁడు. జనస్థానము హతము కాఁగా నందలిరాక్షసు లుక్కడంగఁగా నీ వెదుర్కొనఁజాలక భయముచే దొంగిలి నన్నుఁ దెచ్చితివి.

ఇది దుష్కార్యము కాదనఁ దరమా! పురుషసింహులగు నా యన్నదమ్ము లాశ్రమమునుండి వెడలిపోవఁగా నీవందుఁ బ్రవేశించి చౌర్యమున నన్నుఁ దెచ్చితివే. హరివాసనయైన నీమీఁదఁ బ్రవహించియుండిన వ్యాఘ్రములజాడఁ గాంచిన బక్కకుక్కవలె నిముసమైన నట నిలిచియుండఁ జాలవు. బల హీనత భయపడియే యున్నావు. అట్టి నీకా యన్నదమ్ములతో యుద్ధము గలుగునేని జయము నీకుఁ గలుగుట యూహింపను గూడ శక్యము గాదు. ఇంద్రవృత్రులకు సంగ్రామము కలుగఁ గా ద్విభుజుఁ డగుట నింద్రునకు నేకభుజుఁ డగుట వృత్రునకు జయాపజయములు కలిగినట్లు వారిద్దఱు నీవొక్కరుఁడవు నగుట నీ కపజయము కలుగకపోదు. నాప్రాణేశ్వరుఁడగు రామభద్రుఁడు సోదరుం గూడి భానుఁడు కిరణములచే స్వల్ప జలమును గ్రహించునట్లు వేగమ యాశుగములచే నీప్రాణ ములం గొనును. రావణా! నీకిది మంచికిఁ దగినకాలము కాదు సుమా! కనుకనే నన్ను నిట్లు తెచ్చితివి. కనుక రామునియెదు టంబడక కుబేరుఁడున్న కైలాసమున కేగినను, మఱియు నే యూర్ధ్వలోకమునకుఁ బోయినను, వరుణసభకుఁ గాని యిం కనుగల యధోలోకములకుఁ బోయినను, మఱియు నేచోటి కరిగినను మహాశనిపాతమునకు మహావృక్షము కూడఁ బడక యుండలేనియట్లు నీవును దప్పించుకొనఁ జాలవు. అని పలికెను.

మహాశయులారా! యీ సీతావాక్యములయందుఁ గల యర్థవిశేషము నరయుదము.

"తస్య తద్వచనం శ్రుత్వా సీతా రౌద్రస్య రక్షసః,
ఆర్తా దీనస్వరా దీనం ప్రత్యువాచ శనైర్వచః." ౧

అని మూలము. రావణుఁడు రౌద్రాకారుఁడు. సీత మానవ స్త్రీ. అందును భయపడియున్నది. అట్టియామె వానిమాటలకు బదులుచెప్పక యుండఁదగు. పాతివ్రత్యమహిమాతిశయమున వానిని దహింపఁగలనను ధైర్యము గలదని యంగీకరింతుమేని వినరానిమాటల వినినపుడు రోషావేశమునఁ దడఁబాటున నెట్లో పలుకవలయును. అట్టిచోట శనైర్వచః ప్రత్యువాచ. మెల్లఁగా బదులు చెప్పెను. అనఁగా భావమేమి? ఇతరులకుఁ దనభావము తేటపడనియట్లు మెల్లఁగాఁ బలికెను. అనఁగా నాతనిమాటలకుఁ దగిన ట్లుత్తరము చెప్పెను. అని మన మెఱుంగవలయు.

"దుఃఖార్తా రుదతీ సీతా వేపమానా తపస్వినీ,
చింతయంతీ వరారోహా పతిమేవ పతివ్రతా. ౨
తృణమంతరతః కృత్వా ప్రత్యువాచ శుచిస్మితా,"

అని మూలము. ఇందలి దుఃఖార్తా అను లోనగుపదములు పైన వ్రాసినయర్థమును సమర్థింపవు గదా యందురేమో. దుఃఖము నటించునని వ్రాసియుంటిని గదా. ఇందే మీఁదియర్థమును దృఢపఱచుపదముల వాల్మీకియే ప్రయోగించి తన యాశయమును దెలిపెను. పతిమేవ చింతయంతీ=శ్రీరామునే తలంచుచు. ఏభావమున? ఈతఁడు నీకొఱకు వేచియున్నవాఁడు. మృత్యు వాసన్నమగుచున్నది. నీవును సకాలమున రావలయునని ప్రోత్సహించుటకే యని యెఱుంగవలయు. వరారోహా=ఈవిశేషణ మిచ్చో నుండఁదగునా? అవయవసంస్థానవిశేషము గలస్త్రీ వరారోహ యనఁబడును. పృథుతరనితంబములు గలదని భావము. చక్కఁగాఁ గూరుచుండి భర్తయగు

శ్రీరాముని నే తలంచుచు నని యర్థము పొడకట్టు. ఇంతటఁ మానక మహాకవి "శుచిస్మితా" అనియుఁ బ్రయోగించెను. ఇచ్చో నీవిశేషణము చేర్చు టత్యంతానుచితమని తోఁపక మానదు. వాల్మీకివంటి మహాకవి వ్యర్థముగాఁ బాదపూరణార్థము ప్రయోగించె ననవచ్చునా? మహాపచారము కాదా యది! ఈసమయమున సీతాప్రవృత్తి కది ప్రత్యక్షవిరుద్ధము. కావున నిందేదో యర్థవిశేష ముండియే తీఱునని తోఁచును. చక్కఁగాఁ బద్మాసనమునఁ గూర్చుండి మోమునఁ జిఱునవ్వు చిందులాడ (విశేషించి పరిశుద్ధమగు చిఱునవ్వు) మెల్లఁగా ననఁగాఁ దొందఱ యేమాత్రము లేక రావణునితో నిట్లు భాషించెననుభావ మేర్పడుచున్నది. పూర్వసర్గవిరుద్ధమనువా రెవ్వరో యోజింపుఁడు. రామాయణ మసత్కావ్య మనువారలే. రావణునాశయ మెఱింగి భగవంతుని స్మరించి నవ్వుచు నది తన పరిశుద్ధభావమును దెలుపుచుండఁగా మంద మందభాషణముల బదులుచెప్పెనని సారము గ్రహింపవలయు. తృణమంతరతః కృత్వా=రావణునకుఁ దనకు నడుమ నొకగడ్డి పోఁచ నునుచుకొని యని యున్నది. ఉత్తమకాంతలు పర పురుషునితోఁ బతి సన్నిధి లేనితఱి సంభాషింపరాదను సదాచారమును బాటింపఁగోరి యని భావము. ఇచ్చోఁ దనిశ్లోకి యందుఁ దోఁచిన భావములెల్ల వ్రాయఁబడియున్నవి. అనేక వికల్పములుగా భావములు తెలిపిన నందేదియు సత్యముగా దని యితరులకుం దోఁపవచ్చు. ఒక్కవిషయమును బ్రధాన ముగాఁ జేసికొని వచించు టుత్తమమని పెద్ద లందురు. రావణా! నీకోరిక నీడేర్చు టొకమహాకార్యము కాదుసుమీ. అది తృణప్రాయము. సులభసాధ్యమని భావము. శీఘ్రకాల

మున నదియు ఫలించును. అనుభావము రావణునకుఁ దెలియు టకై యితరుల కెల్లెట్లూహించిన నట్లెల్లఁ దోఁచునట్లు చేయు టకై గడ్డిపోఁచను నడుమ వైచి మాటలాడెనని భావ మేర్పడు చున్నది. తృణము నడుమ నున్నంతమాత్రమునఁ బరపురుషుఁ డగపడక పోఁడు. కావున నిది యీపైని వ్రాసినభావమును దేటపఱచుటకే యని మన మూహించుట మంచిది. తలుపు చాటుననుండి పరునితో మాటలాడు టొకదేశమున నాచా రము స్త్రీలయందుఁ గలదు. అట్టిది యిది కాదనియే మన మెఱుంగందగు.

"నివర్తయ మనో మత్తః స్వజనే క్రియతాం మనః. 3
న మాం ప్రార్థయితుం యుక్తం సుసిద్ధిమివ పాపకృత్."

అని మూలము. సీతాంబ స్వాశయమును దేటపఱచుచున్నది. రావణా! నావలన నేయేవాంఛలు సిద్ధింపవలయునని కోరితివో యవియెల్ల నిపుడు సాగునవి కావు. నీకు ఫలప్రదానము చేయువాఁడు శ్రీరాముఁడు. నాయారాధనమున కిది యదను గాదు. కాన నాబుద్ధిని మరలించుకొనుము."స్వజనే క్రియతాం మనః." నీభార్యలయందు మనసు నునుపుము. వారి నాదరిం పుము. ఇఁకఁ జాలకాలము నీవు వారి నాదరింపఁ జాలవు. కనుకఁ గాలహరణముచేయక వారి నూఱడింపుము. నన్నుఁ బ్రార్థించి లాభములేదు. నామూలమున నీకు ఫలము కలుగు కర్మము నీవు చేయలేదు. నీయారాధన మిష్టసిద్ధిదమన్న శాస్త్రము సత్యము కాదా యందువేమో కర్మానుసారముగా నారాధనము జరగవలయును. నీకు నారాధ్యము శ్రీరామ రూపమే. అట్టికర్మము నీవు చేసితివి. కాన నన్నారాధించుట లాభము కాదు. పాపాత్ముఁడు తపస్సుచేసిన ముక్తి దొరకదు.

ఆజన్మమునఁ జేసినతపస్సు పాపములనే తొలఁగించును. అట్లే నీవీజన్మమున నన్నారాధించినను లాభము కలుగదని భావము. దీనింబట్టి యీభావము తేలుచున్నది. ఏరూపనామములు గలదేవత నుపాసించిన మేలు గలుగవలయునో ప్రాక్తనకర్మాను సారముగ నాదేవతనే యుపాసింపవలయు. ఆతపము ఫలించును. దేవతాంతరము నుపాసించిన నది ఫలింపదు. పట్టుదలచేఁ గావింపఁబూనిన నది విరుద్ధఫలముగా మాఱును. కావున మంత్రార్పణము ముఖ్యమని చెప్పఁబడినది. ఉపాసకుఁడు తన కేది యుపాసనార్హదేవతయో సద్గురువులమూలమునఁ దెలిసికొని దానిని గ్రహించి విధిహితముగా నుపాసించిననే ఫలము కలుగును. లేకున్న నిష్ఫలమో మఱియు మాటలాడిన దుష్ఫలమో కలుగును. ఈభావ మీభాగము మనకుఁ దెలుపుచున్నది.

"అకార్యం న మయా కార్యమేకపత్న్యా విగర్హితం. ౪
కులం సంప్రాప్తయా పుణ్యం కులే మహతి జాతయా,"

అని మూలము. పతివ్రతనగు నాచే నకార్యము చేయఁబడరాదు. పుణ్యకులమునఁ జేరితిని. అత్తవారు సత్కులులని భావము. సద్వంశమున జనించితిని. కావున నేఁ జేయఁదగని కార్యము చేయరాదని తాత్పర్యము. సకలఫలముల నిచ్చు దానవు నీవే కదా. నావాంఛితముల నేల ఫలింపఁజేయరాదని రావణుఁడు ప్రశ్నించునేమో యని సమాధానము సీతాదేవియే యిచ్చుచున్నది. సకలమునకుఁ గర్తృత్వము నాయందే కలదు. కాని శాస్త్రము నతిక్రమింపరాదు. శాస్త్రము ననుసరించియే కర్మఫలముల నీవలయును.

"తస్మాచ్ఛాస్త్రం ప్రమాణం తే కార్యాకార్యవినిర్ణయే,
జ్ఞాత్వా శాస్త్రవిధానోక్తం కర్మ కర్తుమిహార్హసి."

అను గీతాశాస్త్రము కలదు కదా. నీవు పురుషరూపముమూలమున నిష్టసిద్ధి గాంచవలసినకర్మము చేసితివి. కాన నదియు నారూపమేయైన నట్లే యుపాసించి యిష్టసిద్ధిని గాంచవలయు నని సీత తెలిపెను. ఇం దొక్కవిశేషము కలదు. ఉత్తమకుల సంజాత యగుయువతి యుత్తమకులమున జనించినవానినే భర్తగాఁ బడయవలయును. కాని అల్పకులసంజాతుని బడయ రాదని సీతాదేవి స్త్రీలకు నుపదేశించుచున్నది. అట్టి నేన కార్యముచేయరాదు. అనఁగా నల్పకులమునఁ బుట్టిగాని యల్ప కులజుని పెండ్లియాడిగాని యుండు స్త్రీలకార్యము చేసినను జేయవచ్చును. కాని యుత్తమకులమువారు చేయరాదు. అనఁగాఁ బ్రాణాపాయస్థితియందును గులగౌరవమును గాపాడ వలయునని యిది తెలుపుచున్నది.

"అవిప్లుతబ్రహ్మచర్యో లక్షణ్యాం స్త్రియముద్వహేత్,
అనన్యపూర్వికాం కాంతా మసపిండాం యవీయసీం. ౫౨
అరోగిణీం భ్రాతృమతీ మసమానార్షగోత్రజాం,
పంచమాత్సప్తమాదూర్ధ్వం మాతృతః పితృత స్తథా. ౫౩
దశపూరుషవిఖ్యాతాచ్ఛ్రోత్రియాణాం మహాకులాత్,
స్ఫీతాదపి న సంచారి రోగదోషసమన్వితాం. ౫౪
ఏతైరేవ గుణైర్యుక్త స్సవర్ణశ్శ్రోత్రియో వరః,
యత్నాత్పరీక్షితః పుంస్త్వే యువా ధీమాన్ జనప్రియః." ౫౫

యాజ్ఞవల్క్యస్మృతి. ఆచారకాం.

లక్షణ్యాం బాహ్యాభ్యంతరలక్షణైర్యుక్తామ్. అని మితాక్షర. తల్లినుండి యైదుతరములు తండ్రినుండి యైదుతరములు

ప్రఖ్యాతిగాంచిన వంశమునుండి కన్యకను గ్రహింపవలయును. సదాచారాదులే విఖ్యాతిహేతువులు కాని స్వేచ్ఛాప్రవర్తనాదులు కావు. అట్లు సద్వంశమును బరీక్షించి యందుండి గన్యకను గ్రహించి పెండ్లియాడవలయునని యేర్పడుచున్నది. తెల్లమచ్చలు పెద్దరోగము అపస్మారము లోనగునవి పరంపరాప్రాప్తములు. అట్టిరోగము లుండెనేని సద్వంశమునుండియుఁ కన్యకను గ్రహింపరాదని స్మృతి తెలుపుచున్నది. వరునకుఁ గూడ నీపరీక్షయే తెల్పఁబడినది. కులముననుసరించి కొన్ని దురభ్యాసము లుండుననియు సత్కులమును బరీక్షించి వివాహముచేసికొనిన నట్టి దురభ్యాసము లుండవనియు భావము. దీనిచే నసవర్ణవివాహము మంచిది గాదని రామాయణము తేటపఱచుచున్నది. అల్పకులజు లెంత చదువుకొనినను బూర్వులమర్యాదల ననుసరించి దురభ్యాసములు వదలవని సారము. కులము ప్రధానము కాదనువాద మెంతయు నిస్సారమని మన కీభాగము తెల్పుచున్నది.

"నాహమౌపయికీ భార్యా పరభార్యా సతీ తవ. ౬
సాధుధర్మమవేక్షస్వ సాధు సాధువ్రతం చర,
యథా తవ తథాన్యేషాం దారా రక్ష్యా నిశాచర. ౭
ఆత్మానముపమాం కృత్వా స్వేషు దారేషు రమ్యతాం,"

అని మూలము. "అహమౌపయికీ న భార్యా." = నేను నీచే భరింపఁదగినదానను గాను. శ్రీరామునిచే భరింపఁ దగినదానను. అనఁగా నన్నింం దునుచుకొని యారాధింపఁ జాలవు. కాన వదలిపెట్టుము. లోకమునఁ గొంద ఱుపాసించుచుండ నాదేవతలు మంత్రార్పణమున వారికి శత్రుకోష్ఠములకుఁ జేరినవారగుదురేని వారినిష్ఠకు మెచ్చుకొని మ మ్మారాధింపవుఁడు.

మానుఁడని హిత ముపదేశింతురు. కాదు కూడదని మఱియు నుపాసించినవారికి భయము గల్గింతురు. ఇది యందఱకుఁ దెలిసి నదియే. అట్లే సీతయు రావణున కుపదేశించెను. సాధువు లాచరించుధర్మముం గాంచుము. సాధువులవ్రతమును విలకించి యట్లు సాధుమార్గమున వర్తింపుము. అనఁగా సాధువుల ధర్మ వ్రతము లెట్టివి? మంత్రార్ణముప్రకారము సాధ్యాదికోష్ఠ ముల నున్న దేవతల నుపాసింతురు. అరికోష్ఠమున నున్నవారి వదలుదురు. ఉపదేశానంతర మామంత్రముల వదలవచ్చునా యందురేని వదలరాదు.ఇష్టదేవతల కంగదేవతలనుగా భావించి యారాధింతురని యెఱుంగవలయును. సాధువ్రత మనఁగా సంప్రదాయమునననుసరించి శౌచాద్యాచారముల నెఱింగి నియ మముం బూనుట యని యెఱుంగవలయు. "సతీ అహం తవ ఔపయికీ భార్యా,పరభార్యా న."అని యేల యన్వయింపరాదని యొకమహాత్ముఁడు ప్రశ్నించెను. నేను నీకుఁ దగినభార్యను పరభార్యను గాదు. అని యా యన్వయమున కర్థము. అన్వ యింపవచ్చును గాని యాయర్థము వినఁదగినది మాత్రము కాదని విన్నవించితిని. ఏల యనుప్రశ్నమునకు ననభిజ్ఞుఁడ నగుటనని మనవిచేసితిని. పూర్వాపరవైషమ్యముల నాలో చించియే యన్వయింపవలసియుండును. కాని మాతృభావము గల దేవతలవిషయమున నపార్థములు తెలుపరాదు గదా. రావణునకు సీతాంబ సదాచారములను దెలుపుచున్నది. నీకెట్లు భార్యారక్షణము ప్రీతికరమో యితరులకు నట్లే యని యెఱుంగుము. నిన్నే యుపమానముగాఁ దీసికొని భార్యల విషయమున వర్తింపుము. "త్వాం దృష్ట్వా స్వేషు దారేషు రతిం నోపలభామ్యహమ్." అను రావణునాశయమునకు

బదులు చెప్పుచున్నదని యూహింపందగు. నీవు బ్రదికియుండు దనుక భార్యలం జక్కఁగా రక్షింపుము. లోకులు నిన్నుప మానముగా నీవిషయమున గ్రహించునట్లు నీభార్యలయం దానందము ననుభవింపుమని తెలిపెను. అనఁగా లోకులెల్లరు నిన్నుదాహరణముగాఁ గైకొనవలయు నన్నగర్వ మీవిషయ మున నీకు నుండఁదగును. సమబుద్ధిగలిగి వర్తింపుమని తాత్ప ర్యము. భార్య యస్వతంత్రురాలన్నభావము వదలుమని సారము. భార్య ప్రకృతిగాఁ దాను బురుషుఁడుగా భావించు టయే దాంపత్యధర్మమని యిందుఁ గలవిశేషము.

"ఇయమంబా జగద్ధాత్రీ పురుషోఽహం సదాశివః."

అని సూక్తి. ఈభావము గలవానికే దాంపత్యసుఖముగాని యితరులకు లేదని భావము.

"అతుష్టం స్వేషు దారేషు చపలం చలితేంద్రియం. ౮
నయంతి నికృతిప్రజ్ఞం పరదారాః పరాభవం,"

అని మూలము. మనశ్చాంచల్యము కలిగి యింద్రియములు తోఁచినయట్లు చలించుచుండఁ దనభార్యలయంద తుష్టుఁడై తాఁ బట్టినపట్టునందే చిత్తమునిచ్చి యుపాసించువానికిఁ బర దారలే సకలసంపదలఁ బోఁగొట్టుదురు. అనఁగా నుపాసకుఁడు గృహస్థుఁడైన భార్యం గూడియే యుపాసింపవలయును. అట్లు చేయుటయందుఁ దృప్తిచాలక మోహకతంత్రములలోఁ బ్రతి పాదింపఁబడినరీతి రూపయౌవనసంపదల నలరు పరదారం గొని వచ్చి యారాధించిన సర్వనాశనమే యగుఁగాని యాదేవత వాని ననుగ్రహింపదనియే యిందుఁ గలవిశేషము. బ్రహ్మచారి

ధర్మముల నవలంబింపక గృహస్థువు భార్యను ప్రకృతినిగా భావించి తత్సహితముగా విచంచలతం గాంచి యుపాసింప వలయు. కన్యనుగాని సువాసినిం గాని వ్రతమునకని నియమించి జ్ఞానులు గానివారలకు నుపాసించువిషయమున నాసక్తిని బుట్టించు నుద్దేశమునఁ జెప్పినతంత్రముల ననుసరించి పరదారకు ధనమిచ్చి యామెం బూజించుట యైశ్వర్యనాశన హేతువని భావము. శుభాగమపంచకము ననుసరించి జ్ఞానముంగోరువారు నియమములఁ బాటింపవలయు ననువిశేష మిందుఁ గలదు. వ్యభిచారులు పాపాత్ములు లోనగువారల నుద్ధరించు నిమిత్తము సద్యఃఫలదాయకములగు కొన్నిసిద్ధులు తెల్పఁబడినవి. అవియే మోహకములు. వానిభావములఁ బరిశీలింపక విధులని గ్రహించుటయే యజ్ఞానము. చంచలత మాని సప్రకృతికుఁడై గృహస్థు వుపాసింపవలయు ననుభావ మిందు సూచింపఁబడినది. ఈభావమే యీక్రిందిమూలములు సిద్ధాంతీకరించుచున్నవి.

> "ఇహ సంతో నవా సంతి సతో వా నానువర్తసే. ౯
> తథాపి విపరీతా తే బుద్ధిరాచారవర్జితా,
> వచో మిథ్యాప్రణీతాత్మా పథ్యముక్తం విచక్షణైః. ౧౦
> రాక్షసానామభావాయ త్వం వా న ప్రతిపద్యసే."

అని మూలము. ఇందు సదాచారవంతులు లేరా? సదాచారమనఁగా నెవ్వరేకర్మముల నాచరించిన మేలు కలుగునో యవి యని భావము. ఎల్లరకు నొక్కవిధముగాఁ గర్మాచరణమున నాసక్తి యుండదు. ఇతరులు పురికొల్పఁగా నొనరించినను శ్రద్ధాభక్తులు లేమి నవి ఫలింపవు. ఏసత్కర్మమున నెవ్వరికిఁ బ్రీతి గలదో వారిఁ డద్దాని నాచరింపవలయును. అది ఫల

దాయక మగును అట్టి సదాచారములను బోధించువా రిందు లేరా యని సీత ప్రశ్నించుచున్నది. సద్గురువు శిష్యునియోగ్యత ననుసరించి ధర్మోపదేశము చేయవలయును. తనకుఁ దెలిసినవానినెల్లఁ దెలుపరాదు. దేనియం దతనికి శ్రద్ధాభక్తులు గలవో అట్టి సత్కర్మముల నాచరించుపద్ధతిఁ దెలిపి యతని కేదేవతయం దిష్టముండునో యామంత్రమునే యుపదేశించి యతనిశక్తి కనుకూలమైనయ ట్లనుష్ఠానమార్గములఁ దెలుపవలయునని సారము. అప్పుడే యతఁ డద్దానిఁ జక్కఁగా నవలంబించి చేయఁగలఁడు. ఫలముంగూడఁ బొందఁగలఁడు. లేకున్న నతనియాచారము బాగుండదు. ఫలముంగూడ లేదు. అట్టి సదాచారముల నుపదేశించువా రిందు లేరా? నీకు నేసత్కర్మాచరణము ఫలదమో దానిం దెలుపువారనియే యిందలి భావము. అట్లు తెలిపినను వారిమార్గము నీ వనుసరింపలేదా. యనియుఁ బ్రశ్నించుచున్నది. ఆయుపదేశానుసార మాచరించుకాలము చాలనితఱి ననఁగా మృత్యు వాసన్నమగునే నది రుచింపదని యర్థము. రావణా! ఇప్పటి నీబుద్ధి విపరీతముగా నున్నది. నీయాచారము నీకు శ్రేయోదాయకముగా నుండునదని తోఁపలేదు. ఏయాచారమున నీకు మేలు గలుగునో యట్టియాచారము నీ వవలంబింపలేదని తాత్పర్యము. న న్నుపాసించుపద్ధతి యిపుడు నీ వవలంబించినది మంచిది గాదని సారము. నీ యిప్పటివినయము మిథ్య. కావున విచక్షణులు తెలిపినవాక్కుల నిందలిరాక్షసుల నాశనార్థము వినకున్నావు. నిన్నుఁగూడి శ్రీరామునిచేఁ జావఁదగినవారిని నీవశము చేసికొంటివని యాశయము. కాఁబట్టి నీబుద్ధి విపరీతాచారపరాయణతం గాంచెననియే దీనిహృదయము. ఏభక్తుఁడు విధి

విహితములేయైన బహువిధములగు నాచారములయందు దేని నాశ్రయించి ప్రవర్తించిన మేలు గలుగునో వాఁడు దానినే యాశ్రయించునట్లు చేయుట సద్గురువులలక్షణము. ధనాశచేఁ గాని మఱియే యితరవాంఛలచేఁ గాని శిష్యునకు మేలుగలుగనిమార్గము బోధించుట వంచకులలక్షణమని భావము తేలెడిని. ఈకాలమున నట్టివారలే పెక్కండ్రు గలరు. వారల శిష్యకూటమే మిక్కిలిగాఁ గనఁబడును. మాటలవేదాంతము, మిథ్యాభక్తి, వారి లక్షణములగు. ధనార్జనాసక్తిచే నట్టివారికి మంత్రోపదేశములు చేయు కపటయోగు లనేకులు కనఁబడుచున్నారు. శిష్యవిత్తాపహారకులు గాక శిష్యప్రాణాపహారకులు పెక్కండ్రు కనఁబడుసత్కాలము వచ్చునా యని మనము భగవంతుని బ్రార్థింపవలయును. ఈవిషయమునే మన శ్రీరామాయణభాగము తెలుపుచున్నది. నీ వవలంబించుమార్గమే నిన్ను నిన్ననుసరించురాక్షసులను శ్రీరామచంద్రుని మూలమున నుద్ధరింపఁగలదని సీత యుపదేశించెననియే యిందలి కథాభాగము.

"అకృతాత్మాన మాసాద్య రాజాన మనయేరతం. ౧౧
సమృద్ధాని వినశ్యంతి రాష్ట్రాణి నగరాణి చ,
తథేయం త్వాం సమాసాద్య లంకా రత్నౌఘసంకులా. ౧౨
అపరాధాత్తవైకస్య న చిరా ద్వినశిష్యతి,"

అని మూలము. రావణునకు జానకీదేవి ఫలితార్థమును దేటపఱుచుచు లోకుల కొకనీతిని బోధించుచున్నది. అకృతాత్ముఁడనఁగా మంచియుపదేశమును గ్రహింపని బుద్ధిగలవాఁడని యర్థము. అనయరతుఁ డనఁగా నీతు లనేకములు. అందుఁ దన కనుకూలింపని నీతియందే యాసక్తుఁడని భావము. నీతుల

యందు నట్టివి కలవా యని యడుగవచ్చును. ధర్మము లనేకములు. నీతు లనేకములు. అన్నింటి నొక్కఁడనుష్ఠింపఁజాలఁడు. బ్రహ్మకే నది యశక్యకార్యము. ఏనీతి యెవని కాచరింపఁదగినదో వాఁడు దానిని వదలరాదు. అదియే యతనిం గాపాడును. ఆపదలఁ గుడుచువానికి ధనమిచ్చుటయు నీతియే. అది బీదవాని కశక్యము. కావున శరీరకష్టమున నతఁడు దోడ్పడఁ గలఁడు. అట్టు లొనర్చుట యతనికి నీతి. ఇట్లే యన్నియునని యెఱుంగవలయు. అట్టి యనీతిరతుఁడవు నీవని భావము. ఇట్టి నీ వేరాజ్యమును బాలించిన నది నశించును. రాజాపరాధమున రాజ్యమంతయు నశించును. రాజుమూలమున రాజ్యమంతయు వృద్ధినొందును. కావున రావణా! నీయీ లంకారాజ్యమంతయు సకలైశ్వర్యభరితమయ్యును నీ యపరాధమున ననఁగా నీయపరాధవ్యాజమున శీఘ్రమే నశింపఁ గలదు. అనఁగా నీవు నీతోఁ జావఁదగిన పెక్కండ్రు శీఘ్రకాలమున శ్రీరామునిమూలమున నశించిన ట్లగపడి సద్గతి నొందుదురని సారముగా నిట గ్రహింపఁ దగునని కథావిశేషము. లోకమున నొక్కనిమూలమునఁ బెక్కండ్రకు హాని వాటిల్లును. ఏలయనఁగాఁ గర్మసిద్ధాంతము ననుసరించి తమకు నెల్ల రాఁగలహానికిఁ గారణముగా నొక్కఁడు దుష్కర్మము నొనరించి నిందఁ బొందఁదగువాఁ డుండును. వాఁడు లేకున్నను వీరికి హాని తప్పదు. కాని యతనికర్మము కూడ ఫలవంతము కావలయును గదా. ఎల్లరకు వీఁడు హాని యొనరించెనని లోకు లందురు. యుద్ధము పొసఁగకయున్నను వారెల్లరు మృతు లగుదురు. కాని యొకఁడు కారణభూతుఁడుగా నుండవలయునని కర్మసిద్ధాంతసారము. అది యేనాఁటికిఁ దప్పునది

కాదు. కారణభూతుఁడుగా నుండువాఁడును నిందఁ బొందఁ దగినకర్మమును జేసియే యుండును. అదియు ఫలింపవలదా. కావున నొకరిమూలమునకు మాకు హానికలిగిన దనుకొను వారు కర్మసిద్ధాంతతత్త్వ మెఱుంగనివారే యనవలయును. ఆసిద్ధాంతమునే సీత తేటపఱచెను. మనము కర్మాచరణమున ఫలము భగవదర్పణము చేయుట యిట్టి దుష్కర్మములు చేయు దురుద్దేశము కలుగకయుండుటకొఱకే యని తెలిసికొన వలయును. ఒక్క విశేషము కలదు. ఉపాసకుఁడు క్రూరుఁడైన నాతనిసమీపమున నుండువారలకు బాధ కలుగును. ఒక్క దేవత నుపాసించువాఁ డున్నవీథియందే కాపురము చేయరా దనియు, వేఱొక్క దేవత నుపాసించువాఁ డుండుగృహము నకుఁ బ్రక్కయింటిలో నివసింపరాదనియు నియమము గలదు. క్రూరచిత్తమునఁ బరులకుఁ గీడుగలిగించువాం డెుఁ గ్రూరస్వభావము గలదేవతల నుపాసించుట భయావహమనియు నతని సంగతిగాని యతనిచెంత నివసించుటయు శుభముగాదని దీని యాశయము. క్రూరస్వభావులపొంత నివసింప రాదనునదియే యిందలి నీతి.

"స్వకృతైర్హన్యమానస్య రావణాదీర్ఘదర్శినః. ౧౩
అభినందంతి భూతాని వినాశే పాపకర్మణః,
ఏవం త్వాం పాపకర్మాణం వక్ష్యంతి నికృతా జనాః. ౧౪
దిష్ట్యైతద్వ్యసనం ప్రాప్తో రౌద్ర ఇత్యేవ హర్షితాః,"

అని మూలము. పైవిషయమునే మఱింత దృఢపడునట్లు సీతాదేవి పలుకుచున్నది..కర్మసిద్ధాంతసారమే యిందుఁ బ్రతిపాదిత మని యెఱుంగవలయు. స్వకర్మములు పరహింసాకరము లగు

నట్టు లాచరించువారు తత్పాపముచే నిహతులై వగలపాలగు చుండ సకలభూతము లానందించును. తమపాపముచేతనే తమను కష్టములపాలగుదురు కాని యితరులమూలమునఁ గాదనియు నితరు లందులకు నిమిత్తమాత్రముగ నుందురనియు దీనిభావము. రావణా! నీవలెనే శ్రీరామునిచే హతులు గాఁదగినవా రనేకులు గలరు. వారిని నీవు ప్రీతిగాఁ జూతువు. ముందు నీకు శ్రీరామునిమూలమునఁ గలుగులాభముంగాంచి రావణునిచే వంచితుల మైతిమి. శ్రీరామునిమూలమున మహాలాభమును గాంచఁజాలక యుంటిమని యెందఱో కుందుదురు. అనఁగా లంకానగరమున నిన్నుంగూడి శరీరముల వదలువా రనేకులు గలరు. అట్టిఫలము శ్రీరామునిమూలమునఁ గాంచ నర్హులు కానివారును గలరు. వారు తర్వాత విచారింతురని యభిప్రాయము. నీమూలమున నెందఱో మృతినొందఁగలరని కఠినముగా నితరులు విన సీత రావణునితోఁ బలికెనని కథాసారము.

"శక్యా లోభయితుం నాహ మైశ్వర్యేణ ధనేన వా. ౧౫
అనన్యా రాఘవేణాహం భాస్కరేణ ప్రభా యథా,"

అని మూలము. నాయంతఃపురమున నీ వీశ్వరివిగా నుండుమన్న రావణునిమాట కిది బదులు. ఆధిపత్యముగాని ధనముగాని నన్ను సంప్రీతురాలనుగాఁ జేయఁజాలవు. రాము నెడఁబాసియున్నదాన నని కొంటివేమో. యది కేవలము భ్రాంతి. రాము నెడఁబాసి నేను, నన్నెడఁబాసి శ్రీరాముఁడు నుండుటసంభవము. భాస్కరుని వదలి ప్రభ యుండునా? అనఁగా సూర్యునకు నతనిప్రభకు నెడఁబాటు గలుగనట్లు మాయిరువు

రకు నెడఁబాటు గలుగదని భావము. దీనిచే సీత రామ మూర్తి నెడఁబాసియున్నదనుట పొరపాటనియు నది కేవల నటనమనియు నిందు నేనుండుట సర్వవ్యాపిని ననుట కుదా హరణముగా నాయునికి లేనితావే లేదనియు భావము. "సర్వాంతర్యామినీ సతీ"అన్న సహస్రనామస్తోత్ర మిట స్మర్త వ్యము. లంకానగరముననున్న సీతాదేవి రామవియోగమునఁ గృశించుట యనునది నటనమే యని యీవాక్యము మనకుఁ దెలుపుచున్నది. ఇందొక్కవిశేషము గలదు. భగవంతుఁడు ధనాదులచే నుపాసకునకు వశ్యుఁడు కాఁడు. నిర్మలభక్తి చేతనే.

"నాహం వేదైర్న తపసా న దానేన న చేజ్యయా,
శక్య ఏవం విధో ద్రష్టుం దృష్టవానసి మాం యథా. ౫౩
భక్త్యా త్వనన్యయా శక్య అహ మేవంవిధోఽర్జున,
జ్ఞాతుం ద్రష్టుం చ తత్త్వేన ప్రవేష్టుం చ పరంతప." ౫౪

అన్న గీతావాక్యము సర్వజనవిదితము కదా.

"మిత్రమౌపయికం కర్తుం రామస్థానం పరీప్సతా. ౧౯
వధం చానిచ్ఛతా ఘోరం త్వయాసౌ పురుషర్షభః,
విదిత స్సహి ధర్మజ్ఞ శ్శరణాగతవత్సలః. ౨౦
తేన మైత్రీ భవతు తే యది జీవితుమిచ్ఛసి,
ప్రసాదయస్వ త్వం చైనం శరణాగతవత్సలం. ౨౧
మాం చాస్మై ప్రయతో భూత్వా నిర్యాతయితుమర్హసి,"

అని మూలము. సకల మెఱింగినదయ్యును జానకీదేవి లోక మున కొక సదాచారమును దెలుపుటకై రావణునకుఁ గ్రొత్త హిత మొక్కదానిని దెలుపుచున్నది. ఇది భావి కార్యగతులు

తెలియక సీతచెప్పిన ట్లుండలేదా యని యందు రేమో యది పొరపాటు. ఎట్లనఁగా; ఎట్టివారైనను జీవ నుద్దేశించువారిని నిలిపి యాయుద్దేశము మార్పఁబూనవలయునన్నదే సీత యుపదేశించువిషయము. రావణా! నీయుద్దేశము మంచిదైనను లోకాచారవిరుద్ధము. కాన నీ వీలంకయందుండి మహా సంగ్రామరంగమునఁ జూచువారికి భయముగలిగించునట్టి మరణమునొందక సుఖముగాఁ గూరుచుండి భగవంతు నారాధింపఁ గోరుదువేని యోగ్యుఁడగు మిత్రునిగా శ్రీరామభద్రుని జేసికొమ్ము. ఈలంక నివాసార్థము. భగవదారాధనార్థము. కావున నిందు నింకను గొంతకాలము నివసించి యారాధనమును గొనసాగింపఁ గోరికయున్న నిట్టు లొనర్పుమని యాశయము. ఆయుస్సు పూర్తికావచ్చినపుడు నివసింప నెట్లు సాధ్యమగును? అనరాదు. భగవదారాధనము విధివిహితముగాఁ జేయువారల కాయువు వృద్ధియగుచుండును. యోగవిద్య యిందులకే యేర్పడినది. మృత్యువు వారిచెంతకు రావెఱచును. భగవత్తేజ మాతనువులయందు నిండియుండ జరామరణములకవకాశ మెట్లు? తలఁచినచోటికిం బోవచ్చును. ఎంతకాలమైన నుండవచ్చును.

"విషం న దేహే క్రమతే తదీయే దష్టే సుఘోరై రపి పన్నగేంద్రైః."

అనునది యీవిషయమునే మనకు బోధించుచున్నది. కావున నీ కిట్టివాంఛగలదేని తెలుపుము. దానికిఁ దగినయుపాయము శ్రీరామభద్రునిమైత్రి సంపాదించుకొనుటయే. దాన ఘోరమరణాదులన్నియుఁ దొలఁగును. భగవన్మైత్రి యెట్లు లభించును?

"రాగద్వేషవియుక్తైస్తు విషయా నింద్రియైశ్చరన్,
ఆత్మవశ్యైర్విధేయాత్మా ప్రసాద మధిగచ్ఛతి. ౬౪
ప్రసాదే సర్వదుఃఖానాం హానిరస్యోపజాయతే,
ప్రసన్నచేతసో హ్యాశు బుద్ధిః పర్యవతిష్ఠతే. ౬౫
నాస్తి బుద్ధిరయుక్తస్య న చాయుక్తస్య భావనా,
న చాభావయతశ్శాంతి రశాంతస్య కుతస్సుఖం." ౬౬

అను సీగీతావాక్యములం బరిశీలించిన నిదియే సారమని తేలెడిని. మనోనిగ్రహము గలిగి భగవంతుని హృదయపదమున నెలకొలిపి సమయాచారము ననుసరించి యాజ్యోతిర్మూర్తిని జూచుచుండుటయే తన్మైత్రిని సంపాదింపఁబూనుట యని యర్థము.

"సర్వభూతస్థ మాత్మానం సర్వభూతాని చాత్మని,
ఈక్షతే యోగయుక్తాత్మా సర్వత్రసమదర్శనః. ౨౯
యో మాం పశ్యతి సర్వత్ర సర్వం చ మయి పశ్యతి,
తస్యాహం న ప్రణశ్యామి స చ మే న ప్రణశ్యతి." ౩౦

అను సీగీతావాక్యము లేవిషయమును బోధించుచున్నవి? సామయికులనఁగా సమయాచారసంపన్నులు. వారే యోగులు. వారిపూజ యెట్టిది? ధ్యానరూపము. ధ్యాన మెట్టిది? ఇష్టదేవతా తేజోమూర్తి సంతతసందర్శనము. అది యెట్లు? భగవన్మయము సర్వమనుబుద్ధిచేత. ఈయభ్యాసఫల మెద్ది? దేవతాంతరదూషణము చేయకుండుట, భగవత్కళలే సకల దేవతలను సద్బుద్ధి స్థిరపడుట, తన్మూలమున శాంతియు ననునివి కల్గుటయే. ఇంతకంటె మానవునకు వలయునవి యేవి? ఇదియే భగవన్మైత్రి సంపాదించుకొన ననువగు త్రోవ. వేదోక్తవిధమున దొరకదని మన మెఱుంగవలయును.

నే నట్టు లాచరించిన శ్రీరాముఁ డెట్టు లూరకుండును? తనపనిఁ దాఁజేయఁడా? అని ప్రశ్నించు నేమో యనునూహచే జానకి యిట్లు తెలుపుచున్నది. రావణా! అతఁడు సకలధర్మముల నెఱింగినవాఁడు. శరణాగతవత్సలుఁడు. అనఁగా

"అనన్యాశ్చింతయంతో మాం యే జనాః పర్యుపాసతే,
తేషాం నిత్యాభియుక్తానాం యోగక్షేమం వహామ్యహం."

అన్న న్యాయము ననుసరించి యేకాగ్రమనస్సున నెవరు ధ్యానింతురో వారియందు వత్సలుఁడని తాత్పర్యము. ఈవిషయము విదితమే. అనఁగా వేదశాస్త్రపురాణాదులయందెల్ల నీవిషయము గలదు కదా. ఇన్నింటి నెఱింగిన నీవేల సంశయించెదవని సీత యాతనిఁ బ్రశ్నించుచున్నది. ఇట్టియాశయము నీకున్నఁ దదనుకూలముగాఁ బ్రవర్తింపుము. నియతుఁడవై న న్నామహాత్మున కర్పింపుము. అనఁగాఁ బ్రకృతిపురుషైక్యమున నుపాసింపుమని భావము. మాయిరువుర కభేదముగా భావించి మాతేజోరూపమును ధ్యానింపుమని సారము.

"విరించిః పంచత్వం వ్రజతి హరిరాప్నోతి విరతిం,
వినాశం కీనాశో భజతి ధనదో యాతి నిధనం,
వితంద్రీ మాహేంద్రీ వితతిరపి సమ్మీలితదృశా
మహాసంహారేఽస్మిన్ విహరతి సతి త్వత్పతిరసౌ."

అను శంకరభగవత్పాదోక్తి యిట స్మర్తవ్యము. భేదోపాసనాభ్యాసము సముచితఫలదాయకము కాదనియే యిందుఁగల విశేషము. "ప్రయతో భూత్వా" అనువాక్యమున నీయర్థవిశేష మిమిడియున్నది. ప్రయతుఁడు=అనఁగాఁ బరిశుద్ధాంతఃకరణప్రవృత్తిగలవాఁడని కదా యర్థము. మనస్సు పరిశుద్ధమనఁగా

నుండవలయు ననఁగా విషయాభిలాష విరహితముగా నది యుండవలయుననియే భావము. "విధేయాత్మా" అన్న చోటం గూడ నిదేయర్థము చెప్పవలయును. ఇచ్చోటఁగల యీవిశేష ములు మనము చక్కఁగా నెఱుంగవలయును.

"ఏవం హి తే భవేత్స్వస్తి సంప్రదాయ రఘూత్తమే. ౨౨
అన్యథా త్వం హి కుర్వాణో వధం ప్రాప్స్యసి రావణ,
వర్జయేద్వజ్రముత్సృష్టం వర్జయేదంతకశ్చిరం. ౨౩
త్వద్విధం తు న సంక్రుద్ధో లోకనాథస్స రాఘవః,
రాఘవస్య ధనుశ్శబ్దం శ్రోష్యసి త్వం మహాస్వనం. ౨౪
శతక్రతువిసృష్టస్య నిర్ఘోషమశనేరివ,"

అని మూలము. ఇది లోపల వ్రాసిన యాశయమునే మఱింత దృఢముగాఁ జేయుచున్నది. రావణా! నాచెప్పినచొప్పునఁ జేసితివేని నీకు మేలు గలుగును. అట్లుగాక యింతదనుక నీ కున్న యుద్దేశమునే కొనసాగింతువేని రామునిచే మృతిగాంచఁ గలవు. త్వరితముగా శ్రీరామునితో సంగరము పొసంగును. ధనుశ్శబ్దము వినఁగలవు. రావణా! వజ్రము మృత్యుదేవతయు భయంకరము లగును గాని యవి యస్వతంత్రములు సుమీ! కర్మసిద్ధాంతము ననుసరించి యవి వధింపఁజాలక రిత్త మరలి పోవును. కాని కోపము నంగీకరించునేని శ్రీరాముఁడు నీవంటి వానిని వదలఁడు. అనఁగా శ్రీరామునకుఁ గోపము గలుగుట కర్మఫలానుభవము గలుగఁదగినకాలమందె. కావున నట్టి కోపము ఫలింపక పోదు. అనఁగా భగవంతున కాగ్రహమే లేదనియు నది కల్పితమే. యొకప్పుడు కలిగినను గావచ్చు ననియుఁ దాత్పర్యము. శ్రీరాముఁ డాగ్రహించి ధనుష్టంకా

రము చేసిన నది పిడుగుపడునపుడు కలుగు ధ్వనివంటి దగును. అనఁగా మృత్యుప్రదమే యగునని భావము. శ్రీరాముఁడు నీవధమునకే ధనుస్సు నెక్కిడునని యాశయము. దర్శనమాత్ర మున మహర్షులు ముక్తి గాంచిరి. నీవు వధింపఁబడవలసిన కర్మము చేసినకతన సంగ్రామరంగమునఁ జావవలసినవాఁడవని యాశయసారము.

"అపనేష్యతి మాం భర్తా త్వత్తశ్శీఘ్రమరిందమః. ౨౫
అసురేభ్యశ్శ్రియం దీప్తాం విష్ణుస్త్రిభిరివ క్రమైః,"

అని మూలము. నీదగ్గరనున్న నన్ను నానాథుఁడు శ్రీరాముఁడు వేవేగ కొనిపోవఁ గలఁడు. విష్ణువు మూఁడడుగులచే రాక్షసులనుండి దేవరాజ్యలక్ష్మిని హరించినట్లు. అనఁగా బలి మృతిలేనివాఁడు. చిరకాలజీవి. నీ వట్టివాఁడవు గావు. మృతి నొందఁదగినవాఁడవు. కాఁబట్టి నీయందు ద్వేషము లేదు. ఆ యర్థము తేటపడుటకే విష్ణు బలిసామ్యము చెప్పఁబడినది. విరోధము లేకపోయినను బలినుండి దేవలక్ష్మిని భగవంతుఁడు సంగ్రహించెను. అట్లే నిన్ను ద్వేషింపకపోయినను నన్నుఁ గొనిపోవఁగలఁడని చెప్పెను. ద్వేషప్రకటనము కేవలనటనమే యని తాత్పర్యము. ఆనాఁటి శ్రీమహావిష్ణువే యీనాఁటి రాముఁడని భావింపుమా యని సీత హెచ్చరించెను.

"క్షిప్రం తవ సనాథో మే రామస్సౌమిత్రిణా సహ. ౩౩
తోయమల్పమివాదిత్యః ప్రాణానాదాస్యతే శరైః,"

అని మూలము. అల్పజలమును సూర్యుఁడు తనకిరణములతోఁ బీల్చునట్లు సౌమిత్రిం గలిసి శ్రీరాముఁడు నీప్రాణములను శరములచే హరించును."యాభిరాదిత్యస్తపతిరశ్మిభిస్తాభిః పర్జన్యో

వర్షతి" అన్న శ్రుత్యర్థమే యిట సూచితము. ఆకర్షణశక్తిచే నీబ్రహ్మాండము లొకదాని నాశ్రయించి యిఁకొకటి యున్న దనువిషయము మనవా రెంతకాలముక్రిందనో యెఱింగిరి. క్రొత్తగా నీకాలపువారు కనిపెట్టినది కాదని తేటపడియెడిని. సూర్యుఁడు జలములను గిరణములమూలమున గ్రహించుట మరల వర్షరూపమున లోకులకు నొసంగుటకే. అట్లే శ్రీరాముఁడు నీప్రాణములను శరమూలమునఁ దీయుట తృతీయ జన్మమున నీ కిచ్చుటకే. ఇదంతయు నీక్షేమార్థమే యని సీతాదేవిహృదయమని మన మూహింపఁ దగును. ఇట్టు లీసర్గమున సీతాదేవియాశయ మెట్టిదో తేటపడ వాల్మీకి తెలిపెను. ఇందుఁగలవిశేషములను మనము చక్కఁగా విమర్శించి తెలిసికొనుటయే గాక యుపాసనావిషయమున శ్రద్ధ వహింపవలయును. లేకున్న పుక్కిటిపురాణమువంటిదే యీపఠన మగును. అట్లుగాక యుత్తమమార్గమున కదుగుటకుఁ బ్రయత్నింపవలయును. ఇచ్చోట నధ్యాత్మరామాయణవిషయము నెఱుంగుదము.

"రాఘవాద్బిభ్యతా నూనం భిక్షురూపం త్వయా ధృతం,
రహితో రాఘవాభ్యాం త్వం శునీవ హవిరధ్వరే. 3౨

హృతవానసి మాం నీచ తత్ఫలం ప్రాప్స్యసేఽచిరాత్,
యదా రామశరాఘాతవిదారితవపుర్భవాన్. 33

జ్ఞాస్యసేఽమానుషం రామం గమిష్యసి యమాంతికం,
సముద్రం శోషయిత్వా వా శరైర్బధ్వాథ వారిధిం. 3౪
హంతుం త్వాం సమరే రామో లక్ష్మణేన సమన్వితః,
ఆగమిష్యత్యసందేహో ద్రక్ష్యసే రాక్షసాధమ. 3౫

త్వాం సపుత్త్రం సహబలం హత్వా నేష్యతి మాం పురం,
శ్రుత్వా రక్షఃపతిః క్రుద్ధో జానక్యాః పరుషాక్షరం." 3౬

అని యున్నది. వాల్మీకిమునిభావమే యిందు సూచింపఁబడు చున్నది. ఇఁకఁ దరువాతికథను బఠింతము.

రావణుఁడు క్రోధించి పలికి సీతకు గడువొసఁగి పోవుట.

* రాక్షసరాజు సీతావాక్యముల నాలకించి ప్రియదర్శనయగు నాదేవిం గాంచి యప్రియముగాఁ దోఁచుచందమున నిట్లు పలికెను. పురుషుఁ డెంతదనుక స్త్రీలను బుజ్జగించునో యంత వారలకు లోఁబడును. ఎంత ప్రియములు పలుకునో యంతపరిభవము వారిమూలమున నొందును. నీయందు నాకుఁ గలకామము, నాకుఁ గల్గినకోపమును సారథి సమర్థుఁడగునేని మార్గమువదలి పరువెత్తు ఘోటకములను లాగిపట్టునట్లు అడంచుచున్నది. ప్రాణికోటికి సంశయములఁ బుట్టించునది కామమే కావున నది ప్రతికూలమైనది. ఎవ్వారియం దా కామము దృఢముగా సంబంధించునో వారు శిక్షింపఁదగినవారైనను వారియందే దయ స్నేహము గలుగఁజేయును. వరాననా! నీయందు నాకుఁ గామము గలదు కాన నీవు నన్నుఁ ద్రోసివైచి చూచుటకు వానప్రస్థవేషము ధరించియుండువానియందుఁ గోరికగలదానవయినను బరాభవదారుణశిక్షలకుఁ దగినదాన వైన నూరకున్నాను. సీతా! నీవు నన్ను ఎట్టియెట్టి పరుషభాషణముల నొప్పించితివో వానిలో నొక్కొక్కటియు నిన్ను భయంకరమార్గమున వధింపవచ్చునని పురికొల్పు

* ఇది యిరువదిరెండవసర్గమునఁ గలదు.

చున్నది. అని యింతమాత్రము పలికి క్రోధప్రణయము లంతలోఁ బెనఁగొనఁగా మరల నిట్లు పలికెను. జానకీ! నీకు నేర్పఱచియుండు సంవత్సరమను నియతకాలమున నింక రెండు నెలలు మాత్రము మిగిలియున్నవి. అంతదనుకఁ గాచుకొని యుండవలయు. ఆమీఁదఁ గాచుకొనియుండ వలనుపడదు. కాన నీవు జాగుసేయకుము. నాశయ్య నధిరోహింపుము. రెండునెలలలో నన్ను భర్తగా నంగీకరింపకయున్న నొకనిముస మైన నవ్వలఁ దాళఁజాలను. నాచేసిననియమము ముగియఁ గానే ప్రాతఃకాలభోజనార్థము వంటయింట నిన్ను నాకొఱకు వధింపఁగలరు.

ఇట్లు రావణుఁడు సీతను బెదరించుచుండఁగా రావణునిం గూడి యందున్న దేవగంధర్వకాంతలు మిగుల దుఃఖించిరి. మఱికొందఱు సంజ్ఞలచే సీతాదేవి నాశ్వాసించిరి. అట్లు వారు తన్నాశ్వాసింపఁగా సీతాదేవి పాతివ్రత్యమహత్త్వమున రావణుని లెక్కింపక హితవాక్యముల నిట్లు స్వాభిప్రాయము నతనికిం దెల్పెను. రాక్షసేశ్వరా! నీమేలు కోరినవా రెవ్వరు నిందులేరు. సాధ్విని నన్నిట్లు కష్టములపాలుసేయుచుండ నిట్టి వినిందితకార్యమునఁ బ్రవర్తింపవలదని నిన్ను మరలించువాఁ డొక్కఁడును లేఁడు. ఇది నిశ్చయము. శచీదేవి యెట్లింద్రు నకో యట్లు శ్రీరామునకుఁ బత్నినైయుండు నన్ను నీవొక్కఁ డవు తప్పఁ ద్రిలోకములందు నెవ్వఁడుగాని మనస్సునందుఁ గూడ నీవలెఁ గోరఁడు. ఇఁక నీవలెఁ బలుకఁ గలఁడా? రాక్షసాధమా! మహత్తరతేజమున విరాజిల్లు శ్రీరాముని ధర్మ పత్నిని నన్నిట్టిమాట లాడితివే? ఈపాప మెట్టులైన నీకుఁ దప్పునా? ఏలోకమున కరిగినను నిన్ను వదలదు. మదించినవన

గజము శశకము పోరాడఁగూడిన నెట్లో యట్లు శ్రీరాముఁడు నీవుపోరాడఁ దాఁరసిల్లినఁ గనఁబడును. బీరము లిట్లు పలికితివి కదా. మాయామృగవ్యాజమున రామలక్ష్మణుల దూరముగాఁ బోవఁజేసి దొంగతనముగా నన్నుం దెచ్చితి వేల? అట్టికార్య మునకు నీకేల లజ్జ కలుగలేదు? శ్రీరామునకు నింతదనుక నీ వగపడలేదు. అగపడితేని యతనిప్రభావము తెలిసికొందువు. అపూజ్యా! సాధ్వినగు నన్నుఁ బ్రేమించి చూచుచున్నావు కదా. నీయీ క్రూరవీక్షణములువీడి యేల క్రిందఁ బడలేదో. మహాధర్మాత్ముఁ డగు రామునిపత్నియు దశరథునికోడలు నగు నన్ను వచింపరాని మాటలు పలికి యుడికించితివే. ఏల నీజిహ్వ పడకయున్నదో? నిన్ను నే నిపుడే భస్మముగాఁ జేయవలసి నదియే. కాని యపకారము చేసినవారిని శపింపుమని నా నాథునియాజ్ఞను బొందనికతనను, పాతివ్రత్యరూపతపోధన ము గాపాడుకొను నిమిత్తమునను నాతేజోమహత్త్వమున నిన్ను భస్మము చేయక యున్నాను. మతిమంతుఁడగు శ్రీరా మునికడ నుండునపుడు అతనినుండి నన్నపహరింప నీకు శక్యముకాదు. నీమృత్యికై రాముని దూరమునకుఁ బంపి నీవు నన్ను దొంగతనముగాఁ దెచ్చునట్లు దైవముచేసినది. ఇందు లకు సంశయము లేదు. శూరుఁడనని కుబేరానుజుఁడనని బల వంతుఁడనని పొగడుకొంటివి. అంతవాఁడవగుదేని మాయా మృగవ్యాజమున వారల దూరమున కరుగఁజేసి యేల నన్నుఁ దెచ్చితివి? శ్రీరాముఁడు చూడఁగనే తేవచ్చును గదా.

అని జానకి పలుకఁగా విని కోపసంవర్ధితరక్తేక్షణుండై యామెం జక్కఁగాఁ జూచెను. ఆశ్రీమంతుఁడు రావణుఁడు జిహ్వాగ్రము కన్నులు ప్రజ్వలింపఁగాఁ గిరీటాగ్రము కూడ నా

కోపమునఁగదలఁగా నాతనిశరీరము దుర్నిరీక్ష్యమైయెన్నియో రీతులఁ గానఁదగియుండెను. అట్లు జానకిం గని భుజంగమువలె నిట్టూర్పులు పుచ్చుచు నామెతో దుర్నయ మతిశయింపఁగా దరిద్రుఁడగు నొకానొకని ననుసరించుచున్న దానవు.నాపలుకులు నీ కెట్లు హితములగును ? సూర్యుఁడు నిజతేజమున నాద్య సంధ్యను నశింపఁజేసినట్లు ని న్నిపుడు నశింపఁజేసెదను. అని యతఁ డేకాక్షి లోనగు రాక్షసస్త్రీలనుగని మీరెల్లరు నొక్కటిగాఁ గూడి యీసీత నాశమగునట్లు చేయుఁడు. అనుకూల ప్రతికూల కార్యములలో దేనిచేనైనను, సామదానములచే నైన నవి ఫలింపవేని భేదదండనములలో దేనిచేతనయిన నీమెను నావశమగునట్లు చేయుఁడు. అని యాజ్ఞాపించి కామ క్రోధములు మనమునఁ బెనఁగొనఁగా నామెను మరలమరల నద లించెను. అంత రావణునిభార్యలందుఁ జిన్నదిగానుండు ధాన్య మాలిని రావణుని బిగ్గఁ గౌఁగిలించుకొని మహారాజా! నాతోఁ గ్రీడింపుము. రాక్షసపతివగు నీకీ మానవస్త్రీ యేటికి? నిన్నిమె యొల్లననఁగా నీవార్జించిన సకలవిధోత్తమభోగముల ననుభ వించుభాగ్యము బ్రహ్మ యీమెకు లిఖింపఁడని తోఁచెడు. ఈమె యేమి చేయును? ఒల్లనికాంతను గోరిన నొక్కపరి తాపమే కాని కార్యాంతరము లేదు. తన్నుఁగోరు నన్నుల మిన్నంగోపవానికి నపారానందము కలుగును. నిన్ను మిక్కిలి కోరు నన్నుం గామింపుము. అని ధాన్యమాలిని పలుకఁగా నాలకించి యాలలనాశ్లేషమును విడిచి నవ్వుచు నవ్వలికిం బోయెను. అచ్చో నంత నిలువక యడుగులిడి భూమిని వడ కించుచు నిజమందిరమున కరిగెను. దేవకాంతాదు లాతని వెంబడించి పోయిరి. ఇట్లు ధర్మపరాయణత్వాదిగుణములుగల

యాసీతాదేవిని బెదరించి రావణుఁడు మన్మథమోహితుఁడై సౌధముఁ బ్రవేశించెను.

మహాశయులారా! ఈఘట్టము విమర్శింప మిక్కిలి తగినది. సీత సంభాషించినఘట్టముం జదివితిమి. అందలి విశేషార్థములకు నిందలి దనుజేంద్రునిచేష్టలకుఁ గలభేదము దాని యంతరార్థమును విమర్శించి తెలిసికొందము.

"సీతాయా వచనం శ్రుత్వా పరుషం రాక్షసాధిపః,
ప్రత్యువాచ తతస్సీతాం విప్రియం ప్రియదర్శనాం." ౧

అని మూలము. వాల్మీకి త్రికాలజ్ఞానసంపన్నుఁ డనుదానిని మాత్రము మఱువకుఁడు. రావణుని యాశయ మెట్టిదో యాయాయిచోట్ల తెలుపుచుండును. "పరుషం విప్రియం సీతాయా వచనం శ్రుత్వా" అని యన్వయక్రమము. పరుషమ్మనుదానినుండియే యర్థము సిద్ధించుచుండఁగా విప్రియమ్మను విశేషణ మెందులకు? శ్రుతి కటువుగానుండుమాటయే పరుషమనఁబడును. వ్యర్థవిశేషణముల మహర్షి ప్రయోగించునా?

"లౌకికానాం హి సాధూనాం వాచమర్థోనుధావతి,
ఋషీణాం పునరాద్యానాం వాచమర్థోనుధావతి."

అన్నసూక్తి యనృతము కాదు కదా. కావున నిందొకమహార్థమిమిడియుండవలయు. పరుషమ్ = శ్రుతి కటువుగాఁ దోఁపఁ జేయుచు (శ్రోతలకని యర్థము) విప్రియమ్ = విశేషప్రియమైన, సీతాయా వచనం శ్రుత్వా = జానకీవాక్కు నాలకించి, అట్టు లాలకించినవాఁడు కావననే, ప్రియదర్శనామ్=ప్రియమగు దర్శనము కలది. అనఁగాఁ బ్రియమును గలిగించుదర్శన మిచ్చునది యని భావము. ఎంతకఠినముగా వినువారికిఁ దోఁచునట్లు

మాటలాడినను దనమది కత్యంత ప్రియముగానుండు నామహా ప్రకృతిపలుకు లాలకించి యంతఁ బ్రియదర్శనయగు నాదేవిం గాంచి రావణుఁడు బదులుచెప్పెనని మనము గ్రహింపవలయు. ఈశ్లోకమునం దిట్టియర్థము గలపదములను జేర్చుట మాని యాశయ మెద్దియని విచారించునవకాశమును గల్గించుచున్నది.

"యథా యథా సాంత్వయితా వశ్యస్స్త్రీణాం తథా తథా,
యథా యథా ప్రియంవక్తా పరిభూత స్తథా తథా." ౨

అని మూలము. సాంత్వమనఁగా కర్ణమనః ప్రీతిజనక మగు వాక్యము. అట్లు పలుకువాఁడు "సాంత్వయితా" అనఁబడును. సామాన్యార్థము స్పష్టము. అనునయించుచు స్త్రీలకడ మాటలాడువాఁడు వారలకు వశ్యుఁ డగును. ఎంత ప్రియముగా మాటలాడునో యంత పరిభవింపఁబడును అని కదా దీని యర్థము. స్త్రీలకడ నప్రియములు పలుకవలయుననియా భావము! ఇందేమి సార మున్నది? విశేష మి ట్లూహింతము. స్త్రీదేవతల నుపాసించువాఁడు సహస్రనామస్తోత్రాదులను బఠించునేని వారలకు వశ్యుఁ డగును. అనఁగా వార లీతనిఁ దమ ధాసునిగా భావింతురు. ప్రియముగా మాటలాడిన నసఁగా స్వకార్యార్థ మూరకే వినుతించిన వారికడఁ బ్రీతిపాత్రుఁడుగా నుండనేరఁడు. అనఁగా స్వకార్యార్థ మామంత్రముల నుపాసింపక తరణోపాయమును దెలియఁగోరి యుపాసించిన వార లాత్మపాదసేవాతత్పరునిగా గ్రహింతురని యిందుండి తేలెడి విశేషము. ఉపాసకుఁడు ఫలాపేక్ష గలవాఁడు కారాదని భావము.

"సన్నియచ్ఛతి మే క్రోధం త్వయి కామస్సముత్థితః,
ద్రవతో మార్గమాసాద్య హయానివ సుసారథిః." 3

అని మూలము. రావణుఁడు దేవదర్శనఫలమును వివరించుచున్నాఁడు. దారితప్పిపోవు హయములను నేర్పుగలసారథి సాధించుచందమున నీయందుఁ గలయిచ్ఛ అనఁగా భక్తియని యర్థము. నాక్రోధము నడఁచి వేయుచున్నది. ఇష్టదేవతవగు నీయందు భక్తి కుదురఁగా నాక్రోధాదులు తగ్గిపోయినవని తాత్పర్యము. ఉపలక్షణవిధిచే నిందుఁగల క్రోధశబ్దము అరిషడ్వర్గోపలక్షకమని యెఱుంగవలయు.

"క్రోధాద్భవతి సమ్మోహస్సమ్మోహాత్స్మృతివిభ్రమః,
స్మృతిభ్రంశాద్బుద్ధినాశో బుద్ధినాశాత్ప్రణశ్యతి."

అన్న గీతావాక్యముచొప్పునఁ గ్రోధము మిక్కిలి యపకారము చేయునదని భావము. కామశబ్దమునకు ననురాగమని యర్థము చెప్పినయెడల

"కామాత్క్రోధోఽభిజాయతే."

అన్నగీతావాక్యము వ్యర్థమే యనవలయు. క్రోధమునకుఁ గామ ముత్పత్తిస్థానము కాఁగా నది దీనినడఁచుట యసంభవము కాన నది పొసఁగదు. దేవీ! నీయందు నాకుఁ గుదిరిన భక్తి క్రోధాదుల నడఁచినదని రావణునాశయమని మనము గ్రహింతము.

"వామః కామో మనుష్యాణాం యస్మిన్ కిల న బధ్యతే,
జనే తస్మింస్త్వనుక్రోశః స్నేహశ్చ కిల జాయతే. 4

అని మూలము. విశేషార్థ మిది. ఉపాసకునకు నిచ్ఛయనఁగా

ఫలాభిసంధియని యర్థము. అది వామము. అనఁగా శుభేతర మని యర్థము. ఏలయనఁగా నది యెట్టివస్తువునందును దయా స్నేహములను గలిగించి బంధించును. కావున నుపాసకుఁడు ఫలమందలి యిష్టము వదలవలయును. అది బంధమును గల్పింపదు. విశేషించి తరణోపాయముం బొడకట్టఁ జేయును. కావున బంధవిముక్తికి సాధనమగు కామమును వదలవలయునని గ్రహింపవలయు. మఱొక్కవిషయము. "కామః వామః." సుందరమగు కామరాజబీజమని యర్థము. ఏభక్తునిమనస్సున నెలకొలుపఁబడునో యాతనిహృదయమున దయాస్నేహములు నిలుకడఁ గాంచును. కామరాజబీజప్రధానమంత్రము నుపాసించువారికి దయాస్నేహములు తమయంతన తత్ప్రీభావమునఁ బొడకట్టునని సారము.

"ఏతస్మాత్కారణాన్న త్వాం ఘాతయామి వరాననే,
వధార్హామవమానార్హాం మిథ్యాప్రవ్రజితే రతాం." ౫

అని మూలము. విశేషార్థ మిద్ది. ప్రవ్రజితే=వనవాసము చేయ వచ్చిన నాదేవుఁడగు శ్రీరామునియందు, రతామ్ = అత్యంతాసక్తిగల, త్వాం=నిన్ను వరాననే=వరములనొసంగు మోము కలదానా! వరప్రదాయినివని భావము. ఏతస్మాత్కారణాత్ = ఈపై వివరించిన కారణమువలన న ఘాతయామి=దండింపను. వధార్హా మవమానార్హాం = వధావమానముల కర్హురాలగు స్త్రీని. వధశబ్దమున కిచ్చట కశాఘాతమని యర్థము. ఈయర్థమే వివాదరత్నాకరమునందు వ్రాయఁబడినది. ఘాతయామి=చంపుచున్నాను. అనునది, మిథ్యా = అబద్ధము. స్త్రీహత్యను జేయువాఁడను గాను. స్త్రీజనము దూషించుట యిక్షుఖండమును భక్షించుట నీభక్తుల కనర్హము లనుమాట నే నెఱుంగుదునని

తాత్పర్యము. ప్రకృత్యుపాసనకు ఫలము భగవద్విషయక దృఢజ్ఞానమే కాని వేఱొండు కాదని తన్మంత్రార్థమే బోధించు చున్నది. కావున నాభావ మెద్దియో నీవెఱుంగవా యని రావణుఁడు తెలుపుచున్నాఁడు. అని మన మూహింపందగు.

"పరుషాణీహ వాక్యాని యాని యాని బ్రవీషి మాం,
తేషు తేషు వధో యుక్తస్తవ మైథిలి దారుణః. ౬
ఏవముక్త్వా తు వైదేహీం రావణో రాక్షసాధిపః,
క్రోధసంరంభసంయుక్తస్సీతాముత్తరమబ్రవీత్." ౭

అని మూలము. తవ = నీభక్తిసంబంధముగల, మాం=నన్ను, ఎన్నియెన్ని పరుషవాక్యములు పలికితివో, తేషు తేషు=తేభ్యస్తేభ్యః అని విభక్తి విపరిణామము. వానివలన, దారుణో వధో మమ యుక్తః = నీవన్నమాటలకంటె వధమే నాకు యుక్తము. ఇతరులు వినునట్లు నీవు పలికిన కఠినవాక్కుల కంటె నాకు మరణమే యుక్తమని భావము. నాయందు నాగ్రహ మునుపక దయయుంచుము. త్వరితముగా మృతిగల్గునట్లు నీభక్తుఁడ నగునాకు వరమిమ్మనిభావము. ఇంతమాత్రము పలికి మరలఁ బలుకుచున్నాఁడు. ఈశ్లోకము వ్యర్థమని కొందఱందురు. "క్రోధసంరంభసంయుక్తః" అన్నమాటయే యిందుఁ బ్రధానమని కొంద ఱందురు. ఇంతకుముందే క్రోధ మావేశించి యున్నదే. యిదేల మరలఁ జెప్పుట యని యింకనుం గొందఱు పలుకుదురు. ఈశ్లోకాభిప్రాయ మేమనఁగా రావణుఁడు స్వాభిప్రాయము నింతమాత్రము తెలిపి విశేషించి పెంచి గూఢముగాఁ జెప్పుటకంటె వేగమ యాశయసారమును దెల్పుట మంచిదని చూచువారలకు మఱింత తెలియునట్లు గూఢాభి

ప్రాయ మెఱుఁగకుండఁ జేయుటకై మఱియుఁ గ్రోధముం దెచ్చుకొని పలుకఁ బూనెనని మనము గ్రహించిన నీయ వాంతరానర్థములు పొసఁగవు.

"ద్వౌ మాసౌ రక్షితవ్యౌ మే యోఽవధిస్తే మయా కృతః,
తతశ్శయనమారోహ మమ త్వం వరవర్ణిని. ౧
ఊర్ధ్వం ద్వాభ్యాం తు మాసాభ్యాం భర్తారం మామనిచ్ఛతీం,
మమ త్వాం ప్రాతరాశార్థ మారభంతే మహానసే." ౯

అని మూలము. మే=అనునది "మా"శబ్దసంబోధనము. ఓలక్ష్మీ అని యర్థము.

"శృణు మైథిలి మద్వాక్యం మాసాన్ ద్వాదశ భామిని,"

అని యరణ్యకాండముననేఁ బ్రార్థించినసమయమున నింక రెండునెలలే మిగిలియున్నవి. ఈరెండునెలలు ప్రతీక్షింపవల సినవాఁడ ననుట. ఆమీఁద, తే భర్తారం మా మితిశేషః. అని చ్ఛతీం మమ మాం=అస్మద్రాజ్యలక్ష్మినని యర్థము. ప్రాప్స్యసి= అనునది "అర్థాత్సిద్ధ" మ్మనున్యాయము ననుసరించి తోఁచును. పొందఁగలవు. నారాజ్యలక్ష్మిని గ్రహింప నిన్నుఁ బ్రార్థించెద నని భావము. ఈరెండునెలలు గడువఁగా ప్రాతరాశార్థం= ప్రాతఃకాలభోజనార్థము. మహానసే=వంటయింటియందు, ఆర భంతే=రలయోరభేదము. ఆలభంతే=పశువుల వధింతురు. వాని మాంసమును గ్రహింపుమని యర్థము. శయనమారోహ= మంచిశయ్యయందుఁ బండుకొనుము. ఓమహాలక్ష్మీ! నిన్ను శ్రీరామునిరాకకై పండ్రెండునెలలు వేచియుండుమని కోరి తిని. పదినెలలు గడచినవి. రెండునెలలు గడువవలయు. ఆమీఁద నీభర్తను గాంతువు. నన్ను వదలనున్న రాజ్య

లక్ష్మిని బొందుదువు గాక అని వేఁడుచున్నాఁడను. నావంటయియుం టమేధ్యపశువుల వధింతురు. ఆమాంసము నంగీకరించి సుఖ శయ్య శయనింపుము. ఈదురంతతాపముల నలఁగనేల? ఈ చింత వదలుము. ఈ రెండునెలలు సుఖముగా నుండుము. నాకీ వర మనుగ్రహింపుమా యని వేఁడుచున్నాఁడు.

"తాం తర్జమానాం సంప్రేక్ష్య రాక్షసేంద్రేణ జానకీం,
దేవగంధర్వకన్యాస్తా విషేదుర్వికృతేక్షణాః. ౧౦

ఓష్ఠప్రకారైరపరా వక్త్రనేత్రైస్తథాపరాః,
సీతామాశ్వాసయామాసుస్తర్జితాం తేన రక్షసా. ౧౧

తాభిరాశ్వాసితా సీతా రావణం రాక్షసాధిపం,
ఉవాచాత్మహితం వాక్యం వృత్తశౌండీర్యగర్వితం." ౧౨

అని మూలము. ఈవఱకు రావణుని మోహించియే రాజర్షి దేవగంధర్వకాంతలు వచ్చిరని చెప్పఁబడినది. వారెల్ల రాతని మీఁద నతిప్రేమ గలవారే. కావున నాతనిమాటల ననుసరించి యాసీతను బెదరింపఁ దగినవారే. అయినను వారాతఁడా సీతను బెదరించినట్లు మాటలాడఁగా స్వభావమునఁ గరుణగల వారు గావున దుఃఖించిరని తాత్పర్యము. వారినేత్రములు యథాపూర్వకాంతిని బాసియుండెను. ఏల? వారిసౌభాగ్యము రెండునెలలలో నశింపనున్నది. కాన వానికాంతి నశించెను. దీనినుండి తేలెడు నాచార మేమనఁగా. జాతికిఁ దగినస్వభావ మేనాఁడు నశింపదు. ఎన్నిమార్పులు గలిగినను గలుగుం గాక. ఆజాతి కేది యుచితమో దానిస్వభావము మాత్రము నశింపదు. నడుమవచ్చినయలవాటు లెన్ని నశించినను స్వభా వము మాత్రము క్షీణింపదు. అందుఁ గొందఱు పెదవులు

విఱిచిరి. ముఖము కన్నులు త్రిప్పిరి. వీనిరూపమున సీత నూఱడించిరి. అనఁగా నర్థమేమి? ఈతనిమాటలకు భయంపడ కుము. నీపాతివ్రత్యమే నిన్నుఁ గాపాడుననియే కదా యా యూఱడింపునకు ఫలము. మావలెనే నీవు నీతనిం గోరుకొను మని యుండదు గదా. అనఁగా నీరావణునిమూలమున నీకే మియు హానిరాదని వారిభావమైనట్లు కనుపట్టు. ఆయూఱడిం పుల నెఱింగి యాసీత తనపాతివ్రత్యబలమున గర్వించినట్లుగాఁ బలికెను. అనఁగా వానిని లెక్కింపక యీతఁడేమియుఁ జేయఁ జాలఁడన్న యాశయము కలదియై యాత్మహితమగుమాట నిట్లు చెప్పెను. "ఆత్మనో హితమ్" అని సమాసము. తనకు హితమగువాక్య మనునర్థము రసపుష్టిగలది కాదు. రావణుని మనస్సునకు హితమగునట్టిమాటను బలికెనన్న బాగుండు నేమో. అదియే మన మంగీకరింప నర్హము. రావణుని గూఢాభి ప్రాయ మెఱింగి సీత యారావణునకు హితముగా (మనస్సు నకుఁ) దోఁచునట్టు లిట్టులు పలికెను.

"నూనం స తే జనః కశ్చిదస్తి నిశ్శ్రేయసే స్థితః,
నివారయతి యో న త్వాం కర్మణోఽస్మాద్విగర్హితాత్." ౧౩

అని మూలము. రావణునకు మేలుగోరియే సీతాదేవి యిట్లు తెలుపుచున్నది. వినువారల కించుకంతయు ననుమానము కలుగరాదనియే యాదేవి యాశయము. రావణా! నీమేలు గోరినవాఁ డొకఁడైన నిందున్నట్లు కానరాదు. ఎట్లెఱింగితి వందువేమో. ఈకార్యమునుండి నివారించినట్లు లేదు. ఏది యాకార్యము? విగర్హిత మైనది. కనుకనే యొక్కఁడైనఁ గాన రాఁడని యర్థము. వినువారికిఁ బరదారనగు నన్నుఁ గోరుటయే నీచకార్యము. దీనివలదని వారించువాఁ డొకఁడైన లేఁడని

సీత పలికెనని యర్థము కావలయుననియే రావణున కిట్టి భావము పొడకట్టవలయుననియు నామె తలంచెను. దానవ నాయకా! ఇందుండు రక్కసులెల్ల నీకుఁ దోడుపడువారుగా నున్నారు గాని వాస్తవముగాఁ దోడుపడువాఁ డిందొక్కఁ డైన లేఁడు సుమీ. విగర్హితాత్ =గర్హితము కాని, అస్మాత్కర్మణః = ఈకర్మమునుండి – అనఁగా నీశరీరత్యాగోద్దేశరూప కర్మమునుండి యని యర్థము. నివారించువాఁడు లేఁడు. అనఁగా నీ తరణోపాయమునకుఁ దోడుపడువాఁడు లేఁడు. ఎల్లరు నైహికసుఖాభిలాషులే కాని పారమార్థికసుఖాభిలాషు లిందుఁ గనఁబడకున్నారే యని యామె యాశయము. నీవంటి భక్తుఁ డింకొక్కఁడు కనఁబడకున్నాఁడే యని సారము. న న్నారాధించి నామూలమున భగవంతుఁ డగుశ్రీరాముని శరణు చొరఁగోరునట్టి యలవాటుగలవాఁ డొక్కఁడైనఁ గాన రాఁడు. మాయను జయింప నెల్లరుఁ గోరుదురు. అది హరిహర బ్రహ్మలకేని సాధ్యమా? నన్నాశ్రయించి నాయనుగ్రహపాత్రుఁ డయియే పరమాత్మకడఁ జేరవలయును. "తదను ప్రధాన ద్వారా రాజదర్శనం కర్తవ్యమ్"అని న్యాయము కలదు కదా.

"దైవీ హ్యేషా గుణమయీ మమ మాయా దురత్యయా,
మామేవ యే ప్రపద్యంతే మాయామేతాం తరంతి తే."

౧౪ గీత, ౭ అ.

"దైవీ దేవస్య మహేశ్వరస్య విష్ణోస్స్వభావభూతా హి యస్మాదేషా యథోక్తా గుణమయీ మమ మాయా దురత్యయా దుఃఖేన అత్యయః అతిక్రమణం యస్యాస్సా దురత్యయా తత్రైవం సతి సర్వధర్మాన్ పరిత్యజ్య మామేవ మాయావినం స్వాత్మభూతం సర్వాత్మనా యే ప్రపద్యంతే తే

మాయామేతాం సర్వభూతమోహినీం తరంత్యతిక్రామంతి. తే సంసార బంధనా న్ముచ్యంతే ఇత్యర్థః."

అని శంకరాచార్యభాష్యము. మాయావినం స్వాత్మభూతమ్ = మాయ గలవాఁడు. అనఁగా మాయ తనదైనవాఁడని యర్థము. తన కభేదముగానుండు మాయగలవాఁడని తాత్పర్యము. అట్టిదానిని ద న్నాశ్రయించినఁ దరించుటెట్లు? దానిని వదలి తన్నాశ్రయించు టెట్లు? అనుసందియము రాక మానదు. సమాధాన మెట్లనఁగా, భగవంతు నాశ్రయించుట యనఁగా సత్కర్మానుష్ఠానము ఫలాపేక్షావిరహితముగాఁ జేయుట. ఫలాపేక్ష గలిగిచేయుట మాయ నాశ్రయించుట యని మన మూహింపవలయును. అపుడే యజ్ఞానము తొలఁగును. మాయనాశ్రయింపక సత్కర్మానుష్ఠానము చేయుటెట్లని సందేహము పొడకట్టును. సగుణమంతయుఁ బ్రకృతిమయము గదా. సగుణబ్రహ్మోపాసన మనఁగాఁ బ్రకృతిని జ్ఞానము నిమ్మా యనువాంఛ తప్ప నితరవాంఛలు లేక యుపాసించుట. అపుడు మాయాదేవియే యనఁగా భగవదభేదరూపిణి యగు నిచ్ఛాశక్తియే జ్ఞానదాయిని యగు. అపుడు సమదర్శనత్వ మలవడు. దేనిని గాంచిన నది భగవన్మయముగాఁ జూడఁగల్గును. అదియే భగవదుపాసన యనఁబడును. సగుణబ్రహ్మము నుపాసింపక నిర్గుణోపాసనచేయుట యనఁగా నేతిబీరకాయ యన్నట్లే. ఈవిషయమును శ్రీశంకర భగవత్పాదులవారే సౌందర్యలహరియందు

"త్రయాణాం దేవానాం త్రిగుణజనితానాం తవ శివే
భవేత్పూజా పూజా తవ చరణయోర్యా విరచితా,

తథా హి త్వత్పాదోద్వహనమణిపీఠస్య నికటే
స్థితా హ్యేతే శశ్వన్ముకుళితకరోత్తంసమకుటాః."

"అయం భావః భగవత్యాః పాదపీఠసేవా పూజామాత్రేణ త్రయాణాం బ్రహ్మాదీనాం పూజా ఫలం లభ్యతే, అపితు భగవత్యాః ప్రసాద వశాదేవేతి."

అని వ్యాఖ్య. దీనిం బరిశీలించిన "మామేవ యే ప్రపద్యంతే మాయామేతాం తరంతి తే" అన్న దానిభావ మెద్దియని స్పష్ట మగును. ఈయర్థమునే గూఢముగా "కర్మణోఽస్మాత్" అను దానిమూలమున నామహాదేవి తెలిపెనని మన మెఱుంగుట మంచిది.

"మాం హి ధర్మాత్మనః పత్నీం శచీమివ శచీపతేః,
త్వదన్యస్త్రిషు లోకేషు ప్రార్థయేన్మనసాపి కః." ౧౪

అని మూలము. ధర్మః ఆత్మా యస్య తస్య=అనఁగా ధర్మమే రూపముగాని యొక్కరూపము నాదియనునది లేనివాఁడని భావము. రూపశూన్యుఁడని సారము. సర్వరూపము లతనివే యని దీని హృదయము. అట్టి భగవంతునిపత్నిని. అనఁగాఁ దదిచ్ఛారూపిణి నని భావము. అట్టి నన్ను "త్రిషు లోకేషు త్వదన్యః కః మనసాపి ప్రార్థయేత్?" నీవంటి సకలవేదవేదాంగ వేత్త యగువాఁడు తప్ప మఱెవ్వఁడు మనస్సుచేనైనఁ బ్రార్థించును? రావణా! భగవంతు ననుగ్రహమును గల్గింపుమని నన్నారాధించువారు తఱచుగాఁ గానరారు. నీవిపుడు కనఁబడితివి. ఇఁక నీవంటివాఁ డెవ్వఁడైన నుండుఁగాక యను నర్థ ధ్వనియు నిందుఁ గలదు. భగవతి యారాధన మనఁగా నిర్గుణ పరబ్రహ్మప్రాప్తి లాభమం దిచ్ఛయే యని దీని హృదయము.

ఫలాభిసంధిరహిత తపస్సని కదా దీని తాత్పర్యము. అదియే భగవత్ప్రాఽఽరాధనము కాని పుష్పాదిపూజ కానేరదు. అది యత్యల్పఫలప్రదము. "ధ్యానమేవ పరో జపః" అని కదా పెద్ద లందురు.

"రాక్షసాధమ రామస్య భార్యా మమితతేజసః,
ఉక్తవానసి యత్పాపం క్వ గత స్తస్య మోక్ష్యసే?" ౧౯

అని మూలము. పూర్వశ్లోకమునఁ దెల్పినయర్థ మితరులకు దుర్గ్రాహ్యమగునట్లు బాహ్యదృష్టి గలవారలకుఁ దనవిషయమున శంక కలుగకయుండఁ బలుకుచుఁ దన్మూలమున లోకమున కొకనీతిని దెలుపుచున్నది. మహాత్ములపత్నుల నొక్కమాట యన్నను మహాపరాధ మగుననియు నాపాప మేలోకమ్మున కరిగినను దప్పక యతని బాధించుననుటయే యిందు సీతాదేవి తెలిపిననీతి.

"అసందేశాత్తు రామస్య తపసశ్చానుపాలనాత్,
న త్వాం కుర్మి దశగ్రీవ భస్మ భస్మార్హ తేజసా." ౨౦

అని మూలము. పాతివ్రత్యమహత్త్వము నిందు సీతాదేవి తేటపఱచుచున్నది. వనయాత్రయం దపరాధులను శపింపుమను రామాజ్ఞ లేనందున, శపించినఁ దపోవ్యయ మగుటన్న కారణమున నాశాపాగ్నిచే నిన్ను దహింపఁజేయవలసిన దాననే యైన నూరకున్నాను. అని ప్రాతీతికార్థము. రావణుఁడు నన్నపహరించును. కాన శపింపు మని యాజ్ఞాపింప లేదు. అతఁ డపహరించుట కాముముచేతఁ గాదని రాముఁ డెఱుంగునననునర్థ మిటుధ్వని. కాన నామూలమున నీకీదేహము వదల వలనుపడదు. శ్రీరామునిమూలముననే యది కావల

యును. కావున నారామాజ్ఞఁ దలఁదాల్చి నిన్నేమియుఁ జేయఁ జాలక యున్నదానవని సారము. భర్తయానతినొందక యెంత తపశ్శక్తికలవారైనను శపింపరాదన్న ధర్మము నీమూలమున జానకి తెలిపెనని మన మెఱుంగుట తెఱఁగు. శాపము నిచ్చుటం జేసి తపశ్శక్తి వ్యయించును. పరబాధాసహిష్ణుత్వమే శాంత మనంబడును. అట్టిశాంతము లేకయున్న నాతపస్సు తామసమో రాజసమో యగును. అట్టిదైన నది సంపూర్ణఫల దాయకము కాఁజాలదు. కావున నెవరెన్నిరీతుల బాధించిన నవ్వానికన్నింటికి నోర్చుకొని వారి కపకారముం గోరక చేయుతపస్సే చక్కనిఫలమొసంగునని యీభాగమునుండి మనము నేర్చుకొనవలయును.

"నాపహర్తుమహం శక్యా త్వయా రామస్య ధీమతః,
విధిస్తవ వధార్థాయ విహితో నాత్ర సంశయః." ౨౧

అని మూలము. సీతాదేవి స్వాశయమును స్పష్టీకరించుచున్నది. రావణా! శ్రీరామునికడనుండి న న్నపహరించుటకు నీ కశక్యము. నీమృతికొఱ కిట్లు సీతాపహరణవ్యాజమును విధి కల్పించెను. ఇందుఁలకు సందియమే లేదు. అని యర్థము. ఇచ్చట రామునకు "ధీమతః" అనువిశేషణము ప్రయోగింపఁబడినది. "ధ్యాయంత్యనయేతి ధీః, ధ్యై చింతాయామ్." అను వ్యుత్పత్తి ప్రకారము విషయములను జింతించువాఁడని యర్థము. మహాకవి యిచ్చో నీపదము నేల ప్రయోగించెనని మనము విచారింపవలయును. నేను నీయాశ్రమమున నున్న మాయాసీతాపహరణము సాగదు. అదియే కదా రావణునకు మృతిహేతువు. నావెంటఁగాని సౌమిత్రి రాఁడు. అని యాలోచించి కాఁగల కార్యమునకై యాశ్రమమునుండి వెడలిపోయెను. పిదప లక్ష్మ

ణుఁడు పోయెననుభావ మీభాగము తెలుపుటకొఱకే మహా త్ముఁడు "ధీమతః" అని ప్రయోగించెను. "నాపహర్తు మహం శక్యా"అనఁగా భావ మేమి? నన్నుఁ దీసికొనిరా నీకు శక్యము కాదని కదా. తెచ్చినవాఁ డయ్యెఁగదా. ఈమాట యసత్యమే యనవలయును. కావున నీయపహరణము బాహ్యదృష్టికిఁ గనఁ బడునదియే కాని వాస్తవము కాదనియు నీచోట మాటలాడు సీత మాయసీతయే యగు. ఈవిషయము లోపల వ్రాసియే యున్నాను. ఇచ్చోఁ నాయభిప్రాయమే కలదు. ఈవిషయము నంగీకరింపకయున్న సీతావాక్య మనృతమనవలయు. అంత మాట మన మనవచ్చునా? మహాపచారము కదా. "తెలి యఁజాలకపోతిమి" అనవచ్చును గాని వేఱొకమాట యన రాదు. ఇందుఁగల సారమేమి? రావణా! నన్ను రామభద్రుని మోసపుచ్చి యపహరించితినని తలంచుచున్నావు. అది తెలివి తక్కువ యూహ. సర్వవ్యాపిని నగు నన్నపహరించుట యనఁగా నర్థమేమి? ఒక్కరూపమును ధరించియుండఁగాఁ జూచుట యని యర్థము. నీయందు నేనే యున్నాను. నీమూల మున నొక్కనీతిని లోకులకుఁ దెలుపుటకే యీమూ యిరు వురయత్నము. దాని నీ వెఱుంగనట్లు కర్మము ననుసరించి వాదించుచున్నాఁడవు. నీవు నెఱుంగుదువు. నీమృతికై యీ కార్య మొనర్ప సంకల్పించితివి. ఆసంకల్పము శీఘ్రమే ఫలిం చును తప్పక ఫలించును. విధియనఁగాఁ గర్మముకాక వేఱెద్ది? అది నీమృతి కేదిమార్గమో యద్దానిని ఫలింపఁజేయ సంకల్పిం చినది. "గహనాకర్మణో గతిః"అన్నమాట స్పష్టము. ఇంక నిశ్చిం తముగా నుండుము. కార్యము ఫలించును. అనునదియే సార మని మన మెఱుంగందగు.

"సీతాయా వచనం శ్రుత్వా రావణో రాక్షసాధిపః,
వివృత్య నయనే క్రూరే జానకీ మన్వవైక్షత. ౨౩

... ...

స కల్పవృక్షప్రతిమో వసంత ఇవ మూర్తిమాన్,
శ్మశానచైత్యప్రతిమో భూషితోఽపి భయంకరః. ౨౯

... ...

ఉవాచ రావణస్సీతాం భుజంగ ఇవ నిశ్శ్వసన్." ౩౦

అని మూలము. ఈభాగమును జక్కఁగాఁ బరిశీలించిన లోపల వ్రాసినయర్థ మెంత సుసంగతమో స్పష్టమగును. మహాకోపము గలరావణు నిచ్చో వర్ణించుట క్షేమేంద్రపండితుఁడు చెప్పిన ట్లసంగతమే యనవచ్చును. కాని యాతని కిది మనస్సంతోషము గలుగుకాలము. క్రోధావేశము నటనము. మహాకవి రావణు భావమంతయు వర్ణనమూలమునఁ దేటపఱచెను. వసంతకాలమునఁ గల్పవృక్షమువలె నుండెను. అనుట మనస్సంతోషావేశద్యోతకము. "భూషితోఽపి శ్మశానచైత్య ప్రతిమః" అలంకృతుఁడైనను శ్మశానమున నున్నవృక్షమువలె భయంకరుఁడుగ నుండెను. అనుట సమీపస్థిత మృత్యుద్యోతకము. ఎన్నియలంకారములు శరీరమునఁ గన్పట్టినను రెండు నెలలలో మృతినొందఁగలవాఁడు కావున శరీరకాంతి మాసె నని భావము. ఇఁక సీతాదూషణవాక్యములు హనుమంతునకు సీతయందు విశ్వాసము కలుగుటకై రామునితో రావణుఁడు దుర్భాషణము లాడెనని తెలుపుటకై దానిచేతఁగాని తనకు మృతిగలుగఁజేయ శ్రీరాముఁడు రాఁడనునాశయమును దెలుపుటకయి యనియే గ్రహింపవలయును.

"అనయేనాభిసంపన్న మర్థహీనమనువ్రతే,
నాశయామ్యహమద్య త్వాం సూర్యస్సంధ్యామివౌజసా." 3౧

అను నీమూలము పెక్కుగ్రంథములలోఁ గానరానికతన వ్యాఖ్యానము చేయలేదని మహేశ్వరతీర్థులు వ్రాసిరి. కొంద ఱిది రావణుఁడు భక్తుఁడని తెలుప వలనుపడకపోయినందున వా రట్లు వ్రాసిరని పరిహాసింతురు. అట్టివారికి సంతృప్తి కలుగు టకై యిట్లు మనము గ్రహింపవలయును. భక్తుఁడే యన్న యర్థము తోఁచును. "అనయే, న, అభిసంపన్నమ్, అర్థహీనం, అనువ్రతే." అని పదవిభాగము. అనయే = అవినీతియందు, అభిసంపన్నమ్ = మిక్కిలి సమృద్ధిగలిగిన, అర్థహీనమ్ = ధన విహీనుఁడగు (రాముని), నానువ్రతే=అనుసరింపని యోసీతా! అనఁగా నయైకసంపన్నుఁడు సమృద్ధార్థుఁడు నగు భగవంతు నాశ్రయించిన దేవీ అని భావము. త్వాం = అట్టి నిన్ను, అద్య=ఇప్పుడు, సూర్యః = భాస్కరుఁడు, ఓజసా = తేజస్సు చేత, సంధ్యామివ=సంధ్యాకాలముంబోలె, నాశయామి=కనఁ బడకయుండఁ జేసెదను. ప్రాతస్సంధ్యను సూర్యుఁడెట్లు కనఁ బడకుండఁ జేయునో యట్లే నేను నిన్ను నాప్రభావముచేత అనఁగా నాశక్తిచేత నితరాగోచరతం గాంచఁజేసెదను. నా మనస్సున నాదిశక్తి వగు నిన్ను నిలుపుకొనియెదను. అని యర్థము. దీనిచేత మహేశ్వరతీర్థులవారియభిప్రాయమే స్పష్ట మయ్యెను. కావున వారు చూచిన పెక్కుగ్రంథములయందుఁ గనఁబడకపోవుటం జేసి వ్యాఖ్యానము వ్రాయలేదని గ్రహింప వలయుం గాని యర్థము కుదురకపోవఁగా నిట్లు వ్రాసిరని పరిహాసించుట యవివేకమే.

"యథా మద్వశగా సీతా క్షిప్రం భవతి జానకీ. ౩౬
తథా కురుత రాక్షస్యస్సర్వాః క్షిప్రం సమేత్య చ,
ప్రతిలోమానులోమైశ్చ సామదానాది భేదనైః. ౩౭
ఆవర్జయత వైదేహీం దండస్యోద్యమనేన చ,
ఇతి ప్రతిసమాదిశ్య రాక్షసేంద్రః పునఃపునః. ౩౮
కామమన్యుపరీతాత్మా జానకీం పర్యతర్జయత్,"

అని మూలము. సీతకుఁ గావలియున్న వికృతాకారలగు రాక్షసస్త్రీలకు రావణుఁ డిట్టు లాజ్ఞాపించుచున్నాఁడు. ప్రాతీతికార్థము వ్రాయ నక్కఱలేదు. రాక్షసకాంతలారా! అయోనిజయయి జనకరాజుకొమరిత యని ప్రసిద్ధిగాంచిన యీదేవి యెట్లు నామాట లాలకించి నాయిచ్చునాహారాదులం గొనునో యట్లు చేయుఁడు. అని వారిప్రకృతికిం దగినయ ట్లుపాయములు నేర్పెను. "దండస్యోద్యమనేన చ." దండోద్యమనమునందు, నచ = వలదని యర్థము. దండించుప్రయత్నము నైనఁ జేయకుఁడని భావము. "కామమన్యుపరీతాత్మా" కామవిషయకమన్యువనఁగా నాకోరిక యింకను నెఱవేఱలేదన్న కోపము నిండినయాత్మ గలవాఁడు అని యర్థము. జానకిని రావణుఁడు భయపెట్టుట నిందాస్తుతివంటిదని యెఱింగిన నేబాధ లుండవు.

"ఉపగమ్య తతః క్షిప్రం రాక్షసీ ధాన్యమాలినీ. ౩౯
పరిష్వజ్య దశగ్రీవ మిదం వచనమబ్రవీత్,
మయా క్రీడ మహారాజ సీతయా కిం తవానయా. ౪౦
వివర్ణయా కృపణయా మానుష్యా రాక్షసేశ్వర,
నూనమస్యా మహారాజ న దివ్యాన్ భోగసత్తమాన్. ౪౧
విదధాత్యమరశ్రేష్ఠస్తవ బాహుబలార్జితాన్,
అకామాం కామయానస్య శరీర ముపతప్యతే. ౪౨

ఇచ్ఛంతీం కామయానస్య ప్రీతిర్భవతి శోభనా,
ఏవముక్తస్తు రాక్షస్యా సముత్క్షిప్తస్తతో బలీ. ౪౩
ప్రహసన్ మేఘసంకాశో రాక్షసస్సన్యవర్తత,"

అని మూలము. ఈభాగమును జక్కఁగాఁ బరిశీలింతము. పైన వ్రాసినదంతయు సిద్ధాంత మగును. క్రోధావిలచిత్తుఁ డగు దశకంధరుని ధాన్యమాలిని యనునొక ప్రియభార్య కౌఁగి లించుకొని యాకోపము నాపినది. ఈభాగ మాశ్చర్యమును గలిగింపక మానదు. మహాసౌందర్యముఁగల యొకజవ్వనిని భర్త కోరఁగా నామె యాకోరికను దిరస్కరింపఁగా నతని పూర్వపత్ని భర్తకోపము నినుమడింపఁజేయఁ బ్రయత్నించుట లోకాచారము కాని యామె నేమియు దండింపకుమని బోధించునాచారము క్రొత్తదియే యగు సపత్నియందుఁ గని కరము స్త్రీసహజ మగునా? అట్టితఱి నాధాన్యమాలిని సీతపైఁ బ్రీతిచూపనేల? అని విచారింపవలయును. సీతాదర్శన మాత్ర మున నామెకు నూత్నాశయ ముదయించెను. హనుమ కీవిష యము తెలుపుట కదా కర్మముకోరిక. తటాలున నందఱనడుమ నతనిఁ గౌఁగిలించుకొనియెను. అంతతోనుండక మయాక్రీడ = నాతో విహరింపుము. వివర్ణయా=విగతజాతి గలది. అనఁగా నేజాతికిని జేరనిదని యర్థము. సకలజాతులు తానైనదని భావము. కృపణయా = దీనురాలు. అనఁగా భగవంతునెడఁ బాసి దీనురాలుగాఁ గనఁబడుచున్నదని భావము. మాను ష్యా=మనుష్యజాతి కలది. మానవకాంతగాఁ గనఁబడు చున్నది. రాక్షసేశ్వర = నీవు రాక్షసజాతి కలవాఁడవు. ఆమె మానవజాతిపురంధ్రి. ఈరూపమున నీవామె కటాక్ష

పాత్రుఁడవు కాఁజాలవనుభావము. మానుష్యా రాక్ష నేశ్వర = అనుపదములవరుస తోఁపఁజేయుచున్నది. బ్రహ్మ దేవుఁడు నీవు బాహుబలమున నార్జించిన భోగముల ననుభ వించునదృష్ట మీమెకు లేకయుండఁ జేసినాఁడు. అనఁగా భావమేమి? నీభోగ్యవస్తువులకు నీమె రాలేదు. వచ్చినపని వేఱనుభావము మహాకవి యిచ్చోట సూచించెను. కోరిక లేనిదానిని గోరుట శరీరతాపముకొఱకే. తన్నుఁ గోరినదానిని గోరుటయే శుభము. అనునీతి ధాన్యమాలిని తెలుపఁగా విని మహాబలశాలియయ్యు నారావణుఁడు నవ్వుచు వెనుకకు మర లెను. అనఁగా భావ మేమి? ఇతరుల కేలాటిశంకలు గలుగక యుండ ననఁగా సీత యిన్నిదురుక్తులాడిన నేమియుఁ జేయఁ జాలక పోయెనన్నయూహలు గలుగకయుండ నన్ని ధాన్య మాలిని మరలించెఁ గదా. ఇదియే భగవతి యద్భుతశక్తి. ఇఁక నాకోరిక తీఱును. సనత్కుమారుని హితము ఫలించు నన్నసంతోషమున నవ్వుచుం బోయెననియే కదా దీనిభావ మని మనము గ్రహింపవలయును. ఇందు ధాన్యమాలినియని చెప్పుటచేత మందోదరియు వచ్చియున్నట్లే గ్రహింపవలయు నని గోవిందరాజులు.

రాక్షసస్త్రీలు సీతను బెదరించుట.

* రావణుఁడు వెడలిపోవఁగా భయంకరాకారముగల రాక్షసస్త్రీలందఱు సీతను జుట్టుకొని కోపావేశమున నొడలు తెలియక పరుషవాక్కుల నిట్లు భయపెట్టసాగిరి. సీతా! రావ

* ఇది యరువదిమూఁడవ సర్గమునఁ గలదు.

ణుఁడు పులస్త్యబ్రహ్మవంశమున జన్మించినవాఁడు. కులము లోనగువిషయములఁ బ్రసిద్ధుఁడు. దశకంధరుఁడు. అట్టివానికి భార్యగానుండుట మంచిదని నీకుఁ దోఁచకున్న దే. ఏల? అనిరి. ఏకజట యనునది కోపారుణనేత్ర యగుచు మరీచి లోనగు బ్రహ్మ లాఱుగురిలో నాల్గవబ్రహ్మ పులస్త్యుఁడు. బ్రహ్మమానస పుత్త్రుఁ డగునతనికి మానసపుత్త్రుఁ డగువాఁడు విశ్రవసుఁడు. ఆ మహానుభావునికుమారుఁడే యీరావణుఁడు. ఇతనికి భార్య గానుండుట మేలను నామాట యేల యంగీకరింపవని యడి గెను. హరిజట యనునొకరక్కసి క్రోధమునఁ గన్నులు త్రిప్పుచు సీతా! దేవతలు వారిప్రభువు మాప్రభువుచే నోడిం పఁబడిరి. అట్టి మహావీరునకుఁ బత్నివగుట మంచిదనిరి. ప్రఘస లోనగువారెల్ల నీవిధముగనే రావణుని వర్ణించి పరాక్రమా దులం జెర్కొని యైశ్వర్యమును బెంపొందించి చెప్పిరి.

ఈసర్గమునను బూర్వసర్గమునను భార్య యనుదానికి భరింపఁదగినదనియు భార్యాత్వమ్మనుదానికి భరింప నర్హ్యముగ నుండుట యనియు నర్థమును గ్రహింపఁదగినది. ఇంతకంటె రాక్షసస్త్రీలమాటలయందు గ్రహింపఁదగిన విశేషార్థములు లేవు. తరువాతికథఁ బఠింపఁ బ్రయత్నింతము.

రాక్షసస్త్రీలు పరుషము లాడఁగా వానికై సీత వగచుట.

* పిమ్మట భీకరాకారమున నొప్పు నారాక్షసస్త్రీలు జానకిచెంతఁ జేరి పరుషభాషణముల నిట్లనిరి. సీతా! సకల

* ఇది ఇరువదినాల్గవ సర్గమునఁ గలకథ.

భోగ్యవస్తువుల విలసిల్లు నంతఃపురమున నుండుమని కోరఁగా సమ్మతింపవే. ఏల? మనుష్యస్త్రీవి గావున మానవుఁడగు రాము నకు భార్యగానుండుట మేలని తలంచెదవు. కాని యిది మంచి యోజన కాదు. వదలుము. నీమనస్సు రామునినుండి త్రిప్పు ము. నీవు రామునకుఁ దక్కఁజాలవు సుమా. త్రిలోకగతసుఖ ములనెల్ల ననుభవించు రావణుని భర్తగా నొంది సుఖవిహార ములఁ దేలుచుండుము. ఓకళ్యాణీ! సుందరాంగివి. ఐనను మానవకాంతవౌట మర్త్యునే కోరెదవు. ఆరాముఁడు రాజ్య భ్రష్టుఁడు. వాంఛాసిద్ధులఁ బడయఁజాలనివాఁడు. దీనుఁడు. అయినను రాము నే వాంఛించుచున్న దానవు. రాక్షసప్రభువగు రావణుఁ డెంత ప్రార్థించినను వాంఛింపక యున్నదాన వనిరి. తామరసాక్షియగు నా సీతాదేవి యాపలుకుల నాలకించి బాష్పములు ధారలుఁ బ్రవహించుచుండ నో దానవకాంత లారా! అంద ఱొక్కమాటగాఁ జెప్పుచున్నారే. ఇది పాప విషయమని మీకుఁ దోఁపకయున్నది కాఁబోలు. మనుష్య కాంత రాక్షసభార్యయగుట సుంతయుఁ దగదు. కనుక మీ కిచ్చగలదేని నన్ను భక్షించిన భక్షింపుఁడు. నాకిష్ట మదియైన నగుం గాని నాకెవఁడు భర్తయో యామహానుభావుఁడు దీనుఁడైన రాజ్యహీనుఁడైన నతఁడే గురువు. సువర్చల సూర్యునియం దనురాగము కలిగియున్న యట్లు నేనా శ్రీరాము నందే ప్రేమము గలిగియుందును. శచీదేవి, అరుంధతి, రోహి ణి, లోపాముద్ర, సుకన్య, సావిత్రి, శ్రీమతి, మదయంతి, కేశిని, దమయంతి యనువారివలె నాభర్తను శ్రీరామునే యనుసరించి యుందును.

సీత యట్లు పలుకఁగా విని యా రాక్షసస్త్రీలందఱు నిర్భరకోపమున నామెను బెదరింపసాగిరి. శింశుపాతరువున దాఁగియుండుహనుమ యేమియుఁ బలుకక యాభీషణభాషణముల నాలించుచుండెను. ఆస్త్రీలు సీత భయమున వడఁకుచుండఁగాఁ జుట్టుముట్టి పరశువులం గైకొని యీసీత రాక్షసేశ్వరునకు భార్యగా నుండఁదగదనిరి. ఆమె వారిపల్కులకు వగచుచుఁ గన్నీటిని దుడుచుకొనుచు హనుమఁతుఁడున్న యాం శింశుపావృక్షముకడకుఁ బోయెను. వారు నాసీతఁ జుట్టుకొనిరి. అం దాజానకి వగచుచుండెను. వారెల్ల బెదరించుచునే యుండిరి. వినతయను నొకదనుజకాంత కోపమున నామెంగని పతియందలినెయ్యము నింతదనుకం గనఁబఱచితివి. ఇఁకఁ జాలు. ఎక్కువగా దేనిని జేసినను దుఃఖమే కలుగును. సుఖము రవంతయుఁ గల్గదు. మానవజాత్యుచితపాతివ్రత్యమును బ్రదర్శించితివి కదా. ఇఁక దానిం జాలింపుము. నే నద్దానికిఁ దృప్తినొందితిని. నీకు భద్రమగుం గాక. ఒక్కహితముఁ దెలిపెద. దానిం జేయుము. ఇంద్రాదుల నన్నింట మించి చతురుఁడు నగురావణుని భర్తగా గ్రహింపుము. మానవుని వదలి రావణునే యాశ్రయింపుము. సీతా! దివ్యచందన మలంది యనేక దివ్యభూషణముల ధరించి యగ్నికి స్వాహాదేవివలె రావణునకు భార్యవై నేఁడుమొదలు సకలభోగముల నొందుచు సకలలోకేశ్వరివై యుండుము. రాముఁడు నిన్నెడఁ బాసి జీవింపఁజాలఁడు. ఆతనితో నింకేమిపని? నామాట వినియట్లు చేయవేని యిపుడ నిన్ను మేమెల్లరము భక్షింతుము. వికట యనునది కోపమునఁ బిడికిలియెత్తి పట్టుకొని యెంతదుర్బుద్ధివే సీతా! నీవేమన్న నతఁ డోర్చుకొనెను. తగినట్లు హితము

చెప్పితిమి. నీవు వినకున్నదానవు. సముద్రమున కీవలనున్న లంకకుఁ దేఁబడితివి. ఏరికి నిందు రా శక్యముకాదు. భయంకర రావణాంతఃపురమును జేరితివి. మావంటివారు నిన్నుఁ గాపాడుచున్నారు. నిన్నింక నిందుండి కొనిపోవ నింద్రున కశక్యము. నీమేలుగోరి చెప్పుచున్నాను. నాచెప్పినట్లు చేయుము. బాష్పములవదలి యింక లాభములేదు. రావణునియయి స్నేహముగలిగి యానందముతో నుండుము. సదా దుఃఖించి లాభమేమి? భీరూ! స్త్రీలజవ్వన మతిచపలము. ఆప్రాయము గడువకమునుపే రావణునిం గూడి సుఖింపుము. క్రీడాపర్వతారామాదులయందు విహరింపుము. ఏడువేల సంఖ్యగలకాంతలు నీకు సేవచేయుచుందురు. రాక్షసభర్తను భర్తగా గ్రహింపుము. నామాట వినకున్న నీహృదయమును భక్షింతును. చండోదరి యనురక్కసి కన్నులం ద్రిప్పుచు హరిణాక్షియగు నీసీతను రావణుఁడు తెచ్చినదిమొదలు నాకొక్కవాంఛ కలిగినది. ఈమెను జంపి కుక్షి దక్షిణభాగముననున్న యకృత్ప్లీహములను, వామపార్శ్వముననుండు గుల్మమను మాంసపిండమును, దానికిఁ బయినుండుమాంసమును, పద్మకోశమువలెఁ గనంబడు గుండెకాయను, దానిక్రిందిమాంసమును బ్రేగులను శిరస్సును భక్షింపవలయునని కోరుచున్నాను. ప్రఘస యను నది సీతంజూపి యందఱ కిట్లనియె. ఈక్రూరురాలి కంఠము నులిమి పనితీర్చెదను. ఊరక యుండ రాదు.మానవకాంత మృతినొందెనని రావణునకుఁ జెప్పుదము. భక్షింపుఁడని యాతఁడు పలుకు. నిస్సంశయము. అజాముఖి యంత మీరందఱు దీనిని ఖండించి రెండుభాగములు చేయుఁడు. మనము వానిం బంచుకొందము. కలహముమాట నా కిష్టపడదు. అనేకపానీయవస్తు

వులు లేహ్యాపదార్థములు నంజుకొనుటకుఁ దెచ్చియిండు. అనఁగా శూర్పణఖ యనునది లేచి యజాముఖి చెప్పిన దంతయు నాకిష్టము. నిశ్చింతముగా మద్యము గొనిరండు. మానవమాంసమును దిని మద్యముం గ్రోలి లంకానగర పశ్చిమ భాగమున నున్న నికుంభిల యనుదేవికిఁ బ్రీతిగా నర్తనము చేయుదము. ఇట్టు లందఱు భీకరముగా మాటలాడఁగా విని యాసీత మిగుల వగచెను.

ఆర్యులారా! ఇందుఁ గొన్ని భాగములు పరిశీలనార్హములు గలవు.

"మానుషీ మానుషస్యైవ భార్యాత్వం బహుమన్యసే,
ప్రత్యాహర మనో రామాన్న త్వం జాతు భవిష్యసి." 3

అని మూలము. విశేషార్థము. తల్లీ! నీవు మనుష్యావతార మెత్తితివి. కావున మనుజాకారతం గాంచిన పరమేశ్వరుని భర్తనే కోరుచున్నావు. అది న్యాయ్యము. కావున రామాత్ మనో న ప్రత్యాహర=రామునినుండి మనస్సును మరల్పకుము. జాతు త్వం భవిష్యసి = మరల నొక్క కాలమున నతనికడఁ జేరఁగలవు. అని. ఈయర్థ మాక్రూర రాక్షసాంగనకు నిష్టమే యగునా యందు రేని వినుఁడు. దైవికముగా దానినోటనుండి యట్టి యర్థము గలపదములే వెడలెను. అది యట్లు చెప్పవలెనని చెప్పలేదనియు భగవతి సంకల్పబలమున నట్టియర్థమును దోఁపఁజేయుపదములే దొరలెననియు మన మెఱుంగందగు. వాల్మీకిమహాముని యిందొక్క నీతిని లోకుల కెఱుంగఁ జేసెను. మనుష్యకాంత మనుష్యజాతిపురుషునే మిక్కిలి యంగీకరించును. అనఁగా భావమేమి? భిన్నజాతిపురుషులఁ గోరరా

దనియే కదా. మనుజులలోఁ గూడ ననేకభేదము లగుజాతు లున్నవి. అందు నేజాతిస్త్రీ ఆజాతిపురుషునే మిక్కిలి గారవింపందగు. అసవర్ణజాతిపురుషుని గారణాంతరమున నంగీకరించిన నాప్రేమాదికము శీఘ్రమున నశించును. కావున నసవర్ణవివాహము యోగ్యముకాదని తేలెడిని. ఈవిషయమునే స్మృతు లుద్ఘోషించుచున్నవి. ధనమునుగాని సౌందర్యయౌవనములఁ గాని గాంచి యట్టివివాహమునకు స్త్రీగాని పురుషుఁడుగాని సమ్మతించిన నాదాంపత్య మనేకకష్టముల కాలవాలమై కడు వడిం జెడునని మన మెఱుంగవలయు. ఆంగ్లేయమహాకవి అధిలబింబము (ఒథెల్లో) అనునాటకమున నీవిషయమునే తెలిపెను. ఆనాటకమెల్లఁ జదివినఁ దేలెడు సారమిదియే యని మన మూహింపఁ గల్గుదుము. వాల్మీకిమహర్షియు నీభావమునే తెలిపెను. దీని నాధారముచేసికొని యెల్లరు తమభావములఁ దెలిపి దీనినే దృఢపఱచిరని మన మీభాగమునుండి గ్రహింపవలయును. సదాచారములన్నియు నీరామాయణమునఁ గలవని సారము.

> "త్రైలోక్యవసుభోక్తారం రావణం రాక్షసేశ్వరం,
> భర్తార ముపసంగమ్య విహరస్వ యథాసుఖం. ౪
> మానుషీ మానుషం తం తు రామమిచ్ఛసి శోభనే,
> రాజ్యాద్భ్రష్టమసిద్ధార్థం విక్లబం త్వమనిందితే." ౫

అని మూలము. ముల్లోకముల జయించిన రావణుని, భర్తారమ్=భృత్యునిగా, ఉపసంగమ్య=అంగీకరించి, యథాసుఖం విహరస్వ = ఇష్టానుసారముగాఁ గ్రీడింపుము, రాజ్యాద్భ్రష్టమ్=పితృవాక్యపరిపాలనార్థము రాజ్యమునుగూడ వదలినవాఁడని

యర్థము. అసిద్ధార్థమ్=అశ్చాసౌ సిద్ధార్థశ్చ = అని సమాసము. సిద్ధార్థుఁ డగువిష్ణుమూర్తి, విక్లబమ్=దయాళువు. అట్టి శ్రీపరమేశ్వరుని, శోభనే అనిందితే = మంగళస్వరూపవు, స్తుతిపాత్రురాలవు నగు నోసీతా నీవు మానుషావతార మెత్తినదానవు గాన, మానుషం తం తు=మర్త్యావతార మెత్తిన శ్రీరాముని, ఇచ్ఛసి=కోరుచున్నావు. ఇది యుక్తమే అని భావము. అసిద్ధార్థమ్మనుచోట నీయర్థము సమంజసముగా నున్నదా యందురేని భాష్యకర్తలే కొన్నితావుల నిట్టియర్థములు చెప్పిరి. లలితా సహస్రనామస్తోత్రమునందు నిట్టినామములే యున్నవి. కాన నిది యసమంజస మనరాదని యాస్తికు లందురు.

"న మానుషీ రాక్షసస్య భార్యా భవితుమర్హతి,
కామం ఖాదత మాం సర్వా న కరిష్యామి వో వచః." ౮

అని మూలము. లోపల వ్రాసినభావము నీయది దృఢపఱచుచున్నది. మానవజాతికాంత రాక్షసునకు భార్య కాఁదగదు. నరమాంసమును గోరుదురేని మీరు నన్ను భక్షింపుఁడు. మీమాటప్రకారము చేయను. శరీరము పోయినఁ బోవుఁగాక. నిశ్చితార్థమును వదలరాదనునీతి యీభాగమునందుఁ బ్రతిపాదితము. అసవర్ణవివాహ మనర్థదాయక మనువిషయ మీభాగమున సిద్ధాంతము చేయఁబడినది.

"దీనో వా రాజ్యహీనో వా యో మే భర్తా స మే గురుః,
తం నిత్య మనురక్తాస్మి యథా సూర్యం సువర్చలా." ౯

అని మూలము. సాధ్వీధర్మములను సీత యీభాగమునఁ దెలుపుచున్నది. పతివ్రత తనభర్త యెట్టికష్టములపాలైనను వదలక గురువుగాఁ దలంచి సేవించుచుండవలయుఁ గాని

సుఖకాలమున సేవించి కష్టకాలమున వదలరాదనుభావమును దెలుపుచున్నది.

"రావణం భజ భర్తారం భర్తారం సర్వరక్షసాం. ౨౩
విక్రాంతం రూపవంతం చ సురేశమివ వాసవం,
దక్షిణం త్యాగశీలం చ సర్వస్య ప్రియదర్శనం. ౨౪
మానుషం కృపణం రామం త్యక్త్వా రావణమాశ్రయ,"

అని మూలము. విశేషార్థ మిట్లు గ్రహింపం దగు. మానుషం=మానవసహజమైనభయమును, త్యక్త్వా = వదలి, రావణమ్=దశాననుని, కృపణం=దీనుని, భర్తారమ్=భృత్యునిగా,ఆశ్రయ=అంగీకరింపుము. విక్రాంతం......రామం చ భజ=శ్రీరాముని సమాశ్రయింపుము. "భ్రియతే శుశ్రూషాదినా స్వామిన మితి భర్తా భృత్యః" అని సమాసము. ఈయర్థము వినత యనుక్రూర రాక్షసి చెప్ప నుద్యమించునా యనుదురేమో. పరమేశ్వరి పరమేశ్వరులసందర్శన మపూర్వబుద్ధిప్రతిభను గల్పించును. రావణునికర్మమే వారల నట్లు పలుకఁజేయుననియుఁ జెప్ప వచ్చును. అట్టియర్థముల నిచ్చుపదముల నేల యిట్టిఘట్టముల మహాకవి ప్రయోగించెనని మన మూహింపవలదా! ఎల్లరు కర్మబద్ధులు. ఆగామి కర్మఫలములు తదనురూపముగా నెల్లరఁ బ్రవర్తింపఁజేసినఁ గాని తాము వారిని బొందునవకాశ మొదవదు. కావున నీయర్థము గ్రహించుట మంచిది.

"దివ్యాంగరాగా వైదేహి దివ్యాభరణభూషితా. ౨౫
అద్యప్రభృతి సర్వేషాం లోకానా మీశ్వరీ భవ,
అగ్నేస్స్వాహా యథా దేవీ శచీవేంద్రస్య శోభనే. ౨౬
కిం తే రామేణ వైదేహి కృపణేన గతాయుషా,,

ఏతదుక్తం చ మే వాక్యం యది త్వం న కరిష్యసి." ౨౭
అస్మిన్ముహూర్తే సర్వాస్త్వాం భక్షయిష్యామహే వయం,"

అని మూలము. "వైదేహి" అనునది సాభిప్రాయవిశేషణము. విదేహరాజనందనా అని యర్థము. అయోనిజ యని ధ్వని. దివ్యాంగరాగా దివ్యాభరణభూషితా=దివ్యచందనచర్చలచే దివ్యాభరణములచే నలంకృతవై, గతాయుషా = పెంపొందు నాయుస్సుగలవాఁడు. అనఁగా నీవు త్రైలోక్యమునఁ బెక్కు వేలయేండ్లుండ సంకల్పించిన అని భావము. రామేణ = శ్రీరామునితో: మునిమానసపద నివాససంతుష్టునితో నని భావము. సంబంధము గలదానవగుచు నవఁగా విరూపుని సరూపునిగానొనర్చి యతనింగూడిన దానవగుదువని సారము. నీవు మహాప్రకృతివి. నీతమూలమునఁ బరబ్రహ్మము రూపవంతుఁ డగునని దీనిహృదయము. తే కార్పణ్యేన = నీ కార్పణ్యము చేత, కిం=ఏమి, అనఁగా నిద్దానివదలుమా యని తాత్పర్యము. శోభనే = మంగళస్వరూపిణీ! లోకజననీ. అగ్నేస్స్వాహా ఇంద్రస్య శచీ యథా తథా = అగ్నికి స్వాహాదేవి, ఇంద్రునకు శచీదేవియు నెట్లో యట్లని యర్థము. అద్యప్రభృతి = ఇది మొదలుకొని, సర్వేషామ్=అస్మదీయులకు, లోకానామ్= సకలలోకములకు, ఈశ్వరీ భవ = ప్రభుత్వముకల దానవు కమ్మా. (మాయీప్రార్థన మంగీకరింపకయున్న) త్వామ్ = నిన్నుద్దేశించి అనఁగా మాప్రార్థన మంగీకరింపవైతివి కదా యని నిన్నుఁగూర్చి, అస్మిన్ముహూర్తే=ఇప్పుడే, సర్వా వయమ్=భక్షయిష్యామహే=భక్షింతుము. విషమనునది యథ్యాహార్యము. సందర్భమునను సరించి నీ వంగీకరింపకయున్న మేము భక్షింతు మనఁగా విషము దిని మృతినొందువారమనుట స్త్రీజనసహజము

గాన నిది యసంగతము కాదు. దీనిచే శ్రీరాముఁడు భగవంతుఁడనియు, స్వమాయచే రూపవంతుఁ డయ్యెననియు, నిర్లిప్తుఁడు కాన సర్వమూ ప్రకృతిమూలముననే సాగుననియు, నట్టి నిన్నాశ్రయించితిమనియు,మాప్రార్థన నంగీకరించి,యలంకరించుకొని సంతుష్టురాలవుగా మాకుఁ గనంబడుచు మాకధీశ్వరివి కమ్మాయనియు, దాని కంగీకారముం జూపకయున్న నిన్నుద్దేశించి మృతినొందుదుమనియు, నారాక్షసి పూర్వకర్మవశమున భగవతీసందర్శనభాగ్యము లభించుటం జేసి యొడలెఱుంగక యిట్లు పలికెననియు మనము గ్రహింపవలయును. దీని నుండి మనము నేర్చుకొనఁదగిన దేది? నిర్గుణబ్రహ్మ ముపాస్యము కానేరదు. అనఁగా సర్వసామాన్యము కాదని భావము. లోకులెల్లరు నందులకు నర్హులు కారు.

"సర్వభూతస్థ మాత్మానం సర్వభూతాని చాత్మని,
ఈక్షతే యోగయుక్తాత్మా సర్వత్ర సమదర్శనః."

అను గీతావాక్యమున సమదర్శను లగుయోగులే దానినుపాసింప నర్హులని తాత్పర్యము. సర్వదర్శనత్వమే భగవదారాధనమని సారము. అట్టివా రెవరు ? యోగులనియే శ్రీకృష్ణాభిప్రాయము. చచ్చువేదాంతము నుపదేశించువారు కారని కదా సారము. ఎల్లరకుఁ దగినమార్గ మేది యనునదియే యిటఁ గలప్రశ్నము. సగుణబ్రహ్మము నుపాసించుట యనునదియే సముత్తరము. సగుణబ్రహ్మ మనఁగాఁ బ్రకృతిమహత్త్వమున రూపవంతుఁడనియే భావము. ప్రకృతిపురుషైక్యమే సగుణబ్రహ్మమని దీనిహృదయము. దాని నుపాసించుట కనేక మార్గము లున్నవి. వారివారియోగ్యతానుసార మనఁగాఁ గర్మానుసారము దాని నారాధింపవచ్చును. అందు విగ్రహా

సాధనము అధమాధమము. మానసమున నిష్టదేవతారూప మును ధ్యానించుట. ఇదియు మధ్యమము. మానసమునఁ దేజోరూపమున నిష్టదేవతను ధ్యానించు టుత్తమము. ఇదియే శాక్త మనంబడును.

"మహీం మూలాధారే కమపి మణిపూరే హుతవహం
స్థితం స్వాధిష్ఠానే హృది మరుతమాకాశముపరి,
మనోఽపి భ్రూమధ్యే సకలమపి భిత్వా కులపథం
సహస్రారే పద్మే సహ రహసి పత్యా విహరసి."

అను షట్చక్రగత సగుణబ్రహ్మోపాసనమే శాక్తమని యెఱుంగ వలయు. దీని నెఱింగినవారు శాక్తేతరమతములే లేవనియు నన్నియు నామాంతరవిశిష్టశాక్తములే యనియు నెఱుంగక పోరు. మత మెట్టిదని విమర్శింపక యన్యమతముల దూషించుట కంటెఁ బాపకార్యము వేఱొకటి కానరాదు. కావున మతి మంతులై మతస్వరూప మెద్ది? దానియందుఁ బ్రతిపాద్యమగు విషయ మెద్ది? అని విమర్శించి తెలియకయున్నచోఁ దదుపాస కుల నడిగి తెలిసికొని యట్టి యాశయముల మార్చుకొనవల యును. పట్టుదలయనునది పరమార్థవిషయమునఁ బనికిరాదు. అనఁగా "బాలాదపి సుభాషిత"మ్మనుసూక్తి ననుసరించి చక్కని యర్థముగ్రహించిదాని ననుభవమునకుఁ దెచ్చుకొనవలయును. ఇదియే యీభాగమునఁ గలవిశేషముగా నెఱుంగవలయును.

"బహూన్యప్రియరూపాణి వచనాని సుదుర్మతే. ౭౯
అనుక్రోశాన్మృదుత్వాచ్చ సోఢాని తవ మైథిలి,"

అని మూలము. విశేషార్థ మేమన. సుదుర్మతే=మిగులదుష్టుల యందును మతిగల సీతాదేవీ! అనఁగా దుర్మార్గులయందును

గనికరము గలదానా యని భావము. బహూన్యప్రియరూ
పాణి = అప్రియములుగాఁ దోఁచునట్టి, వచనాని = మాపలు
కులను, తవానుక్రోశా న్మృదుత్వాచ్చ=నీదయామార్దవముల
వలన, సోఢాని=ఓర్చుకొనఁబడినవి. (నీచేత) అనఁగా మావంటి
క్రూరదానవస్త్రీలయందుం గూడఁ గనికరము కలదానవు. కను
కనే మాఘోరవాక్కుల నోర్చుకొంటివి. దయామార్దవ
ములు నీస్వరూపములనుట కిది యొక్క యుదాహరణమని
భావము. ఇందలివిశేష మేమి ? వినుఁడు. దురాత్ములగువా
రుందురు. సాధువులు వారిని దూరముచేయరాదు. వారిపైఁ
దమ దయారసమును వ్యాపింపఁజేయవలయు. అనఁగా వారిం
గలసి యుండవలయునని యభిప్రాయము కాదు. వారివిషయ
మున మనస్సులఁ జక్కఁగాఁ జింతింపవలయును. ఆచింతయే
వారిమనస్సులం గలదుర్గుణముల నడంపఁబూనును. నిరంతర
మిట్లు చేయుటంజేసి వారిమనస్సులు నిలుకడగలిగి దుర్వాస
నలకు దూరము లగును. ఆట్లు చేయుటయే సాధువులధర్మ
మనువిషయము నిందుండి మనము నేర్చుకొనవలయును.

"సీతే రాక్షసరాజేన సహ క్రీడ యథాసుఖమ్." ౩౪

అని మూలము. రాక్షసరాజేన యదుక్తం తత్ సహ. సహస్వ
యథాసుఖం క్రీడ = రావణాసురుఁడు తెలియక యేది యేఁ
బలికినచో దానిని క్షమింపుము. నీకేది సమ్మతమని తోఁచునో
యట్లే ప్రవర్తింపుమని విశేషార్థము.

"ఉద్యానాని చ రమ్యాణి పర్వతోపవనాని చ,
సహ రాక్షసరాజేన చర త్వ మసితేక్షణే. ౩౫
స్త్రీసహస్రాణి తే సప్త వశే స్థాస్యంతి సుందరి,

రావణం భజ భర్తారం భర్తారం సర్వరాక్షసామ్. ౩౭
ఉత్పాట్య వా తే హృదయం భక్షయిష్యామి మైథిలి,
యది మే వ్యాహృతం వాక్యం న యథావత్కరిష్యసి." ౩౮

అని మూలము. అనేకోద్యానాదులు రావణునిచేతను పెంపఁబడినవి. అందు నీకుఁ బ్రీతిగల్గినచోట విహరింపుము. జననీ! రావణుని భృత్యునిగా గ్రహింపుము. నాయీవాక్కు నాదరింపవేని, మే హృదయముత్పాట్య భక్షయిష్యామి=నాహృదయమును బ్రద్దలుచేసి యందలిమాంసమును భక్షింతును. అనఁగా నీయెదుట నాజీవితమును బాపుకొనియెదనని భావము.

"తతశ్చండోదరీ నామ రాక్షసీ క్రోధమూర్ఛితా,
భ్రామయంతీ మహచ్ఛూలమిదం వచనమబ్రవీత్. ౩౯
ఇమాం హరిణలోలాక్షీం త్రాసోత్కంపిపయోధరాం,
రావణేన హృతాం దృష్ట్వా దౌహృదో మే మహానభూత్. ౪౦
యకృత్ప్లీహమథోత్పీడం హృదయం చ సబంధనం,
అంత్రాణ్యపి తథా శీర్షం ఖాదేయమితి మే మతిః." ౪౧

అని మూలము. వికట చెప్పినపలుకుల వాస్తవార్థ మారయఁజాలక క్రోధమున మాటలాడినదని తలంచి చండోదరి శూలము త్రిప్పుచుఁ గోపమున నొడలు మఱచి యిట్లు పలుకుచున్నది. హరిణాక్షియు వడఁకుచున్న హృదయభాగముగలదియు రావణునిచే నిచటికిఁ దేఁబడినదియు నగు నీజానకింగాంచిన నాకు మిక్కిలి ప్రీతి గలుగుచున్నది. అట్టి యీసీతను గఠినముగా మాటలాడి భయపెట్టిన యీవికట మాంసవిశేషములను దినఁదగునని నా యాశయము.

"తతస్తు ప్రఘసా నామ రాక్షసీ వాక్యమబ్రవీత్,
కంఠమస్యా నృశంసాయాః పీడయామ కిమాస్యతే. ౪౨

నివేద్యతాం తతో రాజ్ఞే మానుషీ సా మృతేతి హ,
నాత్ర కశ్చన సందేహః ఖాదతేతి స వక్ష్యతి." ౪౩

అని మూలము. ఈ సీతాదేవింగూర్చి క్రూరముగా మాటలాడిన యీవికట యనుదానికంతము నులుముదము. "రాజ్ఞే అమానుషీ" అని పదవిభాగము. వికట మృతిచెందెనని రాజునకు విన్నవింతము. ఆయన దాని భక్షింపుఁ డనును. అని ప్రఘుస పల్కెను.

"సురా చానీయతాం క్షిప్రం సర్వశోకవినాశినీ,
మానుషం మాంసమాస్వాద్య నృత్యామోఽథ నికుంభిలాం." ౪౭

అని మూలము. యథాపూర్వముగా నిందు నర్థము గ్రహించునది. ఇందుఁ గలవిశేషము వినుఁడు. నికుంభిల యనుదేవత రాక్షససమారాధ్య. రావణాదు లామెకడనే యాభిచారిక హోమముం జేయుదురు. ఆవిధమును ముందు వ్రాయుదును. "నికుంభిలా నామ లంకాయాః పశ్చిమద్వారప్రదేశవాసినీ భద్రకాళీ" అని గోవిందరాజులు వ్రాసిరి. అది పొరపాటన వచ్చును. భద్రకాళికి నికుంభిల యనుపేరు లేదు. నగరనిర్మాణ సమయమునఁ గొందఱుదేవతలను నగరరక్షణార్థము నిర్మించుట సాంప్రదాయము. ఇది రాక్షసులచే నారాధ్యయగు నొక దేవత, ఘోరరూపిణి, సంతతబలిప్రియ. అట్టిదేవతలకు నరబలి యిత్తురని యెల్లరకుఁ దెలిసినదియే కాని క్రొత్తది కాదు. నర మాంసమున నాదేవత సంతృప్తినొందునని విశ్వాసము. శాస్త్ర మట్లు బోధింపదు. ఆభిచారిక హోమములన్నియు నస్త్రవిద్యా తంత్రములలోనివి. అవి క్షుద్రదేవతలనారాధించు క్షుద్రుల కుగా నియమింపఁబడినవి. అల్పబుద్ధులు నిరంతరహింసారతులు

నగువారలకు సద్బుద్ధిని గలిగింపఁ గోరి మహాత్ములు హింస చేయువారు దేవతాప్రీతికొఱకని చేయుట మంచిదని బోధించిరి. వారితాత్పర్య మేమనఁగా దేవతోద్దేశమున హింసచేయుచుండఁగా మంచిబుద్ధి యలవడుననియే కాని వేఱుగాదు. మహర్షులతాత్పర్యము హింసాకర్మమునుండి విముక్తులఁ జేయునదియే కాని తత్కార్యప్రవృత్తిని గల్గించునది కాదు. సదుద్దేశమైన నుండినచో సద్జ్ఞాన బుద్ధి దుష్కర్మములనుండి విముఖతగాంచుననియే మహర్షుల నిశ్చయము. రాక్షసులు కార్యార్థమై మానవమాంసము నాదేవతకు నివేదింపవలయుననఁగా నితరకాలములయందు మానవవధ మొనరింపరాదనియే కదా భావము. అనవరతస్థిత నరమాంసరతికి సంకోచత్వమును గల్గించుటయే యేతచ్ఛాస్త్రప్రవృత్తి ఫలమని మన మెఱుంగవలయు. సురామాంసపరిగ్రహము బుద్ధిభ్రంశకరము గాన నద్దానికి ముందే దేవతాసాన్నిధ్యమున నృత్తముచేయుట మంచిదనుభావమును గల్పించిన మేలని యట్లు తెలిపిరి. నికుంభిల యను క్రూరదేవత (అనఁగాఁ గ్రూరులారాధించు దేవత యనియే కాని క్రూరస్వభావముగల దేవతయని కాదు) కడకుం బోయి నరమాంసమును భక్షించి సురాపానము చేసి నృత్యముచేయుదమని యొక రాక్షసస్త్రీ పలికెనని మన మూహింపందగు ఇందు సీత దుఃఖించుట ("రాక్షసీభి స్సుఘోరాభిర్ధైర్యముత్సృజ్య రోదితి") భర్తృవియోగము దుస్సహము పతివ్రతలకని తేటపఱచుటకే యని యెఱుంగునది.

—సీత యశోకవృక్షశాఖఁ బట్టుకొని వగచుట.—

* రాక్షసస్త్రీలు భీతికొలుపునట్లు పలుకుచుండఁగా సీత భీరువయ్యును పాతివ్రత్యమున నిశ్చితమగు మనస్సుగలది గావున వారింగని ఏయేకాలమునందు మానవస్త్రీ రాక్షసుని భార్య కాఁదగదు. నేను నాయాచారమునే పాటించుదానను. మీరు తోఁచినట్లు నన్ను భక్షింపుఁడు. మీరు చెప్పినయట్లు నే నెప్పుడును జేయను. అని గట్టిగాఁ బలికెను. ఆసీత వారలం గని వడంకుచు శింశుపావృక్షముకడ నిండుగాఁ బుష్పించి యున్న యొకపెనుఁగొమ్మం బట్టుకొని నాథుఁడగు శ్రీరాముని ధ్యానించెను. పెనువగఁ గుందెను. నేలంబడి లేచి వారివలని భీతిని గాంతిహీన యయ్యెను. అశ్రుకణములు జాఱఁ బల వించెను. శ్రీరాముని సౌమిత్రిని, అత్తలను బేర్కొనుచు, శ్రీరామునెడఁబాసి ముహూర్తమైనను బ్రాణములు నిలుపు కొనియున్నదాననే. కావున స్త్రీకిఁగాని పురుషునకుఁ గాని యీశ్వరేచ్ఛ లేనపుడు మృతి సంభవింపదు. అని పండితులు పలుకుమాట సత్యముగానే యున్నది. వస్తుసమృద్ధ మగునోడ సాగరాంతరమున మహావాతాహతమై కూలుచందమున నల్ప పుణ్యము గల నేను ననాథయుం బోలె నాశము నొందనున్న దానను. ప్రాణనాథుని జూడఁజాలక యీక్రూరదానవస్త్రీలకుం జిక్కి జలపూరనిహతింగూలు నేటిదరివలె నాశము నొందఁ గలను. సర్వాంగసుందరుఁడగునాపతి నిపుడు పుణ్యాత్ములు చూచుచుందురు. పాపాత్మురాలనగు నేనందులకు నోఁచనైతిని. విదితాత్ముని శ్రీరామునిం బాసి నేన్ను దీక్ష్ణవిషముం ద్రాగి

* ఇది యిరువదైదవ సర్గమునఁ గలకథ.

నదియుం బోలె నించుకంతయు జీవింపఁజాలను. భయంకర దుఃఖము ననుభవించుచున్నాను గదా. ఇంతదుఃఖానుభవము నకుఁ బూర్వజన్మమున నెంతటిపాపము చేసితినో. ఇట్టి దారుణ దుఃఖము ననుభవించుచు నుండఁజాలను. ప్రాణములు విడువం గోరెద. ఈస్త్రీలు కావలియున్నారు. కాన శ్రీరాముని నేఁ జేరఁజాలను. మానవులకుఁ గోరినతఱి మృతికలుగదు కదా. కనుక నాయిచ్ఛానుసారము మృతి రాదు. అగ్నిపతనాదిరూప మున మరణము కలిగించుకొనవచ్చునన్నయెడల నాథున కధీను రాలనగుట వారియానతి లేక ప్రాణత్యాగమునకు నాకధి కారము లేదు. కనుక నక్కటా! యీమానవత్వ మేటికి? ఒక రికి లోనైయుండుటయు నొకబ్రదుకా. అని బిట్టు విలపించెను.

మహాత్ములారా! ఇందలివిశేషముల నాలకింపుఁడు.

"సాత్వశోకస్య విపులాం శాఖామాలంబ్య పుష్పితాం,
చింతయామాస శోకేన భర్తారం భగ్నమానసా."

అని మూలము.

"హనుమదధిష్ఠితశింశుపామూలం ప్రాప్తాయాస్సీతాయా అశోక శాఖాలంబనాభిధానాత్ అశోకశాఖాశ్శింశుపాశాఖాశ్చ సమ్మిళితా వర్తం త ఇత్యవగమ్యతే."

అని వ్యాఖ్య. హనుమయుండు తరుశాఖ వేఱనియు, సీతయుం డు తరుమూలము వేఱనియు, వానికొమ్మలు కలిసికొనియున్న ట్లూహ్యమనియు దీని యర్థము. సీత మెల్లఁగా దానవస్త్రీలకు సమాధానముచెప్పుచు హనుమంతుని కించుక చెంతకరిగెనని కథాసారము. హనుమంతున కింక మాటలాడుమా యని తెల్పుటకే యచటి కరిగెననియు రాక్షసస్త్రీలకు విసుగు దోఁచె ననియు నిందలిభావము.

"హా రామేతి చ దుఃఖార్తా హా పున ర్లక్ష్మణేతి చ,
హా శ్వశ్రు మమ కౌసల్యే హా సుమిత్రేతి భామినీ. ౧౧
లోకప్రవాదస్సత్యోఽయం పండితైః సముదాహృతః.
అకాలే దుర్లభో మృత్యుస్స్త్రియా వా పురుషస్య వా. ౧౨
యత్రాయమేవం క్రూరాభి రాక్షసీభి రిహార్దితా,
జీవామి హీనా రామేణ ముహూర్తమపి దుఃఖితా." ౧౩

అని మూలము. శ్రీరామసౌమిత్రులను వారితల్లులను స్మరించుట హనుమంతునకుఁ గలశంకలు నశించుటకని యెఱుంగనగు. ఇఁకఁ ద్వరపడి మాటలాడుము. ఇందుఁగలరాక్షసులకుఁ గొందఱకు మరణ మాసన్నమగుచున్నది. అది నీనెపమున సాగవలయును. కాన శంకలు మాని నన్నే సీతగా నిశ్చయించుకొని మాటలాడఁ బ్రయత్నింపుమని సీతయాశయమని మన మెఱుంగఁదగు విశేషము. ఈనెపమున సీతాదేవి లోకుల కొక కర్మసిద్ధాంతవిశేషమును దెలుపుచున్నది. లోకులమాటలలోఁ గొన్ని యనృతము లుండినను బండితులు పల్కుమాటలు సత్యములని సీతాదేవి తెల్పుచున్నది. పండితులనఁగా

"విద్యావినయసంపన్నే బ్రాహ్మణే గవి హస్తిని,
శుని చైవ శ్వపాకే చ పండితా స్సమదర్శినః."

అన్న గీతాశాస్త్రము ననుసరించి సమదృష్టిగలవారని యర్థముగాని పాఠశాలల పండితులనిగాని బిరుదములు గలవారనికాని యర్థము గాదు. భేదభావము లేనివారని సారము. లోకమునందు స్త్రీలకుఁగాని పురుషులకుఁగాని కోరినతఱి మృత్యువు రాదనునదియే లోకప్రవాదము. కర్మానుసారమా కాలమున కానిమిత్తమున మృతి గల్గును గాని విసుగు తోఁచినపుడు రావలెనని కోరిన రాదని భావము. ఉద్గ్రంథ

నాదులచే నది కలుగవచ్చుఁ గదా యని కొందఱలసు లందురు. అది మిక్కిలి పొరపాటు. ప్రాక్కర్మ మారూపమున వృతి గలుగఁజేయును. ఆకస్మికముగ నట్టిబుద్ధి వానికిం గల్గును. తనమరణమున లోకమునకో తనవారికో తనకో గొప్పహానియో నష్టమో మహాకీర్తియో కలుగునని యతఁ డూహించును. ఆయూహ కల్గుటయుఁ గర్మవశముననే యన్న నే చిక్కులు నుండవు. దీనిచేఁ గర్మసిద్ధాంతము బలవత్తరమని తేటపడును. ఏదిగాని కర్మాధీనమే కాని తద్విరుద్ధమగునది సాగదనునదియే యీ భాగమునుండి మనము నేర్చుకొనఁదగినవిషయము. ఇది సత్యమని సీత స్వానుభవమునఁ దెలుపుచున్నది. మనుష్యభక్షకులు రాక్షసులు. వారిస్త్రీలు నట్టివారు. వారింతగా నన్ను బాధించుచున్నను నాప్రాణనాథుని బాసి ముహూర్తమైన జీవింపఁజాలనని యెంచు నేను జీవించియున్నదానను. కానఁ జావుకూడ దానియిష్టమురీతి వచ్చును గాని మనము కోరినతఱి రాదు. అని ఈరామాయణమున సీతారాములు వగచే సంతోషముచేఁ దమయనుభవము నే తెల్పుదురు. అదియంతయుఁ గర్మసిద్ధాంతము ననుసరించియే యుండునని మన మెఱుంగవలయును.

“ఏషాల్పపుణ్యా కృపణా వినశిష్యామ్యనాథవత్,
సముద్రమధ్యే నౌః పూర్ణా వాయువేగై రివాహతా. ౧౪
భర్తారం తమపశ్యంతీ రాక్షసీవశమాగతా,
సీదామి ఖలు శోకేన కూలం తోయహతం యథా. ౧౫
తం పద్మదళపత్రాక్షం సింహవిక్రాంతగామినం,
ధన్యాః పశ్యంతి మే నాథం కృతజ్ఞం ప్రియవాదినం. ౧౬
సర్వథా తేన హీనాయా రామేణ విదితాత్మనా,

తీక్ష్ణం విషమివాస్వాద్య దుర్లభం మమ జీవితం. ౧౭
కీదృశం తు మయా పాపం పురా జన్మాంతరే కృతం,
యేనేదం ప్రాప్యతే దుఃఖం మయా ఘోరం సుదారుణం.” ౧౮

అని మూలము. సీతాదేవి పూర్వము తెలిపిన కర్మసిద్ధాంతమునే దృఢపఱచుచున్నది. సకలవస్తుపూర్ణమగు నౌక పెనుగాలి తాఁకున సముద్రమునడుమఁ బడునట్లు లల్పపుణ్యము చేసి యనఁగా నధికపాపమొనర్చిన దీనురాలను నే ననాథవలె నశింప నున్నాను. అనాథవలె ననఁగా నే ననాథను గాననియే కదా యర్థము. స్వల్పపుణ్యము మిక్కిలి పాపమొనర్చినవారు రక్షిం చువారు లేక నశింతురని తాత్పర్యము పద్మదళపత్రాక్షమ్=ఇందు దళపత్రశబ్దములు సమానార్థబోధకములు. “దళతీతి దళ” మ్మని వ్యుత్పత్తిని జెప్పి, “వికసితపద్మాక్ష మిత్యర్థః”అని వ్యాఖ్యా తలు వ్రాసిరి. పద్మముయొక్క వికసించిన పత్రమువంటి కన్ను లుకలవాఁడని కదా యర్థము. వికసితపత్రమనఁగాఁ దత్పూ ర్వము దానికిఁ బత్రమను పేరెట్లు? షష్ఠీతత్పురుషసమాసము తప్ప గత్యంతరము కానరాదు. విశేషణోత్తరపదకర్మధార యసమాస మేల చెప్పరా దందురేమో. పతతీతి పత్రమ్ = పడిపోవుచున్న దళపద్మమని యేల యర్థము చెప్పరాదనువారికి సమాధాన మెట్లు? “ప్రమాదో ధీమతా మపి.” అనుసూక్తి ననుసరించిన దోషమేమో తెలియఁ జాలకయున్నాను. ఈ కావ్యమందే కొన్ని తావుల నీవాక్యమున కుదాహరణములు వ్యాఖ్యాతలే చూపియున్నారు కదా. ఇందు నదే సమన్వయ ము చేయు టుత్తమము. శ్రీరాముని ధన్యులగువారే చూడఁ గలరు. అనఁగాఁ బూర్వజన్మమున •నత్యంతసుకృతాత్ములు చూడఁజాలుదురు. అనఁగా సుకృతఫల మనుభవించుకాలము

రాఁగా భగవద్దర్శన మగునని తాత్పర్యము. తొలిజన్మమునఁ బాపములు విశేషించి చేసినవారలకే భరింపరానిదుఃఖములు గల్గును. అను నీ సీతాదేవి వాక్యములంబట్టి కర్మఫలములు తప్పక యనుభవింపఁ దగినవనియు వాని ననుభవించువారిం గాంచి యట్టిపాపములఁ జేయక యుండవలయు ననియు నిం దుండి నేర్చుకొనవలయును. సీత తన కిట్టిదుఃఖములు కలుగు చున్నవనుట కేమి సమాధాన మందు లేని యది నటనమే యనియు హనుమంతునకుఁ దనసంతాపమును దెలిపినఁగాని యతనిప్రవృత్తి సాగదనియు నామెయుద్దేశమని గ్రహింప వలయును.

"ధిగస్తు ఖలు మానుష్యం ధిగస్తు పరవశ్యతాం,
న శక్యం యత్పరిత్యక్తుమాత్మచ్ఛందేన జీవితం." ౨౦

అని మూలము. మనుజధర్మము నీచము పరవశత్వము నట్టిదే. ఏలయనఁగాఁ దనకుఁ గోర్కెకలిగినపుడు ప్రాణముల వదలు యోగ్యత కలిగినపుడే మానవత్వ ముత్తమమని తాత్పర్యము. అనఁగా నీశరీరము వదలవలయునని యెపుడు తోఁచునో (తన కర్మ ఫలానుభవము పూర్తియైనదని మదికిఁ దోఁపఁగనే) శరీరమువదల సంకల్పింపవలయును. అట్టివిజ్ఞాన మెట్లు కలుగును? నిరంతరయోగాభ్యాసబలముచేఁ దప్ప వేఱొండుమార్గమునఁ గలుగదు. కావున యోగికావలయునని భావము.

"తపస్విభ్యోఽధికో యోగీ జ్ఞానిభ్యోఽపి మతోఽధికః,
కర్మభ్యశ్చాధికో యోగీ తస్మాద్యోగీ భవార్జున."

అను గీతావాక్య మిట స్మర్తవ్యము. ఇఁకఁ దమవాతికథఁ బఠింతము.

సీత ప్రాణపరిత్యాగము చేయఁ దలఁచుట.

* జనకరాజతనయ సీతాదేవి వారివాక్కులు విని వెఱ్ఱియెత్తినదానివలెఁ, బరాకుపడినదానిరీతి, మనోవైకల్యము గలదానియట్లు, బడలికలుడుగఁ బొరలింపఁబడు నాఁడుగుఱ్ఱముకరణిఁ బొరలుచు నేడ్చుచుండెను. శ్రీరాముఁడు లేనితఱి నాదుఃఖముం బాటింపక రక్కసుఁడు నన్ను దెచ్చినాఁడు. ఇందలికష్టముల భరించుకొని ప్రాణముల నిలుపుకొనఁజాలను. రామునెడఁబాసిన నాకీ ప్రాణములతోఁ బనియేమి యున్నది? ధనభూషణాదులవేల? ఈదుఃఖములకు నాహృదయము బ్రద్దలు గాకున్నది. ఇది పాషాణమునకంటెఁ గఠినమైనది. నిజము. లేక జరామరణములు లేనిదిగా నున్నదేమో, కాదేని యిట్లుండఁ గలదా? రామునెడఁబాసి యీపాడుప్రాణముల నిలుపుకొన్నాను గదా. ఎంతటి పాపాత్మురాలను? నాదేటి బ్రదుకు? చతుస్సముద్రముద్రిత ధరావలయమునేలు ప్రియంవదుఁడు శ్రీరాముఁడు లేకుండఁగా నాకీప్రాణములతో నేమి పని? సుఖాసక్తి యేటికి? రాక్షసస్త్రీలారా! నాకీశరీరమునఁ బ్రీతి లేదు. మీభయముకూడ లేదు. కాన నీశరీరము నేమిచేసినఁ జేయుఁడు. భక్షించిన భక్షింపుఁడు. నాప్రియుం బాసి చాల కాలము నిలువఁజాల! రాక్షసు నీరావణుని సవ్యపాదముచేనైన స్పృశింపను. ఇతఁడు క్రూరస్వభావుఁడు గాన నన్నుఁ గోరుచున్నాఁడు. ఎంత చెప్పినను దెలిసికొనలేఁడు. తనస్వరూపమిట్టిదని కాని తనకుల మిట్టిదని కాని తెలియఁ జాలఁడు. తెలిసియున్న నన్నుఁ దనయింట నిలుపుకొనఁ గోరునా? నా

* ఇది యిరువదాఱవసర్గమునఁ గలదు.

శరీరమును వలసినట్లు మీరు చేయవచ్చు. నేనేమో మీరావ
ణుని గౌరవింపను. మీరేమన్న నేమి? దోషులయందు గుణ
ములే కనఁజాలు మహాప్రాజ్ఞుఁడు కదా శ్రీరాముఁడు. అల్పోప
కారమును మహోపకారమని భావించువాఁడు. ఎవరు దుఃఖిం
చినను జాలినొందువాఁడు. అట్టి సకలకల్యాణగుణాభిరాముఁడు
నాపై దయమాలియున్నాఁడు. ఆమహాత్ము నననేటికి? ఇది నా
దురదృష్టమే కాఁబోలునని సంశయించుచున్నాను. ఒక్కఁడే
జనస్థానమునఁ బదునాలుగువేలరక్కసులఁ జించి చెండాడెనో
యట్టి వీరాగ్రేసరునకు నాయున్నచోటునకు రా నడ్డమేమి?
ఏల వచ్చి నన్నుఁ గాపాడకున్నాఁడు? ఈరావణుఁ డాశ్రీ
రామునకు లెక్కయా? విరాధుం బొలియించి నన్నుఁగాపాడిన
రాముఁడేల యిప్పుడు వచ్చి నన్ను రక్షింపక యున్నాఁడు?
సముద్రాంతర్వర్తి యీలంకయైన నేమి? శ్రీరాముబాణముల
కడ్డ మేదియుండును? నేనారామునకుఁ బ్రాణసమానురాలను.
అట్టి నన్ను రక్కసుఁ డపహరింపఁగా వచ్చి నన్నుద్ధరింపక
యున్నవాఁ డేలొకో? నే నిక్కడనుండుట యెఱుంగక
యున్నాఁడేమో. ఎఱింగియున్న నీయవమానము నోర్చి
యూరక యుండునా? నావార్త నెఱింగింపఁజాలు జటాయువును
గూడ నీరక్కసుఁడు వధించెను. జటాయువు జరాభరమునఁ
గుందువాఁడైన నాకొఱకు నిలిచి వీనితోఁ బోరాడెను. ఎంత
పుణ్యాత్ముఁడో. నాయునికి యెఱింగెనేని రాముఁ డీదానవుల
నీఱుచేయును. నావలెనే వీనిభార్యలు వగతురు. రామలక్ష్మణు
లీలంకానగరమును శోధించి రక్కసులం జంపుదురు. ఇఁక
శీఘ్రము యీలంక కంకగృధ్రాదులపాలు కాఁగలదు. ఈ
నాకోర్కి త్వరితముగా ఫలింపఁగలదు. మీయీదుష్ప్రవర్త

నమే యీ నగరనాశనమునకుఁ గారణ మగును. రావణుఁడు హతుఁడు కాఁగా నగరమిది పాడుపడి యుండఁగలదు. తప్పదు. నాయునికి తెలియఁగనే రామబాణము లీనగరమును నీఱు సేయక మానవు. ఈక్రూరుఁ డిచ్చిన సంవత్సరసమయమునఁ బదినెలలు చెల్లినవి. ఊరక బెదరించుచున్నాఁ డనుకొందునా అధర్మాత్మున కకార్య మిది యని తెలియదు. గడువుదాఁటఁగనే నన్ను భక్షింపఁగలఁడు. ఎవ్వఁడే నిందు నాకు విషమిచ్చునేని దానిం గ్రోలి జమునింటి కరుగుదు. ఇంతదనుక రామునకు నాయునికి యిందని తెలియకయున్నది. తెలిసియున్న నూరకుండునా? నాయునికి నెఱుంగక యావీరుఁడు నావిరహమునఁ గుంది స్వర్గము నొందియుండును. దేవతలు గంధర్వాదులు నచ్చట నారామునిం గాంచి ధన్యు లగుదురు. రాముఁడు ధర్మజ్ఞుఁ డగుట మహర్షితుల్యుఁ డగు. కావున విరక్తుఁ డయియుండు. నాతోఁ బనియేమి? ప్రీతిగలిగి యొకరిని జూచుచుండినవే వానియం దాప్రీతి చెడకయుండు. చూడకయుండిన నాప్రీతి నశించు. నన్నుఁ గానకయున్నాఁడు గాన నాయందతనికిఁ బ్రీతిలేకపోయినదో. కృతఘ్ను లగువారే యట్లు పూర్వప్రీతిని విస్మరింతురు గాని శ్రీరామునివంటి కరుణాసముద్రుఁ డట్లు ప్రీతి తప్పియుండఁడు. పూర్వజని నేవియేఁ బాపములు చేసితిని గాఁబోలు. రామునింబాసి జీవించుటకంటె నసువుల వదలుట మంచిది. ఒకవేళ నాదుఃఖమున నాయన్నదమ్ము లిరువు రాయుధముల వదలిరేమో. వీఁడు మోసమున వారిని వధించినాఁడేమో. ఇంతటిమహాదుఃఖము గలిగినను మరణము నాకు రాకున్నది. మహాత్ము లగుమునులకుఁ బ్రియాప్రియములు రెండును గలుగును. సుఖదుఃఖములఁ గలిగించు

ప్రియాప్రియములను విడిచియుండు నామహాత్ములకు నమస్కరించెదను. ప్రియాస్పదఁ డగురాము నెడఁబాసి యప్రియుఁడగు నీపాపాత్మునకుఁ జిక్కి బ్రదికియుండఁ జాలను. అని పలవించెను.

త్రిజట తన స్వప్నవృత్తాంతమును రాక్షసస్త్రీలకుఁ దెల్పుట.

* సీతాదేవి యిట్లు పలుకఁగా నాప్రాణత్యాగవిషయమును జెప్ప రావణునికడకుఁ గొంద ఱరిగిరి. కొందఱు సీత చెంత కరుదెంచి పరుషవాక్కుల నోసీతా! నీవెంత యపూజ్యురాలవు. మృతినొందెదనని యెంతటిపాపమున కొడిగట్టితివి? ఇపుడే నిన్ను రాక్షసస్త్రీలు పట్టుకొని భక్షింపఁగలరు. అనిరి. ఇట్లు రాక్షసస్త్రీ లాసీతను బెదరించుచుండఁగా విని యపుడే నిదురనుండి మేలుకొనిన త్రిజట యనునది వారిం గని దుష్టాచారలారా! మీకు నించుకంతయేఁ బూజ్యత గలుగదు. జనకునిప్రియాత్మజ, దశరథునికోడలు నగుసీతను భక్షింపకుఁడు. అందులకుబదులు మిమ్మే మీరు భక్షించుకొనుట మంచిది ఏల యిట్లనుచున్నావందురేమో నేనిపుడే రాక్షసవినాశనమును శ్రీరామాభ్యుదయమును దెలుపునట్టికలఁ గాంచితిని. అది భీతిదాయకము. దాని స్మరించినంతనే మేను పులకరించుచున్నది. అనఁగానే వారెల్ల నాతురముగా నీపీరాత్రి గాంచిన స్వప్న మెట్టిది? మా కెఱిఁగింపుమని భయాతురలై యడిగిరి. త్రిజటయుఁ బ్రాతఃకాలమునఁ దాఁ గన్నకలను వారల కిట్లు తెల్పఁబూనెను.

---

* ఇది ఇరువదియేడవసర్గమునఁ గలదు.

రాముఁడు శ్వేతకుసుమమాలికలను వస్త్రములను ధరించి గజదంతనిర్మితశిబిక నాకాశమున సంచరించుదానిని దాను లక్ష్మణునితో నెక్కి యాలంక కరుదెంచెను. ఆపల్లకికి వేయి హంసలు పూన్పఁబడియుండెను. ఈసీతాదేవియు శ్వేతాంబరధారిణియై సముద్రావృత శ్వేతాచలము నెక్కియున్నట్లు, నే నిప్పుడే కలం జూచితిని. వెలుతురు సూర్యునిం గూడినరీతి సీత రామచంద్రునిం జేరియుండెను. శ్రీరాముఁడు తమ్ముఁడు చతుర్దంతదంతావళమును బర్వతమంత దానినెక్కి సీత చెంతకు రాఁ జూచితి. అంత శ్వేతపుష్పమాలికలు వస్త్రములు ధరించియుండు నాపురుషసింహు లిద్దఱును దేజోవిలసితులై సీతకడకేతెంచిరి. అంత నా శ్వేతాచలశృంగముకడ సీత యాకాశమున శ్రీరాముఁ డెక్కియుండు నాయేనుఁగుమిన్న మూఁపుపయి నెక్కెను. అపుడు పద్మదళాక్షియగు నీపతివ్రత భర్త యంకతలముననుండి నిక్కి హస్తముచేఁ జంద్రసూర్యులను దాఁకుచుండఁ గనినదాన నైతిని. ఆకుమారు లిద్దఱును సీతయు నెక్కియున్న యాదంతావళేంద్రము వ్యోమమున లంకకు మీఁదుగా నుండం గంటిని. రాముఁడు భార్యతో శ్వేతవృషభాష్టకము కట్టియుండు రథమునెక్కి యిచ్చటికి రాఁగాఁ జూచితిని. మహావీరుఁ డారాముఁడు సోదరుని భార్యను గూడి సూర్యప్రకాశమగు దివ్యపుష్పకవిమానము నెక్కి యుత్తరదిక్కున కరిగెను. నే నీచందమున విష్ణుపరాక్రముఁ డగు రాముని నతనితమ్ముని రామపత్నియగు నీసీతను స్వప్నమున నిట్లు చూచితిని. పాపాత్ములు స్వర్గమును జయింపఁ జాలనిరీతి మహాపరాక్రమోపేతుని శ్రీరాముని దేవాసురరాక్షసులు గాని తదితరులు గాని జయింపఁ జాలరనుట నిశ్చయము.

రావణుఁడు గన్నేఱుపూలమాలికను ధరించి శరీరము నిండఁ దైలమును బూసికొని రక్తాంబరములుగట్టి తైలపానము చేయుచుఁ గైపుగదుర నేలమీఁదనుండం గాంచితిని. రావణుఁ డత్తఱి మరలఁ బుష్పకమునుండి నేలఁబడి శిరము శిఖయు లేక నీలాంబరముల ధరించి యాఁడుదానిచే నీడ్వఁబడుచుండఁగాఁ గాంచితిని. మఱియు రావణుఁడు రక్తపుష్పమాలికలఁ దాల్చి రక్తచందనము పూసికొని నూనెఁ ద్రావుచు నవ్వుచు నృత్యము చేయుచుఁ జిత్తము తాఱుమాఱు కాఁగా నింద్రియములు కలఁతనొందఁగా గాడిదలుగట్టిన రథమునెక్కి పోవుచుండెను. అతఁడు మఱియు గార్దభమునెక్కి దక్షిణదిక్కును గూర్చి శీఘ్రముగాఁ బోయెను. మరల నారావణుఁడు భయమున నొడలు మఱచి గాడిదమీఁదినుండి తలక్రిందుగా నేలపయిం బడఁగాఁ గంటిని. అంత నతఁడు వేగమ లేచి తడఁబడుచు భయపీడితుఁడై మత్తుచే సంగకములు వివవివపోవ నున్మత్తుని వలె దిగంబరుఁడై దుర్వాక్యములు పల్కుచు దుర్గంధము గలిగి సహింప భరింప నలవిగాక యంధకారపూర్ణమై నరకప్రాయమైన మలపంకమును జొచ్చి యందు మునింగెను. రక్తవస్త్రమును గట్టుకొని దేహమునిండ రొంపిని బూసికొని యొకనల్లనిస్త్రీ రావణుని మెడకుఁ ద్రాడుగట్టి దక్షిణదిక్కున కీడ్చుకొనిపోవు చుండెను. అచ్చట రాక్షసుఁడు కుంభకర్ణుఁడు నిట్లే యుండఁ గాంచితిని. రావణపుత్రులెల్లఁ దనువులనిండఁ దైల మలందు కొని యుండం గంటిని. రావణుఁడు వరాహమును, ఇంద్రజిత్తు మొసలిని, గుంభకర్ణుఁ డుష్ట్రము నెక్కి దక్షిణదిక్కునకుఁ జనిరి. అపుడు విభీషణుఁ డొక్కరుఁడే శ్వేతవస్త్రములు గట్టి శ్వేతచందనమును బూసికొని శంఖదుందుభినిస్వనములు చెల

రేఁగుచుండఁగా నృత్తగీతము లొప్పఁగా నాకాశమునఁ జరించువాఁడై దానును మంత్రులు నల్వురును దివ్యదంతావళము నెక్కి చక్కఁగాఁ గూరుచుండఁ గాంచితిని. ఆయేనుఁగు చతుర్దంతములు గలిగి సంచరించుపర్వతమో యన నొప్పుచు గర్జితప్రాయబృంహితములు గలిగియుండెను. మఱియుఁ దైలముం ద్రావుచు రక్తపుష్పమాలికలం దాల్చి యరుణాంబరములం గట్టుకొని గుంపుగాఁ గూడి పాటలు పాడుచు వాద్యములు వాయించు రాక్షసులం గంటి. రమ్యమగు నీలంకానగరము గోపురాదులు గూలి గజహయస్యందనములతో సాగరమునఁ బడఁగాఁ జూచితిని. రావణపరిపాలితమగు నీలంకను రాముని దూతయు బలశాలియునగు నొకవానరుఁడు కాల్చినట్లు స్వప్నమునం గంటిని. రాక్షసాంగనలు తైలమును ద్రాఁగుచు మిగుల నర్తనముచేయుచుఁ గలకల నవ్వుచు మహాధ్వనితోఁ గాలి నీఱుగుటం జేసి ప్రవేశింప భయంకరముగా నుండులంకలోఁ దిమ్మరుచుండిరి. కుంభకర్ణాది రాక్షసవర్యులు రక్తవస్త్రములం దాల్చి పేఁడ నిండియుండు గుంటలోఁ బడి మునిఁగిరి. మీరు తొలఁగి పొండు. పోవక యుందురేని నశింతురు. తప్పదు. రాముఁడు సీతను శీఘ్రము గైకొనును. ఆరాముఁడు మిక్కిలి రోషమున రక్కసులందఱం జంపి మిమ్ముం బొలియించును. శ్రీరాముఁడు ప్రియురాలు ననువ్రతయు నగుసీతను నిందించి నను బెదరించినను దా నించుకంతయు సహింపఁడు. కావున మీరందఱు పరుషవాక్కులఁ బల్కకుఁడు. మంచి యూఱడింపుమాటలచే నిరంతరము మా కభయదానము చేయుమా యని సీతను బ్రార్థింతము. ఇదియే నాకు యుక్తముగాఁ దోఁచుచున్నది. ఎవ్వతుఁకగాని దుఃఖము నొందియుండఁగా నిట్టి

స్వప్నము గనునేని ఆస్త్రీ దుఃఖముల నన్నింటిని బాసి మహా సంతోషము నొందును. అట్లే దుఃఖమునఁ నున్న సీతయు నిట్టి కలవలనఁ బరమసంతోషము నొందును. మన మీయమెను గష్ట పెట్టితిమి. మనపై దయ యీయమెకుఁ గల్గునాయనుకొన్న ఫల మేమి? శంక వలదు. ఈజానకి మీచే నిందింపఁబడినదయ్యును మీరు ప్రార్థింపవచ్చును. వేగముగా నిఁక రాక్షసులకు రాముని వలన మహాభయము కలుగును. కావున నిప్పుడే సీతను బ్రార్థింపుఁడు. ఈసాధ్వి ప్రార్థించినంతనే ప్రసన్నురా లగును. రానున్న కష్టమునుండి మిమ్ముఁ గాపాడుశక్తి యీయమెకుఁ గలదు. ఈమెయందు నీచస్త్రీలక్షణముల నొక్కటియుం గనంబడ లేదు. దుఃఖార్హురాలు కానేరదు? దివ్యభోగములకే యర్హురాలు. ఈబిడ శరీరచ్ఛాయ యింత మాఱియుండుట యొకటియే నాకు విచారమును గల్గించుచున్నది. రావణుఁడు నశించుటయు రామునకు జయము కల్గుటయు నను నీసీతవాంఛలు వేగమ ఫలించునని తలంచుచున్నాను.

రాక్షసాంగనలారా! ఈదేవి కీస్వప్నము ప్రియ వృత్తాంతమును దెలుప నిమిత్తముగ నున్నది. ఈవిశాలాక్షి సవ్యనేత్ర మదరుచున్నట్లు కనఁబడుచున్నది. చూడుఁడు. అట్లే యీమె సవ్యభుజము కూడఁ గొంచెము హృషితమైన ట్లగపడు చున్నది. అకారణముగ నీగుఱుతులు కలుగుట శుభనిమిత్తము. మఱియు నీదేవి సవ్యోరువు కూడ వడఁకుచున్నది. అవి శ్రీరాముఁడు వచ్చి ముందున్నందులకు నిమిత్తముగా నున్నది. పింగళపక్షియు వృక్షశాఖపైఁ గూరుచుండి మిగులసంతుష్టితోఁ బలుసారులు మీఁదమీఁద మధురముగా సాంత్వనస్వరము గనంబడఁ బ్రియబంధువురాకను దెలుపుచు శ్రీరామాగమ

నము నత్యంతహర్షమునఁ జెప్పుచున్న ట్లున్నది. అని స్పష్ట
ముగాఁ దెలిపెను.

మహాశయులారా! ఈభాగమునుండి తెలిసికొనఁదగిన విషయములు పెక్కు లున్నవి. పరిశీలింతము. స్వప్నవృత్తాంతమే యిందుఁ గలదు. స్వప్నములు నిష్ఫలములని కొంద ఱందురు. కాని యన్నియు నట్లుగావని మన మెఱుంగవలయును. అవి మూఁడువిధములుగ నుండును. రోగజములు, చింతితములు, నైజములు నని వానిభేదములు. రోగజము లనఁగా పిత్తాదివికారమువలనఁ దోఁచునవి. చింతితము లనఁగా నిరంతర మేవో విషయముల నాలోచించుచుండఁగా నవియెల్లఁ గాని యందుఁ గొన్ని కాని తోఁచునట్టివి. ఈరెండువిధములగుస్వప్నములు నిష్ఫలములే. నైజములనఁగా నాకస్మికముగా నశ్రుతాదృష్టపూర్వవిషయము గోచరించుటని యర్థము. అవియు మరల నిదురింపఁదగనిసమయమున ననఁగా నెల్లరు లేచి ప్రవృత్తి నవలంబింపఁ దగినతఱిని యర్థము. అపుడు తోఁచునవి ఫలదములే యని ప్రాచీనులమతము. ప్రాచీనుల మతమనఁగా నెల్లభంగుల సిద్ధాంతమే యని మన మెఱుంగం దగు. స్వానుభవమునఁ దెల్పుట ప్రాచీనులయాశయము. తెలియనివిషయములను దెలిసినట్లు నటించుట యిప్పటివారిలోఁ బెక్కండ్రయాచారము. ఇది నటనము, అది స్వానుభవము నని మన మూహించుట సముచితము. త్రిజటకుఁ దోఁచిన స్వప్నము ఫలప్రదమే. ఆగామి ఫలములను గర్మము పెక్కుమార్గములం దెలుపును. వాని నెఱింగియు మనము లెక్కింపక యథాపూర్వముగాఁ బ్రవర్తింతుము. అదియే మనయజ్ఞానము. కర్మము హెచ్చరించినపుడు మెలఁకువగలిగి వర్తించినఁ

బురోవృద్ధికడి మార్గమగును. దురహంకారమున మన మవ్వాని లెక్కింపక వర్తించితిమే నని యాత్మదోషమే గాక మఱే మగును ? కావునఁ గర్మము మనకు రాఁగల సుకృతదుష్కృత ఫలములఁ దెలియఁజేసినపు డిట్లుండఁ గలదు కదా యని యూహించి తదనురూపముగా వర్తించినచోఁ గొంత క్షేమే కలుగును. తప్పక యనుభవించువానికి మన మేమి ప్రతిక్రియ యుఁ జేయఁజాలము కదా యని కొందఱందురు. అది యల సుల యాశయము. కర్మఫలముల ననుభవింపక తప్పించుకొన వశము కాదనునది సిద్ధాంతమైనను అందుఁ గొంతభాగము తొలఁగింపఁ జేసికొనవచ్చును. ప్రాయశ్చిత్తాదు లందులకే యేర్పడినవి. భగవదారాధనము నందులకే కాక మఱెందు లకు? దృఢమూలములగు కర్మములకుఁ దగినఫలముల ననుభ వింపవలసినను గొంతభాగ మందు భగవదారాధనప్రభృతుల మూలమునఁ దొలఁగించుకొనవచ్చును. కావున బుద్ధిమంతులు స్వప్నములన్నియు నిష్ఫలములని తలంపరాదు.

తెల్లవారుజామున నే త్రిజట కలఁ గాంచెను. ఆమె కీచింతయే యంతకుముందు లేదు. రోగవికారములు గలది గాదు. ఇందఱు సీతను బెదరించుచుండ నా త్రిజట మాత్రము నిదురింప నేల? అని యడుగవచ్చును. సీతాహృదయతాపనివా రక మగువిషయము దుష్కర్ముల నాచరించినవారికి గోచ రించునా? అందుఁ గలవారిలో త్రిజట సాధుబుద్ధిగలది. ధర్మజ్ఞు రాలు. కావుననే రావణునాజ్ఞ ననుసరించి తదర్థమెఱుంగక యంద ఱన్నిభంగుల నామహాపతివ్రత నాదిశక్తిని బెదరించు చుండ నామె యాజోలికిఁ బోవకుండెను. సీతాదేవియుద్దేశమే యది. త్రిజటను శయనింపఁ బురికొలిపెను. రాఁగలవిషయము

లిట్టివని యా మహాదేవియాశయమే కనఁబఱచెను. కర్మసిద్ధాంతము దురూహ మనువిషయమును మన మెఱుంగందగుఁ గదా. వాల్మీకియే యిట్లు కల్పించి వ్రాసెనని కొంద అందురు. కథ యంతయు నామహాకవి వ్రాసినదే. అంతయు నసత్యమే యేలకాదు? అనవచ్చును. కొంతభాగము విశ్వసించుట కొంత విశ్వాసార్హము కాదనుట తెలివితక్కువయే. నాస్తికులకు బదులు చెప్పఁబూనినవారిలో నే నొక్కఁడను గాఁజాలను. ఆస్తికులలో నాకంటెఁ బామరు లుండిన వారి కిది మంచిమార్గమని యిట్లు వర్తించుట శ్రేయోదాయకమని తెలుపఁ బూనితిని. ఇఁకఁ గథావిశేషసారమును వినుఁడు.

"ఇత్యుక్తాస్సీతయా ఘోరా రాక్షస్యః క్రోధమూర్ఛితాః,
కాశ్చిజ్జగ్ముస్తదాఖ్యాతుం రావణస్య తరస్వినః." ౧

అని మూలము. సీత చావఁబూనినదని తెలుపుటకుఁ గొందఱు రావణుకడ కరిగిరని కథాభాగము. మృతినొందకుండఁ గట్టివేయఁబూనక పరుగిడఁ గారణ మేమని యూహింతము. రావణునాశయము వారికి సంశయముగనే తోఁచినది. హింసింపఁ దగదనియు నెట్లో యభిముఖురాలినిగాఁ జేయవలయుననియు రావణునిభావమనియే గ్రహించిరి. కావునఁ బైకి భీకరముగా మాటలాడినను మనస్సులనామె నేమనఁ బ్రయత్నింపరాదనునూహ వారికిం గలదనియే మన మెఱుంగం దగు. ఇందలి రహస్య మేమనఁగా: హనుమంతుఁడు మాటలాడుసమయ మాసన్న మగుచున్నది. వనభంగము మహాసంగరము సాగవలసియున్నది. మృత్యువాసన్నము కాఁగాఁ బెక్కండ్రు యమునింటికిఁ బోవనున్నవారు త్వరపడుచున్నవారు. కావునఁ గొందఱి నిందుండి సాగనంపినఁ గాని పనిసాగదు. అని తలఁ

చెను. సీతతలంపు ఫలింపక తప్పదు. ఆమె యుద్దేశింపఁగనే కొందఱు పరుగిడిరి. పరుగిడినవారు వచ్చినజాడ యిందుఁ గాన రాదు. వాఁడేమి చెప్పినది తెలుపుభాగ మిందు లేదు. ఏమి దీని భావము? పోయినవా రాసమయమున రాలేదని, ఇంతలో సంగర మారంభమయ్యెనని యెఱింగిరని మన మూహింప వలసియుండును. ఎప్పుడో వత్తురు. భగవతియూహ యెట్లో యట్లే పనులన్నియు సాగుననియే మన కీభాగము తెలుపు చున్నది.

“అద్యేదానీం తవానార్యే సీతే పాపవినిశ్చయే,
రాక్షస్యో భక్షయిష్యంతి మాంస మే తద్యథాసుఖం.” ౨౩

అని మూలము. “సీతే. అనార్యే పాపవినిశ్చయే సతి. రాక్షస్యః తవ మాంసం భక్షయిష్యంతి అద్యేదానీమితి. ఏతద్యథా సుఖం నూనమ్.” అని యన్వయక్రమము. నేఁ డీసమయమున పాప రూపమగు నిశ్చయముగల యపరాధము ఉండఁగా రాక్ష సాంగనలు కొందఱు నీమాంసము తినుదురని కొందఱు పలి కిరి. పాపాపరాధమున కొడిగట్టువారైన నీమాంసమును భక్షింతు మందురు. అని కొందఱు పలికిరని గ్రహింపవలయు. అట్టివారెవరు నిపుడు లేరు. వారు పరుగిడిరి. అనునది యిందుఁ గలవిశేషము. కర్మసిద్ధాంత మెంతయు నీభాగము మూలమున సువ్యక్త మగుచున్నది. దానిశక్తికి మించిన దేదియు లేదు కదా.

“ఉవాచ వచనం కాలే త్రిజటా స్వప్నసంశ్రితం.” ౧

అని. “కాలే ఉషఃకాలే.” అని వ్యాఖ్య. లంకోదయకాలము నకు ముం దైదుగడియలని యర్థము. ఆకాలమున రోగములు

చింతలు లేనివారలకు వచ్చినస్వప్నములు శీఘ్రకాలమున ఫలమునిచ్చును. త్రిజట యసత్యములాడునది కాదు. తనకుఁ గలయందుఁ గనఁబడిన విషయములనే తెల్పునది. కావున మనము కర్మము ప్రోత్సహింపఁగా భావిఫలములను దెలుపు స్వప్నము లుషఃకాలమునందు (తెల్లవారుజామున) దోఁచు స్వప్నములను బరిశీలించి వానికిం దగిన ప్రతిక్రియలను గావించుకొనఁ బ్రయత్నింపవలయును.

"గజదంతమయీం దివ్యాం శిబికా మంతరిక్షగాం. ౯
యుక్తాం హంససహస్రేణ స్వయమాస్థాయ రాఘవః,
శుక్లమాల్యాంబరధరో లక్ష్మణేన సహాగతః. ౧౦
స్వప్నే చాద్య మయా దృష్టా సీతా శుక్లాంబరావృతా,
సాగరేణ పరిక్షిప్తం శ్వేతపర్వతమాస్థితా. ౧౧
రామేణ సంగతా సీతా భాస్కరేణ ప్రభా యథా,"

అని మూలము ఈభాగమునఁ గలశ్లోకముల నుదాహరింపక వానిసారమును వ్రాయుదును. అంతరిక్షమునందు శ్వేతవర్ణ మగు పల్లకి యున్నట్లు దానికి వేయిహంసలను గట్టియున్నట్లు దాని శ్రీరాముఁ డెక్కియున్నట్లు సీత తెల్లనివస్త్రమును ధరించి శ్వేతపర్వతము నెక్కియున్నట్లు శ్రీరాముని గూడియున్నట్లు కనఁబడెను. దీనిభావ మేమి? శిబికయందు రాముఁడు లక్ష్మణుఁడు కూడియుండిరి. సీత శ్వేతాచలముపై నుండెను. క్షణ కాలమునకు శ్రీరామునికడ నుండెను. అనఁగాఁ బోలుత మహాప్రకృతి యగుసీత తెల్లనికొండపైనుండి రామునిం గూడి యున్నట్లగపడకయుండుట సకలకార్యములు తాఁ జేయు చుండుటం దెలుపుట కనియు (అదియే రావణాపహరణకాల

ముం దెలుపును; మరల రాముని గూడిన ట్లగపడుట భగవంతునకుఁ దనకు నవినాభావసంబంధము కలిగియుండుటం దేటపఱచుట కనియు, శ్వేతాంబరాదిధారణము విజయానంతర రాజ్ఞీచిహ్నమని వివరించుటకనియు మన మెఱుంగఁదగు. భాస్కరుని ప్రభవలె ననుటయే యిందులకు సాక్ష్యము. భగవంతు నెడఁబాసియున్న ట్లగపడుట బాహ్యదృష్టికని తెలియందగును. అనఁగా సకలకార్యములు చేయుచు భగవంతుని సర్వసాక్షిత్వనిర్లిప్తత్వములను దేటపఱచుచుఁ దానుండి మహాత్ములకుఁ దెలిసియున్న నితరుల కది స్పష్టముగాఁ దెలుపుటకనియు క్షణమాత్రమునఁ దత్సంగతిని గనఁబఱచుట మహత్తర కార్యములన్నియు నొకక్షణకాలమున సాగును జుఁడీ యని తెలుపుటకనియు మనము తెలిసికొనవలయును. ఈవిషయమునే శ్రీశంకరభగవత్పాదులు సౌందర్యలహరియందు

"జగత్సూతే ధాతా హరిరవతి రుద్రః క్షపయతే
తిరస్కుర్వన్నేతత్స్వమపి వపురీశ స్తిరయతి,
సదా పూర్వస్సర్వం తదిదమనుగృహ్ణాతి చ శివ
స్తవాజ్ఞామాలంబ్య క్షణచలితయోర్భ్రూలతికయోః." ౨౪

అని తెలిపిరి. అనఁగాఁ బ్రపంచనిర్మాణాదికార్యములన్నియు మూలప్రకృతిమూలముననే సాగుననియు, నిర్గుణతత్త్వము దీని సంబంధమును గల్పించుకొనక చూచుచు నుండుననియుఁ, దత్సంకల్పశక్తియే ప్రకృతి యనియు నెఱుంగవలయును. ఎఱుంగఁదగినవిషయ మిదియే. దీనిచేత శివవిష్ణ్వాదిభేదదుర్వాదము లెగిరిపోవును. ఈభాగమునుండి మనమేమి నేర్చుకొనవలయును? ప్రకృతిరూపములే హరిహర బ్రహ్మాదిరూపములు.

అందేది యభీష్టముగనుండునో దాని నుపాసింపవచ్చును. కాని వాంఛమాత్రము భగవంతుని జేర్పవలయుననియే యుండవలయు. ఆయుపాసన చక్కఁగా సాగినఁ దత్ఫలముగా భగవంతుని గనుఁగొను సమదర్శనత్వము తనయంతన గలుగును. అదియే నిర్గుణోపాసన యనఁగా, వేఱుగాదనియే మన మెఱుంగవలయును. ఈనీతి పర్వతాగ్రమునఁ దోఁచిన సీతాదేవి మరల భగవంతునికడ నున్న ట్లగపడెనను గాథ నుండి తేలుచున్నది. కనుక మనము సాంద్రభక్తిపూర్ణులమై యేరూపమును ధ్యానించినను భగవద్రూపమనియే నమ్మి సంసారసాగర సంతరణాభిలాషులమై యుండినచోఁ దత్ఫలము నదియే కల్పింపకపోదు. ఇదియే యుపాసకులకుఁ గావలసిన ముఖ్యవిషయము.

"ఆరోహణం గోవృషకుంజరాణాం ప్రాసాదశైలాగ్రవనస్పతీనాం,
విష్ఠానులేపో రుదితం మృతం చ స్వప్నేష్వగమ్యాగమనం చ ధన్యమ్."

అని స్వప్నశాస్త్రమునఁ గలదని వ్యాఖ్యాత లుదహరించిరి. శ్వేతవస్త్రచందనపుష్పమాలాదిధారణము స్వప్నమునఁ దోఁచిన శుభములు ముందుఁ గలుగుటకు హేతువులని యెఱుంగం దగు. ఇట్టిస్వప్నము లుషఃకాలమున నకారణముగాఁ దోఁచిన వానిఫలములు గలుగునని విశ్వసించిన నేబాధయు లేదు.

ఈఘట్టమున సీతారామసౌమిత్రుల యాభరణ వస్త్రాంగ రాగాదులను విమర్శించిన రావణ సంహారానంతరము పుష్పకాధిరూఢులై యయోధ్యకు సంతోషమున నరుగుదురనియు నెవ్వారివిషయమున నిట్టిస్వప్నములు వచ్చినను వారికి భావి

శుభములు గలుగునని విశ్వసింపవలయుననియు మన మూహింపఁ దగినవిషయములు.

"న హి రామో మహాతేజాశ్శక్యో జేతుం సురాసురైః,
రాక్షసైర్వాపి చాన్యైర్వా స్వర్గః పాపజనైరివ." ౨౧

అని మూలము. త్రిజట తనస్వప్నమునుబట్టి శ్రీరాముఁడు భగవంతుఁడనియో లోకాతీతపరాక్రమశాలి యనియో కనుఁ గొన్నయ ట్లీభాగము మనకుఁ దెలుపుచున్నది. పాపాత్ములు స్వర్గమునకుఁ బోఁజాలనియట్లని దృష్టాంతము తెల్పుచున్నది. పాపులకు దుఃఖమే కాని యెందున్నను సుఖమనఁగా మన శ్శాంతములేదని మన మెఱుంగఁదగు. కొందఱు దుఃఖఫలము లగు దారిద్ర్యము లోనగువాని ననుభవింపకయున్నను నిరం తరపరితాపస్వరూప మగు దుఃఖఫలము ననుభవించుచుందురు. ఇతరుల కావిధము స్పష్టముగాఁ దెలియఁబడకయున్నను లోక జ్ఞానసంపత్తి గలవారల కది తేటపడక పోదు. ఆధివ్యాధులు రెండును బాపకర్మఫలములే. వ్యాధివలె నాధి యితరులకు స్పష్టము కాకయున్నను దదనుభవము చిహ్నములనుబట్టి మహాత్ము లెఱుంగఁజాలుదురు. ఈవిషయము స్వప్నమునఁ దనకుఁ దోఁచిన యనుభవముల ననుసరించి త్రిజట కనుఁ గొన్నది కదా. అట్లే మనశ్శాంతికి భంగము కలిగించునవియెల్లఁ బాపకర్మఫలములే యని మన మూహించి యట్టికర్మముల నాచరింపక యుండవలయు ననువిషయ మీఘట్టమునుండి యెఱుంగవలయును.

"రావణశ్చ మయా దృష్టః క్షితౌ తైలసముక్షితః,
రక్తవాసాః పిబన్మత్తః కరవీరకృతస్రజః. ౨౨

విమానాత్పుష్పకాదద్య రావణః పతితో భువి,
కృష్యమాణస్త్రియా దృష్టో ముండః కృష్ణాంబరః పునః. ౨౩

... ...

కంఠే బధ్వా దశగ్రీవం ప్రమదా రక్తవాసినీ. ౨౮
కాళీ కర్దమలిప్తాంగీ దిశం యామ్యాం ప్రకర్షతి."

అని మూలము. రామభద్రునకు రాఁగలఫలములను దెల్పి రావణునకు రాఁగలదుష్ఫలములను స్వప్నమునుబట్టి త్రిజట తెల్పుచున్నది. రక్తవస్త్రధారణము భీతికరము. ఖరవాహన మట్టిదే. గన్నేరుపూలహారము మృతికరము. ఈచిహ్నము లన్నియు రాఁగల యనిష్టఫలములను దేటపఱచుచున్నవి. శ్రీరాముని యభ్యుదయమును దెలుపునపుడు పద్మదళాయత నేత్ర సీత రామునంకమునుండి లేచి హస్తమునఁ జంద్రసూర్యు లను బట్టుచుండిన ట్లున్నది కదా. రావణువినాశము దెలుపు నపుడు రక్తవస్త్రధారిణి యగు ప్రమద యొకర్తు కర్దమలిప్తాం గియై రావణునికంఠమునం దొకపాశమును దగిలించి దక్షిణ దిక్కున కీడ్చుకొని పోవుచున్నట్లున్నది కదా. ఈరెండింటిని బరికింతము. వృద్ధిక్షయములకుఁ గారణము ప్రమద యని తేట పడుచున్నది.

"మయాధ్యక్షేణ ప్రకృతిస్సూయతే సచరాచరమ్,"

అను గీతావాక్యము ననుసరించియుఁ బైన వ్రాసినదియే యుక్తమని తోఁచెడు. సృష్టిపాలనసంహారములు ప్రకృత్యా ధీనములు. కాననే "సూయతే సచరాచరమ్" అని శ్రీకృష్ణ మూర్తి తెల్పెను. హరిహరబ్రహ్మలు మూవురు ప్రకృతికళ

లనియే యీగీతావాక్యమును బోధించును గదా. సర్వకారణ భూతమహాప్రకృతి యనువిషయము నే మన మెఱుంగందగు.

రావణుని భావిపతనము నీభాగము తెల్పుచున్నది. అది స్త్రీమూలముననే యగునని తేటపడును. "కాళీకర్దమలిప్తాంగీ దిశం యామ్యాం ప్రకర్షతి" అను మూలమునుండి పైని వ్రాసినది తేటపడును. ఈరామాయణమునందు సీతయందు దత నికి భక్తియే కాని కామాసక్తి లేదని వ్రాసిన యర్థభాగము లన్నియు సముచితములే యని యీభాగము తెల్పుచున్నది. ఆతఁడు సీతాంబతో సంభాషించునపుడు వానిభావ మిదియని మహేశ్వరతీర్థులు వ్రాయుట న్యాయ్యమే యని తెలిసికొనుట బుద్ధిమంతుల లక్షణము. మహాప్రకృతియగు సీతాదేవియే శ్వేతాంబరధారిణియై రామునకును, నీలాంబరధారిణియై రావణునకును వృద్ధిక్షయములను గల్పించెనని మన కీభాగము తేటపఱచుచున్నది. ఈయాశయము నే శ్రీశంకరభగవత్పా దులుగారు తెలిపిరని లోపల "జగత్సూతే ధాతా" అను సౌందర్యలహరిశ్లోకము నుదహరించియే యున్నాను.

"లంకా దృష్టా మయా స్వప్నే రావణేనాభిరక్షితా. ३८
దగ్ధా రామస్య దూతేన వానరేణ తరస్వినా,"

అని మూలము. హనుమంతుఁడు ఈత్రిజట స్వప్నవృత్తాం తమును జెప్పుచుండఁగా వినియెనా లేదా యనుశంక యుద యించును. వినియెనన్నచో సీతానుజ్ఞ నొంది మీఁద పని యేది? అని యతఁ డాలోచింప నక్కఱయే యుండదు. నగర దాహము సాగు బెట్టులనియే యాలోచింప నవకాశము కలదు. ఈవృత్తాంత మచటనుండు రాక్షసస్త్రీలు వినఁ ద్రిజట

చెప్పినదనియే మనము గ్రహింతము. దీనిని బాధించునవి పొసఁగినతఱి విమర్శింతము.

> "యస్యా హ్యేవం విధస్స్వప్నో దుఃఖితాయాః ప్రదృశ్యతే. ౪౨
> సా దుఃఖైర్వివిధైర్ముక్తా ప్రియం ప్రాప్నోత్యనుత్తమం,
> భర్త్సితామపి యాచధ్వం రాక్షస్యః కిం వివక్షయా. ౪౩
> రాఘవాద్ధి భయం ఘోరం రాక్షసానా ముపస్థితం,
> ప్రణిపాతప్రసన్నా హి మైథిలీ జనకాత్మజా. ౪౪
> అలమేషా పరిత్రాతుం రాక్షస్యో మహతో భయాత్,"

అని మూలము. దుఃఖించుస్త్రీల కిట్టిస్వప్నము వచ్చిన నాదుఃఖములు తొలఁగి సుఖము చేకూరునని కదా దీనియర్థము. ఈకల సీతకు రాలేదు. త్రిజటకు వచ్చినది. కాన దుఃఖములు సీత కెట్లు తొలఁగును? అన్నశంక కలుగును. దుఃఖములపాలై యుండు స్త్రీలవిషయమున నెవరికైన నామెకు మేలుగలిగినట్లు కలవచ్చిన నామె దుఃఖములు తొలఁగ సుఖపడునని యర్థములు గ్రహింపం దగును. మన మీజానకి నింతదనుక బెదరించితిమి. ఇపుడు మనము వేఁడిన నీమెకు మనయందు దయ కలుగునా యనుశంక వలదు. వేఁడికొనుఁడు. దయ చూపును. శ్రీరాముని మూలమున రాక్షసులకు ఘోరభయము సిద్ధించును. ఈసీత నమస్కరించి ప్రార్థించినఁ బ్రసన్నురాలగు. అట్టిస్వభావ మామెకుం గలదని యర్థము. ఎట్టిభయములనుండియైన నీమె రక్షింప సమర్థురాలగునని త్రిజట తెల్పెను. ఇందు వాల్మీకి మనకెఱింగిన విశేషవిషయ మేద్ది? సాధువులు పరులదుఃఖములకుఁ బరితపింతురు. కరుణార్ద్రహృదయులు గదా సాధువులు. వారిదుఃఖము తొలఁగు టెట్లు? ఎవరివిషయమున వారు

అనుతాపము నొందుదురో వారిసత్కర్మము కారణాంతరముల వారి కూఱటం గల్గించును. దాన పాప నగపుడిగి రానున్న మంచికి సంతోషింతురు. దుఃఖితుల నూఱడింతురు. అను కర్మ తత్త్వమును మహాకవి యెఱిఁగించెను. రామునిమూలమున మహాభయము గల్గుననుట యేటికి? రాక్షసులపాపకర్మము వారికిఁ దగినఫలములఁ గల్పింపఁబూనినది. ఎవరిమూలముననో కల్పింపవలయుఁ గదా.

"మయైవైతే నిహతాః పూర్వమేవ నిమిత్తమాత్రం భవ సవ్యసాచిన్."

అని శ్రీకృష్ణమూర్తి యుపదేశించినట్లు శ్రీరాముఁడు కారణమాత్రముగ నుండునే కాని వారివారికర్మమే వారికి మృతిని గల్పించును. లోకులాతత్త్వ మెఱుంగక రాముఁడే రాక్షసుల వధించెనందురు. కర్మమే యేరూపముననో తత్ఫలముల ననుభవింపఁ జేయుననుటయే మన మెఱుంగఁదగునని మహర్షి యాశయము. ఈసీతాదేవి నమస్కారమునఁ బ్రసన్నురాలగును. మహాభయమునుండి రక్షింపఁజాలును. అను తావునుండి మనమేమి గ్రహింపందగును? ఈసీత పరదేవి. సకల కారణభూతురాలు. ఏభయమునుండియైన నుద్ధరింపఁ గలదు. అనువిశేషము నిది మనకుఁ దెలుపుచున్నది.

"భయాత్త్రాతుం దాతుం ఫలమపి చ వాంఛాసమధికం
శరణ్యే లోకానాం తవ హి చరణావేవ నిపుణౌ,

అనియు,

అతస్త్వామారాధ్యాం హరిహరవిరించాదిభిరపి
ప్రణంతుం స్తోతుం వా కథమకృతపుణ్యః ప్రభవతి."

అనియును శ్రీశంకరభగవత్పాదులుగారు తేటపఱచిరి. ఆవిష

యమే యీరామాయణము కూడఁ దెలుపుచున్నది. నమస్కారముచేఁ దయగలదగుననఁగా భావమేమి? ఉపాసకుఁడు మంత్రజపముచేసి తత్ఫలము "నిష్టదేవతామాణిక్యమహాపాదుకార్పణమస్తు" అని పలుకుచు జలముల విడుచును. "ఇష్టదేవతార్పణమస్తు" అని పలుకుట సాంప్రదాయసిద్ధమగు నాచారము కాదు. ఆవిషయమునే శంకరాచార్యులు తెలిపిరని పైశ్లోకమే యొఱింగించును.

"శ్రుతీనాం మూర్ధానో దధతి తవ యౌ శేఖరతయా
మమాప్యేతౌ మాతశ్శిరసి దయయా ధేహి చరణౌ,
యయోః పాద్యం పాథః పశుపతిజటాజూటతటినీ
యయోర్లాక్షా లక్ష్మీరరుణహరిచూడామణిరుచిః. ౮౪
నమోవాకం బ్రూమో నయనరమణీయాయ పదయో
స్తవాస్మై ద్వంద్వాయ స్ఫుటరుచిరసాలక్తకవతే,
అసూయత్యత్యంతం యదపి హననాయ స్పృహయతే
పశూనామీశానః ప్రమదవనకంకేళితరవే." ౮౫

అనియును శ్రీశంకరభగవత్పాదులే ప్రకృతి పాదద్వంద్వనమస్కారప్రధానత్వమును దెలిపిరి. కనుకనే త్రిజట రాక్షసస్త్రీలారా! నమస్కారముచే నీసీతాదేవి ప్రసన్నురాలగునని బోధించెను. దీనింబట్టి మూలప్రకృతియే లంకావాసి రాక్షసవినాశనరూపమున వారికర్మఫలముల నీయఁబూనినదని మన మెఱుంగవలయును. ఈవిషయమును శ్రీరామానుజాచార్యులవారెఱింగియే శ్రీప్రాధాన్యమును స్థాపించిరి. అట్టిశాక్తులు గలరా? పరమశాక్తులగు శ్రీరామానుజాచార్యులుగారు వంద్యులు గదా! ఇట్టు లీఘట్టమునఁ గర్మసిద్ధాంతము మిక్కిలి

చక్కఁగా బోధింపఁబడినది. భగవత్ప్రసాద లాభమార్గము తెలుపఁబడినది. రాఁగలఫలములను నిమిత్తములు తెలుపునను విషయము స్పష్టముగాఁ జెప్పఁబడినది.

"విభీషణస్తు రామస్య సన్నిధౌ హృష్టమానసః,
సేవాం కరోతి రామస్య పాదయోర్భక్తిసంయుతః,
సర్వథా రావణం రామో హత్వా సకులమంజసా,
విభీషణాయాధిపత్యం దత్వా సీతాం శుభాననాం,
అంకే నిధాయ స్వపురీం గమిష్యతి న సంశయః." సర్గము ౨.

అని యధ్యాత్మరామాయణమునఁ గలదు. స్వప్నసారము రెండింటియందు సమానమే.

"అపి చాస్యా విశాలాక్ష్యా న కించి దుపలక్షయే. ౪౫
విరూపమపి చాంగేషు సుసూక్ష్మమపి లక్షణం,
ఛాయావైగుణ్యమాత్రం తు శంకే దుఃఖముపస్థితం. ౪౬
అదుఃఖార్హామిమాం దేవీం వైహాయసముపస్థితాం,
రాక్షసేంద్రవినాశం చ విజయం రాఘవస్య చ. ౪౭
నిమిత్తభూతమేతత్తు శ్రోతుమస్యా మహత్ప్రియం,
దృశ్యతే చ స్ఫురచ్చక్షుః పద్మపత్రమివాయతం. ౪౮
ఈషచ్చ హృషితో వాస్యా దక్షిణాయా హ్యదక్షిణః,
అకస్మాదేవ వైదేహ్యా బాహురేకః ప్రకంపతే. ౪౯
కరేణుహస్తప్రతిమ స్సవ్యశ్చోరు రనుత్తమః,
వేపమాన స్సూచయతి రాఘవం పురతస్స్థితం." ౫౦

అని మూలము. ఈభాగము విశేషించి కర్మసిద్ధాంతము స్పష్టము చేయుచున్నది. రాఁగలఫలములను దేహభాగములు తెలుపును. ఇపు డీసీతాదేవి శరీర మెందెందుఁ గానియట్టి దుర్లక్షణ

ములు రవంతయుఁ గనఁబడలేదు. కాని శరీరచ్ఛాయయం దించుక మార్పు కనఁబడుచున్నది. అదియే యీదుఃఖమునకుఁ గారణమని తలంచుచున్నానని త్రిజట యనియె. ఇందలివిశే షము పరిశీలింపఁదగినదే. శరీరకాంతి తగ్గుట హెచ్చుట యను నవి కలవా యని యడుగువా రుందురు. కలదనియే సమా ధానము. ఎట్లనఁగా, ప్రతివ్యక్తికి శరీరమునందంతట విశే షించి శిరస్సునుజుట్టి యొకతేజస్సుండును. అదియే యాత్మ జ్యోతియని యెఱుంగవలయు. అయ్యదియే దేహమున కేదే నొకకష్టము సంభవించి స్మృతి తప్పినపుడు లోపలఁ బ్రవేశించి స్మృతి గలుగఁజేయును. విశేషించి శిరస్సును జుట్టియుండు తేజస్సు సత్కర్మానుష్ఠానముచేతను సచ్చింతలచేతను సత్కా ర్యోద్దేశముచేతను నిర్మలమై పెంపొందుచుండును. అట్టితఱి నాపురుషునిమోమునఁ గాంతిహెచ్చిన ట్లందఱు తలంతురు. తటాలున నొకానొకప్పుడు ముఖకాంతి మాఱును. చూచిన వారెల్ల నేల ముఖమున మార్పుగల్గినదే యని ప్రశ్నింతురు. అది దుష్కర్మములమూలమున దురుద్దేశమున మలిన మగును. బుద్ధిమంతు లతనిమనోవ్యాపారము నపు డిట్లుండునని తెలిసి కొందురు. కష్టములు రానున్నతఱి నది విశేషించి మార్పు నొందును. మతిమంతు లీతనికిఁ గష్టములు రానున్నవని నిరూ పింతురు. కావున సత్కర్మానుష్ఠానము సదుద్దేశము ననునివి మనమున నెలకొనియుండఁ జేసికొనుట యుత్తమము. దాన భగవదనుగ్రహము తేజోరూపమున నతని నావరించి కాపాడు చుండును. దుష్కర్మనిరతి దురుద్దేశము తనకే హానిని గల్పిం చును. స్వనాశనమును గోరువా రుండరు. కాని దురుద్దేశ మాత్మహానిం గల్గించుననిమాత్ర మెఱుంగువా రరుదు. పరు

లకు హానిగల్పింప నుద్దేశించుట స్వహానింగోరుట యని యాలో చించువారే మతిమంతులు. ప్రాయికముగా నట్లు లాలోచించు వా రుండరు గానఁ బెక్కం డ్రాత్మహానిం గోరువారే యన వచ్చును. కర్మసిద్ధాంతతత్త్వ మెద్దియని విమర్శించుటయే మిగుల మంచికార్యము. దానిచే నిట్టిచెడుగులు తొలఁగు. అను నీవిషయ మీభాగమునుండి మనము గ్రహింపవల యును. శిరస్సు నావరించియుండు తేజస్సు పరబ్రహ్మస్వరూప మని మంత్రతంత్రములచేఁ దెలిసినట్లు నటించుచున్నారము కాని యాలోచించి "యిదమిత్థ" మ్మని యెఱింగినవారము కాము. సంధ్యావందనము చేయునపుడు "అసావాదిత్యో బ్రహ్మ" అని మంత్రము నుచ్చరించుచు నీటిని గ్రహించి తల చుట్టును ద్రిప్పుట యొక సదాచారము. ఏల? ఆమంత్రమునఁ గలయర్థ మేమి ? అసౌ ఆదిత్యః = ఈసూర్యుఁడు, అనఁగా నీ తేజస్సు, బ్రహ్మ = పరబ్రహ్మము, అనియే కదా. తేజోరూపము భగవద్ధ్యానమున ముఖ్యమని యెన్నిహోతావుల వ్రాసితిని. దానినే యీమంత్రముకూడఁ దెలుపుచున్నది. "యోఽర్థవిత్స కలం భద్రమశ్నుతే" అని కదా ప్రమాణము. ఏమి చెప్పు చున్నాఁడో దానియర్థ మేమని యెఱింగి యాకార్యము చేసిననే సంపూర్ణఫలము కలుగును. లేనిచో యత్కించి త్ఫలమే లభించును. కావున యథాశక్తిన్యాయమున నైన మంత్రతంత్రముల తాత్పర్య మేదియని తలంచి యాపని చేయ వలయు. దాన సంపూర్ణఫలము లభించును.

ఈదేవి సవ్యనేత్ర మదరుచున్న ట్లగపడుచున్నది. ఎడమభుజముకూడ నదరుచున్నది. సవ్యభాగమునఁ దొడయుఁ గంపించుచున్న ట్లున్నది. ఈగుఱుతులన్నియు శ్రీరాముని

యాగమనమును దెలుపుచున్నవని త్రిజట తెల్పెను. ఇఁక నెంతయూ యాలస్యము లేదు. శీఘ్రముగనే వచ్చుననునూహ నీమూఁడునిమిత్తములు తెల్పుచున్నవనియే త్రిజట తెల్పెను. శకునబహుత్వము శీఘ్రఫలాగమనము తెలుపును గదా. కావునఁ గర్మములు భావిఫలములను నిమిత్తరూపమునఁ దెలుపుననియు, సకాలస్వప్నములు దేహమునఁ దోఁచు కంప నాదులు పరిశీలింపఁదగినవనియు, వానిం బరికించి శుభాశుభ ఫలములు గలుగునని నిశ్చయించుకొనవలయుననియు నీభా గము మనకుఁ దెలుపుచున్నది.

"పక్షీ చ శాఖానిలయః ప్రహృష్టః పునఃపునశ్చోత్తమసాంత్వవాదీ,
సుస్వాగతాం వాచముదీరయానః పునఃపునశ్చోదయతీవ హృష్టః."

అని మూలము. ఇందు వ్రాయఁదగు విశేషమేదియు లేదుగాని యీభాగమునకు వలయునని తనిశ్లోకి యనువ్యాఖ్య తేటపఱ చిన విషయమునఁగల పక్షపాతమును దేటపఱచుటకు నిందలి సార మేమి యని విమర్శించుటకుఁ బూని యీమూలమును వ్రాసితినని యెఱుంగవలయును. ఇందు గరుడాళ్వారుల ప్రస్తావనయు నాచార్యలక్షణములు భగవంతునికంటె నాచా ర్యున కతిశయత్వారోపణము కేవల మతాభిమానమునే సూచించును. ఈయర్థము లేల యూహ్యములు కావని యడుగ వచ్చును. ఊహ్యములే యనవలయును. ఇంతకుఁ బూర్వమున నున్న శ్లోకముల కేల యిట్టియర్థమును వచింపలేదని యడుగు వారికి బదులేమి? సీతాదేవి సవ్యనేత్రమే యదురుటంజేసి ప్రకృతియే ప్రధానమని యేల యర్థము చెప్పరాదో తెలియఁ జాలకున్నాను. తనిశ్లోకియాశయము భక్తుఁడు తనకున్న ధన మంతయు నాచార్యులపాదములకడఁ బెట్టి శరణాగతి నాశ్ర

యించిన ముక్తి దొరకుననియు లేకున్న లేదనియు, భగవంతుని కంటె నాచార్యుఁ డధికుఁడనియు, నాచార్యుఁడు చక్కఁగా ధనమిచ్చి దరిద్రశిఖామణియై తనయుచ్ఛిష్టాన్నమును దిను చున్న శిష్యుని మోక్షమునకుఁ బిలుచుకొనిపోయి సొంపుగా శీతపాషాణముల నమరించియున్న యాగృహద్వారమును బడఁదన్ని మెడఁబట్టి లోపలఁ ద్రోసి నిలువక యింటికి వచ్చు ననియుఁ, గావున నాచార్యునకు నున్నంత ధనవస్త్రాదికమును మూఁడువేళలఁ బాలిచ్చు నావులను సమర్పించి వానిపోషణ మునకుఁ దగినభూమి నేర్పఱచి సంపూర్ణదరిద్రుఁడై స్వామీ యేమి యాజ్ఞ యని యడుగుచుండవలయు ననియు, భగవంతుఁ డిండే కార్యము చేయఁజాలఁడుగాన నతని నాశ్రయించు టనవ సరమనియు, నోరుగల భగవంతుఁడనఁగా నాచార్యుఁడే యని యు, నతనినే యాశ్రయించినఁగాని మోక్షగృహద్వారము నెగిరి తన్నువాఁడు దొరకఁడనియు నై యుండును. కొన్ని దేశ ములలోఁ బత్రికాధిపతులకు వలసినంత ధనమొసంగి తమ పేరు ప్రసిద్ధికిఁ దెమ్మని కోరుచుందురఁట. అట్లే ఆచార్యప్రాధాన్యము నీవ్యాఖ్య బోధించుచున్న ట్లూహింపవచ్చును. కావుననే దీని సారమును విమర్శింపఁ బూనవలసివచ్చెను. ఆచార్యుఁ డనఁగా.

"ఉపనీయ తు యశ్శిష్యం వేదమధ్యాపయేద్ద్విజః,
సకల్పం సరహస్యం చ తమాచార్యం ప్రచక్షతే." మనుస్మృతి.

"స గురుర్యః క్రియాస్సర్వా వేదమస్మై ప్రయచ్ఛతి,
ఉపనీయ దదద్వేద మాచార్యస్స ఉదాహృతః."

యాజ్ఞవల్క్యస్మృతి.

"పర్యవదాతశ్రుతం పరిదృష్టకర్మాణం దక్షం దక్షిణం శుచిం జిత హస్తముపకరణవంతం సర్వేంద్రియోపపన్నం ప్రకృతిజ్ఞం ప్రతిపత్తిజ్ఞ

మనుపస్కృతవిద్యమనసూయకమకోపనం క్లేశక్షమం శిష్యవత్సలమధ్యాపకం జ్ఞానదానసమర్థమిత్యేవంగుణో హ్యాచార్యః సుక్షేత్రమార్తవో మేఘ ఇవ. శస్యగుణైస్సుశిష్యమాశు వైద్యగుణైస్సంపాదయతి" అని చరకము.

"శ్రీగురుః పరమేశాని శుద్ధవేషో మనోహరః,
సర్వలక్షణసంపన్నస్సర్వావయవశోభితః,
అగ్రగణ్యో గభీరశ్చ పాత్రాపాత్రవిశేషవిత్,
శివవిష్ణుసమస్సాధుర్న చ వర్ణ్యనదోషకః.
నిత్యే నైమిత్తికే కామ్యే రతః కర్మణ్యనిందితే,
యదృచ్ఛాలాభసంతుష్టో గుణదోషవిభేదకః.
ఇత్యాదిలక్షణోపేతశ్శ్రీగురుః కథితః ప్రియే."

కులార్ణవతంత్రము.

"నాస్తికాన్ భిన్నమర్యాదాన్ కృతఘ్నాన్ వేదనిందకాన్,
మంత్రాక్షరోపదేశే తు దూరతః పరివర్జయేత్."

నారదతంత్రము.

సమశ్శత్రౌ చ మిత్రే చ తథా మానాపమానయోః,
శీతోష్ణసుఖదుఃఖేషు సమస్సంగవివర్జితః. ౧౮
తుల్యనిందాస్తుతిర్మౌనీ సంతుష్టో యేన కేనచిత్,
అనికేతస్స్థిరమతి ర్భక్తిమాన్మే ప్రియో నరః." ౧౯

గీత ౧౨-అధ్యా.

ఇట్టివన్నియుం ద్రోసివైచి

"ఆచార్యో వేదసంపన్నో విష్ణుభక్తో విమత్సరః."

అనుశ్లోకము నుదాహరించెను. శివభక్తి మంచిది కాదని దీని భావము.

"అహం త్వం సర్వగో దేవ త్వమేవాహం జనార్దన,
ఆవయోరంతరం నాస్తి శబ్దైరర్థైర్జగత్పతే,
నామాని తవ గోవింద యాని లోకే మహాంతి చ,
తాన్యేవ మమ నామాని నాత్ర కార్యా విచారణా." హరివంశము.

"అశక్తోఽహం గుణాన్వక్తుం మహాదేవస్య ధీమతః,
యోహి సర్వగతో దేవో నచ సర్వత్ర దృశ్యతే,
బ్రహ్మవిష్ణుసురేశానాం స్రష్టా చ ప్రభురేవ చ,
బ్రహ్మాదయః పిశాచాంతా యంహి దేవా ఉపాసతే,
ప్రకృతీనాం పరత్వేన పురుషస్య చ యః పరః,

... ...

కోహి శక్తో భవం జ్ఞాతుం మద్విధః పరమేశ్వరం,
ఋతే నారాయణాత్పుత్ర శంఖచక్రగదాధరాత్."
మహాభారతము. ఆనుశాసనిక ప. ౧౪ అధ్యా.

అను నిట్టిప్రమాణములు దీనికి రుచింపవనుట నిక్కము.

"పునఃపునరిత్యనేన కర్షకః కదాచిన్న ఫలిత మిత్యేతావతా యథా కృషిం న పరిత్యజ్యతి పునఃపునస్తత్రైవ ప్రవర్తతే. తథాచార్యోఽపి కదాచిత్ స్వవచనాశ్రవణేఽపి న నివర్తత ఇత్యుక్తం. అనేనాచార్యస్య భగవతోఽప్యతిశయ ఉక్తః."

అని వ్రాసిన యీవ్యాఖ్యతాత్పర్యమేమని గ్రహింపం దగునో. "పునఃపునశ్చోత్తమసాంత్వవాదీ" అనుటచే శిష్యుఁ డొకప్పుడు తనమాట వినకపోయిన నుపదేశమును మానక మాటిమాటికి దానినే చేయుచుండుననియు నీయర్థమునుబట్టి భగవంతుని కంటె నాచార్యున కతిశయము చెప్పఁబడిన దయ్యెననుభావము "పృష్ఠతాడనాద్దంతభంగః" అనున్యాయము ననుసరింపక పోదు..

ఈభావమును వెలిపుచ్చుటకుఁ గారణ మేమనఁగా "నూన మశ్రద్ధధానోఽపి దుర్మేధాశ్చాసి పాండవ." అని యాశ్వమేధికమున శ్రీకృష్ణుఁ డర్జునుని దండించినవాక్యము. ఆచార్యుఁ డట్లనఁడఁట. భగవంతుఁడు కరుణాళువనుట న్యాయ్యము. అట్టివాఁడే యట్లన్నపుడు శిష్యవిత్తహరణపటువగు నాచార్యుఁ డెన్నిసారులు శిష్యుఁ డడిగినను, అతఁ డెన్నిసారు లపరాధములు చేసినను క్షమించుననీ దీని కెవ్వఁడు చెప్పెనో తెలియకున్నది. "సుస్వాగతాం వాచ ముదీరయానః, సుష్ఠు సంప్రదాయావిచ్ఛేదో యథా తథా ఆచార్యపరంపరయా స్వస్మై ఆగతాం వాచం అష్టాక్షరాది మంత్రరాజరూపాం నిర్హేతుకైవ దయయా సముదీరయన్" అను వాక్యజాలము విచిత్రముగాఁ దోఁచకమానదు. ఆచార్యపరంపరయా=ఒకయాచార్యుఁ డింకొకయాచార్యునకు నాతఁ డింకొక్కరికి నను వరుసప్రకారము శిష్యులకుఁ జెప్పఁదగినయర్థము వచ్చుచుండును గాఁబోలు. అదియే ముఖ్యము కాఁబోలు. ఒకయాచార్యుఁడు "శ్రియం వాసయ మే కులే" అను శ్రీసూక్తమంత్రముం జదివి శిష్యునకు మేకలు గురువునకుఁ దెచ్చియిమ్మని రహస్యార్థ మాచార్యపరంపరాగతముగ నున్నది. ముందు వానిం దెమ్ము. పస్త్రము లెండ వేసికొని కూరుచుండి మంత్ర ముపదేశింతునని చెప్పినట్లే యిదియు నుండునేమో. శిష్యుల నేకరించుమంచకు లిట్లే యర్థముం జెప్పుచు నిది రహస్యార్థమనియు నితరులకు దీనిం దెలుపరాదనియు మనసాంప్రదాయమున నిది ముఖ్యధర్మమనియు బోధింతురు. కొన్నియేండ్లక్రిందట నేనొకగ్రామమునకుఁ బోయియుంటిని. బలిజకొలమువారు నన్నెఱింగినవా రం దుండిరి. వారిన్నిజూచుటకే

నాగమనము నయియుండెను. అంతకుముందే వారిగురువు లయ్యంగారు విజయంచేసి యుండిరి. వా రేవిప్రునింట విడి. సిరో వారియింటనే నాకు భుక్తిసాగెను. తాంబూలచర్వణానంతరము వారికడ నేఁ గూరుచుంటిని. పెట్టెలు సవరించుకొనుచు రజకక్షాళితవస్త్రముల ముట్టుకొనిన యాగురువులవారు శిష్యుల రాక చెవిసోఁకఁగనే రత్నకంబళముపై సవ్యోరుపై నపసవ్య పాదముంజేర్చి శ్రీపాదరేణువను పరిమళవస్తువు పళ్లెరమున నున్న జలములం గలిపి నిష్ఠ నభినయించుచుం గూరుచుండెను. శిష్యులు దూరమునుండి చేతులు జోడించి దాసానుదాసులై వచ్చి వంగివంగి వారిచ్చుతీర్థముం బుచ్చుకొనిరి. పాదములపై వ్రాలిరి. అభయహస్తముం జూపి యయ్యంగారు దీవించుచు వారిచ్చుధనమును బ్రేమపూర్వకముగాఁ గటాక్షముల నంగీకరించిరి. ఒకగడియ కాఁగా శిష్యులకు మంత్రరహస్యముల నుపదేశింపవలయును. "శర్మగారూ! మరల రండు." అని నన్నుం గటాక్షించిరి. అట్టితఱి వా రుపదేశించునదియే కాఁబోలు గురుపరంపరాగతమగు రహస్యార్థము. "అనేకగురవస్సంతి శిష్యవిత్తాపహారకాః." అన్న వా రెట్టివారో పాఠకమహాశయు లెఱుంగఁ జాలుదురు. ఇట్టిరహస్యార్థములను బోధించువారే మతద్వేషోత్పాదనదక్షు లనవలయును. అష్టాక్షరద్వాదశాక్షర మంత్రరాజేతరమంత్రరాజము లన్నియు నిరర్థకము లనియే యిట్టివారిమతము. అట్టి దేవానాంప్రియుల సమ్మతింపఁజేయు టెట్లు? ఇట్టి కువాదముల నవ్వాలం ద్రోసిపుచ్చి యుందలిసారమేమని పరికింతము. ఆకాలము నాలవజాము. ఉషఃకాలమని యింతకుముందే మీరు పఠించియుందురు. సంతసమునఁ గొమ్మపైఁ గూరుచుండి చల్లనిపలుకులం గురియించుచుఁ బ్రియబంధువు

రాకను బలుమాఱు దెలుపుచు నిదిగో యదిగో శ్రీరాముఁడు వచ్చుచున్నాఁడని చెప్పుచున్న ట్లున్నదని త్రిజట తెల్పెను. శుభాశుభఫలజ్ఞానము కొఱకుగా నుపశ్రుతి యనుమంత్రము గలదు. మున్ను బృహస్పతి దానిమూలముననే బ్రహ్మహత్యా భయాతిరేకమున నెందో సరోవరమునఁ గమలనాళాంతర్గతుఁ డగునింద్రునిం గనుంగొనియెను. దానివిధి యిట్టులని తెలియందగు. ఉద్దిష్టకార్యము ఫలించునా ఫలింపదా యనుసంకల్పము కలుగఁగా రాత్రి ద్వితీయయామ మారంభము కాఁగా నేదే నొకధాన్య మామంత్రమున నభిమంత్రించి యొక యింటిపై వానిం జల్లి యాచేరువ నొదిగి యాదేవతను ధ్యానించుచు నాయింటివా రేమి మాటలాడుచుందురో యని వినుచుండవలయును. వా రేది మాటలాడుదురో దానింబట్టి ఫల మిట్లుండునని తెలిసికొని మగిడి రావలయును. అనునర్థము నే త్రిజట తెల్పుచున్నది. ఈవృత్తాంతమును రాక్షసాంగనలకుఁ ద్రిజట తెలుపుచుండఁగా నొకపక్షి సుస్వరమునఁ గూసెను. ఉపశ్రుతిప్రకార మిది సత్ఫలదాయకమని త్రిజట తెల్పెనని మన మెఱుంగవలయును.

"ఉపశ్రుతి మహాదేవి బ్రాహ్మణాగారవాసిని!
సత్యం వద సుకల్యాణి శక్రరాజ్యాభిషేచని."

అని ధ్యానించుతఱిఁ బఠింపవలయునని కొందఱు చెప్పుదురు. ఇది యొక శకునము. దీనికొక కథ గలదని పెద్దలు చెప్పుదురు. ఒకబ్రాహ్మణుఁడు తనసోదరుఁడు దేశాంతరమున కరిగి చాల వత్సరములు రాకపోఁగాఁ బరితపించుచు నుషఃకాలమున లేచి ధౌతకరపాదుఁడై యుపశ్రుతిని ధ్యానించి నిలువఁబడియెనఁట. వేఱొకయింట శిష్యులకు వేదము చెప్పుచుండఁగా నందు

“అధోధశ్శిరో హరతి, ప్రాణాన్ విచ్ఛింద్యాత్” అనువాక్యములు వినఁబడెనఁట. అంత నాపాలుఁడు భార్యను బిలిచి సోదరుఁడు మృతుఁ డయ్యెనని నిశ్చయించితి ననెనఁట. అమంగళవాక్కులు పలుకరాదు గదా. అని యాపె నుడివెనఁట. మఱుదినమే యట్టివార్తయే వినవచ్చెనఁట. ఇట్లు చెప్పెడుకథలు పెక్కు లుండును. అయిన నిది పురాణసంబంధము గలది గాన విశ్వసింపఁదగినదియే యని మన మెఱుంగుదము. ఈభాగము మన కనేకవిషయముల బోధించెడిని. స్వప్నాదులు సర్వథా విశ్వాసార్హములు కావనుమాటను ద్రోసిపుచ్చి, కర్మఫలాగమనమును దెల్పునిమిత్తములలో నవియు నొకవిధములని విశ్వసింపవలయును. దుర్నిమిత్తములు కలిగినపుడు భగవదారాధనము చేయవలయును. దృఢమూలకర్మఫలములే యవి యగునేని తప్పక యనుభవింపఁ దగినవైనను భగవదారాధనము వానియందుఁ గొంతభాగమును దగ్గించునన వచ్చును. “ప్రారబ్ధకర్మణాం భోగాదేవ క్షయః” అన్నసూక్తి కిది విరుద్ధము కాదా యన్నఁ గాదనియు భగవదారాధనఫలము వ్యర్థము కాదనియు,

“అపి చేదపి పాపేభ్యస్సర్వేభ్యః పాపకృత్తమః,
సర్వం జ్ఞానప్లవేనైవ వృజినం సంతరిష్యసి. ౩౬
యథైధాంసి సమిద్ధోఽగ్నిర్భస్మసాత్కురుతేఽర్జున,
జ్ఞానాగ్నిస్సర్వకర్మాణి భస్మసాత్కురుతే తథా. ౩౭
న హి జ్ఞానేన సదృశం పవిత్రమిహ విద్యతే,
తత్స్వయం యోగసంసిద్ధః కాలేనాత్మని విందతి.”

౩౮ గీత ౪ అధ్యా.

అను నీగీతావాక్యము లిచ్చట సంస్మర్తవ్యములు. దాన సంశయములు తొలంగును. ఇఁకఁ దరువాతిచరిత్రమును బఠింప నుద్యమింతము.

సీతకు శుభనిమిత్తములు తోఁచుట.

* అంత నాజానకీదేవి రావణాప్రియవాక్కుల నాలించి యడివినడుమ సింగముబారింబడిన యాఁడుగజము భంగి భీతినొంది భీరువే యగుట రాక్షసాంగనలనడుమఁ జిక్కి పరుషవాక్కుల నాలకించుచు విజనవనమునఁ బరిత్యక్తయగు బాలికవలె విలపించెను. ఇట్టి యిక్కటులపాలయియుఁ బ్రాణముల వదలఁజాలక పుణ్యవిహీననై కుచ్ఛితముగ జీవించి యున్నదానం గదా. అకాలమున మృతి యొవరికిని గలుగదను లోకప్రవాదము నిజమే యని తోఁచెడి. ఈశరీర మిప్పుడు గూడ నిలిచియున్నందున నత్యంత కఠినమైనదే. కుత్సితాకారుఁడగు నారావణుఁ డెట్టులైన నన్ను వధింపనున్నవాఁడు. అదియు దుర్మరణమే యగుంగదా.ఆత్మహత్యయు నట్టిదేయైన దానికన్న నిది శ్రేయమగుట నసువులఁ దొలఁగుట మంచిది. ఆత్మరక్షణ ముత్తమము.రక్కసు ననుసరించియేని వాని నిలుపుకొని నిర్దోషముగా నుండఁగూడదా యన్న విప్రుఁడు వేదమును శూద్రున కొసంగఁజాలనిరీతి శ్రీరాముని స్వత్త్వమగు నామనస్సును రావణున కేమాత్ర మీయంజాలను. రెండునెలలలోఁగా సర్వజగన్నాథుఁ డగునానాథుఁడు రాకున్న నంబష్ఠుఁడు గర్భము నుండి రా వలనుపడకయున్న శిశువును శకలములుగా ఖడ్గమున

* ఇది యిరువదెనిమిదవసర్గమునఁ గలకథ.

భేదించుచందమున నాయీశరీరము నాదుష్టుఁడు ఛేదించును. అపరాధమునకు రాజుచే మరణదండనము విధింపఁబడి మఱు దినమే చంపనున్న చోరునకుం బలె నాకు నీరెండునెలలు దాఁటఁగనే కీడు మూఁడును. హా రామచంద్రా! అక్కటా సౌమిత్రీ! అయ్యో సుమిత్రా! హా నాతల్లీ! రామభద్రునింగన్న కౌసల్యా! దురదృష్టవంతురాలనగు నేనిందే మృతినొంద నున్న దానను. ఆసోదరు లిరువురు మాయామృగరూపధారి రక్కసుచే హింసితులయి యుండును. యముఁడే మృగరూపమున నాకాశఁ గల్పించియుండును. కనుకనే వారిని బొమ్మని పల్కితిని. శ్రీరామా! సర్వప్రాణిహితుఁడవు కదా. నే నీతనిచేతిలోఁ జావఁబోవు టెఱుంగవా యేమి? నీకన్న నన్యదైవము నెఱుంగను. ఇచ్చటివారి పరుషవాక్కుల శ్రీరాముని మధురవాక్కుల నాలకింపఁ దలంచి యిన్ని కష్టముల నోర్చుకొంటిని. శ్రీరామచంద్రా! నీయంకమునఁ గూరుచుండు నదృష్ట మొకప్పుడైనఁ గలుగకయుండునా యనునాశచే భూమియే శయ్యగానుంటిని. ఈరావణుని భస్మముగాఁ జేయఁజాలియు నారక్షణము నీధర్మమైయుండ నాకేల యాజోలి యని నిలుకడఁగా నాధర్మమున నిలిచియున్న దానను. సాధ్విని. ఈసాధ్వీత్వము రాముని సంగమము లభింపనందునఁ గృతఘ్నులకుఁ జేసినయుపకారము వలె వ్యర్థమే. అమోఘమగు సాధ్వీత్వ మిట్లు వ్యర్థమగుట నాయభాగ్యమే. నీదర్శనము లభించునన్న నాయాశ యిపుడు నశించుచున్నది. నాకావించినధర్మము వ్యర్థముగఁ జేసినట్లే యైనది. నాపాతివ్రత్యము నిరర్థకమైనది. నేనింతదనుక నుండక యపుడే ప్రాణములఁ బాసియున్న నింతకష్టము నాకుఁ గలుగక యుండును. • నియమమురీతిగాఁ దండ్రియాజ్ఞను దీర్చి వ్రత

సమాప్తి కాఁగా వనమునుండి మరలి యయోధ్యకుఁ బోయి యించుకంతయు వనవాసభయము లేక నారీరత్నములం గూడి క్రీడించుచుండఁ గలవని తలంచెదను. శ్రీరామచంద్రా! నేను మాత్రము నీయం దనురాగముగలదాననై తుదకు నశించుటకే నామనస్సు నిలిపి నిష్ఫలనియమములను బూని యుపవసించి యీనింద్యప్రాణముల విడుతును గాన నేనల్పభాగ్యనని తలంతును. నే నిపుడు విషభక్షణము చేతఁగాని యాయుధము చేఁ గాని వేగమ యసువుల విడిచెదనన్న నిందవి రెండును దెచ్చియిచ్చువారు లేరు. అని విలపించుచు నాశింశుపావృక్షముఁ జేరెను. అంతఁ దనజడను మెడకుఁ జుట్టుకొని దీనిచేఁ బ్రాణములను వదలి యమపురి కరిగెదనని తలఁచెను. ఆవృక్షశాఖను బట్టుకొని నిలువఁబడియెను. అట్లున్న యాజానకికి శుభమును దెలుపుటకు గుఱుతులును, ధైర్యముఁ గలిగించునవియు సుప్రసిద్ధములు నెందఱకో ఫలములను గల్గించినవియు నగునిమిత్తము లనేకములు చూపట్టెను.

మహాత్ములారా! ఈభాగమున నొకటిరెండువిషయములు విమర్శించి సారము గ్రహింపఁదగినవి కలవు. ఈదుఃఖమంతయు నటనమని మున్నె వ్రాసితిం గదా. సీతాదేవివంటి పతివ్రతాశిరోమణికిఁ దనకు దుర్మరణము కల్గునా యనునది తెలియ లేదన్న నించుక లజ్జాకరమే యదగును. కావున నిది యంతయు నటనమే. ఈవిచారకాలమున మహాకవి వ్రాసిన భాగముల నేయేవిశేషములు గలవని విమర్శింతము.

"కాంతారమధ్యే విజనే విసృష్టా బాలేవ కన్యా విలలాప సీతా." ౨

అని మూలము. "విసృష్టా బాలా కన్యేవ మహచ్ఛుర్భిక్షక్షోభ

వశాత్ బాలకన్యాయాః పరిత్యాగః.” అని వ్యాఖ్య. పూర్వము ద్వాదశవర్ష క్షామములు వచ్చుచుండెననియు క్షత్రియసమయముల నన్నము పెట్టి పోషింపఁజాలక యడవుల నాహారమున కేదేని వస్తువు లుండునన్న యాశ చేసు మానవులుండుట సంభవించుచుండుటం జేసి యెల్లరు వినఁగా నెవరుగాని యీబాలను బ్రదికించుకొనఁగల్గినఁ బరిగ్రహింపుఁడు. మేము వదలుచున్నారము. అని గట్టిగాఁ బలికి విలపించుచుఁ దల్లిదండ్రులు పోవువారనియుఁ గావలసినవారు గ్రహించి పోషించుచుండురనియుఁ బెద్దలు పల్కుదురు. ఏజాతివారైన నాబాలికను గొనిపోవచ్చును. వయస్సు రాఁగాఁ బెండ్లియాడవచ్చును. ఆసంతతికే మనవారు ప్రతిలోమజాతులను మొదలగు పేరులం బెట్టిరి. అట్టికష్టకాలము లిపుడు రానికతమున నాచేసు లేల యని యిప్పటివారిలోఁ గొందఱాక్షేపింతురు. క్షత్రియజాతు లేల యుండెనని యోజించిన నెట్టిశంకలు కలుగకయుండును గదా.

“నైవాస్తి దోషం మమ నూనమత్ర
వధ్యాహమస్యాప్రియదర్శనస్య,
భావం న చాస్యాహమనుప్రదాతు
మలం ద్విజో మంత్రమివాద్విజాయ.” ౫

అని మూలము. “అహం భావం అస్య అనుప్రదాతుం నాలం. ద్విజః అద్విజాయ మంత్రమివ.” అని. అప్రియదర్శనుఁడగు నీ రావణునకు నాహృదయము నర్పింపఁజాలను. అనఁగా రెండు నెలలకు మృతినొందనున్న యీ రాక్షసరాజునకు నాభావ మనఁగా నామూలమున నీకీజన్మమున శుభము కలుగదను నభిప్రాయమును దెలుపఁజాలను. ఎట్లనఁగా ద్విజుఁడు మంత్రమును

ద్విజేతరుఁ డనఁగా శూద్రున కీయఁజాలనట్లని యుదాహర ణము. కర్మగతి ననుసరించి ప్రకృతిపురుషులలో నెవరిమూలమున శుభము కలుగవలయునో వారిమూలముననే యది లభించును. రెండవవారు ప్రసన్నులైనను వరము లొసంగరు. ఒకరి విషయము నొకరెఱుంగక కాదు. ఆరెండు నొక్కటియే యైనను భక్తునివాంఛ ననుసరించి యేరూపమున నేఫలము నెట్లీవలయునో యట్లే యనుగ్రహింతురు. కాన శ్రీరాముని మూలమున నొకఫలము కలుగవలసియుండ జానకి యిది యిట్లని తెలుపఁబూనలేదని భావమును గ్రహింపవలయును. "ఉపాసకానాం కార్యార్థం బ్రహ్మణో రూపకల్పనా." అన్న ప్రమాణము నిది దృఢపఱచుచున్నది. వేదమును శూద్రున కీయఁబూననియట్లని యుదాహరణము చెప్పఁబడినది. వేదమునకేల శూద్రు లనర్హులు? అనువిషయము నించుక విచారించి కరుణాసముద్రు లగుమునులభావ మెట్టిదని కనుఁగొందము. ద్విజులనఁగా బ్రహ్మక్షత్రియవైశ్యులు. వీరికి నుపనయన సంస్కారము కలదు. శూద్రునకు వివాహసంస్కారమే కలదు గాని యుపనయనసంస్కారము లేదు. ఏల యను నదియే ప్రశ్నము. జాతివృత్తులు నిర్ణయింపఁబడునపుడు,

"శమో దమస్తపశ్శౌచం క్షాంతిరార్జవమేవ చ,
జ్ఞానం విజ్ఞానమాస్తిక్యం బ్రాహ్మం కర్మ స్వభావజం. ౪౨
శౌర్యం తేజో ధృతిర్దాక్ష్యం యుద్ధే చాప్యపలాయనం,
దానమీశ్వరభావశ్చ క్షాత్రం కర్మ స్వభావజం. ౪౩
కృషి గోరక్ష్యవాణిజ్యం వైశ్యకర్మ స్వభావజం,
పరిచర్యాత్మకం కర్మ శూద్రస్యాపి స్వభావజం. ౪౪
స్వే స్వే కర్మణ్యభిరతస్సంసిద్ధిం లభతే నరః,

స్వకర్మనిరతస్సిద్ధిం యథా విందతి తచ్ఛృణు. ४५
యతః ప్రవృత్తిర్భూతానాం యేన సర్వమిదం తతం,
స్వకర్మణా తమభ్యర్చ్య సిద్ధిం విందతి మానవః. ४६
శ్రేయాన్ స్వధర్మో విగుణః పరధర్మాత్స్వనుష్ఠితాత్,
స్వభావనియతం కర్మ కుర్వన్నాప్నోతి కిల్బిషం." ४७

భగవద్గీత ౧౮ అధ్యా.

అనురీతి నిర్ణయింపఁబడియె. ఇది పక్షపాతమునఁ గాదా యన రాదు. శక్త్యాశక్త్యముల ననుసరించియే యనవలయును. పుణ్యము వీరికెల్లరకు స్వకర్మాచరణమున సమానమా యన్న సమానమే యనవలయునని యీగీతాశాస్త్రమే తెల్పుచున్నది. సర్వవ్యాపకుఁడగు నీశ్వరుని. స్వకర్మణా తమభ్యర్చ్య = స్వజాత్యర్హకర్మమున నాయీశ్వరుని బూజించి, "కేవలం జ్ఞాననిష్ఠాయోగ్యతాలక్షణాం సిద్ధిం విందతి మానవః మనుష్యః" అని భాష్యము. ఏజాతిగలవాఁ డాజాతి కర్హమగు కర్మమూలమున నారాధించిన జ్ఞానసిద్ధి కలుగును. అని గీతాహృదయము. "విగుణః స్వధర్మః శ్రేయాన్. కస్మాత్ ? స్వనుష్ఠితాత్పరధర్మాత్." విగుణముగాఁ దోఁచినను స్వధర్మమే మేలు. చక్కఁగా నాచరించినను బరధర్మము మేలు కాదు. అనఁగా నితరజాతి ధర్మములను జక్కఁగా నాచరించుటకంటె విగుణమని తోఁచినను స్వధర్మము నవలంబించుట యనఁగాఁ దదుక్తప్రకార మాచరించుటయే యుత్తమము. అనికదా దీనిభావము. ఏజాతిమూలమున నేయేకార్యములు కావలయునో ఆకార్యము లితరజాతిమూలమున సిద్ధింపవనియే యిట్లు నిర్ణయింపఁబడియెను. ఈ నిర్ణయమూలమున నెవరికేఁగాని నష్టకష్టములు గలుగకయుండఁ దనజాతిధర్మముల ననుసరించి భగవంతు నారాధించిన నా

ఫలము సిద్ధించుననియు జ్ఞానమెల్లరకు సమానముగా లభించి తన్మూలమునఁ గావలసినముక్తి లభించుననియు గీత బోధించు చున్నది. భగవత్సేవావిషయమునఁ గాని ఫలసిద్ధివిషయమునఁ గాని భేదము లేనియపుడు తనజాతిధర్మములు నీచములని యితరజాతిధర్మము లుత్కృష్టములని యేల భావింపవలయునో తోఁపకయున్నది. పౌండరీకముచే విప్రుఁడు, అశ్వమేధముచే రాజు, కృషిగోరక్షణవాణిజ్యములచే వైశ్యుఁడు, ఖలయజ్ఞముచే శూద్రుఁడు, భక్తిచే భగవంతు నారాధించిన సమాన ఫలము గలుగుచుండ నిందేది యుత్తమమని, ఏది మధ్యమ మని, ఏది యధమమని తలంపవచ్చును ? ఇందుఁ జూపిన పక్ష పాత మేది? వ్యవసాయవృత్తి నున్నశూద్రుఁడు కళ్లమునందు ధాన్యరాశినుండి భగవదర్పణబుద్ధిచే శక్తికిందగినట్లు యాచకు లకు దానమిచ్చిన సర్వపాపములు తొలంగునని శాస్త్రము విధించుచుండ, మేము పౌండరీక మేల చేయరాదని వా రడుగనేల? దానిచే స్వకార్యము సాగదు. దాన లోకము నకుఁ గీడు మూఁడును. యజ్ఞములుచేసి బ్రాహ్మణుఁడు సకాల వృష్టి ననుగ్రహింపుఁడీ యని దేవతలఁ బ్రార్థించును. ఉండిన భాగ్యమును గ్రొత్తరాజు లపహరింపకయుండ దుష్టులు చెల రేఁగకుండ రాజు కాపాడును. కృషికర్మములకు వృషభ ములం బెంచి కర్షకులకు ధనమునొసంగి పండినధాన్యమునమ్మి కర్షకులకు మేలుచేయుచు వైశ్యుఁ డుపకరించును. శూద్రుఁడు సస్యరక్షణాదికార్యములఁ జేయుచు నెల్లరకు నాహారవస్తు వులం బండించును. ఇం దెవ్వరుగాని తమకుగా నుపకారము చేసికొనువారు కానరారు. ఎల్లర కుపకరించువారే యగుదురు. ఇట్లుండ నొకజాతిధర్మము లుత్కృష్టములని యెట్లనవచ్చును?

ఇందు మహర్షులకుఁ గలపక్షపాత మెద్దియో కానరాకున్నది. లేనిసందియములను గల్గించుకొనుట న్యాయము కాదు. కావున నితరజాతిధర్మ ముత్తమము లనునూహ దురూహయే యగును. ఈభాగము మనకు స్వజాత్యుచితకర్మములమూలముననే భగవంతు నారాధింపవలయునని బోధించుచున్నది.

> "నూనం స కాలో మృగరూపధారీ మామల్పభాగ్యాం లులు భేకదాసీం,
> యత్రార్యపుత్త్రం విససర్జ మూఢా రామానుజం లక్ష్మణపూర్వజం చ."

అని మూలము. సీతాదేవి యీభాగమునఁ గర్మసిద్ధాంతమును స్పష్టముచేయుచున్నది. కాలుఁ డనఁగా లయకర్త. అతఁడే మృగరూపమును దాల్చి నాకాశఁ గల్పించెను? అవివేకమున నేనారామలక్ష్మణులఁ బొమ్మంటిని. అట్టియూహ నాకుఁ గల్గించెను. కాలుఁడేల మృగరూపధారి యయ్యెను? అనఁగా నా కర్మ మాతనిం బ్రోత్సహించి మృగరూపము ధరింపఁజేసి తన్మూలమున నన్ను మోసపుచ్చెను. ఇది నిశ్చయము. అనఁగా సర్వము కర్మాధీనమనియు నాదుష్కర్మము నన్ను వంచించె ననియుఁ గదా దీనిభావము. "రామానుజం లక్ష్మణపూర్వజం చ"అనుతావున నేవేవో చమత్కృతిజనకములుగాఁ గొంద ఱర్థము చెప్పుదురు. కాని యేయుపకారమును జేయఁజాల నిదియే. కాన నట్టివానికి నీపుస్తకమునఁ జోటు కల్పింపనైతిని. భావికర్మఫలముల ననుభవింప నేయేమార్గము లుండవలయునో ఆమార్గముల నన్నింటిని గర్మమే కల్పించుననియు దాని నూహింపఁ దరముగాదనియు మన మెఱుంగవలయు. "గహనా కర్మణో గతిః"అనువాక్యమును మాత్ర మేనాఁడును మఱువ రాదు

"అనన్యదైవత్వమియం క్షమా చ భూమౌ చ శయ్యా నియమశ్చ ధర్మే,
పతివ్రతాత్వం విఫలం మమేదం కృతం కృతఘ్నేష్వివ మానుషాణాం."

అని మూలము. కష్టఫలానుభవముతఁటె నెట్టియూహాలు ప్రాయికముగా నెల్లరకును గలుగునో వానినే సీతాదేవి తేటపఱచుచున్నది. ఎట్టినియమములఁ బూనినను దుష్కాలమున ఫలింపవనునదియే యిటఁ గలనీతి. ఉపాసకుఁడు ఇష్టదేవతను సర్వదేవతాస్వరూపముగా ధ్యానించుట, శీతవాతాదుల సహించుట, భూమిపై శయనించుట, పట్టినధర్మమును స్థిరత్వమును గనుట యనునివి నియమములు. వీని నవలంబించినను ఫలము గలుగకపోవును. ఏలయనఁగా నాకాలమున నద్దానిఫలముల నొందుసత్కర్మము నతఁ డాచరింపలేదని తాత్పర్యము. చేసిన మేలు మఱచువారు కృతఘ్ను లనంబడుదురు. వారికి నొనరించునుపకారము ఫలింపనట్లు నియమములు ఫలింపవు. నియమములఁ బాటించునంతకర్మము నాచరించి దానికి మించినఫలముల నొందఁబూనిన లభించుటెట్లు? కృతఘ్నుల కుపకారము చేయరాదా? అని యడుగువా రున్నారు. అవి సత్ఫలముల నీఁజాలవని భావము. దీనిసార మేమి? కొందఱు యథాశాస్త్రముగా నొకదేవత నారాధింతురు. వ్రతము సాంగముగా ముగియును. కాని దేవతానుగ్రహము కలుగదు. ఏల? అనఁగా నాసమయమున నాదేవతానుగ్రహఫలము నొందుసత్కర్మములఁ బూర్వజన్మమున నాచరింపలేదు. కాన నాఫలము కలుగలేదు. అంతమాత్రమున నతఁ డక్కార్యమును వదలరాదు. మరల నట్లే చేయుచుండవలయును. ఒకప్పు డాజన్మమున నాఫలానుభవము లేకుండును. జన్మాంతరమున నది కలుగును. "మా భూదేవం మమ పశుపతే జన్మజన్మాంతరేషు" అనఁగా

నిదియే కదా భావము. ఏజన్మమునం దైనఁ గలుగవచ్చును. దుష్కర్మము లెట్లో సత్కర్మములు నట్లే జన్మాంతరములందు ఫలదాయకము లగును. అట్టిసమయములందు వాన దుఃఖము కలుగరాదనియే శ్రీకృష్ణపరమాత్మ,

"కర్మణ్యేవాధికారస్తే మా ఫలేషు కదాచన,
మా కర్మఫలహేతుర్భూర్మా తే సంగోఽస్త్వకర్మణి.
యోగస్థః కురు కర్మాణి సంగం త్యక్త్వా ధనంజయ,
సిద్ధ్యసిద్ధ్యోస్సమో భూత్వా సమత్వం యోగ ఉచ్యతే.
దూరేణ హ్యవరం కర్మ బుద్ధియోగాద్ధనంజయ,
బుద్ధౌ శరణమన్విచ్ఛ కృపణాః ఫలహేతవః."

అని బోధించెను. ఫలతృష్ణ దుఃఖహేతు వగుననియు దాని మాని సత్కర్ముల నాచరించుట నుత్తమమనియు భగవంతు నాశయము. ఈయర్థమునే మహాకవి వాల్మీకి సీతావాక్యరూపమునఁ బోధించెను. శ్రీరామావతారము కర్మసిద్ధాంతము లోకులకుఁ దనయాచరణరూపమునఁ దెలుపుటకే యని మన మెఱింగిననే రామాయణపారాయణఫలము సంపూర్ణముగాఁ గాంతుము. లేక యున్న యత్కించిన్న్యాయము ననుసరించి కందుము.

"పితుర్నిదేశం నియమేన కృత్వా వనాన్నివృత్తశ్చరితవ్రతశ్చ,
స్త్రీభిస్తు మన్యే విపులేక్షణాభిస్త్వం రంస్యసే వీతభయః కృతార్థః." ౧౪

అని మూలము. ఈశ్లోకము నాధారముగాఁ జేసికొని కొందఱు పండితమ్మన్యులు రాముఁడు పెక్కండ్రుభార్యలు గలవాఁడనియుఁ గనుకనే జానకి యీమాటి పలికెననియు నింక నీవే వో పలుకులు తోఁచినట్లెల్లఁ బలుకుదురు. వారియూహల నా

వలం బంపివైచి యామెయాశయ మేమని విమర్శింతము. శ్రీరాముఁడు భరతునితో నావచ్చుదనుక రాజ్యమును బాలింపుమా యని యాజ్ఞాపించెను. శ్రీరామునకే దశరథుఁడు పట్టాభిషేకప్రయత్నము చేసెను. ఈవార్తలు సీతకుం దెలియనివి కావు. పట్టాభిషేకము భార్యావిహీనునకుఁ జేయునాచారము లేదు. కావున లోకసామాన్య మగునాచారము ననుసరించి భార్య తనకు జీవిత మీయిలపై లేదని తోఁచినపు డేమనుకొనును? ఏయేస్త్రీలకు నీయైశ్వర్య మనుభవించు నదృష్టము కలదో వా రనుభవింతురు. నాస్థితి యిట్లున్నది కదా యని యనును. ఇది యంద తెలిసింగినదియే కాని నాకల్పించినది కాదు. ఆమాటలయందుఁ గలబహువచనము వాడుకవలన వచ్చినదే కాని పెక్కండ్రు భార్య లుండవలయునని కాదు. "మద్వినాశేన పునః బహ్వ్యోరూఢ్యా రంస్యస ఇతి భావః" అని గోవిందరాజులు వ్రాసిరి. ఆమె దుఃఖార్ణవమున మునింగినట్లు నటించుచు లోకస్వభావమును విశేషించి స్త్రీజనస్వభావమును దెలిపెనని వారిభావమైనట్లు కనుపట్టు. అంతియ కాని పండితమ్మన్యులు సిద్ధాంతము చేసినట్లు రామునకుఁ బెక్కండ్రు భార్యలు కలరని కాదు. ఎన్నియో తావుల శ్రీరాముని యేకపత్నీత్వము దృఢమగుచుండఁగా నెందో యొక్కతావుననున్న యిట్టిలేశమును గొండంతలుగాఁ జేసి వ్యాఖ్యచేయుట స్వాల్పత్వమునే వెల్లడించుకొన్న ట్లగుంగాని సిద్ధాంత మది కాఁబోదు.

"తస్యాస్తు రామం ప్రవిచింతయంత్యా రామానుజంస్వం చ కులంశుభాంగ్యాః-

శోకానిమిత్తాని తథా బహూని ధైర్యార్జితాని ప్రవరాణి లోకే,
ప్రాదుర్నిమిత్తాని తదా బభూవుః పురాపి సిద్ధాన్యుపలక్షితాని." ౭౦

అని మూలము. ఇట్లు శ్రీరాముని ధ్యానించుచున్న యా సీతకు శోకాపనోదక్షమములు ధైర్యజనకములు నగుశుభనిమిత్తము లనేకములు తోఁచెను. అవి మున్నెందఱకో తోఁచి ఫలము లొసంగినయవియే. అనఁగా నిష్ఫలములు గాక శుభ ఫలములను దెలుపునవియే యని భావము. పరమేశ్వరి భావము ఫలవంతము గాకపోదు గదా. వేణ్యుద్గ్రథనము సీత యత్యంతశోకావేశమునఁ జావ సిద్ధపడుచున్నదని హనుమంతునకుఁ దోఁచునట్లు చేయుటకే యనియుఁ గర్మసిద్ధాంత తత్త్వ మిట్లే యుండుననియు మన మెఱుంగఁదగు.

సీతకు శుభనిమిత్తములు తోఁచుట.

* ఇట్లు నిర్భరశోకార్ణవనిమగ్నయై మరణమునకు సిద్ధపడి యుండఁగా నాశుభాంగికి శుభశకునములు పెక్కులు తోఁచినవి. ఆదేవి సవ్యనేత్రము మత్స్యములతాఁకునఁ గదలు పద్మమువలెఁ జలించెను. శ్రీరామున కానందమును గల్గింపఁజాలిన యాదేవి సవ్యబాహువు వడంకెను. సవ్యమగునూరువుకూడఁ జక్కఁ జలించుచు నిదిగో శ్రీరాముఁడు నీసన్నిధి నున్నవాఁడని తెలిపెను. ఆకల్యాణి శరీరమున ధూళి బ్రుంగి కాంతి తగ్గి యుండువస్త్రము జాఱినది. ఇట్టి శుభనిమిత్తములు మఱియుం గొన్ని శుభశకునములును జూచినంతనే రామునివార్త వచ్చు ననుసంతోషము జానకికిఁ గల్గెను. సకల సులక్షణములుగల

---

* ఇది యిరువదితొమ్మిదవసర్గమునఁ గలదు.

మాదేవిముఖము రాహువిముక్తమగు చంద్రబింబమువలెఁ బ్రకాశించెను. పూజ్యురాలగు నాసీతాదేవి శుభనిమిత్తముల సంతోషముదయింపఁ బ్రకాశించు నెమ్మొగము గలిగి శుక్లపక్షమున రాత్రి శీతాంశునిచేఁ బ్రకాశించునట్లు వెలుంగుచుండెను.

ఆహ్యలారా! ఇందలివిశేషముల నరయుదము.

తథాగతాం తాం వ్యథితామనిందితాం
వ్యపేతహర్షాం పరిదీనమానసాం,
శుభాం నిమిత్తాని శుభాని భేజిరే
నరం శ్రియాజుష్టమివోపజీవినః." ౧

అని మూలము. భగవతిసంకల్పము ఫలించునట్లున్నది. హనుమంతుఁడు సంభాషించుసమయము సమాసన్నమగుచున్నది. దానికనుగుణము లగుచిహ్నము లుండక తప్పదు గదా. నిమిత్తములన్నియు భావిఫలములను సూచించును. తదనురూపములుగనే యవి యుండును గదా. హనుమత్సంభాషణపూర్వకముగా రావణవధాదిరూపమగు జగన్మంగళము సాగవలసియున్నది. కనుకనే యాకాలమున శుభనిమిత్తము లా జగదంబకుఁ దోఁచినవి. ధనవంతుని ధనార్థు లాశ్రయించునట్లు సీతాదేవిని శుభనిమిత్తము లాశ్రయించినవి. అనుటంజేసి అనుజీవులందఱు ధనమున్నంతదనుక నుందురనియు నవ్వల వానిని వదలి వేఱొకధనవంతు నాశ్రయింతురనియు "ధనమూలమిదం జగ"త్తనుసామెత యీ రామాయణమునుండియే యేర్పడినదనియు మన మెఱుంగవలయును. ప్రాయికముగా మనుష్యులు గుణలుబ్ధులు కారనియు ధనలుబ్ధులే యనియు నీభాగము మనకు నీతిని దెల్పుచున్నది. ఎట్టికష్టము లున్నను గర్మఫలములు శుభరూపములు రాఁదగునేని ముందే

నిమిత్తములమూలమున శుభకర్మము తెలుపునని మనము నిశ్చ యించుకొనవచ్చును. ఎడమకన్ను, భుజము, ఊరువు కంపించుట వస్త్రము సుంత జాఱుట స్త్రీలకు శుభనిమిత్తములని సారము. ఈనిమిత్తముల నూహించి యాదేవి సంతోషించె నని కథాసారము.

> "వక్త్రం బభాసే సితశుక్లదంష్ట్రం
> రాహోర్ముఖాచ్చంద్ర ఇవ ప్రముక్తః." ౫౭

అని మూలము. భూచ్ఛాయనుండి విడివడిన చంద్రబింబము వలె నంతకుముందున్న రాక్షసాంగనల మూఢవాక్కులనుండి దూరముగ సీత యుండఁజాలినదనియు శుభనిమిత్తముల మూలమున సంతుష్టురా లయ్యెననియు గ్రహింపవలసినవిష యము. భూచ్ఛాయ మనదృక్సూత్రమున కడ్డపడును. చంద్రు నకు మన దృక్సూత్రమునకు నడ్డముగాఁ దోఁచునని భావము. చంద్రుని రాహువు మ్రింగెనని పామరులు తలంతురు. ఆనీడ దాఁటగనే దేదీప్యమానముగా నాశీతాంశుబింబము ప్రకా శించును. అట్లే కష్టములు ఆమె నలయించినట్లు తోఁచెననియు నిజమాలోచింప నామహాదేవి కేకష్టములు గలుగలేదనియుఁ గలిగిన ట్లామె నటించెననియు నీయుపమానమే మనకుఁ దెలుపుచున్నది. మహాకవి వాల్మీకి యిట్టి యుపమానాదిరూప మున స్వాభిప్రాయమును దెలుపుచుండునని మన మెఱింగిన నాసీతాదేవిమహత్త్వము మన మెఱింగిన ట్లగును. ఆమె నారాధించుభక్తి యుదయించును.

> "సా వీతశోకా వ్యపనీతతంద్రీ శాంతజ్వరా హర్షవివృద్ధసత్త్వా,
> అశోభతార్యా వదనేన శుక్లే శీతాంశునా రాత్రిరివోదితేన." ౧

అని మూలము. ఈమూలము వాల్మీకియే చెప్పెనని మన మంగీకరించిన సీతాశోక మెట్టిదని విమర్శించి తెలిసికొన్నవార మగుదుము. అన్నికష్టములనడుమఁ జిక్కి మరణోద్యమ మున నున్నసీత యీనిమిత్తములచేత మహానందసాగరమున నోలలాడెనన్న నెంత విశ్వాసపాత్రమో నే వచింపఁజాల కున్నాను. మొలబంటిదుఃఖములో మోఁకాలిబంటి సంతోష మన్నసామెత క్రొత్తది కాదు. సహజసంతోషము ననుభవించు నామహాదేవి మహామాయ దుఃఖము నభినయించెననియు రాఁగలశుభముల నెఱింగెననియు మన మాలోచింపకయున్న నేటిరామాయణపారాయణమో, దానిఫలానుభవ మెంత మాత్రమో యూహింపఁ దరముగాదు. మనమామె పరదేవి యనియు శ్రీరాముఁడు పరమేశ్వరుఁడనియు నంగీకరించినపు డీదుఃఖములు వారిని బాధింపలేదనియు నదియెల్ల నటనమే యనియు నమ్మి యుండవలయును. తరువాతికథను బరికింతము.

హనుమంతుఁడు రామగుణకీర్తనము చేయ నిశ్చయించుకొనుట.

* అంత శింశుపావృక్షము నధిరోహించియున్న హను మంతుఁడు సీతావృత్తాంతమును త్రిజట చెప్పినవృత్తాంత మును రాక్షసస్త్రీలు బెదరించినమాటలుఁ జక్కఁగా విన్నవాఁ డయ్యె. హనుమయు నందనవనముననుండు దేవతయుం బోలె నశోకవనముననుండు సీతాదేవిని జూచుచు నెన్నియోభం గులఁ దనలో నాలోచింపసాగెను. వానరు లెందఱో సకల

* ఇది ముప్పదియవసర్గ యనఁ గలదు.

దిక్కుల నెవ్వతుక వెదకుచున్నారో యాదేవి నిందే కన్గొ
వాఁడనైతిని. నేను జాగరూకతగలిగి గూఢచారినై లంక
యంతయు నితరు లెఱుంగక యుండఁ దిరిగి విషయముం
జక్కఁగాఁ దెలిసికొంటిని. రాక్షసులవిషయముం గంటిని. ఈ
నగరవిషయమును దెలిసికొంటిని. రావణునిమహాత్మ్యము నెఱిం
గితిని. శ్రీరాముదేవి సకలకష్టముల ననుభవించుచున్నది. కట్టి
యీసాధ్వికి శ్రీరామవృత్తాంతముం దెలిపి యూఱడిల్లఁజేయుట
యుక్తము. ఈదేవి యింతకుంబూర్వము దుఃఖముల ననుభ
వించినది కాదు. కాని యిపుడు మితిమీఱిన దుఃఖముల ననుభ
వించుచున్నది. పూర్ణచంద్రనిభాస్యయగు నీమెను శ్రీరామ
వార్తలం దెలిపి యూఱడిల్లం జేసెదను. ఊఱడింపక సీత
యిందున్నదని తెలుప శ్రీరామునొద్దకుం బోయిన నది
దోషమే యగును. ఇపుడు నేఁబోయిన నీయమ్మ కాపాడు
వారు లేరన్నవెతం జేసి యసువులను వదలును. ఈమెంజూడ
నువ్విళ్లూరుచుండు రామునకు శుభవార్తం దెలిపి సంతో
షము గల్గించుటయు న్యాయ్యము. కాన నీమెతో నేవిధమున
నాలోచించినను మాటలాడుటయే యుక్తమని తోఁచు
చున్నది. ఈరాక్షసస్త్రీలు చక్కఁగాఁ గాపాడుచున్నారు. వీరి
యెదుట మాటలాడరాదుగదా. విషయ మిట్లున్నది. ఇఁక నెట్లు
మాటలాడి యీసీతకు సంతసముం గల్గింతును? మాటాడక
పోరాదు. మాటలాడుట శక్యము గాదు. ఈరాత్రి శేషము
ముగియులోపల నూఱడింపకయున్న నీమె జీవింపదనుట
నిక్కము. ఊరకపోయిన నాసీత నాతో నేమిచెప్పుమన్నదని
శ్రీరాముఁ డడిగిన నేమని బదులిత్తును? త్వరపడిపోయి నేనా
మెతో మాటలాడలేదని చెప్పుదునేని క్రుద్ధుఁడై నన్నుం

గ్రోధారుణితనేత్రముల దహించును. నేనూరకపోయి సుగ్రీవాదులం దోడితెచ్చినను సీత యంతదనుక నింతదుఃఖముతో నసువుల నిలుపుకొనియుండఁ జాలదు. కాన వారిం దోడితెచ్చుటయు వ్యర్థమే యగును. ఇందేయుండి యవకాశము దొరకినంతనే మాటలాడి యూఱడింతును. సూక్ష్మరూపమున నున్నాను. వానరుఁడను. కనుక నన్ను నీరెవరుగాని గనిపెట్టఁ జాలరు. ఈయూహ కనుకూలముగా మానవులు మాటాడునట్లు సంస్కృతభాష నవలంబించి పల్కెదను. ఈయంగనల కాభాష తెలియదు నేను బ్రాహ్మణునివలె సంస్కృతభాషను మాటలాడుదునేని ఈజానకి వానరమెక్కడ. విశేషించి సంస్కృతభాషతో మాటాడుటెక్కడ? అని యనుమానించి రావణునిగా నన్ను భ్రమించి భయముపడును. కానఁ దప్పక సాధారణమయిన మానవభాష నవలంబించియే యర్థవంతముగా మాటాడవలయుం గాని సంస్కృతభాషను భాషింపరాదు. వేఱుమార్గమున నీమె నాశ్వాసింప శక్యము కాదు. నేను వానరుఁడఁ గాన మానవులవలె మాటలాడుటం జేసి మున్ను రక్కసులవేషములం గాంచి భయపడినది గాన మఱింత భయమునొందును. అంత నీసాధ్వి రావణుఁడు కామరూపియగు టెఱింగినదియే గాన నావిధము చూడఁగనే భీతి గట్టిగా నఱచును. వెంటనే యీరాక్షసాంగనలు గుంపులుగాఁ గూడి యాయుధములంగొని మృత్యుదేవతలం బోలి నాపయికి వత్తురు. వికృతాస్యలగు నీస్త్రీలు నన్నుంజుట్టుకొని తమచేత నైనయంతదనుక నన్ను వధించుటకేని పట్టుకొనుటకేని ప్రయత్నింతురు. వృక్షశాఖాదులం గొని నేను బరువెత్తుచుండఁగాఁ గాంచి భయంపడుదురు. నామహారూపముం గని

బెదరుదురు. అంత వీరు పోయి రాక్షసేంద్రుఁడు గృహమునఁ గావలిగానుంచిన రక్కసులం బిలువ భయంకరాయుధములం గొని నాపైకి నడరుదురు. వారు నన్నడ్డగింపఁగా వారలతోఁ బోరాడి యలసి సాగరము నవ్వలిగట్టును జేరఁజాలను. వేగ వంతు లగురక్కసులు సాగరమును దాఁటుతఱి బట్టుకొనఁ బ్ర యత్నింతురు. అట్టిసమయము తటస్థింపఁగా రామవృత్తాంతము నీమె యెఱుంగఁజాలక పోవును. నేను రక్కసులకుఁ జిక్కి నను జిక్కదు. హింసాపరాయణు లగుట రక్కసు లీసాధ్విని జంపనుగూడ యత్నింతురు. అట్లు కాఁగలదు గాన శ్రీరామ సుగ్రీవులు చేయఁబూనిన యీకార్యము విఫలమగు. ఇతరుల కెఱుఁగఁ దరముగానిచోట సీత యున్నది. రక్కసులచే నేను జచ్చినను వారికిం జిక్కినను వానరులలో నింకెవఁడు గాని సీతాన్వేషణమున ధన్యుఁడు కాఁదగినవాఁ డున్నట్లు నాకుం దోఁపదు. నేను నాపదలపాలు కాఁగా సాగరముదాఁటు వాఁడు మఱెవ్వఁడు లేఁడు. ఒకప్పుడు వీరినెల్లఁ జంపుదుం గాక. సమరముచేసి యలసిన నేను సాగరము నవలిగట్టున కెగిరిపోవఁ జాలను. జయాపజయములు యుద్ధమున ముందు నిశ్చయింప వలనుపడదు. నా కపజయము కల్గినను గలుగ వచ్చును. సందేహసంయుతమగు కార్యముచేయుట నాకు సమ్మ తము కాదు. ప్రాజ్ఞుఁడు ముందువెనుక లాలోచింపక సందియ ముతోఁ గూడినకార్యమును జేయఁ బూనునా ? సీతతో మాటాడకపోయిన రక్షించువారు లేక యామె ప్రాణత్యా గము చేయును. మాటాడినను ఇప్పు డూహించినట్లు నాకు మహాదోషము సంభవించును.

ఫలింపనున్న కార్యము లవివేకులగు దూతలపాలం బడిన, నవి దేశకాలోచితముగఁ జేయఁబడనందున నాదేశ కాలములే వారికి విరోధులగును గాన సూర్యుఁ డుదయింప నంధకారము నశించునట్లు నశించును. ప్రభువు మంత్రులం గూడి కార్యాకార్యముల రీతులెఱిఁగి మంచియూహాచేఁ జేయఁదగిన దిట్లని నిశ్చయించినను వాని నవివేకి యగుదూత కప్పగించినయెడల నవి యించుకయైన ఫలింపకపోవును. అట్టి దూతలేమియుఁ దమకుఁ దెలియకయున్నను బండితమానులై యహంకరించి యాకార్యములం బాడుచేయుదురు. స్వామి కార్య మేరీతిఁ జెడకయుండునో నే నవివేకినని యెట్లు పేరు రాకుండునో సాగరలంఘన మెట్లు వ్యర్థముగాకుండునో యట్లు చేయవలయును. ఎట్లు చేయవలయును ? ఎట్లు నేను బలికిన నీదేవి యాలకించునో భయంపడకయుండునో యని చాల దూర మాలోచించి బుద్ధిమంతుఁడు గానఁ దత్కాలకర్తవ్య మిట్టిదని నిశ్చయించుకొని నేనీమెకుఁ బ్రాణబంధువై యెవ్వ రికి బాధకలిగింపక కార్యములుచేయు నాశ్రీరామచంద్రునిఁ దొలుతఁ గీర్తించెద. తదేకాయత్తచిత్తయగుట నీమె నామాట లకు భయంపడకయుండును. శ్రీరాముఁడు సీతకుం దెలుపు మన్నసూక్తుల మెల్లఁగా వినిపించుచు వరుసగా నారాముని మాటలనెల్ల వినిపింతును. నామాటలపై విశ్వాసముంచి విను నట్లు పల్కెదనని నిశ్చయించెను. అంత నాహనుమంతుఁడు కొమ్మలనడుమనుండి శ్రీరామునిభార్యను గాంచుచు సార్థక మధురవచనముల నిట్లు పలుక నారంభించెను.

మహామతులారా! ఈభాగమునఁ గల్గువిశేషముల నర యుదము.

"హనుమానతివిక్రాంతస్సర్వం శుశ్రావ తత్త్వతః,
సీతాయాస్త్రిజటాయాశ్చ రాక్షసీనాంచ తర్జనం. ౧
అవేక్షమాణస్తాం దేవీం దేవతామివ నందనే,
తతో బహువిధాం చింతాం చింతయామాస వానరః." ౨

అని మూలము. అందు జరిగినవిషయములన్నింటిని హనుమంతుఁ డాలకించెను. త్రిజటకడ స్వప్నవృత్తాంత మాలకించుచుఁ గొందఱు రాక్షసాంగన లున్నారు. కొందఱు సీతామరణోద్యమమును దెలుప రావణాసురునికడకుం బోయిరి. సీతాదేవి వారికి నించుకదూరమున శింశుపావృక్షశాఖను బట్టుకొని యున్నది. శుభనిమిత్తము లనేకములు తోఁచుటం జేసి యూఱడిల్లిన మనస్సుగలదిగా నాదేవి యున్నది. ఈ నిమిత్తము లాదేవికిం దోఁచుట హనుమంతునకుఁ దెలియవలనుపడుటెట్లు? త్రిజట సీతయందుఁ దోఁచు శుభనిమిత్తములఁ గొన్నింటిని రాక్షసాంగనలకుం దెలుపుచుండఁగా నాంజనేయుఁ డాలకించియున్నవాఁడు. నాల్గవయామ మారంభమైనది. ఇంక నాలసింపక మాటలాడవలయునని హనుమ తలంచుటెంతయు సముచితమే కాని యసంగతము కాదు కదా. కావున ననేకభంగుల నాలోచింపఁ బూనెను. ఇది విషయసారము. ఇందలివిశేష మేమనఁగా మహాముని వాల్మీకి "దేవతా మివ నందనే" అని ప్రయోగించెను. వారిభావ మేమి? సీత దుఃఖపడుచు నిజముగాఁ జావ నుద్యుక్తురాలయ్యెనా? ఆప్రయత్నము నటనమా యని యాలోచింపఁ దగియున్నది. నంధనవనమున నున్న దేవతవలె సీత యుండఁగా నతఁడు చూచెనని కదా యర్థము. నందనవనమున నొకతుక

నెవఁడు నిర్బంధింపఁడు కదా. సంతోషమున నందనోద్యాన మున దేవతయుండును గాని దుఃఖపడుటకుగా నుద్యానముల నెవరుగాని నెలకొలుపరు. ఈయుపమానముచేత మహర్షి భావము సీత పరదేవతయనియు నామె దుఃఖము నటించు చున్నదనియు నైయున్నదని మన మూహింపవలయును. రావ ణుఁడు కూడ నత్యంత కామాతురుఁ డైనపక్షమున నాసీత నంతఃపురమున నునిచి తాఁ బెక్కుసారులు చూచుచుండవల సినవాఁడు. అట్లు చేయక మనోహరోద్యానమున నామె నుంచెను. ఇదియు సీత దుఃఖముభంగి నటనమనియే తోఁచు చున్నది. ఇది యుత్తరకాండమునఁ గలకథ కనురూపమే యగు. ఈవిషయ మెఱుఁగని హనుమంతుఁడు చేయఁదగినపనిం గూర్చి యాలోచించుట యుక్తమే కదా.

"నిశాచరీణాం ప్రత్యక్షమనర్హం చాపి భాషణం,
కథన్ను ఖలు కర్తవ్యమిదం కృచ్ఛ్రగతో హ్యహం. ౧౧
అనేన రాత్రిశేషేణ యది నాశ్వాస్యతే మయా,
సర్వథా నాస్తి సందేహః పరిత్యక్ష్యతి జీవితం." ౧౨

అని మూలము. హనుమంతునకుఁ గల్గిన యీసందేహములు న్యాయ్యము లైనవియే. రాక్షసాంగన లప్పటికి మేలుకొనియే యున్న ట్లూహింపవలయును. వారియెదుట మాటలాడుట యనర్హ మనుచున్నాఁడు. ఈజామున మాటలాడకున్నచో సీత బ్రదుకదనియే యతనివిశ్వాసము.

"అంతరం త్వహమసాద్య రాక్షసీనామిహస్థితః,
శనైరాశ్వాసయిష్యామి సంతాపబహుళామిమాం. ౧౬
అహం త్వతితనుశ్చైవ వానరశ్చ విశేషతః,

వాచం చోదాహరిష్యామి మానుషీమిహ సంస్కృతాం. ౧౭
యది వాచం ప్రదాస్యామి ద్విజాతిరివ సంస్కృతాం,
రావణం మన్యమానా మాం సీతా భీతా భవిష్యతి. ౧౮
వానరస్య విశేషేణ కథం స్యాదభిభాషణం."

అని మూలము. రాక్షసాంగనలు నిద్రించిరో సీతకు దూరముగానుండిరో యుండుసమయమున నీసీత నూఱడింతును. అనుటంజేసి సీతకు నంతదూరమునఁ ద్రిజటకడ వార లున్నవారు. నిద్ర నొందలేదని తేలెడిని. ఇపుడు నాశరీర మత్యంత సూక్ష్మముగ నున్నది. అందును వానరజాతికిం జేరినవాఁడను. కనుక నన్ను నీరాక్షసాంగనలు కనిపెట్టఁ జాలరు. కనుక నించుకయవకాశము దొరకఁగనే మానవులు మాటలాడునట్టి సంస్కృతభాషతో సీత నాశ్వాసింతును. "సంస్కృతాం = ప్రయోగసౌష్ఠవలక్షణసంస్కారయుక్తామ్" అని గోవిందరాజులు, "సంస్కృతాం=గీర్వాణాం"అని మహేశ్వరతీర్థులును వ్రాసిరి. సాధారణముగా మానవులు మాటలాడుభాష కాదనియు నంతకంటె నుత్తమమగు భాషయనియు మన మూహింపవలయును. అనఁగా విద్యావంతులు మాటలాడు నుత్తమభాష యని కదా భావము. ఆభాష రాక్షసస్త్రీలకుఁ దెలియదనియు దీనిభావ మనవచ్చును. ఆకాలమునఁ జదువుకొనినవారు లక్షణవంతముగానుండు నొకభాషను మాటలాడుచుండిరని తెలియఁదగు. రాక్షసస్త్రీలకుఁ దెలియకయుండు నట్లు మాటలాడఁ దలఁచుటంజేసి మానవులతో సంగతిగల రాక్షసులకుఁ దెలిసియుండు మానవభాష యొకటి యుండవలయును. విద్యావంతులకందఱకు నలవాటు పడఁదగినభాష యాకాలమున లక్షణయుక్తమైనది యుండెనని మన మూ

భాగమునుండి తెలిసికొనవలయును. మఱియొకశంక హను మంతునకుం గలిగెను. "ద్విజాతిరివ"అనుటంజేసి బ్రాహ్మణుఁడు మాటలాడు సంస్కృతభాషతో మాటలాడినయెడల జానకి వానరుఁ డిట్లు మాటలాడఁ జాలఁడు. కాన నితఁడు రావణుఁడే యని సంశయించి భయంపడును. కాన సంస్కృతము మాట లాడుట యంత మంచిదికాదని యతఁ డూహించెను. అనఁగా బ్రాహ్మణులు క్షత్రియవైశ్యులు విద్యావంతు లగుశూద్రులు లక్షణయుక్తమగుభాషను మాటలాడుచుండిరనియు నది యిత రులకుఁ దెలియకయుండునట్టిదిగ నుండుననియు మన మూహిం పవచ్చును. సంస్కృతభాష దేశభాషగా నుండక విద్వాంసులు మాత్రము మాటలాడునదిగా నుండెననియే మన మీభాగ మునుండి యెఱుంగవలయు. ఈభాష హనుమంతున కెట్లు వచ్చెనని మనము ప్రశ్నించుకొందము. పక్షులు వానరులు మానవులు పరస్పరస్నేహము గలవారుగా నున్నయట్లు పెక్కు లుదాహరణములు గలవు. స్నేహమునకు భాష ప్రధానము కదా. అది సామాన్యభాషగా నుండవలయును. హనుమంతుఁడు వేదవేదాంగవేత్తయని యీవఱకే చెప్పఁబడి నది. కాన నాశంకల కవకాశము కల్గించుకొనరాదు.

"అవశ్యమేవ వక్తవ్యం మానుషం వాక్యమర్థవత్. ౧౯
మయా సాంత్వయితుం శక్యా నాన్యథేయమనిందితా,"

అని మూలము. మానవభాష నవలంబించియే యర్థవంతముగా మాటలాడవలయుఁ గాని సంస్కృతభాషతో మాటలాడ రాదు. ఇదితప్ప వేఱుమార్గమున న్నాశ్వాసించుట శక్యము కాదు. "అత్ర వాక్యస్య మానుషత్వం కోసలదేశవర్తి మను

ష్యసంబంధిత్వం వివక్షితమ్, తాదృగ్వాక్యస్యైవ దేవీ పరిచితత్వాత్" అని గోవిందరాజులు వ్రాసిరి. ఇంకొక్క సంశయము గలుగవచ్చును. కోసలదేశభాషయే సీతకుఁ బరిచితమైనపుడు విదేహదేశభాషయుఁ గోసలదేశభాషయు నొక్కటియే యనవలయును. వేఱుమార్గము కానరాదు. రావణుఁడు సంభాషించినదియు నాభాషతో ననియే యూహింపవలయు. రాక్షసాంగనలు పలికినపలుకులు సీతకుఁ దెలిసి బదులు తెల్పినందున వారలకుంగూడ నాభాషయే తెలిసియుండునని యంగీకరింపవలయును.

"వాచం చోదాహరిష్యామి మానుషీమిహ సంస్కృతాం,
యది వాచం ప్రదాస్యామి ద్విజాతిరివ సంస్కృతాం,
రావణం మన్యమానా సా సీతా భీతా భవిష్యతి."

అని యింతకుముందు హనుమంతుఁ డూహించినప్రకారము మానుషి యనఁబడు సంస్కృతభాషయొకటి యుండవలయును. ఆభాష రావణుం డెఱుంగునని యంగీకరింపక తప్పదుగదా. ఇప్పు డూహించినప్రకారము మానవభాష వేఱొకటి యుండవలయు. ఇందుఁ గోసలదేశభాష యొకటియగు ననవలయునా. వేఱనవలయునా. రాక్షసాంగనల కాభాష తెలిసియే యుండవలయుఁ గదా. లేకయున్నఁ బ్రశ్నప్రతివచనము లెట్లు సీతకు వారికి సాగఁగలవు? ఇవన్నియుఁ దలంచిచూడఁగా నీభాషతో మాటలాడిరని సిద్ధాంతము చేయునవకాశమే కలుగదు. సంస్కృతము విద్యావంతులు మాటలాడుభాషయనియుఁ దక్కినవారందఱు నొక్కభాష మాటలాడువారనియు నిర్ణయింపఁ గూడదా యని కొంద ఱందురు.

"అంతరం త్వహమాసాద్య రాక్షసీనామిహస్థితః,
శనై రాశ్వాసయిష్యామి సంతాపబహుళామిమాం.
అహం త్వతితనుశ్చైవ వానరశ్చ విశేషతః,
వాచం చోదాహరిష్యామి మానుషీమిహ సంస్కృతామ్."

అని హనుమంతుఁ డూహించినందున నాయుక్తి పొసఁగ నేరదు. వారికిఁ దెలియకయుండుభాషతోఁ గదా మాటలాడవలయును. రాక్షసస్త్రీలకుఁ దెలియనిదియు సీతకుఁ దెలిసినదియు నగుభాషతో స్వాగమనముం దెలుపవలయుకని కదా హనుమంతు నాశయమై యుండవయును. ఆవాక్కులవలన సీత సంశయింపకయుండునని హనుమ తలంపం దగియుండును. అట్టి భాష కోసలదేశభాషయై యుండుననుట మంచిదియా, భారతవర్షమునకంతటికి నొక్కభాష యుండెననుట సమంజసమా యని వితర్కింపవలయును. ఒక్కవిషయము నాకుం దోఁచినది. హనుమంతుఁడు వేదవేదాంగవేత్తయగుట దేశభాషలన్నియుఁ దెలిసినవాఁడే యన్న నీచిక్కులు రాకయుండును గదా యని. అది యంత యుక్తముగాఁ గొందఱకుఁ దోఁపదన వచ్చును. అంతకంటె సమంచితమగు విషయము తోఁచినంత దనుక మనమట్లే గ్రహింతము. ఈచర్చవలన సాధింపఁగలపురుషార్థ మెద్దియు నుండదు. కొందఱ కదియే పరమపురుషార్థమనియుం దోఁపవచ్చును. విషయ మిదియని సిద్ధాంతము చేయు మార్గములు కానరాకయున్నవి.

"సేయమాలోక్య మే రూపం జానకీ భాషితం తథా. .౨౦
రక్షోభిస్త్రాసితా పూర్వం భూయస్త్రాసం గమిష్యతి,"

అని మూలము. ఇది మఱియొకసందియమున కవకాశ మిచ్చు

చున్నది. నేను వానరుఁడను. నాభాష మానవభాష. ఈరెం డును సీతకు భీతిని గలిగించునవియే. ఇంతకుముందే భయంపడి యుండు సీత నాయీరూపమును, రూపమునకు విరుద్ధమగు భాషను గని విని మఱింత భయంపడక మానదు. అను నీ యూహ హనుమంతునకుం గల్గెను. దీనింబట్టి వానరభాష మాటలాడఁ దగునుగాని మానుషభాష తగదని హనుమ యూహించినట్లు మనము తలంచుట తప్పుగాదు కదా. ఇన్ని సంశయములలో నతనియుద్దేశ మేభాషతో మాటలాడ వలయుననియో నిర్ణయింప నవకాశము కలుగకున్నది.

"ప్రాణత్యాగశ్చ వైదేహ్యా భవేదనభిభాషణే. 3౬
ఏష దోషో మహాన్ హి స్యాన్మమ సీతాభిభాషణే,"

అని మూలము. ఇది పైదానికి మెఱుఁగుపెట్టుచున్నది. మాట లాడి శ్రీరామవార్తలఁ దెలుపకయున్న సీత మృతినొందును. ఈరూపమున మానవభాషతో మాటలాడిన నామె యను మానించి యఱచుట రాక్షసాగమనయుద్ధప్రముఖములు నగు నాపదలు గలుగును. కావున నేమిచేయవలయునని హనుమం తునివిచారము. ఇదియు నీభాషతో మాటలాడ నుద్దేశించె నని తెలుపకున్నది.

"భూతాశ్చార్థా వినశ్యంతి దేశకాలవిరోధితాః. 3౭
విక్లబం దూతమాసాద్య తమస్సూర్యోదయే యథా,"

అని మూలము. భాషాసంశయములను వదలి దూత విషయ మును దలంచుచున్నాఁడు. దేశకాలముల ననుసరించి దూతలు కార్యము నడిపింపవలయును. సిద్ధింపనున్న కార్యములు కూడ వివేకముచ్చాలని దూతపాలంబడిన నవి తగినట్లు చేయఁబడక

పోవుటం జేసి ఫలింపక నశించును. అనఁగా దేశకాలపరి జ్ఞానము గలిగినదూతలు కార్యము నెఱవేర్పఁగలరనియు నవి లేనివారు కార్యము ఫలింపకయుండఁ జేయుదురనియు దీని భావము.

"అర్థానర్థాంతరే బుద్ధి ర్నిశ్చితాపి న శోభతే. 3౭
ఘాతయంతి హి కార్యాణి దూతాః పండితమానినః,"

అని మూలము. రాజు మంత్రులు కలిసి విమర్శించి యిది యిట్లు చేయఁదగునని నిశ్చయించినను దూత లవివేకులయిన యెడల నది ఫలింపదు. పండితులము మేమే యనుకొను దూతలు స్వామికార్యములం బాడుచేయుదురు. దీనఁ గల విశేష మేమి? పండితమాను లనఁగా నపండితులు, మూర్ఖులన వచ్చును. వా రెట్టికార్యముల నైనఁ జెఱుపఁగలరు. అనఁగా నహంకారము కార్యవిఘాతకారి. భగవత్సహాయమును గోరక తనయత్నముననే కార్యము ఫలించునన్నవిశ్వాసమునకే య హంకార మనుపేరు పెట్టవచ్చును. కేవల దైవపరుఁడు కారాదు గాని పౌరుషమాత్రుఁడు కావచ్చునా? కారాదను టయే సిద్ధాంతము. అట్టియహంకారము కలవారే పండిత మాను లనఁబడుదురు. కర్మగతులు దురూహములని యెఱుం గమికంటె నజ్ఞానము వేఱుగ నేముండును? అట్టివారు కార్య విఘాతము చేయుదురనుట యచ్చెరువేల? కావునఁ గర్మగతి దురూహమగుట యెఱింగి దానిని భగవత్స్వరూపముగా భావించుచుండిన నహంకారము పొడసూపుట కవకాశము లేకయుండుననువిషయ మీభాగము మనకుఁ దెల్పుచున్నది.

"ఇక్ష్వాకూణాం వరిష్ఠస్య రామస్య విదితాత్మనః. ౪౨

శుభాని ధర్మయుక్తాని వచనాని సమర్పయన్,
శ్రావయిష్యామి సర్వాణి మధురాం ప్రబ్రువన్ గిరం. ౪౩
శ్రద్ధాస్యతి యథాహీయం తథా సర్వం సమాదధే. ౪౩½
ఇతి స బహువిధం మహానుభావో
జగతిపతేః ప్రమదామవేక్షమాణః,
మధురమవితథం జగాద వాక్యం
ద్రుమవిటపాంతరమాస్థితో హనుమాన్." ౪౪

అని మూలము. నా వానరరూపమును దద్విరుద్ధమగు మానుష భాషను బరికించి సీత భయంపడునన్న సంశయమును హనుమంతుఁడు తొలఁగించుకొన నెంచెను. ఈ కొమ్మలచాటుననే యుండి శ్రీరామునిచరిత్రమును మధురవాక్కుల వినిపించెదను. శ్రీరామైకాసక్తచిత్తయగు నీసీతాదేవి శ్రద్ధగా నా వాక్కుల నాలకించును. ఆమీఁద రూపదర్శనవిషయ మాలోచింతు ననుకొనియెను. దీనిచేత ద్విజాతికర్హమగు సంస్కృత భాషను వదలి సలక్షణమగు మానవభాషతో శ్రీరామ వృత్తాంతమును వినిపింప హనుమంతుఁడు తలంచెనని మన మూహింప నవకాశము కల్గుచున్నది. ఆభాష కోసలదేశమున మాటలాడునదియుఁ గావచ్చును. ఆదేశభాష వేఱుగనుండ సర్వదేశసామాన్యభాషయు నందలివా రెఱింగియు నుండ వచ్చును. మొత్తముమీఁద దేశములకు భాషలు వేఱుగ నున్నవో లేవో నిర్ణయింప నవకాశము దీనింబట్టి లేదుగాని దేశసామాన్యభాష యొక్కటి యుండవలయునని తోఁచుచున్నది. అది ద్విజాత్యుచిత సంస్కృతభాష మాత్రము కాదనియుఁ దోఁచెడిని.

హనుమంతుఁడు శ్రీరామవృత్తాంతమును జెప్పుట.

* ఆ హనుమంతుఁ డిట్టు లూహించి సీతకు నించుక చెంతనుండి యామెకు మాత్రమే వినఁబడునట్లు శ్రుతిహితముగా నిట్లు పలుక నారంభించెను. దశరథుఁ డనుమహారాజుండెను. కపటమెఱుఁగక పుణ్యస్వభావము గలిగి రాజర్షి యనఁబరఁగుచు నతఁ డుండెను. సకలసద్గుణములు గలిగియుండు నామహారాజునకు రాముఁడు జ్యేష్ఠపుత్త్రుఁడు. ఆతనిమోము చంద్రబింబమే. కోదండదీక్షితులలో నతఁడు మేటి. క్షత్త్రధర్మమును సకలప్రాణిధర్మమును రక్షించువాఁడు. సత్యసంధుఁడగు దశరథుఁడు మాట తప్పలేక రాము నడవికిఁ బొమ్మన నావీరాగ్రేసరుఁడు భార్యయుఁ దమ్ముఁడు వెంబడిరా నడవికిం బోయి కామరూపు లగురక్కసులఁ బెక్కండ్ర నుక్కడించి జనస్థానవాసులగు ఖరదూషణాదులగు మహావీరుల దానవులం ద్రుంపఁగా నాలకించి రావణాసురుఁడు రోషమున మాయామృగరూపమున శ్రీరాముని వంచించి సీతాదేవి నెత్తుకొని పోయెను. ఆరాముఁ డాసాధ్విని వెదకుచుఁ బోవఁగా వానరపతి సుగ్రీవుఁడు మిత్త్రుఁ డయ్యెను. మహాబలశాలియగు వాలిని జంపి యారాజ్యమును సుగ్రీవునకు నారాముఁ డిచ్చెను. సుగ్రీవుఁడు కృతజ్ఞుఁడై యాజ్ఞాపింపఁ గామరూపులగు ననేకవానరవీరులు సకలదిక్కుల నాదేవిని వెదకుచున్నారు నేను సంపాతియను పక్షిరాజునను మతి నాసాధ్వి కొఱకే సాగరమును దాఁటి వేగమే వచ్చితిని. శ్రీరాముఁ డనువదించిన చిహ్నములన్నియు నీయెయందుఁ గనఁబడి

---

* ఇది ముప్పదియొకటవసర్గమునఁ గలదు.

నందున నామెయే యీమె యనుకొని దర్శించితిని. అని యింత దనుకఁ బలికి యూఱకుండెను.

సీతయు దానినంతయు నాలకించి యిత్తఱి నిందు నిట్టి మాటలు తెలుపువాఁ డెవ్వఁడని మిగుల నచ్చెరువొందెను. భీరువు గాన నుద్బంధనార్థము శిరోరుహములఁ గట్టఁబడుటం జేసి వెండ్రుకలు గ్రమ్మియున్న యామోమును బయికెత్తి శింశుపావృక్షముం గాంచెను. ఆమాటలు విని యన్నిదిక్కులు కలయం గాంచి యెవ్వరు నందుఁ గనఁబడకపోఁగా శ్రీరాముని యందుఁ జిత్తము నిలిపి ధ్యానించుచుఁ బరమానందము నొందెను. మఱియు నాచెట్టు నెల్లయెడల వెదకి యందొక్క చో హనుమంతుని జూచెను.

మహనీయులారా! ఇందు విశేషించి విమర్శింపఁదగిన వేవియు లేవు. తనిశ్లోకి తెలిపినవిశేషము లెట్టివని మాత్రము విమర్శించి తెలిసికొందము.

"సా తిర్యగూర్ధ్వం చ తథాప్యధస్తా
న్నిరీక్ష్యమాణా తమచింత్యబుద్ధిం,
దదర్శ పింగాధిపతేరమాత్యం
వాతాత్మజం సూర్యమివోదయస్థమ్." ౧౯

అని మూలము. "తమచింత్యబుద్ధిం దదర్శ. తద్వపురవలోకనాత్పూర్వం తస్యాహృదయమేవం పరిచ్ఛిత్తి స్మ ఇహ లంకాయాం ప్రవిశ్య అవరోధారామమధ్యప్రవేశేనాయం నిపుణతరమతిరితి నిశ్చితవతీత్యర్థః." అని తనిశ్లోకి వ్రాయుటం జూడఁగా (లంకలోఁ బ్రవేశించి యంతఃపురము తోఁటనడుమ ప్రవేశించుటచే నితఁడు మిగుల నిపుణమతియైనవాఁడని నిశ్చయిం

చినది.) సీత యతనిం జూడకముందే నిశ్చయించినదని తేలును గాన సీత పరదేవి యని నే మున్ను వ్రాసినయర్థమే దృఢపడు చున్నది. ఆమె మహాప్రకృతి యైనపుడు మహాదుఃఖ మనుభ వించుట నటనమే గాక మఱే మగును? ఈచోట నీవ్యాఖ్యా యేమో వ్రాయఁబూన నింకేమో యైనది. ప్రమాదమున వ్రాసి నను మంచివిషయమునే వ్రాసినదని మన మానందింపవల యును.

సీత దేవతలఁ బ్రార్థించుట.

* అంత నాసీత వృక్షాంతరమున దాఁగియున్న హను మంతుని సామాన్యముగాఁ గని పిదప భయంపడి చక్కఁగాఁ జూడఁగాఁ దెల్లనివస్త్రమును గట్టి పింగళవర్ణము గలిగి ప్రియ ములు పలుకుచు నశోకపుష్పకాంతివలెఁ బ్రకాశించుచు బంగా రురంగుగల కన్ను గలిగియుండు వానరుని గాంచెను. సీత యంతఁ దనలో నచ్చెరువంది యీవానరరూప మెంతయో భీతిగొలుపుచున్నది. ఇది చేరరానిది. చూడఁ దగనిది. ఇదేల వచ్చెను? అని మరల దుఃఖాతిరేకమున నేమియుఁ దెలియక యుండెను. ఆమె భీతిచే వగచుచు శ్రీరామా రామా యని లక్ష్మణా యని పలుకుచు శ్రోతలకు వాత్సల్యము గలిగించు నట్లు పలవించెను. సీత రాక్షసాంగనలు వినినఁ గీడుమూఁడు నన్న భయమున నల్పస్వరమున దుఃఖ మాపుకొనలేక యేడ్చెను. మఱియు వినీతుఁడై తనకుఁ జెంత వృక్షముమీఁదనున్న యా మారుతిం గాంచి లంక యెక్కడ? శ్రీరామకుశలవార్తఁ జెప్పుట

---

* ఇది ముప్పదిరెండవసర్గమునఁ గలకథ.

యెక్కడ? ఇది స్వప్నమే కాని వేఱొకటి కాదని తలంచెను. ఆమె నలువైపులం జూచుచుఁ గుటిలవక్త్రము గలిగినయాతని ననుకూలుఁ డగునో యనుభావమున మరలం జూచెను. చూచిన యంత వికృతమగు వాకపివేషమునను మూర్ఛిల్లి కొంతవడికిఁ దెప్పిఱిల్లి యిట్లు చింతించెను. ఇపుడు స్వప్నమున వికృతమగు వానరముం గాంచితిని. శాస్త్రములయందుఁ గల యందుఁ గోఁతి కనఁబడరాదని నిషేధమున్నది. కనఁబడినఁ గష్టములు కల్గును. కనుక దీనిచే శ్రీరామాదుల కేమి కష్టము వచ్చెనో? శ్రీరామలక్ష్మణులకు నాతండ్రి జనకమహారాజునకు మంగళము కలుగుం గాక. ఇది స్వప్నము కూడఁ గాదు. నిద్రపోయినఁ గదా స్వప్నము. శోకాతిరేకపీడిత నగు నాకు నిద్ర యెట్లుపట్టును? సుఖముననైన నిద్ర గలుగునని యూహింతునా పూర్ణచంద్రాననుని శ్రీరామునిఁ బాసిన నాకు సుఖము కలుగు ననుట కల్ల. శ్రీరామనామపారాయణము చేయుచు దానికను గుణముగాఁ దత్కథను వినుచున్నాను. ఆకథనే యీచెప్పిన రీతిగా వినుచున్నాను. ఇంక నేదియుఁ గాదు. శ్రీరాము నెడఁ బాసినదినమునుండి పరితాపమున నలంగి యతనినే ధ్యానించు చున్నందున నామనస్సునఁ జింతిల్లినట్లే నాకన్నులకుఁ గనఁబడు చున్నది. చెవులకు నదియే యట్లే వినఁబడుచున్నది. అంతియ కాని వేఱుగా నేదియుఁ గాదు. ఇదిగో శ్రీరామనామముం బలుకువాని నొక్కని గనుచున్నాను. శ్రీరామునియందుఁ గల నామనోరథమే కనఁబడునట్లు కావచ్చును. బుద్ధిచే విచారింపఁగా నిది మనోరథము కాదని తోఁచెడు. మనోరథమునకు రూపము లేదు. కాన-నది యిట్లు పరిణమించెనన వలనుపడదు. మనస్సునకే వినఁబడునట్లుగాఁ దోఁపవలయు. ఈకపిరూపము

స్పష్టముగా నాకుఁ గనఁబడుచున్నది. ఇతఁడు పలుకుచుండఁగా నితనికంఠము వినవచ్చుచున్నది. ఎవఁడో వచ్చి యిచట నిట్లు చెప్పినవాఁడే కాని వేఱొండు కాదు. ఇంద్రబృహస్పతులకు బ్రహ్మాగ్నిహోత్రులకు నమస్కరించెద. నాయెదుట నీకపి పల్కినవాక్యములన్నియు సత్యము లగుంగాక. మఱొకరీతిగా స్వప్నములో నగునవి కాకయుండుఁ గాక. అని ప్రార్థించెను.

ఆర్యులారా! ఈభాగమునుండి నేర్చుకొనఁదగినవిశేషములు కొన్ని గలవు. అవేవియని పరికింతము.

"అహో భీషమిదం రూపం వానరస్య దురాసదం. 3
దుర్నిరీక్షమితి జ్ఞాత్వా పునరేవ ముమోహ సా,"

అని మూలము. వానరరూపము దుఃఖసమయములయం దగపడుట భావిపీడాకరము. విశేషించి స్వప్నమునందుఁ జూడరాదు. అని యెఱింగినది కాన మరల నాసీత మూర్ఛిల్లెనని కథాభాగము ప్రాయికముగా వికృతరూపదర్శనము భావిదుఃఖహేతువని పెద్దలమతము. సహేతుకమా యని యడుగువా రుందురు. కొన్ని నిమిత్తములు తప్పక ఫలముల నొసంగును. ఈనిమిత్తమునకు నాఫలప్రాప్తికేమి సంబంధమనినఁ గారణము వచింపఁజాలము కాని ఫలానుభవమే ప్రమాణ మనవలసియుండును. ఆమాటను హేతువాదులు నమ్మరు. కాని వా రొక్కవిషయ మెఱింగిన బాగుండును. మనకు సర్వము తెలియదనియు మనబుద్ధి కగోచరమగుచున్నవిషయములే పెక్కు లుండుననియు నవి యూరకపోవక ఫలముల నొసంగుచుండుననియు నను నీవిషయ మెఱింగిన హేతువాదులు ధన్యు లగుదురు. అతీంద్రియవిషయములు వేనవే లున్నవి. ఈకారణమున నివి

కల్గునన వలనుపడక యుండును. ఉత్పాతాదు లట్టివే కనఁ బడినపిదప ఫలములఁ జెప్పఁదగి యుండును.

"ఉదయాస్తమనం కేతోర్గణితేనైవ దృశ్యతే,
ఆకాశే దృష్టమాత్రత్వాత్ఫలం తస్య వదామ్యహం.
దర్శనమస్తమయోవా న గణితవిధినా శక్యతే జ్ఞాతుం,
దివ్యాంతరిక్షభౌమాస్త్రివిధాః స్యుః కేతవో యస్మాత్."

అని మయూరచిత్రకమునఁ గలదు. ఈకర్మమున కీఫలమని సహేతుకముగాఁ జెప్ప నసుపపడదు కదా. కుక్షిబాధ కలుగఁగా మందున్నది. ఈకారణమున నీగడియకు రాఁగలదని వచింపఁ దరమా? హేతువాదు లౌకవిషయముగా నాలోచింప వెట్టివారిలోఁ జేర్పఁదగుదురు. సర్వకారణములం బరిశీలింప నెవ్వరికేని శక్యమా? అందును భగవద్విషయమున హేతువాదము పనికిరాదు. బుద్ధ్యతీతుని బుద్ధికి లోఁబడిన హేతువు లెట్లు కనఁబడుఁగలవు? భగవంతుఁడే లేఁడనవలసి వచ్చును. అట్టి మూర్ఖులజోలికిం బోవకయుండు టుత్తమము. కర్మసిద్ధాంతముమ్రోల హేతువాదము నిలువఁజాలదనుట నిర్వివాదము.

"సా తం సమీక్ష్యైవ భృశం విసంజ్ఞా గతాసుకల్పేవ బభూవ సీతా,
చిరేణసంజ్ఞాం ప్రతిలభ్య భూయో విచింతయామాస విశాలనేత్రా.
స్వప్నే మయాయం వికృతోఽద్య దృష్ట
శ్శాఖామృగశ్శాస్త్రగణైర్నిషిద్ధః,
స్వస్త్యస్తు రామాయ సలక్ష్మణాయ
తథా పితుర్మే జనకస్య రాజ్ఞః." ౯

అని మూలము. మనుష్యబుద్ధియే సకలకార్యముల నిర్వహింపఁ జాలదనియు, మహాత్ములు నిర్మించినశాస్త్రములను బరిశీలించి వాని ననుసరింపవలయుననియు,

"తస్మాచ్ఛాస్త్రం ప్రమాణం తే కార్యాకార్యవ్యవస్థితౌ,
జ్ఞాత్వా శాస్త్రవిధానోక్తం కర్మ కర్తు మిహార్హసి."

అన్నగీతావాక్యము స్మర్తవ్యమనియు మనకీభాగము తెలుపుచు హేతువాదమును దిరస్కరించుచున్నది. స్వప్నమున వానరదర్శనము పీడాకరమని మన మెఱుఁగందగు. అట్టి దుస్స్వప్నములు కాఁగా నిష్టదేవతలకు నమస్కరించి తద్దోషము దొలఁగింపుఁడీ యని వేఁడుకొనవలయును. ఈయాచారము ననుసరించి సీతాదేవి తొలుత విభుఁడగు శ్రీరామునకుఁ దరువాత సేవచేయుచుఁ దమమేలుగోరిన లక్ష్మణునకు నామీఁదఁ దన్నుఁబెంచిన జనకరాజునకు మేలుగలుగవలయునని యామె కోరెను. ఈమువ్వురే తనతత్త్వ మెఱింగినవారని సీత యెఱుంగును. మనము కూడ దుస్స్వప్నములు తోఁచఁగా నిష్టదేవతలం బ్రార్థించి మనమేలు కోరియున్నవారికిని మనకును గీడుమూఁడకయుండఁ జేయవలయునని వాంఛింపవలయును. ఇట్టి సదాచారములు మానిపోవరాదు. సర్వదా తలంచుచుండవలయును.

"స్వప్నోఽపి నాయం న హి మేఽస్తి నిద్రా
శోకేన దుఃఖేన చ పీడితాయాః,
సుఖం హి మే నాస్తి యతోఽస్మి హీనా
తేనేందుపూర్ణప్రతిమాననేన." ౧౦

అని మూలము. ఇందు "పూర్ణప్రతిమాననేన" అనుచో "ఇందోః పూర్ణం పూర్ణబింబం తేన ప్రతిమా సామ్యం ఆననం యస్య" అని సమాసము. శ్రీరామచంద్రు నెడఁబాసియుండు నాకు సుఖమెట్లు గలుగునని సీత తర్కించుకొనెను. భర్త నెడఁబాసి

యుండు పురంధ్రీమణులకు నానందము లేదని తాత్పర్యము. ఇందలివిశేష మేది? ప్రకృతిపురుషులలో భేదములేక యుపాసకుఁ డుండవలయును. వారియందు కభేదమనియే భావింపవలయునని దీనిభావము. చంద్రచంద్రికలకువలెఁ బ్రకృతిపురుషులకు నవినాభావసంబంధము శాశ్వతమని నమ్మవలయును. ఈ యర్థమునే శ్రీశంకరాచార్యులు సమయమతము ననుసరించి,

"మనోఽపి భ్రూమధ్యే సకలమపి భిత్వా కులపథం,
సహస్రారే పద్మే సహ రహసి పత్యా విహరసి."

అని తెలిపిరి. అనఁగా భక్తుఁ డుపాసించుతనయిష్టదైవమునే ప్రకృతిపురుషులనుగా భావింపవలయు. వేఱువేఱు రూపములు వారికి లేవు. ఒక్కరూపమే. సహస్రధా మార్పునొందుట కార్యార్థమని యెఱుంగవలయును. "కామేశ్వరముఖాలోకకల్పితశ్రీగణేశ్వరా" అను సహస్రనామస్తోత్రవాక్యము ప్రకృతి పరమపురుషునిచ్ఛాశక్తి యని తేటపఱచుచున్నది. తత్సాన్నిధ్యబలమున సకలలోకముల నిర్మించి పాలించి సంహరించును. తత్సాన్నిధ్యము లేకయున్న నేపని యుఁ జేయఁజాలదు కదాయని కొంద ఱందురు. అది మిగులఁ బొరపాటు. తత్సాన్నిధ్యము లేకయుండు టెట్లు? భగవంతుఁడు నామరూపక్రియావంతుఁ డగుట. ప్రకృతి సర్వకార్య నిర్వహణచాతుర్యము గలదగుట సంబంధమవినాభావ మనంబడుటం జేసియే యని తెలిసికొనందగును. ఎడఁబాటు సర్వథా అసంభవమనియే మనము విశ్వసింపవలయును. అట్లు విశ్వసింపకయున్న నుపాసకుఁడు సంపూర్ణఫలమును గాంచనేరఁడు.

"రామేతి రామేతి సదైవ బుద్ధ్యా విచింత్య వాచా బ్రువతీ తమేవ,
తస్యానురూపాం చ కథాం తమర్థమేవం ప్రపశ్యామి తథాశృణోమి.

అహం హి తస్యాద్య మనోభవేన సంపీడితా తద్గతసర్వభావా,
విచింతయంతీ సతతం తమేవ తథైవ పశ్యామి తథాశృణోమి. ౧౨
మనోరథస్సా ప్రియతి చింతయామి తథాపి బుద్ధ్యా చ వితర్కయామి,
కిం కారణం తస్య హి నాస్తి రూపం సువ్యక్తరూపశ్చ వదత్యయం
మాం." ౧౩

అని మూలము. మర్కటకిశోరన్యాయము, మార్జారకిశోరన్యాయము, భ్రమరకీటన్యాయము ననున్యాయములు మూఁడు జగత్ప్రసిద్ధములు. మొదటి రెండును గురుశిష్యులకృత్యములం దెల్పునవి. మూఁడవది యుపాసకునిస్థితిని దెలుపునది. సీత యీ విషయమునే యిటఁ దేటపఱచుచున్నది. సదా రామరూప నామములను దలంచుచుఁ బలుకుచున్నందున నాతనికథనే వినుచున్నాను. ఇది నిరంతరభావనాబలఫలమే గాని వేఱుగాదు. నే నీరూపమును ధరించినదిమొదలు మనస్సు బాధింపఁబడుచుండఁగా సర్వభావములు పరమాత్మయందే కలదాననై యాభగవంతునే నిరంతరము తలంచుచున్నందున నాచింతయే కన్నుల కగపడుచున్నది. అట్లే నాకు వినఁబడుచున్నది.అనఁగా భావ మేమి? ఉపాసకుఁ డిష్టదేవత నేరూపము గలదానినిగా ధ్యానించునో నిరంతరధ్యానబలమున నారూపమే కనఁబడును. "భావనామాత్రసంతుష్టహృదయః పరమేశ్వరః" అన్నసూక్తికి రామాయణమే యాధారమో, ఆసూక్తియే రామాయణమున కాధారమో వచింప వలనుపడదు. కాని యీభాగ ముపాసకునిభావన ననుసరించి యిష్టదేవతామూర్తి యుండునని మాత్రము తెలుపుచున్నది. సర్వరూపములు లా భగవంతునివే యగుట రూపభేదము ననుసరించి యుత్తమ మధ్యమాధమ

భేదములు కల్పించుకొని మతద్వేష మూనుట యవివేకమని యీభాగము సిద్ధాంతము చేయుచున్నది. మతదూషణమే పరమపురుషార్థమనియు మతస్థాపకనిందయే యుత్తమకార్య మని భావించుదాసులు స్వాములు నెంత మూర్ఖులు? వంచకులే యనవలయు. పాపము! వా రేమిచేయుదురు ? వారెధనాశ యూచియూచి వైచుచుండఁగా దానికొఱకు వేషములు వేసిన యాపశువు లేమిచేయును? మనోరథమునకు రూపమే లేదు. కాన నిది మనోరథము కాదనియు నొకరూపధారి సువ్యక్తముగాఁ బల్కుచున్నవాఁడనియు నామె తలంచెను. ఇంకి నీ తర్కములతోఁ గాలముగడుపు నవకాశ మామెకు లేదు. హనుమంతునిచే మృతినొందవలసినవారిని మృత్యు పిల్చుకొని వచ్చుచున్నది. సంభాషించుకాల మాసన్న మగుచున్నది. కానఁ దీనరమున నామె యూరూప మేదియో యొకప్రాణి యనియుఁ గేవలమనోరథము కాదని భావించెను.

"నమోఽస్తు వాచస్పతయే సవజ్రిణే
స్వయంభువే చైవ హుతాశనాయ,
అనేన చోక్తం యదిదం మమాగ్రతో
వనౌకసా తచ్చ తథాస్తు నాన్యథా." ౧౪

అని మూలము. మున్ను గోవిందరాజులు. "రుద్రస్యాపూజ్యత్వమాహ" అని దేవతలపేరులలో శంకరునిపేరు లేనందున వ్రాసిరి. ఇపుడు విష్ణువుపేరు లేనందున "విష్ణోరప్యపూజ్యత్వమాహ." అని యేల వ్రాయరాదో తోఁచకయున్నది. ఎంత వారికైనఁ గుమతాభిమానము తాలుమాలుచేయక మానదు కదా. బృహస్పతి, ఇంద్రుఁడు, బ్రహ్మ, అగ్ని యను నలువురు

దేవతలు నిట్లు వేఱొక్కనంబడిరి.ఏల? బుద్ధిబలమునొసంగ బృహస్పతిని, ఐశ్వర్యభంగము కాకయుండఁజేయ నింద్రుని, జ్ఞానబలమునొసంగ బ్రహ్మను, సర్వదేవతానుగ్రహము నొసంగ నగ్నిని బ్రార్థించెను. ఈకనంబడిన వానరము చెప్పినదంతయు మిథ్య కాక సత్యమగున ట్లనుగ్రహింపుఁడీ యని కోరెనని కథాసారము. ఎంతవాఁడుకాని కష్టములు తన్నలముకొనఁగా దేవతలను బ్రార్థింపవలయుననియు స్వబలమునే నమ్మియుండ రాదనియు నిందలినీతి.

హనుమంతునకు సీత తనవృత్తాంతముం దెల్పుట.

* అంత మతిమంతుఁడగు నాహనుమంతుఁడు శింశుపాతరువునుండి దిగి ఆదేవిదుఃఖమునకు వగచి నమస్కరించి కొంత చెంతకరిగి తలపైఁ జేతులు జోడించి మంచిమాటలతో నిట్లు ప్రశ్నించెను. పద్మదళాయతాక్షీ! మాసినచీరగట్టి యీవృక్షశాఖ నవలంబించి నిలిచియున్నావు. నీ వెవతుకవు? తనంగములు వ్యాపింపఁ దెల్లఁ దామరపత్రములనుండి జలము వెడలుచందమున హర్షాశ్రువులకుం దగు నీనయనములనుండి దుఃఖాశ్రువులు స్రవించుచున్నవి. ఏల? ఎవనివంశము నశింపఁ జేయుటకు? మది నేమి యూహించితివో? కళ్యాణీ! సురాసురనాగగంధర్వరాక్షసయక్షకిన్నరకాంతలయం దేతెగకుఁ జేరినదానవు? రుద్రవాయువసుగణములకు సంబంధించినదానవా? తల్లీ! నీవు దేవతాస్త్రీనని నాకుం దోఁచుచున్నది. చంద్రుని బాసివచ్చిన రోహిణివా? ఎవ్వతెవో తెల్పుము. కోపమున

* ఇయ్యది ముప్పదిమూఁడవసర్గమునఁ గలదు.

నొండె తెలియమినొండె వసిష్ఠునకుం గోపము జనింపఁజేసి స్వర్గమును వదలివచ్చిన యరుంధతివా యేమి ? పరలోకమునకేగిన పుత్త్రపితృసోదరులగూర్చియో ప్రాణేశుంగూర్చియో వగచుచున్నట్లు తోఁచెడు. గతించిన నీపుత్త్రుఁ డెవఁడు? అక్కతండ్రి సోదరులు భర్త యెవ్వరో? దుఃఖించుట నిశ్వాసములు వదలుట భూమి స్పృశించుట యనువానిమూలమున రాజలక్షణములు నిశ్చయముగా నేర్పడుటం జేసి నీవు దేవతాస్త్రీవి కావని తలంతును. రాజస్త్రీవిగా నుండఁదగుదువు. నీశరీరమునఁగల యంగకములవిధమును మంగళమును గలిగించు సాముద్రికలక్షణములం బరికించి చూడఁగా నీవు రాజుదేవేరివని క్షత్త్రియపుత్త్రికవని నాకుం దోఁచెడు. రావణుఁడు జనస్థానమునుండి యపహరించితెచ్చిన సీతాదేవివగుదువే నావిషయము నిన్నడిగెదను. తల్లీ! నీకు శుభంబగుఁ గాక. నాయూహనుగూర్చి తెల్పుము. నీకిపుడు గలిగినదైన్యము అతిమానవమగు నీరూపము తాపసివేషము నట్టివో యట్లే నీవు శ్రీరామపత్నివే. నిస్సంశయము అని యడిగెను.

సీతాదేవియు దానినంతయు నాలకించి సంతోషించి వృక్షముక్రిందనున్న హనుమంతుం జూచి యార్యా! భూతలమున రాజసింహుఁడగు దశరథునికోడలను. విదేహదేశాధిపతిపుత్త్రికను. సీతయని నన్నుం బిలుతురు. బుద్ధిమంతుఁడగు శ్రీరామునిభార్యను. వివాహానంతరము పండ్రెండుసంవత్సరములు మానవభోగముల ననుభవించుచు దశరథునింట నుంటిని. పదుమూఁడవయేట మామామ వసిష్ఠునింగూడి కులవర్ధనుఁడగు రామచంద్రునకుఁ బట్టాభిషేకము చేయఁబూనెను. దానికై సంభారములు నేకరించుచుండఁగా నాతనిభార్య కైక

భర్తతో రామునకుఁ బట్టాభిషేకము చేయఁబడునేని జలము త్రాగను,భుజింపను.-ఈయుత్సవము నాప్రాణాంతకరమే. మున్ను నాకు వరము లిచ్చితివి. వాని నసత్యరూపములుగాఁ జేయవేని రాముఁ డిపుడే యడవులకుఁ బోవలయుఁ జుమీ యనెను. రాజు వరదానమును స్మరించి రాము నడవికిం బంపుమన్న దారుణవాక్యమును విని సత్యవాది గావున నూరకుండెను. అంత నారాజు సత్యప్రతిజ్ఞుఁడుగాన నిచ్చునట్లు పల్కిన రాజ్యమును మరల నిమ్మని రాముని యాచించెను. ఆమహోత్సవమున కంటెఁ బ్రియమైనది పితృసత్యవాక్యమని భావించి యట్లే యంగీకరించెను. శ్రీరాముఁ డిచ్చుటయే గాని కైకొను టెఱుంగఁడు. అప్రియమగుమాట నొక్కదానిం బల్కఁడు.అట్టి యారాముఁడమూల్యవస్త్రములం బరిత్యజించి వల్కలములం గట్టుకొని రాజ్యకాంక్ష యనుదాని మాని వనముల కనుగువాఁడై నన్నుఁ దనతల్లికడ నుండుమనఁగా నతనికంటె ముందే యడవుల నుండఁగోరి పయనమైతిని. రాముఁడులేని స్వర్గవాసము కూడ నాకు నిష్టపడదు. సుమిత్రానందవర్ధనుఁడు రామసేవాసక్తమతి లక్ష్మణుఁడు ముందే పయనమయ్యెను. నారచీరలం దాల్చెను. మే మట్లు ముప్వురము రాజశాసనమురీతి నియమమూని ప్రయాణము సాగించి క్రొత్తయడవిం జొచ్చితిమి. మహాతేజుఁ డగురాముఁడు దండకాటవి నుండఁగా నతని దారనగు నన్ను దురాత్ముఁ డగురావణుఁడు వంచించి తెచ్చినాఁడు. నన్నుఁ బ్రాణములతో నుండనీయ రెండునెలలే గడు వొసంగినాఁడు. ఆరెండునెలలమీఁద నేఁబ్రాణముల వదలఁగల నని పలికెను.

ఆర్యులారా! ఈభాగమును బరికింపక వదలవచ్చునా ?

"కాను పద్మవిశాలాక్షీ క్లిష్టకౌశేయవాసినీ,

... ...

వసూనాం చ వరారోహే దేవతా ప్రతిభాసి మే. ౬

కిన్ను చన్ద్రమసా హీనా పతితా విబుధాలయాత్,

రోహిణీ జ్యోతిషాం శ్రేష్ఠా శ్రేష్ఠసర్వగుణాన్వితా. ౭

కా త్వం భవసి కల్యాణి త్వమనిన్దితలోచనే,

కోపాద్వా యది వా మోహాద్భర్తారమసితేక్షణే. ౮

వసిష్ఠం కోపయిత్వా త్వం నాసి కల్యాణ్యరుంధతీ,"

అని మూలము. ఇం దనేకసంశయములు గలుగుచున్నవి. రావణాగమనమునకు మున్నే హనుమంతుఁ డచ్చటం జేరెను. సీతాశోకము నాలకించెను. రాక్షసాంగనలపలుకు లాలకించెను. రావణుఁడు వచ్చి మాటలాడుట, సీత బదులిచ్చుట లోనగు చరితములనెల్లఁ బూసగ్రుచ్చినరీతి వినియెను. పిదప రావణాజ్ఞ ననుసరించి యందలిస్త్రీలు పలికినపలుకులు సీత యిచ్చినబదులు వినియెను. తుదకు సీత మరణింప సిద్ధమగుట చూచెను. త్రిజట స్వప్నవృత్తాంతముం జెలుపుట ఆస్త్రీలు దానికి భయం పడుట యెఱింగెను. పిదప సీత నాశ్వాసించుపద్ధతి యెట్టిదని తనలోఁ దర్కించుకొనెను. తుదకు సంభాషింపక చూచివచ్చితి నని చెప్పఁ గిష్కింధకుఁ బోరాదనియు నిశ్చయించెను. ఏ భాషతో శ్రీరామోదంతముఁ దెలుపఁదగునా యని యెన్ని యోవిధముల నాలోచించెను. అందందు రాక్షసాంగన లలసి దూరముగాఁ బండుకొని నిదురించుచుండఁగా శ్రీరామోదంతమును మధురవాక్యముల సంగ్రహముగాఁ దెలిపెను. సీత

తన్నుఁ జూడఁగా దిగివచ్చెను. ఇన్ని కార్యము లొనరించిన హనుమంతుఁడు నీవెవతుకవని, దేవతాదికాంతలలో నే తెగకుఁ జేరినదానవని ప్రశ్నించుట న్యాయ్యమా? ఆతనియభిప్రాయ మేమి? ఈప్రశ్నములంబట్టి చూడఁగా నామె నపుడే చూచినట్లు, ఎవరైనది తెలిసికొనఁజాలనట్లు కనుపట్టు. ఈయది వంచకలక్షణము కాదా యని యెవ్వెవ్వరో సంశయములఁ గొందఱు వెలిపుత్తురు.

కొంద ఱిది మహాకావ్యము గాన నిం దనేకార్థము లిమిడియున్నవనియు, వానిని రహస్యముగాఁ దెలుపవలసినదే గాని వ్రాయరాదనియు, శ్రీవైష్ణవులకొఱకే వ్రాయఁబడిన దనియు, నిందు శరణాగతి పరమధర్మముగాఁ జెప్పఁబడినదనియు నాచార్యులను బూజించి తమకున్నంతధనమును వారి కర్పించి వారియుచ్ఛిష్టము మహాప్రసాదమని సంభావించి దానిం గొను చున్న భక్తులే ముక్తికిం బోవ నర్హులనియు, వారు ముక్తికిం బోవుచుండఁగాఁ ద్రోవలో దేవతలు చలిపందిరులు పెట్టించి మంచిమజ్జిగ, వేయించినసెనగలు, పెరుఁగువడలు, దధ్యోదనము, చక్కెరపొంగలి మొదలగు మంచియాహారవస్తువుల నుంచుకొని మంచిగంధమున ననేకపరిమళద్రవ్యములం గలిపి సిద్ధము చేసియుంచి, దివ్యవస్తుసంయుతముగాఁ దాంబూలము మఱియుఁ బెక్కుపదార్థముల నునిచి "స్వాములారా! దయ చేయుఁడు.పీనిం బరిగ్రహింపుఁడు. తమదాసి యిదిగో వేచియున్నది. సేవలంగైకొని వృద్ధినొందింపుఁ"డని ప్రార్థింతురనియు, నందందు దిట్టముగా భుజించుచు సుపహారములఁ గైకొనుచు శ్రీచందనపంకమును దేహమునకు మెత్తుచుఁ దాంబూలచర్వణమున నానంద మనుభవించుచు దాసికలను ప్రేమార్ద్రవీక్ష

ణాదుల నానందపరవశులనుగాఁ జేయుచుఁ బోయి మోక్ష ద్వారకవాటమును వామపాదమునఁదన్ని యాచార్యులవారు తమ్ము లోపలికి నెట్టగాఁ బోయి యందుఁబడి హాయిగానుందు రనియు నుపన్యసింతురు. ఏతాదృశగుణమణులు వైకుంఠము నకుం బోవఁగా దివ్యమగుమంచముపైఁ గూర్చున్న భగవం తుఁడు వీరిని జేరఁబిలుచును. అందలివిశేషము లగణ్యములు, అప్రమేయములు. అని యతీంద్రమతదీపిక యను శ్రీవైష్ణవ ప్రాణరూపగ్రంథము తెలుపుచున్నది. అందు సప్తమావతార మున ముక్తస్వరూపము. ముక్తునకు బ్రహ్మసామ్యము ననునది యు, నవమావతారమున ఈశ్వరునకు విభుత్వము. అను లోనగువానిం జూచిన విచిత్రవిషయములు తేలఁగలవు.

"అయమీశ్వరో ఒండసృష్ట్యనంతరం చతుర్ముఖదక్షకాలాదిష్వంతర్యామితయా స్థిత్వా సృష్టిం కరోతి. విష్ణ్వవతారరూపేణ మనుకాలాద్యంతర్యామిస్వరూపేణ స్థిత్వా రక్షకో భవతి. రుద్రకాలాంతకాదీనా మంతర్యామితయా సంహారమపి కరోతి. అతః సృష్టిస్థితిసంహారకర్తా భవతి."

నవమావతారము. ౮౩ పత్రమునఁ గలదు.

"సూర్యకిరణద్వారాగ్నిలోకం గత్వా దినపూర్వపక్షోత్తరాయణ సంవత్సరాభిమాని దేవతాభిర్వాయునా చ పథి సత్కృతాః సూర్యమండలం భిత్వా నభోరంధ్రద్వారా సూర్యలోకం గత్వా అనంతరం చంద్రవిద్యుద్వరుణేంద్రప్రజాపతిభిర్మార్గప్రదర్శిభిరాతివాహికగణైః సోపచారైః సహ తత్తల్లోకానతీత్య ప్రకృతివైకుంఠసీమాపరిచ్ఛేదికాం విరజాం తీర్త్వా సూక్ష్మశరీరం విహాయామానవకరస్పర్శాదప్రాకృతదివ్యవిగ్రహాయుక్తశ్చతుర్భుజో బ్రహ్మాలంకారేణాలంకృత ఇంద్రప్రజాపతిసంజ్ఞక నగరద్వారపాలకాభ్యనుజ్ఞాయా. శ్రీవైకుంఠాఖ్యాం దివ్యనగరం ప్రవిశ్య."

అష్టమావతారము. ౨౨ పుట.

ఈభాగముం బరిశీలించిన శ్రీవైష్ణవసంప్రదాయతత్త్వము బోధపడును. ఇంకొక్కవిశేషము కనుపట్టెడు. ఈగ్రంథము కేవలపామరులకొఱ కేర్పడినదన్న శిరసా వహింపవలసినదే. ముముక్షువులకుం గూడ నన్నఁ ద్యజింపవలసినదే. పురాణగాథలు కూడ నింతకంటె వేయిమడుంగు లుత్తమము లన వచ్చును. ముక్తియనున దొకలోకమని, దానికిం ద్రోవలు నడుమనడుమ సత్కరించువారు, ఆలోకమున నొక దివ్యమందిరము. అందొకవ్యక్తి కూరుచుండి వీరినాహ్వానించుట యనునీమొదలగునవి యెంతమాత్రము విశ్వాసపాత్రములు గావు. ఆముక్తి స్వర్గసుఖములని చెప్పఁబడువానికంటె నింక నసంగతముగా నున్నది. అట్టిముక్తి యేనగరమునందైన దొరకవచ్చును. ముక్తి లోకమనునది యున్నదన్న వాదమునకంటెఁ దుచ్ఛవాదము లేదు. ఈగ్రంథము కేవలపామరులకు భక్తిని గలిగింప నేర్పడినదనియే నే నూహించువాఁడను. కావున నీగ్రంథమును గూర్చి చర్చింపను. మఱొక్కవిశేష మిందుఁ గలదు. ఈశ్వరుఁడు సృష్టిరక్షణసంహారకార్యములు చేయుటకొఱకు బ్రహ్మ విష్ణు రుద్ర రూపముల నెత్తునని యనఁగా నంతర్యామిత్వమున నాయాకార్యములు చేయునని యీశ్రీవైష్ణవశిఖామణి వ్రాసెను. బ్రహ్మరుద్రులపేరులు వ్రాయునపు డంతర్యామిత్వమున నని, విష్ణువు పేరు వ్రాయునపుడు అవతారరూపమున నని వ్రాసెను. ఎట్లు వ్రాసిన నొకటియే భావము. ఈశ్వరుఁ డీమూఁడురయందు నున్నవాఁడని యర్థము కాకమానదు. అద్వైతమతవాద మిదియే. శాక్తులభావ మిదియే. భగవంతుఁ డొక్కఁడే సర్వాంతర్యామి యని, ప్రకృతివిశిష్టుఁడై సగుణ బ్రహ్మ మనఁబడునని, తదవినాభావసంబంధము గలమహా

ప్రకృతి సకలకార్యములు తత్సాన్నిధ్యబలముచేఁ జేయుననియు మన మెఱుంగవలయును. ఈయర్థం ప్రస్తుతపీఠికయందు నీయభిప్రాయము తెలిపెను.

"ఈశ్వరస్సర్వభూతానాం హృద్దేశేఽర్జున తిష్ఠతి,
భ్రామయంస్సర్వభూతాని యంత్రారూఢాని మాయయా."

అను గీతావాక్య మీయర్థమునే బోధించుచున్నదనియు,

"కాలోఽస్మి లోకక్షయకృత్ప్రవృద్ధో
లోకాన్ సమాహర్తుమిహ ప్రవృత్తః,
ఋతేఽపి త్వాం న భవిష్యంతి సర్వే
యేఽవస్థితాః ప్రత్యనీకేషు యోధాః."

అనునదియు,

"వృష్ణీనాం వాసుదేవోఽస్మి, మునీనామప్యహం వ్యాసః,
మృత్యుస్సర్వహరశ్చాహం, రుద్రాణాం శంకరశ్చాస్మి,
రామశ్శస్త్రభృతామహమ్, ధాతాహమ్ విశ్వతోముఖః,
యచ్చాపి సర్వభూతానాం బీజం తదహమర్జున,
న తదస్తి వినా యత్స్యాన్మయా భూతం చరాచరమ్."

అను నీగీతావాక్యములును బైనవ్రాసినయర్థమునే సిద్ధాంతీకరించుచున్నవి. కావున నీశ్వరుఁ డొక్కఁడే కార్యార్థమాయాయధికారి పురుషులుగా నవతరించి యాయాయికార్యములు చేయుననియుఁ దద్విరహితమగునది యేదియు లేదనియు దీనిసారము.

ఈమహాకావ్య మొక్కతెగవారికొఱకు నిర్మింపఁబడలేదనియు భగవదవతార మొక్కతెగవారికొఱకనుట కేవ

లాసంగతమనియుఁ దోఁచుత మన మెఱుంగవలయు. భగవదవతారము సత్యసంరక్షణార్థ మనఁగా శిష్టులనుద్ధరించుటకే కాని యొకతెగవారికొఱకుఁ గాదు. కావునఁ దద్వర్తనము మానవుల కుదాహరణభూతము. దానిననుసరించి మానవులు వర్తింపవలయునని దీనితాత్పర్యము. అట్టిమహాకావ్యమగు నీరామాయణమునందు సంశయము లుండరాదు. ఈఘట్టమున ననేక సంశయము లున్నట్లు తోఁచును. కాని నిపుణముగా నాలోచించిన శంకలు లేవనియే తోఁచును. పైన వ్రాసిన సందియములు తొలఁగునట్టి సమాధాన మెద్దియని యడుగుదురు. వినుఁడు. సమాధానమే యుండదను గ్రుడ్డినమ్మకమును వదలించుకొనుఁడు. అపుడే యీసమాధానము మీమనస్సునకు నచ్చును.

హనుమంతుఁడు తాను రామదూతగా సీతను నమ్మింపనెంచెను గదా. ఆమెయో రాక్షసులు మాయావులని నమ్మియున్నది. వారిమూలమునఁ బెక్కుకడగండ్లను బొందినది. విసిగియున్నది. హనుమ యెపుడు వచ్చి యాచెట్టుమీఁదఁ గూరుచుండెనో యామె యెఱుంగదు (మూలప్రకృతికదా ఏల యెఱుంగదు? అనకుఁడు. కథ ననుసరించి వ్రాయుచున్నాఁడను. ఇదంతయు నటనమ్మని వ్రాసితిఁ గదా. దానిని స్మరించుచుండుఁడు. ఈసందియము మీడెందముల నలముకొనదు.) శ్రీరామనామ సంకీర్తనాదులమూలమున నాతఁడున్నట్లామె కనుఁగొనెను. హనుమ తొలుతనే తల్లీ! నీకష్టములం గంటి నన్నచో నామె నాతోడ రావణుఁడు మాటలాడినదంతయు నాలకించెను గదా. కామాతిరేకమున, వాఁడు మాటలాడినట్లు (రావణునిమన స్సెఱుంగక) యీదూత గ్రహించెఁ

గాఁబోలును. ఇస్సీ! రామునితో నీమాటలన్నియుం జెప్పిన నారాముఁ డేమి యనుమానపడునో యని లజ్జించునని హనుమంతుఁ డూహించుట న్యాయ్యము గదా. కావునఁ దానేమియు నెఱుంగనట్లు మాటలాడిన నామెయే తనకథను జెప్పును. క్షణకాలము మాటలాడినపిదప నామెకు భీతి కొంతయడంగును. ఊఱటయుఁ గల్గును. పిదపఁ జెప్పవచ్చునని యూహించుట పొరపాటు కాదు. తాను క్రొత్తగా వచ్చి యడిగినట్లు ప్రశ్నించుచుఁ బదిమాటలు కాఁగా, నింతక యూఱట యామెకుఁ దోఁచుననియు, నంతట శ్రీరామునిపత్నివని నాకుం దోఁచెడునని చెప్పవచ్చుననియు, దాన నామెయు నంతమెఱుంగునవకాశ మొదవుననియు నావాయుకుమారుని యూహయని మనము గ్రహించిన నెక్కుడుచిక్కు లుండవు. ఎట్టివారలైనను క్షణకాలము మాటలాడినపిదపఁ దొలుతనున్నంత యనుమానము నుంచుకొనరు. సఖ్యము సాప్తపదీనమన వినమే. అనఁగా క్షణకాలము కలిసి నడిచిన మాటలాడిన సజ్జనులతోఁటిమైత్రి కుదురునని కదా దానిభావము. హనుమ యడుగు ధోరణింబట్టి యితఁడు సజ్జనుఁడే యని జానకియు నమ్మునవకాశము గలదియగును. మఱియు నతఁడు మాటలాడఁదగినభాష యేదనువిషయమున నెన్నియో శంకలం గాంచెను. తుదకేదోవిధముగా వానిం దొలఁగించుకొని సమయము దొరకినది. దీనిని వ్యర్థపుచ్చరాదు. తెల్లవాఱును. ఆవలఁ గార్యభంగమునకు నాయాలస్యము కారణమగునేమో యని త్వరపడి చెంతకుఁ బోయి మాటలాడునట్లు చేసికొనంబూని దేవతాదిభేదములం దెల్పి వారిలో నెవరికన్యకవని ప్రశ్నించెనని మనము గ్రహించుట మంచిది. లేనిపోనిశంకలం గల్పిం

చుకొనరాదు. దాన సాధించు నుత్తమపురుషార్థ మెద్దియు లేదు. ఇంతమాత్ర మెఱుంగనివాఁడా వాల్మీకిమహాముని? అతీంద్రియజ్ఞానసంపన్నుఁడు గదా! పూర్వాపరవైషమ్యములు స్వోక్తివ్యాఘాతములు రాకుండఁ వ్రాయఁగలఁడని మనము తెలిసికొనుట శ్రేయస్కరము.

“కోను పుత్త్రః పితా భ్రాతా భర్తావా తే సుమధ్యమే. ౯
అస్మాల్లోకాదముం లోకం గతం త్వమనుశోచసి.”

అని మూలము. ఇది కొంతదనుక నసంగతముగా నుండలేదా యని కొందఱు అందురు. కుమారుఁడు తండ్రి సోదరుఁడు భర్త యనువారు మరణించిన లోకులు విశేషించి దుఃఖింతురు. ఇం దెవరినిగూర్చి దుఃఖించుచున్నదానవని హనుమ ప్రశ్నించెను. ఇట్టివారు పోయినపు డెట్లు దుఃఖింతురో యట్లు దుఃఖించుచున్నదానవే. ఏల? అని హనుమంతునాశయము.

“రోదనాదతినిశ్వాసాద్భూమిసంస్పర్శనా దపి. ౧౦
న త్వాం దేవీమహం మన్యే రాజ్ఞస్సంజ్ఞావధారణాత్,
వ్యంజనాని చ తే యాని లక్షణాని చ లక్షయే. ౧౧
మహిషీ భూమిపాలస్య రాజకన్యాసి మే మతా,
రావణేన జనస్థానాద్బలాదపహృతా యది. ౧౨
సీతా త్వమసి భద్రం తే తన్మమాచక్ష్వ పృచ్ఛతః,

అని మూలము. ఇంతకుముందు మాటలాడినందునఁ గలిగినపరిచయమును బట్టి జంకువదలి హనుమంతుఁడు జనస్థానమునుండి రావణుఁడు బలవంతముగాఁ దెచ్చినసీతవే నీవగుదు వన్నాఁడు. వెంటనే “భద్రం తే” అనియె. నీకు మేలు గలుగుఁ గాక. అని యూఱడించి నీవార్తలం దెల్పుము. అడుగుచున్నవాఁడ

నని మెల్ల మెల్లగ నామెమనస్సు రంజల్లఁ బలికెను. ఈమాటల ధోరణిం బరికింపఁగా నామెకుఁ దనవిషయమున శంక లుద యింపకుండఁ జేయుటకై న్యాయ్యముగా మాటలాడెనని తేలె డిని. పండితమానులు గాని దూతలలక్షణము లెవియేయనియుఁ గార్యానుకూలము లనఁగా నిట్టులుండవలయుననియు మన మెఱుంగవలయును.

"దూతం చైవ ప్రకుర్వంతి సర్వశాస్త్రవిశారదం,
ఇంగితాకారచేష్టజ్ఞం శుచిం దక్షం కులోద్గతం. ౬౩
అనురక్తశ్శుచిర్దక్షస్స్మృతిమాన్ దేశకాలవిత్,
వపుష్మాన్ వీతభీర్వాగ్మీ దూతో రాజ్ఞః ప్రశస్యతే. ౬౪
అమాత్యే దండ ఆయత్తో దండే వైనయికీ క్రియా,
నృపతౌ కోశరాష్ట్రే చ దూతే సంధివిపర్యయౌ. ౬౫
దూత ఏవ హి సంధత్తే భినత్త్యేవ చ సంహతాన్,
దూతస్తత్కురుతే కర్మ భిద్యంతే యేన మానవాః. ౬౬
సవిద్యాదస్య కృత్యేషు నిగూఢేంగితచేష్టితైః,
ఆకారమింగితం చేష్టాం భృత్యేషు చ చికీర్షితం." ౬౭

మనుస్మృతి. ౭ అధ్యాయము.

అను నీస్మృతిప్రతిపాదితార్థమునకుఁ దగినవాఁడే భృత్యుఁ డనఁ దగువాఁడు. అట్టియోగ్యతలన్నియు నిట నీహనుమంతుని యందుఁ గానవచ్చుననుట పాఠకమహాశయులకుం గ్రొత్తవి కాదు. దేవతాకాంతయని యేల యనుమానింపరాదని తానే శంకించుకొని భూస్పర్శము లోనగుకారణములఁబట్టి మానవ కాంత యని భావించితి నని సీతకుం దెలిపి తర్వాత సీతవా యేమి యని ప్రశ్నించెను. దీనింబట్టి యూతనిసంభాషణముల

నాలకించినంతనే యాజానకి నిస్సంశయయై బదులుచెప్ప నుంకించునని మన మూహింపఁగలము.

"యథా హి తవ వై దైన్యం రూపం చాప్యతిమానుషం. ౧౩
తపసా చాన్వితో వేషస్త్వం రామమహిషీ ధ్రువం,"

అని మూలము. దైన్యము రూపము వేషము ననువానిం బరికింపఁగా నీవు తల్లీ! శ్రీరామభద్రుని ధర్మపత్నివే. సత్యము. అని పలికెను. ఈమాటలవరుసంబట్టి హనుమంతునిసౌజన్యము కార్యదక్షత్వము తేటపడును. తొలుతనే యీమాట యేల పలుకరాదన్న "శుష్కో వృక్ష స్తిష్ఠత్యగ్రే" యనుట యెంత సమంజసమో యట్లే ముందేపల్కియుండిన నుండును. నే విన్న లక్షణములం బట్టి చూడఁగా నీవు శ్రీరామునిధర్మపత్నివే యని దృఢమగుచున్నదని హనుమద్వాక్యసారము.

"దుహితా జనకస్యాహం వై దేహస్య మహాత్మనః. ౧౬
సీతా చ నామ నామ్నాహం భార్యా రామస్య ధీమతః,
సమా ద్వాదశ తత్రాహం రాఘవస్య నివేశనే. ౧౭
భుంజానా మానుషాన్ భోగాన్ సర్వకామసమృద్ధినీ,"

అని మూలము. సీత తనచరిత్రమును దెలుపుచు మహాప్రకృతి ననియు నీదుఃఖము నటనమే యని గూఢముగా నుండునట్లు తెల్పుచున్నది. "మహాత్మనః వై దేహస్య జనకస్యాహం దుహితా నామ్నా నామ సీతా చ." అని యన్వయక్రమము. మహాత్మనః వైదేహస్య=అను నీరెండువిశేషణములు సాభిప్రాయములు. గొప్పపుణ్యము చేసినవాఁడు జ్ఞాననిధియునగు జనకునకు దుహితను. పేరుచేఁ బ్రసిద్ధముగా సీత యనఁబడుదానను. అనఁగా భావమేమి? ఆత్మజనక దుహితననియోఁ

గదా. "దోగ్ధిధనహరణేన రిక్తీకరోతి పితరావితిదుహితా." అని వ్యుత్పత్తి. ధనహరణముచే జనకులను దరిద్రులనుగాఁ జేయునది. అని యర్థము. నామూలమున నెంతధనము వ్యయము కావలయునో అంతయు వ్యయమగునట్లు చేయు నాతనికి దుహిత ననిపించుకొంటినని భావము. ఆరాజునకు నాకుంగల బాంధవ మంతయే యనునర్థమును సీతాశబ్దముమూలమునఁ దెలుపుచున్నది. నాఁగటిచాలున దొరకినదానను. అయోని జననిభావము. మహాప్రకృతినని సారము. ధీమతః రామస్య భార్యా = జ్ఞానవంతుఁడగు భగవంతునకు భార్యను. అనఁగా నన్ను భరించువాఁ డొక్కభగవంతుఁడే యని భావము. అయోనిజనై సీతయను పేరఁ బిల్వఁబడుచు జ్ఞానియు నుదారాశయుఁడు నగుజనకునింట నేయే సంస్కారముల నందవలయు నని కర్మసిద్ధాంతమో దానిని బాలించుచు నున్నదానను. పరమేశ్వరుఁడగు రామునకు భార్యను. నన్ను భరింపఁగలవాఁ డొక్కసర్వేశ్వరుఁడే. ఇతరులు లేరని భావము. ఈయర్థమునే క్రిందివాక్యలు సిద్ధాంతము చేయుచున్నవి."తత్ర రాఘవస్య నివేశనే ద్వాదశసమా అహం మానుషాన్ భోగాన్ భుంజానా సర్వకామసమృద్ధినీ సతీ (అభవమ్)" అని శేషము. రఘువంశమునందు ననరణ్యుని తపఃఫలముగా నవతరించిన శ్రీరామచంద్రుని నివాసమగు నయోధ్యాపురమునఁ గల మందిరమునందు మానవు లనుభవించుసుఖముల ననుభవించుచు సర్వకామసమృద్ధి గలదాననై పండ్రెండువత్సరము లుంటిని. మానవభోగముల ననుభవించుచు ననఁగా భావ మేమి? మానవస్త్రీని గాదనియే గాక మఱి యేమగును? "మానుషానిత్యనేనాత్మనో ఽమానుషత్వం స్వాభావిక మితి

సూచ్యతే” అని వ్యాఖ్యాతయు వ్రాసెను. సీత యయోనిజ యని యొప్పుకొననివారిమాట చెప్పఁజాలను గాని యొప్పుకొనువార లిట్టిపరదేవి భర్తనెడఁబాసి దుఃఖములపాలయ్యె నని రక్షకాంతరము నపేక్షించెనని యభిప్రాయపడుట యనుచితమే. అట్టివా రీతత్త్వమున వ్రాసినవిశేషార్థముల నంగీకరింపక తప్పదు గదా. పండ్రెండువత్సరములే యేల యుండవలయును? అని యొకరు నన్నడిగిరి. దశరథునితపస్సునకు ఫలమాకాలమే. పుత్రప్రేమమున శ్రీసీతారాములను జూచు నంతటి పుణ్యముచేసినవాఁడు గానఁ దత్ఫలమును గలిగింప నంతకాలమే యుండిరని భావము. వారికిదియే సమాధానము. “న హి కారణం వినా కార్యస్యోత్పత్తిః” అన్న న్యాయము ననుసరించి వనగమనమునకుఁ దొలికారణముగాఁ బట్టాభిషేకము చేయు నుద్యమమున నాతని కాదరము గల్గెను. కర్మసిద్ధాంత మెంతబలవత్తరమో యీభాగ మెంతచక్కఁగాఁ దెలుపుచున్నదో యెఱుంగఁ బ్రయత్నింపం దగుంగదా.

“న పిబేయం న ఖాదేయం ప్రత్యహం మమ భోజనం. ౨౦

ఏష మే జీవితస్యాంతో రామో యద్యభిషిచ్యతే,

యత్తదుక్తం త్వయా వాక్యం ప్రీత్యా నృపతిసత్తమ. ౨౧

తచ్చేన్న వితథం కార్యం వనం గచ్ఛతు రాఘవః,”

అని మూలము. పట్టాభిషేకప్రయత్నము చేయుచుండఁగాఁ గైక చెప్పినమాట లివి. ఇపుడు రాముఁ డభిషిక్తుఁ డయ్యెనేని ఆయభిషేకమే నాజీవితాంతము. అనఁగా భావమేమి? శాశ్వతముగా భరతునకు రాజ్యమిమ్మని యడిగినదా కైక? పదునాలుగేండ్లే యడిగినది. ఏల? కైకనుగూర్చి యయోధ్యా

కాండముననే వ్రాసితిని. ఇపుడు పట్టాభిషేకమహోత్సవము సాగిన నేను జీవించి ఫలము లేదని కదా కైక యనియెను. ఏల? తనజన్మ మెందులకో యాకార్య మీపట్టాభిషేకము సాగిన నెఱవేఱదు. కావుననే గట్టిగా నడిగినది. రాజా! నీవాక్యము సత్యమయే నిపుడే రాముడు దడవికిం బోవుంగాక. అనగా నాలసింపక పోవలయునని కదా భావము. అభిషేక విఘ్నమే జగన్మంగళహేతు వని తాత్పర్యము.

"దద్యాన్న ప్రతిగృహ్ణీయాన్న బ్రూయాత్కించిదప్రియం. ౨౧
అపి జీవితహేతోర్వా రామస్సత్యపరాక్రమః,"

అని మూలము. రామునిమహత్త్వమును సీత యాంజనేయునకుఁ జెలుపుచున్నది. ఇచ్చువాఁడు గాని ప్రతిగ్రహించు వాఁడు కాఁడు. అనఁగా సర్వభూతవాంఛితప్రదాత గాని యెవరిమూలమున నేదియు గ్రహింపఁడు. అనుటం జేసి రామున కిచ్చువాఁడే లేఁడని తాత్పర్యము. అప్రియము నించుకయేఁ బలుకఁడు. విరోధమున్నఁ గదా యప్రియములు పల్కుట. సర్వభూతసముఁడని భావము. ఎట్టియాపత్తునందుఁగూడ నొరుల సాయ మపేక్షింపఁ డనఁగా నితరు లేసాయ మాతనికిం జేయఁ జాలువారు లేరని తాత్పర్యము. సర్వభూతాధిపతి యని భావము. "సత్యపరాక్రమః సత్యే విషయే పరాక్రమో యస్య స సత్యపరాక్రమః." అని సమాసము. సత్యవిషయమునఁ బరాక్రమముం బూనువాఁడని యర్థము. సత్యసంరక్షణమే పౌరుష ప్రదర్శనఫలమని భావము. శ్రీరామావతారము సత్యసంరక్షణార్థమే కదా. అని సీత పలుకుటంజేసి శ్రీరాముఁడు సర్వేశ్వరుఁడని స్పష్టము. తాను సర్వేశ్వరి యనియుఁ దేటపఱిచెను.

"విసృజ్య మనసా రాజ్యం జనన్యై మాం సమాదిశత్,
సాహం తస్యాగ్రతస్తూర్ణం ప్రస్థితా వనచారిణీ. ౨౭
న హి మే తేన హీనాయా వాసస్స్వర్గేఽపి రోచతే,"

అని మూలము. హనుమంతా! నన్నుఁ గౌసల్యకడ నుండుమని రాముఁడు తెల్పెను. రామునిం గూడియుండఁగోరిన నే నతనికి ముందే ప్రయాణముచేసితి. ఏల? రాముని వదలి సుఖస్థానమగు స్వర్గమున నుండుటకుంగూడ నిష్టపడను గదా. అనఁగా నా రాము నెడఁబాసి యేసుఖము నొందఁగోరనని భావము. తద్విరహమును గోరనని సారము.

"ద్వౌ మాసౌ తేన మే కాలో జీవితానుగ్రహః కృతః. ౩౧
ఊర్ధ్వం ద్వాభ్యాం తు మాసాభ్యాం తతస్త్యక్ష్యామి జీవితం,"

అని మూలము. రెండునెలలుగడువు రావణుఁడు నాకొసంగెను. పిదప జీవితమును వదలుదును. రెండునెలలదనుక నోర్చువాఁడననియె. అనఁగా నంతయే యీదేహమున వాఁ డుండఁగలఁడని యామెభావము. ఆగడువు దాఁటఁగా నిట జీవితము వదలుదునని రామునకుం దెల్పుము. దానిభావ మా శ్రీరాముఁడే యెఱుంగును. రెండునెలలకుఁబైన నిం దుండరాదు. భక్తానుగ్రహార్థము నందిగ్రామమునకుఁ బోవలయునని సీత యాశయము.

సీత హనుమంతుని శ్రీరామునిగుణముల నడుగుట.

* ఇట్లు లాభూతనయ దీనయై పలుకఁగా నాపావని యాలకించి యూఱడింపఁబూని యిట్లు పలికెను. తల్లీ! శ్రీరాము

---

* ఇది ముప్పదినాల్గవసర్గమునఁ గలదు.

ననుమతి దూతనై వచ్చితిని. శ్రీరామభద్రుఁడు కుశలియై తన కుశలము నీకుం దెల్పుమనియెను. బ్రహ్మాస్త్రము వేదముల నెఱింగి దశరథకుమారుఁడగు రామచంద్రమూర్తి సీతకుఁ దన కుశలమును జెప్పుమన్నాఁడు. రామునకుఁ బ్రియుఁడై యతని ననుసరించుచుండు సౌమిత్రి శోకాతిరేకమునఁ దలవంచి నమస్కారము గావించెద ననియెను. ఆమాట లాలకించి ప్రేమము మితిమీఱఁగా రోమాంచములు కలుగఁగా హనుమం గాంచి మానవుఁడు బ్రదికియుండిన శతవత్సరములకైనఁ దప్పక మహానంద మనుభవించునని ప్రసిద్ధముగానున్న యీవార్త నా విషయమున నన్వర్థముగాఁ దోఁచుచున్నది. అంత నారామ దూతయందు జానకి కత్యంతప్రీతి గలిగినది. వారిరువురు నిట్లు సందేహము మాని మాటలాడఁ బూనిరి. హనుమయు నామెపలుకు లాలకించి చెంతకుఁ బోవ నారంభించెను. ఎంత యెంత చెంతకుఁ బోవఁజొచ్చెనో యంతయంత ఆమెకు రావణుఁడే యావేషమున వచ్చెనేమో యనుసందియము కలుగఁ జొచ్చెను. అప్పుడు జానకి హా! వీనిముం దేమేమో పల్కితిని. ఇట్లనవచ్చునా? ఉచితము కాదు కదా. అక్కటా! వెనుక ముందులాలోచింపక యిట్లు మాటలాడితిని గదా. ఆదుష్టుఁడే యీరూపమున వచ్చియున్నాఁ డనియె. ఇట్లు పలికి దీనయై యాయశోకశాఖను వదలి క్రిందఁ గూరుచుండెను. దుఃఖపీడిత యగు నాదేవిం గాంచి పావని నమస్కరించెను. ఆమె భీతయై మరల నాతనిం జూడకుండెను. ఇట్లు నమస్కరించియున్న యాతనింగని రావణుఁడు స్వభావముననే మాయావి. ఇంతకు ముందే వచ్చి నన్నెంతయో శ్రమపఱచినాఁడు. వంచకత్వమున నాకు సంతోషముగలిగింప నాతఁడే నీరూపమున వచ్చెనా?

ఇట్లు నాకుఁ బాపముంగలిగించుట ధర్మముగాదు. తన సాధారణరూపమును వదలి సన్న్యాసిరూపమున జనస్థానమున నాకుం గనఁబడిన యారావణుఁడవే నీవు. రాక్షసా! నీవు కామరూపుఁడవు. నేనో సంతాపములచేఁ గృశించియున్నదానను. మహాదుఃఖముల నింతకుముందే యనుభవించితిని. ఇంకను నన్నలయించుట నీకు మంచిది కాదు. ఇప్పటి నాయనుమానము సరియైనది కాదు. ఏలనఁగా నిన్నుంజూడఁగా మనస్సున సంతోష ముదయించుచున్నది. రామదూతవుగనే వచ్చియుంట నిశ్చయమేయైన నీకు శుభము గలుగుం గాక. వానరవర్యా! శ్రీరామకథలు నాకెంతయుఁ బ్రియములగుం జుమీ. కనుక నిన్నడిగెదను. నాశ్రీరామునిగుణములఁ దెల్పుము. నీవు నామనస్సు నాకర్షించుచున్నావు. చాలకాలముక్రింద రామునినుండి యపహరింపఁబడిన నేను స్వప్నమం దొకకపిని రామదూతను జూచుచున్నాను గదా. ఆహా! స్వప్న మెంత సుఖముగా నున్నది? కలయందైన నారామలక్ష్మణులజాడఁ గందునేని కృశించిపోవక యుందుఁగదా. శ్రీరామునకుంబలె స్వప్నమునకుంగూడ నాపై నీసుగలదు గదా. ఏమిచేయుదును? ఇది నాకుఁ గలగాఁ దోఁపలేదు. కలలో వానరముంగాంచిన మే లించుకయుం గలుగదు. నాకేమో యిపుడు సంతోషము కలుగుచున్నది. సర్వదా శ్రీరామకుశలము వినఁ గోరుచునే యున్నాను. ఆవాంఛయే యీకపిరూపముగా మాఱి భ్రాంతి నొంద నన్నుఁ జేయుచున్నదో. లేక యున్మాదమా? లేక యొండమావులుంబోలె నొకదానిని వేఱొకదానినిగాఁ జూచునట్లు చేయుచున్నదియా? ఉన్మాదముగాని క్రొత్తచిత్తవిభ్రాంతి

గాని కాదు. తక్కినరెండును గావు. నేను నన్ను నీకపిని జక్కఁగాఁ దెలిసికొనుచున్నాను. అనియెను.

ఇట్టు లాజానకి పెక్కువిధముల మోహాదులా? దను జూఁడా కాడా అని యీపక్షముల బలాబలములంగూర్చి యోజించుచుండఁగా రక్కసులు కామరూపు లగుదురని తలంచుకొని యాకపిని రావణుఁడనియే తలంచెను. ఇట్లు తలంచి యతనితో నేమియు భాషింపఁ బూనక యుండెను. హనుమంతుఁడు సీతయాశయము నూహించి యామెకు నుల్లాసము గలిగించుపలుకుల నిట్లు శ్రీరామగుణములం దెల్పఁ బూనెను. సూర్యతేజము గలిగి చంద్రునివలె నెల్లరకు నింపు గలిగించుచుఁ గుబేరునిం బోలి సర్వలోకములకు రాజరాజయి, మహావిష్ణువుంబోలి పరాక్రమము గలిగి, కీర్తియలరార, బృహస్పతివలె సత్యమునూని మధురవాక్కులు వెలయుచుండ శరీరముండాల్చిన మన్మథునివలె సుందరాకారుఁడై మనోహరుఁడై కాంతిమంతుఁడై, కోపమును యుక్తవిషయములయందే చూపుచుఁ గోపము వ్యర్థముగాకయుండ దుష్టులనుశిక్షించుచు నెల్లరకంటె మిన్న యనంబరఁగి మహారథుఁడై సర్వలోకాశ్రయుఁడై యెవ్వఁడు వెలయునో యట్టిశ్రీరాముని మృగరూపమున దూరమునకుం బోవునట్లు చేసి యతఁడు లేనితఱి నిన్నపహరించితెచ్చిన రావణునకుం గలుగఁబోవుఫలమును దల్లీ! కన్నులారఁ జూడంగలవు. కొలఁదిదినములలోఁ గోపంబున మండుచున్న నిప్పులంబోని శరములఁ బఱఁగించి యప్రతిహతపరాక్రమశాలి రావణుని వధింపనున్న యాశ్రీరాముఁడు పనుప దూతనై నీకడ కరుదెంచితిని. శ్రీరాముఁడు నిన్నెడఁబాసి వగల్వఁ బొగులుచు నీక్షేమము నడుగుమనెను. సౌమి

త్రియు నమస్కరించి నీక్షేమ మడుగుమనియెను. తల్లీ! శ్రీరామునకు సఖుఁడు, వానరనాయకుఁడునగు సుగ్రీవుఁడు నీకుశల మడుగుమనియె. శ్రీరామలక్ష్మణసుగ్రీవులు ప్రతిదినము నిన్నే తలంచుచున్నవారు. దేవీ! రక్కసులకుం జిక్కియు భాగ్యవశమునఁ బ్రాణములతో నున్నావు కాని యితరము కాదు. నీవు శ్రీరామసౌమిత్రులను, వానరచమూసమన్వితుఁడగు సుగ్రీవుని శీఘ్రము చూడఁగలవు. నేను సుగ్రీవమంత్రిని. హనుమన్నామక వానరుఁడను సాగరమును దాఁటి లంకానగరముం బ్రవేశించితిని. నేను శౌర్యము నాశ్రయించి యీదురాత్మునిశిరమునఁ బాదమునిచి నిన్నుంజూడ నిచ్చోటికి వచ్చితిని. తల్లీ! నన్నెట్టివానినిగా భ్రమించెదవో యట్టివాఁడఁగాను. ఏశంకల నొందకుము. నామాటయందు శ్రద్ధనునుపుమా యని వేఁడెను.

మహాత్ములారా! భాగమున నిందు విమర్శనార్హము లగు విషయముల నెమకుదము.

"యో బ్రాహ్మమస్త్రం వేదాంశ్చ వేద వేదవిదాంవరః,
స త్వాం దాశరథీ రామో దేవి కౌశలమబ్రవీత్." 3

అని మూలము. "బ్రాహ్మమస్త్రం యో వేద. అనేన సర్వాస్త్రపారగత్వ ముక్తం. తదస్త్రస్వామినః బ్రహ్మణః సర్వజగత్సమష్టిత్వవత్ తదస్త్రస్యాపి సర్వాస్త్రసమష్టిత్వాత్. వేదాంశ్చేత్యనేన సర్వకర్మమార్గపారగత్వం వేదవిదాంవర ఇత్యనేన జ్ఞానమార్గపారగత్వ ముక్తమ్." అని మహేశ్వరతీర్థులు వ్రాసిరి. ఇందు శరణాగతికి, భగవంతునికంటె నాచార్యుఁడు శ్రేష్ఠుఁడనుటకు నవకాశము లేదు గాన గోవిందరాజు లేమియు వ్రాయరైరి. బ్రహ్మాస్త్ర మెఱింగినవాఁ డనుటంజేసి సకలాస్త్రముల నెఱింగిన

వాఁడనియు, వేదముల నెఱింగినవాఁ డనుటంజేసి సర్వకర్మ
మార్గముల నెఱింగినవాఁడనఁగా నాచరించువాఁడనియు, "వేద
విదాంవరః" అనుటంజేసి వేదములతత్త్వము నెఱింగినవాఁ
డనఁగా జ్ఞానమార్గముల నెఱింగినవాఁడనియు దక్షములని
వ్యాఖ్యయాశయము. బ్రహ్మాస్త్రము, ప్రధానముగా నేల
చెప్పఁబడెనని విచారింతము. వేదమంత్రముల నాగమనియ
మము ననుసరించి ఋషిచ్ఛందో దేవతాబీజశక్తి కీలకములను
షడ్విధములు గలవానినిగా నొనరించి కాని యుపాసింప నవ
కాశము లేదు. అట్టిమంత్రములు కొలఁదిగా నున్నవి. వేదార్థ
మును గ్రహించి కార్యోద్దేశమును దెలుపు బీజాక్షరములను
జేర్చి దాని నాగమమంత్రమని విధించి యుపాసింతురు. అట్టివే
వేనవేలుగా నున్నవి. బ్రహ్మమనఁగా వేదము. తత్సారమంత్ర
మనఁగా గాయత్రి. తద్దేవతాక మగునదియే బ్రహ్మాస్త్రము.
దానినే బ్రహ్మ యింద్రజిత్తున కొసంగెను. దానినే యుద్ధ
సమయమున శ్రీరాముఁడు గౌరవింపఁదగునని చెప్పెను.
ముందు దానిం బఠింపఁగలరు. కనుక వేదమంత్రసమన్విత
మగుట బ్రహ్మాస్త్రము ప్రధానముగా నిటఁ జెప్పఁబడినదని
యెఱుంగందగు. వేదముల నెఱింగినవాఁ డనఁగా దా నవత
రించినది మానవులకు సత్యధర్మముల నేర్పుటకుఁ గాన సర్వ
సత్కర్మములను జక్కఁగాఁ దా నాచరించువాఁడని యర్థము.
కేవలోపదేశమునఁ గాక సత్కర్మముల నాచరించి యితరులకు
మార్గదర్శకుఁ డగుటయే ముఖ్యమని శ్రీరామునిభావము.

"కళ్యాణీం బత గాథేయం లౌకికీ ప్రతిభాతి మా,
ఏతి జీవంతమానందో నరం వర్షశతాదపి." ౬

అని మూలము. ఈ రామాయణార్థమునుండియే కాఁబోలు "బ్రదికియుండిన శుభములు పడయవచ్చు" నన్న కింవదంతి గలిగినది. మానవులు బ్రదికియుండినయెడల నూతేండ్లకయినను దప్పక యానందము నొందును. అను నీజనప్రవాదము నాయందు సార్థకమయ్యెను. దీనిచే నెట్టివానికైన నొకప్పుడే నానందము కలుగకపోదు. ఒక్కసత్కార్యమైనను జేసియుండక పోఁడని భావము. తత్కార్యఫల మెప్పటికైనఁ గలుగును. ఇందులకే "శరీరమాద్యం ఖలు ధర్మసాధన"మ్మని న్యాయము వర్తిల్లినది. శరీరమును గాపాడుకొనవలయు. ఎందులకు? ధర్మమును సాధించుటకొఱకు. ఈనీతిని దృఢపఱచుటకే ఆత్మహత్య మహాపాతకమని చెప్పఁబడినది. ఎన్నిశ్రమములకు నోర్చియైన శరీరమును గాపాడుకొనవలయు, దానిచే ధర్మము నార్జింపవలయు నన్నన్యాయమును సీత సందర్భము ననుసరించి మనకు బోధించుచున్నది. భగవత్సేవకై దేహమును గాపాడుకొనవలయునని సారము.

"యథా యథా సమీపం స హనూమానుపసర్పతి,
తథా తథా రావణం సా తం సీతా పరిశంకతే." ౯

అని మూలము. సీతాదేవి యీమూలమున స్త్రీలకొక సదాచారమును దెల్పుచున్నది. ఎంతమంచిమాటలఁ జెప్పుచున్నను బరపురుషుని దూరముగనే యుంచవలయు. వానిసమీపమున నుండరాదు. ఆతనిశీలము బాగుగాఁ దెలిసినంతదనుక దగ్గరకుఁ జేరనీయరాదు అని. కలిసియుండిన దుర్వృత్తులు తొలఁగుననుట యెంతహేయమో దీనినుండి కనుఁగొనవచ్చును. ఈనీతిని దృఢపఱచుటకే సీత తనయూహలఁ దెల్పుచున్నది. ఇట్టు లందఱు ననుమానించి పరిశీలింపవలయునని

స్త్రీలకు నీతిని దెల్పుచున్నదని భావము. కపటాత్ములు మంచి మాటలు పలికి వంచింపఁ బూనుదురని తెలుసుత నూహింప వలయు. బుద్ధిబలము నుపయోగించి పరికింపవలయునని యీ హితోపదేశతాత్పర్యము. మహాప్రకృతి వచ్చినవాఁ డెవఁడని తెలిసికొనలేదనిన ననుచితము కదా.

"అహో ధిగ్ధుష్కృతమిదం కథితం హి యదస్య మే,
రూపాంతరముపాగమ్య స ఏవాయం హి రావణః." ౧౦

అని మూలము. ఈయూహా ననుసరించి బుద్ధిబలముకొలఁది మెలఁగవలయుననియు, ముందువెనుక లాలోచింపక యెవ్వానిని విశ్వసింపరాదనియు దీనిసారము. సీతారాములు తమయూహాల ననుసరించియుఁ బ్రవృత్తిని దెలిపియు లోకులకు సదాచార మును బోధింతురనియు, వారియవతార ముపదేశమునకంటెఁ దమ ప్రవర్తనరూపమునఁ దెలుపుటకే యనియు మన మెఱుంగవలయు.

"తామశోకస్య శాఖాం సా విముక్త్వా శోకకర్శితా,
తస్యామేవానవద్యాంగీ ధరణ్యాం సముపావిశత్." ౧౧

అని మూలము. "యద్యపి పూర్వం శింశుపాశాఖావలంబన ముక్తం. తథాపి శింశుపాశాఖా అశోకసంవళితేతిక్వచిచ్ఛింశుపే త్యుచ్యతే. క్వచిదశోక ఇతి. అతోన కశ్చిద్దోషః." అని గోవింద రాజులు. "అశోకస్య అశోకవనస్థశింశుపావృక్షస్యేత్యర్థః." అని మహేశ్వరతీర్థులును వ్రాసిరి. శింశుపాశోకములు కలిసి యున్నవని యింతకుంబూర్వమే వ్రాయఁబడినది. కావున నిట స్వోక్తివ్యాఘాతదోషశంక నిరస్తమే యని యెఱుంగందగు.

"మాయాం ప్రవిష్టో మాయావీ యది త్వం రావణస్స్వయం. ౧౪

ఉత్పాదయతి మే భూయస్సంతాపం తన్న శోభనం,

... ...

ఉపవాసకృశాం దీనాం కామరూప నిశాచర. ౧౬

సంతాపయసి మాం భూయస్సంతప్తాం తన్న శోభనం,"

అని మూలము. ఇందు సీత భావమేమి? రావణా! పూర్వము మోసమున నన్నుం దెచ్చితివి. మరల నీవు నాకు సంతాపమును గల్గింతువేని నీకు శుభము లేదు. అనఁగా నపుడు శాపానలజ్వాలల దగ్ధముచేయక వదలితిని. మరల నట్లే మోసముచేయఁబూనితివే నింక బ్రదుకఁజాలవు. మఱియు నోరి దుష్టాత్మా! ఉపవాసములచేఁ గృశించినదానను. అనఁగా శాపమీయ సిద్ధముగనున్నానని యిది సూచించును. దీనురాలను. ఇంక నిన్ను క్షమింపఁజాలననునర్థము నిది తెల్పును. "కామరూప" అనునది నీవేరూపముననున్న నాశాపము తగులును జుమీ యనుభావమును బోధించును. ఇపుడు విశేషించి దుఃఖమున నున్నదానను. ఇట్టి నన్ను వంచింపఁ బూనుదువేని యోర్పు నిలువదు. శపింపక వదలనను హెచ్చరికను దెల్పును. అనఁగా దుఃఖము లోర్పును రూపుమాపుననియు నట్టివారలకు మఱింత బాధకల్గించుట మిక్కిలి హానికరమనియుఁ దాత్పర్యము.

"మనసోఽపి మమ ప్రీతిరుత్పన్నా తవ దర్శనాత్,

యది రామస్య దూతస్త్వమాగతో భద్రమస్తు తే." ౧౮

అని మూలము. ఈభాగము మనకు

"సతాం హి సందేహపదేషు వస్తుషు

ప్రమాణమంతఃకరణప్రవృత్తయః,"

అనునీతిని బోధించుచున్నది. ముందు మేలు కలుగఁబోవునేని అప్పుడెంత కష్టములలోనుండిన నుత్సాహ ముదయించును. కర్మసిద్ధాంతతత్త్వ మదియే కదా. కర్మఫలములు శుభము లగుచో నుత్సాహము, లేకయున్న విచారము తటాలున గలుగుటకుం గలకారణ మేమి? కర్మమే యందులకుం గారణ మని సీతాదేవి తెలుపుచుండుపలుకులు మనకుఁ దెలుపుచున్నవి. ఆర్యా! నీవు రామదూతవే యైన శుభముగలుగుఁ గాక. అని సీత యనియెఁ గదా. నీచరిత్రము సర్వజనస్తోత్రపాత్ర మగును గాక యనియే కదా యాజగజ్జనని యాశీర్వదించెను. ఆ యాశీస్సుబలమే సుందరకాండ పారాయణఫలముగా హనుమంతునకు శాశ్వతయశస్సు నెలకొనియెనని మన మూహింప వలయును. లేకయున్నఁ దక్కిన కాండములకంటె సుందరకాండ మునఁ గలవిశేష మేమి? సత్కార్యనిరతు లగువారికి భగవదనుగ్రహము తనయంతన తానే కలుగునని యీభాగము నందు సారమని మనము గ్రహింపవలయును.

"కిన్ను స్యాచ్చిత్తమోహోఽయం భవేద్వాతగతి స్త్వియం. ౨౩
ఉన్మాదజో వికారో వా స్యాదియం మృగతృష్ణికా,
అథవా నాయమున్మాదో మోహోఽప్యున్మాదలక్షణః. ౨౪
సంబుధ్యే చాహమాత్మానమిమం చాపి వనౌకసం,
ఇత్యేవం బహుధా సీతా సంప్రధార్య బలాబలం. ౨౫
రక్షసాం కామరూపత్వాన్మేనే తం రాక్షసాధిపం,"

అని మూలము. స్వప్నము లనేకకారణముల ననుసరించి వచ్చును. వానిని మతిబలముననుసరించి చక్కఁగా విమర్శించి

యొట్టిదోషములు లేనితటి వచ్చినస్వప్న మే ఫలమునొసంగునని తలంపవలయుననియు, వచ్చినస్వప్న మెల్ల ఫలము నీఁజాలదనియు నీభాగము మనకుఁ దెల్పుచున్నవి. సీతయు నిట్లే వితర్కించివితర్కించి రక్కసులు కామరూపులగుట నితఁడు రావణుఁడే యని తలంచెను. ఒకరు చెప్పునదియే నమ్మక బుద్ధిబలమున నాలోచించి యిదమిత్థమ్మని నిశ్చయింపవలయుననియే యిందలిసారము.

"దిష్ట్యా జీవసి వైదేహి రాక్షసీవశమాగతా." 32

అని మూలము. వైదేహి=విదేహదేశపురాజునకుఁ బుత్త్రివి. జ్ఞాని యగురాజు నిన్నుఁ గూఁతుగా భావించెను. కనుక నే రాక్షసులచేతం జిక్కియు మాయదృష్టమున జీవించియున్నదానవు. అని హనుమంతుఁ డనియె. భావమేమి? ఎన్నికష్టములలముకొన్నను గర్మఫలానుభవమున కీలోకమున నవకాశముండునే నట్టివారికిఁ గీడుగలుగదనుట సిద్ధాంతము. మనుష్యభక్షకులగు రాక్షసులుగాని వ్యాఘ్రాదిక్రూరమృగములుకాని చుట్టుకొన్నను గర్మమే వానికిఁ జంపుబుద్ధిని బుట్టింపక యేదో యొకనెపమున వానినుండి కాపాడును. దైవమనఁగాఁ గర్మమే గాని వేఱుగాదు. కనుక సత్కర్మముల నాచరించుట ముఖ్యమని పెద్దలందురు. కర్మ బ్రహ్మములకు భేదములేదని మన మెఱుంగవలయును. ఇట్టు లీభాగమునఁ గలవిశేషవిషయములం దెలిసికొంటిమి. పిదప సాగిన కథను బఠింతము. అధ్యాత్మరామాయణమునందు నీవిషయమున విశేషమేమియు నగపడలేదు.

సీతకు హనుమ శ్రీరామలక్షణములం జెప్పుట.

* హనుమ తెలిపినపలుకు లాలకించి యాజానకి మధుర సాంత్వనవచనముల నిట్లు ప్రశ్నించెను. ఆర్యా! నీకెందు శ్రీరామునితో సంసర్గము కలిగినది? లక్ష్మణు నెట్లు తెలిసి కొంటివి? వానరులకు సమాగమ మెట్లు కలిగెను? శ్రీరాముని లక్షణము లెవ్వి? సౌమిత్రిగుణములు లెవ్వి? వానిని మరల విస్తరించి నాకుం జెప్పుము. వాని వినిన నాకు దుఃఖము బాధింపదు. ఆరామునవయవముల తీరెట్టిది? రూప మెట్టిది? లక్ష్మణునియూరువు లెట్లుండును? హస్తములరీతి యెట్టిది? నాకుం దెలియఁజెప్పుము అని సీత ప్రశ్నింపఁగా నాపావని శ్రీరామ చిహ్నములను యథార్థముగాఁ జెప్ప నారంభించెను. తల్లీ! జానకీ! శ్రీరామదూతనుగా నన్ను నీవెఱింగియు నాయదృష్ట వశమున నీప్రాణేశుని శరీరసన్ని వేశ మడిగితివి? సౌమిత్రిగుణ తుల నట్లే యడిగితివి? ఔరా! నాకు నేఁటికి శ్రీరామలక్ష్మణ సంకీర్తనపుణ్యము లభించినది. తల్లీ! నీవు వా రినువురియందు నేయేగుణతులం గాంచితివో వానిం దెల్పెద ఆకర్ణింపుము.

శ్రీరాముఁడు సర్వాంగసుందరుఁడు, పద్మపత్త్రాయత నేత్రుఁడు, సర్వప్రాణిమనోహరుఁడు, సౌందర్యదాక్షిణ్య సంభరితజన్ముఁడు, సూర్యతేజము, భూమికున్నదంతయోర్పు, బృహస్పతికుండునంతబుద్ధి, దేవేంద్రునకున్నంతకీర్తి యాతనికిం గలదు. ప్రాణితతినంతయు రక్షించువాఁడు. విశేషించి బంధు సంరక్షకుఁడు. క్షత్త్రియోచిత వృత్తిగలవాఁడు. వర్ణాశ్రమ

---

* ఇది ముప్పదియైదవసర్గమునఁ గలదు.

ధర్మరక్షకుఁడు. శత్రుజనసంతాపకుఁడు. జానకీ! శ్రీరాముఁడు లోకమునంగల నాలుగువర్ణములను గాచుచుండు. ఆయాయి మర్యాదలను దా నాచరించుటయే గాక ప్రజలచే నాచరింపఁ జేయువాఁడు. సురుచిరకాంతిమంతుఁడు. విశేషించి సత్పురుష పూజితుఁడు. బ్రహ్మచర్యవ్రతైకపరాయణుఁడు. సాధుజనులకు వలయునుపకారములఁ దానుగా నెఱింగి చేయువాఁడు. ఏయే కర్మము లెందులకు హేతువులో వానికి ఫలమెద్దియో యని కర్మగతుల నెఱింగినవాఁడు. అన్వీక్షకి, త్రయి, వార్త, దండ నీతి,యను నాల్గురాజవిద్యలయం దాఱితేఱినవాఁడు.బ్రాహ్మణు లను సేవించువాఁడు. సర్వవిద్యల నెఱింగినవాఁడు. సదాచార సంపత్సంపన్నుఁడు. పెద్దలఁజూచిన వినయముగలవాఁడే. కాని పగతురఁ దపింపఁజేయును. యజుర్వేదవినీతుఁడు. వేదవిత్పూ జితుఁడు. ధనుర్వేదము, తక్కిన వేదములను దదంగములను జదివి యందుఁ బండితుఁడైనవాఁడు. దేవీ! రామునిమూఁ పులు పెద్దవి. బాహువులు దీర్ఘములు. కంఠము శంఖము వంటిది. మోము నందమునకు స్థానము. నేత్రాంతము లెఱ్ఱనై యుండును. సర్వజనవిదితుఁడు. కంఠధ్వని భేరీధ్వనివలె నుం డును. స్వచ్ఛమైన వర్ణముగలిగి యతఁ డుండు. పరాక్రమ మత్యద్భుతము. శరీరము నాతిదీర్ఘము నాతిహ్రస్వము గాక సమముగా నుండును. అవయవములన్నియుఁ బరస్పరము న్యూనాధిక్యములులేక సమతం గాంచి వయోభరమున నివ్వ టిల్లుచుండును. దేహచ్ఛాయ శ్యామము.

మఱియు నాతనివక్షము, మనికట్టు, పిడికిలి,యనుమూఁ డును స్థిరములుగా నుండును కనుబొమలు,- అండకోశములు, బాహువులు పొడవులుగా నుండును. సురులు, ముష్కములు,

మోఁకాళ్లు సమానములుగ నుండును. క్రింది కుక్షియు నాభి యు వక్షము పొడవుగా నుండును. శ్రీరామునకు నఖములు హ స్తపాదతలములు రక్తవర్ణముగా నుండును. పాదరేఖలు కురులు మగగుఱియు నునుపుగలిగి యుండును. కంఠధ్వనియు గమనము బొడ్డు గంభీరముగ నుండును. ఆరామునికంఠ ముందు మూఁడు రేఖ లున్నవి. వక్షమున కిరుప్రక్కలనుండు నెత్తుభాగములు వానిచివరభాగములు పాదరేఖలు లోఁతు గలిగియుండు. కంఠలింగనితంబములు జంఘలు హ్రస్వములుగ నుండు. శిరస్సు మూఁడుసుడులుగలిగి సమముగా గుండ్రనై ఛత్రాకారముగ విశాలముగఁ గనఁబడుచుండును. అంగుష్ఠ మూలమున నాలుగురేఖ లున్నవి. నొసట నలుకాళ్లను నలు చేతులను నాలుగురేఖలు గనంబడు. ఒడ్డుపొడవు తొంబది యా అంగుళములు. బాహువులుమోఁకాళ్లు తొడలు పిక్కలు సమములుగా నుండును. కనుబొమలు నాసాపుటములు కన్నులు చెవులు పెదవులు చనుమొనలు మోఁచేతులు మనికట్టులు మోఁకాళ్లు, అండకోశములు కటిస్థలము చేతులు పాదములు పిఱుఁదులు సమానములుగా నుండును. శ్రీరాముఁడు సింహ వ్యాఘ్రగజవృషేంద్రములవడువున గంభీరముగా నడచును. దొండపండువంటి వర్ణముగలిగి పెదవులు కండబలుపుగలిగిన చెక్కిలిమీఁదిభాగములు నున్నతముగా నుండును. నేత్ర ములు దంతపంక్తియు, చర్మము పాదములును వెండ్రుకలును మిక్కిలి స్నిగ్ధములుగా నుండును. వీఁపు శరీరము కరపాదనఖ ములు చేతులు ముక్కు కన్నులు చెవులు మగగుఱి యను నీయెనిమిదియు దీర్ఘములుగా నుండును. శ్రీరాముని ముఖ నయనవక్త్రజిహ్వోష్ఠగండవక్షోరుహనఖకరపాదములు కమల

ములం బోలియుండును. అతనిశీర్షలలాటములు శ్రోత్రకంఠములు హృదయము ఱొమ్ము కుక్షి కరపాదములు పిఱుఁదులు పెద్దవిగా నుండును. మఱియు దాశరథి తేజోయశస్సంపత్తులు నలుదెసలఁ బర్వ ఖ్యాతిఁగాంచినవాఁడు. పలువరుస కన్నులుఁ దెల్లగానుండును. కక్షయుఁ గడుపు ఱొమ్ము ముక్కు మూఁపు లలాటము నను నివి యెత్తుగానుండును. అంగుళిపర్వములు కురులు వెండ్రుకలు గోళ్లు చర్మము లింగము మీసములు దృష్టి బుద్ధియు సూక్ష్మములు. పూర్వాహ్ణమధ్యాహ్నపరాహ్ణములయందుఁ గ్రమముతప్పక ధర్మార్థకామముల ననుష్ఠించుచుండును. మఱియు రాముఁడు సత్యధర్మపరాయణుఁడు. శ్రీమంతుఁడు సర్వదా ధనాదులనార్జించుచు యాచకులకు నొసంగును. ఆయా దేశకాలభేదములలక్షణము లెఱింగియుండును. ఎల్లరతోఁ బ్రియముగనే మాటలాడును.

శ్రీరామునితమ్ముఁడు సౌమిత్రి యనురాగరూపములయందుఁ దక్కినగుణములయందును రామునివంటివాఁడే. ఆ పురుషసింహులిద్దఱును నిన్నుఁజూడ నాతురపడుచు భూమి నెల్లయెడల వెదకుచుండఁగా మాకును వారికిని సమాగమము కలిగినది. వారట్లు నిన్ను వెదకుటకై భూమియంతయుఁ దిరుగుచుఁ బోయి ప్రియదర్శనుఁడగు నొకవానరేశ్వరుం గాంచిరి. ఆతఁడు తనయన్నచే రాజ్యమునుండి వెడల నడువంబడి తద్భయమునఁ బీడితుఁడగుచు ఋశ్యమూకపర్వతము నడుమ చెట్లసందున డాగియుండెను. మేమా వానరేంద్రునకు సేవకులము. అంత వల్కలములం గట్టుకొని మహాధనుస్సుల ధరించి యారామలక్ష్మణులు ఋశ్యమూకాద్రికి వచ్చిరి. సుగ్రీవుఁ డవ్వారిం గాంచి భయంపడి విషయ మిదికదా యని

తెలియమి వాలి తన్నుం జంపఁబంపెనోకో యని తలంచి యా కొండపైకి దుమికెను. అందుండి నన్నే శ్రీరాఘవులకడకుం బంపెను. నేఁ దదాజ్ఞఁచొప్పునఁ బోయి దోసిలొగ్గి నిల్చితిని. వారివృత్తాంతమంతయు విని వీఁపున నెక్కించుకొని సుగ్రీవుని చెంతకుం జేర్చితి. వారల కత్యంతప్రీతి కలిగినది. పరస్పర వృత్తాంతకథనమున నూఱడిల్లిరి. మారాజునకుం గల్గినపరాభవాదులు విని వాలివధాదిరూపప్రతిజ్ఞలు చేసి యోదార్చి రామచంద్రుఁ డుండెను. తనదుఃఖమును మారాజునకుం దెలిపెను. లక్ష్మణునిమూలమున సర్వవృత్తాంతముం దెలిసికొని మారాజు పరమదైన్యము నొందెను. రావణుఁడు నిన్నుం గొనిపోవునపుడు సొమ్ములం గొన్నింటిం గ్రింద వైచితివి కదా. వానినెల్ల మావారు రామునకుం జూపిరి. మీరున్నచోటు తెలియనందునఁ జెప్పఁజాలరైరి. ఆసొమ్ము లాకాశమునుండి ధ్వనిచేయుచుఁ గ్రిందఁ బడఁగానే నే తీసికొనిపోయి మారాజున కిచ్చితిని. వానిని మారాజు రామునకీయఁగాఁ గాంచి మూర్ఛిల్లెను. ఆయాభరణములఁ దొడపై నునుచుకొని పలవించెను. సౌమిత్రియు మారాజు నూఱడించిరి. వాని నాశ్రీరాముఁడు మారాజుచేతి కిచ్చెను. నీవు కానరామికి నతఁ డెంతయుఁ దపించుచున్నాఁడు. నిద్రాహారములు మానియున్నాఁడు. రమణీయారామాదులయందుఁ దిరుగుచున్నను నీవు లేమికి నించుకయు సంతుష్టినొందఁడు. కళ్యాణీ! ఆశ్రీరాముఁడు కొలఁదికాలమున రావణు ససైన్యముగఁ బొలియించి నిన్నుఁ బొందఁగలఁడు. శ్రీరామసుగ్రీవులు మైత్రిం జేసికొనిరి. రాముఁడు వాలిని జంపునట్లు, సుగ్రీవుఁడు నిన్ను వెదకించునట్లు శపథములు చేసికొనిరి. అంత

రామసుగ్రీవు లిరువురు కిష్కింధ కరిగిరి. యుద్ధమున వాలిం జంపి వానరరాజ్యమునకు సుగ్రీవుని రాముఁ డభిషిక్తుని జేసెను. తల్లీ! రామసుగ్రీవుల కిట్లు సమాగమము ఘటిల్లినవి.

సీతా! నేను హనుమంతుఁ డనువాఁడను. శ్రీరామసుగ్రీవులు పనుప దూతనై వచ్చితిని. పట్టభద్రుఁడై మారాజు వానరకోటులం బిలిపించి నిన్ను వెదక నన్నిదిక్కులకుం బంపించెను. మేము గొందఱము వెదకుచు వచ్చితిమి. మూఁడవభాగము సేనంగొని యువరాజగు నంగదుఁడు వెడలెను. మే మతనింగూడి నిన్ను వెదకుచు వింధ్యపర్వతమున నొకబిలమును బ్రవేశించి వెడలి రాఁజాలక యందుఁ జిక్కికొంతకాల మందే గడపితిమి. కార్యమును సాధింతుమన్న యాశ లేక యూరకపోయిన రాజు దండించునని భయంపడి యందే మృతినొంద నిశ్చయించుకొంటిమి. మాయువరాజు నీవు కనఁబడకుండుట వాలి మరణమొందుట మేమెల్లరము ప్రాయోపవిష్టుల మగుట జటాయువు మృతినొందుట లోనగు వానిం జేర్కొని పలవించెను. నెలలోఁగా రాకయున్నం జంపుదుమని మారాజు శాసించినందున నాకాలము మా కందే మీఱినందున నిరాశుల మైయున్న మాకుఁ గార్యసిద్ధియే వచ్చెనన్నట్లొక పెద్దపక్షి యచ్చటికి వచ్చెను. ఆతఁడు జటాయువునకుఁ దోఁబుట్టువు. సంపాతి యనుపేరు కలవాఁడు. తన సోదరుఁడు చంపఁబడుట విని ఎవ్వఁ డాతనిం జంపినాఁడు? ఎచ్చటఁ గూల్చినాఁడు. నాతమ్మునివార్తలఁ దెలుపఁగోరెదనని మమ్మడిగెను. అంగదుఁ డతనికి నీనిమిత్తమై యతఁడు చచ్చిన వార్తనంతయుం దెలిపెను. అరుణునికొడుకగు సంపాతి సోద

రుఁడగు జటాయువు మరణమును విని దుఃఖించి సీవు రావణు నింటనుండుట మాకుం దెలిపెను. ఆవార్తకు మువమంది యందఱము ప్రయాణము సాగించితిమి. సముద్రముకడకు వచ్చితిమి. దానింజూచి యెల్లరు భయంపడిరి. వారిభయమూడిపి నేనీసాగరమును దాఁటి రాత్రి యీపురిం బరికింపం దగునని చొచ్చితిని. రావణునింగూడఁ గంటిని. దుఃఖసాగరనిమగ్న వగు నిన్నును దర్శించితిని. తల్లీ! నావృత్తాంతమంతయు నున్న దున్నయట్లుగా విన్నవించితిని. నేను రామదూతను గాని యితరుఁడను గాను. కనుక నాతోఁ బల్కుము. నీకొఱకుగా వచ్చినవాఁడను. సుగ్రీవుని మంత్రిని. వాయుపుత్త్రుఁడను. నీ విపు డూహించినట్లు మాయావిని గాను. అస్త్రధారులలో మేటి శ్రీరాముఁడు క్షేమముగ నున్నవాఁడు. సౌమిత్రి యన్నకు సేవలొనరించుచు క్షేమముగా నున్నాఁడు. రాము నం దాసక్తిచే సుగ్రీవునియానతిచే నేనొక్కఁడనే యిచ్చటికి వచ్చితిని. నాభాగ్యమున నిన్నుం గాంచితి. వగచుచుండువాన రులను నిన్నుఁ గాంచినరీతిఁ జెప్పి వారిదుఃఖమును బోఁగొట్టఁ జాలుదును. నారాక వ్యర్థము గాదయ్యెను. నీదర్శనమున మహాకీర్తిం బొందితిని. వేగముగా రాముఁడు రావణుని సబం ధుమిత్త్రునిగా వధియించి నిన్నుఁ జేకొనును.

ఇఁక నావృత్తాంతము నాలకింపుము. మాల్యవంతమను నుత్తమపర్వతమునందుఁ గేసరి యనువానరుఁడుండి దానివదలి గోకర్ణమను పర్వతమునకుం బోయెను. అకపియే నాతండ్రి. అందు నతఁడు శంబసాదనుఁ డనురాక్షసుని దేవతలపంపున వధించెను. కేసరి గోకర్ణమునకుం బోయినపుడు నే నాతని భార్యయందు హాయుదేవునివలనఁ గల్గినవాఁడను. నా చేసిన

కార్యముచేత నందులకు గుఱుతుగా నాకు హనుమన్నా మము గల్గినది. జానకీ! నీకు విశ్వాసము గలుగవలయునని శ్రీరామునిగుణములం దెల్పితిని. రాముఁ డిఁక వేగముగా నిందుండి నిన్నుఁ గొనిపోవఁ గలఁడు. అని తెలిపెను. ఆతని పలుకుల విని యాగుఱుతులు సరియైనవి యగుటంజేసి యతని రామునిదూతగా నమ్మెను. మహానందమునొంది యానంద బాష్పముల వదలెను. అత్తఱి నాదేవిముఖము రాహు విముక్త చంద్రబింబముపగిదిఁ దేజరిల్లెను. ఆతఁడు వానరుఁడే కాని మాయావి కాఁడని తలంచెను. అంత నాపావని తల్లీ! వృత్తాంతమంతయుం దెల్పితిని. ఇఁక నూఱడిల్లుము. నేనిపు డేమిచేయవలయు? నీయిష్ట మెద్ది? ఆనతిమ్ము. నేను మరలు చున్నాను. నన్ను వాయుపుత్త్రునిగా శ్రీరామునిదూతగా నమ్ముమని తెలిపి యూరకుండెను.

మహాశయులారా! ఈఘట్టమున ననేకవిషయములు పరిశీలింప నర్హములు గలవు. వానిని వదల నయితి గాదు. ఒక్కవిషయమును దొలుత వ్రాసి పిదప విశేషములను గనుఁ గొనఁ బ్రయత్నింతును. ఈరామాయణ ముత్తమకావ్యము. అనేకార్థము లిమిడియున్నవి. ఏకావ్యమునైన వ్యాఖ్యానార్థ ములఁ జేర్చి తెనిఁగించినఁ దెలిఁగింపవచ్చును గాని ధ్వన్యర్థ గుంభితమైన శ్రీమద్రామాయణము నట్లురచింప సాధ్యపడదు. వ్యాఖ్యానములలో నుండువిషయములు వ్యాఖ్యాతల యభి ప్రాయములే కాని వాల్మీకివైనఁ గావచ్చును. అనేకశ్లోకము లకు ధ్వన్యర్థములు రహస్యార్థములు గలవు. కొన్నిటియందు మంత్రార్థములు గలవు. నలువురిలో నిలిచియుండు నొకనికి నొకరహస్యార్థమును బోధించుమాటలు చెప్పిన ఘాఁడారహ

స్వార్థమును వానే వెంటనే వెలిపఱచుచు మాటలాడెనేని యంతకంటెను బరిహాస్యము వేఱొకటి యుండునా? వ్యాఖ్యానము కలిపి వ్రాయుటచేఁ గలుగుసందర్భములు పెక్కులు గలవు. శ్రీమద్రామాయణమునకుఁ గావ్యత్వహానియే సంభవించును. వ్యాఖ్యానవిషయములు గలిపి వ్రాసినఁ గలుగురసభంగము సమయభంగము లోనగుదోషము లెట్లు గలుగునో, యట్లుచేయుటకును గొన్నియెడల నెట్లు సాధ్యపడదో తెలుపుటకై యొకటిరెం డుదాహరణము లిచ్చుచున్నాము. వీని వలనఁ బ్రత్యేకవ్యాఖ్యానమునఁ దెలియఁగలవిషయములు వ్యాఖ్యానముకలిపి వ్రాయఁబడినగ్రంథము లుండెనేని వాని వలనఁ దెలియరాదనుట స్పష్టము. అని వావిలికొలను సుబ్బరావుగారు 1924 సంవత్సరమున నొకపత్త్రమున వ్రాసి మఱికొందఱిపేరఁ బ్రకటించిరి. దానియందలివిషయముల నీసర్గముననే విమర్శించి సమాధాన మీఁదగియున్నది. నారచించిన యాంధ్రశ్రీమద్రామాయణమునఁ దగినట్లు సమాధానమును సంగ్రహముగ వ్రాసితిని. కాని యిందు విపులముగ వ్రాయుదును. ఆనాఁటి కరపత్త్రము నన్నుఁగూర్చి వ్రాసినదని యే నెఱుంగుదును. కొందఱని వారు వ్రాసిరి. కొందఱని నేను సమాధానము వ్రాసితిని. ఒక్కశ్లోకమునకు వ్యాఖ్యాతలు వేఱువే ఱర్థములు వ్రాయుదురు. అవి వాల్మీకివైనఁ గావచ్చును. కాకపోవచ్చును. అను నీవ్రాఁత కర్థమే లేదు. ఈ రామాయణమునకుమాత్ర మేమి? అన్నింటికి నంతియే కదా. ఏదివ్రాసినను అది మూలకర్తదని యెవఁడు నిశ్చయింపఁగలఁడు? భాష్యములు నంతియ గదా. వేదభాష్యమునఁ గలయర్థము వేదములదైనఁ గావచ్చును. కాకపోవచ్చును గదా. ఐన దాని

యర్థ మిదియని తత్కర్తయే వచ్చి చెప్పవలసివచ్చును. ఒకప్పు డిట్టివాసులయెదుటఁ జెప్పెననుకొందము. ఎల్లరు వినఁజాలరు కదా. ఎపుడు కోరిన నపుడు వచ్చి చెప్పుచుండవలయును. అనఁగా గ్రంథకర్త యశ్వత్థామవలె సర్వకాలము బ్రదికి యుండి యెవరుపఠింతురో వారియెదుటఁ బ్రత్యక్షమై నాయర్థ మిది నాయనా యని చెప్పుచు నుండవలయును. ఏవ రేయర్థము చెప్పిన నీయాక్షేపము రాక తప్పదు. కావున నీవ్రాఁత నిస్సారము, అసూయాఫలము నగుననవలెను. ఈరామాయణము నందుఁ "గొన్నింటియందు మంత్రార్థములు గలవు." అని వ్రాసిరి కదా. ఈశ్లోకములయందు మంత్రార్థము లున్నవని వీరి కెవరు చెప్పిరి? వాల్మీకి తొలుత నీకాండమున నీసర్గమున నీశ్లోకములకు నీమంత్రము నర్థముల నిమిడించితినని వ్రాయ లేదు కదా. మఱెట్లు చెప్పవచ్చును? వ్యాఖ్యాత వ్రాసెనని. ఆతనియర్థము మూలకర్తదే యని యెట్లు నిశ్చయింపవచ్చును? మంత్రార్థములే లేవన్నఁ గలవనుటెట్లు? ఇట్టి వ్రాఁతలకంటె నసంగతపువ్రాఁత లుండవు. వీరు వ్రాయు వ్యాఖ్యానములోని యర్థములెల్ల మూలకర్తవి కావన్న నౌనని యెట్లు చెప్పఁ గలరు? చెప్పిన నది స్వోక్తివ్యాఘాతము గాక యెట్లుండును? కావున నిట్టివ్రాఁతల కెక్కుడుగ సమాధానము వ్రాయఁ బూనరాదని వదలవలయును. ఒక్కవిషయమును మాత్ర మాలకింపుఁడు.

రామావతార మెందులకని విమర్శింపవలయును. వారి చర్య లెట్టివని పరికింపవలయును. ఆచరిత్రమునం దిట్టివిష యము లుండవలయుఁ గదా యని యూహింపవలయును. తదనుగుణములుగా వ్యాఖ్యాతలు వ్రాయుదురని యెఱుంగ

వలయును. గ్రహించువారు తమయోగ్యతకు ననురూప ముగా గ్రహింతురు. మహాత్ములు ఇది దీనియర్థమని తెలుపు దురు. సమ్మతించువారే దాని నాదరింతురు. సమ్మతించనివా రింకొకరీతిగా దానియర్థమును గ్రహింతురు. ఇందేది మూల కర్తదని చెప్పనగును? అన్నప్రశ్న మసూయాగ్రస్తులదే యగును. మంత్రార్థము లున్నవని గాయత్రీమంత్రాక్షరము లిందున్నవనియుఁ దెలిపినవారు వ్యాఖ్యాతలే కాని యిత రులు కారు. వారిమూలముననే రామాయణకావ్యమహి మము ప్రకాశ మయ్యెను. అందేయర్థ మెవరికి సమ్మతమో వారు దానిని గ్రహింతురు. కాకయున్న మానుదురు. మేము చెప్పినయర్థమే వాల్మీకిదని యెవ్వరును జెప్పి సిద్ధాంతము చేయఁజాలరు. మఱియు నిట్టివ్రాతల కాయాశ్లోకములకు విశేషార్థములు వ్రాయునపుడు విమర్శింతును. సామాన్యముగా వ్రాసితిని. ఇఁక విమర్శింతము.

"తాం తు రామకథాం శ్రుత్వా వైదేహీ వానరర్షభాత్,
ఉవాచ వచనం సాంత్వమిదం మధురయా గిరా.   ౧
క్వ తే రామేణ సంసర్గః కథం జానాసి లక్ష్మణం,
వానరాణాం నరాణాం చ కథమాసీత్సమాగమః."   ౨

అని మూలము. "గురుకులవాసాయోగ్యానాం వానరాణాం వసిష్ఠశిష్యాణాం చ ఈదృశస్సమాగమః కథం జాతం జాతః శాస్త్రవశ్యానామేవ గురుకులవాసయోగ్యత్వాత్." అని తని శ్లోకి వ్రాసెను. సీత కీయభిప్రాయ ముండునా యని మన మూహింతము. దండకారణ్యమున నున్నపుడే జటాయువుతో రామలక్ష్మణులకు మైత్రి కలిగియుండుట సీతకుఁ దెలియక

పోలేదు. ఆసమాగమమున నీవ్యాఖ్య యీశంకను గనఁబఱుప లేదు. ఇపు డేల కలిగెనో? పశులకు గురుకులవాసయోగ్యత యున్నట్లు శాస్త్రము కలదా? వానరుల కేల యుండదు? ఈ రెండుజాతులకును గురుకులవాసయోగ్యత లేనపు డీశంక యిపుడేల? ఇట్టిశంకలం గల్పించుకొనుట సమంజసము కాదని తోఁచెడిని. ఎచ్చట రామునకు నీకును సమాగమము గలిగెను? లక్ష్మణు నెటు లెఱింగితివి ? వానరులకు నరులకు నెట్లు సమాగమము కుదిరెను? అను నీప్రశ్నములు సీత యడుగుట సహజమే. తనిశ్లోకి క్రొత్తశంకను సీతకుఁ గల్గియున్నట్లు కల్పించు టే యసంగతము.

"యాని రామస్య లింగాని లక్ష్మణస్య చ వానర,
తాని భూయస్సమాచక్ష్వ న మాం శోకస్సమావిశేత్. 3
కీదృశం తస్య సంస్థానం రూపం రామస్య కీదృశం,
కథమూరూ కథం బాహూ లక్ష్మణస్య చ శంస మే." ४

అని మూలము. రామలక్ష్మణులగుఱుతులం గొన్నింటిం జెప్పుము. నీవు మాయావియగు రావణుఁడ వన్నవంకయు దుఃఖము నాకు లేకుండును. అనఁగా వానింబట్టి నిన్ను నిక్కముగా శ్రీరామునిదూతవే యని నమ్ముదును. శ్రీరాముని యవయవ సన్నివేశ మెట్టిది? రూపమనఁగా నాకారము వర్ణము నెట్టివి? ఇంతదనుకఁ బ్రశ్న మసంగతము గాలేదు. లక్ష్మణునితొడలు బాహువులు నెట్టివి? నాకుం జెప్పుమా యని సీత యడిగెను? "వ్యాఖ్యానము కలిపి వ్రాయుటచేఁ గలుగునసందర్భములు పెక్కులు గలవు. శ్రీమద్రామాయణమునకుఁ గావ్యత్వహానియే సంభవించును." అని వా. సుబ్బరావుగారు వ్రాయించిరి.

ఇపు డేమియందురో యనియే ప్రశ్నించుచున్నాఁడను. మున్ను లక్ష్మణుఁడు సీతాదేవి పాదభూషణములు తప్ప వేఱొండు నే నెఱుంగననియెఁ గదా. దానిభావ మేమి? సీతపాదవన్దనము చేసినవాఁడనే గాని యామెను జూడలేదనియే కాక మఱేమి యుండును? అట్టిమర్యాదగలవాఁడు లక్ష్మణుఁడని మన మెఱింగితిమి. శ్రీరామునవయవసన్నివేశము నాకారవర్ణము లెవ్వి యని ప్రశ్నించి లక్ష్మణునితోడ లెట్టివి? బాహువు లెట్టివి? అని ప్రశ్నించుట యేటికి? అనుప్రశ్న మేల రాఁగూడదు?

"నాహం జానామి కేయూరే నాహం జానామి కుండలే నూపురే."

అన్న సౌమిత్రిశీలమునకు,

"కథమూరూ కథం బాహూ లక్ష్మణస్య చ శంస మే."

అన్న జానకీశీలమునకు భేదము కలదా లేదా యన్నప్రశ్నమునకు సమాధాన మేమి? "అనేకశతశ్లోకములకు ధ్వన్యర్థములు రహస్యార్థములు గలవు. కొన్నింటియందు మంత్రార్థములు గలవు." అని వా. సుబ్బరావుగారు వ్రాయించిరి. ఇది యందు నెందుఁ జేసెనో! ధ్వన్యర్థమునందా? రహస్యార్థమునందా? మంత్రార్థమునందా? వారే చెప్పవలయును. రహస్యార్థధ్వన్యర్థమంత్రార్థము లున్నట్లు వాల్మీకిమహర్షి వ్రాసెనా? ఎందు? వ్యాఖ్యాతలవ్రాఁతలే కదా యివి. వ్యాఖ్యాతలభావము వాల్మీకిది కావచ్చును. కాకపోవచ్చునన్నందుల కర్థమేమి? ఎవరి దిందు స్వోక్తివ్యాఘాత మగువ్రాఁతయో యెఱుంగఁ జాలకయున్నాను. సకలవేదములు రామాయణమున నిమిడి యున్నవనియు, మంత్రప్రయోగము లిందుఁ గలవనియు, నిది శ్రీవైష్ణవులకొఱకే యేర్పడినగ్రంథమనియు, నితరుల కనఁగా

శ్రీవైష్ణవచిహ్నములు ధరింపనివారికి శ్రీరాముకరుణ కలుగ దనియు, భస్మధారణాదు లపవిత్రములనియు వ్రాయు మధ్య వైష్ణవపాషండులవ్రాతలయందు నెన్నియో స్వోక్తివ్యాఘాతము లుండును. కాని మహర్షివ్రాతయం దుండవు. లేని భక్తి యున్నట్లు నటించిన లాభమేమి? చిహ్నముల నెన్నియేఁ గనఁబఱచిన ఫలమేమి? "అంతమునఁ జూడవలయు నాయయ్యసుఖము" అని అడిదము సూరకవిగారు వ్రాసినట్లు జగద్వంచకులకుఁ గలుగుఫలములు పరమేశ్వరుఁడే నిర్ణయించును. కొందఱు సన్న్యాసులు యోగులు దాసులు అవధూతలు ననునామములఁ దాల్చి ధనసంగ్రహమునకై పాటుపడుచు శిష్యులం జేరఁదీసి చెంపలువాయించి ధనము లాఁగి మోక్ష మనుగ్రహింతుమని వాగ్దానము చేయుచుఁ దిరుగుచుందురు. అట్టివారికొఱకే సూరకవిగా రాపద్యమును వ్రాసిరన వచ్చును. "అంతః ప్రచ్ఛన్నపాపానాం శాస్తా వైవస్వతో యమః" అని పెద్దలు తెలిపియే యున్నారు. అన్నదానమునకని భగవదుత్సవములకని దేవాలయోద్ధరణమునకని తటాకనిర్మాణమునకని ధనము నార్జించి దాని నాయాకార్యముల కుపయోగింపక యంతరంగభక్తులకు బంధువుల కొసంగు వారిని గని పెట్టువాఁ డొక్కయముఁడే కాక యనేకులున్నారు వారి కెఱుకపడకయుండ మన మేపుణ్యపాపములను జేయఁజాలము.

"ఈశ్వరస్సర్వభూతానాం హృద్దేశేఽర్జున తిష్ఠతి,
భ్రామయంత్సర్వభూతాని యంత్రారూఢాని మాయయా."

అన్న గీతోక్తి క్రొత్తది కాదు. ఆమహాత్మునకుం దెలియకయుండ మన మేదియుఁ జేయఁజాలము. ఇచ్చో సమాధాన మెద్ది?

అన్న ప్రశ్నము గలదు. "కథమూరూ కథం బాహూ" అను ప్రశ్నములు రామునకే యన్వయింపవచ్చునని కొందఱందురు. "లక్ష్మణస్య చ" అనుచోటనున్న చకారము వారికిఁ గంఠశోష మగును. అది పాదపూరణార్థ మందురేని ప్రశ్నమే వ్యర్థ మగును. కాన నాయుక్తి పొసఁగదు. కాన నిప్పట్టున నిట్లు గ్రహించుటొప్పు. సీత లోకాచారము ననుసరించుచున్నది. మాయావియగు రావణుఁడే యీకపిరూపమున వచ్చి శ్రీరామ సంకీర్తనవ్యాజమున నన్ను వంచించెనా యని సంశయించెను. శ్రీరాము నీనడుమ నేరూపముననైనఁ బోయి చూచి యుండ వచ్చును. ఐనను జూచినంతమాత్రమున నన్నిగుఱుతులు చెప్పఁజాలరనియు నూహించెను. కనుక నాప్రశ్నములకు సమాధానము చెప్పినయెడల రామునిదూతయే యని నమ్మ వచ్చును. లేనియెడల రావణుఁడని నమ్మవచ్చును అని చక్క నాలోచించి శ్రీరామునిచిహ్నము లెట్టివి? లక్ష్మణుని యంగ మచ్చము లెట్టివని ప్రశ్నించెను. అట్టిఘట్టమున వాల్మీకిమహా ముని యీప్రశ్నముల నడిగెను. వాల్మీకి యంతయనుచితజ్ఞుఁడు కాఁడా యని కొందఱడుగుదురేమో. వా రుచితజ్ఞులే కాని మన ముచితజ్ఞులము కాము. ప్రాయికముగా మహాత్ములు సమ దర్శనులు. మృత్సువర్ణములు సమానములుగనే. వారలకుం గన్పట్టును. ఊరువులు బాహువులు నితరావయవములు వేఱు వేఱుగాఁ గన్పట్టుట. అం దుత్తమమధ్యమాధమత్వకల్పనయు నస్మదాదులకే యనవలయును. సమదర్శనులగు మహామునుల దృష్టికి నీప్రశ్నమున ననుచితజ్ఞత కలదని వారికిం దోఁపదు. అస్మదాదులకున్నంత• భేదభావము వారలకు నుండదు. కావున నిట్టితావుల•నిట్టికుశంకలం గల్పించుకొనరాదు. ఇట్టిఘట్టములు

ముందును గలవు. అందందు నీవిషయమునకే సమాధానము వ్రాయవలసియుండును. అన్నింటినిగాంచిన సమాధానము వ్రాసినట్లగునని భావింతురు గాక.

"జానంతీ బత దిష్ట్యా మాం వై దేహీ పర్యపృచ్ఛసి,
భర్తుః కమలపత్రాక్షి సంస్థానం లక్ష్మణస్య చ. ౬
యాని రామస్య చిహ్నాని లక్ష్మణస్య చ యాని వై,
లక్షితాని విశాలాక్షి వదతశ్శృణు తాని మే." ౭

అని మూలము. హనుమంతుఁ డుచితజ్ఞుఁ డనఁదగినట్లు సమాధానము చెప్ప నారంభించెను. నన్ను శ్రీరామునిదూతగా నెఱింగియు నాయదృష్టమునఁ నడుగుచున్నావు. అనఁగా నా మెమాటలాడుటయే పరమానందమని యాతనిభావము. తల్లీ! శ్రీరామలక్ష్మణులగుణములు వచింతును. అవి నీ వెఱింగినవి గనే యుండును. వానినే నేను వర్ణింతును. ఆలకింపుము. అని యెను. అనఁగా శ్రీరామలక్ష్మణులసంకీర్తనము నాతపఃఫలము. దాని ననుభవించు నవకాశమును గల్పించితివి. అదియే చాలు నని యా హనుమంతునిభావమని మన మెఱుంగవలయు. ఉపాసకుఁ డిష్టదేవతామంత్రోపాసన చేసి జపానంతరము తన కున్నయవకాశమును వ్యర్థముచేయక స్తోత్రములం బఠింపవలయు. అవి తన్మహాత్త్వమును దెల్పును గదా. దానిని స్మరించుటం జేసి భక్తిదృఢతం గాంచును. ఈవిషయమే వాల్మీకి మహాముని హనుమద్వాక్యములమూలమున మనకుం దెల్పెనని మన మీభాగమునుండి గ్రహింపవలయును. ఇఁకఁ జెప్పఁబోవు నవి శ్రీరామునిచిహ్నములు. వాని నన్నింటి నిట వ్రాయుటసంగతముగ నుండును. కొన్నింటిని వ్రాసెదను.

"రక్షితా జీవలోకస్య స్వజనస్యాభిరక్షితా,
రక్షితా స్వస్య వృత్తస్య ధర్మస్య చ పరంతపః. ౧౦
రామో భామిని లోకస్య చాతుర్వర్ణ్యస్య రక్షితా,
మర్యాదానాం చ లోకస్య కర్తా కారయితా చ సః. ౧౧
అర్చిష్మానర్చితోఽత్యర్థం బ్రహ్మచర్యవ్రతే స్థితః,
యజుర్వేదవినీతశ్చ వేదవిద్భిస్సుపూజితః,
ధనుర్వేదే చ వేదేషు వేదాంగేషు చ నిష్ఠితః." ౧౪

అని మూలము. రక్షితా జీవలోకస్య=ఇది సర్వజగన్నాయకత్వ మును, స్వజనస్యాభిరక్షితా=ఇది భక్తపరిపాలనదక్షత్వమును దెలుపును. స్వజనపరజనభేదము శ్రీరాములకుం గలదా యని ప్రశ్నించువా రుందురు.

"సర్వభూతస్థ మాత్మానం సర్వభూతాని చాత్మని,
ఈక్షతే యోగయుక్తాత్మా సర్వత్ర సమదర్శనః."

అన్న గీతావాక్యమునఁ గలయర్థము ననుసరించి వర్తించు వారే స్వజను లనఁబడుదురనియు, నట్టిభక్తులను జక్కఁగా రక్షించువాఁడనియు,

"అనన్యాశ్చింతయంతో మాం యే జనాః పర్యుపాసతే,
తేషాం నిత్యాభియుక్తానాం యోగక్షేమం వహామ్యహం."

అన్న ప్రతిజ్ఞను సార్థకము చేయువాఁడనియు గ్రహించిన, సందియము గలుగదు. స్వస్య వృత్తస్య రక్షితా = తనవర్తనమును గాపాడుకొనువాఁడు. అనఁగా

"యే యథా మాం ప్రపద్యంతే తాంస్తథైవ భజామ్యహం,
మమ వర్త్మానువర్తంతే మనుష్యాః పార్థ సర్వశః.

యద్యదాచరతి శ్రేష్ఠస్తత్తదేవేతరో జనః,
స యత్ప్రమాణం కురుతే లోకస్తదనువర్తతే.''

అన్న భగవద్గీతావాక్యార్థము ననుసరించి సజ్జనుల కుదాహరణ భూతముగ నుండునట్టి వృత్తమున నలర నవతరించినవాఁడు గాన దానిని గాపాడువాఁడని యర్థము. దీనింబట్టి యన్నింటి కంటె నెక్కుడుగఁ బ్రవర్తనమును గాపాడుకొనవలయు ననియు నుత్కృష్టత్వాపకృష్టత్వముల కాధారము వర్తనమే యనియు మన మెఱింగి బద్ధాదరులము గావలయును. ధర్మస్య చ రక్షితా=ధర్మమును స్థాపింప నవతరించినవాఁడని భావము.

''ధర్మసంస్థాపనార్థాయ సంభవామి యుగేయుగే,''

అన్నమాటను సార్థకముచేయువాఁడని తాత్పర్యము. చాతుర్వర్ణ్యస్య లోకస్య రక్షితా = శాస్త్రసిద్ధాచారవంతము జాతి చతుష్టయము. దానిమూలమునఁ బ్రపంచమున ధర్మములు సాగునని భావము. కనుకనే

''చాతుర్వర్ణ్యం మయా సృష్టం గుణకర్మవిభాగశః,
తస్య కర్తారమపి మాం విద్ధ్యకర్తారమవ్యయమ్.''

అను గీతావాక్యము కలదు. సత్త్వరజస్తమోగుణములు వాని కర్మములు నను వాని ననుసరించి నాలుగుజాతులు నాచే సృజింపఁబడినవి. ఆకర్మమునకు మాయాసంవ్యవహారమున నన్నుఁ గర్తగను, పారమార్థికమున నకర్తగను నన్ను సజ్జనులు తలంతురు. నీవు నర్జునా యట్లే తలంపుమని కృష్ణుఁ డనియెఁ గదా. ఈయర్థమే యిచ్చో రామాయణము తెల్పుచున్నది. సత్త్వరజస్తమోగుణములలో నొక్కొక్కటి ప్రధానముగా నితరము లప్రధానములుగా నుండుగుణములు కర్మములు నాచ

రించునట్లు దాన లోకప్రవృత్తి నిరాతంకముగా సాగునట్లు భగవంతుఁ డాలోచించి యీనాలుగుజాతుల నేర్పఱచెనని తోఁపక మానదు. లోకవ్యవహారము చక్కఁగా సాగుట ధర్మము నిలువ చోటుండుట యనునవియే జాతులనిర్మించుటకుం గలకారణము. ఈనాలుగుజాతులు నన్యోన్యసహకారములు. తపస్సుచేయుచుండువారలు కొందఱు, వారికిఁ గష్టములు గలుగకుండ ధర్మధ్వంసకుల నడంచువారు కొందఱు, వారికాహారములను గల్పించువానిని రక్షించువారు కొందఱు, వారలకందఱకు నాహారమును గల్పించు కృషిచేయువారు కొందఱు నుండినఁగాని చక్కఁగా న్యాయ్యముగా లోకవర్తనము సాగదు. ఇందేది లోపించిన నంతయు లోపించినట్లే. కావున నీజాతి నిర్మాణము ముఖ్యమని తాత్పర్యము. గరళకంఠులు కొంద ఱీకల్పన భగవంతునిదే కాదందురు. వారికి మనస్సే ప్రమాణము కాని శాస్త్రము ప్రమాణము కాదు. వారియూహాప్రకారముగా నాలోచించిన నేదియు సాగదనుట వాస్తవము. ఇతరదేశములయం దెట్లు లిది సాగుచున్నది? అందు జాతిభేదములు లేవే యందురు. అది చాల పొరపాటు. లేవనువారల కాదేశప్రవృత్తియే తెలియదనుట మంచిది. ఈ పేరులు లేకున్న నీలక్షణములు మాత్రము కలవు. వ్యవహార మట్లే సాగును. వేఱొకరీతి సాగ నవకాశమే యుండదు. వ్యవహారమున సిద్ధమయి నామధేయమున విసంవాదియైనంతమాత్రమునఁ గలుగు నష్టమేదియో తెలియఁజాలకున్నాఁడను. జాతినిర్ణయము మార్పరాదని భగవంతుని యాశయమని మన కీభాగము బోధించుచున్నది. లోకస్య మర్యాదానాం చ కర్తా కారయితా చ=లోకమునఁ గలమర్యా

గల నవలంబించువాఁడు. ఇతరు లవ్వానిని వదలకయుండ నాచరింపఁజేయువాఁడని యర్థము.

"స్వే స్వే ధర్మే నివిష్టానాం సర్వేషామనుపూర్వశః,
వర్ణానామాశ్రమాణాం చ రాజా సృష్టోఽభిరక్షితా."

అన్న మనుస్మృతివాక్య మిట నుదాహార్యము. అర్చిష్మాన్=మహా తేజస్వియని యర్థము. యోగు లీతేజోరూపమునే ధ్యానింతురు. అందుఁ గొంద ఱద్దానికి నవయవములు కూడఁ గల్పింతురు. "ధన్యానాం గిరికందరే నివసతాం తేజః పరం ధ్యాయతామ్." అని భర్తృహరి. "ధ్యేయస్సదా సవితృమండలమధ్యవర్తీ నారాయణస్సరసిజాసనసన్నివిష్టః." అని మంత్రఖండము. "జ్యోతిషాం రవిరంశుమాన్." అని గీతావాక్యము కూడఁ గలదు. అర్చితోఽత్యర్థమ్=విశేషించి పూజింపఁబడువాఁడు. మహానిధ్యేయుఁడని తాత్పర్యము. బ్రహ్మచర్యవ్రతే స్థితః=గృహస్థునకు బ్రహ్మచర్యవ్రతస్థితి యెట్లు? అను ప్రశ్న మున్యాయ్యమే. ఏయాశ్రమమునను౦డువాఁ డాయాశ్రమధర్మముల నాచరించుచుండునేని పరిశుద్ధుఁడే. ఆవిధులను శిరసా వహించుటయే తపస్సని భావము. శాస్త్రమందు గౌరవమునుంచుట యుత్తమపద్ధతి యని సారము. ఆశ్రమోచితధర్మప్రవర్తకుఁడు పరిశుద్ధుఁడనియే గదా దీని యాశయము? శ్రీరామచంద్రుఁడు గృహస్థువైనను దన్నియమములఁ దప్పక వర్తించువాఁడు కావున బ్రహ్మచర్యవ్రతుఁడే యగునని వాల్మీకి హృదయము.

"షోడశర్తునిశాస్స్త్రీణాం తస్మిన్ యుగ్మాసు సంవిశేత్,
బ్రహ్మచార్యేవ పర్వాణ్యాద్యాశ్చతస్రస్తు వర్జయేత్." ౭౯
యాజ్ఞవల్క్యస్మృతి.

"ఏవం గచ్ఛన్ బ్రహ్మచార్యేవ భవతి. అతో యత్ర బ్రహ్మచర్యే శ్రాద్ధాదౌ చోదితం తత్ర గచ్ఛతో౽పి న బ్రహ్మచర్యస్ఖలనదోషో౽స్తి. కించ పర్వాణ్యాద్యాశ్చతస్రస్తు వర్జయేత్." అని మితాక్షర.

"ఋతుస్స్వాభావికస్స్త్రీణాం రాత్రయష్షోడశస్మృతాః,
చతుర్భిరితరైస్సార్ధ మహోభిస్సద్విగర్హితైః. ౪౮
తాసామాద్యాశ్చతస్రస్తు నిందితైకాదశీ చ యా,
త్రయోదశీ చ శేషాస్తు ప్రశస్తా దశరాత్రయః. ౪౯
నింద్యాస్వష్టాసు చాన్యాసు స్త్రియో రాత్రిషు వర్జయన్,
బ్రహ్మచార్యేవ భవతి యత్రతత్రాశ్రమే వసన్." ౫౦

మనుస్మృతి. 3 అధ్యాయము.

"అవశిష్టే పర్వవర్జితే వ్రజన్నఖండితబ్రహ్మచార్యేవ భవతి."

అని కుల్లూకభట్టు.

అను మనుయాజ్ఞవల్క్యస్మృతులీవిషయమునే దెల్పుచున్నవి. "యజుర్వేదవినీతశ్చ=అనేన స్వస్య యజుర్వేదత్వం సూచితమ్." అని వ్యాఖ్య. అనఁగా శుక్లయజుర్వేదమని యర్థము. ఈవిషయము దశరథు నశ్వమేధఘట్టమున వ్రాయఁబడినది. యజుర్వేద మనఁగా, "ఇజ్యతే౽నేనేతి యజుః." అని వ్యుత్పత్తి. "శేషా వా యజుశ్శబ్దః శేషే ఋక్సామభిన్నే మంత్రజాతే తతశ్చ యన్మంత్రజాతం ప్రశ్లిష్యపఠితం గానాదివిచ్ఛేదరహితం తద్యజురితి. ఇతి తిథ్యాదితత్త్వం." అని జైమిని.

"యజుర్వేదస్తు విజ్ఞేయో౽న్యైశ్శాఖాంతరాస్స్మృతాః."

"యజుర్వేదస్య ధనుర్వేద ఉపవేదః. యజుర్వేదస్య భారద్వాజ గోత్రం రుద్రదైవత్యం, త్రైష్టుభం ఛందః. యజుర్వేదః కృశః, దీర్ఘః,

కపాలీ, తామ్రవర్ణః, కాంచననయనః, ఆదిత్యవర్ణః వర్ణేన. పంచారత్ని మాత్రః. అస్యధ్యానం.—

'వందే రౌద్రం త్రైష్టుభం తామ్రవర్ణం
భారద్వాజం రక్తనేత్రం కృశాంగం,
యజుర్వేదం దీర్ఘమాదిత్యవర్ణం
కాపాలీనం పంచ చారత్నిమాత్రమ్,'

య ఇదం దైవతం రూపం గోత్రం ప్రమాణం ఛందోవర్ణం వర్ణయతి స విద్యాం లభతే స విద్యాం లభతే. జన్మజన్మని వేదపారో భవతి, జన్మ జన్మని వేదదారో భవతి, అవ్రతో వ్రతీ భవతి, అప్రయతః ప్రయతో భవతి, అబ్రహ్మచారీ బ్రహ్మచారీ భవతి, జాతిస్మరో జాయతే. ఇతి చరణ వ్యూహమ్. యజుర్వేదాధిపశ్శుక్రః. అస్య వక్తా వైశంపాయనః.

'ఏక ఆసీద్యజుర్వేదస్తం చతుర్ధా వ్యకల్పయత్,
చాతుర్హోత్రమభూద్యస్మిం స్తేన యజ్ఞమథాకరోత్,
అధ్వర్యవం యజుర్భిస్సా ఋద్భిర్హోత్రం ద్విజోత్తమాః.
ఉద్గాత్రం సామభిశ్చక్రే బ్రహ్మత్వం చాప్యథర్వభిః,' "

కూర్మపురాణము.

అని వేదారాధనక్రమము చెప్పఁబడినది. వేదపారాయణము సకలపాపనాశనక్షమ మనఁగా వేదమంత్రము నిట్లుపాసించుట యనియు దాననే పాపము లడంగుననియు నర్థము. కేవల వేద పారాయణమున విధివిహితసంపూర్ణఫలములు గలుగవు. ఉపాసకుఁడు కావలయుననియే యిందలిసారము. అదియు నేకాగ్రచిత్తునకే సఫలము. ఏకాగ్రచిత్తత యోగసాధ్యము. యోగికానివానికి నేయుపాసనయు ఫలింపదనియే భావము.

"తపస్విభ్యోఽధికో యోగీ జ్ఞానిభ్యోఽపి మతోఽధికః,
కర్మిభిశ్చాధికో యోగీ తస్మాద్యోగీ భవార్జున."

అన్న భగవద్గీతావాక్యము పైన వ్రాసినయర్థమునే బోధించు చున్నది. శ్రీరాముఁడు లోకానుగ్రహార్థము యజుర్వేదము ని ట్లుపాసించెనని తేలుచున్నది. ఏవేదశాఖకుఁ జేరినవా రా వేదమును సక్రమముగా నుపాసించినఁగాని తత్ఫలము గలుగఁ జాలదని నేర్చుకొనవలయును. శ్రీరామున కేయుపాసన యక్కఱలేకున్నను దనప్రవృత్తిం గాంచి లోకులు నేర్చుకొన వలయునని యూహించి య ట్లుపాసించెననియు, మనము నట్లే స్వవేదము నుపాసింపవలయుననియు నేర్చుకొనవలయును. వేదేషు వేదాంగేషు చ నిష్ఠితః=తక్కిన వేదములను వేదాంగము లగు శిక్షావ్యాకరణాదుల నెఱింగినవాఁడని యర్థము. అను నీ గుఱుతులన్నియుం దెల్పుటం జేసి మహాపురుషలక్షణలక్షితుఁడు శ్రీరాముఁడని యేర్పడినది. ఇవన్నియుఁ జిరపరిచయము గల వానికిం గాని తెలియవు. ఇన్నియుఁ జెప్పినందున సీత యతని రామునిదూతయే యని నమ్మదగియుండును గదా.

"సమస్సమవిభక్తాంగో వర్ణం శ్యామం సమాశ్రితః. ౧౬
త్రిస్థిరస్త్రిప్రలంబశ్చ త్రిసమస్త్రిషు చోన్నతః,
త్రితామ్రస్త్రిషు చ స్నిగ్ధో గంభీరస్త్రిషు నిత్యశః. ౧౭
త్రివళీవాంస్త్ర్యవనతశ్చతుర్వ్యంగస్త్రిశీర్షవాన్,
చతుష్కలశ్చతుర్లేఖశ్చతుష్కిష్కుశ్చతుస్సమః. ౧౮
చతుర్దశసమద్వంద్వశ్చతుర్దంష్ట్రశ్చతుర్గతిః,
మహోష్ఠహనునాసశ్చ పంచస్నిగ్ధోష్టవంశవాన్. ౧౯
దశపద్మో దశబృహత్త్రిభిర్వ్యాప్తో ద్విశుక్లవాన్,
షడున్నతో నవతనుస్త్రిభిర్వ్యాప్నోతి రాఘవః." ౨౦

అని మూలము. "వ్యాఖ్యానము కలిపి వ్రాయుటచేఁ గలుగు ననర్థమున కొకదృష్టాంతముఁ గనుఁడు. హనుమంతుఁడు తన

మగఁడుపంపిన దూతయగునో కాదో తెలియఁగోరి సీతాదేవి నామగనిలక్షణము లెట్టివి నామఱఁదిలక్షణము లెట్టివని యా యనను బ్రశ్నించెను. దానికిఁ బ్రత్యుత్తరముగ హనుమంతుఁడు రామలక్ష్మణుల సాముద్రికలక్షణములను గూఢముగఁ జెప్పెను. అట్లు చెప్పుటలోఁ ద్రిసముఁడు లోనగు గూఢపదములు ప్రయోగింపఁబడినవి. చెప్పెడువాఁడు పండితుఁడు. వినునది పండితురాలు. ఉభయులు శాస్త్రజ్ఞానము గలవారే. అట్టివారట్లు సంభాషింపక పామరులవలె మాటలాడుదురా? నీ మగనిము క్కింతపొడుగు. పిఱ్ఱ లింతలావని హనుమంతుని వంటివాఁడు చెప్పునా? ఇంతయైన మేలే. త్రిసమములలో వృషణములు చేరుచున్నవి. ఇట్లు చెప్పక "నీమగనివృషణములు రెండు సమానముగ నున్న"వని హనుమంతుఁడు చెప్పియే యుండిన, నౌచిత్యజ్ఞానహీనుఁడగు నిట్టివానిని రాముఁడు నా యొద్దకుఁ బంపియుండఁడని సీతాదేవి హనుమంతునితో మాటలాడుట చాలించి యుండును. రామునియొద్దకుఁ గొనిపోయెద రమ్మని చెప్పినమాటకే నీక్రోఁతిబుద్ధి మానవైతివని యాక్షేపించిన సీత తనమగని రహస్యాంగములను దనకు వర్ణించి చెప్పువానిని బవిసార్పక విడుచునా? భాష పాత్రోచితముగ నుండవలయు. రహస్యములు రహస్యముగనే యుండవలయు." అని వావిలికొలను సుబ్బరావుగారు వ్రాయించిరి. పిఱ్ఱలు, వృషణములు నని వ్రాయుటంజేసి వీరిభాషాకౌశల మెట్టిదో విశేషించి వ్రాయ నక్కఱలేదు. నారామావతారతత్త్వమును విమర్శించుచు వీరు వ్రాసిన రామావతారతత్త్వములోనిభాష వేనోళ్లఁ గొనియాడఁదగియున్నది. దీని వదలి విషయమునే విమర్శింతము. నారచించిన యాంధ్రశ్రీమద్రామాయణము

ముద్రింపఁబడుచున్నపుడే వీరీపత్త్రమును బ్రకటించిరి. సుందరకాండ మప్పుడు ముద్రింపఁబడుచుండఁగనే నా కిది యందెను. బదు లాచోటనే వ్రాసితిని. సంగ్రహముగ నది యుండుటంజేసి యిట నిఁకఁ గొంచెము పెంచి వ్రాయుదును. ఈశంకలు పాఠకులకుఁ దోఁచుటయే దీనికి ఫలముగాని వేఱొండు ఫలము లేదు. వచ్చినవాఁడు రాముని దూతయే యగునా? మాయావియగుట దానవుఁ డీకపిరూపమున వచ్చి వంచింపఁ బూనినవాఁడా? అనునదియే కదా సీతాదేవికిం గలిగినశంక. దానిం బోఁగొట్టుకొనఁ గోరి నా మగనిచిహ్నము లెట్టివి? నామఱఁదిలక్షణము లెట్టివి? అని యామె ప్రశ్నించెను. దానికి సదుత్తరముగా హనుమంతుఁడు వారిగుఱుతులం దెలిపెను. ఇంతవఱకు నెవరికి నే సందేహము లుండవు. "దానికిఁ బ్రత్యుత్తరముగ హనుమంతుఁడు రామలక్ష్మణుల సాముద్రికలక్షణములను గూఢముగఁ జెప్పెను" అనునదియే యసంగతవాక్యము. గూఢముగాఁ జెప్పినచో నామె యెట్లు కనుఁగొనఁగలదు? కనుఁగొన సాధ్యమెట్లగును?

"అట్లు చెప్పుటలోఁ ద్రిసముఁడు లోనగుగూఢపదములు ప్రయోగింపఁబడినవి. చెప్పెడువాఁడు పండితుఁడు. వినునది పండితురాలు. ఉభయులు శాస్త్రజ్ఞానము కలవారలే. అట్టివా రట్లు సంభాషింపక పామరులవలె మాటలాడుదురా?"

అనువాక్యములే యుచితజ్ఞతలేమిని వెల్లడించుచున్నవి. హనుమంతుఁడు సీతదృష్టికిం గ్రొత్తవాఁడు. ఎన్ని వేదములు, ఎన్ని

శాస్త్రములు హనుమంతునకు వచ్చునో సీతకుఁ దెలియుటెట్లు?
సీత మూలప్రకృతి యనునాయాశయము వీరికిం గిట్టదు. కాన
నాభావమున వీరు వ్రాయలేదు. నేను నాభావమున సమా
ధానము వ్రాయలేదు. లోకదృష్టింజేసి వారు వ్రాసిరి. నా
సమాధాన మట్టిదియే యైయుండును. "వినునది పండితురాలు"
అని వీరు వ్రాయుట యసహ్యముగ నున్నది. మోటుకు వ్రాఁ
తగా నున్నది. వినునామె పండితురాలన్న బాగుండును. అది
యటుంటనిండు. ఉభయులు శాస్త్రజ్ఞానము కలవారే యని
యెఱింగినవా రెవరు ? వాల్మీకిమహాముని యు, వారికావ్య
మును బఠించినవారునుగాని సంభాషించు నాయిరువురు గారు.
"త్రిస్థిరస్త్రిప్రలంబశ్చ త్రిసమస్త్రిషు చోన్నతః." అని హను
మంతుఁడాదేవికి సమాధానము చెప్పెననుటకంటె నవివేకిత
వేఱొండు లేదు. "యాని రామస్య లింగాని లక్ష్మణస్య చ వా
నర" అని యామె శ్లోకరూపముననే యడిగినదందురా యేమి?
సంస్కృతముననే వారిరువురు మాటలాడిరందు రేని

"యది వాచం ప్రదాస్యామి ద్విజాతిరివ సంస్కృతాం,
రావణం మన్యమానా మాం సీతా భీతా భవిష్యతి. ౧౮
వానరస్య విశేషేణ కథం స్యాదభిభాషణం,
అవశ్యమేవ వక్తవ్యం మానుషం వాక్యమర్థవత్. ౧౯
మయా సాంత్వయితుం శక్యా నాన్యథేయ మనిందితా,
... ...
శుభాని ధర్మయుక్తాని వచనాని సమర్పయన్,
శ్రావయిష్యామి సర్వాణి మధురాం ప్రబ్రువన్ గిరం." ४३

సర్గము. 33

అను నీశ్లోకములగతి యేమగును? వీనింబట్టి యాలోచింప సంస్కృతభాషతో వారు సంభాషింపలేదనియు మానవసామాన్యభాషనే వా రుపయోగించిరనియు స్పష్టము. అపుడు త్రిప ముఁడు లోనగు గూఢపదములు ప్రయోగించు టెట్లు? అవి మూఁడు పాదవులు. ఆనాలుగు పొట్టివి. అని యిట్లే యతఁడు సీతకుం దెలిపియే యుండిన నవి యనఁగా నేమని యామె గ్రహింపఁజాలును? అతఁడు సాముద్రికశాస్త్రము ననుసరించి చెప్పుచున్నాఁడని యామె యెట్లెఱుంగఁ గలదు? ఆమెకు సాముద్రికశాస్త్రము తెలియునని యతఁ డెట్లెఱుంగును? సర్వథా యీయాక్షేప మసంగతప్రసంగమునకుఁ దోఁబుట్టువే. అంతకుముందు వీరిరువు రొక్కచోటనే చదువుకొన్న వారుగ నుండిన నల్లవి యంతయే. ఇల్లయివి యింతయేయన్న నొక్కపు డర్థమగునేమో! అదృష్టపూర్వులయం దది యెట్లు పొసఁగును? ఈవ్రాఁతయే యసంగతమనినఁ జాల బాగుండును. ఇచ్చోఁ బాఠకమహాశయు లిట్లు గ్రహింపవలయును.

సీతాదేవి రావణుఁడేమో యని సంశయించి రాముని సంగతి నుండినఁగాని యతనిచిహ్నములు స్వభావము తెలియ దని యడిగెను. హనుమంతుఁడు తనకుఁ దెలిసినవిషయము లన్నియుం దేటపఱచెను. గూఢపదములచేఁ జెప్పియుండఁడు. ఆయిరువురప్రశ్నోత్తరములు తెలుపుఘట్టమున వాల్మీకిమహాముని మహాపురుషలక్షణముల నన్నింటిని దేటపఱచెను. అంతియకాని మూఁడు పొట్టివి. మూఁడు పొడుగుగా నుండునవి యని హనుమ చెప్పియుండునని కాని యవి యివిగదా యని యాసీత యెఱింగెనని కాని యూహింప నవకాశము లేదు. అట్లూహించితి మనుటకంటెఁ బొరపాటు వేఱొకటి లేదు.

మఱియు నిట్టిగూఢపదములతో సంస్కృతభాషతో ననుష్టు ప్ఛందస్సునఁ జెప్పెననుటకంటె నౌచిత్యజ్ఞానహీనత వేఱొకటి యుండదు. కనుక నిప్పట్టున నిట్టిశంకలం గల్పించి యందేమో రహస్యార్థము లెఱింగినట్లు నటింపరాదు.

> "రామునియొద్దకుం గొనిపోయెద రమ్మని చెప్పిన మాటకే నీక్రోఁతిబుద్ధి మానవైతివని యాక్షేపించిన సీత తనమగని రహస్యాంగములను దనకు వర్ణించి చెప్పువానిని బవిసాప్పక విడుచునా? భాష పాత్రోచితముగ నుండవలయు. రహస్యములు రహస్యములుగానే యుండవలయు."

అని సుబ్బారావుగారు వ్రాయించిరి. ఇంతకంటె నసంగతపు వ్రాఁత వేఱొకటి యుండదు. భాష పాత్రోచితముగా నుండవలయునని వ్రాసినవారే పిట్టలని వ్రాయవచ్చును గాఁబోలు. రహస్యములు రహస్యములుగానే యుండవలయు ననఁగా నర్థమేమి? ఆశ్లోకములు తెలుఁగున వ్రాయరాదు కాఁబోలు. రహస్యార్థము లున్నట్లెవరు వీరికిఁ జెప్పిరి? రామలక్ష్మణులా? వాల్మీకియా? వ్యాఖ్యాతల వ్రాఁతలవలననే కదా తెలిసినది. "వ్యాఖ్యాతయర్థము వాల్మీకిదైనఁ గావచ్చును. కాకున్నఁ గాకపోవచ్చు"నన్న వీరివ్రాఁత కర్థమేమి? వీ రూహించినరహస్యార్థములు వాల్మీకిమహర్షికి సమ్మతములని యెట్లు చెప్పఁగలరో! స్వప్నమున రాముఁడు చెప్పెనుగాఁబోలు. వేఱొకరి కీరహస్యములు తప్పు. నాకు సమ్మతములుగావని చెప్పిన గతియేమి?

వాల్మీకిమహామునియాశయమును దెనిఁగించునపుడు "మూఁడు సమములుగా నుండు. మూఁడు పొట్టి వగును" అని తెనిఁగించుటకంటె విరసము వేఱొకఁ డుండునా? శ్రుతికటువు లగు. "పిఱ్ఱలు" లోనగుపదముల వాడక కవి కడుహెచ్చరిక గలిగి యాయర్థమును దెలుపవలెను. అంతియకాని శ్రుతికటువులగుపదములను వీరివలె వాడరాదు. "బండపైనఁ బండఁ బెట్టి" అనుటకంటె విరసమగునది యేమియుండును? వీరు మఱి కొన్నిమాటలు వ్రాసిరి. ముందుముందు సమాధానము వ్రాయుదును. రహస్యములు రహస్యములుగనే యుంచఁదగిన వని వ్రాసిన వీరే తమపద్యములు తామే యర్థమును వ్రాయుచు నేలవ్రాసిరి? అపుడు రహస్యము బయట పడదుకాఁబోలు? ఇట్టి నిస్సారములగునాక్షేపముల నసూయ వెల్లడించిన లాభ మేమి?

ఇందు మహాపురుషలక్షణములు వాల్మీకిమహర్షి హనుమంతుఁడు సీతకుం దెల్పినట్లు తెలిపెను. ఇట్టి యవయవసంస్థానము కలవారు మహాపురుషులని శాస్త్రము తెల్పుచున్నది. ఇన్నియు నెవ్వరియం దుండవు. ఇందు రెండుమూఁడున్నను మహాఫలములు చెప్పఁబడియున్నవి. ఇన్నియునున్న శ్రీరాముని కజస్రసుఖము కలుగకుండుటయు విశేషించి మహాపదలు కలుగుటయు నేల యని కొందఱు శంకింప నవకాశము కలదు. ఈచిహ్నములు మానవులకు మంచివని తెలుపుటయే మహర్షి యాశయము. భగవంతున కివియన్ని యున్నవన్నను గొప్పయేమి? ఏదియు లేకున్నను హానియేమి? ఇట్టిచిహ్నములు మహాపురుషులయం దుండుననియు వానిం గాంచినయంతనే సాధువు లీతఁడు మహారాజని గ్రహింతురనియుఁ గావున వీని నెఱుంగుట మంచిదనియు వాల్మీకి తెలిపెనని మనము గ్రహిం

చిన యీశంకలు గలుగవు. ఇట్టితావుల నెన్నియర్థములు చెప్పినను లాభము లేదు. ఇందుండి గ్రహింపఁదగిన తత్త్వ మెద్దియును లేదు. దుర్వాదనిర్వాపణార్థమే యీవ్రాఁత యని పెద్ద లెఱుంగకపోరు. ఈశ్లోకములఫలము లిట్టివని తెలుపుట యనవసరమనియు దాన మహాఫలము లేదనియు వదలితిని.

"సత్యధర్మపరశ్శ్రీమాన్ సంగ్రహానుగ్రహే రతః,
దేశకాలవిభాగజ్ఞ స్సర్వలోకప్రియంవదః."

అని మూలము. సత్యధర్మరతః=సత్యమునందు ధర్మమునందు నాసక్తిగలవాఁడు. ఇందు ధర్మమనఁగా సదాచారము గ్రహింపఁదగు. సజ్జనాచరితమార్గము తప్పనివాఁ డనుట. సంగ్రహమనఁగా నార్జనము. అనుగ్రహమనఁగా ఫలదానము నని యర్థము. ఇవియన్నియు శ్రీరామునకుం గలలక్షణములని హనుమంతుఁడు తెలిపెను పరమేశ్వరునకు నుండులక్షణము లన్నియు రామునియం దుండుటంజేసి భగవంతు నవతార మనియు సదారాధ్యమనియు గ్రహింపవలయును.

"భ్రాతా చ తస్య ద్వైమాత్రస్సౌమిత్రిరపరాజితః,
అనురాగేణ రూపేణ గుణైశ్చైవ తథావిధః." ౨౨

అని మూలము. "కథమూరూ కథం బాహూ లక్ష్మణస్య చ శంస మే." అను సీతాప్రశ్నమునకు నుత్తర మిందుఁ గాన రాదు. కావున వా. సు. రావుగారి యభిప్రాయము ననుసరించి వాల్మీకిమహాముని యౌచిత్యజ్ఞానశూన్యుఁ డనవలయుఁ గదా. అట్టి గొప్పమాటను మన మనకున్నఁ జాలును. "వర్ణం శ్యామం సమాశ్రితః"అని రామునివర్ణనమునందుఁ గలదు. లక్ష్మణుని మేని కాంతియు రామునివంటిదే యగునా? "అనురాగేణ రూపేణ

గుణైశ్చైవ తథావిధః" అనుచో వర్ణము తెలుపఁబడ లేదుకదా. ఇపుడేమని వా. సు. రావుగారు వ్రాయుదురో! రహస్యములు రహస్యముగనే యుంచవలయు ననుట యిందులకే యేమో. ఇట్టివే కాఁబోలు రహస్యములు. అవి యట్లే యుండుఁగాక. లక్ష్మణునివర్ణము తెలుపుట యంతముఖ్యము గాదని హనుమంతుఁడు దాని వదలెనని మనము గ్రహింతము. మంత్రరహస్యార్థములు వదలుదము. ఇందు లక్ష్మణునకు వైమాత్ర శబ్దము చెప్పఁబడినది. జన్మము మొదలు రామునివలెఁ గౌసల్య పెంచినందున నిద్దఱుతల్లులముద్దుబిడ్డఁ డయ్యెనని వాల్మీకి యాశయమని వ్యాఖ్యాత వ్రాసెను. వాల్మీకిదైన నగును. కాకున్నఁ గాక యుండవచ్చునని వా. సు. రావుగారిభావము గదా. వాల్మీకిభావ మేమైయుండునో! వేఱొకయర్థ మేశబ్దమునకుఁ గానరాదు. వ్యాఖ్యానము నర్థమే గ్రహింపవలయునని మన మూహింతము.

"తతస్త్వన్నాశజం శోకం రామస్యాక్లిష్టకర్మణః,
లక్ష్మణో వానరేంద్రాయ సుగ్రీవాయ న్యవేదయత్." 3౫

అని మూలము. నాశమనఁగా నదర్శనమని యర్థము. భాషపాత్రోచితముగా నుండవలయునని కదా వా. సు. రాయని భావము. సీతా! నీనాశమువలని శోకమని హనుమంతుఁడు చెప్పినట్లున్నది గదా. ఆమాట విని సీత హనుమంతుని బవిసార్పక యూరకున్నదే. ఏల? వా. సు. గారికే తెలియును. ఈశబ్దమును హనుమ యుచ్చరింపలేదనియు నీవగపడకుండుటం గూర్చి లక్ష్మణుఁడు సుగ్రీవునకుం దెలిపెనని దేశభాషతోఁ దెలిపెననియు సంస్కృతభాషను వ్రాయుతఱి నీశబ్దమును వాల్మీకి యుచ్చరించెనని వారు గ్రహింతురుగాక.

"స తవాదర్శనాదార్యే రాఘవః పరితప్యతే,
మహతా జ్వలతా నిత్య మగ్నినేవాగ్నిపర్వతః." ౪౪

అని మూలము. భూగర్భమునుండి యగ్ని ప్రజ్వరిల్లి పర్వతముం గాల్చునట్లు దుఃఖము నీవగపడమిం గలిగినది పర్వతమువంటి రాముని బీడించుచున్నదని తాత్పర్యము. భారతవర్షమునం గూడ నగ్నిపర్వతము లాకాలమున నుండెనని యూహింప వచ్చును గదా. క్రొత్తగాఁ గనిపెట్టినవి కావనియు నివి యున్నట్లు మనవారే కనిపెట్టిరనియు మనకీభాగము తెలుపు చున్నది. నెల్లూరుమండలమునఁ గొన్నియేండ్ల క్రిందట రామ గిరి యనునది పడిపోవసాగెను. దానికిం గారణముం గనిపెట్ట నెంధఱో వచ్చి చూచిరి. కొంతకాలమున కిది మండుననియు, సమీపగ్రామములకు హానిగల్గుననియు వారు చెప్పిరని యిప్ప టివా రనుచున్నారు. ఉదయగిరి యను నుపమండలమున (తాలూకా)నాకొండ గలదు. ఎంతవఱకు నిది నిజమో యుందు గాని తెలియదు. ద్వీపాంతరములలో నగ్నిపర్వతములు కల వనియు మనఖండమున లేవనియుఁ గొందఱందురు. కనుకనే యిది యన్నింటికంటెఁ బ్రాచీనభూభాగమనియు వారు పలుకు దురు. ఇపుడు కానరాలేదనవలయుం గాని లేవనుట కవకా శమే లేదనవలయును. "స్థితస్య గతిశ్చింతనీయా" అనునది సువిదితమే కదా.

"మాల్యవాన్నామ వైదేహి గిరీణాముత్తమో గిరిః,
తతో గచ్ఛతి గోకర్ణం పర్వతం కేసరీ హరిః. ౫౦
స చ దేవర్షిభిర్దిష్టః పితా మమ మహాకపిః,
తీర్థే నదీపతేః పుణ్యే శంబసాదనముద్ధరత్. ౫౧

తస్యాహం హరిణః క్షేత్రే జాతో వాతేన మైథిలి,
హనుమానితి విఖ్యాతో లోకే స్వేనైవ కర్మణా. ౧౨

విశ్వాసార్థం తు వైదేహి భర్తురుక్తా మయా గుణాః,
అచిరాద్రాఘవో దేవి త్వామితో నయితాఽనఘే." ౧౩

అని మూలము. అప్రస్తుత ప్రశంసోదాహరణముగా నీచరితము చెప్ప నేటి కనుసంధియము గలుగవచ్చును. సాగరలంఘన కార్యము నమ్మింపఁజేయఁ బవనాత్మజత్వము చెప్పఁబడినది. వాయుపుత్త్రునకు వానరత్వ మెట్లులనుశంకను దొలఁగింప నీ వార్త హనుమంతుఁడు తెల్పెనని మన మెఱుంగవలయును. మాల్యవంతమను పర్వతమునుండి కేసరి గోకర్ణపర్వతమునకుం బోయి యందుఁ దీర్థోపద్రవకరుఁడగు శంబసాదనుని వధించెను. అత్తఱి నే నంజనాదేవికి వాయుదేవునను గ్రహముఁ గల్గితిని. భర్తలేనికాలమునఁ గల్గెనన్నశంక కవకాశము లేదు. వాయుదేవునను గ్రహమున గర్భవతియగు నంజనాదేవి నింట వదలి కేసరి ఋషికార్యార్థ మరిగెను. అపుడు పుట్టితినని కదా హనుమ తెల్పెను. ఇందు శంక కవకాశ మెక్కడిది? నాకార్యమున నే హనుమంతుఁ డన్న పేరు గల్గెనన్నందులకు నుత్తర కాండమునఁ జరిత్రము కలదు. కాన నిపుడు వ్రాయ మానితిని. వాయుదేవునివరమునఁ బుట్టినవాఁడ నగుటం జేసి సముద్ర లంఘనమునకుఁ దగినశక్తి నాకలవడియెననియు వానరజాతికిం బుట్టినవాఁడఁ గాన వానరుఁడ నే నైతిననియుఁ దెల్పి సీతాదేవి శంకల నివారించెనని మన మూహింపందగు.

"పితత్తే సర్వమాఖ్యాతం సమాశ్వసిహి మైథిలి,
కిం కరోమి *కథం వా తే రోచతే ప్రతియామ్యహం." ౧౧

అని మూలము. తనపలుకులకు సీతాదేవిభావము మాఱినదా. యథాపూర్వముగ నున్నదా యనుశంక తొలఁగించుకొన నీ మాటలు హనుమ పలికెను. ఏమి చేయుదు? నీకెట్లు తోఁచును? మరలి పోవుదును?అనఁగా నింక నేమని యాజ్ఞాపింతువో యట్లు చేయుదునని కదా దీనిభావము. దూతకార్యము నెఱవేర్చి తిని. శిష్టకార్య మామెయుత్తరువుం గొని చేయవలయునని యతఁ డూహించెను. ప్రతివచన మేమని యిందలిసారము. ఇట్టు లీసర్గమునఁ గలవిషయము విమర్శించితిని. పాఠకమహా శయులు వాల్మీకియాశయ మెట్టిదని గ్రహింతురో! రామా యణమున స్వోక్తివ్యాఘాతములు లేవనవచ్చును. ప్రమా దము లుండకపోవు. మహాత్ములకే ప్రమాదములు. అస్మదా దుల కపరాధములే యుండును. ఈసర్గమునందే "ధనుః ప్రవర పాణినా"అని. "హరిణః క్షేత్రే" అని వాల్మీకిమహాకవి ప్రయో గించెను. అపశబ్దములే యివి. ఇంతమాత్ర మామహామునికిం దెలియదనవలయునా, ప్రమాద మనవలయునా. ఇట్లే "కథ మూరూ కథం బాహూ" అనుచో సీత యట్లు ప్రశ్నించి యుండదనియు వాల్మీకియే యిట్టు లడిగినదని తెల్పెననియు మనము గ్రహించిన నామహాకవికి లోపమేమి? ఔచిత్యజ్ఞానము లేదనుట మహాపాపము కాదా. విషయ మెద్దియని గ్రహించి యందు సారమేదియని విమర్శించి తెలిసికొని భగవదారా ధనము చేసి తరించుటయే రామాయణపారాయణమునకుఁ బ్రధానకార్యములు. అవి మాని యిది మాకొఱ కేర్పడిన గ్రంథమని, ఈచిహ్నములు లేకయున్న భగవదనుగ్రహము కలుగదని వాదించుటకంటె వెఱ్ఱితనము వేఱెద్ది కలదు? అట్టి దుర్వాదముల నాలకింపక శ్రీరాముని భగవంతుఁడనియు,

సీతాదేవి మహాప్రకృతియనియు, వారి కెప్పటికిని విరహము కలుగదనియుఁ, గలిగినట్లుండుట నటనమే యనియు మన మెఱింగి, వారిచరిత్ర మొక్కఁకులము వారికే కాక యెల్లరకుఁ బరిగ్రాహ్యమనియు విశ్వసించి, వారిని సేవింపవలయు. అదియే తరణోపాయము. ఇంకఁ దరువాతికథను బఠింతము.

శ్రీరామాంగుళీయకప్రదానము.

* ఆపావని సీతాదేవికి విశేషించి విశ్వాసము కలిగించు నాశయమున వినయభాషణముల నామె కిట్లు తెలిపెను. మహాదేవీ! వానరుఁడనే గాని రక్కసుఁడను గాను. శ్రీరాము దూతను. తల్లీ! ఇదిగో శ్రీరామనామచిహ్నితమగు నంగుళీయకమును దెచ్చియున్నాఁడను. చూడుము. ఆమహాత్ముఁడు నీకు విశ్వాసము గల్గునిమిత్తమే దీని నీయఁగాఁ దెచ్చితిని. ఇఁక నూఱడిల్లుము. నీకు భద్రము గలుగుం గాక. దుఃఖము లన్నియు నింతతో నంతమొందినట్లే. అనఁగా నాజనకరాజ తనూభవ ప్రాణేశ్వరు హస్తవిభూషణమగు నుంగరమును దీసికొని పెక్కుసారులు పరికించుచు నాథునిం గాంచినట్లే సంతుష్టాంతఃకరణ యయ్యెను. సంతోషాతిరేకవిశాలమనోహర నయనములతోఁ జెలువారు నామీననేత్ర నెమ్మొగము రాహుని ర్ముక్తచంద్రబింబముం బోలి వెలింగెను. ఆదేవి ప్రాణవిభుని కుశలవార్త విన్నందులకై సంతోషించి పులకాంకురము లెగయ నించుక లజ్జించియుఁ బెంపొందుసంతోషమున నామహాకపి నాదరించి వినుతింపఁబూని యిట్లనియె. కపిశేఖరా!

* ఇది ముప్పదియాఱవసర్గమునఁ గలకథ.

ఒక్కఁడవే దుర్గమమగు నీ రాక్షసావాసముం జొచ్చితివే. భవద్విక్రమ సామర్థ్యప్రజ్ఞలు వర్ణనాతీతములు. యాదోభీకర శతయోజనవిస్తీర్ణసాగరమును గోష్పాదముగా నెంచి లంఘించితివి కదా. ప్రాణిభయంకరుఁడగు రావణునివలన నీకు భయములేదు. ఇంచుకయైనఁ గలంతయు లేదు. కనుక సామాన్యవానరుఁడవని నాకుం దోఁపదు. శ్రీరామదూతవు గావున నాతో మాటలాడుటకు సర్హుఁడవు కావున మాట్లాడ వచ్చును. శ్రీరాముఁడు మహాప్రతిభాశాలి కావునఁ బరీక్షింపక యెవ్వరినైనఁ బంపఁడు. విశేషించి నాకడకుఁ బంపఁడు. నిన్ను నాకడకుఁ బంపినందున నీవు సామాన్యుఁడవు కావు. నాభాగ్యవశమున శ్రీరామలక్ష్మణు లిరువురు కుశలముగా నున్నారు. ఆరాముఁడు తనభార్యను రక్కసుఁడు కొనిపోయి నందులకుఁ గోపము నొంది ప్రళయకాలాగ్నివలెఁ జెలరేఁగి భూమండలమునంతయు దహించుచున్నాఁడా? దహింపలేదే. ఏల? నాదుఃఖమున కంతము లేదు కాఁబోలు. కనుకనే వా రూరకయున్నారు. విశేషించి నన్నుఁగూర్చి పరితపింపక యున్నారు కదా. ఆమహాత్ముఁడు తానికఁ జేయవలసినపనులఁ జేయుచున్నాఁడు కదా? దైన్యమొందకయున్నాఁడు కదా? తొందఱపడి కార్యములయందు నేర్పుతప్పకున్నాఁడు కదా? స్నిగ్ధులయెడ మంచిమనస్సుగలిగి సామదానోపాయములనే యుపయోగించుచుండుం గదా? వైరులయందు దానభేద దండోపాయములు ప్రయోగించుచుండుం గదా? మిత్రోపకా రమున జాగరూకుఁడై యుండుం గదా? ఆమిత్రులు శ్రీరాముని విశ్వసించియుందురు గదా? శ్రీరాముఁడు దేవతల ననుగ్రహింపుఁడని వేఁడుచుండుం గదా? తా నుపేక్షకయుండక

స్వబలమును నమ్మి ప్రయత్నములు చేయుచుం డై వానుకూలత నొందుచుండును గదా? ఈరీతి మేమిరువురము దూరముగా నుండుటవలన నాయందు స్నేహ మారాముకునకు గడలకున్నది కదా. మహాత్మా! నాదుఃఖము నానాథుండు పోఁగొట్టుం గాదే. సర్వదా సుఖార్హుఁడు కదా శ్రీరాముండు. మిగుల సుకుమారుఁడు గావున దుఃఖములనొంద సహింపఁజాలఁడు. అట్టిమహాత్ముఁ డిత్తఱి నాదుఃఖమూలమునఁ గృశించుచుండు కదా? కౌసల్యాదులకుశలవార్త లపుడపుడు వినఁబడు చుండునా? నాకార్యమును విస్మరించి కార్యాంతరాసక్తి కలిగి యుండఁడు కదా? నన్నీమహాకష్టమునుండి యుద్ధరించునా? భరతుఁడు సోదరప్రీతి గలవాఁడు కావున నాకొఱకుగా భీకరాక్షౌహిణీసేనను మంత్రులరక్షణము కలదానిని బంపునా యేమి? వానరేంద్రుఁడు సుగ్రీవుఁడు నిజబలములంగూడి నాకొఱకు నిచ్చటికి కదలెంచును గదా? సుమిత్రానందవర్ధనుఁడు లక్ష్మణుఁడు బాణజాలముల రాక్షసులఁ జెండాడుం గాదే. శ్రీరామప్రయుక్తాప్రతిహతాస్త్రసంతానముల రావణుఁడు సంగరమునఁ బడఁగాఁ జూతును గదా. శ్రీరాముని నెమ్మోము నావిరహమునఁ గందియున్నది కదా? ఏశ్రీరాముఁడు ధర్మము కొఱకు రాజ్యమును బరిత్యజించినపుడు, నడవిఁ జరించునపుడు నన్నడవికిఁ గాలినడకతోఁ దోడ్కొనిపోయినపుడు విచారము నొందకుండెనో ఆమహాధీరుఁ డిపుడు నావియోగమున ధైర్యము వదలకున్నాఁడు కదా? అట్టి శ్రీరాము నెడఁబాసి బ్రదికియున్నానని నన్ను నిందింపకుము. రామునకు జనకాదుల యం దెవరిమీఁదను నాయందుండు ప్రేమమునకన్న నెక్కుడు ప్రీతి కలుగదు. ఆతనిప్రీతికి నాధారము నేనే. కనుక నిట్టి

శ్రీరామప్రేమాస్పదప్రాణములను వదలితినేని రామచంద్రుఁ డించుకసేపు కూడ జీవింపఁడు గాన నానాథుఁడు నన్నుఁ గొని పోవ నుద్యోగించువార్త తెలియవచ్చుదనుక శ్రీరఘురామ దూతవగు నో హనుమంతా! బ్రదికియుండ వాంఛించు చున్నాను.

అని యిట్లాజానకి యావానరవరునితో నర్థవంతములు మనోజ్ఞములు నగుపలుకులు పలికి నాథునింగూర్చినయుత్తర మాతనివలన వినఁగోరినదై యందుల కవకాశమును గల్గింపఁ గోరి యూరకయుండెను. పావనియు సీతావాక్యముల నాల కించి దోసిలొగ్గి యిట్లు పలికెను. దేవీ! నీవిందుండుట రాముఁ డెఱుఁగఁడు. నిన్ను వదలి శ్రీరాముఁ డుండఁజాలునా? శచీ దేవి యనుహ్లాదునొద్ద నుండు టెఱుంగక యింద్రుఁ డామెను గొనిపోవనిరీతిగా నిన్నును దీసికొనిపోవక యున్నాఁడు. ఉన్నతా వెఱింగినంతన శచి నింద్రుఁడు కొనిపోయినట్లు నా మూలమున నీయునికి తెలిసినంతన వచ్చి నిన్నుఁ గొంపోవం గలఁడు. నీకుశలవార్త నేఁ దెలుపఁగనే కపి భల్లూకసంభృత మహాసైన్యముం గొని వేగమ యిచ్చటికి వచ్చును. అలంఘ్య సాగరమును దాఁటి వచ్చి యీలంకను రూపుమాపును. ఎవ్వ రడ్డుపడినను వధింపక మానఁడు. జానకీ! రాముఁడు నిన్నుం గానక దుఃఖాంబుధి మునింగి సుఖము గాంచకయున్నాఁడు. అచిరకాలముననే శ్రీరామునిసెమ్మొగమును జూడఁగలవు. అను నీమాట నాకు సుఖనివాసములగు మలయవింధ్యమేరు మందరదర్దురపర్వతములమీఁదను, నాయాహారములగు కందమూలఫలములమీఁదను, శపథము సేయుచున్నాను. తల్లీ! వేగమ నాకపృష్ఠముపైఁ గూరుచున్న యింద్రునివలెఁ

బ్రస్రవణాద్రిం గూరుచున్న శ్రీరాముని జూడఁగలవు. నీవియోగదుఃఖమున శ్రీరాముఁడు మాంసముం దినఁడు. మధువు నానఁడు. ప్రతిదినము సాయంకాలమునం దొక్కసారి వానప్రస్థుల కర్హములై తగువన్యఫలమూలములను శరీర భరణమునకుఁ దగినన్ని భుజించుచున్నాఁడు. ఆతనిమనస్సు నీ యందే యిమిడియుండుటం జేసి దేహముపై వ్రాలిన వనమక్షి కాదులం దొలఁగింపక యుండును. శ్రీరాముఁడు నీయందలిప్రేమ మునని న్నే ధ్యానించుచు ననవరతము నిన్నే పేర్కొని నవయు చున్నాఁడు. నిన్నుఁదప్ప దేనిని దలంపఁడు. నీవిషయమునఁ గలదుఃఖమున నిదురింపఁడు. ఇంచుక నిదురించినను సీతాయను మధురోక్తిఁ బలుకుచునే మేలుకొనును. మనోజ్ఞములగు ఫల మూలాదులం గాంచెనేని నిన్ను వెంటనే స్మరించి హా ప్రేయసీ! యని పేర్కొని నిట్టూర్పులు పుచ్చును. తల్లీ! తండ్రియానతి చేత వనవాసవ్రతముం బూని సర్వకాలములందు నిన్నే తలంచుకొని పొక్కుచు సీతా! యని పిలుచుచు నిన్నుఁ దెచ్చు టకే ప్రయత్నించుచున్నాఁడు. అనఁగా నావైదేహి శ్రీరామ కుశలవార్తాశ్రవణమునఁ బూర్వపుశోకమును వదలెను. కాని శ్రీరామవియోగవ్యథను మాత్రము వదలఁజాలక యుండెను. ఆమె మోహమునందము సుంత తఱిగెను.

మహాత్ములారా! ఈభాగమునఁగల విశేషవిషయములఁ బరిశీలింతము.

"వానరోఽహం మహాభాగే దూతో రామస్య ధీమతః,
రామనామాంకితం చేదం పశ్య దేవ్యంగుళీయకం. ౨
ప్రత్యయార్థం తవానీతం తేన దత్తం మహాత్మనా,
సమాశ్వసిహి భద్రం తే క్షీణదుఃఖఫలా హ్యసి." 3

అని మూలము. హనుమంతుఁడు సాగించిన సంభాషణము ననుసరించి సీతకు రామదూతయే యని విశ్వాసము కలిగినట్లు కథయే తెలుపుచున్నది. హనుమయు నీవిషయ మెఱింగెను. కనుక నింక శ్రీరామదత్తమగు నంగుళీయక మీయఁదగు సమయ మిది యని యెఱింగి దేవీ! మహాదృష్టవంతురాలా! నేను వానరుఁడను. శ్రీరామదూతను. ఈయుంగరము శ్రీరామ నామాంకితము. దీనిం జూడుము. రాముఁ డొసంగెను. నా యందు నీకు విశ్వాసము కలుగుటకొఱకే తెచ్చితిని. ఇఁక నూఱడిల్లుము. నీకు మేలుగలుగును. దుఃఖఫలము క్షీణించినది. అని ప్రాతీతికార్థము. రామాయణకాలమున నక్షరములే లేవనియుఁ గనుక నేకమ్మవ్రాసియీయక వార్త పంపెననియు నీకారణమున వ్రాఁత లేదని యేర్పడుననియు నొకవాదము కలదు. వీరే రామాయణమునకంటె భారతము ముందు జరగినదనియు నందురు. వీరి బుద్ధిమాంద్యమునకు మనము దుఃఖింపవలయునో, సంతోషింపవలయునో తెలియకున్నది. స్వోక్తివ్యాఘాత మనియు వా రెఱుంగరు. భారతకథ సాగినకాలమునకు వ్రాఁత లేదని వీ రనఁజాలరు. రామాయణకథ జరగినపుడు లేదందురు. ఏది ప్రాచీనమో యేది యర్వాచీనమో యీవ్రాఁతయే తెల్పును గదా. ఇట్టులుండ వీరివాద మెంత నిస్సారమో మనము కనుగొనఁ గష్టమేమున్నది? వ్రాఁతలేనికాలము ప్రాచీనమే యనక తప్పదు గదా. రామాయణమే యసత్యమన్న వారుండినచో వారికి నమస్కారమే సమాధానము. రామాయణము ననుసరించి చూచినను లేదనువారికే సమాధానము చెప్పవలసియుండును. పైవాదము చేయువారు కూడ వీరలే కదా. "రామనామాంకితం చేదమ్" అన నర్థమేమి? ఇదం=ఇది,

రామనామాంకితం = రామ అనుచిహ్నము కలది. అనఁగా రామయనుగుఱు తిందుఁ గలదు. ఇతరులకుఁ దెలియకయుండ రత్నశకలముల నక్షరాకృతిగ నలరింతురు. క్రొత్తవారి కా గుఱుతు తెలియదు. విమర్శించుతఱి నివి యీయక్షరములని తేటపడును. ఇతురు లిది మాదియనునపు డీయక్షరచిహ్నము పనికివచ్చును. అని దీనియర్థము. అక్షరములు లేవని యెట్లు చెప్పవచ్చునో దీనిమూలమున నెట్లు వారీ యసంగతసిద్ధాంతము జేయుచున్నారో తెలియఁజాలకున్నాఁడను. ఇప్పటికి నందందు నట్టియంగుళీయకములు గలవు.

క్రీ. ౧౮౦౮ సం॥ మున విశాఖపురమున శ్రీరాణీ నరసింహాచయనులుగారికడఁ జదువుకొన నుంటిని. వారు శ్రీశ్రీ రాజా అంకితము జగ్గారావు జమీందారుగారి డాబాతోఁటలో నుండువారు. వారియింటనే నే నుండువాఁడను. నా రచించిన హాలాస్యమాహాత్మ్యమును శ్రీశ్రీ రాజావారొకసారి వినిరి. అందు రత్నపరీక్ష యనుభాగము కలదు. ఆపద్యముల వినునపుడు రత్నములం గాంచి గుణదోషములఁ దెలిపెదరా యని నన్నడిగిరి. చెప్పఁజాలనంటిని. ఎట్లు వ్రాసితిరని ప్రశ్నించిరి. సంస్కృతమున నున్నదానిని మార్చితినంటిని. నవ్వి తమ యింటఁ గలరత్నముల నాకుఁ జూపిరి. అందిట్టియంగుళీయక మగపడియెను. దాని నేఁ జూచితిఁగాని రత్నశకలఖచితమనియే గ్రహించితిని. వారితండ్రిగారిపే రందుఁ జిహ్నిత మైయుండెను. అం. న. అని. అంకితము నరసింగరావుగారని వారిపేరు. వారు తెల్పినపిదపఁ జక్కఁగా గుఱుతింపఁ గల్గితిని. అప్పు డిది యెఱింగినవారిపుడు కొంద ఱున్నారు. కావున రామనామము చెక్కియున్నయుంగర మిది యని హనుమంతుఁడు చెప్పుట

యసంగతము కాదు. ప్రాచీనగ్రంథములఁ దూలనాడుటయే యొకతపస్సను భావముగల పెద్దల కిట్టివే కనఁబడును. అదియే పాండిత్యమనుకొని వారు వ్రాయుదురు. మహార్థమును దాము కనుఁగొనినారమని యానందింతురు. ఆనందింతురు గాక. అంత కంటె నిస్సారవాదము లేదని మనము నానందింతము. "ఆనందో బ్రహ్మేతి వ్యజానాత్" అని కదా శ్రుతి కలదు. ఎట్లో యానందించుట యుత్తమము. మన మీవిషయములందుఁ జెవి యునుపరాదు. దాన సాధించుపురుషార్థ మెద్దియును లేదు. హనుమ దాని నొసఁగి "సమాశ్వసి హి భద్రం తే క్షీణదుఃఖ ఫలా హ్యసి" అనియెను. ఇంకఁ దొందఱగా రాముఁ డరుదెంచును. అంతకంటె శుభ మెద్ది? నేఁటితో నీదుఃఖము లంత మొందెనని యాహనుమానుఁడు తేటపఱచెను. కావున రామాయణకాలమున కక్షరములే లేవని యసందర్భసిద్ధాంత మును బరిత్యజించి రామాయణముం బఠించి యానందింతము.

"గృహీత్వా ప్రేక్షమాణా సా భర్తుః కరవిభూషణం,
భర్తారమివ సంప్రాప్తా జానకీ ముదితాభవత్." ౪

అని మూలము. ఆయక్షరములం జూడఁగనే శ్రీరామునికడఁ జేరినట్లే యానందించెను. భగవంతుఁ డక్షరుఁడు. నాశరహితుఁడని యర్థము. అక్షరములు నట్టివే. కార్యార్థము రూపము మాఱినట్లు దేశభేదమున నక్షరరూపము మాఱును. కాని యన్నిరూపములు దానికిం గలవు. భగవంతుఁ డక్షరుఁడే కదా. రూపభేదమున వస్తుభేదము లేనియట్లు భాషాభేద మున నక్షరతత్త్వభేదము కలుగదు దానిం గాంచఁగనే సీతాదేవియుఁ దనకార్యము ఫలించినట్లే యానందించెను. ప్రియవస్తుదర్శన మానందజనకమగుం గదా.

"శతయోజనవిస్తీర్ణస్సాగరో మకరాలయః,
విక్రమశ్లాఘనీయేన క్రమతా గోష్పదీకృతః. ౮
న హి త్వాం ప్రాకృతం మన్యే వానరం వానరర్షభ,
యస్య తే నాస్తి సంత్రాసో రావణాన్నాపి సంభ్రమః. ౯
అర్హసే చ కపిశ్రేష్ఠ మయా సమభిభాషితుం,
యద్యపి ప్రేషితస్తేన రామేణ విదితాత్మనా. ౧౦
ప్రేషయిష్యతి దుర్ధర్షో రామో నహ్యపరీక్షితం,
పరాక్రమమవిజ్ఞాయ మత్సకాశం విశేషతః." ౧౧

అని మూలము. విశాలసాగరము దుస్తరము. భయంకరజంతుసంతానసాంద్రము. దానిని గోవుపాదమంతదిగాఁ జేయఁబడినది. కాన నీవు సామాన్యవానరుఁడవు గావని తలంచెదను. అని సీత పల్కెను. అనఁగా నీతఁడు మహాయోగి యని యీ దేవి యెఱింగియే పొగడెను. ఇందలిసార మేమి?

సూ. "దేశబంధశ్చిత్తస్య ధారణా." ౧

ధారణాధ్యానసమాధులు త్రయ మనంబడును. ధారణయనఁగా నాభిచక్రహృత్పుండరీకమూర్ధజ్యోతిర్నాసికాగ్రజిహ్వాగ్రాదిస్థానములయందు బాహ్యవిషయమునందును జిత్తమునకు వృత్తిమాత్రమున బంధమని యర్థము. నిశ్చలముగా నిల్పుటయని భావము.

"ప్రాణాయామేన పవనం ప్రత్యాహారేణ చేంద్రియం,
వశీకృత్య తతః కుర్యాచ్చిత్తస్థానం శుభాశ్రయే."

అని విష్ణుపురాణవచనము గలదు.

"మూర్తం భగవతో రూపం సర్వోపాశ్రయనిస్పృహం,
ఏషా వై ధారణా జ్ఞేయా యచ్చిత్తం తత్ర ధార్యతే."

అనియు నందే కలదు. ధ్యానమనఁగా

సూ. "తత్ర ప్రత్యయైకతానతా ధ్యానం." ౨

ధారణాస్థలమునందు ధ్యానేతరవస్తువులను జిత్తమునందు రానీయక నిల్పుట ధ్యానమగును.

"తద్రూపప్రత్యయైకాగ్ర్యసంతతిశ్చాన్యనిస్పృహా,
తద్ధ్యానం ప్రథమైరంగై ష్షడ్భిర్నిష్పాద్యతే నృప."

అని పురాణవచనము కలదు కదా. ధారణయందు బుద్ధినునిచి మఱువకయుండుట యని యిందలిసారము.

సూ. "తదేవార్థమాత్రనిర్భాసం స్వరూపశూన్యమివ సమాధిః." 3

ధ్యానించు వస్తువులస్వరూపమై ఆధ్యానము లేకుండుటయే సమాధి యని యర్థము. ఏవస్తువును ధ్యానించుచున్నాఁడో యదిగానే పరిణమించి నేను ధ్యానించుచున్నాననునది కూడ మఱచిపోవుటయే సమాధి యనంబడునని సారము.

సూ. "త్రయమేకత్రసంయమః." ౪

ఒక్కవిషయమునందు ధారణాధ్యానసమాధులను నీమూఁడింటిని గూడియుండుట సంయమమని భావము.

సూ. "తజ్జయాత్ప్రజ్ఞాలోకః." ౫
సూ. "కాయాకాశయోస్సంబంధసంయమాల్లఘుతూలసమాపత్తే శ్చాకాశగమనమ్." ౪౨

పాతంజలయోగసూత్రము. 3 పాదము.

అను నీసూత్రముల ననుసరించి శరీరాకాశసంబంధమునందు సంయమము చేయుటచే శరీరము దూదివలెఁ దేలికయై యాధారము లేని యాకాశమున సంచరించును. హనుమంతుఁ డిట్టులు యోగము నభ్యసించి సిద్ధుఁడయ్యెను. కనుక శతయోజనవిస్తీర్ణసముద్రమును గోష్పాదమును దాఁటినట్లు - దాఁటెనని

సీత కనుఁగొనెను. దూరదేశ ప్రయాణమునకుంగాడ యోగా భ్యాస ముపకరించును. కాని యపి దానికి ఫలముకాదు. చిత్తై కతానత యోగఫలము. దాన నఖిలార్థములు సిద్ధించును. యోగి సమదర్శనుఁడు కావలయుం గాని భిన్నదర్శనుఁడు కారాదు. అది యోగసిద్ధికి ఫలము గారాదు. ఆకాశగమ నము కూడ నట్టిదే. భగవత్కార్యమున కుపయోగించు తపః ఫల మక్షయమగును. కావున మహాయోగి యగు హనుమం తుఁడు శ్రీరామకార్యార్థ ముపయోగించిన యోగఫల మనంతఫలప్రదమయ్యెనని మన మెఱుంగవలయు. శిష్యులను శిష్యురాండ్రను జేర్చుకొని వికారముగ ఛాయాపటములఁ దీయించుకొనుట యోగఫలమని భావించువారు కపట యోగులు; ధనార్జనతత్పరులు. హనుమంతుని యోగవిద్య ధర్మరక్షణతత్పరము. అట్టి మహాకార్యములకు నుపయోగించు నది యేదియైన నుత్తమఫలదమే యగుననుట నిర్వివాదాం శము.

హనుమంతా! నీవు వానరమాత్రుఁడవని యూహింపఁ జాలను. ఏనీకు రావణునివలన భయము సుంతయు లేకున్నదో యని సీత ప్రశంసించెను. అనఁగా

“ప్రశాంతాత్మా విగతభీర్బ్రహ్మచారివ్రతే స్థితః,
మనస్సంయమ్య మచ్చిత్తో యుక్త ఆసీత మత్పరః. ౧౪
యుంజన్నేవం సదాత్మానం యోగీ నియతమానసః,
శాంతిం నిర్వాణపరమాం మత్సంస్థామధిగచ్ఛతి.” అ ౬. ౧౫

అన్న భగవద్గీతావాక్యముల ననుసరించి యోగికి భయమెట్లు వచ్చును?

“ఈక్షతే యోగయుక్తాత్మా సర్వత్ర సమదర్శనః,”

అని కదా భగవద్వాక్యము. స్వకర్మానుసార మాతనిపై నిత రుఁడు ద్వేషముగలవాఁడైన నతఁ డెల్లయెడల సమదర్శనుఁడే కదా. కనుకనే సీతాదేవి రావణునివలన నేభయము నీకుఁ గలుగలేదు కావున నీవు కపిమాత్రుఁడవు కావనియె. సర్వ భూతహితుఁడుగా యోగి యుండవలయునని దీనిసారము. ఓ మారుతీ! నీవు నాతో సంభాషింప నర్హుఁడవు. శ్రీరాము నిచేఁ బంపఁబడితివి. పరీక్షింపక శ్రీరాముఁ డెవ్వరి నేకార్యము నందు నియమింపఁడు. విశేషించి నాకడకుం బంపఁడు. అని సీత పలికెను. దీనిభావ మేమి? పండ్రెండుసంవత్సరములు పరీ క్షించి కాని గురువు మంత్రోపదేశము చేయరాదని యొక నియమము కలదు. "దేయం వత్సరవాసినే" అని వేఱొక నియమము కలదు. చెంత నివసించినఁగాని యతనిస్వభావము సకలవిధములఁ దెలియఁ దరముగాదు. ఇది యందఱకు నేర్ప డినవిధి. భగవంతుఁ డగురామున కిది యనవసరమైనను మానవాకృతిఁ దాల్చుటంజేసి లోకాచారము ననుసరించి పరీ క్షించునని మన మెన్నవలయును. విశేషించి నాకడకుం బంపఁ డనఁగాఁ బరమభక్తుఁడైనఁగాని నాకడకు రాఁదగఁడని భావము. నీ వేకాంతభక్తుఁడవు. కావున నీవు సంభాషణార్హుఁడ వని దీనిభావసారము. భర్త భార్యకడకు విశ్వాసపాత్రుఁడు పుత్రతుల్యుఁడు నగువానిమూలమునఁ దనహృదయభావము తెలియఁజేయవలయు ననుసదాచారము మన కీభాగము తెలుపుచున్నది. పూర్వాచారములన్నియు సదాచారములే యని తలంపవలయును. ముఖ్యముగా స్త్రీలకడకు వార్తం బంపవలయునన్న విశ్వాసపాత్రుఁడే కావలయుననుట యిందలి

సారము. దూతలక్షణవ్యాజమున లోకులకు మంచియాచార
ముల వాల్మీకిమహాముని మనకుఁ దెల్పెను.

"అథ వా శక్తిమంతౌ తౌ సురాణామపి నిగ్రహే,
మమైవ తు న దుఃఖానామస్తి మన్యే విపర్యయః." ౧౮

అని మూలము. కార్యము నెఱవేర్పఁగలవా రుండినను దత్ఫ
లము లభింపకయుండుట దుష్కర్మఫలానుభవకాలము
ముగియకుండుటంజేసి యను కర్మసిద్ధాంత మిందుఁ బ్రతిపా
దింపఁబడినది. ప్రారబ్ధకర్మము ననుభవింపక నశింపదనునది యీ
భాగమునం దేలెడిని. లేకున్న శ్రీరామలక్ష్మణులు వచ్చి సీత
నేల విడిపించికొనిపోవరు? రావణునకు మృతికాలము రావ
లయు. అంతదనుక భగవంతుఁడు కూడ వేచియుండవలసినదే.
ఇదియే యప్రతిహతకర్మసిద్ధాంతము. దీనిఁ జక్కఁగా నెఱిం
గినఁ దన కితరు లపకారముచేసిరని భావింపకుండుదురు. ఇంత
కంటె మహాఫలము మానవునకు నేమి కావలయును? సకల
ప్రవృత్తులకుఁ గర్మమే ప్రధానమని మన మెఱుంగవల
యును. అదియే రామాయణపారాయణఫలము.

"కచ్చిదాశాస్తి దేవానాం ప్రసాదం పార్థివాత్మజః,
కచ్చిత్పురుషకారం చ దైవం చ ప్రతిపద్యతే." ౧౯

అని మూలము. మానవులకు నుపాస్యులు దేవతలు. (నేను
బాహ్యదృష్టికిఁ జెంతలేనట్టు లున్నాను.) కావున దేవతలయను
గ్రహమును శ్రీరాముఁడు కోరుచున్నాఁడు కదా యని సీత
ప్రశ్నించుచున్నది. కర్మసిద్ధాంతానుసారము శుభఫలాదులు
లభియించును. కాన, దేవతల నారాధింప నేల యనుదుర్వా
దము నడఁగింపఁబూని యీప్రశ్నము సీత యడుగుచున్నది.

దేవతాప్రార్థనమువలనఁ గర్మమునఁ గొంచెముభాగము తొలఁగ వచ్చును. పామరులకు మంచిదారిచూపిన మహాపుణ్యము కలుగును. కావునఁ గర్మములవలనఁ గలుగుఫలములు దేవతారాధనమున వృద్ధిక్షయములం గాంచును. శుభములు వృద్ధియగుట దుఃఖము లడంగుటయు నగునని భావము. పురుషప్రయత్నముననే కార్యములు ఫలించునని కొందఱు, దైవముననే కార్యఫలము లొనఁగూడునని కొందఱు పల్కుదురు. వాల్మీకిమహర్షి యీరెండు నుండవలయునని తెలుపుచున్నాఁడు. పురుషప్రయత్నము చేయుచు దైవము నమ్మవలయుననియు, నీరెండును సంపూర్ణములుగా నుండినఁ గాని కార్యము ఫలింపదని సీతావాక్యమూలమునఁ దెలుపుచున్నాఁడు. పురుషకార మెంతప్రబలమైనను దైవానుకూలత లేక ఫలింపదనియు, దైవము పురుషకారవిరహితముగా ఫలప్రదము కాదనియుఁ, గావున నహంకారములేక ప్రయత్నము చేయుచు దైవముమీఁద భారము వైచియుండుట లగ్గని మన మెఱుంగఁదగు.

"ఉద్యోగినం పురుషసింహముపైతి లక్ష్మీ
దైవేన దేయమితి కాపురుషా వదంతి,
దైవం నిహత్య కురు పౌరుషమాత్మశక్త్యా
యత్నే కృతే యది న సిద్ధ్యతి కోఽత్ర దోషః."

అన్నసూక్తి క్రొత్తది కాదు.

"యోగస్థః కురుకర్మాణి సంగం త్యక్త్వా ధనంజయ,
సిద్ధ్యసిద్ధ్యోస్సమో భూత్వా సమత్వం యోగ ఉచ్యతే." ౪౮ అ.౨

అను గీతావాక్యము ఫలాభిసంధిరహితకర్మముల నాచరింపు

మని బోధించుచున్నది. అనఁగా దైవమును నమ్మి పురుషకార మును మానక ప్రవర్తింపఁ దగునని కదా భావము. ఈభాగము మనకుఁ బౌరుషదైవములుకలిసి ఫలమును గల్గించుననున్యాయ మును దెలుపుచున్నదని యెఱుంగవలయును.

"రౌద్రేణ కచ్చిదస్త్రేణ జ్వలతా నిహతం రణే,
ద్రక్ష్యామ్యల్పేన కాలేన రావణం ససుహృజ్జనం." ౨౭

అని మూలము. శ్రీరాముఁడు శంకరభక్తుఁడు కదా. శంక రుఁడు రామభక్తుఁడు అనఁగాఁ బరస్పరధ్యానతత్పరులు. ఒక్కతత్త్వమే యిరువురముగాఁ గారార్యర్థము వెలసితిమని వా రెఱుఁగుదురు. అట్టిజ్ఞానము మనకుమాత్రము లేదు.

"శ్రీరామ రామ రామేతి రమే రామే మనోరమే,
సహస్రనామతస్తుల్యం రామనామ వరాననే"

అన్నశ్లోక మత్యంతప్రమాణమనియు, నది శంకరోక్తమనియు నుద్ఘోషించు మధ్వవైష్ణవులు,

"ఇతి సంచింత్య మనసా పురాణం రుద్రమీశ్వరం,
పుత్త్రార్థమారాధితవానహమాత్మానమాత్మనా
న హి విష్ణుః ప్రణమతి కస్మైచిద్విబుధాయ చ,
యత ఆత్మానమేవేతి తతో రుద్రం భజామ్యహం." ౩౦

శాంతిపర్వము. ౩౪౨ అధ్యా.

అన్న మహాభారతప్రతిపాదితకృష్ణవాక్యము నేల స్మరింపరో! వారి దుష్కార్య మనక మజేమనవచ్చును? పరమశివభక్తుఁడగు శ్రీరామమూర్తి రౌద్రాస్త్ర మనఁగా రుద్రదేవతాక మగు నస్త్రముం బ్రయోగించి రావణుం జంపఁగా నచిరకాలమునఁ జూడఁగలను గదా యని సీత ప్రశ్నించెను. ఈచోట గోవింద రాజులు చల్లగా దాఁటిపోయిరి. వారికిఁ బైనవ్రాసిన మహా

భారతశ్లోకము కంఠపాశము గాక మఱేమగును? విష్ణుపురాణము శ్రీభాగవతము హరివంశము ప్రమాణములని వారంగీకరించినను అవియు శివకేశవాభేదమునే ప్రతిపాదించుచున్నవి. పాపము! ఇపుడేమందురో!

"ధర్మాపదేశాత్త్యజతశ్చ రాజ్యం మాం చాప్యరణ్యం నయతః పదాతిం,
నాసీద్వ్యథా యస్య న భీర్న శోకః కశ్చిచ్చ ధైర్యం హృదయే కరోతి."

అని మూలము. పితృపాలనరూపధర్మవ్యాజమున రాజ్యమును ద్యజించి నన్ను నడిపించుకొని యడవికి వచ్చెను. అని సీతయే తెల్పెను. తండ్రిమాట యొకవ్యాజమే కాని యవతారఫలముం దీర్ప వనగమనము విధియనియే కదా దీనిభావము. "మాం పదాతిం అరణ్యం నయతః యస్య న భీర్న శోకశ్చ." నన్ను నడిపించుకొని యడవికి వచ్చెను గదా. అనఁగా నన్ను నడిపింపకున్నఁ దా నడువఁజాలఁడని యామె యాశయము. ప్రకృతివిశిష్టుఁడని భావము. నన్నుం బిలుచుకొనిరానియెడల రామావతారమే వ్యర్థమని సారము. ఇట్టి మాకు నవినాభావసంబంధముగాక వియోగము కల్గుట తత్త్వము కాదు సుమీ యని యామె గూఢముగాఁ దెలుపుచున్నదని మన మూహింపవలయును.

"న చాస్య మాతా న పితా చ నాన్య
స్స్నేహాద్విశిష్టోఽస్తి మయా సమో వా,
తావత్త్వహం దూతజిజీవిషేయం
యావత్ప్రవృత్తిం శృణుయాం ప్రియస్య." 30

అని మూలము. ఇందు గూఢముగా సీతాదేవి తనతత్త్వమును హనుమంతునకుఁ దెలుపుచున్నది. హనుమంతా! తల్లిదండ్రులుగాని మఱెవ్వరుగాని నాతో సమానులు కూడ శ్రీరామునకు

లేరు. శ్రీరామునకుఁ బ్రేమింపఁదగినవస్తువును నేనే. కాఁబట్టి యారాముని ప్రవృత్తి విన్నంతదనుక జీవించియుందును. అని భావసారము.

"మయాధ్యక్షేణ ప్రకృతిస్సూయతే సచరాచరం,
హేతునానేన కౌంతేయ జగద్విపరివర్తతే."

అన్న గీతావాక్యమునఁ గలభావ మిదియే గాక మఱేమగును? శ్రీరామప్రవృత్తిని విన్నంతదనుక జీవించియుండఁ గోరెదను. ఆభగవంతుఁడు ప్రవృత్తిరహితుఁడు కాఁగానే నాతనియందే లీనమగుదును. సంకల్పరహితుఁడు భగవంతుఁ డెపుడగునో యపుడే ప్రకృతి యాభగవంతునియందు లీనమగును. సంకల్పము కలుగఁగా నుదయించును. అనఁగాఁ దత్సంకల్పమే ప్రకృతియనికదా సారము. అట్టిప్రకృతి రామునివదలి లంకలో నుండు టెట్లు సంభవించునో తోఁపకున్నది. అట్లుండుట నటనము గాక వేఱేమున్నది? సర్వకారణము మహాప్రకృతి యనియు భగవంతుఁడు నిర్లిప్తుఁడు సర్వసాక్షియు నగుననియు దీనిహృదయము. ఈవిషయమునే శ్రీశంకరభగవత్పాదులు,

"త్వదన్యః పాణిభ్యామభయవరదో దైవతగణ
స్త్వమేకా నైవాసి ప్రకటితవరాభీత్యభినయా,
భయాత్త్రాతుం దాతుం ఫలమపి చ వాంఛాసమధికం
శరణ్యే లోకానాం తవ హి చరణావేవ నిపుణౌ." ౪

అను నీశ్లోకమునఁ దెల్పిరి. ఎంతదనుక శ్రీరాముఁడు ప్రవృత్తి మార్గము నవలంబించునో యంతదనుక నే జీవింతును. అది యతఁడు మానిన నందే లీనమగుదునని సీతాదేవి తత్త్వమును హనుమంతునకు గూఢముగా నుపదేశించెనని మనము గ్రహింపవలయును.

"మలయేన చ వింధ్యేన మేరుణా మందరేణ చ,
దర్దురేణ చ తే దేవి శపే మూలఫలేన చ." ౩౮

అని మూలము. దేహస్వభావము ననుసరించి వస్తుప్రీతి కలుగు నను నర్థము నీభాగము మనకుఁ దెల్పుచున్నది. శ్రీరాముఁడు నీవియోగమున దుఃఖించుచున్నాఁడు. ఈపర్వతములసాక్షిగా, నాకాహారములగు మూలఫలములసాక్షిగా నని ప్రమాణము చేయుచున్నాను. అనునదియే ప్రమాణము. ఇందే మాత్ర మసత్యము దోఁచిన నీవస్తువులు నాకు లేకుండుఁగాక. యని దానియర్థము. అసత్యదోషము నాకు సుఖకరములగు వస్తువులు లేకుండఁజేసి నన్ను శ్రమంపఱచు గాక యని దీని యర్థసారము. పూర్వకాలము సత్యభీరుత్వ మధికముగా నెల్లరకుండెను. కాన నిట్టిప్రమాణములు చేయఁగనే నమ్ము చుండిరి.

"న మాం సంరాఘవో భుంక్తే న చాపి మధు సేవతే,
వన్యం సువిహితం నిత్యం భక్తమశ్నాతి పంచమం." ౪౧

అని మూలము. బ్రాహ్మణేతరుల కాకాలమున మాంసభక్షణము విధివిహితమే.

"స్త్రియశ్శూద్రా స్తథా మాంసమాదద్యుర్బ్రాహ్మణీం వినా. ౬౪
ఆపత్సు బ్రాహ్మణీ వాపి భక్షయేద్గుర్వనుజ్ఞయా,"

అని పురాణవచనము.

సీతాదేవీ! నీవు చెంతలేనికతన నీదుఃఖమున రాముఁడు మాంసమును భక్షింపఁడు. మధువు సేవింపఁడు. వన్యమగు ఫలమూలాదికమును యథావిధిగ నైదుభాగములుచేసి దేవ పిత్రతిథిభూతములకొఱకు నాలుఁగుభాగము లొసఁగి పరిశిష్ట మగు పంచమభాగమును భక్షించును అనఁగాఁ బ్రాణధారణ

మాత్రమగు నాహారమును గైకొనుచున్నాఁడని తాత్పర్యము. మాంసభక్షణము మధుపానము మానినాఁడని తెలుపుట సీపైఁ గలవిచారముచేతనే యను నర్థపోషణముకొఱకని భావము. మేధ్యపశుమాంసము యుగానుసారముగ నుండును. కలియుగమున నది నిషేధింపఁబడినది. మధుపానము సంభోగాంగముగా బ్రాహ్మణేతరులకందఱకు విధింపఁబడినది. అంతియగాని యాహారముగా నది విధింపఁబడలేదని యెఱుంగవలయును.

"దృష్ట్వా ఫలం వా పుష్పం వా యద్వాన్యత్సుమనోహరం,
బహుశో హా ప్రియేత్యేవం శ్వసంస్త్వామభిభాషతే." ౪౫

అని మూలము. మంచివస్తువును దేనింగాంచినను హా ప్రేయసీ! యని నిన్నుఁ దలంచును. నీవు చెంతలేనికారణమున నేదియుఁ దనకిష్టముగాలేదని చింతించునని రామునాశయమని హనుమ తెలిపెను. సుమహితవస్తువు నెద్దానిం బడసినను ఇష్టదేవతకు నివేదింపక తా ననుభవించిన నది సంతాపకారణమగునని గ్రహింపందగు. భగవంతునకు నివేదించుట కృతజ్ఞతకు నుదాహరణమని భావము.

"పత్త్రం పుష్పం ఫలం తోయం యో మే భక్త్యా ప్రయచ్ఛతి,
తదహం భక్త్యుపహృతమశ్నామి ప్రయతాత్మనః."

అన్న భగవద్వచనము ప్రసిద్ధమే కదా. భగవంతునకు మన మొసంగుపదార్థము సంతృప్తి గలిగింపఁజాలకయున్నను గృతజ్ఞత యనుసద్గుణమున కానందించి యామహాత్ముఁ డద్దానిని బరిగ్రహించి మనలఁ గృతార్థులనుగా నొనరించును. కావున మనము పరమేశ్వరునకు నివేదింపక దేని ననుభవింపరాదను విషయమును గ్రహింపవలయును. ఇదియే సదాచారము. ఈ సదాచారము తరణోపాయమును జూపించును. అనఁగా

సర్వము భగవన్మయమనియు నామూనితాత్మునకు సమర్పింపక దేనినైన ననుభవింపరాదనియు దీనిసారము. ఇట్లు భక్తిభావమునకే ఆనందించి ఘోరాపారసంసారసాగరమునుండి భక్తులను దరింపంజేయుభగవంతుని నిర్మలభక్తి నారాధింపవలయుననియు, నాతనియారాధనమునకు వస్తువుల సేకరించి శ్రమంపడ నక్కఱలేదనియు, నవ్యాజప్రీతి యొక్కఁడుండినం జాలుననియు, బాహ్యపూజ యల్పఫలదమే యగుననియు, మానసికారాధన మనంతఫలప్రద మగుననియు, విగ్రహారాధనము ననే సర్వకాలము తృప్తినొందక దాని వదలి యంతరర్చనసేయు నలవాటునకుఁ బాలుపడవలయుననియు, నదియే మహాతపస్సనియు మన మెఱుంగు టుత్తమము. బాహ్యచిహ్నములు ప్రధానములు కావనియు వానికాభగవంతుఁడు సంతృప్తుఁడు కాఁడనియు గ్రహింపవలయును. బాహ్యచిహ్నములే ప్రధానములనియు వానిం జూచికాని యాపరమేశుఁడు వరము లొసంగఁడని పలుకు నల్పబుద్ధులు ధనలుబ్ధులే యని మన మెఱుంగవలయును. దాసులమని యోగులమని సన్న్యాసుల మని యింక నెన్నియో పేరులం బెట్టుకొని యనేకధర్మవ్యాజముల నెందఱో ధనము నార్జించి తమబంధువుల కిచ్చి కృతార్థుల మైతిమని భావించువా రధన్యులే కాని ధన్యు లెన్నిజన్మములకుం గాఁజాలరు. మనము వంచించితిమనియు మనగుట్టు లోకు లెఱుంగఁజాలరనియుఁ దలంచువారికంటె మూర్ఖులు లేరు. సర్వస్వము భగవంతున కర్పించితిమని పలుకువారే జగద్వంచకు లగుదురు. భక్తుఁడు సంగపరిత్యాగము చేయవలయు. శిష్యులను బ్రార్థించి ప్రార్థించి కూర్చుకొని ముక్తిమార్గముం జూపుదుమనువారికంటె నీచు లెవ్వరుందురు?

తరణోపాయమును దెలుపుటకు ధనమెందులకు? దేవాలయములఁ గట్టింపనేల?

"దేహో దేవాలయః ప్రోక్తో జీవో దేవస్సనాతనః,
త్యజేదజ్ఞాననిర్మాల్యం సోఽహంభావేన పూజయేత్."

అనునది క్రొత్తది కాదు కదా. దేవాలయాదివ్యాజమున ధనమార్జించుచు దానిని బంధువుల కొసంగుచు భక్తి నభినయించువార లెందఱో కలరు. వారిమాటలకుం జేలుపోవక భగవంతు నవ్యాజభక్తి నారాధింపవలయును. అదియే తరణోపాయమునకు దారిచూపును. కనుక మనమెల్ల దుర్మతాభిమానము మాని పరమతధర్మముల నాదరించుచు శక్తికనురూపముగా యోగము నభ్యసించుచు మనస్సు నిష్టదేవతా పాదారవిందములయందు లయింపఁజేసి కృతార్థులము కావలయును. యజ్ఞములయం దుత్తమోత్తమము జపయజ్ఞము; దానిసారమే ధ్యానము. అది నిర్వ్యాజము కావలయును. భూతదయాదిసుగుణము లద్దానికి సాధనములు. భగవంతుని సర్వతోగతునిగాఁ దలంచుటయే దానిఫలము. సమదర్శనత్వమే యోగమునకు ఫలము. మంత్రజపమునకు ఫలము ధ్యానము. దానికి సాధనము యోగము. అను నీసంబంధమును దొలుత నెఱుంగవలయును. సద్గురువులు దొరకరను భయ మక్కఱలేదు. శ్రద్ధయొక్కటి కుదిరినఁ జాలును. దానిచేఁ దృప్తుఁడై భగవంతుఁడే గురువులం బురికొలిపి వారి కడకుం బంపును. సర్వసత్కర్మఫలము శ్రద్ధయే. ఫలములఁ గోరక సత్కర్మముల నాచరించుచుండిన జ్ఞానము తనంతన లభించును. అదియే నిర్మలముక్తిని గల్గించును. కావున మహాశయులారా! మనము శ్రీరాముని భగవంతునిగా సీతాంబను

మహాప్రకృతినిగా భావించి యారాధింతము. కృతకృత్యుల మగుదుము. నిస్సంశయము. మతద్వేషములం బాఱందోలి సర్వమతస్థులకు నాపరాత్పరుఁడే దిక్కని నమ్మి యారాధింతము. ఇదియే యుత్తమమార్గము. దీని ననుసరించి ప్రయాణము సల్పితిమేని గమ్యస్థానమును జేరుదుము. ఇది సత్యము. సత్యము. సత్యము. మన మీప్రకరణమును ముగించుచు శ్రీసీతారాముల నిట్లు ధ్యానింతము.

"బ్రహ్మాదియోగిమునిపూజితసిద్ధమంత్రం
దారిద్ర్యదుఃఖభవరోగవినాశమంత్రం,
సంసారసాగరసముత్తరణైకమంత్రం
వందే మహాభయహరం రఘురామమంత్రం.

మందారమూలే మణిపీఠసంస్థం
సుధాప్లుతం దివ్యవిరాట్స్వరూపం,
సబిందునాదాంతకళాంతతుర్య
మూర్తిం భజేఽహం రఘువంశరత్నమ్.

వేద్యం వేదగురుం విరించిజనకం వేదాంతమూర్తిం స్ఫుర
ద్వేదం వేదకలాపమూలమహిమాధారాంతకందాంకురం,
వేదశృంగసమానశేషశయనం వేదాంతవేద్యాత్మకం
వేదారాధితపాదపంకజమహం రామం భజే తారకమ్."

శ్రీరామకర్ణామృతము.

నిజభక్తయశఃప్రఖ్యాపనమను తొమ్మిదవప్రకరణము
సంపూర్ణము.

శ్రీ. శ్రీ. శ్రీ.

చెన్నపురి: శ్రీరామ ప్రెస్సున ముద్రితము. 1936—1000.